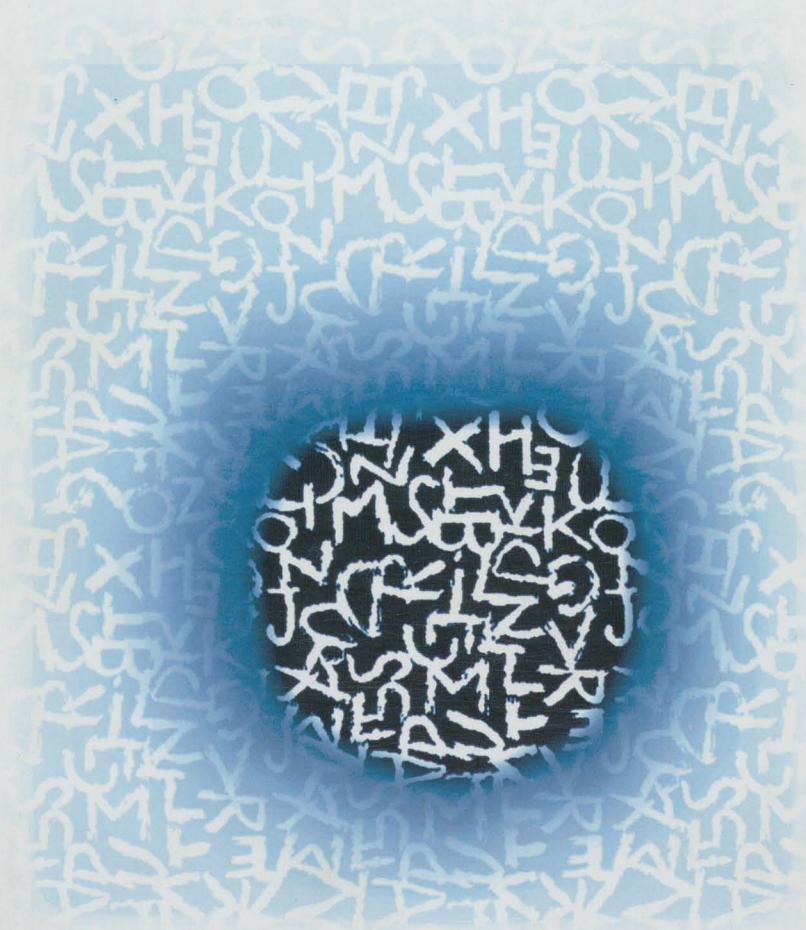

PROVINCIA

2000

PROVINCIA 2000

PROVINCIA 2000

ANTOLOGIE

Editura Pro Europa – Târgu-Mureș 2001

**Acest volum conține o antologie a articolelor publicate în revista
Provincia anul I., 2000**

Selecție realizată de:	Molnár Gusztáv
Editor coordonator:	Szokoly Elek
Corectură:	Cornelia Cistelean
Coordonator tehnic:	Kacsó Judit-Andrea
Tehnoredactare:	Haller István
Grafica copertilor:	Könczei Elemér

© Editura Pro Europa, Târgu-Mureș, 2001

Editura Pro Europa
4300 Târgu-Mureș, Piața Trandafirilor nr. 5
tel/fax: 065-214076; 065-217584
office@proeuropa.ro

ISBN: 973-97231-9-5

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Provincia 2000: o antologie a articolelor anului 2000 /

editor coordonator: Szokoly Elek; selecție realizată
de Molnár Gusztáv. – Târgu-Mureș: Pro Europa, 2002

360 p.; 23 cm.

Bibliogr.

ISBN 973-97231-9-5

I. Szokoly Elek (ed.)

II. Molnár Gusztáv (antolog.)

94(498.4)

Tipărit la Mediaprint SRL Târgu-Mureș
tel/fax: 065-255382

*

Antologie editată cu sprijinul Fundației Heinrich Böll (Germania).

Ce vrem și ce nu vrem

A sosit vremea edificării unui for comun în spațiul public al Transilvaniei și Banatului, a unui for care să iasă din epoca disputei și să intre în cea a dialogului. Asumîndu-ne responsabilitatea acestui nou început, sîntem convinși că istoria acestei regiuni, pînă acum strict divergentă, poate să devină punctul de convergență al diferențelor constructive și nu conflictuale.

Privim trecutul fără prejudecăți și fără inhibiții. Dar nu vrem ca acest trecut — nereflectat sau manipulat — să ducă la blocarea alternativelor prezente. Vrem să vedem în Celălalt un partener: de idee, de acțiune, de conviețuire.

Nu mai vrem ca provincia noastră să fie una de mîna a doua într-o țară de mîna a treia.

Vrem ca Transilvania să devină un centru. Nu deasupra altora, ci la paritate și într-un parteneriat al centrelor.

Vrem o Transilvanie în care deosebirile religioase, etnice, culturale să se completeze reciproc în beneficiul întregii regiuni.

Nu vrem să resuscităm — și cu atît mai puțin să promovăm/provocăm — un transilvănesc localist, peste diferența românească, ungurească și germană ori chiar împotriva acestora.

Vrem să promovăm o transilvanitate europeană, care să folosească aceste tradiții și identități diferite într-un sistem consociativ modern, apropiat de spiritul unei Europe în curs de unificare.

*Colegiul Redacțional**

* Membrii Colegiului Redacțional: Ádám Gábor (administrație), Ágoston Hugó, Bakk Miklós, Mircea Boari, Al. Cistelean (redactor coordonator), Marius Cosmeanu, Caius Dobrescu, Sabina Fati, Hadházy Zsuzsa (secretar de redacție), Könczey Elemér (redactor artistic), Marius Lazăr, Molnár Gusztáv (redactor coordonator), Ovidiu Pecican (secretar de redacție), Traian Ștef, Szokoly Elek, Daniel Vighi.

Molnár Gusztáv

Provincia „premodernă”

Așa cum susține filosoful maghiar Heller Ágnes, care face naveta între Ungaria și America, nu putem dori ca întreaga lume să semene cu Africa de azi sau — am putea adăuga noi, de aici, din Ardeal — cu zona Balcanilor, așa cum se prezintă ea în momentul de față. Sîntem așadar interesați ca modernitatea să fie viabilă. Ceea ce Heller numește „o perspectivă postmodernă reflectată” reprezintă de fapt îngrijorarea pentru o modernitate lipsită de perspectiva comodă a unui progres continuu, deci pentru o modernitate cu o față mai umană, ceea ce însă, în naivitatea ei, „noua dogmatică postmodernă nereflectată” neagă în totalitate.

Modernitatea, construită fiind pe ideea abstractă a libertății, este contrară naturii: în locul unei tradiții care se autolegitimează, ea așează conviețuirea umană pe fundamentele noi ale înțelegerii negociate. În schimb, prin aceasta demonstrează tocmai faptul că nu are un fundament solid, că este labilă din punct de vedere ontologic, dacă nu cumva se va transforma ea însăși într-un nou fel de natură. Potrivit acestei concepții, perspectiva accesului universal la formele democratice, la luarea deciziilor politice și la dreptate este deschisă în fața lumii, dar aceasta poate la fel de bine „să sfîrșească golită de spirit, în stare de inculturalitate, deposedată de propria-i subiectivitate, de rațiune și semnificație”.¹

Desigur, Heller Ágnes nu e de acord cu noțiunea de „progres” care ar duce la un „stat universal și omogen” — concept atît de apreciat, de altfel, de Alexandre Kojève — la fel cum nu consideră nici „*Kollektivierungsaktion*”-ul stalinist și maoist ca pe o realizare a spiritului universal care cucerește și subordonează natura, așa cum considera Kojève în scrisoarea sa adresată lui Leo Strauss în 1953.² Nu o face, sau nu o poate face și pentru simplul fapt că un timp fusese ea însăși ademenită de acea „amestecătură demonică preparată din teologie și politică în bucătăria vrăjitoarelor secolului nostru”.³ Totuși, și într-un mod destul de bizar, se pare că ea mai păstrează încă premisele care la vremea respectivă au condus la nașterea „unuia dintre demoni”.

Sînt convinși că iluminismul, la fel ca și comunismul, a însemnat de la bun început un soi de produs secundar al aculturației, „exportarea”, mai întîi în Franța catolică, în Austria și în Prusia luterană, iar apoi în Europa ortodoxă, a revoluției mentale și instituționale a Occidentului calvinist, care s-a produs în Țările de Jos, în Anglia și în Noua Anglie.

Dacă există o interpretare postmodernă a modernității, care ar dori să rupă cu ideea progresului continuu și a statului universal, cred că este posibilă și o interpretare „premodernă” a ei. Aceasta din urmă pornește de la faptul că Occidentul propriu-zis — care, așa cum consemna sintetic și profund Szűcs Jenő în celebrul său studiu, se formase pe terenul creștinismului occidental (mai puțin influențat de Răsăritul ce recucerise biruitor jumătatea grecească a Romei Antice) și al feudalității carolingiene⁴ — „s-a modernizat” încă înainte de epoca secularizării, deci pe parcursul secolelor XVI și XVII (corespunzător în mare parte operei clasice a lui John Locke — *Second Treatise on Civil Government*). Această „revoluție”, bazată pe dreptul și pe legea naturală, și care concepea societatea „civilă”, conform sensului original, antic, al cuvîntului, ca o societate „politică”, a realizat de fapt înlocuirea formelor și instituțiilor unor libertăți *deja existente*, dar uzate și golite de sens, cu altele noi.

Modernitatea, ca ruptură radicală de trecut, nu se putea forma altundeva decît la periferia Occidentului propriu-zis, acolo, deci, unde acesta intrase în contact cu alte civilizații sau cu rămășițele persistente ale altor civilizații.

Încă de atunci, adevărata problemă era legată de această modernitate sau, mai precis, de aceste modernități ne-occidentale sau nu întru totul occidentale. Pentru că, în timp ce diversitatea culturală, religioasă și instituțională evidentă a Occidentului apare din ce în ce mai mult ca un pluralism intern, bine reglat, al unei civilizații care devine unitară și din punct de vedere politic, pe terenul civilizațiilor ne-occidentale, diferența și diversitatea modernităților se conturează și mai pregnant.⁵

Nu este treaba noastră să stabilim ce fel de dileme ascund civilizația islamică și cea confucianistă, ajunse în faza lor proprie de modernitate. Dilemele modernității gnostice sau „reflectate”, cum o numește Heller Ágnes, ne sînt cunoscute, dar totodată și străine pentru că după eșecul experiențelor demonice de a pune „Occidentul” împotriva Occidentului (iacobinismul, fascismul și comunismul), sîntem preocupați deja de alte lucruri. De exemplu, de acela că în timp ce Occidentul „propriu-zis”, interpretabil, în sfîrșit, într-un singur mod și doar într-unul, și-a integrat deja definitiv Franța (care încetul cu încetul își lasă în urmă trecutul iacobinic), Germania, Italia și Spania (vindecate nu numai politic, dar și psihologic de catastrofa fascistă), nu putem întrezări ce se va întîmpla cu acele țări de la marginea Occidentului pe care în ultimii 50 de ani comunismul le-a deviat de pe traiectoria, nici pînă atunci foarte lineară, a integrării.

Neagu Djuvara, în fundamentala sa operă de analiză comparativă a civilizațiilor, distinge starea larvară a civilizației occidentale (secolele VI-IX), epoca ei formativă (secolele IX-XIII) — cînd s-au integrat în civilizația occidentală normanzii, scandinavii, slavii occidentali și ungurii, alcătuiind ultimul val al barbarilor —, epoca de înflorire (secolele XIV-XVII) și perioada denumită „a regatelor combatante”, care la începutul anilor '70, tocmai cînd autorul își terminase opera, era deja spre sfîrșit. (În această fază, mai exact pe parcursul secolului al XVIII-lea, a avut loc, susține Djuvara, „convertirea”, respectiv contopirea în civilizația occidentală, a Rusiei și a celorlalte popoare care aparțineau civilizației ortodoxe.)⁶

Din cele precizate de istoricul român stabilit în Franța, două sînt aspectele care pot avea importanță pentru noi. Pe de o parte, faptul că integrarea occidentală a

scandinavilor, a slavilor occidentali și a ungarilor a avut loc în perioada formativă a însăși civilizației occidentale și a popoarelor în cauză. Pe de altă parte, faptul că popoarele care au aparținut civilizației ortodoxe au „trecut” într-o altă civilizație, nu în calitate de „barbari”, ci avînd deja o identitate civilizațională: atunci cînd, ieșind în epoca modernă din placenta particularității, Occidentul a pornit pe drumul transformării sale în condiție existențială globală, dar fără ca prin aceasta — așa cum ne atenționează Björn Wittrock — să modifice structurile sociale de bază și rădăcinile gîndirii cosmologice ale civilizațiilor ne-occidentale ce îi stăteau în cale.⁷

Diferența aceasta dintre „noii veniți” a avut consecințe extrem de importante, dar am face o mare greșeală să credem, pe de altă parte, că diferențele dintre „ultimii barbari” și Occidentul propriu-zis ar fi dispărut în perioada celor 1000 de ani de aculturație.

În prezent, între popoarele scandinave și zona de nucleu a Europei nu mai există nici o deosebire esențială, lucru care din păcate nu se poate spune și despre polonezi și lituanieni sau despre unguri, slovaci și croați. Pierderea unei statalități independente sau lipsa totală a acesteia, starea de înapoiere a orașelor, feudalismul specific central-european, apoi, de-a lungul secolului XX, opera de distrugere instituțională și spirituală venite din partea autoritarismelor de dreapta și a comunismului, au împins aproape definitiv linia de demarcație geopolitică structurată în secolul al XI-lea între Occident și Europa de Est, pînă la limita de est a Europei carolingiene de odinioară.

Prin urmare, în momentul de față nu se poate încă stabili în mod cert care dintre diferențe este mai mare: cea dintre Occidentul propriu-zis și „noii barbari” est-europeni integrați în civilizația Occidentului acum o mie de ani, sau cea dintre Europa de Est ortodoxă, occidentalizată prin elanul universalist al modernității, și zona marginală tradițională a Occidentului — Europa Centrală. Balanța se poate înclina și într-o parte, dar și în cealaltă.

Oriîncotro am privi, situația nu este cîtuși de puțin încurajatoare. În Slovacia și în Croația, schimbarea guvernelor care ignorau în mod deschis regulile de joc ale democrației s-a reușit abia de curînd, iar forțele politice care le-au format doresc deja să ajungă iar la putere, și nu putem spune că sînt lipsite de șanse. În România, care dorește să practice în același timp o politică balcanică, una est-europeană și una central-europeană, tendințele contradictorii riscă să ducă la un impas politic total. Iar în Cehia, Vaclav Havel adresează Madeleinei Albright o scrisoare în care o roagă să preia președinția republicii după expirarea ultimului său mandat. Această idee — așa cum concludă cu precizia-i caracteristică Nádas Péter — este „penibilă, monstruoasă, nerușinată și demascatoare”. „Dacă noi înșine nu sîntem în stare să ducem lucrurile la bun sfîrșit, atunci să vină altcineva care să o facă în locul nostru.”

Același Nádas Péter pune punctul pe „i” atunci cînd analizează situația Ungariei și, în general, a Europei Centrale și de Est. „Ce ar putea să facă instituțiile democrației — se întreabă acest scriitor maghiar, unul dintre cei mai urbani, retras într-un sătuc din vestul Ungariei — în lipsa unui limbaj comun și a unei mentalități democratice, decît să funcționeze în gol în tot acest spațiu. Pînă în prezent, noile state democratice nu au reușit să găsească un limbaj comun nici între ele, nici cu marea comunitate democratică europeană. Sub conducerea propriilor guverne alese în mod liber, ele s-au recățărat într-o confortabilă izolare.”⁸

Cît privește Ungaria și România, spectrul lor ideologico-spiritual seamănă cutremurător de mult. Kende Péter și Daniel Barbu vorbesc despre o republică „fragilă” sau „absentă”, care, așa cum sugerau nu de mult Hankiss Elemér și Caius Dobrescu, ar trebui reinventată.⁹ În opoziție cu ei se aliniază campionii fundamentalisti ai naționalismului etnic. La Budapesta, susținătorii partidului lui Csurka și intelectualii care agită sloganul anacronic al „misiunii maghiare din Bazinul Carpatic”¹⁰, iar la București, fascismul fătîș al Partidului România Mare și teoreticienii „noii drepte”.¹¹

Dar majoritatea decisivă, „de două treimi”, a spectrului politic este ocupată în ambele țări de naționaliștii pragmatici care consideră statul național unitar un cadru instituțional imuabil. În Ungaria, este vorba despre dreapta „civică” (formată din partidele care alcătuiesc actuala coaliție la guvernare) care urmărește reintegrarea națiunii maghiare fără modificarea frontierelor, sprijinîndu-se pe poziția geopolitică întărită a statului ungar, și stînga socialistă, care este adevărat că restrînge competențele și marja de manevre ale statului la cetățenii Ungariei, dar din punct de vedere politic și administrativ este la fel de centralistă ca și dreapta civică. În România, baza consensului politic care se ascunde în spatele înfruntărilor politice spectaculoase generate de interese clientelare și de partid o constituie etatismul. Cel postcomunist al PDSR-ului, cel pro-occidental al Convenției Democrate și al președintelui Constantinescu și, mai nou, cel neo-autoritar, urmînd linia Putin, al UFD-ului.

Analogia dintre cele două țări e întregită, dîndu-i oarecum și o tentă suprarrealistă, de faptul că, între timp, gînditori serioși — și de aici, și de acolo — consideră că față de ideologia și politica dominantă a naționalismului etnic, alternativa viabilă ar putea fi „naționalismul civic” de tipul celui din secolul al XIX-lea.

Tamás Gáspár Miklós care, fiind un „discipol al lui Eötvös József”, este un liberal și crede în statul național, consideră că „guvernarea statului național este forma de guvernămînt cea mai eficientă”, motiv pentru care nici nu se entuziasmează la ideea federalismului european. După toate acestea, însă, cu greu mai poate fi explicată afirmația sa conform căreia în Ungaria „avem de-a face cu un puci pașnic, indus pe furiș, condus de Orbán Viktor”.¹²

Și H. R. Patapievici consideră că soluția ideală ar putea fi trecerea „de la naționalismul etnic la naționalismul civic”. Numai că problema este aceea că nu reiese clar cît de serios gîndește chiar el această propunere, de vreme ce și lui îi este limpede că acest lucru nu are nici cea mai mică șansă de realizare. Patapievici observă foarte bine două lucruri. Pe de o parte, că „modernitatea clasică” atît de dragă lui s-a sfîrșit. („Pe măsură ce economia se globalizează, vechea identitate civică a moderniștilor, omogenă și universală, se fărîmîțează într-un mozaic de particularisme.”) Pe de altă parte, că în Principatele Române, și apoi, începînd din 1861, în statul național unitar român, preluarea instituțiilor moderne din Occident a fost asociată de fiecare dată cu „aspirații și nădejdi” ce arată supraviețuirea „vechilor stări de lucruri” și constituie „urmarea unui deces încă nemistuit”.¹³

Se pare că peste tot poate fi modernizat doar ceea ce există și a existat deja de mult timp. Tocmai din această cauză, ideologii budapestani și bucureșteni care cred în „izbînda națiunii liberale”¹⁴ se află într-o situație destul de dificilă. De fapt, ei ne propun astăzi spre atenție, după dezlănțuirea naționalismului etnic al secolului XX,

modelul națiunii politice caracteristic secolului al XIX-lea, adică un model care pentru o Europă Occidentală intrată deja în faza sa post-națională este depășit¹⁵, iar în Europa Centrală și de Est ori nu s-a impus de loc, ori s-a impus distorsionat, în conformitate cu „vechile stări de lucruri”.

Ardealul, această provincie „premodernă” aparte, n-a constituit pînă acum decît obiectul periferic al unei modernizări ce proclama sacralitatea statului național ungar și român. Ungaria liberală, definind maghiarimea drept o națiune politică unitară și urmîndu-l pe Beksics Gusztáv, care dorea să reformeze „vechile stări de lucruri” cu ajutorul unui etatism agresiv, în locul lui Eötvös József, care corespundea cu Tocqueville, a anulat între 1867-1918 autonomia juridică, respectiv politică și administrativă a Ardealului, ca și autonomia săsească cu tradiții de sute de ani și care ținea organic de identitatea comunității săsești din Ardeal, iar românilor le-a retras urgent totala egalitate politică și lingvistică pe care aceștia le obținuseră, nu prin forță, ci prin mijloacele legale ale Dietei de la Sibiu dintre anii 1863-64.

Tot în privința Ardealului, statul național unitar român desăvîrșit la 1918 a perpetuat această frumoasă tradiție maghiară, întru gloria și mai mare a etatismului liberal, corporatist și, apoi, comunist.

Astăzi, redescoperindu-și identitatea „premodernă”, unică și specifică, și reflectînd asupra acesteia, Transilvania caută acel limbaj a cărui lipsă Nádas Péter o resimte, pe drept cuvînt, chiar și în țările considerate a fi mai norocoase ale fostului lagăr comunist. Limbajul prin care ea să se poată exprima nu în calitate de „obiect” al altora, ci în cea de subiect al „marii comunități democratice europene”.

Traducere de Anamaria Pop

Note:

1. HELLER Ágnes, *Életképes-e a modernitás? (Este modernitatea viabilă?)* Debrecen, 1997. pp. 7-8., 119. Cf. HELLER, *Can Modernity Survive?* California University Press, 1994.

2. Scrisoarea lui Alexandre Kojève din 29 octombrie 1953 către Leo Strauss. În: Leo STRAUSS, *On Tyranny. Including the Strauss-Kojève Correspondence*. The Free Press, New York, 1991, p. 262.

3. HELLER Á., op. cit. p. 332.

4. Cf. SZÜCS Jenő, *Vázlat Európa három történelmi régiójáról (Schiță despre cele trei regiuni istorice ale Europei)*. Budapesta. 1983. Studiul a fost tradus în limba română de Gh. POPOVICI, în István BIBÓ — Jenő SZÜCS, *Istorie europeană și Europa Centrală*, Sf. Gheorghe, 1999.

5. Björn WITTRÖCK, *Modernity: One, None, or Many? European Origins and Modernity as a Global Condition*. În *Daedalus*, Multiple Modernities, Winter 2000, vol. 129, nr. 1, p. 58.

6. Vezi: Neagu DJUVARA, *Civilizații și tipare istorice. Un studiu comparat al civilizațiilor*, București, 1999, pp. 29-30., 118.

7. Björn WITTRÖCK, op. cit. p. 59.

8. NÁDAS Péter, Az izoláció imádata. Václav Havel esete Madeleine Albrighttal. (Adorația izolării. Cazul lui Václav Havel cu Madeleine Albright), *Élet és Irodalom*, 14 aprilie 2000.

9. Cf. KENDE Péter, *A köztársaság törékeny rendje. Államiság a kommunizmus után*. (Ordinea fragilă a Republicii. Stabilitatea după prăbușirea comunismului), Budapesta, 2000,

Daniel BARBU, *Republica absentă*. București, 1999, Caius DOBRESCU, *Modernitatea ultimă*, București, 1998. 286.

10. Cf. FEJÉR Ádám, Miért csak lélekben? A Kárpát-medence népeinek szellemi-kulturális szerepvállalása. (De ce doar în suflet? Menirea spirituală și culturală a popoarelor din Bazinul Carpatic). *Napi Magyarország*, 15 aprilie 2000.

11. Cf. Contraatac al noii drepte, *România Liberă*, 1 aprilie 2000 - *Aldine*, Supliment săptămînal, nr. 804.

12. TAMÁS Gáspár Miklós. Ma is veszélyben van a szabadság. Interjú. (Libertatea este și astăzi în pericol. Interviu). *Krónika*, 22 aprilie 2000. Cf. Eötvös: a nyugat-keleti liberális (Eötvös: liberalul vest-estic). in TAMÁS G. M., *Törzsi fogalmak (Concepte tribale)*, II., Budapest, 1999, 9-143.

13. H.-R. PATAPIEVICI, Un conținut cetățenesc. Interviu, *Dilema*, 4-10 februarie 2000, Problema identității (III), 22, 28 martie — 3 aprilie 2000, nr. 13. Note despre omul recent (1-2), *Orizont*, decembrie 1999, pp. 3, 26. ianuarie 2000, pp. 16-17. Statul nostru cel de toate zilele, 22, 11-17 aprilie 2000, nr.15.

14. Cf. Cristian PREDA, Românismul este o proastă situație în raport cu ideile modernității. Interviu. *Familia*, ianuarie 2000, pp. 9-10.

15. Cf. Lucian BOIA. *Două secole de mitologie națională*, București, 1999, p. 110.

Caius Dobrescu

Berea dezalcoolizată – o soluție politică?

Lansată, din câte am înțeles, într-un articol al d-lui H. R. Patapievici, noțiunea de naționalism civic pare să fi făcut turul Capitalei. Eu unul am auzit-o din gura d-lui Alex Mihai Stoenescu, scriitor de oarecare notorietate, purtător de cuvînt, în trecut, al MAPN-ului și actualmente al Uniunii Forțelor de Dreapta — invitat la o emisiune TV de propagandă a poetului ceaușist Adrian Păunescu. Aducîndu-și contribuția la tema propusă de celebrul moderator (care alta decît „Mîrșavele atentate împotriva românismului, puse la cale de forțe bine organizate dinăuntrul și dinafara țării prin manualele alternative”?), dl. Stoenescu încerca să agrementeze comunismul mistico-mioritic al Bardului cu o doză de thatcherism mioritic. Domnia-sa informa telespectatorii, cu un aer doct și sobru, că „naționalismul modern trebuie să fie un naționalism civic”.

În viziunea creatorilor săi, acest hibrid ideologic este menit să reprezinte o alternativă la naționalismul visceral și colectivist, prin înlocuirea sau dublarea fundamentului acestuia din urmă (legăturile „sîngelui & pămîntului”) cu valori pe care le presupunem a ține de modernitate (respectul libertăților civile, domnia legii, autonomia națională, libera întreprindere etc.). Logica unei asemenea întreprinderi este destul de evidentă:

„naționalismul” reprezintă o resursă simbolică esențială, de care nici o ideologie care își propune să reconstruiască România nu poate face abstracție. Etica „națională” ar fi menită să joace, în construcția capitalismului românesc al mileniului trei, același rol pe care, după Max Weber, l-a jucat, în constituirea capitalismului european, etica protestantă. Efortul de modernizare pe care îl presupune integrarea europeană a țării ar trebui, așadar, să își facă din naționalism nu un adversar, ci un aliat.

În al doilea rând, s-ar spune că avem exemple imediate de succes politic al unui discurs care evoluează între cei doi parametri — dl. Viktor Orbán, actualul premier al Ungariei, a candidat pe baza unei platforme care ar putea fi subsumată, fără nici un fel de artificii speculative, conceptului de „naționalism civic”, reușind să cîștige nu doar încrederea compatrioților domniei-sale, ci și pe aceea a unei Uniuni Europene îngrijorate în prima instanță de anumite declarații electorale exagerat de expresive. Dacă, deci, dl. Orbán a reușit cu brio să nu devină un Haider „avant la lettre” și să fie privit cel puțin cu o reținere decentă, dacă nu cu o anumită simpatie chiar de o parte a presei românești — de ce nu s-ar încerca și în România formula „naționalismului civic”?

În al treilea rând, ce altceva exprimă sintagma „naționalism civic” decît o reactualizare a ideii menținute în hibernare chiar în numele Partidului Național Liberal? Joncțiunea dintre liberalism și naționalism este adînc înscrisă în istoria intelectuală românească și, pentru a o revitaliza — pentru a readuce, adică, naționalismul în constelație cu libertatea, egalitatea și fraternitatea, în stilul Revoluției de la 1848 —, n-ar fi nevoie, s-ar spune, decît de niște minți ceva mai speculative decît cele ce gravitează în acest moment în sfera partidului distinsului autor de epigrame, dl. Ionescu-Quintus. Aceasta este misiunea către care presupun că s-au simțit chemați d-nii Patapievici și Stoenescu.

În al patrulea rând, scamatoria „naționalismului civic” ar putea introduce în dezbateră publică românească elemente de filosofie politică reputate pentru a fi reprezentat soluții de deblocare în situații istorice oarecum asemănătoare cu aceea a României contemporane. De la, ca să spun așa, prima audiere, sintagma „naționalism civic” mi-a sugerat faimosul „patriotism constituțional” inventat de Dolf Sternberg și elaborat într-o teorie de Jürgen Habermas. Pentru mai multe generații de intelectuali vest-germani, „patriotismul constituțional” a reprezentat o modalitate de a face posibilă coeziunea/coerența națională, în contextul unei crize morale a Germaniei postbelice prelungite pînă tîrziu în anii '70. „Patriotismul constituțional” relua, într-o formă nouă, tema clasică a contractului social, propunînd o formă de loialitate cetățenească bazată exclusiv pe consimțămîntul rațional față de valorile și principiile exprimate de o constituție consensuală. În această viziune, ceea ce îi leagă pe cetățeni este nu atît o reprezentare emoțională „obștească” asupra trecutului, cît definirea comună a criteriilor libertății și demnității și dreptul de a participa la deliberarea permanentă care este esența procesului politic democratic. Nu este oare legitim și oportun să se încerce și în contextul post-comunist românesc o redefinire a naționalismului, care să îl facă echivalent cu berea fără alcool sau cafeaua decofeinizată?

Ei bine, în ciuda tuturor rațiunilor enumerate mai sus, eu cred că „naționalismul civic”, așa cum a fost lansat pe piața de idei în acest moment, nu reprezintă o soluție la contradicțiile care grevează societatea românească. O încercare serioasă de a propune

un proiect politic sau intelectual în zonele de compatibilitate dintre cele două arii semantice presupune o profunzime și o originalitate a reflecției și o capacitate de inovație terminologică de care sintagma „naționalism civic” nu dă dovadă. Alăturarea a două concepte ar trebui să însemne mai mult decât suma părților, să reprezinte un concept nou. În acest caz, elementele de la care se pleacă sînt prea marcate de propria lor istorie și prea bogate în conotații pentru a putea fi contopite în ceva diferit și coerent.

Să luăm mai întîi „civismul”. Desigur că, în anii '80, ideea restaurării societății civile era pe cît de îndrăzneată, pe atît de îndreptățită moral și intelectual. Însă „civismul” a fost importat în spațiul românesc abia după prăbușirea comunismului, cînd militantismul în numele unei idei de societate civilă a devenit repede inadecvat în raport cu realitatea unei societăți plurale, diverse, contradictorii, aflate în plin proces de democratizare. Formațiunile „idealiste”, cu obiective generoase și nedefinite, de tipul Grupului pentru Dialog Social sau Alianței Civice, ar fi trebuit să lase locul unor organizații capabile de a pune probleme precise și de a încerca să le rezolve cu mijloace concrete. În schimb, cel puțin în percepția publică, ele s-au transformat în grupuri de presiune care servesc autoritatea unor elite intelectuale cu o agendă din ce în ce mai personală.

Pe de altă parte, nu trebuie să ignorăm dezbateră petrecută în întregul spațiu central și est-european referitoare la incompatibilitatea nu atît principială, cît practică dintre idealurile „civice” ale societății paralele și imperativul repolitizării societății. În noul context, ideologia civismului a început să funcționeze ca o alternativă nu doar la politica totalitară, ci și la politică în general, ajungînd să converge, mai mult sau mai puțin voluntar, cu curentele subterane ale antipatiei populare față de democrația parlamentară. „Civismul” acționa nu ca o expresie a respingerii utopiilor sociale, așa cum părea să fie în anii '70 și '80, ci ca o formă de supraviețuire a utopianismului, într-un moment care reclamă cu insistență acțiune pragmatică și spirit de întreprindere. De altfel, aceste frămîntări și reasezări s-au petrecut și la noi, chiar dacă într-o formă confuză; atît apariția Partidului Alianței Civice, cît și dispariția sa vorbesc despre relația dificilă, dacă nu neverosimilă, a „civismului” cu spiritul politic „normal”.

Să ne oprim acum asupra primei componente, „naționalismul”. Dincolo de orice speculație filosofică, ar trebui ținut cont și de argumentele bunului simț; în viitorul previzibil, sinonimia șovinism — naționalism nu va dispărea din vocabularul politic occidental. Șansele unui curent politic sau social, dezvoltat într-o țară vecină Iugoslaviei lui Miloșevici, de a reabilita, în orice formă, prin asocierea cu orice fel de civism, liberalism sau libertarianism, „naționalismul” sînt efectiv nule. O minimă sensibilitate față de istoria cuvintelor ne arată că acela la care ne referim în acest moment este puternic tarat, și că, în raport cu sensibilitatea politică europeană, a vorbi despre „naționalism civic” sună cam în genul argumentației în favoarea „genocidului civic”. E adevărat că o asemenea reacție este exagerată și se bazează pe automatisme de gîndire, dar ea reprezintă o realitate prea evidentă și puternică pentru a putea fi ocolită. Or, din momentul începerii negocierilor cu UE, conceptele politice vehiculate în spațiul politic românesc trebuie, pentru a avea o șansă reală de a influența în bine realitatea, să poată fi inteligibile pentru „mintea europeană”.

Un alt argument împotriva „naționalismului” este faptul că acesta este reabilitat înainte de a fi fost condamnat. Dacă toate încercările din ultimii zece ani de a

instrumenta un „proces al comunismului” s-au soldat cu eșecuri, o punere în cauză similară a naționalismului pare chiar mai puțin probabilă. Trebuie menționate, desigur, eforturile izolate ale unor autori, grupări sau organizații neguvernamentale, iar pe de altă parte trebuie salută — dincolo de nu puținele sale scăderi și de întârzierea sa incredibilă — „denazificarea” manualelor de istorie. Cu toate acestea, este neverosimil să vorbim despre apariția unei atitudini critice, responsabile față de „naționalism” ca despre un fenomen semnificativ la scara societății. Mesajul transmis de mediile de informare democratice și de acele segmente reformate ale programelor și instituțiilor școlare este neputincios în raport cu ponderea atîtor „tradiții de familie” în care Ceaușescu este văzut ca un patriot care „a greșit”, dar care „a făcut ceva” pentru țara asta. Atîta timp cît majoritatea cetățenilor României (printre care și cei tineri) nu fac o legătură între naționalismul izolaționist al lui Ceaușescu și precaritatea materială, morală și intelectuală care le-a mutilat și continuă să le muteze existența, a vorbi despre o reconstrucție, fie ea și civică, a naționalismului, mi se pare că ține de cel mai pur ridicol.

Bakk Miklós

Logica deconstrucției

Nu de mult, la Ciumani, unul din satele Depresiunii Gheorgheni, locuit în întregime de secui, organizația locală a UDMR-ului a adus la cunoștința publică o hotărîre surprinzătoare: că nu dorește să propună nici un candidat la apropiatele alegeri locale. Conducerea centrală a Uniunii a primit știrea cu destulă reținere (pe bună dreptate, dacă e să privim lucrurile din punct de vedere oficial). Pentru că UDMR-ul, ca organizație politică integrată în sistemul de partide din România, nu are nici un interes să piardă voturile și mandatele reprezentanților locali, chiar dacă în ce privește sarcina sa principală — apărarea intereselor comunitare ale etniei maghiare — ea nu trebuie să-și facă griji că la Ciumani viitorii consilieri locali s-ar putea să nu fie din rîndul comunității maghiare.

Pentru cele întîmplate, există mai multe explicații. Printre altele, se vorbește despre divizarea comunității săteti și despre pierderea autorității organizației locale a UDMR-ului. Un lucru însă este cert: UDMR-ul nu poate să răspundă — cel puțin în sensul programului său inițial — la toate provocările locale cu care se confruntă comunitățile maghiare unde acestea formează majoritatea.

Criza aceasta amintește oarecum de însăși criza sistemului politic românesc. Pentru că devine tot mai clar că partidele din România nu pot oferi un răspuns corespunzător la provocarea regională cu care se confruntă țara. Această provocare are o dublă rădăcină. Pe de o parte, ea provine din presiunea integraționistă venită din partea Uniunii Europene, care rezultă din logica ei de dezvoltare și de finanțare, și care evită în mare măsură mecanismele de distribuție centrale, iar pe de altă parte, ea rezultă din

„diferența eliberată” ca urmare a sistemului administrativ local românesc ce se conturează acum.

Acest sistem, deși criticat de mulți, este fără îndoială unic în istoria modernă a României. Împotriva tuturor chingilor centralizatoare existente încă, așezările din România încep să se plaseze pe o traiectorie de dezvoltare autonomă și, mai mult, comunitățile lor sînt din ce în ce mai conștiente de această posibilitate. La nivel național, s-a declanșat un proces de deconstrucție cu totul nou, problema ridicată fiind deci aceea de a afla care sînt modalitățile de abordare a diferențelor ce se prevăd pentru anii sau deceniile următoare. În acest sens, consider că pe lângă calitățile istorice și sociale ale României, politica regionalismului ar putea fi mijlocul care — luînd locul centralismului — ar putea rezolva cu succes problema tensiunilor apărute ca rezultat al deconstrucției.

Recunoașterea acestei realități întîmpină astăzi, în primul rînd, obstacole ideologice. Punctul de vedere al actualelor partide de guvernămînt care sprijină integrarea europeană — Partidul Național Țărănesc Creștin și Democrat, Partidul Național Liberal și Partidul Democrat — este, pe scurt, următorul: sprijinim descentralizarea, dar respingem orice regionalism care ar duce la schimbarea ordinii constituționale a țării. Acest punct de vedere, însă, nu reprezintă altceva decît poziția naționalismului civic.

Fără îndoială, și aceasta este tot o moștenire europeană. Ca ideologie de stat, ea își are rădăcinile în Pacea de la Vestfalia din 1648 — un acord privind împărțirea puterii teritoriale între statele existente atunci și care se baza pe maximizarea intereselor legate de aceste teritorii. În sistemul de echilibru definit de „paradigma vestfaliană”, statele sînt formal egale și constituie unitățile de bază absolute ale acțiunii politice de pe arena internațională. Statele egale din punct de vedere formal erau unități teritoriale care se ciocneau asemenea bilelor de la biliard, fără însă a pătrunde dincolo de „coașa tare” a fiecăruia. În interiorul acestor „coji tari” însă — în numele suveranității, adică al apărării comunităților politice — statele dețineau serioase competențe „de reglementare” a societății lor, și rolul istoric al naționalismului nu era altul decît acela de a legitima cerințele de loialitate concepute în interesul protejării acestei „coji tari”. Punctele de vedere ale acestei protecții legitimau în același timp și omogenitatea absolută a structurii de stat. Naționalismul civic al secolului 19 a pus astfel, practic, de acord omogenitatea și loialitatea caracteristice lui cu funcționarea și cu sistemul instituțional al democrației.

Naționalismul civic, ca modă intelectuală, nici n-ar trebui să surprindă într-o viață politică românească atît de săracă doctrinar. În schimb, el necesită neapărat explicații suplimentare. Tradiția — de care, de altfel, nu se poate rupe nici măcar un analist de talia lui Horia Roman Patapievici — este destul de încăpățînată, chiar dacă din punct de vedere istoric poate fi înțeleasă. Ea este urmarea faptului că fundamentele „coji tari” a statului modern român, cît și ale sistemului instituțional democratic intern al său, au luat practic ființă în același moment istoric, devenind astfel principii tradiționale de legitimare reciprocă a gîndirii politice. Felul, însă, în care o caracteristică instituțională proprie, pe lângă tradiția menționată mai sus, conservă un naționalism civic amintindu-ne de secolul 19, constituie deja subiectul unei analize separate, și anume a sistemului de partide existent azi în România. Sistemul de votare bazat pe

liste proporționale, care investește birocrăția de partid cu o putere extraordinară, s-a dovedit practic a fi, de-a lungul ultimului deceniu, canalul ascuns al centralismului.

UDMR-ul, confruntat cu provocarea de la Ciumani, va trebui evident să examineze felul în care se va raporta atît la naționalismul civic, cît și la acest sistem de partide din România, care reproduce ethosul centralist. Problema se pune — probabil, nu întîmplător — tocmai datorită rolului asumat în coaliție de către UDMR. Asumarea acestui rol a fost fără îndoială utilă României, întrucît a demonstrat Occidentului că sistemul politic românesc poate crea gradul de stabilitate politică necesar începerii procesului de integrare. Ca urmare a acestui fapt, însă, UDMR-ul a fost atras într-o capcană guvernamentală, putînd deveni o pradă ușoară. Această cale (strategie) este propagată de tot mai mulți, în primul rînd de cunoscuți publiciști și analiști politici din București. Printre ei o întîlnim — nu întîmplător — și pe una dintre reprezentantele de marcă ale naționalismului civic, Alina Mungiu-Pippidi, care consideră includerea UDMR-ului în guvern unica soluție posibilă la „problema maghiară”.

Dacă UDMR-ul va alege această cale, ea va sprijini implicit și realizarea viziunii naționalismului civic luminat. Cu aceasta, criza ei pare să se împlinească: după ce, prin programul său „național” (cu alte cuvinte, „etnic”), este incapabilă să ofere soluții politice eficiente și realizabile la provocările venite din partea comunităților maghiare locale, prin programul său „democratic” devine susținătoarea unui model statal pe care, în fața alegătorilor săi, nici măcar ea nu îl consideră acceptabil.

Există vreo cale de ieșire din criză? Tot mai mulți înclină să creadă că da: cele două componente existente ale programului Uniunii — cea „națională”/„etnică” și cea „democratică” — trebuie concepute într-o nouă sinteză, această problemă putînd fi rezolvată doar prin elaborarea unei „strategii regionale”.

Traducere de Marius Cosmeanu

Hadházy Zsuzsa

Regiuni – pentru uz casnic

Trăim într-o lume a regiunilor. Regiunea europeană, regiunea central-europeană, regiunea est-europeană, est-central-europeană, central-est-europeană, nemaivorbind de cele mai mici, care ne determină viața de zi cu zi și își pun amprenta pe comportamentul nostru, pe relațiile și reacțiile noastre, pe străzile, casele, piețele noastre, pe îmbrăcămintea noastră — ca să amintesc doar lucrurile cele mai elementare. Și de aceste amprente nu putem să ne eliberăm oricît am dori, le purtăm cu noi pretutindeni, ele făcînd parte din cele mai importante semne ale identității noastre.

Aceste gânduri au năvălit asupra mea atunci cînd, nu demult, un cunoscut de-al meu (astăzi, omul nu prea își poate alege cunoștințele!), gesticulînd înverșunat, îi ocăra

pe regăteni și pe bucureșteni (așa, pur și simplu), care „sînt cu totul diferiți de noi, ardelenii, și care ne împiedică să cîștigăm un ban cinstit, cu muncă cinstită”. Concluzia era: diferența calitativă dintre cele două regiuni este atît de mare, încît niciodată nu va putea fi reconciliată și cel mai bine ar fi ca „bucureștenii să ne lase pe noi, ardelenii, să ne aranjăm singuri treburile”.

Desigur, asemenea vorbe pot fi auzite destul de des în această perioadă, nimeni nu se mai miră de ele. În acest caz, singura ciudățenie a fost faptul că persoana care vorbea era de origine bucureșteană. Nu știe nici un cuvînt ungurește sau nemțește și nici nu simte nevoia să învețe. Însă a remarcat avantajele regiunii și a învățat să se folosească de ele, iar mai nou se declară clujean din naștere. Ceea ce nu ar fi o problemă dacă s-ar comporta ca atare.

Omul este vecin cu mine, locuiește într-o casă pe care Funar personal i-a repartizat-o (proprietarul a emigrat în Ungaria). Din acest motiv, cunoștința mea, mare prieten al Vestului, după cum mi-a mărturisit, recunoscătoare, l-a votat pe el la ambele alegeri, fiindcă, așa cum spunea, altul sigur nu i-ar fi dat așa o locuință bună într-un loc atît de bun.

Astfel, el și mulți alții ca el au putut trece dintr-o regiune în alta din considerente politice valabile de mult timp și încă de actualitate. Din aceleași considerente a primit locuință și a devenit „băștinăș” al microregiunii. Desigur, acestea reprezintă o abordare foarte empirică a apartenenței la o regiune, dar eu vreau să vorbesc tocmai despre aceste microregiuni care, după cum am mai scris, ne determină viața și comportamentul, casele și străzile, legăturile și relațiile.

Mă uit la locuința vecină, tot mai dărăpănată (de ce s-ar îngriji de ea cel care o locuiește acum, că doar nu a trudit pentru ea, ci pur și simplu a obținut-o în urma unei conjuncturi politice), mă uit la grădina cît o palmă, invadată de buruieni și presărată cu sticle de bere, la rama goală a ferestrei care s-a spart cu un an și jumătate în urmă, îmi amintesc de zăpada de jumătate de metru care se întindea pînă la prag și pe care vecinul meu originar din București care se declară clujean nu a curățat-o nici măcar o dată și meditez asupra dispariției granițelor dintre regiuni. Mă gîndesc la ceea ce înseamnă țelul suprem al politicii care urmărește uniformizarea cu orice preț. Acesta să fie țelul? Case neglijate, străzi murdare, zăpada dusă în case pe ghetе? Știu că nu există regiuni pure, iar diferențele dintre oameni par să se șteargă doar privite dintr-o perspectivă mai largă, și cu cît ne apropiem mai mult de unitățile teritoriale tot mai mici, cu atît sînt mai evidente aceste diferențe. Așa și trebuie să fie, tocmai în interesul unității mai mari. Din acest motiv trebuie să reflectăm, oare este atît de importantă uniformizarea încît să scuze folosirea oricăror mijloace? Și oare este mai importantă uniformizarea cu orice preț decît păstrarea calității, de orice natură ar fi ea? Deocamdată, măcar pentru uz casnic.

Traducere de Venczel Enikő

Traian Ștef

Provincia noastră

Mă întreb adesea de ce Transilvania este privită ca o problemă, de ce sîntem agresați de diverși politicieni cu proclamații, de ce îi preocupă atît de mult soarta noastră, de ce se tem atît de mult pentru noi. Întrebările mele sînt retorice pentru că știu: nu vor decît voturile noastre. Mai ales politicienii de stînga sînt îngrijorați pentru că nici acum, cînd sondajele îi situează destul de bine în restul țării, aici nu au majoritatea. În loc să caute soluția, ei continuă să mizeze pe demagogie, diversiune, trîmbițarea dezastrului național și a pericolului federalist. Problema Transilvaniei, în ceea ce poate fi rezolvat de la București, este foarte simplă: a i se permite să se dezvolte economic cu viteza cu care este în stare, într-un concept autentic de autonomie administrativă. În rest, relațiile noastre de aici sînt de natură culturală, civică, iar teoria unui care ajunge, la bătrînețe, prima dată în Oradea, de exemplu, și i se pare frumos orașul, dar cu prea mulți unguri, nu stîmbește decît o mirare ironic îngăduitoare. Lucrurile au evoluat, însă, și în acest sens. De la a ține sub covor ideile descentralizării și autonomiei locale s-a ajuns, mai ales după 1996 — și acesta e un semn de evoluție politică în sensul democratizării — la o privire mult mai senină, cînd se teoretizează, și la primii pași pe calea subsidiarității.

De obicei, definim provincia raportînd-o la capitală, la un centru. Este un loc mai îndepărtat, de rangul doi, cu instituții subordonate prin lege sau inerția unor practici. Există, deci, un raport de putere între capitală și provincie sau un centru politic (care poate fi inclusiv o instituție europeană) și provincie. Această situație, care se definește politic, a creat și complexe inevitabile: de superioritate, respectiv inferioritate. Chiar și atunci cînd provincialul are cîte o tresărire de orgoliu este ironizat, aplicîndu-i-se și mai apăsător eticheta provincialistă. O cultură se definește prin valorile constitutive și prin unitatea de stil. Între valorile culturale se găsește și politicul. Diferențele dintre culturi sînt date și de preponderența uneia dintre valori. În acest sens, mi se pare că astăzi, în România, mai mult decît atunci cînd Mircea Eliade ajunsese la această concluzie, cea mai mare cantitate de energie intelectuală se cheltuie pentru politică. Politicul domină toate relațiile, inclusiv dintre cetățeni. Societatea civilă nu a ajuns încă la stadiul în care poate contracara această figură a baricadei ce are de o parte puterea, iar de cealaltă opoziția. Inclusiv relațiile interetnice sînt așezate pe această dihotomie, mai ales că și etniile sînt reprezentate prin partide politice. Tocmai de aceea este necesară o dezbatere din perspectivă culturală, civilă, a relațiilor din societatea românească. Aceasta ar putea determina o democratizare a relațiilor cu centrul al cărei efect va fi, în ultimă instanță, creșterea rolului sferei private, presupunînd aici și creșterea rolului deciziei locale.

Locuitorii României trăiesc într-o cultură cu un grad mare de omogenitate. Această omogenizare este dată de instrucție, la rîndul ei inclusă în sistemul totalitar. Am mai spus și altădată că după instaurarea comunismului am trăit, de fapt, într-o ideologie, nu într-o cultură. În această situație, nici nu putea fi vorba despre dreptul la diferență,

despre diversitate, despre multiculturalitate. În acel cadru ideologic, totuși, s-au putut percepe și unele „voci”. Acestea se distingeau prin limbă, mai ales maghiară sau germană, prin memoria etnică, tradiții colective și obiceiuri familiale. De asemenea, în ce privește civilizația, apar diferențe datorate și influențelor venite de la popoarele de la care minoritățile se revendică. În continuarea acestei logici, diferențe apar și între provincii, cauzate de experiența istorică și conviețuirea cu celelalte etnii. Scriind cele de mai sus, am fost, bineînțeles, cu gândul la Transilvania. A nu se confunda, însă, situația imigranților — care au de ales între asimilare și segregare — cu a minorităților naționale, care sînt pămîntene. Acestea din urmă aparțin, de fapt, culturii națiunii din care fac parte. Cu trăsăturile comune și diferențele firești. Noile teorii în domeniul culturii vorbesc tot mai mult despre diferență și plurivocitate în detrimentul culturii naționale. Și asta, cu atît mai mult cu cît Europa se va defini ca proiect cultural fundamentat pe un set de valori și nu prin granițe politice.

Efortul maghiarilor de a se defini este de înțeles. Ei trăiesc de două ori în provincie: într-una românească și într-una ungurească. Poate tocmai de aceea, imediat după Decembrie 1989, au înțeles care va fi rolul politicului în noua situație și au constituit un grup redutabil de lideri, au mizat pe reprezentarea politică, pe înființarea de instituții, pe revigorarea unor simboluri, pe învățămîntul confesional, au ridicat monumente, au înființat edituri și au editat cărți, reviste culturale, ziare în regim privat sau cu sprijin guvernamental. Starea emoțională de la început tindea spre o vecinătate paralelă, unde românul și ungurul nu mai aveau nici timp, nici dispoziție unul pentru celălalt. De data asta, nemulțumirile lor erau diferite. Înainte se plîngeau de aceleași neajunsuri și aveau aceleași forme de rezistență, iar singura diferență era de limbă, ușor de surmontat, însă. A-ți redobîndi identitatea colectivă este un proces mult mai dificil. Și aici românii au avut suspiciunea că aceasta este spre cîștigul Ungariei, că se urmărește slăbirea națională și anexarea apoi a Transilvaniei. Industria scenariilor de acest fel nu a falimentat. De aceea este nevoie de dialog. Nu de unul formal și plin de respect, politicos, ci de unul creator. Nu de unul peste umăr, fiecare stînd cu fața spre altă capitală, ci față în față, sau umăr lîngă umăr într-un cor pe mai multe voci. Acest dialog civil înscrie deja Provincia noastră în modelul european.

Molnár Gusztáv

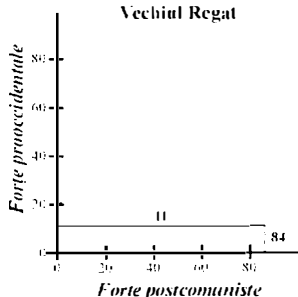
Geografie electorală

Acest articol deosebește alegătorii din Transilvania de cei din Vechiul Regat, precum și forțele sau partidele pro-occidentale de cele post-comuniste. Dacă diversitatea votului transilvănean a fost evidentă încă de la alegerile din 1990, denumirea celor două grupări politice necesită cîteva explicații. Sînt considerate pro-occidentale acele forțe politice după care prioritatea absolută a politicii românești o constituie integrarea

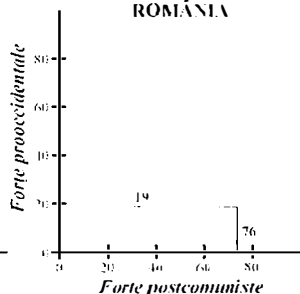
occidentală și îndeplinirea exactă a obligațiilor economice, politice și juridice ce decurg din aceasta. Forțele post-comuniste nu sînt neapărat și în toate domeniile anti-occidentale, dar consideră ca prioritate absolută a politicii românești păstrarea și afirmarea pîrghiilor economice, politice și juridice ale administrației de stat post-comuniste.

1990

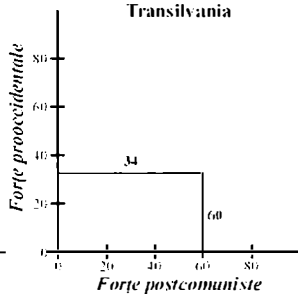
Vechiul Regat

ROMÂNIA

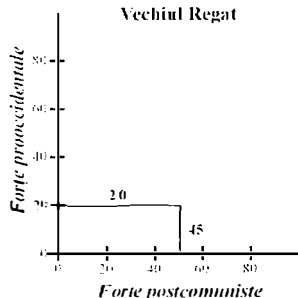

Transilvania

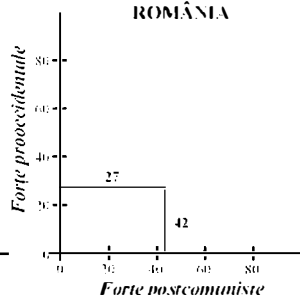

1992

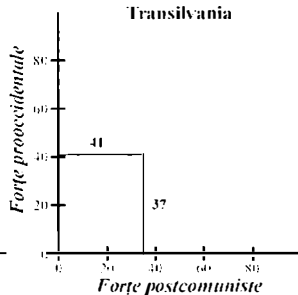
Vechiul Regat

ROMÂNIA

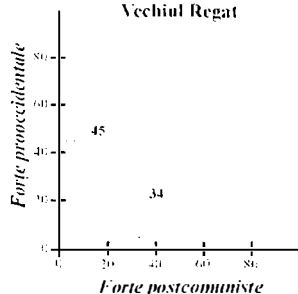

Transilvania

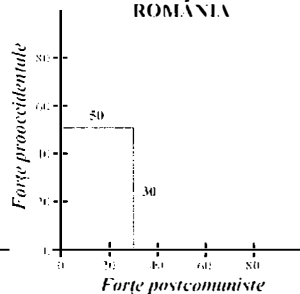

1996

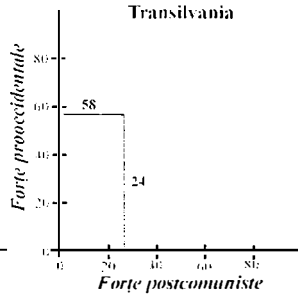
Vechiul Regat

ROMÂNIA

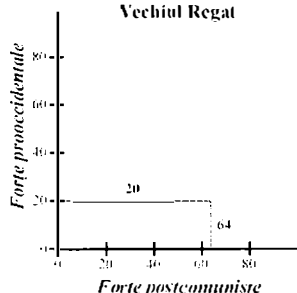

Transilvania

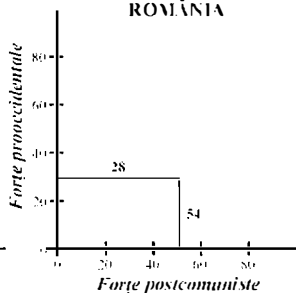

octombrie 1999

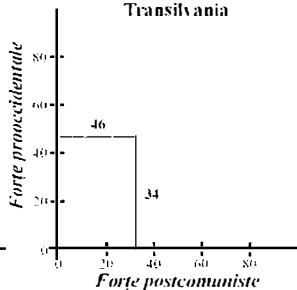
Vechiul Regat

ROMÂNIA

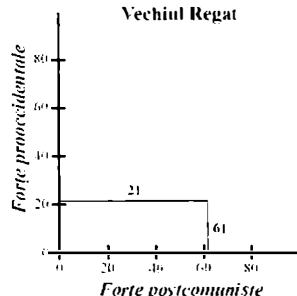

Transilvania

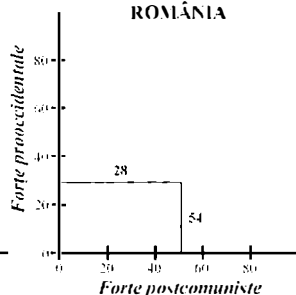

decembrie 1999

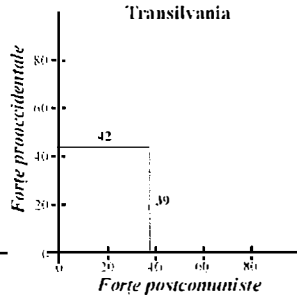
Vechiul Regat

ROMÂNIA

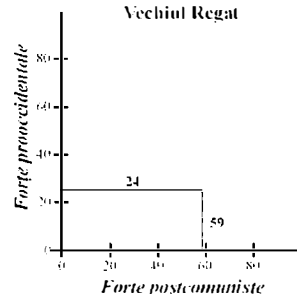

Transilvania

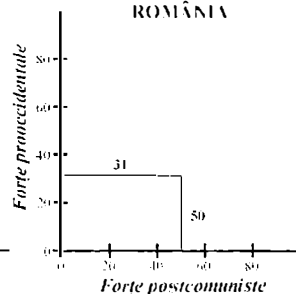

februarie 2000

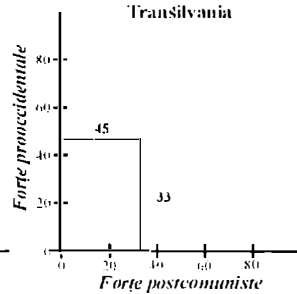
Vechiul Regat

ROMÂNIA

Transilvania

Tabelele de mai sus arată cât se poate de clar că diferența dintre opțiunile politice ale ardelenilor și cele ale regătenilor reprezintă una dintre caracteristicile definitorii ale întregii perioade de tranziție din România. Diferența este doar cantitativă în acele cazuri (precum cele din 1990 sau din 1996) în care unul sau altul dintre cele două blocuri politice este majoritar atât la nivel național cât și la nivel regional, și devine calitativă în momentul în care majoritățile locale din Transilvania și din Vechiul Regat sînt alcătuite de blocuri politice diferite (după cum arată rezultatele alegerilor din 1992 și ale sondajelor de opinie din 1999-2000).

Din această stare de fapt putem trage următoarele concluzii:

1. Cine va dori să evite adâncirea diferenței politice calitative dintre Transilvania și Vechiul Regat va trebui să depună eforturi ca atât la nivel național, cât și la nivel local, ori forțele pro-occidentale, ori cele post-comuniste să formeze o majoritate convingătoare.

2. Luînd în considerare tendințele politice actuale, constituirea unei asemenea majorități pro-occidentale este puțin probabilă.

3. Trebuie deci să ne decidem: putem considera integrarea occidentală, și în asemenea condiții, ca o prioritate absolută?

4. Dacă da, nu avem altă soluție decît întărirea și consolidarea pe mai departe a majorității locale a forțelor pro-occidentale din Transilvania.

5. Avînd în vedere criza evidentă, diviziunile interne grave ale partidelor pro-occidentale, și înainte de toate ale celor două partide cu cea mai adîncă rezonanță în Ardeal, PNȚ-CD și UDMR, acest scop este irealizabil pe un termen mai lung, cu actualele partide.

6. Deosebirea politică a ardelenilor față de regățeni nu este de natură etnică. Minoritățile nemaghiare (5,63%), maghiarii (20,76%) și românii ardeleni (73,60%), atît împreună, cît și luați fiecare în parte, au o orientare mai pro-occidentală decît regățenii. Deosebirea politică a românilor ardeleni față de regățeni nu este mare, dar este suficientă pentru a putea valoriza la nivel regional votul în bloc al maghiarilor în favoarea forțelor pro-occidentale. Dacă — prin absurd — românii ardeleni ar avea acum exact aceleași opțiuni pe care le au regățenii, „factorul maghiar” nu ar fi suficient pentru a menține — măcar în Transilvania — o majoritate pro-occidentală.

7. În concluzie, partidele și mișcările ce au de gînd să reprezinte și să promoveze interesele regionale ale Transilvaniei nu pot avea șansă de reușită decît dacă, luînd în considerare și interesele speciale ale diferitelor comunități naționale, se vor adresa în primul rînd alegătorilor ardeleni ca membri ai unei comunități civice potențiale care împărtășesc valori comune și au interese comune.

Marius Cosmeanu

Identitatea noastră cea de toate zilele

A = A. Aceasta vrea să spună și că $A \neq B$. Ceea ce s-ar putea să-l ofenseze pe B. Dar există, bineînțeles, o consolare. Și anume, că $B = B$. Însă asta e și o formă de a spune că $B \neq A$. Ceea ce s-ar putea să-l ofenseze pe A. Identitatea e foarte socială, dar nu e foarte sociabilă.

Leon Wieseltier

Geografia electorală schițată de Molnár Gusztáv reprezintă, în continuarea argumentațiilor sale de pînă acum cu privire la problema transilvană, trecerea de la ceea ce sociologia numește cunoaștere comună (fragmentară și incoerentă) la cunoașterea conștientă, controlată. Nu trebuie să fii neapărat specialist în științe sociale pentru a observa că la toate cele trei alegeri generale de după 1989, rezultatele au configurat constant o hartă electorală care arăta două regiuni distincte — cu fericita excepție a Capitalei — aflate de o parte și de alta a Carpaților. O configurație diferențiată a opțiunilor electorale, care de altfel putea fi anticipată. Ajunge să ne gîndim la decembrie 1989 și să vedem că ordinea în care populația din diferite localități/regiuni (Banat, Transilvania, București) a ieșit în stradă, demonstrînd împotriva regimului existent, corespunde(a) în bună măsură cu distribuția geografică a ponderii opțiunilor pro-occidentale la nivel național.* O diferențiere caracteristică nu doar României. Și alte țări europene au regiuni care, prin tradiția lor culturală, politică și/sau economică se disting de restul regiunilor statului de care aparțin prin opțiunile lor politice aparte (cunoscute fiind deja cazurile Italiei, Spaniei, Poloniei etc.).

Faptul că electoratul de dincoace de Carpați are, la nivel regional, opțiuni politice (cultură politică) care diferă semnificativ de cele din Vechiul Regat, înclin să cred că ține, în rîndul majorității ardelenilor, de domeniul banalului (în orice caz, e departe de a fi soră cu revelația, ca în cazul celor care reduc cultura politică a regiunii la bănci și maidanezi vopsiți). Molnár Gusztáv nu face în acest sens „decît” să traducă percepția de sine a ardelenilor în termenii interpretării științifice. Mai mult, distribuția acestei percepții acoperă, pînă la un punct, întreg spectrul politic la nivel regional, inclusiv în cazul forțelor considerate extremiste (vezi, de exemplu, sprijinul acordat de PUNR candidatului Convenției Democratice în cel de al doilea tur de scrutin al alegerilor

* Țin minte cum, imediat după revoluție, un ofițer al MAPN-ului susținea, într-un interviu acordat Televiziunii Române, că scopul revoluției era de fapt de a separa Transilvania, argumentul adus de cadrul militar fiind acela că majoritatea stegulețelor care indicau pe harta României declanșarea revoltelor erau plasate în localități din această regiune.

prezidențiale din 1996). Problema care se pune, în legătură cu acest black-jack al tezelor lui Molnár Gusztáv, este dacă această continuitate a comportamentului electoral pro-occidental la cei din Banat și Transilvania se va păstra și pe mai departe. Pentru că lipsa unei alternative politice pentru electoratul acestor regiuni la alegerile din acest an, ca urmare a decepției generate de guvernările de pînă acum, dar îndeosebi după venirea la putere a forțelor politice care au constituit pînă nu demult principala opțiune a alegătorilor din această parte a țării (decepție pe care o întîlnim într-o oarecare măsură chiar și la votanții UDMR), poate duce la o creștere a absenteismului, care să lase forțele din actuala opoziție să infirme teoria privitoare la rolul de „locomotivă”, „berbec” etc., pe care-l joacă Transilvania și Banatul în integrarea euro-atlantică a României. Consecințele unui astfel de rezultat nu sînt greu de apreciat. Cheia problemei o reprezintă apariția unor forțe politice consecvente în promovarea valorilor pentru care optează marea parte a electoratului transilvan (criză care există, ce-i drept, și la nivel național, dar pe fondul unui set de așteptări mai puțin exigent).

Trebuie făcute două precizări: în primul rînd, principalul contra-argument pe care-l aduc cei care contestă existența unei specificități regionale (și) politice a transilvănenilor este că „balcanizarea” de care se plîng aceștia din urmă le este caracteristică inclusiv lor. La fel de bine știut este, sau ar trebui să fie, și faptul că pe lîngă aculturația reciprocă firească de-a lungul anilor, cauzele acestei stări pot fi găsite — alt loc comun — în colonizarea regiunii (alături de „ruralizarea urbanului”) din perioada comunistă cu segmente de populație din alte regiuni ale țării care în multe cazuri, din inadaptabilitate sau din alte motive, au încercat să își impună valorile culturale proprii în detrimentul celor pe care le-au întîlnit, completînd astfel frustrările lor cu cele noi ale membrilor societății în care au migrat (avînd, desigur, acordul și protecția mai mult sau mai puțin tacite ale regimului de atunci!). Cu toate efectele acestui proces de durată — și acesta este mesajul pe care încearcă să ni-l transmită Gusztáv Molnár — fundamentul pro-occidental, pro-european al transilvănenilor, comparativ cu o mare parte a celor din Vechiul Regat (să nu uităm, în condițiile unei tranziții post-comuniste uneori de tip cvasi-iugoslav!), totuși s-a păstrat.

În al doilea rînd, un alt aspect relevant este cel legat de perspectiva din care abordăm problema. Privită de la Berlin sau Paris, nici Transilvania, nici Vechiul Regat (cu „mioriticele” lor autostrăzi „dîmb-groapă”), nici chiar mare parte din spațiul vișegrădean, ca să dăm și exemplele forte, nu par foarte europene în termenii definiți de specialiștii de la Strasbourg sau Bruxelles. Din contră. Și asta nu doar în ce privește infrastructura. Într-un astfel de sistem de referință, chiar dacă diferențele există, ele sînt greu de surprins. Dihotomia Transilvania/Banat — Vechiul Regat, din punctul de vedere al culturii politice, are relevanță doar în măsura în care limitele raportărilor noastre se reduc cel mult la spațiul post-comunist.

Prin urmare, „diferențele politice calitative” ale Transilvaniei, cum le numește Molnár Gusztáv, sînt parte — alături de aspectele privind nivelul economic, raportarea la muncă, stilul de viață etc., ca să le amintesc doar pe cele mai cunoscute — a unei culturi societale specifice și, lucrul cel mai important, ele relevă potențialitatea ca această regiune să-și regăsească vocația regională, (central) europeană. Ca în orice

relație de putere, însă, și cea existentă între Centru și Provincie în România poate evolua fie în direcția maturizării Centrului și eliberării sale de teama descentralizării, prin delegarea cu pragmatism și tact politic, pînă la urmă, a responsabilităților la nivel comunitar, fie prin conștientizarea la nivelul Provinciei a avantajelor economice, de funcționalitate și, în fond, de justițe socială pentru revendicarea cu moderație a acestora. Pașii care ar trebui făcuți sînt de inter-cunoaștere, de ieșire din dialectica in-group/out-group, printr-o reciprocitate acceptabilă pentru ambele părți.

Sabina Fati

De la diferențiere la conștiința diferențierii

Integrarea în instituțiile europene și euro-atlantice a rămas și în perioada actualei guvernări, în mare măsură, un obiectiv de vitrină. Cu excepția solidarizării României cu poziția NATO în conflictul din Kosovo, exercițiu care nu s-a dovedit deloc simplu, natural și ușor pentru mulți dintre reprezentanții coaliției de guvernămînt, autoritățile de la București nu au făcut alte dovezi de apropiere față de Occident. Partidele pe care Gustáv Molnár le consideră pro-occidentale și care se află la putere de aproape patru ani nu au făcut progrese notabile în ce privește reforma economică sau instituțională, dar au cîștigat un plus de imagine pe plan extern datorită felului în care au abordat problematica integrării la nivel declarativ. Coaliția de guvernămînt s-a dovedit însă incapabilă să pună în practică declarațiile și promisiunile, făcute altminteri cu bune intenții. Dar dacă aceste partide care, să spunem, vor cu adevărat integrarea României în UE și NATO, și care au avut la îndemîna toate pîrghiile necesare progresării în această direcție, n-au făcut pași remarcabili pe acest drum, electoratul lor fidel va mai avea încredere în ele sau le va sancționa la apropiatul scrutin?

Ultimele sondaje arată că populația din Ardeal este mai îngăduitoare cu partidele care susțin puterea decît electoratul din Vechiul Regat. Molnár Gusztáv consideră că în acest fel ardelenii rămîn fideli mai degrabă obiectivului politic de integrare în Uniunea Europeană și în Alianța Nord-Atlantică decît partidelor care au ca obiectiv prioritar apropierea de Occident. Probabil că această tranzitivitate este reală, fiindcă transformările necesare atingerii standardelor impuse de UE și NATO sînt în concordanță cu profilul votanților CDR (persoane cu studii superioare, venit peste mediu, patroni, oameni de afaceri, care consideră că cel mai mult bine, în ultimul secol, l-au făcut: Regele Ferdinand, Iuliu Maniu, Emil Consatantinescu; și cel mai mult rău: Dr. Petru Groza, Nicolae Ceaușescu, Ion Iliescu; persoane care dezaproabă existența unui singur partid politic, sînt de acord în foarte mare măsură cu economia

de piață și intenționează să-și deschidă o afacere) și într-un oarecare dezacord cu susținătorii PDSR (persoane cu școală elementară și gimnaziu, agricultori, muncitori calificați, liber-profesioniști, întreprinzători pe cont propriu, cu venit mediu, mai ales din zona de sud — Oltenia, Muntenia, rezidenți în mediu rural, care cred că cel mai mult bine în ultimul secol l-au făcut: Dr. Petru Groza, Nicolae Ceaușescu, Ion Iliescu și cel mai mult rău: Regele Mihai I, Iuliu Maniu, Antonescu, Emil Constantinescu; persoane care aprobă existența unui singur partid politic, nu intenționează să-și deschidă o afacere și sînt de acord în mare măsură cu economia de piață).*

Studiile făcute în ultimii ani arată că profilul alegătorului CDR este destul de asemănător cu cel al UDMR-ului, iar profilurile electorale ale partidelor se suprapun în mare măsură peste cele ale liderilor pe care îi susțin (de aceea Constantinescu a fost susținut de o mare majoritate a celor care au votat UDMR-ul). Acesta este unul dintre argumentele care susțin teza lui Molnár conform căreia deosebirea politică a alegătorilor din Ardeal față de cei din Vechiul Regat nu este de natură etnică. Diferențierea politică a electoratului are, desigur, legătură cu nivelul de trai mai ridicat în județele din Ardeal decît în restul țării, după cum arată diverse cercetări (de pildă Cartea Verde a Dezvoltării Regionale); are legătură cu contactele — economice, culturale sau de altă natură — pe care locuitorii de aici le au cu cei din Ungaria, Austria, Germania; și poate nu în ultimul rînd cu o mentalitate diferită față de muncă, față de relațiile cu celălalt, față de viață în genere, mentalitate greu de cuantificat în cifre, dar nu imposibil de cercetat.

Această diferențiere a electoratului nu a fost, însă, valorizată de nici unul dintre partidele pro-occidentale. Nici una dintre forțele politice nu a făcut, de pildă, strategii de dezvoltare diferențiate pentru Transilvania — partidele aflate la putere, care au cîștigat într-o oarecare măsură pe mîna ardelenilor, nu doar s-au temut să facă o descentralizare administrativă reală, dar chiar au ezitat să modifice legea administrației publice locale. Regionalizarea a rămas un tabu și va rămîne așa pînă în momentul în care diversele comunități locale sau regionale vor conștientiza că raporturile de subordonare față de centru sînt în defavoarea dezvoltării lor economice. Orientarea pro-occidentală a electoratului transilvănean va putea fi convertită în folosul comunității doar printr-o mișcare politică regională care să militeze pentru descentralizare administrativă, economică și poate chiar politică. Întîrzierea apariției unui partid care să reprezinte interesele electoratului din Ardeal arată, însă, că acesta nu are conștiința unei identități diferite, chiar dacă majoritatea votanților de aici se diferențiază de cei din Vechiul Regat.

* Aceste profiluri au fost făcute de sociologul Alexandru LĂZĂROIU, președintele Juriului Barometrului de Opinie Publică, *Adevărul*, 23 noiembrie 1999.

Marius Lazăr

„Subiectivisme” transilvane în trecerea de la utopie la știință

(Alina Mungiu-Pippidi. *Transilvania subiectivă*, Humanitas, 1999)

S-o recunoaștem: uzanțele publicării — la noi — a sondajelor de opinie nu impun și obligativitatea comentării lor din partea celor care le realizează. Pentru a-și păstra imaginea de neutralitate, sociologii se fereșc să producă ei înșiși interpretări ce trec dincolo de un comentariu tehnic, de specialitate, chiar dacă familiarizarea cu cifrele destinate consumului public îi recomandă drept cei mai indicați să schițeze concluzii. E o defensivă explicabilă, desigur, prin agresivitatea mediului politico-mediatic, unde iminența fatală a acuzațiilor de manipulare — ca orice fel de incriminare nedovedită, de altfel — tinde să sufocă inițiativa publică a experților în științe sociale. E de notat, astfel, reculul pe care îl cunoaște discursul argumentat în fața celui persuasiv, astăzi, greu de protejat în fața aceluia a cărui misiune este să convingă, nu să explice. O retragere a cărei persistență, totuși, induce, în timp, efecte perverse.

„Nișa” comunicațională este, astfel, din abundență saturată de verbiajul recent-apăruților „analști politici”: o competență relativ nouă atribuită unui tip de jurnalism pentru care vizibilitatea de rutină, socialmente recunoscută, a comentariului „la zi”, tinde să se substituie spiritului de analiză ca atare. Pe acest teren performanțele sînt, fără îndoială, de calități diferite: în fond, sub aceeași umbrelă sînt așezați și politologii convertiți la jurnalism și jurnaliștii convertiți la „expertiză” politică. Diferențele de abordare sînt de la sine înțelese, dependente fiind de nivelele diferite de raportare la noțiunea de profesionalism. Și, uneori, și de respectul acordat specializării. În ambele situații, totuși, funcționează o limitare autoimpusă: aceea de a nu încălca granița dintre producătorul de informație socială acreditată și re-producătorul interpret. Cînd ea apare, se dovedește adesea dependentă de clișeele în uz și vizibilitatea cercetării sociale — între care sondajul de opinie ca activitate privilegiată în ansamblul muncii sociologului, de pildă, reprezintă una din deformările cele mai curente.

Așa se înfățișează ideea și într-o formulare dintre cele mai ambițioase, în ultima carte a Alinei Mungiu-Pippidi (*Transilvania subiectivă*, Humanitas, 1999). Autoarea își asumă aici sarcina dificilă de a deconstrui cu instrumente proprii psihologiei sociale cele două „subiectivisme” (în fapt, etnocentrisme, dar Alinei Mungiu pare să îi scape aici termenul) ce fondează naționalismele român și maghiar din Transilvania, devaluînd totodată metodologia cantitativistă ce stă la baza atîtor cercetări. Trebuie menționat în context că, de formație psihiatru — și cu o excelentă priză la motivația psihologică a comportamentului individual — Alina Mungiu s-a impus ca o vedetă a publicisticii politice de după 1989, prin pătrunzătoarele sale comentarii din „Opinia studentescă” sau „22”, extrem de personale și nu de puține ori în răspar cu tendințele conformiste

manifestate în interiorul elitei intelectuale românești din epoca opoziției anti-iliesciene. Copil teribil al noii jurnalistici, autoarea s-a distins printr-un temperament intempestiv și imprevizibil, făcând din fulgurația imaginativă și vehemența opiniei atuurile redutabile în dese confruntări în care s-a angajat.

Noua anvergură intelectuală, mult mai ambițioasă, pe care o angajează luările ei de poziție începând cu *Românii după '89* au aruncat-o însă pe un teren unde intuiția trebuie să facă bună casă cu sistemul — și spiritul de observație, abundent, cu respirația teoretică mai largă. Împărțită însă între activismul civic — ce-i motivează interesul pentru reflecția politică și aspirațiile de expert — și nevoia de profesionalizare într-o zonă în care formația academică inițială are cel mult o valoare propedeutică (fiindcă practica jurnalistică, în sine, nu te face mai savant, așa cum viața doar trăită nu te face filosof!), Alina Mungiu s-a văzut nevoită să-și convertească capitalul simbolic al liderului de opinie într-o formă de capital intelectual ce aspiră la autoritate științifică. Conversia s-a făcut utilizând o dublă strategie: una ce valorifică poziția de „opinion leader”, pentru a-și consolida credibilitatea judecăților asupra stării de fapt a societății — iar alta, autopromovantă, a substituirii competenței specifice profesiei prin cumulul (prezumtiv înnobilitant) de referiri la stagii de cercetare în străinătate sau lucrări proprii anterioare.

Este poziția din care — utilizând mai mult argumente de autoritate decât demonstrații — autoarea dezvoltă față de cercetarea sociologică de la noi (și față de metodologia sociologică în general, în contrast cu aceea, presupus mai întemeiată, a socio-psihologiei!) un discurs în care critica globală a unui întreg domeniu alternează cu autoreclama pentru propriile produse. Identificând cercetarea sociologică cu aplicarea de sondaje — și nefăcând nici măcar noțional distincția între un sondaj sociologic și o anchetă — autoarea poate astfel să declare fără să clipească: „Nu există la noi o școală care să conceapă sondaje pentru analiză, ci doar sondaje descriptive sau simple măsurători ale unor răspunsuri la întrebări — acestea nu pot fi numite nici atitudini, nici credințe, nici evaluări, nici reprezentări sociale, nici valori, de cele mai multe ori. Cu excepția opțiunii electorale și a câtorva alte opțiuni de acest gen (?! — nedumerirea îmi aparține, M.L.) — sondajele nu ne-au spus pînă acum lucruri prea relevante despre cultura noastră, mai ales că nu sîntem încă destul de experimentați să le construim înții pentru a le analiza mai pe urmă.” (p.20)

Există o rațiune, totuși, pe care se sprijină acest șir de afirmații: credința că mai adecvat decât investigația pe bază de eșantion este interviul de grup (focus-group) — sondajul avînd valoare mai mult pentru testarea ulterioară a ipotezelor formulate pe parcursul acestora, decât pentru proiectare. Este un punct de vedere care, privit cu seriozitate, poate fi luat în seamă. (Deși nu mă pot abține să nu bifez aici o altă afirmație simptomatică pentru strategia persuasivă a autoarei: „în *Românii după '89* ... — scrie ea la pagina 17 — am utilizat pentru prima dată în România grupurile focus pentru o investigație științifică”! Nu am alte comentarii!) Alina Mungiu își construiește astfel teoria pornind de la realizarea unui număr de 15 interviuri de grup, pentru care „rezultatele nu sînt reprezentative, ci ilustrative pentru populația studiată”, cum recunoaște chiar ea. Reprezentativitatea concluziilor rămîne, atunci, în sarcina unei anchete distincte („sondaj”, cum îi place ei să spună) — o a doua fază a colectării

datelor care, în *Transilvania subiectivă*, e descrisă astfel: „Un sondaj propriu realizat pe un eșantion reprezentativ pentru populația Transilvaniei în iulie 1998. Populația investigată a cuprins județele Cluj, Alba, Covasna, Harghita, Mureș, Satu-Mare, Sălaj, Sibiu, Bihor, Bistrița-Năsăud, Brașov, Maramureș, Hunedoara. Eșantionul a cuprins 597 de persoane în vîrstă de peste 15 ani și a fost reprezentativ pentru structura populației județelor mai sus menționate în ce privește variabilele vîrstă, structură etnică, reședință, sex. Sondajul a fost efectuat între 18 și 24 iunie 1998, prin metoda chestionarului poștal cu autocompletare. Rezultatele obținute au fost comparate cu alte sondaje realizate pe eșantioane mai mari, și în toate cazurile au fost consistente.... Rata de eroare pe total eșantion este de 3-5%” (pp.19-20 — sublinierile îmi aparțin)

Iată un fragment care merită discutat puțin, fiindcă dă seama asupra improvizăției care minează din interior studiul publicat de Alina Mungiu. Este vorba despre singurul pasaj în care se face descrierea tehnică a anchetei, descriere menită, în literatura de specialitate, să convingă asupra corectitudinii datelor ce stau la baza analizei și să ofere instrumentele verificării concluziilor formulate. Or: Cum poate fi un eșantion de 597 de persoane „reprezentativ pentru structura populației județelor mai sus menționate” nu se precizează. Este el reprezentativ la nivelul fiecărui județ? (Asta, în fapt, nu e posibil.) Sau pentru ansamblul județelor — mai exact, pentru Transilvania ca întreg? (E mai plauzibilă a doua variantă).

Cei 597 de subiecți eșantionați pot da o reprezentativitate pentru Transilvania ca populație de referință în întregul ei, dar nu și pentru cele două etnii dominante — românii și maghiarii din provincie. Și, de fapt, cîți maghiari există în eșantion nu se menționează. La ponderea de 20-21% a acestora ar trebui să existe, pe întreg eșantionul, între 120-125 de subiecți de etnie maghiară, un subeșantion insuficient pentru inferențe statistice valide sociologic.

„Metoda chestionarului poștal cu autocompletare” prin care sînt selectați subiecții nu este cea mai adecvată, mai ales că nu există nici o indicație asupra numărului de chestionare expediate destinatarilor și numărul de non-răspunsuri. Este elementul care poate distorsiona cel mai mult reprezentativitatea, și tocmai despre aceasta știm cel mai puțin.

Și, în sfîrșit: o „rată de eroare” de „3-5%”. Iată o exprimare care îmi scapă! Fiindcă, ce poate să însemne, aici, „rată de eroare”: numărul de subiecți — dintr-o sută, fiindcă e o rată! — care au răspuns eronat la întrebări? Nu cred că asta s-a urmărit... Sau poate s-a dorit să se spună „risc” sau „marjă de eroare” — ceea ce este altceva! Iar aici ar fi trebuit să se știe că marja de eroare este un interval definit pe o axă numerică cu valori negative și pozitive (de genul: $\pm 3\%$), care descrie cu cît la sută se pot abate valorile procentuale descrise de eșantion în populația de referință totală studiată. Ar mai fi trebuit adăugată probabilitatea (95%?, 97%?) cu care este adevărat să extindem la nivelul populației de referință concluziile pe care le formulăm pornind de la eșantion. Pentru selecția Alinei Mungiu — în condițiile în care ea este, într-adevăr, corect efectuată — marja de eroare maximă ar trebui să se situeze între $\pm 4\%$, cu o probabilitate de 95%. (Și dacă raportul dintre români și maghiari, în eșantion, ar fi cel din realitate, atunci marja de eroare maximă — la același nivel de probabilitate — ar fi de $\pm 4,6\%$ la români și $\pm 8,9\%$ la maghiari!) Nu avem destule indicii pentru astfel de calcule, una dintre

regulile esențiale de redactare a studiilor de o atare natură — care trimite la obligativitatea întocmirii unei fișe tehnic-metodologice a cercetării — fiind cu totul neglijată.

Urmează de aici că tot ceea ce se afirmă pe baza anchetei realizate de Alina Mungiu este greu de susținut — și nu întâmplător datele statistice cel mai des utilizate provin din alte surse decât cele proprii: IMAS sau CCRIT (ultimului — Centrul de Cercetare a Relațiilor Interetnice din Transilvania — nici măcar o dată nefiindu-i pomenită corect titulatura!). Dar „reprezentativitate”, „marjă de eroare”, „anchetă” sau „sondaj” — toate acestea nu sînt decât niște flecușete tehnice care pot fi ignorate în interpretare. Deși — poți să te întrebi — ce relevanță mai poate avea, astfel, orice generalizare?

Din păcate, același tratament îl au alte concepte de notorietate în literatura teoretică a problemei — precum perechile: primordialism vs. instrumentalism, esențialism vs. relaționism, pentru care confuzia noțională e potențată de neglijența deconcertantă a formulărilor. Ea se proiectează negativ și asupra a ceea ce constituie centrul de interes al cărții: exemplificările abundente și analizele răspunsurilor subiecților intervievați. Se dovedește aici și intuiție și capacitate de a sesiza rapid nucleul problematicei complexe din care evoluează relațiile româno-maghiare. Cercetarea pune accentul pe problemele identitare, reprezentarea trecutului și a spațiului istoric transilvănean, pe percepția relațiilor dintre cele două etnii și raportările la situațiile de conflict etnic. O problemă aparte o acoperă elitele politice și rolul acestora în definirea și orientarea naționalismelor grupurilor proprii. Un program de analiză, finalmente, dintre cele mai provocative.

Întreaga tramă a lucrării este, însă, una conflictualistă: în centrul ei stă ideea diferendului româno-maghiar și a liniilor de separație între cele două etnii transilvănene. Seducția temei conflictului nu este una doar jurnalistică, ci ține, fără îndoială, de importanța problemei stabilității politice a Transilvaniei și evitării derapajelor generatoare de dezechilibre. Se simte, însă, că atenția acordată regiunii amestecă efortul meritoriu de a ieși dintr-o perspectivă „bucureșteano-centrică” — efect al unei culturi centralizatoare obișnuite să ignore detaliul regional și, prin urmare, autolimitativă — cu perplexitățile naive ce însoțesc „învățarea prin descoperire” a problematicei provinciei. Efect: limbajul esențialist ce însoțește procesul autoedificator al autoarei tinde să fie și unul reductiv. Este interesant de constatat, de aceea, că, pentru a fi mai lesne definite, cele două grupuri etnice sînt văzute mult mai omogen decât sînt ele în realitate: nu se discută serios diferențierile majore ce îi separă pe românii ardeleni unii de alții, punîndu-i aproape în situația de a forma două „națiuni” distincte la nivelul culturii politice și al mentalității, chiar dacă Alina Mungiu evidențiază în alt context „conflictul” intra-etnic. (Cum funcționează el în context ardelenesc, aceasta ar fi una dintre întrebările ce pot conduce spre clarificări capitale). La fel, maghiarii sînt tratați fără să se poată sesiza tendințele și curente de opinie contradictorii din interiorul societății civile maghiare. E ușor, de aici, să vorbești despre maghiari ca de un subiect cu o intenționalitate politică univocă, ușor amendabilă din perspectiva unei impersonalități „corecte politic”. Alungate pe ușă, prejudecățile (precum aceea a constantului iredentism maghiar, de exemplu) tind să se întoarcă pe fereastră, în tentația de a „pune la punct” iluziile celui alt.

Este limpede, astfel, că, în ciuda efortului de obiectivare, Transilvania rămîne în continuare, pentru Alina Mungiu, un tărîm exotic, marcat de tot felul de bizarerii. „Subiectivitatea” la care trimite titlul cărții tinde să fie folosită și cu înțelesul de perspectivă „iluzorie”, „deformată”, „incorectă” etc. Spre deosebire de punctul de vedere al analistului care — nu-i așa? — este și cel corect... Românii și maghiarii sînt adesea cuprinși de fandacșii caraghioase — cum ar fi de pildă regionalismul, care trebuie amendat, preventiv, imediat. „Ceea ce a pierdut în mod ireversibil Transilvania în decursul istoriei, și ce trezește nostalgia cea mai vie, este ideea de „centru” — cultural, spiritual și politic. Raportată fie la Budapesta, fie la București, Transilvania este marginală.” (p. 74), subliniază autoarea. Dublu marginalizată, ea nu ar putea fi atunci generatoarea unei reconstrucții „care transcende elementul etnic/național”, anulînd prin aceasta șansele „pentru o abordare mai regională a organizării administrative din România” (p. 67). Este elementul care face în continuare din Transilvania o provincie condamnată la provincialism.

Nu știu dacă aceasta este într-adevăr problema. Dar nu poți să nu constăți angoasele discrete din care se hrănește punerea ei în scenă, relativ la tentativele de reformare ale actualului centralism. Înafara observațiilor formulate la adresa cărții, nu se i poate refuza, totuși, autoarei buna credință. Tentativa ei de demontare minuțioasă a proiectului mental naționalist și a autoînșelărilor la care conduce este una indiscutabil curajoasă. Chestiunea nerezolvată a unor astfel de studii rămîne, însă, aceea a instrumentalizării concluziilor pe care le formulează — și tocmai de aceea este bine ca, prin ele, să fim atenți la nuanțe. Nu știm niciodată dacă acestea reușesc în cele din urmă să neutralizeze naționalismul sau doar să îl reformuleze, dîndu-i doar o patină „științifică” și un alt ambalaj. Cu alte cuvinte, dacă îl depășesc sau fac din el — așa cum se vede din unele semne — un naționalism mai spilkuit.

Szokoly Elek

Tîrgu-Mureș, martie '90 — conflict interetnic?

Dacă e să ne punem din nou, după zece ani, întrebarea: „Ce s-a întîmplat în martie '90 la Tîrgu-Mureș?”, ne-am putea interoga dacă rememorarea faptelor mai are, astăzi, aceeași importanță, faptele fiind, în mare, oricum cunoscute, chiar dacă nu puse cap la cap de către autoritățile competente, responsabile în a investiga și elucida corect și obiectiv evenimentele. Prin autorități responsabile înțeleg aici mai puțin comisiile parlamentare, instituții politice, cît, mai ales, instanțele judiciare, dateore să investigheze și acest caz, cel puțin în limitele modestelor tentative făcute în cazul

mineriadelor. Faptele sînt cunoscute, ziceam, chiar dacă distorsionarea și mistificarea lor se dovedește direct proporțională cu gradul de vinovăție al autorilor și chiar dacă nu sînt lesne de demonstrat, în absența probelor care ar fi trebuit să fie identificate de aceleași autorități competente.

Faptele sînt cunoscute, repet, în pofida scenariilor veșnicului „pericol maghiar” sau a „conspirației mondiale împotriva neamului românesc”, ce se vehiculează, iată, (de Gelu Voican Voiculescu, spre exemplu) chiar și după zece ani, în răspăr cu cel mai elementar bun-simț. Tot atîtea subterfugii vinovate, de fapt conforme unor rețete de succes, căutînd vinovățiile în altă parte, ce nu fac decît să acopere și să deturneze atenția de la adevăratele vinovății și adevărații vinovați. Și dacă filmul evenimentelor, deși bine cunoscut, este astăzi mai puțin important pentru noi, cu atît mai importante mi se par a fi concluziile pe care le-am putea trage din diferitele zone atitudinale recepționate în acele zile, săptămîni sau chiar luni. Intrăm, iată, în domeniul moralei.

Din păcate, după zece ani, problema impunității rămîne perfect actuală. Actuală nu pentru că ar oferi satisfacția primitivă a „răstignirii” vinovaților sau a execuțiilor publice, ci, alături de aspectul moral, esențial, pentru un motiv simplu și pragmatic, acela că impunitatea naște noi acte vinovate și noi vinovați. Nepedepsirea crimelor naște rădăcina celor de mîine. Societatea noastră poartă și astăzi, o știm cu toții, stigmatul nepedepsirii crimelor din decembrie '89, martie '90, iunie '90 ș.a.m.d. Una din cauzele confuziei de valori ce paralizază România.

Pe de altă parte, ar fi trebuit să ne punem întrebarea dacă o întreagă comunitate, în cazul de față o comunitate minoritară, poate accepta la infinit o sentință atît de nedreaptă ca aceea care i-a fost aplicată după evenimentele din martie. Dintre cei peste 50 de condamnați la sute de ani de închisoare în urma evenimentelor, abstracție făcînd de cîteva mii care au luat calea băjeniei, majoritatea covîrșitoare au fost concetățeni de-ai noștri, maghiari și romei. Numai doi au fost etnicii români condamnați, de ochii lumii, la cîte un an, cu executarea pedepsei la locul de muncă. Fiind condamnate de fapt victimele, sentimentul revanșei este deductibil. Comunitatea lovită a suportat cu demnitate și destul calm dubla agresiune. Nerecurgerea la acte nesăbuite de răzbunare, opțiunea pentru afirmarea revendicărilor în cadrul constituțional sînt, spre onoarea unei raționalități, posibile. Trebuie să concedem așadar că, privind și la ce se petrece în imediata noastră vecinătate balcanică, comunitatea maghiară din România a dat dovadă de înțelepciune și real patriotism.

Se vedește totodată că iluzia, conform căreia întreaga opinie publică românească ar fi putut trage concluzii mai corecte și ar fi putut emite judecăți mai drepte față de evenimentele din martie '90, a fost la fel de nefondată ca și aceea referitoare la elucidarea evenimentelor din decembrie '89. Cum să fi reușit o societate îndoctrinată decenii la rînd și manipulată pînă în adîncul sufletului de o întreagă pleiadă de luminători, de la activiștii de partid, pînă la cler și de la mass-media pînă la anonimul dascăl de țară, cu un naționalism profund anti-maghiar, să digere, chiar și după acel miracol al regăsirii întru fraternitatea morală, aproape metafizică, din decembrie '89, scenariul profesionist regizat al „conflictului interetnic”? Trebuie oare să ne mirăm că pînă și elita elitei democratice a privit cu suspiciune comunitatea maghiară și, cu excepția unor autentice rara avis, și-a păstrat pînă astăzi rezervele discrete față de

opiniile și revendicările minorității, inclusiv privind elucidarea evenimentelor din martie? Pare încă dificil de acceptat că o comunitate „blîndă” și „pașnică” ar putea fi agresorul unei comunități taxate prin tradiție ca fiind „barbară”, „violentă”, „recalcitrantă” și „imperială”. Prejudecățile au dominat evidența și au stăpînit percepția românească asupra evenimentelor de la Tîrgu-Mureș, cel puțin pînă la zdrobirea Pieții Universității prin mineriada din iunie '90. Atunci abia intelectualitatea bucureșteană, cu pondere semnificativă în formarea opiniei publice românești, a simțit pe propria-i piele că democrația poate fi victima unor conflicte montate profesionist. În martie '90, comunitatea democratică tîrgumureșeană, româno-maghiară, a fost singură, izolată, ghetozată, fără acces la media, fără solidaritate. Dacă miza evenimentelor din martie ar fi fost înțeleasă și asumată la timp, naționalismul agresiv nu ar fi făcut, în România, cariera cu care azi, vai, se poate lăuda.

După zece ani sîntem, firește, mai edificați, mai înțelepți, mai informați. O mulțime de lucruri s-au clarificat între timp. Dacă atunci, în martie '90, aveam încă îndoieli în privința identității diferitelor personaje publice, astăzi poziția lor pe harta politică românească a devenit cît se poate de clară. Dacă atunci unii mai aveau îndoieli privind gradul de responsabilitate a lui Ion Iliescu în mineriada avant la lettre de la Tîrgu-Mureș, prin refuzul său de a se implica personal în aplanarea conflictului, astăzi, după dezvăluirea, prin propria-i mărturisire, a calității de membru fondator al Vetrei Românești (a cărei a zecea aniversare a și onorat-o recent prin prezență la Tîrgu-Mureș), atitudinea sa de atunci ne este pe deplin explicabilă. Nu sînt îndoieli nici în privința poziției pe eșichierul politic a personajelor din camarila lui Ion Iliescu, unii, figuri sinistre ale Vetrei Românești sau ale PUNR-ului. Hîrtia de turnesol a lui martie '90 a relevat identitățile ascunse, aducînd un plus de claritate în spectrul politic românesc.

Astăzi se înțelege mai bine și de ce au apelat „regizorii” lui „martie negru” la țărani de pe valea Mureșului Superior, înregimentîndu-i în miliții populare asemenea celor minerești: zona fusese decenii la rînd unul din rezervoarele predilecte ale politicii de cadre a nomenclaturii ceaușiste din județ. Complicitatea dintre poliție (încă foarte „miliție”) și liderii locali ai agresorilor din vîi a fost o evidență și este explicabilă prin simplul fapt că majoritatea milițienilor fuseseră recrutați tocmai de pe acele meleaguri, resursă a clientelei de încredere a nomenclaturii comuniste. O încrengătură de rudenii și loialități care merită o analiză aparte. Chiar dacă nu toți locuitorii zonei se lăsaseră îmbrobodiți de comunism („Pînă aici socialismul, de aici Hodac și Ibănești”), clienții politici ai nomenclaturii au reușit, în martie '90, să colporteze mirajul naționalismului. În definitiv, perioada cea mai dură și agresivă a comunizării și colectivizării se suprapusese pentru acești munteni rebeli și pătimași în apărarea avutului propriu cu epoca Regiunii Autonome Maghiare, cînd majoritatea executanților zeloși ai directivelor centrale de partid erau tovarăși unguri (chiar dacă anecdota din epocă susținea că „Automobilul e unguresc, dar șoferu-i român”). Adăugată la rănile horthysmului, colectivizarea „ungurească” a facilitat diabolizarea în bloc a maghiarimii, tehnică folosită cu succes încă din anii dictatorului Ceaușescu. Or, revendicările școlare ale comunității maghiare, ce au precedat evenimentele din martie, erau lesne de instrumentat, pe acest teren propice, de către profesioniștii diversunii, ca tendințe de reinstaurare a regiunii autonome de tristă amintire pentru țărănul român. Cu atît mai

mult cu cât dl. Iliescu s-a grăbit să implanteze în imaginarul colectiv termenii de „segregație” și „separatism”. Cu aceeași ocazie, noțiunea de autonomie a primit o lovitură de moarte, chiar dacă beneficiile ei se adresează în primul rînd majorității, și abia în al doilea rînd minorității.

Azi este clar că forțele care au stat în spatele organizării tragediei de la Tîrgu-Mureș nu sînt altele decît cele care doreau continuarea unui regim ceaușist fără Ceaușescu.

Pornind de la clasificarea lui Karl Jaspers privind gradele de vinovăție ale societății germane din timpul nazismului, mă întreb totuși dacă astăzi, pentru noi, mai importantă este culpa juridică sau cea morală?

Faptul că în locul adevăraților vinovați au fost condamnate victimele, oricît de revoltător și de dureros, mi se pare astăzi mai puțin grav (eroare judiciară?!) decît culpa morală care atinge straturi mult mai adînci ale societății românești, complice prin tăcere la o judecată și o sentință nedreaptă.

Drama, care mai ieri s-a putut întîmpla cu o comunitate etnică, se poate întîmpla mîine unei comunități de idei, unei comunități culturale, unei comunități politice. E relevant că după „afară cu ungurii din țară!” a putut să urmeze îndată acel „moarte intelectualilor!”. Derobarea de la analiza profundă a mecanismelor antimaghiarismului latent nu face decît să expună societatea românească la pericolul unor alte forme de intoleranță. Românii, ca și alți europeni, de altfel, ar trebui să învețe înțelepciunea lui *l' autre c'est moi*. Cu cât mai devreme, cu atît mai bine.

În fine, revine întrebarea: a fost martie '90 la Tîrgu Mureș un conflict interetnic?

Faptul că cei care au provocat și au instrumentat conflictul au fost de naționalitate română nu mi se pare esențial, după cum nici faptul că marea majoritate a celor agresati erau de naționalitate maghiară. Căci dacă obiectivul aparent al agresiunii a fost calitatea etno-lingvistică a celor agresati (dovadă și distrugerea tuturor înscripțiilor și numelor ungurești întîlnite în cale), motivul profund al violenței fizice sau verbale a fost și este opțiunea antidemocratică a celor ce, temîndu-se de pierderea privilegiilor obținute în slujba dictaturii și a operațiunilor sale de omogenizare etno-lingvistică, au lovit în unguri ca să lovească de fapt în români, otrăvindu-le sufletul cu mătăguna urii, fricii și neîncrederii în vecin, soție, coleg. În definitiv și azi, la zece ani de la evenimentele din martie, ținta predilectă a mediei și politicii naționaliste rămîn românii care au avut curajul să denunțe operațiunea și refuză să tacă sau să se lase intimidați. Sînt și ei într-un fel de detenție, captivi ai unei imagini de trădători de neam. Ignorați de presă, izolați și marginalizați. Absenți de zece ani pînă și de pe micul ecran al unei televiziuni aflate „în mîna democraților”.

Nu de puține ori, rectitudinea lor morală e etichetată, chiar și în lumea bună, drept radicalism și li se caută, la o șuetă, alogenii din genealogie.

În opinia mea, cel mai grav fals se săvîrșește atunci cînd, în legătură cu evenimentele din martie, se folosește sintagma de români sau unguri la modul general și abstract. Nu „românii” au agresat maghiarii ce-și revendicau drepturi legitime. Ca atare, revelarea vinovaților nu are cum să conducă la un stigmat împotriva românilor. Dimpotrivă, ar pune capăt sentimentului de vinovăție colectivă, ar permite reclădirea încrederii între români și maghiari și ar stimula, probabil, asumarea și de către maghiari

a unor responsabilități pe care azi, ca răspuns la impunitatea absolută a „românilor”, le trec sub tăcere.

Cui prodest? Cine a câștigat de pe urma conflictului provocat în martie '90 ? Să privim în jur. Agresivitatea de astăzi, la zece ani de la evenimente, a vinovaților nepedepsiți, a căror impunitate este încă o dovadă a democrației noastre originale, este direct proporțională cu gradul lor de vinovăție. Și cu groaza de a fi trași la răspundere!

Deturnarea evenimentelor din martie '90 spre o interpretare exclusiv interetnică, convenabilă celor care își ascund vinovățiile în spatele „neamului românesc”, este nu numai o interpretare simplistă și confortabilă, dar în cele din urmă și profund nocivă, pentru că de fapt deturnează atenția de la conflictul fundamental al societății noastre. Un conflict care nu este nici interetnic, nici interconfesional, nici lingvistic. Ci o falie între forțele democratice proeuropene și cele autarhice, etnocentrice, antieuropene.

Dacă culpa juridică trebuie investigată și condamnată de către autoritățile competente ale statului de drept în funcție de faptele fiecăruia, culpa morală ne privește pe toți. Oportunismul moral al unei mari felii a societății românești a blocat timp de zece ani analiza național-comunismului, pe care Karl Jaspers o efectuase la un an de la căderea național-socialismului. Prețul va fi, fără îndoială, extrem de ridicat.

Ágoston Vilmos

Dubla conștiință transilvăneană

1.

Nu trebuie să fii jurist specializat în drept internațional pentru a ști că depinde în primul rând de părți dacă acestea respectă sau nu convențiile internaționale. Pentru aceasta ajunge să citești câteva acorduri bilaterale. Mărturisesc că mă întristez ori de câte ori întâlnesc în documente internaționale bine intenționate atât de des folositul artificiu stilistic: *as far as possible* (în măsura posibilităților, pe cât posibil)¹. Și dacă nu este posibil? Ei bine, atunci și acolo, nu-i așa... nu e posibil.

Iată de ce am citit cu suspiciune, în ciuda faptului că eram de acord cu ea, următoarea idee: „Unul din principalele scopuri ale Europei de azi trebuie să fie diminuarea — *acolo unde este posibil și în măsura în care este posibil* (sublinierea mea: Á. V.) — importanței hotarelor politice, economice și culturale existente. (...) Deși acest lucru este posibil numai dacă diferitele minorități care au ajuns de partea dezavantajoasă a granițelor pot să-și mențină integral dezvoltarea culturală în limba maternă și fără a se mai teme de asimilare.”²

Cu cea de-a doua jumătate a ideii sîntem necondiționat de acord. În cea dintîi însă, condiția o introduce însuși autorul. Unde trebuie diminuată importanța hotarelor?

Acolo unde este posibil și în măsura în care este posibil. Din păcate, în cursul aranjamentelor europene din sec. XX, minoritățile naționale au căpătat acest statut tocmai pentru că au ajuns de „partea nefavorabilă” a granițelor și, din această cauză, posibilitatea dezvoltării lor în limba maternă, printr-un ciclu complet, nu le este asigurată, fiindcă tocmai „acolo” și „în acea măsură” nu se poate. Cine e cel care decide unde este obligatorie respectarea drepturilor și în ce măsură poate fi realizat acest lucru? Majoritatea. Adică: Ce afirmăm? Care este scopul principal al Europei? Că acolo unde este posibil, în măsura în care e posibil... E ca și cum cineva ar scrie Decalogul în felul următor: 1. Să nu ucizi — pe cât posibil. 2. Să nu furi — pe cât se poate. 3. Să nu precurvești — acolo unde acest lucru e posibil.

Observăm că atunci când sîntem nevoiți să facem concesii impuse de dubla conștiință, posibilitatea contrariului poate fi codificată și în cel mai bine intenționat sfat: să oferim, legat de apărarea drepturilor (minorităților), posibilitatea de a suspenda aplicarea drepturilor, în cazul de față, de codificare a opririi majoritare.¹ O apărăm și o negăm în același timp.

2.

Această argumentare este caracteristică în mod deosebit ideologiilor statului național referitoare la minorități.

Legat de aceasta putem citi instrictiva istorie a dezbaterilor pe tema naționalităților din Parlamentul Ungariei de la începutul secolului XX. Povestea noastră a început (sau poate s-a sfîrșit?) la 6 martie 1914, cînd în parlamentul maghiar deputatul Teodor Mihali⁴ s-a adresat deputaților maghiari cu următoarele cuvinte demne de luat în considerare: „Onorată Cameră, situația de azi este de așa natură încît onorații politicieni și oameni de stat maghiari, precum și toate partidele politice ar trebui să aibă ca primă și cea mai sfîntă datorie, stabilirea în sfîrșit fermă a existenței sau non-existenței unei comunități de interese între națiunea maghiară și români, iar dacă vor constata că aceasta există, să tragă concluziile de rigoare. Dar a stabili doar în principiu comunitatea de interese și a nu trage învățăminte din ea, adică a nu face nimic nici pe cale oficială, nici socială pentru ca promovarea intereselor culturale și economice ale tuturor naționalităților care nu sînt de limbă maghiară să fie promovate, ar fi — cred eu — un joc politic frivol. Fiindcă noi dorim să rezolvăm problema naționalităților nu împotriva maghiarilor și nu în dauna țării, ci împreună cu maghiarii, în interesul și pentru consolidarea țării.”⁵ În continuare, Teodor Mihali citește cele 11 puncte ale propunerii Partidului Național Român în care sînt conturate măsurile pe care le așteaptă din partea guvernului ungar, pentru ca și interesele poporului român aparținînd Sfintei Coroane să-și găsească afirmarea:

„I. Conform principiului libertății învățămîntului să se recunoască dreptul și să se dea instituțional posibilitatea ca *pe toate treptele învățămîntului public poporul român să se poată cultiva în propria sa limbă*, atît în instituțiile de învățămînt ale statului, fundațiilor și comunelor, cît și în cele confesionale.

2. Pentru înfăptuirea libertății religioase și a egalității drepturilor confesionale, să se asigure și să se respecte atît în conducerea bisericească și școlară, cît și a fundațiilor *autonomia bisericii române ortodoxe* și să se instituie *autonomia bisericii române*

greco-catolice. Să fie aplicat art. 20 al legii din 1848. Statul să pună la dispoziția celor două biserici ajutor proporțional cu sumele oferite celorlalte biserici, atât pentru scopuri bisericești, cât și școlare. Comunele românești anexate eparhiei Hajdúdorog să fie anexate diecezei române greco-catolice de Alba Iulia-Făgăraș (...)

3. Să se asigure libertatea presei și să înceteze persecutarea produselor presei românești din motive politice.

4. În scopul conservării și dezvoltării particularităților etnice ale poporului român, precum și al dezvoltării sale sociale, să se recunoască dreptul de liberă asociere și întrunire.

5. Să se recunoască libertatea de organizare și funcționare a Partidului Național Român și să înceteze măsurile administrative prin care se încearcă împiedicarea libertății de organizare și funcționare a acestui partid.

6. În regiunile locuite în masă de către români, administrația să funcționeze în limba română și să se instituționalizeze folosirea limbii române în administrația publică din acele regiuni.

7. Acolo unde românii trăiesc în masă, să se introducă instituțional folosirea limbii române la judecătorii și tribunale, să se accepte petițiile și documentele românești, procesele verbale ale dezbaterilor cu părți române să se încheie în limba română și în această limbă să fie date și hotărârile judecătorești. Publicațiile instanțelor superioare să fie emise în traducere românească autentică.

8. Statul să acorde regiunilor românești același sprijin economic de care beneficiază celelalte regiuni și să acorde tuturor instituțiilor românești ajutor material proporțional cu cel pe care îl oferă instituțiilor neromânești. Să înființeze în regiunile locuite în masă de către români instituții de învățământ economic, industrial și comercial cu limba de predare română și să sprijine binevoitor instituțiile românești cu același caracter precum și diferitele inițiative economice.

9. Statul să înceteze acțiunea de colonizare îndreptată împotriva românilor, iar acele posesiuni ale statului care nu sînt necesare pentru gospodării-model sau în scopuri școlare să fie vîndute succesiv agricultorilor din regiunea respectivă. Pădurile statului să fie administrate după criterii nu numai economice, ci și sociale. Să se facă investiții și să se înființeze instituții de stat și în regiunile locuite de români și, în general, să fie luate în considerare interesele economice ale acestora.

10. În scopul participării românilor la activitatea administrativă și judecătorească, precum și a aplicării principiului *poporul român să fie cîrmuit de fiii săi proprii*, să se asigure instituțional ca atât în domeniul administrației publice, cât și al justiției, precum și în celelalte funcții de stat, în regiunile locuite în masă de către români să fie angajați românii, iar în lipsa acestora numai persoane care pot dovedi, eventual în fața unei comisii delegate în acest scop, că stăpînesc limba română în scris și oral.

11. Să se asigure permanent afirmarea și influența politică a poporului român. Avînd în vedere acest scop, să se facă și reforma legii electorale, (...) să se garanteze că o șesime dintre membrii Camerei deputaților din Ungaria vor fi români."

După cum se poate vedea, dacă am înlocui în acest text „românii” cu „maghiarii”, programul ar fi foarte asemănător cu cel pe care minoritatea maghiară (Partidul Maghiar,

Uniunea Populară Maghiară, MADOSZ, UDMR) în mare parte nu a reușit să îl realizeze nici pînă în ziua de azi în cadrul statului național român. Programul prezentat de Teodor Mihali și propunerea de hotărîre înaintată de „Partidul Național Român din Ungaria și Transilvania”, în care se atrage atenția asupra faptului că mult citatul rege Ștefan cel Sfînt a creat o țară „poliglotă” — cu alte cuvinte, că singurul scop al guvernului maghiar nu poate fi decît „armonizarea cerințelor unității politice a țării cu condițiile existenței naționale a popoarelor ei” — după o lungă dezbateră, *au fost respinse* de parlamentul ungar.

Hotărîrea de respingere a cererilor românilor a fost înaintată Parlamentului Maghiar de către unul dintre tinerii deputați, Jakabffy Elemér — renumit politician și specialist maghiar din România perioadei interbelice, membru al Parlamentului României între anii 1928-1934 — după ce în prealabil a căzut de acord cu premierul Tisza István. Argumentările furtunoaselor dezbateri parlamentare sînt pline de învățăminte, căci ele se vor face auzite adeseori în cursul secolului, dar în situații mult schimbate și cu alți protagoniști. Să facem aici doar două scurte observații. După schimbarea guvernului Tisza, la mijlocul anului 1917, contele Apponyi Albert — în calitate sa de ministru al cultelor și al învățămîntului public — a început de îndată lichidarea școlilor confesionale românești din teritoriile de graniță ale României de atunci și înlocuirea lor cu școli de stat cu limba de predare maghiară, considerînd *o gravă greșeală politică* pînă și simplul fapt că premierul voia să asigure pacea etnică *pe calea tratativelor*.⁶ Tisza István s-a dovedit a fi ceva mai îngăduitor: „Învățămîntul universitar (...) trebuie să fie de stat și în același timp unitar și, asemenea învățămîntului de stat în general, *limba de predare nu poate fi decît maghiara*.”⁷

Nu cu mult timp după dezbateră din parlament, au apărut două articole edificative în cotidianul *Budapesti Hírlap*, al cărui redactor-șef era Rákosi Jenő, cel care lansase sloganul celor „trezeci de milioane de maghiari”. Unul dintre ele era un articol de fond nesemnlat, intitulat *Problema valahă*, iar celălalt (*Unitatea și caracterul național al statului*) a fost scris de Jakabffy Elemér.⁸

„Putem stabili exact ce a cerut pentru el și ce fost dispus să dea românilor primul ministru” — citim în articolul de fond nesemnlat. Adică, am putea sublinia, nimic din ceea ce putea fi subiectul unor critici grave sau al unor îngrijorări mai mari. Putem de asemenea să subliniem că punctul de vedere principial al lui Tisza în această chestiune este identic cu cel al întregii maghiarimi. Autorul articolului consideră că între punctul de vedere al lui Tisza și cel al lui Apponyi, diferența constă doar în pozițiile lor de partid. „Și unul și celălalt se află pe poziția națiunii maghiare unitare, și de pe acest fundament sînt de neclintit.” În continuare, autorul arată că deși Teodor Mihali exprimă opinia românilor moderați, „dincolo” de cele 11 puncte ale propunerii se poate desluși că „organizarea administrației țării pe baze etnice” sugerează ideea că „în scurt timp țara s-ar diviza în mai multe părți: una română, una slovacă, una maghiară și una sîrbă.” De asemenea, el ne spune și ce trebuie să se înțeleagă prin conceptul de stat național, și anume, că „ *aici nu poate exista decît o singură națiune, doar o singură limbă de stat și doar o singură cultură națională — cea maghiară*.” În acest cadru se poate realiza fiecare cetățean, fără deosebire de confesiune și naționalitate. Mai mult: în alt mod decît prin *supremația maghiarimii*, aici nu se poate menține un stat și o națiune viabilă, capabilă de muncă; în consecință, toți oamenii, toate clasele, toate

etniile care există pe acest pământ au un singur interes, anume ca națiunea maghiară unitară să fie cât mai mare și cât mai puternică. Popoarele român, slovac, sîrb nu au nevoie de nici un comitet valah sau de altă etnie pentru a face politică etnică, cultură etnică, *teritoriu separat pe bază etnică*.” (subliniere: Á.V.)

Celălalt element interesant al discuției îl constituie problema modelului elvețian. „Contele Apponyi Albert a menționat orientarea radicală, care își găsește afirmarea în Europa și chiar în lume, punînd stăpînire pe gîndirea oamenilor. Cunoaștem învățăturile superficiale ale politicianilor valahi și sîrbi despre *Elveția de Est* a cărei realizare ne-o cer. (...) Dacă nu ar fi nedemnă de seriozitatea temei noastre, am numi *aluzia elvețiană pur și simplu șarlatanie*. Căci această pretenție este de rea-credință și periculoasă. Ungaria nu poate deveni Elveția, așa cum nici mărul nu poate produce scorușe (!). Ungaria are putere și suveranitate atîta timp cît soarta ei este legată de națiunea maghiară.” Autorul necunoscut afirmă că Ungaria nu poate fi o Elveție, printre altele, și din pricina așezării sale geografice, nefiind apărută de munți, „în schimb ea este de milenii cîmpul de luptă între Est și Vest. (...) Națiunea maghiară a purtat timp de secole războaie pentru a opri din drum cuceritorii răsăriteni care se avîntau spre Apus. (...) Istoria ne învață și că libertatea și constituția au existat atîta timp cît pe acest pământ a stăpînit maghiarimea, chemată aici de providență spre apărarea celorlalte popoare”.

În articolul său Jakabffy Elemér argumentează astfel: „Proiectul de hotărîre acceptat de marea majoritate a Camerei după încheierea dezbaterii, (...) relevă și faptul că, fidelă tradiției milenare a națiunii maghiare, Camera Deputaților ține cu fermitate la *unitatea și caracterul național al statului*”. În continuare el declară: „Avînd în vedere că eu am prezentat la Cameră proiectul de hotărîre care a fost acceptat, mă consider abilitat să pun în lumină conceptele de unitate statală și de caracter național.” În opinia sa, statul unitar nu necesită „unitatea spirituală a poporului, a particularităților rasiale”, ci trebuie ca instituțiile statului și sistemul juridic „să reflecte numai spiritul poporului, concepția specifică a națiunii care constituie statul și care să fie creația acestuia.” Ce înțelege el prin spiritul poporului care constituie statul? Iată: „Și în viitor, în instituțiile și în sistemul juridic al statului maghiar nu își poate găsi afirmarea decît un spirit specific, adică *spiritul maghiar*.” Caracterul național al statului înseamnă pe de o parte că „forța originară care este vie în națiunea maghiară i-a dat naștere, l-a susținut și îl susține”, iar pe de altă parte că „unitatea sa națională particulară, concepțiile privind dreptul, morala, libertatea, instituțiile sociale constituite într-un mileniu, statul este capabil nu numai să le mențină, ci și să le pună în valoare, atît în afară, față de alte state, cît și în interior, față de cetățenii proprii”. Din cele de mai sus autorul trage concluzia că, în baza conceptelor unității statului și caracterului național, „față de acea parte a cetățenilor noștri de limbă română care își exprimă revendicările politice în punctele prezentate de comitet, *înțelegerea nu a putut să ia naștere*, fiindcă atunci cînd pretind ca poporul român să aibă administrație publică în limba română, să se introducă în viața publică din regiunile respective limba română (...), ei cer ceva ce poate să distrugă *unitatea și caracterul național al statului*”.

Jakabffy Elemér a formulat cu mîndrie principiile de mai sus, care identifică națiunea cu statul, nebănuind că peste cîteva luni izbucnește primul război mondial,

Monarhia Austro-Ungară se prăbușește, Transilvania este anexată României, iar el trebuie să decidă dacă se întoarce în Transilvania ca minoritar maghiar în noul stat național român sau își pierde moșiile. Jakabffy s-a întors acasă și în următoarea etapă a vieții sale a luptat cu abnegație și curaj pentru acele drepturi ale maghiarimii minoritare pe care mai înainte chiar el le-a refuzat românilor, atunci când a formulat idealul statului național maghiar în parlamentul ungar.

3.

În parlamentele noilor state naționale care au luat naștere după prăbușirea Monarhiei erau mulți deputați care în trecut apăraseră în Parlamentul Ungariei drepturile națiunii lor și ale minorităților, deci pe drept cuvânt ar fi fost de așteptat ca, luând cuvântul în parlament în calitate de români majoritari, să-și aducă aminte de greșelile și primejdiile generate de idealurile națiunii-stat de altădată, să tragă învățături și astfel să evite pe cât posibil conflictele care duc la criza binecunoscută de ei. Din păcate, nu s-a întâmplat așa. Deja în ședința din 1919 a Camerei Deputaților din România s-au putut auzi cunoscutele teorii care înfierează și exclud străinii, dar de această dată din partea cealaltă: „Sîngele cel mai bun și mai nobil românesc a fost jertfa prețioasă prin care cultura apuseană fu scutită de cotropirea barbară.” — spunea Al. Vaida-Voievod, premierul de atunci,⁹ și cu toții știau cine erau „barbarii” la care s-a referit. Abia trecuseră cîțiva ani și a și început dezbaterea privind activitatea de spionaj desfășurată în străinătate și în interiorul țării de către maghiarii care „conspiră împotriva statului român”. Campania a fost lansată de ziaristul român C. Savu, originar din Banat, și investigarea ei a fost sprijinită și de Octavian Goga, pe atunci ministrul instrucțiunii publice.¹⁰ Pe lîngă multe alte fapte săvîrșite de „mîna criminală a iredentei maghiare”¹¹, Savu dă de știre și că în ziarul *Keleti Újság* s-a făcut apel la maghiari pentru înființarea unui nou partid al lor, avînd drept scop „autonomia Transilvaniei”.¹² Printre punctele de program ale maghiarilor găsim principii care fuseseră deja enunțate anterior în parlamentul ungar de către minoritățile de atunci. Iată cîteva exemple: maghiarimea din Transilvania vrea să fie de folos statului român, asemenea celorlalte națiuni care trăiesc acolo; ea aspiră spre obținerea statutului de autonomie etnică, dorind să-și gestioneze propriile afaceri. Într-un cuvînt, maghiarii au cerut o autonomie specială și folosirea limbii maghiare în administrația publică și la justiție.

Aceasta ar însemna — susținea oratorul — înăbușirea suveranității statului român și înființarea unui stat maghiar înăuntrul hotarelor statului român, căreia i s-ar alătura și „românii slabi de înger”.

La dezbaterea parlamentară din 20 aprilie 1921, același C. Savu respinge articolul de ziar al lui Kós Károly, în care acesta formula programul transilvanismului. Deputatul C.R. Sturza menționează: „Asta înseamnă că cenzura nu funcționează bine”. Oratorul nu numai că aprobă ideea,¹³ dar o și dezvoltă: „Da, e adevărat că avem o cenzură care șterge și taie. Însă, știți cum era sub unguri? Pe acea vreme — de foarte tristă amintire pentru mine ca gazetar — legea ungurească prevedea pedeapsă grea, nu atît pentru ceea ce ai spus în scrisul tău, ci mai ales pentru ceea ce ai voit să spui dacă nu te-ar fi tăiat cenzura.”¹⁴

Lideri cunoscuți ai Partidului Național Român, precum dr. Lucaci, dr. A. Lazăr și Iuliu Maniu, nu au luat parte la ședință. Această atitudine rezervată poate fi observată și câțiva ani mai târziu, când în parlamentul României s-a dezbătut legea lui Anghelescu referitoare la învățământ. La ședința Senatului din 9 ianuarie 1924, Adolf Schullerus protestează în numele sașilor împotriva enunțurilor antiminoritare ale legii învățământului. Senatorul liberal Teodor Mihali, care de cele mai multe ori lipsea de la dezbateri, la această ședință este prezent, dar nu ia cuvântul.¹⁵ Hans Otto Roth, reprezentant al sașilor, vrea să le amintească deputaților felul în care Maniu a apărut în parlamentul Ungariei, în februarie 1907, dreptul la învățământ în limba română, dar Roth a fost întrerupt: „Nu ne obligă pe noi ceea ce s-a petrecut în parlamentul unguresc.”¹⁶ La aceeași ședință, deputatul sas încearcă să-i convingă pe cei prezenți că pe vremuri au luptat împreună împotriva politicii ministrului învățământului de atunci, Trefort Ágost, și a premierului Tisza Kálmán, dar sașii aveau și pe vremea aceea dreptul de a întocmi certificatele școlare ale elevilor în limba lor maternă, ceea ce legea Anghelescu interzice. Deputatul dă ca exemplu discursul din martie 1907 al lui Maniu, referitor la necesitatea învățământului în limba maternă, și menționează și numele lui Teodor Mihali.

La următoarea ședință, deputatul Lascu respinge intervenția lui A.O. Roth, menționând că acesta își permite „să se târguiască” în privința legii.¹⁷

Este interesantă (pseudo)indignarea în parlamentul român a unui politician foarte activ în spațiul maghiar de odinioară, Vasile Goldiș. El a crezut că în ziua respectivă va fi vorba despre legea „minelor”, dar odată începute discuțiile observă că de fapt tot legea școlilor este în dezbatere. „Așa eu, de pildă, sînt pus în imposibilitatea de a lua cuvîntul, lipsit fiind de notițe.”¹⁸

„Minoritatea maghiară — scrie în cartea sa despre Slovacia istoricul englez R. W. Seton-Watson, care nu-i simpatiza deloc pe maghiari — a înșirat nenumărate doleanțe, care pe drept cuvînt pot să trezească atenția autorităților (...), dar tocmai enumerarea lor arată cît de departe a mers Republica [Cehoslovacă — Á.V.] și cît de avantajoasă este situația ei în comparație cu situația rudelor care trăiesc în Transilvania sau Banat.”¹⁹

Jakabffy Elemér, în calitate de editor al deja citatei gazete *Magyar Kisebbség*, care a apărut între anii 1924-1943 la Lugoj, precum și ca participant activ la congresele minorităților naționale organizate la Geneva, a luat adeseori atitudine împotriva argumentelor care puneau semnul egalității între stat și națiune, chiar dacă în trecut a fost el însuși un exponent al lor. Probabil că simțea la fel ca și românii în trecut, atunci cînd auzeau din partea maghiarilor afirmații de felul celor făcute de poetul și omul de stat Octavian Goga, în faimoasa lui interpelare din Camera Deputaților din 3 martie 1934, referitoare la crearea administrației publice locale, pe baze naționale, cu ajutor de stat: „Pentru o perioadă de lungă durată în care noi trebuie să clădim statul național, în mod normal și logic conducerea vieții administrative globale din această țară trebuie să fie o prerogativă specială a elementului românesc.”²⁰

Un drum lung de experiențe amare l-a dus pe Jakabffy Elemér la înțelegerea faptului că congresul minorităților este un „nonsens”, dacă drepturile se acordă nu lor, ci majorității. „Iar dintre delegații germani — scrie el referitor la dezbaterile congresului minorităților naționale organizat după 1933 — cei care s-au grăbit să declare că au

înțeles la timp ideea dominantă a noii epoci (fascismul și național-socialismul — Á.V.), au înaintat o propunere în sensul că fiecare popor are dreptul să elimine, să „disimileze” din corpul său pe cei care, datorită originii lor rasiale sau a altor criterii, îi consideră ca dăunând lui. (...) Din fericire, în urma protestului ferm al delegației maghiare, acest drept nu a mai fost declarat.”²¹

Meditînd asupra celor de mai sus, putem constata că aceiași oameni, atunci cînd se aflau în ipostaze diferite, au susținut principii diferite: de majoritari sau de minoritari. Astfel, putem concluziona că nu atît atașamentul față de principii a fost decisiv, cît dezamorsarea la modul activ a contradicției ce se ascunde în dubla conștiință. Dacă rezultatul dublei conștiințe ar însemna posibilitatea cuiva de a gîndi concomitent ca minoritar și ca majoritar, atunci contradicțiile dublei conștiințe ar converge spre soluționare. Firește, nu în sensul creării unor legi pentru minorități care să apere majoritatea, fiindcă așa ceva nu există la nici o națiune. Dacă se întîmplă contrariul, atunci în dubla conștiință divergentă cresc contradicțiile și cresc întotdeauna teoriile care „justifică” poziția de putere opresivă.

În secolul XX s-a risipit încetul cu încetul iluzia că în Transilvania ar fi posibil un „model elvețian”, visat de cele mai multe ori de aceia care *încă* sau *deja nu mai* erau în situație majoritară (adică decizională). Am totuși convingerea că dubla conștiință convergentă orientată spre căutarea soluțiilor raționale se va dezvolta (dacă acest lucru se va întîmpla) mai curînd dinăuntru, în mediul multiethnic din Transilvania,²² și nu sub influența unui centru de putere — vizînd în secret omogenizarea — care să intervină din afară. Poate veni această propunere din Sud, Est sau Vest.

Note:

1. În Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare putem citi: „Cu privire la activitățile economice și sociale, părțile se angajează, în măsura în care autoritățile publice sînt competente, înăuntrul teritoriului în care sînt folosite limbile regionale sau minoritare și *în măsura în care acest lucru este rațional posibil* (sublinierile mele, Á. V.), să includă în prevederile regulamentelor financiare și bancare care permit prin mijloacele procedurilor compatibile cu practica comercială, (...) folosirea limbilor regionale sau minoritare” etc. Vezi: *European Charter for Regional or Minority Languages*, Art. 13 (2).

„Ori de cîte ori o minoritate atinge un procentaj substanțial al populației unei regiuni sau al populației totale, membrii ei vor avea dreptul, *în măsura posibilităților*, să vorbească și să scrie în propria lor limbă autorităților politice, administrative și judiciare ale acestei regiuni, sau celor ale statului. Aceste autorități vor avea o obligație corespunzătoare.” În: *Proposal for a European Convention for the Protection of Minorities*, adoptată la cea de-a șasea conferință a Comisiei Europene pentru Democrație prin Lege, 8 Februarie 1991, art. 8.

Sau: „Părțile contractante se străduiesc ca, *ori de cîte ori este necesar*, să includă în acordurile lor bilaterale prevederi în baza cărora controversalele legate de interpretarea sau aplicarea acestor acorduri să fie supuse mecanismelor de soluționare disponibile.” Legea XLIV din anul 1997 referitoare la acordul dintre Republica Ungară și România semnat la 16 Septembrie 1997, privind înțelegerea, colaborarea și buna vecinătate, art. 21. Înțelegem, firește, că aici este vorba de codificarea posibilității inserărilor ulterioare, dar chiar și atunci putem să reflectăm asupra echivocului formulării. Cine decide cînd anume este „necesar”? Desigur, părțile. Și dacă ele consideră că nu este necesar, deși ar fi necesar? Ei... atunci...

Sau: „Persoanele aparținând minorităților naționale au dreptul să participe efectiv la nivel național și, *acolo unde este oportun*, la nivel regional la luarea acelor decizii care privesc minoritatea respectivă sau regiunea în care trăiesc, la modul care nu contravine regimului juridic intern.” În: Convenția dintre Republica Ungară și Republica Slovacă Privind Relațiile de Bună Vecinătate și Colaborare Prietenească, art. 15 (2). Cine decide unde anume este oportună participarea minorităților la luarea deciziilor regionale referitoare la ele? Desigur, majoritatea. Atunci pe cine apără această convenție?

Sau: „Părțile se angajează ca, *acolo unde este necesar*, să ia măsuri corespunzătoare pentru favorizarea egalității depline și efective, în toate domeniile vieții economice, sociale, politice și culturale, între persoanele aparținătoare minorităților naționale și cele aparținătoare majorității. În această privință, se va acorda atenția cuvenită condițiilor specifice persoanelor aparținătoare minorităților naționale.” În: Convenția-Cadru privind protecția minorităților naționale. Strasbourg, 1995, alin.2, art. 4 (2). Unde se angajează părțile să asigure deplina egalitate? Acolo unde e necesar. Cine decide dacă e necesară introducerea unei măsuri? La ce s-au angajat?

2. R. W. SETON-WATSON: *Slovakia Then and Now*, London, 1931, pag. 54.

3. Este interesant că în Convenția Internațională a Drepturilor Civile și Politice din 1966 nu găsim formulări în care să figureze expresia „în măsura posibilităților”. Se pare că ea a triumfat doar în dubla noastră conștiință europeană, a statului național.

4. În sursele maghiare numele lui este amintit ca Miháli, sau Mihályi Tivadar, în schimb în însemnările parlamentare românești, figurează ca Teodor Mihali, Mihali Theodor, Mihaly I. Theodor etc.

5. *Magyar Országgyűlési Napló (Jurnalul Parlamentului Ungar)*, 6 martie 1914, pag. 42.

6. Op. cit., pag. 420. *

C. V. Tudor folosește în parlamentul român argumente identice aproape cuvânt cu cuvânt. În opinia sa, „cea mai mare greșală a Convenției Democrate este intrarea în coaliție cu UDMR.” În: *România Liberă*, 13 dec. 1996, pag. 3; referitor la atitudinea lui Apponyi în legătură cu școlile românești, vezi: *Erdély története (Istoria Transilvaniei)*, Budapesta, 1986, vol. III, pag. 1968.

7. Op. cit., pag. 424.

8. Az oláh kérdés (Chestiunea valahă), *Budapesti Hírlap*, 7 martie 1914, pag. 1-2; Respectiv dr. JAKABFFY Elemér: Az állam (Unitatea și caracterul național al statului), *Budapesti Hírlap*, 21 martie 1914, pag. 1-2.

9. *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 30 dec. 1919, pag. 153.

10. „Chestiunea spionajului și a acțiunii subversive ce se face în străinătate și în interiorul țării din partea ungarilor împotriva statului român, precum și în chestiunea numărului mare de unguri cari înapoindu-se în mod clandestin din Ungaria, vin în țară la noi, unde se dedau la o vastă și primejdioasă conspirație împotriva patriei noastre.” În: *Dezbaterile Adunării Parlamentare*, 17 aprilie 1921, pag. 1686; *Discursul ministrului instrucțiunii publice*, Octavian GOGA, vezi: op. cit., pag. 1716-1718.

11. op.cit., pag. 1692.

12. *Dezbaterile*, op.cit., pag. 1694.

13. C.R. STURZA: „înseamnă că cenzura este rău făcută”. C. SAVU: „Adevărat”. *Dezbaterile*, op.cit., pag. 1697.

14. Op.cit., pag. 1704.

15. *Monitorul Oficial, Dezbaterile din Senatul ...*, pag. 1379.

16. *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 21 iunie 1924, pag. 3185-3186.

17. „Întîi de toate, în trecut eu nu m-am căznit, cum o faceți d-voastre acum, să traduc în faptă veleitatea de Stat în Stat a unei sau a unor minorități, ci am luptat pentru drepturile

indiscutabile ale unei națiuni autohtone, oprimată, mai mult: sugrumată în propria ei țară, de către elemente intruse. (aplauze) (...) Consider îndreptățit a mă interesa și afla, dacă așa-numitele minorități ale României Mari sînt sau ba, factori de bună credință, sau sînt dușmanii acestei țări, cari așteaptă și prepară momentul potrivit ca să-i dea lovitura de grație. (...) Constatăm faptul că vă comportați aici, grație unui regim neghiob și cu desăvîrșire incapabil, de-a dreptul ca cuceritori..." *Desb. Ad. Dep.*, op.cit., pag. 3191.

18. Op.cit., pag. 3194.

19. R.W. SETON-WATSON, *The New Slovakia*, Fr. Borovy, Prague, 1924, pag. 103.

20. Octavian GOGA: *Naționalism dezrobitor*, București, 1998, pag. 571.

21. Dr. JAKABFFY Elemér: Megfordítunk egy cimerpajzsot (Întoarcem un scut heraldic), în: *Magyar Kisebbség*, 1 ianuarie 1940, pag. 3.

22. Trebuie să spun că și pe mine m-a surprins, ca și pe Molnár Gusztáv, cînd am văzut harta care reflecta rezultatele la nivel național ale alegerilor prezidențiale din 1996, în care opțiunea electoratului din Transilvania a fost categoric diferită de cea a electoratului din Vechiul Regat. În majoritatea județelor din Transilvania și Banat s-a votat pentru Emil Constantinescu, în timp ce în Regat mai ales pentru Iliescu. Vezi: *România Liberă*, 20 noiembrie 1996, pag. 2. Am ajuns astfel la concluzia că trebuie regîndite consecințele actuale și de perspectivă ale acestui fapt. Am făcut o încercare în acest sens într-un studiu scris în Japonia. Vezi: *The Transylvanian Mind: Ambiguity of Ethnic Identities and Conflict Resolution*, în: *Quest for Models of Existence*, SRC, Sapporo, Japan, 1998, pag. 59-78. În acest studiu am accentuat importanța faptului că în societățile obișnuite cu logica puterii, și minoritatea trebuie să fie parte a puterii legislative și chiar a celei executive. Ceea ce se va repercuta, credeam eu, și asupra disoluției dublei conștiințe divergente. Desigur, ne putem imagina și că va aduce mai puține rezultate decît am așteptat, dar trebuie întărită și în viitor dubla conștiință convergentă, față de dubla conștiință divergentă.

Traducere de Florica Perian

Ágoston Hugó

Bucureștiul, precum o provincie

Aceste rînduri reprezintă doar o introducere. Lansarea unui experiment. Trebuie să recunosc că nu este foarte original ca bucureștean fiind să scriu despre București. Dar așa, cu acest titlul — *Bucureștiul, precum o provincie* — poate că voi reuși. În schimb trebuie să mă justific.

În privința antecedentelor, în revista *A Hét* am avut deja o rubrică intitulată *Viața bucureșteană în imagini*. Între 1996-1999 chiar am adunat aceste scrieri într-un volum, care cred că o să apară *post mortem*. Pentru că această carte ar fi prea subțire în sine, are/va avea douăsprezece prefețe. Într-una din ele se afirmă că: „Ágoston Hugó este un escroc. A furat și a devastat un oraș, pe care apoi l-a reclădit în altă parte, după bunul său plac.” Acest lucru mi-l reproșează cel mai tînăr autor al uneia dintre prefețe, o persoană care locuiește în centrul Clujului, care încă n-a fost niciodată la București și susține că nici nu va călca în acest oraș, pentru că în opinia lui „există locuri unde

omul nu ajunge niciodată, intuind acest lucru încă în momentul nașterii”. Am notat toate acestea pentru a-l menaja pe cititorul român și maghiar să nu se aștepte la cine știe ce studii de sociologie urbană sau de grup — acestea sînt mici însemnări personale, file de jurnal pline de ironie și de spirit solidar, de angajament comunitar și de o indulgență melancolică despre viață.

Oare am intuit „încă în momentul nașterii” că la 26 de ani voi ajunge la București? Că din intimul meu orășel natal în care încă în anii copilăriei se vorbeau trei limbi, în care se trăia într-o atmosferă patriarhală, voi ajunge — via Aiud, Tîrgu-Mureș și Cluj — în capitala zgomotoasă și aglomerată? Nici vorbă! Dar în zilele noastre omul nu poate să știe ce se va întîmpla cu el nici măcar cu o săptămîină, cu o zi înainte, ce să mai vorbim de ani...

Destinul mi-a fost de așa natură că de 30 de ani trăiesc în capitală. Mai mult de jumătate din viață mi-am trăit-o la București, aici mi-am întemeiat familia, aici am supraviețuit marelui cutremur din 1977 și celorlalte mai mici care i-au urmat. Și tot aici îl aștept și pe cel atît de mediatizat din acest an. Aici am fost martorul evenimentelor din 1989 și-mi amintesc extrem de bine de vizitele minerilor...

Familia mea locuiește de 12 ani la Budapesta. Mă străduiesc să fiu cît mai des cu ai mei, să-mi împart timpul între cele două capitale (vezi baza de comparație). În ultimii 4-5 ani, luna martie am petrecut-o la Budapesta.

Anul acesta, în 16 martie, într-o berărie de pe strada Thököly, în apropiere de Gara de Est, puneam la cale cu Molnár Gusztáv lansarea publicației *Provincia*. Lui îi place extrem de mult să facă planuri, plăcîndu-mi și mie, iată, deja de 30 de ani, să-l ascult cum plănuiește. În mintea lui era deja foarte bine conturat, în cele mai mici detalii, primul — iar în linii generale chiar și al doilea — număr al acestei publicații. Mi-a dat să traduc scrierea Sabine Fati, spunîndu-mi că ar fi bine să fiu prezent în *Provincia* nu numai în calitate de traducător, dar și de autor.

În ultima vreme particip destul de des la „nașterea” unor publicații și știu că niciodată nu se vor concretiza acele planuri care au existat inițial (temă de meditație). În schimb nici prin gînd nu mi-ar fi trecut atunci că voi ajunge în compania unor autori români și maghiari atît de apreciați de mine, bașca cu tematica din acest titlu, ba mai mult, cu tematica acestui serial, astfel că voi putea fi găsit mereu cu încredere în coloanele acestei atît de distinse ultime pagini. Și iată, acum exact acest lucru începe...

Să mă explic încă din start: cînd scriu despre București precum despre o provincie, în nici un caz n-o fac într-un mod peiorativ — ar fi chiar prea de tot să se întîmple acest lucru într-un supliment în care noțiunea de provincie are o conotație viguroasă și unanim pozitivă. Dar din cel puțin două puncte de vedere Bucureștiul poate fi perceput într-adevăr ca o provincie: 1). față de capitalele europene situate mai înspre vest (o realitate „obiectivă” de care cred că nimeni nu se îndoiește); și 2). față de Ardeal, din moment ce consider arealul tinereții mele drept „capitală” spirituală sau, dacă vreți, transcendențială (ceea ce e mai discutabil, avînd puternice accente de subiectivism, dar, în ce mă privește, e mai aproape de realitate).

În concluzie, în această rubrică vor vedea de acum înainte lumina tiparului însemnările unui publicist care-și are capitala spirituală în altă parte, dar sufletul căruia a adoptat și acel loc unde a trăit timp de 30 de ani, pentru că nu se putea altfel.

Despre ce anume veți putea citi în această rubrică, iată o mostră, adică un prim episod.

Marcarea domiciliului. Se spune că Bucureștiul este foarte frumos dacă privești orașul de pe acoperișul Casei Presei Libere, pentru că de acolo nu poți vedea tocmai clădirea de pe care contempli. Adevărul este că monstrul din beton, care te duce cu gândul la Universitatea Lomonosov — „Casa Scînteii” cum s-a numit ea din 1951, anul construcției, pînă în decembrie 1989 — nu e chiar cel mai șic loc de muncă. Părerea mea este că în București există totuși mai multe clădiri de pe acoperișurile cărora panorama capitalei este de-a dreptul pitorească. Una dintre ele este Foișorul de Foc. Toți maghiarii din București — sau maghiarii care au trecut prin capitală — și cu care am vorbit s-au mirat cînd au auzit cum este denumită această clădire. La început m-am mirat și eu, pentru că am asociat cuvîntul „foișor” cu o „foaie mică”, cu o foiță, deși, conform Dicționarului Explicativ al Limbii Române, foișor înseamnă „construcție izolată mărginită de stîlpi sau de coloane, ridicată în grădina unei case, într-un parc etc.; turn care servește drept post de pază sau observație pentru descoperirea incendiilor”, iar din punct de vedere etimologic cuvîntul a sosit în limba română — da, țineți-vă bine — prin metamorfozarea cuvîntului „folyosó”, cuvînt care în limba maghiară înseamnă „coridor”.

Locuiesc aici, în apropierea acestui turn care odinioară era cea mai înaltă clădire a orașului, aici se stătea la pîndă pentru a descoperi din timp izbucnirea unui eventual incendiu. Din strada Traian, vizavi de fereastra de pe fațada casei mele, începe strada Timpului, fapt pe care îl pun pe seama destinului, pentru că întotdeauna m-a preocupat timpul, avînd mereu probleme cu el. În vara anului 1970, cînd am descins în capitală, în calitatea mea de tînăr redactor am avut domiciliul de holtei tot în apropierea Foișorului de Foc, într-un bloc din strada Oborul Nou, în spatele Școlii maghiare, o veselă insulă a Provinciei, loc de refugiu pentru fete și băieți aflați în tranzit, pentru jurnaliști din Ardeal, pentru plasticieni, profesori și sportivi. Era o viață lejeră, fără probleme sau mai degrabă inconștientă. Nu ne prea preocupa mediul „românesc”. De altfel, în perioada profesoratului meu de la Reghin, înainte de-a veni la redacția din capitală, vorbeam mai mult românește decît după stabilirea mea în București. Dar cu localnicii mă înțelegeam bine. Doamne, cît de familiare erau (deși în Ardeal nu auzisem așa ceva) strigătele melodioase care mă treziseră în prima dimineață după ce mă mutasem în București: se oferea spre vînzare pămînt pentru flori („Pămînt de flooori! Pămînt de flooori!”), se cumpărau sticle goale („Sticli goali cumpărăăăm! Sticli goali cumpărăăăm!”) și operele lui HEINE... nu se știe dacă prin prima sau a doua ofertă („Haine vechi! Heine vechi!”). Eram foarte vesel și extrem de mulțumit de mine însumi cînd am început să înțeleg și să cunosc această lume. Era suficient să rostesc cîteva cuvinte și oamenii își dădeau imediat seama că sînt ardelean, dar nu și de faptul că sînt maghiar.

Apoi foarte repede am înțeles că toată povestea asta este mult mai complicată.

Traducere de Anamaria Pop

Daniel Barbu

Cetățenia și statul-națiune

O societate politică funcțională poate exista numai în măsura în care membrii ei au căzut în prealabil de acord asupra unor răspunsuri comune pe care trebuie să le primească la cel puțin trei întrebări ierarhic dispuse¹: mai întâi „cine sîntem?”, în ce fel ne înțelegem identitatea, cum ne recunoaștem reciproc cetățenia și pînă unde împingem granițele sociale și culturale ale statului-națiune; apoi „ce ne leagă?”, după ce lege fundamentală este organizată viața noastră comună, care sînt regulile și procedurile de tip constituțional ale funcționării societății; și, în sfîrșit, pe ultimul nivel de decizie, „cine, ce, cînd și cum primește?”, după o celebră definiție din 1936 a politiciii², adică în ce mod și în profitul cui se distribuie resursele politice și economice disponibile.

Cum răspund românii la prima dintre aceste întrebări constitutive ale sistemelor politice funcționale? Ce se consideră a fi românii din punct de vedere al identității lor colective? Cumva membri ai unei societăți politice, cetățeni pentru care sentimentul apartenenței este sinonim cu voința de a trăi împreună potrivit echității, egalității de statut juridic și libertății?

Iată un posibil răspuns oferit de un text manuscris anonim din deceniul trei al secolului al XIX-lea : „Acel loc unde se află petrecînd soțietate de mulți oameni să zice patrie, după numele părinților, moșilor și strămoșilor, ce și aceia au petrecut acolo, viețuind în soțietate. Nu se cheamă dar pămîntul patrie, ci petrecerea cea politicească, adică soțietatea celor ce lăcuiesc împreună, întrebuițați și împărțășiți unul de către altul, care întrebuițare leagă dragostea, interesele și folosurile obștii, arătînd pă aceea adunare că este un trup întocmit de mădulări... nu putem zice că țara Românească este patriia noastră, de vreme ce nici am avut nici avem într-însa soțietate împărțășită și întrebuițată între noi.”³

Cu alte cuvinte, „patria” nu este definită prin ocuparea mai mult sau mai puțin uniformă a unui teritoriu delimitat, ci prin „petrecerea cea politicească”, prin experiența conviețuirii, a datoriilor și a utilității comune. „Soțietatea împărțășită și întrebuițată între noi” este un fapt al experienței personale și colective, un produs politic și nu un dat natural. Prin urmare, nu teritoriul, ci binele comun recunoscut în „dragostea, interesele și folosurile obștii” este cel care îi dă substanță și o ține legată. Dintr-o asemenea perspectivă, potrivit autorului anonim, românii nu alcătuiau încă, în secolul

al XIX-lea, o societate politică, ci, mai degrabă, o populație ce ocupa un anumit teritoriu geografic și era încadrată de aceeași unitate de dominație.

Mai păstrează oare vreo valoare explicativă remarca autorului anonim după scurgerea a aproape două secole? Textul rămîne fără posteritate, dacă exceptăm gîndirea singulară a lui Nicolae Bălcescu. Pentru scriitorul liberal, nația nu este, în ultimă instanță, o materie biologică și lingvistică: nația trebuie creată și, cu acest titlu, ea este inseparabilă de cetățenie, neputînd fi gîndită decît ca „o nație de frați, de cetățeni liberi”.⁴ În același timp, nația este și o noțiune descriptivă cu vocație democratică, căci nația nu se identifică cu elitele, ci mai degrabă cu „poporul”, cu „mulțimea”.⁵ Perspectiva civic-democratică asupra națiunii elaborată de Bălcescu va rămîne însă izolată în contextul intelectual și politic românesc.

Regula comună de interpretare a conceptului de națiune (cu formele sale alternative nație, națion), înregistrat pentru prima oară în limba română în 1799, într-un text al autorului bănățean Paul Iorgovici⁶, va fi dată de tipul de patriotism cu care polemizează atît autorul anonim, cît și Nicolae Bălcescu. Termenul este utilizat — în *Lexiconul* de la Buda, la Gheorghe Șincai, Samuil Micu, Dimitrie Țichindeal ori Ion Budai-Deleanu — ca un sinonim pentru neam, avînd rostul de a descrie comunitatea de limbă, sînge, obiceiuri și credințe a românilor. Această accepțiune, curentă la scriitorii Școlii ardelenne, va impune norma semantică pentru secolele al XIX-lea⁷ și al XX-lea.

În ordine cronologică, ultimul răspuns — nu numai definitiv, dar și oficial — la întrebarea „cine sîntem” este cel dat de Constituția din 1991, în care refuzul de a afirma precedența legăturii politice dintre cetățeni în raport cu ficțiunea juridică care este statul și-a găsit o expresie formalizată și încărcată de consecințe. Subiectul politic al legii fundamentale din 1991 este, fără nici un dubiu, statul (articolul 1, aliniatul 1), un stat dotat cu teritoriu, frontiere, cetățeni, drapel, zi și imn naționale, limbă oficială, capitală, formă de guvernămînt și autorități publice. Cu alte cuvinte, statul român nu apare ca produs juridic al voinței suverane a cetățenilor României de a trăi unii cu ceilalți potrivit acelorasi legi și în vederea realizării binelui comun. Dimpotrivă, statul român se prezintă ca o formă de protecție juridică a poporului român, ca un stat ce-și produce cetățenii pe cale pozitivă, un stat care, prin acordarea de drepturi și prin impunerea de obligații, transformă o etnie majoritară și dominantă într-o națiune monoculturală și titulară exclusivă a dreptului public. Statul instituit de Constituția din 1991 se situează în prelungirea istoriei tipic moderne a statului-națiune, singura formă „autentică” de comunitate pe care românilor le-a fost dat să o cunoască.

Într-adevăr, o societate de cele mai multe ori incapabilă de un minim efort de solidaritate umană și politică, cum este cea românească, se federalizează spontan în jurul ideii naționale, își regăsește imediat coerența pe terenul unei identități organice și arhaice. O societate care nu se arată în stare să sprijine un proiect rațional de viitor este dispusă totuși să se mobilizeze la prima chemare atunci cînd identitatea sa națională pare amenințată. O societate care nu este dispusă să cadă de acord, în ordinea politică și socială, asupra unor principii și valori comune, se regăsește într-o unanimitate aproape deplină atunci cînd miturile națiunii sînt invocate. O societate în care totul este pus la îndoială și supus deriziunii, consideră „interesele naționale” ca fiind indiscutabile și mai presus de orice examinare critică.

Națiunea este singurul proiect colectiv capabil să se recomande sub specia autenticității fără să presupună o raportare personală la valori. Acestea sunt gata făcute, au o capacitate de circulație sigură, nimeni nu trebuie convins în particular de validitatea lor. În plus și dincolo de securitatea oferită de sentimentul de apartenență, naționalismul oferă o identitate individuală a cărei sursă este situată în afara subiectului. Subiectul poate să spună Eu fără să se gândească la Sine, fără să dea el însuși un sens subiectivității sale, iar identitatea sa este imediat recunoscută de toți ceilalți membri ai comunității. Subiectul reproduce un sens fără să fie nevoit să se producă el însuși în actul de elaborare a propriului sens. Naționalismul este singura cale prin care nevoia de recunoaștere este satisfăcută fără o prealabilă realizare a unei autonomii a subiectului, este o modalitate «autentică» de a concilia recunoașterea de sine cu excluderea celorlalți.⁸

Cu acest titlu, naționalismul se manifestă ca o lipsă a ambiției de a realiza în afara statului legătura socială elementară ce poate fi descrisă în termeni de recunoaștere a diferenței și de solidaritate civică. Căci, pentru români, dreptul public al statului nu a fost și nu este un nume dat modului în care se organizează și funcționează puterea în sînul unei comunități politice. Dimpotrivă, statul rămîne idealul mesianic, unitar și indivizibil al unei comunități naționale. Cu o scurtă întrerupere între 1948 și 1965, statul a fost, în epoca modernă și contemporană, un bun național, considerat ca atare de imensa majoritate a românilor, indiferent de orientarea politică a celor care l-au întrupat într-un moment sau altul. Statul român nu pare să fi fost niciodată cu adevărat un obiect de dispută politică, nu pare să fi purtat vreodată stigmatul unor alegeri partizane.

În ochii elitei românești din totdeauna, statul a exprimat, indiferent de ideologia titularilor puterii, o transcendență, cea a națiunii. Cu titlu de reședință a națiunii, statul român nu poate fi gîndit decît sub specia statului unitar și centralizat. Pentru că el a fost cel care a organizat națiunea, în 1859 și în 1918-19, prin anularea particularismelor culturale și a tradițiilor politico-juridice locale în favoarea unui sistem administrativ de tip jacobin, ce refuză din principiu orice posibilitate de autoguvernare a provinciilor istorice, precum și orice fel de recunoaștere a autonomiei familiilor, comunităților locale și grupurilor minoritare în domeniul învățămîntului, sănătății ori inițiativei economice. Cine ar avea însă curajul să susțină deplina descentralizare și autonomie locală, ori precedența unor competențe ale colectivităților locale și grupurilor minoritare asupra prerogativelor statale, fără să stîrnească spectrul „separatismului maghiar”? A făcut-o Iuliu Maniu în 1935, în observațiile sale inedite pe marginea anteproiectului de program al PNT, dar mai curînd dintr-un spirit de contradicție cu Constituția din 1923 și doar în favoarea unei „autonomii locale regionale” implicînd reducerea numărului județelor.⁹ A făcut-o, de asemenea și mult mai articulat, Romul Boilă, într-un anteproiect de constituție publicat în 1931.¹⁰ Juristul ardelean își justifică pledoaria pentru descentralizare și critica statului național excesiv centralizat plecînd de la o exigență democratică de bază: participarea cît mai largă și cît mai directă a cetățenilor la viața statului; numai o asemenea participare, posibilă doar într-un stat radical descentralizat, în care provinciile se bucură de autonomie legislativă, „întărește solidaritatea” și „desvoltă demnitatea cetățenească”.¹¹ Boilă rămîne probabil unul dintre foarte puținii constituționaliști și oameni politici români pentru care „sub națiunea

română alcătuitoare de stat înțelegem totalitatea cetățenilor români fără deosebire de neam, de religie și de limbă”.¹²

Este firesc, într-un stat al cărui unic element de coeziune este de natură etnolingvistică și care refuză cu încăpăținare să adopte orice fel de alt mecanism politic de producție comunitară, ca o astfel de poziție să fi rămas izolată și să nu fi avut nici un fel de urmări. Căci prioritatea politică fundamentală a elitei românești continuă să fie conservarea și consolidarea singurei legături sociale posibile, legătura de neam. Apartenența la comunitate (*membership*), ca bun social primar pe care-l distribuim unii altora¹³, este înțeleasă de români în cheie strict etnică. Atîta vreme cît statul însuși este definit în Constituție ca fiind un stat „național”, rezultă că, în pofida oricăror garanții juridice, cetățenii români de altă etnie decît cea majoritară sînt, în ultimă instanță, deposezați de stat, devin *stateless persons*.¹⁴ Simpla existență a procedurilor democratice nu este o condiție suficientă pentru a încuraja astfel de persoane să se simtă parte a statului și să participe la viața națională, atîta vreme cît democratizarea nu este însoțită de o întemeiere a statului pe dreptate (*rightfulness*).¹⁵ Statul de drept este obligat să fie un stat drept.

Într-adevăr, în conformitate cu litera Constituției României, «Suveranitatea națională aparține poporului român», (art. 2 alin. 1), iar «Statul are ca fundament unitatea poporului român» (art. 4 alin. 1); în schimb, «România este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi, fără deosebire de rasă, de naționalitate, de origine etnică, de religie, de sex, de opinie, de apartenență politică, de avere sau de origine socială» (art. 4 alin 2).

Textul pare să opereze cu două noțiuni care nu sunt identice: pe de o parte, poporul român, caracterizat prin unitate, titular al suveranității naționale și fundament al Statului, iar pe de altă parte, cetățenii români, cărora România le aparține ca patrie comună și care se bucură de acest statut indiferent de originea lor etnică, de confesiune sau de orientare politică.

Faptul că poporul român este, în accepția Adunării Constituante, o noțiune organică de factură etnică o dovedește art. 7 care vorbește despre „românii din afara frontierelor țării” și despre „păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase”. Exact aceleași cuvinte sunt folosite în articolul precedent cu privire la „persoanele aparținînd minorităților naționale” (termenul cetățean fiind, probabil neîntîmplător, evitat în contextul respectiv) care și ele ar avea dreptul tot la „păstrarea, la dezvoltarea și la exprimarea identității lor etnice, culturale, lingvistice și religioase”.

Constituția identifică deci trei categorii de subiecți politici: poporul român (unitar, suveran și purtător al unei identități etnice, culturale, lingvistice și religioase), cetățenii români (care beneficiază de drepturi și libertăți și au obligații prevăzute de lege) și persoane aparținînd minorităților naționale (la rîndul lor purtătoare ale unei identități specifice). Cetățenii români sunt definiți din perspectiva drepturilor și obligațiilor, în vreme ce atît poporul român, cît și persoanele aparținînd minorităților naționale sînt definite pe temeiul identității etnice, culturale, lingvistice și religioase.

Pe scurt, s-ar zice că, în spiritul Constituției din 1991, produsul juridic numit cetățeni români, între care nu este admisă nici un fel de discriminare, este fabricat din

două tipuri de materii prime, de o parte poporul român cu identitate etnică unitară și de cealaltă parte persoane cu identitate etnică minoritară. Naționalitatea română poate fi deci interpretată, chiar în termenii sugerați de Constituție, ca fiind de natură etnică și nu civică. De altfel, potrivit art. 5, alin. 2, cetățenia română nu poate fi retrasă aceluia care a dobândit-o prin naștere. Naționalii români n-ar fi așadar — după formula prin care cel de-al treilea conte de Shaftesbury ironiza felul în care unii dintre contemporanii săi englezi își înțelegeau pasiunea pentru societate și pentru țară¹⁶ — decît niște „ciuperci” obligate să trăiască în relație cu materia organică din care s-au ivit.

Concepția despre cetățenie ce se desprinde din Constituția României este una de factură comunitară, hrănită din *jus sanguinis* și din legături sociale de natură pre-politică.¹⁷ Articolul 50, alin. 1 impune tuturor cetățenilor „fidelitatea față de țară” ca pe o datorie „sacră”, în vreme ce respectarea Constituției și a legilor este doar „obligatorie” (articolul 51). Cu alte cuvinte, atunci cînd evocă țara ca pe o entitate sacră, Constituția se dovedește nu numai purtătoarea unei concepții pre-politice despre națiune, dar și a uneia ne-juridice. Într-adevăr, ce înțeles au oare, în limbajul intens formalizat la care recurge dreptul pozitiv, cuvinte precum țară sau sacru?

Cum nu-i leagă nimic altceva decît limba și sîngele, românii se arată deosebit de sensibili la tot ceea ce înseamnă diferență ori are aerul să pună în discuție soliditatea acestor materii organice din care-și construiesc națiunea. Oricît ar părea de paradoxal, românii sînt, în mod tipic, incapabili de cel mai simplu gest de solidaritate umană, grăbindu-se în schimb să-și demonstreze, în toate ocaziile, solidaritatea națională.

Paradoxul este numai aparent, căci solidaritatea națională și conștiința apartenenței de neam sunt valori „de gata”, preconstruite, care nu implică nici alegere și nici efort personal. Solidaritatea umană este o valoare a cărei experiență trebuie construită de fiecare în parte. Solidaritatea umană îți cere să investești timp în recunoașterea diferențelor și în folosul celor din jur, îți cere să optezi între propriul tău interes și un interes de factură mai generală. Ea presupune reflecție, responsabilitate, acțiune, gratuitate, devotament și chiar, în anumite situații, sacrificiu. Solidaritatea națională nu solicită decît energia vocală și refuzul pămîș de a te pune în locul celuilalt.

Pe de altă parte, însăși noțiunea de „interes național”, tot atît de ireductibilă juridic ca și cea de țară, devine recurentă în discursul politic românesc numai în acele situații în care națiunea etnică este sau pare să fie amenințată. Frecvența sintagmei, de rară utilizare în perioada interbelică, este deosebit de mare în textele scrise sau rostite de mareșalul Antonescu. Interesul național este, de asemenea, excesiv invocat în anii '90, fie în jurul chestiunii Universității maghiare, fie în contextul crizei din Kosovo. În România, interesul național este de obicei un atribut al politicii externe, un caz particular al său fiind tratamentul „extern” aplicat minorităților etnice, confesionale sau de altă natură din interiorul statului român. S-ar cuveni însă ca interesul național să fie ordonatorul felului în care românii sînt pregătiți să trăiască împreună în calitate de cetățeni.

Or, în România post-comunistă, subiectul aranjamentului constituțional din 1991 este statul, nu cetățeanul. Acesta apare în textele fundamentale sub forma unei simple extensii a funcțiilor statului. În Constituție, România nu este definită drept o comunitate de cetățeni, adică o republică, ci ca un stat ce se hrănește dintr-o materie organică și

etnică care este poporul român. Defectul de fabricație al statului românesc de tranziție ar putea fi descris în următorii termeni: arhitectura instituțională este una de tip reprezentativ, dar instituția pe care această arhitectură trebuie să o reprezinte, adică cetățeanul, lipsește. Reprezentarea democratică nu are, așadar, obiect.

Pentru toate aceste motive, revoluția din decembrie 1989 nu a fost experimentată de către români ca un eșec al statalismului, ci ca unul al dictaturii personale și al ideologiei comuniste. În România, acum ca și în veacul trecut, statul este admirat necondiționat cu titlu de autor istoric și de garant juridic al națiunii. Cu acest titlu, pare obligatoriu ca el să nu poată fi altfel decât strict centralizat și birocratic, în calitate de gardian al autenticității unei culturi unice și dominante. Într-un asemenea climat, recunoașterea diversității culturale și identitare a cetățenilor nu are șanse să devină o politică de societate. Sau, în alți termeni, atâta timp cât avem un popor, nu ne mai trebuie și o societate.

Note:

1. E.g. Claus OFFE, *Varieties of Transition. The East German and East European Experience*, The MIT Press. Cambridge, Mass., 1997, pp. 32-33.
2. Harold D. LASSWELL, *Politics. Who Gets What, When, How*, Peter Smith, New York, 1950.
3. Citat de Paul CORNEA, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*, Minerva, București, 1972, p. 208.
4. Nicolae BĂLCESCU, Mersul revoluției în istoria românilor, in IDEM, *Opere*, ed. Gh. Zane. I/2, București, 1940, p. 107.
5. IDEM, Manualul bunului român, in IDEM, *Opere alese*, I, București, 1960, p. 328.
6. Klaus BOCHMANN, *Der politisch-soziale Wortschatz des Rumanischen von 1821 bis 1850*, Berlin, 1979, p. 36.
7. V. Vlad GEORGESCU, *Istoria ideilor politice românești (1369-1878)*, München, 1987, pp. 323-327.
8. Cf., pentru o analiză a raportului dintre statul liberal și afirmarea identităților culturale, Charles TAYLOR, *Multiculturalism and «the Politics of Recognition»*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 1992.
9. Apostol STAN, *Iuliu Maniu. Naționalism și democrație. Biografia unui mare român*, București, 1997, p. 285.
10. Romul BOILĂ, *Studiu asupra reorganizării statului român întregit. Cuprinde un anteproiect de constituție cu o scurtă expunere de motive*, Cluj, 1931. Textul mi-a fost semnalat de Molnár Gusztáv.
11. IBIDEM, p. 11.
12. IBIDEM, p. 12.
13. Michael WALZER, *Spheres of Justice. A Defense of Pluralism and Equality*, Basic Books, New York, 1983, pp. 31-32.
14. IBIDEM, loc.cit.
15. Robert A. DAHL, *Democracy and Its Critics*, Yale University Press, New Haven, 1989, p. 207.
16. Citat de Liah GREENFELD, *Nationalism. Five Roads to Modernity*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., and London, 1992, p. 400.
17. Ulrich K. PREUSS, Patterns of Constitutional Evolution and Change in Eastern Europe, in Joachim Jens HESSE, Nevil JOHNSON (eds), *Constitutional Policy and Change in Europe*, Oxford and New York, 1995, pp. 116-118.

Al. Cistelean

România — județul Vaslui al Europei

Recunoscînd că se află nu numai pe o poziție de avangardă, dar și pe una neoficială și — deocamdată — strict personală, ministrul de externe al nemților a lansat, totuși, un îndrăzneț proiect de Europă federală, cu guvern și cu alte instituții aferente. Planul, așa cum a fost făcut public, nu pare să fi ajuns chiar la stabilirea detaliilor, el jucînd pe moment rolul de idee anticipativă, cu funcție clară în relansarea — poate chiar precipitarea — procesului de integrare europeană. Oricît de elaborată sau de nebuloasă ar fi ea în clipa de față, „utopia” lui Fischer n-a stîrnit scandal, ci doar interes, semn că neamțul n-a făcut decît să le-o ia înainte altora cu gîndire mai înceată sau doar mai inhibată de tradiția unei Europe a statelor. Federația — sau confederația — europeană devine, așadar, o temă incitantă a dezbaterilor, poate mai puțin teoretice decît pragmatice. Proiectul capătă acum o nouă vigoare și, după introducerea monedei unice, aceasta pare a fi, de aici înainte, linia concretă de inițiativă. E limpede că în acest scenariu de viitor guvernele naționale vor juca, oricît de menajantă sau chiar flatantă va fi terminologia folosită, rolul unor guverne locale, dacă nu chiar pe acela al unor administrații teritoriale. Președinții de stat vor deveni, în fond, niște simpli prefecți, iar treaba miniștrilor se va estompa, în prim plan trecînd rolul de armonizatori europeni. Mai mult decît miniștri, ei vor fi un fel de experți domeniali. Vechiul concept de stat, cu atributele sale de suveranitate și suzeranitate, va fi drastic revizuit și multe prerogative istorice se vor voala. Conceptul de stat trece deja printr-o redefinire, dar partea traumatică a acestei redefiniri abia urmează. Statalismul, cu viziunea sa centralizatoare, eroică, va ajunge o ideologie administrativă tot mai desuetă și tot mai jenată de noile forme integrative. Într-o Europă administrată de un guvern federal statele vor ajunge un fel de județe, iar România, ținînd cont de performanțele sale economice, pare a se pregăti să devină județul Vaslui al Europei.

Istoria nu e cinstită cu România. România e un stat încă tînăr, care nu și-a epuizat parabola statală. Ea ar mai avea încă de demonstrat o vocație — sau măcar o competență — în acest sens, tocmai pentru că a trecut prin multe eșecuri. Ca orice stat aflat încă în adolescență, România trăiește cu frison angoasele unui posibil atentat la prerogativele ei de suveranitate. Ciclul statal al României e prea scurt pentru a nu resimți ca pe un șoc frustrant noua problematică europeană. România nu și-a atins încă extaza statală și iată că istoria perversă vine să dizolve conceptul tare de stat tocmai cînd ea se pregătește să mai parcurgă cîțiva pași de glorie a independenței. Ne poate consola, dacă e cazul, situația și mai dramatică a unor state de trei zile, care nici nu vor ajunge să-și consume euforia recunoașterii internaționale a statutului lor de independență și se vor vedea nevoite să cedeze din orgolii unui organism suprastatal (de unde pot veni nu doar directive, ci și experți). Angoasa de stat tînăr face inflamabilă orice dezbateri

care se atinge de reforma statului. Ea mobilizează demagogii spumegante și angajează problema pe calea imprecățiilor și afuriseniilor, scoțînd-o din făgașul argumentației.

Problema care se pune, din perspectiva integrării europene, e dacă România, așa cum e, e un stat optim sau unul încă perfectibil. Dacă, așa cum e, ea e un stat în beneficiul cetățenilor sau, dimpotrivă, se folosește de cetățeni în beneficiul birocrăției (politice și de altă natură). România de azi, cu sistemul electoral pe care-l are și cu clasa politică pe care o merită, nu e decît un teritoriu de arendă, pe seama căruia se fac plăți și se acordă răsplăți militanților de partid. Puterile decizionale sînt focalizate, iar inițiativa de jos e cenzurată sau bruiată. Autonomia locală n-a trecut din faza de lozincă democratică în cea de realitate efectivă. Necum mai flexibil și mai permeabil la inițiativa zonală, statul rămîne pe o poziție de rigiditate, străduindu-se în continuare să dicteze, nu să asculte. Statul arogant și cetățeanul umil (nu psihologic, ci instituțional), acestea sînt criteriile cu care România funcționează, gîfîind democratic în ultimii ani, de amar de vreme.

Bakk Miklós

Dezbateri (de modele) amîinate

Fără îndoială, statul român (ca structură constituțională) s-a aflat la sfîrșitul secolului XX, după momentul de cotitură de la 1989, în fața a două mari provocări: „testul descentralizării” și „problema maghiară”. Ambelor li s-a găsit cîte un răspuns. Descentralizarea administrației publice de pînă acum — contrar ezitărilor și tuturor pașilor mărunți — a creat o situație fără precedent istoric și avem motive întemeiate să sperăm că „eliberarea” comunităților locale nu se va împotmoli aici. Cît privește „problema maghiară”, care a pus sub semnul întrebării structura de stat național în contextul unor scopuri politice imediate și în termenii unei retorici politice, răspunsul a constatat în formularea drepturilor minorităților naționale ca drepturi ale omului. Acest răspuns deschide — la nivelul măsurilor concrete — perspectiva extinderii oarecum multiculturale a statului național civic.

Contrar pașilor de început, considerați de către mulți ca fiind reușiți, se pare că dezbaterile politice privind reforma statului român nu va putea fi amînată mult timp, cu toate că nici tradițiile gîndirii politice, nici sistemul politic în sine — și în cadrul acestuia, centralismul sistemului de partide — nu favorizează dezvoltarea ei.

Unul din elementele de bază ale acestor tradiții provine din relația cu totul aparte, formată de-a lungul istoriei, dintre Biserica Ortodoxă și stat. Ortodoxia, devenită între timp religie de stat, a transformat întreaga concepție despre stat: „Statul — scrie Daniel Barbu în legătură cu rolul politic al ortodoxiei — nu servește la definirea organizării și funcționării puterii în cadrul comunității politice, ci reprezintă un ideal — idealul mesianic al unității și indivizibilității comunității naționale”¹.

Pe de altă parte, efectul brutal al modernizării occidentalizatoare (deschisă de modernizări alternative, nefinalizate și contradictorii: sistemul fanariot și — mai ales după 1774 — sistemul Regulamentului Organic²) a condus la o criză identitară a elitelor³. Această criză a dus la rîndul ei la dublarea atitudinilor intelectuale: alături de autohtonii care respingeau modernizarea au apărut pro-occidentalii, care au corelat raționalitatea politică modernă cu tezele — de sorginte iacobină — ale reformei instituționale politice franceze. Pentru o astfel de combinație de teze și atitudini, totul, inclusiv tradiția europeană a intelectualizării politicii (care, pe linia istoriei ideilor, o găsim și la Platon), oferea un bun punct de plecare. Numai că pe lîngă această intelectualizare a politicii se observă lesne și faptul că a crea instituțiile politice dorite presupune și crearea unor indivizi „normativi”, dezirabili. Acest rol pedagogic a fost îndeplinit chiar de instituțiile statului național clasic, față de care s-a format ideologia „societății civile”, pentru a îndeplini nevoia „de apărare” a societății față de stat. Și aceasta s-a transformat pînă azi într-o tradiție influentă, care a definit gîndirea politică românească.

*

Dar putem vorbi de o tradiție alternativă în privința statului, respectiv a relației dintre stat și societate? Există oare izvoare ale filosofiei politice care să facă posibilă ieșirea din tradiția schițată mai sus, formarea unei relații reflexive față de aceasta?

Criticii dintotdeauna ai raționalismului politic clasic au luat de cele mai multe ori în vizor formarea — proiectarea — intelectualistă a instituțiilor. Aceste critici au fost formulate mai înainte de Hume, iar în secolul nostru de către Hayek sau Oakeshott. Oakeshott și-a fundamentat critica pe ideea că învățarea nu înseamnă învățarea a ceva, ci însușirea a ceva: ea provine nu din înțeles, ci din practică. Din acest motiv, funcționarea societății se bazează nu pe instituțiile proiectate, ci pe asocierile civile care îl fac pe individ să conștientizeze că obligativitatea respectării regulilor formează una din „cele mai raționale tradiții”: aceasta reprezintă singura posibilitate ca relațiile existente între indivizi atît de diferiți și atît de diverși să rămîină, în timp, satisfăcătoare și reciproc avantajoase⁴.

Această abordare „legalistă” a asocierii civile nu este identică cu accepțiunea „clasică” a conceptului de societate civilă și, prin urmare, nici cu felul în care este folosit conceptul în zilele noastre. Sensul dat asocierii civile de către Oakeshott, într-adevăr, nu definește o comunitate de interese (înfîințată de cetățeni în interesul unui scop sau pentru ca într-o anumită situație să se poată apăra de un stat ajuns deja să fie perceput ca independent față de ei), ci reprezintă însăși anticamera statului. Regulile, respectarea legilor *civitas*-ului sînt cele care fac posibilă acumularea de autoritate pe care statul funcțional se poate baza și care asigură eficiența sistemului său juridic.

Urmînd această diferențiere, Oakeshott introduce definiția a două tipuri de stat: unul de tip *societas*, iar celălalt de tip *universitas*. Statul de tip *societas* reprezintă o „asociere” în care nu avem un scop comun, în care cetățenii au interese diferite, singurul lucru care îi leagă fiind autoritatea legii. Aceste legi nu le propun ce scopuri să își aleagă, *societas*-ul nu are țeluri substantivate și nu oferă alte scopuri în afara lui. De partea cealaltă avem statul modern, de tip *universitas*, în care „persoanele se asociază

în vederea unui rezultat comun prestabilit, în vederea atingerii unui scop substantivat cunoscut, sau pe baza reprezentării unui interes de durată bine definit”⁵. Acest tip de stat s-a născut în epoca Reformei, când statele stabileau ca scop substantivat pentru cetățenii lor credința comună. Mai târziu, după iluminism, credința comună, omogenă, s-a secularizat în ethosul statului național. Dar un astfel de stat este și cel socialist. Mai mult, conform lui Oakeshott, același lucru îl putem spune și despre statul bunăstării de azi („*co-prosperity association*”).

*

Tradiției raționalismul politic, de la Platon la iacobinism, îi corespunde statul național omogen, cu o structură teritorială unitară: un model apărut într-un moment istoric deosebit. Modelul de stat corespunzător ideii de *societas* a lui Oakeshott poate fi însă mai bine surprins în procesele de dezvoltare organică.

Statele mici, de tip *societas*, au apărut în Europa de Vest pe parcursul Evului mediu timpuriu. Lipsa puterii publice care să integreze de sus a făcut ca provincia, care trăia după dreptul cutumiar atât de divers și de specific, să devină cadrul juridic de dezvoltare cel mai important. Aceste unități teritoriale mai mici erau mai potrivite, chiar și numai din punct de vedere al comunicării, pentru „dezvoltarea legalității directe și pentru afirmarea minuțioasă a dreptului ca «obicei» (*mos terrae*)” (Szűcs Jenő ⁶), decât unitățile teritoriale mari, uniformizate de sus într-o manieră brutală. Așadar, sistemul de obiceiuri al dreptului și al guvernării, construit „de jos în sus”, acel sistem care a creat condițiile morale și culturale prealabile, adică autoritatea regulilor necesare funcționării guvernelor moderne de mai târziu, poate fi observat la începutul constituirii societăților regionale (*societas*-uri) europene.

Statele absolutiste din iluminism, ca și interpretarea iacobină a principiului suveranității poporului s-au confruntat cu această organicitate a dreptului cutumiar atunci când au desființat diviziunea pe unități teritoriale mici și, bazându-se pe principiul statului omogen, au creat un sistem instituțional unitar, precum și mecanismul — producător de cetățeni „normativi” — al unei administrații de stat moderne. Modelul statului omogen însă nu a reușit să devină dominant peste tot în procesul european de dezvoltare statală. Dacă din combinația principiilor *societas*-ului și *universitas*-ului dorim să desprindem anumite tipuri, va trebui, probabil, să urmărim modelul structurilor de stat de tip „măr” sau „struguri” formulat metaforic de Szabó Máté.⁷

Structura de tip „struguri” reprezintă un gen de stat care funcționează ca un conglomerat flexibil al diferitelor regiuni sau provincii, și care nu încearcă omogenizarea politică a teritoriilor sale. Acest model este prezent mai cu seamă în teritoriile de limbă germană, iar caracteristicile sale moderne sînt: recunoașterea și integrarea comunităților cu specific individual, coordonarea unităților descentralizate și un centru care dispune de o putere delegată minimală, spre binele acestuia. O trăsătură esențială și mai puțin cunoscută a acestui model îl constituie faptul că a avut adepți și printre clasicii liberalismului politic; Tocqueville a fost printre primii care a descoperit că omogenizarea administrației, luările de poziție față de diferitele autonomii păstrătoare ale specificităților locale, chiar dacă se întîmplă exclusiv în numele „egalității”, conduc de fapt la apariția tiraniei: „Orice putere centrală — scrie el în opera sa clasică *Despre*

democrație în America —, ce urmează instinctele naturale, iubește și sprijină egalitatea; pentru că egalitatea ușurează, răspîndește și consolidează într-o măsură extraordinară funcționalitatea acestor puteri.” Dar la astfel de concluzii au ajuns și gînditori conservatori. Justus Möser (1720-1794), elogiat chiar și de Goethe, scria în opera sa *Fantezii patriotice* următoarele: „Nu doresc să cercetez dacă există în științe o înclinație spre egalitate sau dacă în gîndirea noastră cu totul nouă a devenit favorabilă și răspîndită acea plăcere calmă de a desprinde adevăruri generale transformîndu-le în valabile pentru întreaga natură; sau dacă armata a devenit măsura tuturor lucrurilor, în care, deseori, sute de mii de oameni își îndreaptă privirea către un singur punct și bat cadența în același timp. Putem să ne imaginăm oricare dintre aceste situații, dar adevărul este că, cu cît legile devin mai simple și cu cît regulile sînt mai generale, cu atît statul va fi mai despot, mai searbăd și mai sărac”⁸.

Modelul „mărului”, față de structura de tip „strugure”, omogenizează: el nu ia în considerare specificitățile și diferențele formate de-a lungul istoriei dintre regiuni și centralizează sursele de putere și informația. Și în timp ce modelul „strugure” este deschis la procesele de regionalizare supra- și subnaționale demarate în Europa, statul de tip „măr” împiedică formarea comunităților de „sub” și de „deasupra” statului național.

Concomitent cu derularea politicii regionale a Uniunii Europene putem observa o preponderență tot mai mare a modelului-strugure, chiar dacă statele membre și unele orientări politice gîndesc diferit în această privință. Chiar dacă „a prepara din măr struguri” pare a constitui una din problemele cele mai critice ale spațiului post-comunist, se pare că Europa insistă ca aceasta să fie una din condițiile de bază ale integrării.

*

Dezbaterea despre cele două modele nu poate fi evitată. Întrebarea care se pune însă este următoarea: concepțiile declarate despre reforma statului, setul de concepte autohtone despre aceasta sînt sau nu eficiente pentru depășirea reflexivă a tradiției culturale a modelului „măr”? Consider că în gîndirea intelectuală românească de astăzi există deja puncte de sprijin, repere orientative pentru aceasta. De exemplu, abordările de antropologie culturală ale lui Sorin Antohi⁹, conform cărora, înainte de toate trebuie să ne formăm capacitatea de a ne distanța în mod critic față de „realizările epocii, altminteri demne de respect, dintre cele două războaie mondiale”. „Pentru că dacă nu reușim acest lucru vom rămîne prizonierii ideologici ai unei epoci spirituale europene dispărute (Zeitgeist), și ne ratăm șansele de integrare care ni se oferă acum în procesul de reconstrucție europeană.”¹⁰

Traducere de Marius Cosmeanu

Note:

1. Daniel BARBU, *Șapte teme de politică românească*. Antet, București, 1997, pp. 113-114.

2. Regulamentul Organic. Vezi Sorin ANTOHI, A románok 1995-ben: szimbolikus földrajz és társadalmi identitás (România în 1995: identitate geografică și socială), în *Magyar Kisebbség*, nr. 4/1996.

3. Ibidem.

4. Michael OAKESHOTT, *On History and other Essays*, Oxford, 1983, p. 149.
5. IDEM, *On human conduct*, Oxford, 1975. Cit. MOLNÁR Attila, Oakeshott konzervativizmus (Conservatorismul lui Oakeshott), în *Válóság*, nr. 12/1994.
6. SZÜCS Jenő, *Vázlat Európa három történeti régiójáról* (Schită despre trei regiuni istorice ale Europei), Magvető, Budapest, 1983.
7. SZABÓ Máté, Szőlő vagy alma? (Strugure sau măr?), în *Korunk*, nr. 10/1994.
8. Justus MÖSER, Patrióta fantáziák (Fantezii patriotice), în PACZOLAY P.- SZABÓ M. (ed.), *Az egyetemes politikai gondolkodás története* (Istoria gândirii politice universale), Tankönyvkiadó, Budapest, 1990, pp. 260-261.
9. Sorin ANTOHI, *Civitas imaginalis*, Polirom, Iași, 1999.
10. IDEM, A románok 1995-ben: szimbolikus földrajz és társadalmi identitás (Românii în 1995: identitate geografică și socială), în *Magyar Kisebbség*, nr. 4/1996.

Ioan Buduca

Federalizare sau reorganizare teritorială?

România are o problemă națională. Ea nu constă în natura etnic-discriminatorie a legislației ori a practicii sociale românești, ci în chiar posibilitatea de a mobiliza forțe etnice baricadabile într-un eventual conflict. Chiar acest fapt, că poți manipula un conflict româno-maghiar în cel mai scurt timp astfel încât să-l vezi escaladând pînă în faza ieșirii lui de sub controlul tău, este proba experimentală a existenței unei probleme naționale nerezolvate pe teritoriul României.

Nerezolvată, da. Dar și nerezolvabilă? Este limpede că mizeria socială și sărăcirea populației poate fi un factor de agravare a problemei. România n-are voie să-și sărăcească populația în vremuri în care Ungaria produce bunăstare socială, este clar pentru toată lumea. Dar iată că nu opusul sărăciei rezolvă problema. Bunăstarea nu a fost suficientă nici în Belgia, nici în Scoția pentru armonizarea intereselor diferitelor etnii. Care anume ar fi cheia care ar putea rezolva problema? Legislația non-discriminatorie nu poate fi, pentru că rămîne potențialul istoric exploziv al eventualelor manipulări. Bunăstarea nu poate fi, din același motiv. Problema de rezolvat pare a fi, prin urmare, chiar potențialul exploziv al memoriilor istorice conflictuale, care pun în joc două tipuri de civilizație disprețuindu-se una pe alta.

Dacă aceasta e descrierea corectă a problemei, cheia rezolvării ei ar fi ori federalizarea, ori un proces de devoluție, spune Molnár Gusztáv. Nu e adevărat, spune Gabriel Andreescu. Integrarea europeană a României ar rezolva așa-zisa problemă transilvană. Ceea ce ne readuce, însă, la întrebarea dacă bunăstarea poate anula potențialul conflictual al memoriilor istorice și pentru cîtă vreme. Liviu Antonesei nu

descrie problema în termeni de potențial istoric (civilizațional) conflictual. Lui i se pare că dilema care duce la aflarea cheii pentru rezolvarea integralei nu se află în binomul stat național—stat federal, ci în alt binom, centralizare—descentralizare. Presupoziția lui este aceeași: problema româno-maghiară s-ar dizolva într-un stat al bunăstării.

Toate aceste opinii sînt argumentate într-una din cele mai necesare cărți care au apărut pe piața românească de dezbateri politice, *Problema transilvană*, editată la Polirom, de Gabriel Andreescu și Molnár Gusztáv.

Opinia mea despre cheia problemei pusă în joc prin această carte este următoarea: problemele de natură istorică nu se vor rezolva decît prin opțiuni cu valoare istorică. Nu agreez din teoria lui Huntington decît reproșul pe care politologul american îl face Occidentului, potrivit căruia a fost o greșeală istorică majoră să se pună semnul egalității între occidentalizare și modernizare. Argumentul forte al acestui reproș a fost găsit, la noi, de Horia-Roman Patapievici, care, după ce a argumentat că occidentalizarea (capitalismul de tip liberal) ar avea valori universale și universalizabile, și-a reproiectat argumentația sub orizont antropologic și a putut constata că omul de tip liberal n-a fost produs decît în spațiul civilizației occidentale (prin tradiția moralei religioase, în primul rînd). În alte spații culturale, civilizația Occidentului liberal poate fi exportată (ori Importată) dar acest transfer se va face în deplina absență a omului de tip liberal. Ceea ce va duce la modernizare, dar nu și la o autentică occidentalizare. Unde nu e tipologie umană cu profil liberal, nu va fi occidentalizare, dar poate fi modernizare.

Ce fel de modernizare? Ca în Rusia bolșevică? Întrebarea e cu atît mai gravă dacă modernizarea unei țări are de armonizat o regiune occidentalizată mental, antropologic (pragmatismul liberal transilvan) și regiuni non-occidentalizate (pragmatismul patrimonial, conservator, al fostului Regat).

România e țara aceasta. Paradoxul românesc face însă ca problema, sub raport politic, să fie inversată: fostul Regat a avut un puternic partid liberal, în vreme ce Transilvania a avut o tradiție politică în afara axei liberalism—conservatorism, pe axa problemei naționale. Problema Națională (ațîțată mental prin tactici manipulative) face ca nici în prezent liberalismul de partid să nu fie preocuparea majoră a ardelenilor.

Așadar, Transilvania va redeveni izvor de liberalism politic și prin urmare de bunăstare numai dacă problema națională se va vărsa, toată, în mare? Comunitatea europeană să fie numele acesteia? Mă întorc la opțiunile cu valoare istorică. Numai două par a fi pe masa de joc. Altele n-au fost inventate încă. Ori federalizarea țării, ori devoluția regiunii transilvane.

Federalizarea va crea mai multe probleme decît a vrut să rezolve. Fostul Regat va deveni, probabil, ceea ce este Sudul italian în raport cu Nordul: sărăcie și mafiotism. Devoluția ar reproduce problema națională pe teritoriul noului parlament transilvan, dar cu un UDMR care ar urca de la 7% la 20% și ar arbitra orice formulă guvernatorială.

Trebuie inventată o a treia opțiune. Una care să combine prejudecata statului național cu o descentralizare concepută pe zone de dezvoltare. În studiul lui Molnár Gusztáv există o zonare cu opt regiuni (vezi ilustrația din carte) care au avantajul că nu sînt conturate pe frontierele fostelor provincii istorice. O asemenea reorganizare teritorială ar face ca județele de azi să devină ceea ce erau plasele în fostele județe

interbelice. Am obține o stratificare județe—regiuni—stat. Descentralizarea pe conturul celor opt regiuni ar trebui să fie astfel concepută încât politica bugetară a statului să țină cont de contribuția procentuală la PIB a fiecărei regiuni, afacerile locale (regionale) să fie reglementate numai de legile statului, iar bugetele locale să fie lăsate în subordinea legislației locale. Am avea opt regiuni independente economic față de centrul statului, Bucureștiul, care s-ar administra, el însuși, ca o regiune independentă. Proiectele de anvergură națională ar fi licate de cele opt regiuni. Alte proiecte, europene, ar fi, de asemenea, licate de cele opt regiuni.

Dezavantajul major, aparent, al acestei reorganizări administrativ-teritoriale ar fi creșterea birocrăției și a cheltuielilor bugetare pentru întreținerea acestei funcționări de stat. Aparent. În fapt, ar trebui să se nască concurența întru bunăstare între regiuni, concurența pentru acaparea unui procent cât mai bun din Buget și concurența pentru obținerea de proiecte naționale și europene. Cheltuielile prea mari cu birocrăția n-ar asigura o poziționare favorabilă în acest joc al concurenței inter-regionale.

Și problema națională? N-ar fi rezolvată. Dar ar fi dizolvată. În fond, una din formele ei acute stă îmbrăcată în simplul fapt că Bucureștiul ia de la Buget mai mult decât întreaga Transilvanie. Nu ar trebui să se mai întâmple așa. Conturul provinciilor istorice s-ar dizolva pe noua hartă administrativ-teritorială mai bine decât pe cea actuală. Altfel spus, Transilvania ar fi obligată să joace un joc de liberalism politic în loc să rămână cantonată în conservatorismul ei naționalist, românesc ori maghiar. Cu siguranță că majoritatea proiectelor cu finanțare europeană le vor câștiga o vreme transilvănenii. Cei supărați vor fi regășenii. Dar așa e într-o lume modernizată de liberalism: câștigă cel mai bine pregătit. Nu vor avea decât să se pregătească cât mai bine cu toții, fiecare din cele opt regiuni.

În fapt, o nouă reorganizare administrativ-teritorială a țării apare ca soluție și dacă problema căreia i se caută rezolvarea este aceea a tuturor românilor: „Cum să organizăm premisele unui nou ciclu de modernizare și dezvoltare?”. Se știe acum că actorii politici ai României interbelice au comis două greșeli majore: au confundat modernizarea cu occidentalizarea și n-au ținut cont de specificul istoric (civilizațional) al regiunilor transilvane. O mai bună regionalizare administrativ-teritorială cuplată cu o descentralizare drastică are șanse reale să repare cele două greșeli devenite în timp prejudecăți mentale.

Care ar fi limitele de jos ale acestei descentralizări? Consiliile regionale care ar funcționa ca niște parlamente locale, cu drepturi depline asupra fixării și colectării de taxe și impozite locale (altele decât cele naționale).

Două premise preced, însă, întregul proces: integrarea europeană și reforma sistemului politic. România nu mai are timp de pierdut cu un parlamentarism bicameral. De asemenea, este deja o urgență combinarea listelor de partid cu listele uninominale în alegeri (într-o formulă ce ar trebui supusă dezbaterii). Ceea ce numim azi clasă politică în România este o rușine națională.

Gabriel Andreescu

Naționalismul civic: între ciocan și nicovală

Numărul anterior al suplimentului *Provincia* a venit cu surpriza să facă din conceptul naționalismului civic un țap ispășitor. Primul care se referă la el în cadrul suplimentului este Molnár Gusztáv, care-l tratează în articolul său, *Provincia «premodernă»*, în felul următor: „...între timp, gânditori serioși (...) consideră că alternativa «naționalismului civic» de tip secolul al XIX-lea poate deveni o alternativă viabilă față de naționalismul etnic, dominant”. Pe pagina imediat următoare, Bakk Miklós reia ideea, susținând: „Naționalismul civic al secolului XIX a pus, astfel, practic în acord, omogenitatea și loialitatea caracteristice ei (ale structurii de stat) cu funcționarea și cu sistemul instituțional al democrației”. Cel care îi acordă cea mai mare importanță este însă Caius Dobrescu, transformându-l în subiect principal al eseului său — citez pe sărite din *Berea dezalcoolizată — o soluție politică*: „în viziunea creatorilor săi, acest hibrid ideologic, «naționalismul civic», este menit să reprezinte o alternativă la naționalismul visceral și colectivist”; „...eu cred că «naționalismul civic», așa cum a fost el lansat pe piața de idei în acest moment, nu reprezintă o soluție la contradicțiile care grevează societatea românească”; „a vorbi despre o reconstrucție, fie ea și civică, a naționalismului, mi se pare că ține de cel mai pur ridicol”.

Faptul că, mai sus, Caius Dobrescu trimite la H.-R. Patapievici ca posibil autor al sintagmei — informație preluată dintr-o expunere pe ecran făcută de Alex Mihai Stoenescu, fostul purtător de cuvânt al MAPN, actual vicepreședinte al UFD — arată că ne aflăm, întâi de toate, în fața unei neînțelegeri. „Naționalismul civic” nu este în nici un fel o producție românească. Însușirea și vehicularea lui de către autori prea puțin informați în problematica în materie nu face decât să complice lucrurile. Naționalismul civic este opus prin definiție naționalismului clasic. Confuzia care vede în acest concept o reconstrucție a naționalismului prin împreunarea sa cu ideea de civism rezultă din omiterea contextului lingvistic original. Sensurile cuvintelor anglo-saxone „nation” și „nationality” sunt corelatele patriotismului constituțional al lui Jürgen Habermas, despre care amintește chiar Caius Dobrescu și nu „națiunii” cu conotație etnică, din limba/cultura românească sau a regiunii.

Naționalismul civic denumeste „gândirea națiunii în sens civic”. Adică, „o comunitate de cultură, de legi și de cetățenie care leagă o comunitate aflată pe un teritoriu anume”. De vreme ce vorbim despre legi, despre cetățenie etc., și nu despre genealogie și despre mobilizarea populară a nației, înseamnă că vorbim despre o comunitate politică. Înțelegerea națiunii în sens civic se opune înțelegerii națiunii în sens etnic — ultima într-adevăr, expresie a gândirii secolului al XIX-lea.

Ideea de națiune în sens civic are precedente mai vechi, iar o codificare a ei suficient de precisă găsim deja în Convenția de la Montevideo (1933) care enunță:

„Statul, ca entitate de drept internațional, ar trebui să dețină următoarele caracteristici: (a) populație permanentă; (b) teritoriu bine definit; (c) guvern; (d) capacitatea de a intra în relație cu alte state”. Iată deci un concept politic, fără nici-un atribut etno-cultural, „asumat” acum 70 de ani. Dar impunerea naționalismului civic a avut loc după al doilea război mondial. Mulțimea principiilor dreptului internațional, așa cum au fost ele dezvoltate începând cu Carta ONU și rafinate ulterior prin mulțimea de documente adoptate de acest organism nu au făcut decât să întărească înțelegerea civică a națiunii.

Printre alte valori fundamentale, sistemul de drept postbelic include „nediscriminarea”, adică, obligația tratării egale a cetățenilor țării, indiferent de identitatea lor rasială, etnică, religioasă, lingvistică. Iată de ce naționalismul, reprezentând „eforturile «întreprinse» de un grup lingvistic, religios (...) sau etnic în scopul cîștigării puterii politice pentru a răspunde necesităților «națiunii sale» (Hurst Hannum) constituie o provocare la actuala ordine internațională. Realizarea aspirațiilor naționaliste ar însemna crearea unui „stat național etnic”. O politică naționalistă ar fi compatibilă cu principiile dreptului internațional numai dacă statele ar fi omogene din punct de vedere identitar. Ceea ce nu se întâmplă. De aici provine siguranța autorilor și oamenilor politici care exprimă viziunea „occidentală” asupra statului și se referă la apusul statului național, respectiv, la pericolul și ilegitimitatea naționalismului în lumea modernă.

Culmea este că în timp ce autorii *Provinciei* condamnă naționalismul civic pentru că ar fi „naționalism” — am arătat, sper, că nu este așa — există, iată, și o critică din partea opusă. Dintr-o perspectivă multiculturalistă, naționalismul civic ar suferi întrucît el reduce totul la civism. Recent, argumentul acesta îl dezvoltă Radu Neculau într-un foarte binevenit eseu publicat în *Altera* nr. 13 (*Multiculturalism, anticomunism, naționalism*). Va trebui să extrag pentru cititor următorul citat, cerîndu-mi scuze pentru faptul că el se referă și la mine:

„Este suficient, însă, să menționez că, în pofida unei simpatii explicabile față de retorica civică a lui Andreescu și a unei reticențe față de pesimismul cultural și elitismul conservator reprezentate de Paler și Paleologu, susținătorii multiculturalismului par a se afla, într-un sens strict, la o egală distanță de ambele poziții. (...) Ambele abordări, din considerente diferite, contravin pretențiilor analitice ale multiculturalismului, prin exacerbară relevanței valorice a unui particularism etnic-cultural, fie prin ignorarea rolului particularității etno-culturale într-o abordare voit obiectivistă și universalistă” (p. 64).

După cum vedem, naționalismul civic se află între ciocanul multiculturalismului și nicovala naționalismului! Are însă dreptate Radu Neculau?

Voi spune „nu”, întrucît — și aici aş sublinia — naționalismul civic nu este doar o concepție. Este o normă. Este expresia aplicării de către state a unui număr de principii minimale, obligații ale lor în raport cu dreptul internațional. Asumă, mai înainte de toate, principiile de egalitate și non-discriminare care guvernează lumea modernă. Accentul pus în polemica invocată de către Radu Neculau pe naționalismul civic rezultă din nevoia „interiorizării” unei astfel de atitudini de către statul român într-un moment istoric cînd el trebuia să se supună normelor europene dacă dorea să participe la procesele de integrare.

A susține valorile naționalismului civic nu înseamnă a nu recunoaște coloratura etno-culturală a statelor moderne. Evident că aceasta există. Germania garantează cetățenia germană persoanelor care probează faptul că au origine germană. (Deși ea ar fi, conform Constituției, patria comună a germanilor, a sorbilor, a danezilor, a turcilor care sunt acolo cetățeni.) Constituția ungară enunță: „guvernul maghiar este responsabil față de maghiarii din afara Ungariei”. Chiar și în democrația tipică a Statelor Unite, Will Kymlicka a putut da patru exemple demonstrând că statul american nu este total „neutru din punct de vedere etnic”. Doar că o astfel de coloratură nu are voie să aducă atingere normelor naționalismului civic.

Valorile naționalismului civic nu se opun strategiilor multiculturale. Ultimele nu înlocuiesc ci se adaugă strategiilor civice. Ele participă la realizarea echității sociale prin recunoașterea și, eventual, prin punerea în valoare a solidarității și loialității pe baza etno-culturală.

Recunoașterea identității etno-culturale, necesitatea și valoarea ei sînt un subiect mai ușor de argumentat. Cineva ar avea motive să se întrebe dacă într-adevăr se pot da exemple pozitive — pentru că negative sînt nenumărate — privind manifestarea solidarității de natură etno-culturală la nivel național, deci ca expresie a identității majoritare.

Iată-le! Situația vorbitorilor de limbă germană din Tirolul de Sud a putut evolua pînă la condiția de astăzi datorită presiunii Austriei asupra vecinului italian. Acordarea de către Germania a statutului pe care și-l doreau danezii din nordul țării a depins de intervenția directă a Danemarcei și de capacitatea acesteia de a șantaja Germania, în procesul de dezvoltare a instituțiilor europene. Presiunea Federației Ruse asupra țărilor Baltice constituie un factor determinant pentru tratamentul rușilor de acolo. În sfîrșit, situația maghiarilor din România și Slovacia a beneficiat masiv de politica sistematică de susținere a lor de către statul ungar.

Solidaritatea etno-culturală poate avea efecte interesante și asupra relațiilor dintre națiuni civice deosebite, „legate” însă prin soarta conaționalilor lor. Un exemplu ni-l oferă mutarea frontierei Schengen spre Est. Uniunea Europeană (an de an: în raporturile Comisiei pe 1997, 1998, 1999) și în special Austria au făcut mari presiuni asupra guvernului maghiar ca să introducă vize pentru cetățenii români. Ungaria a refuzat însă adoptarea acordurilor Schengen din grijă pentru soarta minoritarilor maghiari din România. Ceva asemănător se întîmplă în relațiile Poloniei cu Ucraina. Soarta minorității poloneze din regiunea Lvov obligă guvernul de la Varșovia să gîndească o relație mai puțin drastică cu vecina sa de la sud-est. În absența minorităților maghiară și respectiv, poloneză, în lipsa solidarităților etno-culturale, fortăreața Schengen s-ar fi ridicat deja la marginea Europei Centrale.

Iată de ce aș concludiona că manifestările identității și solidarității etno-culturale sunt binevenite dacă și numai dacă sînt respectate principiile naționalismului civic. Acesta nu este un adversar al multiculturalismului, cum afirmă Radu *Neculau*, ci un aliat al său. Cine lucrează „pe teren”, în mijlocul realității multiculturale, știe foarte bine că trebuie să invoce cînd nediscriminarea, cînd discriminarea pozitivă; cînd universalitatea drepturilor ființei umane, cînd specificitatea ei — inclusiv etno-culturală — cu adevărat ireductibilă. Teoriile noastre despre naționalism și multiculturalism se

supun (pînă la un punct) logicii unei gîndiri științifice: le aprofundăm înțelegerea și le dezvoltăm conceptele prin supunerea lor la testele confruntării cu realitatea.

Caius Dobrescu

O căutare comună

Datorită binecuvîntărilor electronicii, *Provincia* devine ceea ce ne doream cu toții, și anume un forum. Un spațiu, cu alte cuvinte, în care opiniile pot fi schimbate în regimul unui dialog „față în față”. Faptul că articolul d-lui Gabriel Andreescu, *Naționalismul civic: între ciocan și nicovală*, mi-a parvenit, prin e-mail, înainte de publicare, îmi permite să angajez o discuție cu autorul în chiar acest număr al publicației noastre.

Dl. Andreescu prezintă „naționalismul civic” ca avînd o tradiție în filosofia politică (în special anglo-americană), subliniind eroarea mea de a-l fi pus pe seama d-lui H.R. Patapievici (în articolul *Berea dezalcoolizată — o soluție politică*, din precedentul număr al *Provinciei*). Deși acuzația m-a surprins, fiindcă nu-mi recunoșteam vina de a-i fi atribuit vreodată d-lui Patapievici paternitatea conceptelor pe care le folosește, totuși, revăzîndu-mi articolul, trebuie să recunosc că formulările de acolo justifică observația d-lui Andreescu. Totuși, îndrăznesc să recidivez cu precizarea că, deși reînțelegerea relației dintre sfera conceptuală a naționalismului și aceea a modernității liberale reprezintă o temă extinsă de discuție, sintagma „naționalism civic” nu acoperă în nici caz toate posibilitățile acestei dezbateri și nici nu se bucură de o definiție unică și neambiguă.

În orice caz, referirea mea la dl. Patapievici era pasageră, accentul căzînd asupra caracterului compozit, de artefact, de bricolaj al sintagmei „naționalism civic”. În raport cu această afirmație, argumentul d-lui Andreescu, pe care îmi permit să-l reformulez, este serios: nu ar fi vorba despre două noțiuni puse în relație printr-o scamatorie intelectuală, ci despre un concept politic al națiunii a cărei origine poate fi retrasată, dacă nu chiar pînă în antichitatea romană, în orice caz pînă la Adam Smith și Adam Ferguson (în acest sens, a spune că „naționalismul civic este opus prin definiție naționalismului clasic” este pentru mine ușor derutant, fiindcă tocmai accepțiunea civic-politică este aceea clasică).

Presupunînd că toate aceste lucruri nu sunt cunoscute (și recunosc că i-am putut da motive pentru a crede asta), dl. Andreescu aduce în discuție și faptul că semnificația termenilor englezi „nation” și „nationality” este mai degrabă apropiată „patriotismului constituțional” al lui Habermas, fiind deci epurată de orice referințe privind comunitatea de „sînge și pămînt”. Este adevărat că sensul anglo-american al termenilor este diferit de cel din Europa continentală. Dar acesta nu este singurul adevăr de luat în calcul. Îmi permit să mai amintesc: 1) faptul că tradiția politică anglo-americană cunoaște și

înțrețeserea valorilor „civice” cu acelea de tip afectiv-emoțional și „organicist”, nu doar epurarea acestora din urmă, în stilul „patriotismului constituțional” (cel puțin în linia de gândire „conservatoare” care începe de la Edmund Burke); 2) faptul că și în Franța, de exemplu, spațiu „continental” cu o puternică tradiție a exprimării etnicității, „naționalitatea” este sinonimă cu „cetățenia”, ceea ce, pe de altă parte, nu se întâmplă în Europa Centrală și, mai ales, de Est.

Și pentru că am amintit — în sfârșit! — Europa de Est, mă grăbesc să susțin că aici, în pofida mișcărilor liberale din secolul al XIX-lea, care au încercat să împace valorile statului de drept cu pasiuni identitare tot mai greu de stăpînit, tensiunea, inclusiv semantică, dintre naționalism și civism se păstrează pînă astăzi (de consultat — și continuat — aici analiza clasică a lui Bibó István, din *Mizeria statelor mici din Europa de Est*). Aș spune, așadar, că este neavenit să vorbim despre o suspendare a opoziției naționalism/civism, valabilă în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, într-un context istoric și cultural în care această opoziție are o puternică tradiție (sau, pur și simplu, inerție).

În situația particulară a României, asimilarea „naționalismului civic” se lovește de o dublă dificultate. Mai întîi, ca și în cazul Germaniei postbelice, este vorba despre compromiterea conceptului de „naționalism”, care a funcționat decenii la rînd ca o cheie de boltă a unui edificiu ideologic în bună măsură asemănător celui nazist. Apoi, pentru că realitatea etnică a României cunoaște următoarea particularitate: majoritatea românească este suficientă pentru a putea influența decisiv caracterul statului și structura instituțiilor, dar minoritățile — și în primul rînd minoritatea maghiară — au o pondere numerică și un sentiment al propriei diferențe incompatibile cu omogenizarea „ideală” pe care o presupune „națiunea civică”. Cu privire la această a doua particularitate, trebuie spus că ea nu se mai regăsește în cazul Germaniei în care Habermas își concepea „patriotismul constituțional”, și nici în cazul acelor țări din Europa Centrală admise în NATO și relativ avansate în procesul aderării la UE: Cehia, Ungaria, Polonia.

Trebuie să ținem cont, de asemenea, de reacția pe care conceptul o provoacă intelectualilor maghiari din Transilvania, înregistrată chiar în paginile precedentului număr al *Provinciei*. D-nii Molnár Gusztáv și Bakk Miklós descompun și domniile-lor conceptul în naționalism + civism, arătîndu-se mai îngrijorați de virtualitățile de agresivitate ale celui dintîi decît de virtuțile protectoare ale celui din urmă. În opinia mea, această reacție exprimă suspiciunea că „naționalismul civic” perpetuează, într-o formă modernizată, idealurile naționalismului românesc „pur și dur”. De altfel, această suspiciune se înrudește cu aceea a unor intelectuali români ardeleni, susținători, în plan politic, nu ai Vetrei Românești sau României Mari, ci ai principiilor democrației și civismului, care văd în lectura postmodernă (post-națională) pe care dl. Molnár Gusztáv o face prezentului și viitorului Transilvaniei expresia unui cripto-naționalism maghiar care nu se poate resemna cu starea de fapt a statalității românești.

În Transilvania se poate vorbi despre un „naționalism civic”, dar nu într-o formulă unificatoare, ci într-o variantă română și una maghiară (evident, ar fi de adăugat și altele, în primul rînd cea săsească/șvăbească/germană). Numai că, situînd conceptul în realitatea istorică, trebuie spus că, pentru ambele comunități etnice, acesta exprimă nu atît o solidaritate „afectivă” în jurul unor principii și valori abstracte, universalizabile,

cît mai degrabă aspirația către un ideal național „etnic”, cu nuanță „afectivă”, urmărit cu mijloacele „civice” acceptabile într-un sistem al ordinii de drept. Pentru românii ardeleni, acest model este fixat de Școala ardeleană și făcut exemplar de memorandiști. El funcționează pînă astăzi, în cazul acelor intelectuali români ardeleni convinși, în același timp, de prioritatea absolută a interesului național românesc și de legitimitatea normelor democratice moderne: un exemplu ușor sesizabil ar putea fi dl. Andrei Marga, actualul ministru al educației. Pentru maghiarii ardeleni, rădăcinile „naționalismului civic” se află tot în Epoca Luminilor (cu anticipări foarte importante datînd din perioada Reformei), iar exprimarea cea mai articulată a acestuia este de regăsit în programul curentului liberal al Revoluției maghiare de la 1848. Pentru a exprima sugestiv modalitatea în care acest spirit se perpetuează pînă astăzi, voi evoca prezența publică a actualului președinte al UDMR, dl. Markó Béla.

Prin scurta descriere de mai sus încerc să spun că „naționalismul civic”, în formele specifice în care îl putem identifica în Transilvania, nu reprezintă un termen mediu între și nu semnalizează neutralizarea/estomparea diferențelor dintre etnii. Cele două forme majore de „naționalism civic” presupun un corp comun de reguli menit să mențină dezbaterea publică în limitele civilității, dar ele se impun intelectului ca distincte și, mai mult decît atît, ca dezvoltînd între ele tensiuni legate, cum spuneam și mai sus, de suspiciunea reciprocă.

Îmi propun să revin într-un viitor număr al *Provinciei* asupra formelor în care funcționează suspiciunea între comunitățile maghiară și română, din convingerea că efortul de transparență, de aducere în spațiul public a (pre)supozițiilor și ((p)re)sentimentelor fiecăruia reprezintă un pas important spre soluția problemei. Dar mi se pare important să exprim de pe acum credința mea în posibilitatea unei percepții reciproce mai nuanțate și mai generoase și în capacitatea noastră comună de a descoperi/inventa simbolurile, atitudinile, conceptele care să ne reunească într-o comunitate autentică. Îmi exprim doar scepticismul în legătură cu faptul că „naționalismul civic” s-ar putea număra printre aceste concepte coezive, dacă este luat ca atare, transplantat dintr-o altă istorie intelectuală sau dintr-un dicționar de științe politice.

Evocarea lui Jürgen Habermas de către dl. Andreescu îmi este utilă, fiindcă spune ceva despre efortul de creativitate necesar pentru a transforma un concept într-un instrument de regenerare morală a unei colectivități. „Patriotismul constituțional”, termen-cheie al filosofiei politice habermasiene, exprimă, e adevărat, o încercare de racordare la tradiția rezonabilă a gîndirii politice anglo-saxone, după experiența delirului ideologic al nazismului. Dar, cu toate că matricea semantică a „națiunii politice” (sau, dacă vreți, civice) este ușor de recunoscut, „patriotismul constituțional” conține, în același timp, urma unui efort de reconstrucție, esențial pentru a dovedi o asumare. Analiza acestui caz ar putea indica măsura în care adaptarea unui concept la o nouă realitate politică, socială, de mentalitate presupune profunda sa re-elaborare. Habermas nu vorbește, nu poate vorbi despre naționalism, fie acesta oricît de civic, în Germania post-hitleristă. Conceptul său de patriotism constituțional redefinește și refundamentează creator termenii chestiunii.

În final am să încerc o expunere mai atentă a nuanțelor semantice pe care le dobîndește, în opinia mea, „naționalismul civic”, întreprindere ce ar putea avea șansa să clarifice neînțelegeri de tipul celor survenite între dl. Andreescu și mine.

Așadar: raportată la contextul culturii politice românești, discuția referitoare la accepțiunea clasică (adică politică) a naționalismului poate avea efectul unui progres în raport cu accepțiunea romantică dominantă în discursul oficial și public. Dar, discutând în termeni realiști, rezultatul unei asemenea campanii poate să fie nu atât dislocuirea viziunii etno-culturale a națiunii în favoarea unui concept centrat pe rațiune și lege, ci mai degrabă adăugarea unei dimensiuni reflexive, civice, unei constelații foarte stabile de reprezentări emoționale și afective asupra națiunii și naționalității. În Transilvania, coexistența naționalismului etno-cultural cu internalizarea normelor moderne ale civismului este de întâlnit în mai mare măsură, dar și aici este suficient loc pentru îmbunătățiri. Pentru comunitatea română în ansamblu, avansul pe calea „naționalismului civic” poate presupune un progres în ordinea raționalității și coerenței. Această evoluție poate fi considerată satisfăcătoare, cu condiția să fie înțeleasă în relativitatea ei.

Însă: a vedea în „naționalismul civic” soluția pentru transcenderea în sensul solidarității politice a diversității etno-culturale mi se pare nerealist. Și asta nu pentru că aș fi insensibil la imperativul unei solidarități a tuturor cetățenilor României în jurul conceptelor fundamentale ale democrației și statului de drept. De altfel, sînt de acord cu dl. Andreescu în privința faptului că „manifestările identității și solidarității etno-culturale sunt binevenite dacă și numai dacă sunt respectate principiile naționalismului civic”, cu precizarea importantă că refuz să numesc, din motive pe care sper că le-am arătat, principiile egalității, non-discriminării, respectului persoanei „naționalism civic”. În opinia mea, căutarea conceptului care să reunească sugestia loialității cetățenești, a respectului pentru tradițiile etno-culturale și a credinței viguroase în libertățile individuale rămîne deschisă și îi implică în egală măsură pe maghiari și pe români. În fond, o asemenea căutare comună, pornită într-un spirit de bună-credință și sinceritate, reprezintă una dintre cele mai evolute forme ale solidarității umane.

Dr. Romul Boilă

Studiu asupra reorganizării Statului român întregit

Cuprinde un anteproiect de Constituție cu o scurtă
expunere de motive. Cluj, 1931. (Fragmente*)

Dau publicității studiul de față, pătruns de convingerea că a sosit ceasul al 12-lea, când trebuie să rezolvăm problema reorganizării Statului român întregit. De la felul cum ea își va primi soluțiunea depinde, după modesta mea părere, viitorul țării noastre.

De 13 ani de când mă găsesc în viața de stat românească, studiez oamenii, moravurile, mentalitățile, instituțiile, partidele politice și metodele de guvernare. În baza acestor studii am ajuns la rezultatul că așezămîntul fundamental al Statului nu corespunde cîtuși de puțin condițiunilor de viață ale națiunii române. S-a făurit o Constituție cu tendințe centraliste. Ea are și cîteva principii fundamentale salutare, dar acelea n-au fost aplicate. Avem o Constituție scrisă, dar ne lipsește o viață constituțională reală. Totul e fals sub acest raport.

Este indiscutabil, că fără o viață de stat constituțională și parlamentară națiunea română rămîne lipsită de cel mai important mijloc de prosperare și de cea mai sigură garanție a existenței sale și a statului său național.

Criza în care ne zbatem nu se mai poate soluționa prin organizații și metode de guvernare centraliste, compromise cu desăvîrșire, pentru multe decenii înainte. Ele trebuiesc schimbate cu orice preț. Singura cale de salvare este descentralizatărea largă a organizației de stat. (...)

Cluj, la 17 August 1931.

Expunere de motive

Azi, după aproape 13 ani de la unirea provinciilor românești cu vechiul regat, sîntem nevoiți să facem trista constatare, că Statul român întregit nu-și are încă organizația sa de stat corespunzătoare și satisfăcătoare, deși între timp s-a alăturat o Constituție unitară. (...)

Prestigiul autorității de stat a scăzut la un nivel alarmant. Statul este condus de amatori, care nestîneniți și fără să aibe scrupule, schimbă legile organice de pe o zi pe alta. Se operează cu decrete legi în contra prescripțiunilor clare ale Constituției. (...)

Nu există nici o parte a vieții de Stat, care să nu ne prezinte icoana unui haos înspăimîntător.

* În varianta electronică a *Provinciei* (www.provincia.ro) se poate citi textul integral al studiului.

Cei treisprezece ani de la Unire s-au scurs fără a fi atins țelul dorit: desăvîșirea unității sufletești a națiunii române. (...)

Toate aceste constatări și starea dureroasă, în care ne găsim, ne îndreptătesc să credem, că vina dezastrului mare, care atinge în temelii cele mai importante bunuri ale existenței noastre de stat și de neam, o poartă sistemul de guvernare, care s-a înrădăcinat de la unire încoace. Un sistem centralizator, care din cînd în cînd își ridică capul hidos, dezorganizează, distruge totul și oprește propășirea acestei țări și fericirea fiilor ei din provincii, care au alergat cu atîta entuziasm la sînul patriei mame.

Să avem curajul să ne aruncăm de-a curmezișul în calea puhoiului. Trebuie să schimbăm radical toată organizația de Stat. După cele experimentate nu ne mai putem încrede în nici o metodă, oricît de înzorzonată ar fi și oricît de zgomotos ar fi vestită de către cei interesați.

Ne apropiem de ora a 12-a, cînd nu vom mai putea salva nimic.

Statul român întregit nu are dreptul la existență, decît așezîndu-se, fără gînduri rezervate, pe temelia unei vieți de stat, pătrunsă de cel mai pur constituționalism. (...)

Noua organizație va trebui să rezolve în mod definitiv problema minoritară și confesională. (...)

*

Anteproiectul de față cercetînd și analizînd toate posibilitățile, caută să dea singura soluție corespunzătoare, fără să se atingă unitatea și indivizibilitatea Statului român întregit, — prin o nouă organizație a lui cu aplicarea cea mai largă a principiului descentralizării.

Anteproiectul abandonează înainte de toate ideea centralistă și exclusivă a guvernării și legiferării, în care vede cauza tuturor relelor.

Parlamentul central și singurul organ de legiferare a fost compromis nu numai prin modul ilegal și fals cum a fost constituit de la unire încoace, dar și prin metodele sale de lucrare.

În locul parlamentului central s-a introdus un Consiliu de Stat, care prin compunerea sa, prin atribuțiile largi pe care le primește și prin numărul redus al membrilor săi va fi pus în situația să îndeplinească cu autoritate ceea ce parlamentul lipsit de toate acestea nu le-a putut îndeplini. Acest organ central compus din cei mai distinși fii ai națiunii, va fi expresiunea constantă și inepuizabilă a unității și indivizibilității Statului.

Guvernarea și legiferarea centrală au fost reduse la acele afaceri și probleme de stat, care sînt în strictă legătură cu existența, unitatea și indivizibilitatea Statului.

S-a constituit un guvern central ai cărui membri se vor recruta din sînul Consiliului de Stat după principiul parlamentar, dar administrarea, mai bine zis executiva problemelor comune, în afară de cele ale afacerilor străine și armatei s-a dat în atribuția organizației descentralizate.

Cea mai mare inovație este introducerea dietei și a guvernului provincial care, organizate pe trei provincii: Muntenia, Moldova și Transilvania, vor fi chemate, ca prin ființarea lor să fie depozitarele vieții de Stat constituționale împreună cu toate binefacerile ei printre care: viața parlamentară nefalsificată, dominația libertăților

publice, răspunderea gestionarilor publici pe toate liniile, viață publică cinstită, legalitatea, siguranța și continuitatea de drept.

Dieta va fi alcătuită dintr-o singură adunare, iar numărul tuturor reprezentanților nu va fi mai mare decât a avut parlamentul central în ambele sale Adunări.

Toate corpurile reprezentative cum sînt: Consiliul de Stat și dietele provinciale împreună constituie Reprezentanța Națională, prin care va avea prilejul națiunea română să-și spună cuvîntul în clipele hotărîtoare ale vieții noastre de stat.

Nu s-a atins întru nimic instituțiunea regală, cel mult s-au precizat drepturile Regelui argumentîndu-le așa după cum cere prestigiul formei de guvern a Regatului. (...)

Mihai Fusu

Opțiunea Basarabiei este federalismul*

Existența Basarabiei modifică optica prin care este percepută România din exterior, la fel ca și pe aceea prin care se percepe ea însăși, din interior. Basarabia este revelatorul forței sau slăbiciunii României. Prin ea, România poate să se afirme ca o forță nouă, într-un mod autentic, dar și să se prăbușească mai mult în dezastru.

Basarabeianul este român, dar fisura care s-a perpetuat timp de decenii i-a marcat puternic destinul și psihologia.

Basarabeianul nu poate fi rusificat, nici deznăționalizat, pentru că este român, cu alte cuvinte pentru că aparține unei culturi diferite, care a lăsat vestigii considerabile și care este ancorată din multe privințe în civilizația europeană. Această memorie nu poate să fie, deci, ștersă. Dar, în același timp, basarabeianul nu poate să revină la această paletă de valori, exclusivă, pe care i-o propune cultura română, pentru că el a făcut parte dintr-o comunitate, cea sovietică care, datorită diversității formelor, a ideilor și a sentimentelor care o traversează, constituie ea singură un univers întreg. Reîntoarcerea la România ar fi la ora actuală întoarcerea la ceva mai simplu; or, sunt convins, nici o societate modernă sau în curs de modernizare nu poate să-și permită să se limiteze la cadrul strict național tocmai în momentul în care lumea întreagă își descoperă o vocație de internaționalizare a valorilor.

România vrea să intre în Europa, oricare ar fi formele pe care aceasta din urmă poate să le îmbrace. Basarabia de asemenea vrea să intre în Europa, dar într-o Europă federală care, numai ea, ar putea să-i garanteze existența.

* *Lupta - Le Combat* (Paris), nr. 157, 22 febr. 1991. Republicat în Matei CĂZACU, Nicolas TRIFON. *La Moldavie ex-sovietique. Histoire et enjeux actuels, suivis de Notes sur les Aroumains en Grèce, Macedoine et Albanie*. Editions Acratie. pp. 157-160.

După ce a traversat calvarul sovietic, Basarabia a căpătat convingerea că cea mai bună formă de coabitare este federalismul în sensul larg al termenului — scara putînd să meargă de la autonomia locală pînă la confederație. Esențialul constă în coordonarea orizontală și nu în subordonarea verticală. Federalismul este miza pusă în joc de Basarabia. România va ști oare să o accepte?

Afirmația după care Basarabia ar vrea să facă politică, inclusiv în cadrul României, nu este o simplă declarație. S-a putut vedea acest lucru în timpul campaniei electorale derulate în România atunci cînd comitetul executiv al Frontului Popular a făcut publică susținerea *Proclamației de la Timișoara*. Și acesta nu este decît un exemplu printre multe altele.

Or, asupra acestei chestiuni România trebuie să se pronunțe la rîndul ei. În măsura în care consideră că nu are nimic de oferit Basarabiei, mai precis nici federalism, nici deschidere, ea semnează refuzul fuziunii tuturor românilor într-un stat. Ideea după care românii ar trebui să trăiască într-un singur stat nu este, în sine, nici bună nici rea. Ea poate să devină bună sau rea în funcție de forma adoptată și de obiectivele stabilite.

Trebuie să pornim de la ideea că Europa nu mai este centrul, ci o componentă, printre altele, a lumii. Și, în această calitate, ea are nevoie de stabilitate și de unitate. La rîndul său, România poate să devină importantă și «mare» în momentul în care ar fi în stare să asigure Europei în ansamblul său stabilitatea și unitatea de care aceasta are nevoie.

Dacă dorința de stabilitate este incontestabilă, unitatea Europei pornește de la faptul că lumea este pe cale de a-și modifica valorile politice. Prăbușirea blocului sovietic nu va antrena reîntoarcerea lumii la stadiul național. Chiar după dezmembrarea sa, URSS (sau Rusia) va rămîne o lume aparte, una din forțele mondiale care nu se vor integra nici în Europa, nici într-un alt fel de uniune. Ea va rămîne un «supra-stat» și, în această chestiune, cei care vorbesc de o Europă de la Atlantic la Urali, chiar pînă la Pacific, ignoră tradițiile și legile de dezvoltare ale Rusiei și ale URSS. În Orient, ca urmare a unei activități economice și comerciale febrile, o nouă structură economică, financiară și, poate, politică și militară este pe cale de a apărea. Războiul din Golf este semnalul care anunță crearea unui supra-stat arab. Înfîrîngerea Irakului nu ar putea să împiedice acest proces, ci doar să-l încetinească sau să-l accelereze. Într-un alt moment din viitor, America Latină, cu sau fără Brazilia, ar putea de asemenea să se transforme într-o structură supra-statală. În consecință, pentru a face față concurenței acestor supra-state și pentru a-și asigura o greutate suficientă pentru a nu cădea în cîmpul de gravitație al Statelor Unite sau al unui alt supra-stat, Europa își va împinge frontierele în Est atît de departe cît i-o vor permite mijloacele pașnice. (Germania de Est a fost «cumpărată», regiunea Kaliningrad, fostul Königsberg, ar putea avea aceeași soartă; în Orient, URSS planifică să vîndă insulele Kurile; în sfîrșit, în ceea ce privește țările Baltice și Basarabia, se vor putea găsi soluții de compromis).

Din cele de mai sus rezultă că, în ultimă instanță (și am vrea ca aceasta să nu se întîmple prea tîrziu), România va fi integrată Comunității Europene. Paralel, transferul funcțiilor economică, politică și militară din domeniul statului în cel al unei comunități de state va conduce la revitalizarea zonelor istorice, tradiționale, în cadrul fiecărui stat. Iată de ce federalismul, la diverse nivele și, atunci cînd aplicarea sa se dovedește

necesară, transparența frontierelor ar putea să fie o soluție de democratizare, de modernizare și de inițiativă a României. Pentru că România este un model în miniatură al Europei. Prin situarea sa geografică, prin istoria sa, ea are un destin particular. Nu mă refer numai la România între frontierele ei actuale, ci și la cea care ar include și zonele actualmente sovietice. Acum, în ciuda aspectelor sale defavorabile și echivoce, noi nu avem dreptul de a șterge nici una din paginile istoriei noastre. Această istorie poate să servească drept material critic generațiilor viitoare. Rolul (pe care noi l-am acceptat) de incapabili care nu conținesc să vrea să reînceapă jocul de la zero devine ridicol și agasant. Trebuie să punem capăt lamentațiilor hrănite (cultivate) sub pretextul că soarta ne-a aruncat printre barbari, că nu sîntem catolici, că țara noastră este plină de elemente alogene ostile sau că vecinii ne pizmuiesc. Trebuie să pornim de la faptul că lumea este așa cum este. Și România, așa cum este, se prezintă sub forma a trei zone distincte: Transilvania ține mai mult de Europa Centrală; Regatul, de Balcani și Basarabia de Est. De modul în care această mică Europă va ști să racordeze viața zonelor și a comunităților sale la cea a marii Europe va depinde existența sa ulterioară. Comunitatea Europeană însăși comportă mai multe antagonisme: între Sud și Nord, între elementele latine și cele germanice etc. Dar nu sînt antagonismele, ci elementele compatibile și necesitățile comune cele care au fondat această comunitate. Ungurii, germanii, slavii din Basarabia (fie ei ruși, ucrainieni sau bulgari), trebuie să fie considerați ca niște zone de contact direct cu țările și culturile lor. În această ordine de idei, vom putea spune că sîntem favorizați în materie de europenism. Problema coabitării popoarelor există, îmi pare, de la apariția primelor comunități sedentare și de la intrarea lor în contact cu popoarele migratoare. Modelele de coabitare sînt diferite, dar în majoritatea cazurilor ele favorizează pe unii în detrimentul altora. În privința culturilor locale, modelul sovietic s-a dovedit a fi nociv. Or, din acest punct de vedere, modelul european mi se pare cel mai acceptabil pentru că are resurse suficient de diverse pentru a antrena diferitele culturi și comunități într-un organism democratic comun.

Începînd din secolul al XIX-lea, trecînd prin uniunea cu Regatul României din 1918, cedarea rușinoasă din 1940 și calvarul sovietic, Basarabia a putut să resimtă pe propria sa piele fluxurile și refluxurile federalismului. Iar dacă România pretinde de la Basarabia să-i respecte preceptele „patriotice”, Basarabia ar fi îndreptățită să își aleagă alți aliați în realizarea unei Europe federale și nimeni n-ar avea atunci dreptul de a o acuza de lipsă de patriotism.

Traducere de Mirela Lazăr

Joschka Fischer

Federația europeană*

Quo vadis Europa? Nu este pentru prima dată când în istoria continentului nostru se pune această întrebare. Iar răspunsul europenilor — în măsura în care vor binele lor și al copiilor lor — nu poate fi decît următorul: înainte, pînă la desăvîrșirea integrării europene. Misiunea în fața căreia ne aflăm nu este tocmai ușoară. Avem nevoie de toate forțele disponibile, căci în cei zece ani care urmează va trebui în linii mari să ducem la bun sfîrșit lărgirea spre est și sud-est a Uniunii, ceea ce va duce pînă la urmă la o dublare efectivă a numărului de membri. Totodată, pentru a putea face față acestei provocări a istoriei și pentru a putea integra noile state membre în organizația noastră — fără a periclita astfel semnificativ capacitatea de funcționare a Uniunii — trebuie să așezăm și această ultimă cărămidă a construcției europene, și anume, integrarea politică. Necesitatea organizării în paralel a acestor două procese constituie probabil cea mai mare provocare cu care s-a confruntat vreodată Uniunea de-alungul istoriei sale.

Integrarea europeană s-a dovedit a fi pînă acum un proces extraordinar de reușit, cu un singur defect, hotărîtor — datorită în fond constrîngerilor istoriei —, acela că nu era vorba de întreaga Europă, ci numai de partea liberă a ei, Occidentul.

Problema a fost sesizată cu o claritate excepțională de Robert Schuman încă în 1963: „Europa unită trebuie creată nu numai în interesul popoarelor libere, dar și pentru a putea include în această comunitate popoarele Europei de Est, cînd, eliberîndu-se de jugul sub care suferă în prezent, vor căuta sprijinul nostru moral și posibilitatea aderării. Le sîntem datori cu exemplul unei Europe unite și frățești... Vor avea nevoie de ajutorul nostru în schimbările pe care vor trebui să le realizeze. Datoria noastră este să fim pregătiți pentru aceasta.”

După destrămarea Imperiului Sovietic, Uniunea Europeană s-a văzut nevoită să se deschidă către Est, altfel ar fi subminat însăși ideea integrării europene, și în cele din urmă ar fi distrus-o. O Uniune limitată la Europa de Vest s-ar fi confruntat pe termen lung cu o disociere a sistemelor de stat în Europa: în Vest cu integrarea, iar în Est cu vechiul sistem de echilibru, cu orientarea sa națională constantă, cu presiunile clasice de coalizare a politicilor de interes și cu pericolul permanent al ideologiilor și al confruntărilor naționaliste. O Europă cu un sistem de state divizat și fără o ordine cuprinzătoare ar face din acest continent ținutul insecurității continue, iar liniile tradiționale de conflict ale Europei de Est s-ar extinde din nou în Uniune.

Drept răspuns la această întorsătură cu adevărat istorică, Uniunea Europeană a inițiat un proces de transformări profunde. La Maastricht s-a întîmplat pentru prima oară ca unul din pilonii de bază ai suveranității statului național modern (sistemul monetar, securitatea internă și externă) să fie pus explicit pe seama unei instituții europene. Introducerea monedei unice „euro” a însemnat nu numai încununarea

* Versiune prescurtată a prelegerii susținute la 12 mai 2000 la Universitatea Humboldt din Berlin.

integrării economice, dar ea a constituit totodată un act prin excelență politic. Întrunirea Consiliului Europei de la Tampere a marcat începutul unui nou proiect de proporții în cadrul integrării și al edificării unui spațiu comun al legalității și al securității interne. La Köln și Helsinki, statele europene au căzut de acord — tocmai sub impresia războiului din Kosovo — în privința unui nou obiectiv: elaborarea unei politici comune de securitate și apărare. Tot la Helsinki s-a discutat și planul concret de largire a Uniunii. Este de așteptat ca, la sfârșitul procesului de largire, Uniunea Europeană să numere 27, 30 sau chiar mai mulți membri, aproape tot atîți, cîți a numărat și OSCE la înființare. Din această cauză Uniunea se află în acest moment în fața unei sarcini extrem de dificile, trebuind să realizeze în paralel două mari proiecte: 1. derularea în cel mai scurt timp posibil a procesului de integrare și 2. menținerea capacității sale de acțiune.

Tranziția spre parlamentarizarea integrală

Lărgirea va face mai tîrziu indispensabilă reforma fundamentală a instituțiilor europene. Cum poate fi imaginat un Consiliu al Europei cu treizeci de șefi de stat și de guvern? Cum putem împăca treizeci de interese, să luăm decizii și să mai și acționăm în actuala structură de organizare instituțională a Uniunii? Cum vrem să evităm ca Uniunea să nu devină total confuză, iar compromisurile să nu fie tot mai stranii și tot mai greu de sesizat, și, în ultima instanță, gradul de acceptabilitate în rîndul cetățenilor acestui spațiu să nu ajungă cu mult sub punctul de îngheț.

O serie de întrebări la care, desigur, există un răspuns foarte simplu: Uniunea trebuie să treacă — prin extinderea sistemului parlamentar — de la uniunea statală la o federație europeană, soluție revendicată de Robert Schuman încă acum 50 de ani. Ceea ce înseamnă nici mai mult nici mai puțin decît un parlament și un guvern european, care și-ar exercita efectiv puterea executivă și legislativă în cadrul federației. Această federație în schimb trebuie să se bazeze pe un contract constituțional. Proiectul amintit va putea fi dus pînă la capăt, în ciuda tuturor greutăților, numai în cazul în care integrarea europeană va îngloba statele naționale în această federație, dacă instituțiile acestora nu se vor devaloriza sau nu vor dispărea cu totul. Finalizarea integrării europene poate fi dusă la bun sfîrșit numai dacă se va baza pe o divizare a suveranității între Europa și statele naționale. Tocmai acest fapt se ascunde în spatele conceptului de subsidiaritate atît de disputat peste tot în zilele noastre.

La ce trebuie să ne gîndim de fapt cînd vorbim de „divizarea suveranității”? După cum am mai spus, noua Europă nu va lua ființă într-un spațiu politic gol, căci diferitele culturi naționale și politice, și opinia publică a acestora constituie elemente importante ale realității europene. Tocmai din acest motiv parlamentul european va trebui să asigure mereu o dublă reprezentare: cea a statelor naționale și cea a cetățenilor Europei. Acest lucru devine posibil numai dacă parlametul european reușește într-adevăr să împace elitele politice și opinia publică a diferitelor națiuni.

Cele schițate mai sus se pot realiza după părerea mea doar dacă parlamentul european va fi bicameral, cu una din camere formată din reprezentanți care sînt în același timp și membri ai parlamentelor naționale. Astfel nu vor apărea contradicții între parlamentul european și parlamentele naționale. Cît privește cea de-a doua cameră,

trebuie ales între un model de senat format din senatori ai statelor aleși în mod direct, sau un consiliu federal asemănător celui existent la noi (Bundesrat).

În privința executivului european avem, tot așa, două alternative. Fie optăm pentru transformarea Consiliului Europei într-un guvern european, ceea ce ar însemna ca acesta să se constituie din guvernele naționale, fie, plecând de la structura actuală a comisiei, se trece la alegerea directă a unui președinte, președinte care va fi împuternicit cu atribuții executive considerabile. Bineînțeles, pot fi concepute și soluții intermediare.

La acest punct s-ar putea obiecta, însă, că Europa este în momentul de față și așa prea complicată, devenind pentru cetățenii Uniunii prea confuză, iar acum unii vor să o facă și mai complicată. Din contră. Divizarea suveranității între statul național și federație presupune un contract constituțional, care la rîndul său stabilește ce trebuie reglementat atît la nivel european cît și la cel al statelor naționale. Această reglementare clară a atribuțiilor referitoare la federație și la statele naționale — în cadrul unui contract constituțional european — ar avea menirea să împuternicească federația cu rezolvarea problemelor de bază legate de suveranitate, și cu partea care poate fi coordonată în mod necesar doar la nivelul întregii Europe. Restul ar urma să rămînă în sfera de competență a statelor naționale. O astfel de Federație Europeană ar fi absolut suverană, proporțională și în același timp capabilă de acțiune; o construcție care în plus se sprijină pe state naționale conștiente, ca membre ale federației. Ar fi vorba deci despre o federație care, găsind soluția la problema deficitului de democrație, va deveni pentru cetățenii săi absolut transparentă și inteligibilă.

Toate acestea nu înseamnă însă suprimarea statului național. Acesta — grație tradițiilor sale culturale și democratice — va fi de neînlocuit pentru federația de mai târziu, pentru că numai el va putea legitima o uniune a cetățenilor și a statelor care să fie pe deplin acceptată de către oameni.

Chiar și în privința finalității proiectului european vom rămîne așadar tot englezi, germani, francezi și polonezi. State naționale vor exista și pe mai departe, iar rolul lor în spațiul european va fi semnificativ mai important decît cel pe care îl joacă landurile din Germania. Într-o astfel de federație, principiul subsidiarității va ajunge la rang de principiu constituțional.

Rezolvarea problemei democrației, respectiv cerința restructurării fundamentale a competențelor — atît pe plan orizontal, adică între instituțiile europene, cît și pe cel vertical, între Europa, statele naționale și regiuni —, va avea șanse de izbîndă doar dacă vom reclădi constituțional Europa. Nucleul constituției europene trebuie să îl constituie stabilirea drepturilor fundamentale, a drepturilor omului și a drepturilor civile, asigurarea unui echilibru între instituțiile europene, și o delimitare clară între competențele Europei și cele ale statelor naționale.

Dacă acceptăm ideea că Uniunea Europeană, confruntată cu cerința de neocolit a lărgirii spre est, nu are de ales decît între erodare sau continuarea integrării, atunci UE se va afla în următorul deceniu în fața unei alternative pe care o putem semna prin întrebările de mai jos. Se implică oare majoritatea statelor membre în proiectul integrării totale, și vor fi ele de acord cu crearea unei federații europene bazată pe un contract

constituțional? Sau, dacă acest lucru nu se va întâmpla, drumul acesta va fi oare parcurs de un grup mai mic, de avangardă, al statelor membre? Asta ar însemna, însă, că cele câteva state vor forma un fel de centru de gravitație, care pe substratul unei convingeri europene ferme este gata și în stare să facă pașii necesari integrării politice.

Faza intermediară: o grupare de avangardă non-exclusivistă

Luînd în considerare situația schițată, dezvoltarea pe mai departe a Europei — într-o perspectivă care depășește cu mult deceniul următor — ar putea fi concepută în două sau trei faze.

Înainte de toate, este nevoie de o conlucrare mai accentuată între acele state, care sînt gata pentru o cooperare mai strînsă. Prin aceasta am putea progresa în mai multe domenii: în transformarea pe mai departe a proiectului Euro-11 într-o Uniune politico-economică, în protecția mediului, în lupta împotriva infracționalității, în elaborarea unei politici comune de imigrare și a refugiaților și, bineînțeles, în politica externă și de securitate.

Un posibil pas intermediar spre finalizarea uniunii politice l-ar putea constitui apoi crearea unui centru de gravitație, a unui grup de state, care ar încheia un nou contract european de bază — un act care ar constitui nucleul constituției federale de mai tîrziu. Acest contract ar face posibilă crearea propriilor instituții, a unui guvern (care în cadrul Uniunii ar putea reprezenta poziția statelor membre ale grupului în cît mai multe probleme posibile), a unui parlament puternic, cu un președinte ales în mod direct. Un astfel de punct gravitațional ar trebui să fie motorul integrării politice, un fel de avangardă care să conțină toate elementele federației de mai tîrziu.

Astăzi nu se poate da încă un răspuns la întrebarea, care sînt acele state care ar putea lua parte la un astfel de proiect: statele fondatoare ale Uniunii, membrii Euro-11 sau un alt grup. Atunci cînd reflectăm asupra centrului de gravitație ca opțiune, un lucru trebuie să ne fie clar, și anume, că această avangardă nu poate fi niciodată exclusivistă. Din contră: ea trebuie să se deschidă tuturor statelor membre și candidați, în măsura în care acestea din urmă își vor declara pînă la o anumită dată dorința de participare. Pentru toți cei care doresc acest lucru, dar nu au încă create condițiile necesare, trebuie elaborate modalitățile de aderare. Transparența și decizia prealabilă de colaborare sînt condiții de bază pentru fiecare membru al UE, ca și pentru candidați, tocmai în scopul realizării și acceptabilității proiectului. Iar acestea trebuie să fie valabile și pentru cei care doresc să adere în viitor.

Ultimul pas ar fi finalizarea integrării sub forma unei federații europene. Ca să evităm neînțelegerile: întărirea colaborării nu duce automat spre acest obiectiv, fie că e vorba de un centru de gravitație, fie de majoritatea membrilor Uniunii. Pasul care ne conduce de la o colaborare întărită spre un contract constituțional — căci numai aceasta poate constitui garanția integrării totale — presupune un act de refondare politică conștientă a Europei.

Iată așadar viziunea mea personală asupra viitorului: colaborare întărită, contract constituțional european și realizarea grandioasei idei federative a lui Robert Schuman. Aceasta ar putea fi calea!

Traducere de Török Dalma

Kolumbán Gábor

Autonomiile locale și Europa regiunilor

La summitul Uniunii Europene desfășurat la sfârșitul anului trecut la Helsinki, decizia politică, luată poate și pe baza experienței din Balcani, a fost începerea tratativelor de aderare și cu România. Decizia a fost una evident politică, pentru că nivelul pregătirii României nu justifică inițierea negocierilor de aderare nici în privința reformei economice și nici în cea a armonizării jurisdicției. Negocierile au început de atunci, și atenția, în mod firesc, se îndreaptă spre sarcinile guvernului în acest sens, adică spre rezolvarea problemelor instituționale și procedurale ale aderării. Munca este uriașă, îndeplinirea acquis-ului comunitar este poate cea mai însemnată provocare socială a istoriei moderne a țării.

Puține cuvinte se rostesc însă, despre procesul de integrare văzut ca o schimbare socială radicală și aproape nici nu se pomenesc efectele aderării privind mentalitatea, cultura și atitudinea comunitară. Viziunea Uniunii Europene legată de extinderea Uniunii s-a schimbat mult în ultimii ani și se schimbă și în continuare. Poate nu greșesc caracterizând accepțiunea actuală din sînul UE față de aderare, prin faptul că Uniunea s-a angajat să ducă la bun sfârșit un proces de formare sau de „dresaj” (coaching, training), inițiind programele de preaderare pentru țările est-europene (SAPARD, ISPA, PHARE ACCESS). „Dresajul” înseamnă că în cadrul elitei politice românești lipsa consensului — mai mult sau mai puțin evidentă și pentru opinia publică — privind dorința, sprijinul și finanțarea integrării euroatlantice va fi înlăturată printr-un ghidaj extern.

În același timp, este clar că și UE va trebui să se transforme radical în vederea aderării cu succes a țărilor candidate. Se poate observa deopotrivă în modul de raportare al ambelor părți mentalitatea izvorâtă din logica statică a statelor naționale, respectiv abordarea precaută a problematicei aderării. UE vorbește de extindere, iar țările aspirante pomenesc de integrare, ca și cum procesul ar fi un fel de puzzle jucat pe harta colorată a Europei. Dar toți vor rămîne în același loc, numai societățile lor se vor schimba radical și sub aspect calitativ. Fără urmă de dubiu, UE extinsă, avînd ca membre țările din Europa Centrală și de Est, va fi diferită de cea de astăzi.

Se vehiculează mai multe păreri privind imaginea de viitor a Uniunii Europene, atît în Occident, cît și în Est. Poate va începe și o apropiere a acestor opinii, devenind posibilă conturarea unei imagini comune — identice — a Europei, la început doar teoretic, iar apoi și în practică.

Pentru mine cea mai simpatică imagine de viitor este cea în care Europa este o comunitate multicoloră, bazată pe valori, unde primează dreptul și echilibrul dezvoltării este asigurat, iar individul și comunitatea se pot dezvolta conform năzuințelor proprii.

Acest articol este partea introductivă a unui studiu dedicat analizei efectelor scontate ale procesului extrem de complex de integrare europeană asupra vieții

comunităților locale și regionale. Abordarea mea se va axa în principal pe aspectele calitative și „moi” (soft) ale procesului, și, rămânând pe tărîmul valorilor, al culturii sociale, al atitudinii comunitare și al creării paradigmelor, va considera acestea ca definitorii în privința fundamentării și succesului proceselor „tari” (hard). Voi examina aspectele guvernamentale, instituționale și procedurale ale integrării, respectiv cerințele Acquis Communautaire doar din punctul de vedere al efectelor lor indirecte. Convingerea mea este că integrarea va avea succes și dezvoltarea atinsă va putea fi susținută doar dacă la acest proces vor participa activ, modificîndu-l eficient, atît cetățenii ca indivizi, cît și comunitățile locale și regionale. În asta constă Europa Regiunilor.

Autonomia locală în România; motivele pentru care batem pasul pe loc

Administrația publică locală și dezvoltarea regională sînt domenii definitorii ale integrării europene. După decenii de negocieri și proces legislativ, Uniunea Europeană a reușit în ambele domenii să creeze paradigma europeană potrivită abordării pe baza unui concept unic a sistemelor de administrație publică ale diverselor țări și a diferențelor în dezvoltarea diverselor teritorii. Aceste paradigme influențează profund sistemul de stat, iar aplicarea lor are implicații de drept constituțional.

Instituția de bază a creării de paradigme — și dedicată fundamentării valorilor Uniunii Europene — este Consiliul Europei, deschis țărilor aspirante la aderare. Dintre documentele concepute de către Consiliul Europei și recunoscute astăzi ca un acord european, Carta Europeană a Autonomiei Locale, sau pe numele său mai cunoscut Carta de la Strasbourg, este unul dintre acordurile internaționale care în mod obligatoriu trebuie ratificat premergător aderării, de către toate țările candidate. Carta prezintă opțiuni (menu à la carte) privind principiile fundamentale de funcționare a unei administrații locale moderne și europene. Consiliul de Miniștri al Consiliului Europei a adoptat Carta de la Strasbourg în 1985, și pînă în momentul de față documentul a fost ratificat de parlamentul a 33 țări din cele 44 membre CE.

Sistemul administrației publice din România este caracterizat atît prin supraviețuirea elementelor moștenite de la regimul de dinaintea schimbării sistemului politic, cît și prin procesul de modernizare. Parafrazîndu-l pe Caragiale, putem spune că modelul „să modificăm, domnilor, dar să nu se schimbe nimic” rămîne valabil și astăzi. Legea administrației publice a fost adoptată de Parlamentul României înainte de Constituție, în 1991. Legea cadru creată în spiritul Cartei de la Strasbourg, deja în vigoare în acea perioadă, însă neratificată încă de România, reglementează doar cadrul general al administrației publice. Legea enunță că în România administrația publică se organizează pe principiul autonomiei locale și al descentralizării serviciilor publice. Această definiție a fost ulterior introdusă și în Constituție.

Specificul românesc n-avea să întîrzie mult, pentru că legile efective care confereau substanță legii cadru urmau să apară ulterior, iar harta administrativă nu s-a schimbat, deși mai multe localități și județe desființate de regimul Ceaușescu revendicau acest lucru.

Țara a trebuit să aștepte pînă în 1998, cînd a fost adoptată legea finanțelor publice locale, iar după un an de aplicare cu succes, la inițiativa Ministerului de Finanțe, guvernul a modificat-o printr-o ordonanță de urgență în spiritul centralismului, revocînd

dreptul administrațiilor publice locale să colecteze impozitul pe venitul global, cauzând grave disfuncții la nivelul bugetelor localităților din provincie și ale orașelor mici. Parlamentul a votat în 1999 legea privind statutul funcționarilor publici, dar nici până astăzi această lege nu se aplică din cauza absenței dispozițiilor privind aplicarea ei. Legea privind patrimoniul administrațiilor publice locale a fost adoptată în 1998, dar nici până astăzi nu s-a redat nimic din patrimoniul de stat în proprietatea comunităților locale.

În același timp, trecerea atribuțiilor de la guvernul central la nivelul administrației publice se face în mod constant, omițându-se însă plasarea fondurilor necesare îndeplinirii acestora. Administrația publică locală asigură din ce în ce mai multe servicii publice în paralel cu descreșterea anuală a valorii reale a bugetului lor. Toate acestea se pot asigura, bineînțeles, doar în detrimentul investițiilor publice necesare dezvoltării.

După toate acestea, poate, ar fi bine să ne întrebăm, de ce reforma administrației publice a durat zece ani în România, — în pofida existenței paradigmei europene relevante, care ar fi putut fi folosită drept model — când în Ungaria și Cehia au fost suficienți doi ani, iar Polonia și-a creat între timp și nivelul regional al administrației publice?

Răspunsul firesc la întrebare ar fi că nici în alte domenii reforma n-a fost mai rapidă, nu există voință politică, tradiția centralismului este mult prea puternică și oricum birocrăția centrală are interese opuse. Dacă nu vă mulțumește răspunsul, puteți încerca să identificați la nivelul mentalității și al culturii politice trăsăturile definitorii care în opinia mea au frânat procesul și de care dacă nu ne debarasăm, aplicarea normelor europene va fi doar superficială și formală.

În cursul dezbaterilor, parlamentarii români le-a luat ceva timp până au căzut de acord asupra denumirii legii administrației publice locale. Nu s-au putut decide să o boteze legea autonomiei sau administrației locale. Dezbaterile nu s-a născut doar ca o consecință a traducerii în română a cartei europene, ea fiind o chestiune esențială a filosofiei administrației publice. Dacă pornim de la textul francez al cartei, intitulat *Charte Européenne de l'autonomie locale*, atunci ar trebui să vorbim despre autonomie locală, în conformitate cu cele enunțate în preambul „Considérant que les collectivités locales sont l'un des principaux fondements de tout régime démocratique”, luând în considerare și definiția autonomiei locale din articolul 3.: „Par autonomie locale, on entend le droit et la capacité effective pour les collectivités locales de régler et de gérer, dans le cadre de la loi, sous leur propre responsabilité et au profit de leurs populations, une part importante des affaires publiques.

Ce droit est exercé par des conseils ou assemblées composées de membres élus au suffrage libre, secret, égalitaire, direct et universel et pouvant disposer d'organes exécutifs responsables devant eux.”

În versiunea engleză a cartei, intitulată *European Charter of Local self-government*, același alineat al preambulului spune: „Considering that the local authorities are one of the main foundations of any democratic regime”. Articolul 3. sună așa: „Local self-government denotes the right and the ability of local authorities, within the limits of the law, to regulate and manage a substantial share of public affairs under their own responsibility and in the interests of the local population.

This right shall be exercised by councils or assemblies composed of members freely elected by secret ballot on the basis of direct, equal, universal suffrage, and which may possess executive organs responsible to them.”

Din confruntarea celor două variante — ambele oficiale — se poate vedea că nu sînt traduceri mot-à-mot. Versiunea franceză vorbește separat despre comunitatea locală și separat de instituția de autogovernare care își exercită dreptul la autonomie. Din versiunea engleză lipsește cuvîntul „comunitate”, revenind instituției dreptul de a exercita autonomia locală. În ambele variante finalitatea administrației locale este slujirea intereselor cetățenilor. Această diferență este semnificativă și în privința Europei de Est, pentru că ne duce la întrebarea dacă autonomia locală este sau nu un drept colectiv convenit comunităților locale. Școala de administrație publică anglo-saxonă are o abordare utilitaristă, considerînd problema administrației publice sub aspectul serviciilor publice. Școala franceză, evident din considerente culturale, statuează comunitatea locală ca deja existentă, și definește administrația locală ca instituția menită să gestioneze problemele comunității. Problema devine și mai importantă prin prisma procesului de tranziție, fiindcă deloc nu este indiferent dacă administrația locală își dobîndește legitimitatea de la comunitatea locală sau își cîștigă atribuțiile de la statul centralizat atotputernic. Ambele variante vorbesc însă, despre autogovernare și nu administrație locală. România a păstrat denumirea de autonomie locală la ratificarea Cartei, în 97, dar textul preambulului vorbește despre autorități: „considerînd că autoritățile administrației publice locale reprezintă unul dintre principalele fundamente ale oricărui regim democratic”. Articolul 3. este formulat astfel: „Prin autonomie locală se înțelege dreptul și capacitatea efectivă ale autorităților administrației publice locale de a soluționa și de a gestiona, în cadrul legii, în nume propriu și în interesul populației locale, o parte importantă a treburilor publice”.

Dispare comunitatea ca favorizata autonomiei locale, în locul său apărînd cuvîntul „populație”, iar dreptul de a exercita autonomia locală îi revine instituției. Poate merită văzut de ce legislația română a ales abordarea anglo-saxonă mai îndepărtată din punctul de vedere al sistemului juridic autohton și al tradițiilor culturale, abătîndu-se cu totul excepțional de la modelul francez. În opinia mea, asta s-a întîmplat pentru că parlamentarii aflați atunci în legislativ n-au înțeles exact conceptul autonomiei locale și s-au temut că dacă acest drept li se cuvine comunităților locale, atunci s-ar crea un fel de autonomie comunitară în zonele unde comunitățile locale sînt constituite în majoritate de membrii minorităților naționale. La acest aspect s-a mai adăugat și fobia de autonomie a naționaliștilor, vrînd să elimine de la autonomia universitară pînă la cea locală toate formele de autonomie din jurisprudența românească. Ce s-a întîmplat de fapt? În privința unei instituții de autogovernare ce avea să fie creată pe alte criterii decît cel etnic, logica statului național dominat de viziunea etnică a impus luarea unei decizii pe criteriul etnic. Această viziune își va face simțită încă multă vreme efectul, în ceea ce privește descentralizarea și delegarea atribuțiilor între administrația centrală și cea locală. Este interesant de remarcat faptul că, pe măsură ce înaintăm dinspre Europa de Vest spre Est, ultima țară este Ungaria unde „administrația locală” este denumită autogovernare și prima țară este România unde denumirea este administrație locală. *Nomen est omen.*

Practicarea efectivă a administrației locale depășește cadrul legal, depinzând în mare măsură de tradițiile țării date. Principiul subsidiarității s-a născut în Europa din practica multiseculară a autogovernării comunităților locale.

Subsidiaritatea este un principiu funcțional, care face posibilă distribuirea atribuțiilor și competențelor în conformitate cu principiul democrației și al descentralizării puterii. Aliniatul 3 din articolul 4 al cartei formulează astfel: „în general treburile publice vor fi rezolvate de către organele administrative cele mai apropiate de cetățeni. Delegarea treburilor publice către alte organe administrative va depinde de natura și caracterul sarcinii, respectiv de cerințele de eficiență și economice.” Aliniatul 4.: „Atribuțiile autorităților locale sînt în general totale și exclusive. Aceste atribuții pot fi îngrădite de alte organe regionale sau centrale doar în baza prevederilor legale specifice.”

Principiul subsidiarității este unul dintre pilonii cei mai solizi ai organizării societăților. După formularea originală (în enciclica emisă de Papa Pius al XI-lea *Quadragesimo Anno*) „este interzis să se treacă de la atribuțiile persoanelor la atribuțiile comunității toate treburile pe care persoanele prin forțe și capacități proprii le pot realiza, și la fel, trecerea a tot ceea ce o comunitate mai mică, organizată la nivel inferior poate realiza și asigura, în atribuțiile unei autorități mai mari și organizate la nivel superior este o injustețe și totodată un păcat grav, fiind considerată răsturnarea ordinii firești a societății, deoarece toate activitățile sociale prin esența și puterea lor launtrică au obligația să sprijine părți ale societății unitare, însă niciodată nu au voie să le distrugă sau să le încorporeze.”

În mod evident, comunitățile locale sînt alcătuite de cetățenii care locuiesc în zona dată. Comunitatea locală este menținută de identitatea născută din apartenența la localitatea respectivă și de comunitatea de interese legată de ea. Comunitatea locală este, de fapt, o comunitate autonomă, exercitîndu-și autonomia de fiecare dată în baza principiului subsidiarității. În mod firesc o parte a atribuțiilor de autoritate publică ale „guvernului” este delegată comunității locale autonome de către administrația centrală, cealaltă parte, însă, apare ca cerința necesară îndeplinirii competențelor legate de gestionarea treburilor publice locale. Delegarea puterii și descentralizarea întotdeauna au fost și vor fi chestiuni politice delicate, mai ales într-o țară cu o putere statală atît de mult centralizată cum este statul național român. Puterea statală centralizată tinde să perceapă inițiativele de descentralizare ca atentate antistatale sau ca îngrădire și lezare a suveranității, și nu ca o condiție de bază a gestionării mai eficiente, mai economice și mai centrate pe cetățean a treburilor publice. „Războiul administrativ”, dus de cîțiva ani buni de către administrațiile locale și regionale nou înființate în aria noastră geografică împotriva administrației centrale, și mai ales cu guvernul, nu numai în România ci și în alte țări din Europa de Est, cred că este un exemplu dureros în acest sens. Obstacolul privind delegarea puterii constă în faptul că tocmai din cauza autonomiei comunitățile autonome și instituțiile de administrație publică aferente lor nu pot avea sub nici o formă relații de subordonare ci doar de coordonare. Altfel sistemul de autonomii nu poate funcționa.

Principiul subsidiarității are rol vital, deoarece prin intermediul său ierarhiile atribuțiilor pot fi împărțite în funcție de competențe și se poate realiza descentralizarea

în mod dinamic, luînd în considerare toate detaliile particulare ale problemelor existente. Principiul subsidiarității este un principiu organizator deconstructiv, care înlesnește descompunerea în elemente a sistemelor administrative centralizate. Competențele organizate pe verticală sînt redistribuite pe orizontală, păstrînd gradul de integrare al sistemului.

Majoritatea blocajelor, a tensiunilor și a crizelor periodice apărute în ultimii zece ani în procesul de reformă a administrației publice se datorează tocmai lipsei aplicării subsidiarității.

Traducere de Szász Tibor

Végel László

Voivodina retro

Căderea zidului de la Berlin ne-a proiectat imaginea unei Europe noi, însă s-a văzut repede că transformările petrecute în fața ochilor noștri nu pot fi reduse doar la schimbarea sistemului politic. Schimbarea sistemului a scos la iveală paradigmele culturale și de civilizație existente, care nu numai că au frînat procesul transformării politice, dar adesea i s-au și opus. Au ieșit astfel la suprafață nu doar problemele nerezolvate ale unui sistem, ci ale unui întreg secol. Războiul din Bosnia reprezintă simbolul acestuia. Toate acestea indicau faptul că dacă dorim să prevenim apariția în acest spațiu a altor tragedii, poate chiar mai mari, trebuie să fim pregătiți pentru o lungă perioadă de frămîntări.

La începutul acestei lungi perioade, provincia nordică a Iugoslaviei, respectiv a Serbiei — Voivodina, ajunsese într-o situație paradoxală. În timp ce în numeroase alte regiuni mixte din punct de vedere cultural și etnic ale Europei de mijloc, s-au intensificat brusc tendințele de europenizare, avînd forță de inițiativă în cadrul statului dat — între acestea numărîndu-se și exemplul edificator al Transilvaniei —, în Voivodina s-a produs un fenomen contrar: oportunitățile asigurate de sistemul pluripartit au dus la îndepărtarea radicală de Europa. Astfel, nu Voivodina a fost cea care a europenizat Serbia, ci, dimpotrivă, Serbia a balcanizat Voivodina.

Rolul promotor al regiunilor mixte din fostele țări socialiste se explică printr-un factor extrem de important: integrarea europeană avantajează tocmai sistemele de valori interferate: heterocosmosul. S-a observat și faptul că aderarea la structurile europene nu asigură neapărat ruperea de ordinea mondială impusă la Yalta, așa cum nu netezește nici calea de întoarcere la idealul de stat național decis de ordinea mondială de la Versailles, chiar dacă noile elite politice înclină spre acest ideal, crezînd că istoria trebuie continuată de acolo de unde a fost întreruptă de comunism. Fostele țări socialiste au luat, dezorientate, la cunoștință faptul că lumea occidentală a trecut deja de stadiul

discursului centralizat, purtat pe tema statului național, și se concentrează mai nou asupra conceptelor de integrare sub- și transnațională. Parte componentă a acestor concepte este și regionalismul european.

Cheia europeanizării acestor țări este ascunsă așadar în configurația mozaicală formată din elementele descompuse ale propriului lor trecut.

Mișcările pentru drepturile omului născute în Europa după procesele de emancipare din '68 au îmbrățișat ideea recunoașterii alterității și diversității, apărute sub semnul pluralismului și s-au dedicat problemelor majore ale multiculturalității. În societățile occidentale aceste valori se afirmă în prezent din ce în ce mai pregnant. Societățile în cauză au devenit deja atât de complexe, încât ele pot funcționa doar adoptând o structură de mozaic. Chiar și Franța, cu centralismul său tradițional, a trecut deja la descentralizare și regionalizare. Însă în timp ce țările și regiunile aflate la granița est-europeană a Occidentului căutau să se armonizeze cu prezentul pluralist și multicultural, ele au recunoscut, vrînd-nevrînd, că aceste valori au în societățile lor o tradiție de secole, cauzînd de multe ori traume și conflicte. Regionalismul și multiculturalismul propriu apărea astfel în fața lor ca o normă europeană inevitabilă. Viitorul părea să fie o nuvelă „retro”.

În această privință, șansele teoretice ale Voivodinei se arătau a fi extrem de promițătoare. Aflată între Europa Centrală și Balcani, Voivodina este o regiune divizată atât din punct de vedere etnic cît și din punct de vedere al civilizației și al culturii, simbolizînd îmbinarea dintre Est și Vest. După ocupația otomană, politica de colonizare a transformat-o într-o regiune multiethnică. Date fiind situația sa geopolitică, tradițiile culturale și politice, respectiv componența sa etnică, se presupunea că ea va juca un rol însemnat printre celelalte regiuni mixte ale Europei de Est în procesul de transformare pluralistă, plecîndu-se de la ideea că afirmarea pluralismului întărește sistematic și afirmarea identității regionale. Toate acestea erau accentuate și de faptul că Voivodina aparținuse pînă în 1918 de spațiul central-european, cu alte cuvinte deci, comparativ cu Balcanii, aici demarase deja procesul de apariție a burghezimii, se instaurase un alt tip de legalitate și se afirmaseră alte coduri culturale.

Introducerea sistemului pluripartit a favorizat însă apariția unor procese opuse, de omogenizarea națională în Voivodina. Acest lucru nu poate fi însă trecut în contul regimului dominant, deoarece, la sfîrșitul anilor optzeci, în cursul manifestațiilor de masă din Iugoslavia, mișcările populiste care s-au opus nomenclaturii de partid dedicată apărării intereselor celor din Voivodina și tinzînd să sprijine reformele sub anumitele ei aspecte, s-au dezvoltat tocmai în această regiune. În mod caracteristic, populismul din Serbia nu fusese îmbrățișat de provinciile înapoiate, cum era de așteptat, ci de regiunile mai dezvoltate industrial, de orașele aflate deja pe calea modernizării: în primul rînd și deasupra tuturor Belgradul și într-o măsură mai mică orașele din Voivodina. Nu locuitorii Serbiei centrale și de sud au inițiat această mișcare, ci elitele economice, culturale și politice, precum și clasa mijlocie întărită în condițiile socialismului. Ne putem pune pe bună dreptate întrebarea: de ce au luat evenimentele o asemenea întorsătură?

În perioada interbelică, printre sîrbii din Voivodina — la fel ca și în Transilvania — au crescut simțitor acele sentimente autonomiste, care din punct de vedere ideologic se legau de tendințele separatiste ale sîrbilor din Voivodina secolului trecut, respectiv

de promisiunile neonorate și de deziluzia provocată de anexarea la Serbia. Bineînțeles, mișcarea aceasta era plină de contradicții, pentru că era clădită pe un program politic înfăptuit, și care nereușind să-și reformuleze tradiția, nu a fost în stare nici să producă un plan regional modern. Așa se explică faptul că în perioada interbelică partidele minoritare din Voivodina, și ne referim în primul rând la maghiari și germani, nu au reușit să se alăture mișcărilor autonomiste. Și nu puteau să o facă în ciuda faptului că își doreau foarte mult acest lucru. Astfel s-a înrădăcinat tipica paradigmă balcanică: concepția politică a autonomiei teritoriale sârbe, bazată pe criterii etnice, ai cărei adepți au susținut de mai multe ori în cursul dezbaterilor publice de după schimbările din 1989, că dezbaterea privind autonomia Voivodinei este de fapt o dezbateră dusă în sânul națiunii sârbe.

Această tradiție s-a intersectat cu conceptul de autonomie, care se leagă de numele lui Tito, și care s-a cristalizat în 1974 prin introducerea în Constituție a statutului de dublă apartenență acordat provinciilor Kosovo și Voivodina. Această dublă legătură a însemnat că atât Kosovo cât și Voivodina reprezentau în cadrul Serbiei unități teritoriale autonome, având constituție și for legislativ propriu, astfel încât și la nivelul fostei federații iugoslave cele două provincii se bucurau de un statut aparte. Conceptul pleca de la modelul sovietic, cu timpul însă a reușit să fructifice și experiențele central-europene, cu atât mai mult cu cât tradițiile politice ale mai multor națiuni și unități federale din fosta Iugoslavie își aveau originile în istoria acestei regiuni. Aici ne gândim în primul rând la Croația și Slovenia. Socialismul autoguvernant creat de Tito s-a folosit și de această tradiție, asigurând un echilibru care a contracarat hegemonia Serbiei în cadrul federației iugoslave. Între 1918-1941, această hegemonie își dovedise deja inoperabilitatea, producând ideologii extremiste și dând naștere inevitabil unor războaie civile sângeroase.

Spiritul iugoslav, clădit pe bazele regionalismului mozaicat, a propulsat țara într-o situație relativ avantajoasă, asigurând nu numai o dezvoltare economică, ci transformând oarecum și totalitarismul comunist în „absolutism luminat”. Echilibristica politică a fost avantajoasă și pentru minoritățile din Serbia, pentru că s-a formulat o politică identitară „decentă”, a cărei semnificație, cu 33% din populația Serbiei aparținând minorităților naționale, nu putea fi pusă sub semnul îndoielii. De aceea, nu este întâmplător faptul că după căderea sistemului minoritățile au început să simtă un fel de nostalgie față de titoism.

Echilibrul putea fi menținut însă doar atât timp cât garanția stabilității o constituia personalitatea carismatică și puterea autoritară a lui Tito. În perioada zbuciumată de după moartea sa, începutul crizei iugoslave și caracterul acesteia erau semnalate tocmai de pierderea autonomiei Voivodinei și a regiunii Kosovo. Aceasta datorită faptului că elitele sârbești au adoptat prin consens punctul de vedere conform căruia, autonomia subminează înaintea de toate statalitatea Serbiei, urmînd ca această ideologie să definească și populismul din Serbia. Puțini sînt dispuși să recunoască, însă, faptul că desființarea autonomiilor a dat cale liberă filosofiei politice lui Miloșevici, și că mitul populist al puterii s-a înrădăcinat adînc în națiunea sîrbă tocmai din această cauză. Așa a început și desprinderea celorlaltor republici federative. O dată cu desființarea autonomiilor, republicile federative nu s-au mai simțit în siguranță.

Nu încapă îndoială că autonomia introdusă de Tito a fost una impusă. În privința desființării ei, societatea din Serbia s-a pronunțat în unanimitate. Nu există nici măcar un singur partid la Belgrad care să se fi dezis de punctul de vedere declarat de Miloșevici în 1988. Majoritatea covârșitoare a intelectualilor independenți se bazează și astăzi pe această moștenire a regimului Miloșevici. În ultimii zece ani, tabăra celor care au gândit altfel lucrurile sau masele eterogene, nemulțumite deseori din cauze radical opuse, s-au pronunțat la unison refuzînd ideea de autonomie. În punctele cele mai sensibile ei nu pot așadar să se rupă de sistemul pe care vor să-l înlăture. Șirul lor de insuccese se explică prin faptul că nu vor să se rupă de o cultură politică, ci doar de o nomenclatură. Miezul problematicei autonomiei îl reprezintă însă tocmai schimbarea culturii politice.

Nici eșecul din Kosovo nu a dus în această privință la tragerea unor învățăminte. După atîtea înfrîngeri aproape comice, Zoran Gingici a și recunoscut deunăzi acest lucru: „Nu Miloșevici este cel răspunzător, ci noi. Dacă n-am avea atît de mult din «Miloșevici» în genele și mentalitatea noastră, atunci Miloșevici n-ar fi rămas atîta timp la putere” — declara la 20 mai 2000, președintele Partidului Democrat într-una din emisiunile postului de radio B2-92. Doar cîteva partide mai mici din Voivodina și un număr neînsemnat de organizații civice încearcă reconsiderarea democratică a tradiției titoiste. Este demn de remarcat și faptul că tocmai acestea sînt partidele care s-au opus consecvent, încă de la început, extinderii pe bază națională a granițelor Serbiei.

Ideea regionalismului modern a fost respinsă deci cu obiecția că ea ține de moștenirea tristă a regimului comunist. Trebuie remarcat, însă, că diplomația occidentală, neînfestată cu „virusul comunist”, face deseori referiri la acest punct de plecare, respins aproape în unanimitate atît de politicienii sîrbi „de dreapta”, aflați în opoziție, ca și de cei independenți.

Locul autonomiei bazate pe tradițiile central-europene este luat cel mult de formularea unor concepte care pun accentul pe dimensiunea etnică a regionalismului, adică vor să dea o nouă interpretare tradiției fostei Voivodine Sîrbești, plecînd de la ideea că în cadrul națiunii sîrbe, alteritatea culturală reprezintă baza autonomiei acestei regiuni. Gradul de toleranță ridicat al sîrbilor din Voivodina ține de această alteritate culturală, putînd intra în calcul prin urmare și recunoașterea drepturilor minorităților. Drepturile izvorăsc deci din toleranță, și nu din forma instituționalizată a pluralismului. Adepții acestei concepții se opun însă categoric acordării drepturilor colective minorităților, deoarece regionalismul sîrb bazat pe criterii etnice, în mod paradoxal, este dispus să recunoască doar cetățenii, drepturile fiind deci asigurate exclusiv doar indivizilor. Această concepție vrea de fapt să valorifice instrumentarul cu nuanțe regionale ale liberalismului național sau al naționalismului civic.

O altă pată de culoare pe această paletă o reprezintă viziunea care dorește afirmarea diversității etnice și culturale în cadru regional, încercînd să interpreteze tradiția Voivodinei Sîrbești prin prisma regionalismului modern european. Din acest punct de vedere, se dorește și o reglementare justă a situației minorităților. Minoritățile la rîndul lor sînt deschise unor asemenea abordări, chiar dacă partidele lor cîntăresc cu scepticism șansele de izbîndă. În opinia lor, recunoașterea drepturilor colective ale

minorităților este compatibilă cu autonomia Voivodinei doar în cazul în care vor exista condițiile reale ale acesteia, adică atunci când majoritatea va opta pentru autonomia euroconformă a provinciei.

Acest scepticism este de înțeles, pentru că în alegerile de pînă acum, partidele care au cîștigat fără drept de apel se opun sau conferă doar un rol simbolic autonomiei. Acest aspect este accentuat și de extinderea însemnată în Voivodina a influenței Partidului Radical condus de Șeșelj. Pe de altă parte însă, în rîndurile populației se simte din ce în ce mai pregnant o identificare afectivă cu autonomia Voivodinei, acest lucru reflectîndu-se cu precădere în privința mentalității și a stilului de viață, avînd deci un anumit caracter cultural. Toate acestea duc la concluzia că politicul și cultura se află într-o flagrantă contradicție. Aceeași contradicție se poate observa și în cazul intereselor economice și al punctelor de vedere politice. Contradicțiile arată că problema autonomiei n-a fost decisă definitiv pe termen lung, și îndată ce Serbia se va afla în context european, rolul factorilor culturali și al intereselor economice va avea un cuvînt mult mai greu de spus.

Traducere de Szász Tibor

Dr. Dejan Janča

Regionalism, statul regional și problemele structurării regionale ale Serbiei*

Noțiunea de regionalism a dobîndit un rol din ce în ce mai important în decursul ultimelor decenii, atît pe plan intern, cît și pe plan internațional. În cadrul statelor, aceasta înseamnă în primul rînd, dar nu exclusiv, organizarea politico-teritorială a puterii de stat, cu scopul descentralizării. Pe plan internațional însă, se manifestă prin legături instituționale și de cooperare a statelor apropiate din punct de vedere geografic și/sau politic, în vederea atingerii anumitor obiective comune prin corelarea diferitelor domenii: politice, economice, militare, culturale etc.

În interiorul statelor, regionalismul poate lua forme diverse. Caracterul, forma, rolul și scopul poate să difere, pe noi ne interesează însă în primul rînd rolul regionalismului într-o organizare statală regională. Astfel, regiunile ca unități teritorial-

* Studiul lui Dejan Janča a fos elaborat în cadrul proiectului *Constitutional and Legal Framework of the Decentralization of Serbia and Autonomy of Vojvodina*, în primăvara lui 2000, deci încă în perioada regimului lui Miloșevici. Pentru traducere am folosit versiunea prescurtată, în limba engleză a lucrării.

politice cu competențe generale pot fi părțile constitutive ale unui sistem de autoguvernare locală pe mai multe nivele, ca forme ale descentralizării puterii atât într-un stat unitar, cât și într-unul federal, dar pot fi, de asemenea, datorită caracteristicilor lor, forme speciale de autonomie teritorială, situate undeva între unitățile federale și unitățile de autoguvernare locală de cel mai înalt nivel.

Existența unor tipuri și forme diferite de autonomie teritorială îngreunează definirea mai precisă a acestei noțiuni. Regiunile analizate în prezenta lucrare – independența cărora față de puterea centrală reflectă un nivel de descentralizare maxim acceptabil, atingând chiar limitele federalizării – constituie elemente structurale ale unei organizări statale speciale, cunoscută sub denumirea de stat regional. Această lucrare urmărește posibilitățile organizării Serbiei în conformitate cu o astfel de organizare statală. Statul regional este, în esență, o formă intermediară între două forme de organizare statală clasice: statul unitar și statul federal. În opinia specialiștilor, statul regional în același timp reunește caracteristicile pozitive ale structurilor statale unitare și federale, și elimină unele deficiențe ale ambelor structuri clasice. Statul regional tratează cu o atenție deosebită particularitățile diferitelor teritorii din cadrul statului dându-le dreptul la autoorganizare, dar împiedică disoluția statului. Din acest motiv, înființarea statului regional este dezirabil în cazurile în care există motive întemeiate de natură istorică, geografică, economică, etnică sau de altă natură care justifică acordarea unui statut special anumitor regiuni ale statului. Acest statut se plasează deasupra celui al unităților de autoguvernare locală de cel mai înalt nivel, însă sub nivelul statutului unităților federale.

Primul stat regional a fost înființat în Italia în 1948, iar următorul în Spania, trei decenii mai târziu, însă în opinia experților, cel din urmă a servit într-o măsură mai mare ca punct de plecare în eforturile orientate spre conceperea modelului teoretic al statului regional. Schița de față nu permite să prezentăm măcar o vedere superficială asupra structurii și caracteristicilor specifice ale modelului italian sau spaniol (nici asupra caracteristicilor unor alte tipuri interesante de regionalizare, cum ar fi cele din Belgia, Franța etc.), dar putem afirma cu certitudine că regionalismul, în special în Europa, devine un concept tot mai larg acceptat atât ca o formă de descentralizare care întărește și democratizează puterea statală cât și ca formă instituționalizată dezvoltată de cooperare internațională.

În contradicție cu cele de mai sus, în R. F. Iugoslavia am putut observa, în special în ultimul deceniu, o tendință diametral opusă. În pofida existenței nominale a descentralizării puterii de stat, a existenței formale a autoguvernării locale, a provinciilor autonome și a unităților federale, în realitate s-a desfășurat un proces tot mai pronunțat și mai accelerat de centralizare excesivă. Acest fenomen este prezent la nivelul statului federal, dar mult mai evident și mai drastic la nivelul Republicii Serbia, atingând uneori limita absurdității. Din acest motiv, sînt tot mai frecvente dezbaterile dintre majoritatea partidelor politice din opoziție și o parte a intelectualității, în vederea realizării descentralizării reale a viitoarei puteri de stat în Serbia și Iugoslavia. În ultimul timp, aceste eforturi s-au concentrat mai ales asupra Serbiei, ca urmare a cererii statului Muntenegru de a reexamina situația statului federal și relația dintre cele două unități federale, eforturile statului Muntenegru vizînd tot mai evident ca o viitoare uniune cu Serbia să dobîndească un caracter confederativ, adică, o alianță mai mult sau mai

puțin strînsă a două state independente. În plus, situația din Kosovo dă naștere unor incertitudini, pentru că, deși provincia aparține încă, formal, Republicii Serbia, aceasta nu își poate exercita puterea pe teritoriul provinciei, iar Rezoluția 1244 a ONU acordă o “autonomie substanțială” provinciei Kosovo, ceea ce în prezent este dificil de realizat. Din motivele amintite, problemele luate în considerare în această lucrare se limitează la Republica Serbia, lăsînd la o parte statutul provinciei Kosovo, avînd în vedere că esența și forma acestei „autonomii substanțiale” urmează să fie stabilite ulterior, prin negocieri între „părțile interesate”.

Revendicarea tot mai frecventă a descentralizării puterii în Serbia în sînul clasei politice și a opiniei publice, poate fi explicată prin necesitatea democratizării fundamentale a statului și a societății, care să asigure o participare cît mai completă a cetățenilor la administrarea problemelor publice, precum și prin dreptul unităților politico-teritoriale mai restrîns de a beneficia de un nivel semnificativ de autonomie în relațiile cu puterea statală centrală. Între opiniile partidelor și experților există, totuși, diferențe atît în privința structurii statului descentralizat, cît și în privința naturii, formei și gradului descentralizării. În acest sens, tendințele fundamentale sînt evidente: pe de o parte sînt cei care pledează pentru un stat unitar cu o autogovernare locală mai mult sau mai puțin dezvoltată, pe de altă parte, sînt cei care pledează pentru statul regional, care ar trebui să aibă o structură politică-teritorială cu trei, respectiv patru componente, iar în cele din urmă, sînt cei care pledează pentru federalizarea Serbiei, o federație clădită pe autogovernările locale.

Fără a intra în detalii privind orientările menționate (printre care unele au fost definite prea vag de către susținătorii lor), în privința conceptului de stat regional cu o structură politico-teritorială dezvoltată cu patru componente, problemele care se pun și întrebările la care ar trebui să răspundem ar fi următoarele:

1. Ce statut trebuie să dobîndească regiunile în cadrul statului regional Serbia?
2. Pe baza căror criterii și în ce mod vor fi constituite regiunile?
3. Ce competențe vor avea regiunile?
4. Care este modul de organizare a puterii în regiuni?
5. Ce competențe legislative ar putea avea structurile guvernamentale regionale și cum s-ar putea integra aceste competențe în sistemul legislativ al statului?
6. Care ar putea fi resursele financiare ale regiunii?
7. Care este poziția autogovernării locale în statul regional și care este structura organizatorică a acesteia?

lăta și răspunsurile sumare la întrebările de mai sus:

1. Avînd în vedere faptul că statul regional este un fel de soluție intermediară între statul unitar clasic și statul federal clasic, și că regiunile trebuie să beneficieze de un statut special în cadrul organizării teritoriale a puterii de stat, statut situat deasupra celui mai înalt nivel al autogovernării locale, dar sub nivelul unei unități federale, sîntem de părere că în Serbia, ca stat regional, statutul regiunilor ar trebui să fie caracterizat de un nivel maxim acceptabil al descentralizării – chiar la limita federalizării. Cu alte cuvinte, statutul regiunilor trebuie să fie determinat în primul rînd de caracteristicile unităților federale, dar fără prerogativele de suveranitate pe care le au aceste unități, mai ales în așa-numitele federații „slabe”.

2. La divizarea Serbiei în regiuni, trebuie luate în considerare următoarele criterii:

a) caracterul istoric și tradițional al unor zone ale Serbiei;

b) caracteristici specifice privind cultura, obiceiurile și mentalitatea populației din anumite zone;

c) compoziția multiethnică a populației;

d) nivelul de integrare a zonelor care constituie o unitate economică capabilă să funcționeze pe baza propriilor surse de venituri;

e) ordinul de mărime a populației diferitelor regiuni să fie aproximativ egală, adică să fie evitate disproporționalitățile drastice în această privință.

Pe baza criteriilor amintite considerăm că Serbia ar putea fi divizată în mod natural în 5 sau 6 regiuni: zona Voivodina, nord-vestul, sud-estul și centrul Serbiei, respectiv orașul Belgrad, iar a șasea regiune ar putea fi Sangiacul.

Regiunile și denumirile lor ar fi stipulate în Constituția Serbiei, iar granițele lor ar trebui stabilite prin legi constituționale, cu posibilitatea unor modificări minore în cazul în care populația din zonele limitrofe ale unei regiuni hotărăsc prin referendum să aparțină unei regiuni învecinate, cu condiția ca regiunea respectivă și parlamentul statului central să aprobe anexarea, printr-un act constituțional de modificare a granițelor regiunilor.

3. Repartizarea competențelor între regiune și statul central este, desigur, una din problemele cele mai importante și mai delicate ale organizării regionale a statului. Într-un stat unitar, unitățile de autoguvernare locală primesc, prin constituție, dar mai ales prin legi speciale, acele competențe pe care puterea centrală dorește să le delege acestora. Într-o federație, repartizarea competențelor trebuie realizată exclusiv prin constituția statului federal, în cele mai multe cazuri prin enumerarea competențelor statului federal, restul competențelor aparținând unităților federale. Cu alte cuvinte, punctul de plecare îl constituie presupunerea existenței unor competențe implicite la nivelul unităților federale. În cazul statului regional, de asemenea, competențele regiunilor trebuie definite prin constituție, însă experții nu au ajuns la un consens în privința acordării competențelor implicite statului central sau regiunilor. Conform autorului, cea de-a doua variantă este mai acceptabilă, cu condiția ca, pe lângă competențele exclusive clasice ale statului central — în domeniile apărării, politicii externe, siguranței naționale, sistemului monetar, valutar și vamal, sistemului juridic și a altor domenii similare — în constituție să fie enumerată și o gamă largă de competențe comune, mixte, stabilind modalitățile de exercitare în comun a acestor competențe.

4. Structura de bază a puterii în regiune ar cuprinde un parlament și un guvern regional, judecătoria supremă a regiunii și organele administrative. Parlamentul regional ar fi bicameral cuprinzând consiliul cetățenilor și consiliul comunităților subregionale. Consiliul cetățenilor ar fi un organ reprezentativ ales prin alegeri generale directe, pentru un mandat de patru ani, după un sistem proporțional. Consiliul comunităților subregionale ar fi format din cîte 5 sau 6 reprezentanți aleși de adunările subregionale ale regiunii date. Parlamentul regional ar trebui să promulge și să modifice constituția regională, precum și alte reglementări legislative. Legile constituționale și unele legi convenite inițial vor fi adoptate prin majoritate de două treimi, celelalte reglementări fiind adoptate în ambele camere cu majoritate simplă.

În relațiile dintre parlamentul regional și guvernul regional ar fi valabile regulile sistemului parlamentar, adică guvernul ar fi numit de către parlament în fața căruia ar avea obligația să dea raportul, fără posibilitatea adoptării unor poziții contrare deciziilor parlamentare. În cazul în care guvernul regional s-ar opune parlamentului, guvernul ar putea fi destituit înainte de expirarea mandatului.

În sfera justiției, tribunalele regionale vor face parte din sistemul judecătoresc unitar al statului central, existând curți de apel la nivel regional și o curte supremă la nivelul statului central. Instanțele judecătorești de primul nivel ar funcționa în municipalități și subregiuni. Curtea supremă a regiunilor ar fi un organ extraparlamentar și extraguvernamental. Aceasta, împreună cu curtea supremă a republicii, ar numi judecătorii tuturor instanțelor judecătorești și ar propune judecători pentru curtea constituțională și curtea supremă.

Parlamentul regional ar numi avocatul regional al poporului, care ar avea sarcina — parțial independent și parțial în cooperare cu avocatul poporului de la nivelul statului central — de a proteja legalitatea și drepturile cetățenilor.

Fiecare regiune ar beneficia de independență deplină în organizarea rețelei organelor administrative proprii, în conformitate cu necesitățile și competențele regiunii.

5. În privința competențelor normative, regiunile ar adopta propriul lor act fundamental — constituția regională. Proclamarea acesteia nu ar necesita nici o aprobare prealabilă sau confirmare ulterioară din partea vreunui organ central de stat. Prevederile constituțiilor regionale ar putea fi contestate, după intrarea lor în vigoare, în fața curții constituționale sau a curții supreme a statului central. În domeniile care intră în competența lor exclusivă, regiunile vor adopta legi regionale care vor trebui să fie în concordanță cu constituția regională și cu constituția statului central. În cazul competențelor comune, adică mixte cu statul central, precum și în cazul competențelor delegate de statul central, legile regionale vor trebui să fie în concordanță cu prevederile legale ale statului central, însă vor avea prioritate față de actele legislative de grad inferior ale statului central.

6. Avînd în vedere numeroasele, variatele și semnificativele competențe ale regiunilor, este evident că exercitarea acestora necesită fonduri substanțiale. Din acest motiv, este necesar ca regiunile să dispună de propriile venituri sub forma taxelor regionale, proporția acestora fiind specificate cu exactitate în constituția regională. Pe lângă acestea, regiunile trebuie să contribuie la taxele centrale ale statului plătite pe teritoriul regiunii respective. Una din sursele de venituri ale regiunilor ar trebui să o constituie taxele percepute pentru desfășurarea anumitor activități pe teritoriul lor. În plus, bugetul regiunilor ar putea colecta taxele regionale pe venituri. În final, regiunile trebuie să aibă posibilitatea ca, în caz de nevoie, să solicite împrumuturi și credite de la statul central.

7. Definirea poziției autoguvernării locale în statul regional este o problemă complexă și permite aplicarea mai multor soluții. După cum am menționat deja, între adepții statului regional, unii optează pentru structura statală teritorial-politică cu trei componente, iar alții, pentru structura cu patru componente. Primii consideră municipalitățile — ca unități de autoguvernare locală în cadrul regiunilor — ca fiind elemente constitutive autonome ale statului regional și ale statului central. Alții introduc

nivelul subregional între regiuni și municipalități, un alt nivel – mai înalt – de autogovernare locală avînd anumite caracteristici specifice care, într-o anumită măsură, depășesc cadrul tradițional al autogovernărilor locale și care urmează încă a fi discutată.

O subregiune ar fi constituită din unități primare de autogovernare locală asociate în mod voluntar (grupînd în medie zece municipalități actuale), dar care ar primi, conform principiului subsidiarității, responsabilitatea de a lua decizii și de a desfășura activități aparținînd de competența exclusivă a autogovernării locale în cazul în care astfel se înlesnește realizarea unor interese comune, a unei eficiențe economice crescute. În plus, datorită numărului diferit de municipalități care pot fi asociate în subregiuni, unele minorități care trăiesc pe teritoriul Serbiei în arii compacte ar avea posibilitatea de a-și ocroti cu mai mare succes identitatea culturală și de a se îngriji mai bine de dezvoltarea generală a comunității lor.

Poziția și organizarea puterii în subregiune, reglementate prin acte legislative referitoare la autogovernarea locală, ar fi de competența comună a statului central și a regiunii. Subregiunile ar avea, în mod similar unităților de autogovernare locală, un organ reprezentativ unicameral care ar fi adunarea subregională, un organ executiv și organele administrative adecvate. Activitatea acestora ar fi finanțată în primul rînd din bugetul municipalităților, iar în mai mică măsură, din bugetul regiunilor.

Una din competențele principale ale adunării subregionale ar fi desemnarea a 5 (sau 6) reprezentanți în camera comunităților subregionale a parlamentului regional, respectiv a unui reprezentant în camera regională a parlamentului central. Dreptul subregiunilor de a fi astfel reprezentate și de a participa astfel la guvernarea regiunii și a statului central ar fi o caracteristică specifică a statului regional care ar face ca sistemul autogovernării locale din statul regional să fie diferit chiar față de sistemele dezvoltate de autogovernare locală din statele unitare și federale.

Traducere de Venczel Enikő

Daniel Vighi

Lincolnul lui Iorga sau cine e domn în casă

Oricît ar părea de subversiv-federalist ceea ce voiesc a spune, afirm tranșant, și în deplină cunoștință de cauză, că România este plurală și că a vorbi despre ea în termenii unei abstracțiuni declamatorii este un atentat al specificității, o simplificare primitivă, un recviem al culturii. O să mă explic(e) viața de ce prin, iată, imaginea unui sat dobrogean, a unui de lîngă Caracal, a altuia din Harghita, din Buzău, de pe lîngă Oradea Mare sau de aiurea. În viața de zi cu zi nu există România, ci Provinciile României. Prin ele, și

prin cultivarea în libertate a diversității acestora, se poate dobîndi unitatea în diversitate, liber consimțită și contractualistă, construită natural și în acord cu viitorul comun european. Politicile centraliste atentează la o diversitate (încă) vie a țării și la o bogăție implicită căreia vor să-i șteargă chipul. „Operațiunea” se întîmplă prin tabuizarea oricăror discuții despre regionalizare prin vigilența unor jandarmi ideologici care nu ațipesc niciodată la fruntariile unei Româнії de album, o Românie mută și indistinctă. Spre exemplu, orice discuție legată de faptul că anume provincii istorice (Transilvania, Banatul, Bucovina de Nord) au avut șansa unei administrații superioare încă din vremea iluminismului iozefinist al secolului al XVIII-lea este resimțită ca o lipsă de cuviință față de restul țării. Mai apoi, pe cale de consecință, această „făloșenie” îngust-localistă este susceptibilă de secesiune teritorială. Pe de altă parte, elita intelectuală de dincolo de munți se solidarizează (și bine face!) cu „balcanismul-pe-nedrept-disprețuit”. Tot ea însă, se simte agasată de către caraghios-pretinsa „superioritate europocentristă” a ardelenilor. Eu, cu voia elitei, spun altceva: discuția în acești termeni este irelevantă și naivă prin faptul că își construiește propria ambuscadă, contribuind la tabuizarea discuțiilor despre specificitățile provinciilor României. În ce mă privește, mă consider un fan al „expresivității balcanismului”; mai mult încă: socotesc că Banatul își datorează o parte a specificității faptului că a fost 164 de ani pașalîc. Alt exemplu din istorie: în mai 1605, europocentralul Némethi Gergely, unul dintre emisarii lui Ștefan Bocskai, a călcat în copitele cailor, alături de Sarhoș Ibrahim-pașa, părțile Vienei încît, după cum spune cronicarul turc Ibrahim Pecevi, „au stricat acele ținuturi în așa măsură, încît dacă s-ar povesti nu ar crede nimeni” (vezi *Cronici turcești privind țările române*, Editura Academiei RSR, 1966). Ce concluzie să tragem de aici? Cu cine să ne solidarizăm, cu ardeleanul Némethi sau cu tovarășul său Sarhoș-Ibrahim? Eu propun să-i privim pe amîndoi fără inflamări subiective și să ținem aproape de cerințele unui discurs pragmatic.

Una dintre temele acestuia ar putea fi tocmai faptul dacă pretinsa superioritate a provinciilor intrate în componența României după 1918 mai este și astăzi o realitate și care ar putea fi avantajele generale ce decurg de aici. Există aceasta, sau este o fantasmă subiectivă a unor inși provinciali care își oblojesec așa frustrările? Nu intenționez să dau un răspuns tranșant acestei întrebări, pentru că nu vreau să particip la ambuscada de care vorbeam înainte. Doresc tot binele cu putință fiecărei provincii a țării; în consecință, cred că o descentralizare eficientă ar putea să asigure prosperitatea Banatului și a Transilvaniei. Înteresele mele față de cele două provincii cred că este de înțeles întrucît trăiesc aici și viața a făcut să aparțin prin părinți ambelor regiuni: unul din ei a trăit în Radna, la dreapta Mureșului (în Ardeal), iar celălalt, în stînga lui, la Lipova (în Banat, adică). Sper, de asemenea, sincer că această solidaritate a mea (și a altora care gîndesc și simt la fel) cu lumea în care m-am născut nu va alimenta, la scară națională, mitul caprei vecinului. Să mă explic: nu aș dori nicidecum ca în cazul în care capra prosperității Vechiului Regat ar fi să fie mai puțin voinică, să devină (prin centralismul alocărilor bugetare) și aceea ardelenescă la fel.

*

Ar mai fi de spus, în respectul adevărului, că istoria României de după Unire nu a fost scutită de o anume alteritate confrontaționistă româno-română. Iată, spre exemplu,

în ziarul *Vestul* din Timișoara — un oficios PNȚ interbelic creat de Sever Bocu, guvernatorul (cum i se spunea) Banatului — o serie de articole poartă supratitlul „scandalos”, însă vrednic de pomenire: „Exploatarea provinciilor alipite”. Într-unul din articole (*Vestul*, 17 septembrie, 1931) cronicarul este indignat de incorecta (atunci ca și acum) dirijare a bugetului centralizat. Textul poate fi auzit și azi pe ulițele Provinciei: „De șapte ani”, spune interlocutorul nostru de acum șapte decenii, „Banatul varsă anual milioane, contribuind (la subvenționarea școlilor de ucenici din România, n.n.) cu cea mai mare cotă — date fiind industria și comerțul său odinioară în floare — la augmentarea fondului de ucenici. Din cele peste 25 de milioane (vărsate la buget, n.n.) s-a dat o singură dată, pentru îmbrăcăminte ucenicilor (din Timișoara, n.n.), numai 200 000 lei”.

Surprizele din paginile publicației apar și din felul în care se reducează raporturile dintre provincii și din modul în care se modifică anumite solidarități identitare în raport cu centrul. În anul 1931, turneul Teatrului din Iași este întâmpinat, de aceeași publicație timișoreană, cu un articol de bun venit împodobit cu un subtitlul entuziast: „Întotdeauna, noi bănățenii ne-am simțit mai aproape, mai strâns legați sufletește, de moldoveni”. Este de înțeles aici o distanțare critică față de regăteni dar și, paradoxal, față de Ardeal, resimțit de bănățenii vremii exclusivist și întors cu totul spre propriile interese.

Astăzi lucrurile stau altfel. Între timp, în Banat, s-a consumat o adevărată „istorie” a conlocuirii intraromânești. O să încerc să o schitez sumar. În timpul ofensivei Armatei Roșii spre România, în Banat s-au stabilit basarabenii refugiați din fața frontului, mai apoi au imigrat aici aromâni din Cadrilater, după cedarea acestei regiuni Bulgariei. Acest prim val de imigranți români de după război au primit case ale nemților deportați în Rusia. Raporturile lor cu băștinașii nu au diferit de cele ale tradiționalei conlocuiri interetnice non-conflictuale cu germanii, ungurii, bulgarii catolici, sîrbii, croații, slovaci sau pemii. Mai apoi basarabenii, aromânii și bănățenii băștinași au avut parte, în 1951, de masive deportări în Bărăgan.

Tensiunile intraromânești au apărut în Banat după deceniul șase, când și-au făcut apariția imigranții olteni. Nașterea acestor tensiuni nu se datorează băștinașilor, ci noilor veniți care s-au comportat ca într-o țară străină și au adâncit alteritatea pînă la dimensiuni confrontaționiste. Afirmarea unei pretense superiorități intelectuale, sentimentul solidarității de grup, mitul priceperii native al olteanului de a se descurca pentru a reuși în viață au alimentat frustrări ale populației autohtone. Cu dispreț amuzat, bănățeanul spunea, în anii vechiului regim, că oltenii „musai să fie directori”. Adesea băștinașii erau cadorisiți de noii veniți cu epitetele deloc măgulitoare de inși cam limitați, dacă nu de-a dreptul proști, greoi la minte, individualiști pînă la desfigurare morală, trăind în mirajul spaisului. Celebră, înaintea declanșării revoluției din 1989, fusese afirmația unui prim secretar județean, oltean desigur, care și-ar fi propus să golească burdușele cămări de alimente ale bănățenilor. Reacția acestora nu s-a lăsat așteptată; oltenii (regățenii, în general) erau (sînt încă) socotiți oameni care nu-și țin cuvîntul, șmecheri și superficiali în muncă. E de remarcat că, în ciuda acestor identificări reciproce prin excluderi negative, conlocuirea a sfîrșit (paradoxal) prin a se armoniza datorită unui nou val masiv de imigrări începînd din anii șaptezeci și optzeci a moldovenilor în satele șvabilor plecați în Germania. Acum tensiunile intraromânești au atins în Banat cote maxime; pentru bănățeni, cei veniți din Moldova sînt primitivi,

dedați bețiilor și tuturor actelor sociale reprobabile. Moldovenii din Banat sînt văzuți astăzi de mulți autohtoni ca țapi ispășitori ai ratării acestei provincii.

Pe de altă parte, această brutală tensiune a solidarizat etniile din Banat printr-o diferențiere supraetnică, de felul băștinași și/sau coloniști. În mentalitatea locului, românul, sîrbul, neamțul sau ungurul bănățean se simt solidari, prin legătura de apartenență la tradiția și valorile proprii lor Provincii, față de olteanul sau moldoveanul bănățean.

Potențialitatea agresivă a acestor incompatibilități mi s-a „revelat” în timpul unei discuții în comuna Variaș, celebră odinioară prin bogăția ei, locuită de sîrbi și nemți. Astăzi partea germană a localității este o paragină locuită de imigranți. Realitatea aceasta a smuls sîrboasei Radovanca, un prosper om de afaceri din comună, o caracterizare, mărturisită neaș agentului agricol, inginerul neamț Tibi Neu din satul Biled. Sinceritatea ei fusese stimulată și de faptul că numele meu a făcut-o să creadă că aș fi ungur sau slovac. Prin urmare ne-a făcut părtași la următoarea constatare: „Uitați-vă voi cum arată partea nemțească a satului față de cea sîrbească; românii ăștia sînt cel mai înapoiat popor dintre toate, nu merită decît să-i pui să curețe closete”. Neamțul Tibi care știa că sînt român a găsit următoarea explicație: „Bine, bine, da’ ăștia-s coloniști moldoveni, nu sînt bănățeni”. Amară constatare, trist adevăr! Realități pe care le trecem cu vederea sub umbrela unei omogenizări în care România se scufundă în abstracțiuni ideologice. La urma urmelor, coloniștii aceștia nu sînt vinovați pentru că vandalizează satele șvăbești; ei trăiesc acolo într-un provizorat și o precaritate întreținute de o politică centralistă care nu poate da seamă de realitățile Provinciilor administrate.

★

În istoria administrației interbelice, descentralizarea și impunerea unor libertăți locale s-au concretizat instituțional doar în anii, puțini, ai Directoratelor. Acestea au fost un fel de autogovernări locale promise provinciilor alipite României în programul electoral al lui Iuliu Maniu. În Banat, Directoratul s-a aflat sub conducerea lui Sever Bocu, figură exemplară a politicilor de descentralizare și impunere a unor libertăți provinciale cît mai largi. Guvernatorul Bocu era susținătorul unor principii valabile și astăzi: „Centralismul”, spunea el, „nu are naționalitate; el a dus, fie că a fost unguresc sau românesc, la aceleași concluzii logice: exploatare sau sărăcie” (Sever Bocu, *Drumuri și răscruci*, vol.II, p. 234). În viziunea lui Bocu, „viitoarea organizare a statelor va trebui să acorde mari libertăți locale, singurele în măsură să pună capăt exploatării unei regiuni prin alta, a Provinciei de către Centru” (vezi Ioan Munteanu, *Sever Bocu*, Editura Mirton, Timișoara, 1999).

Acestei politici i s-a opus cu fermitate funestă guvernul Iorga, stîrnind protestul din 16 mai 1931 al publicației *Vestul* în articolul cu titlul incendiar *Popor român din Banat, trezește-te!* Iată o frază numai: „Puneți (popor din Banat n.n.) întrebarea, că ce preț poate oare pune pe tine dl. Iorga care a scris numai ast-vară că «O ULIȚĂ DIN BUCUREȘTI VALOREAZĂ MAI MULT DECÎT TOATE SATELE DIN BANAT ȘI ARDEAL».”

Într-atît de convins a fost prim ministrul Iorga de acest adevăr încît, după ce a vizitat, în vara anului 1931, Timișoara, în suita regelui Carol al II-lea, a decis să rechiziționeze pentru guvernul central automobilul Lincoln, cumpărat de localnici pentru nevoile de reprezentare și protocol ale proaspăt desființatului Directorat al Banatului. Atît și nimic mai mult, în privința centralismului. E de ajuns!

Al. Cistelean

Discursuri pentru Transilvania

Cu mult înainte de febra localelor și de furia (previzibilă) a generalelor, aproape toate partidele au făcut o pregătire de foc pe teren transilvan. Unele dintre ele au anunțat și enunțat programe aparte sau, la o cotă mai patetică, au recitat adevărate proclamații, în vreme ce altele, mai avînd de redactat cîteva paragrafe din mesajul către Transilvania, i-au rezervat doar o atenție specială în discursul politic, așteptînd ca atmosfera electorală să se mai încălzească și să se precipite spre momentul maximei oportunități. Această atenție, fie elaborată programatic, fie mai puțin sistematizată, dar nu mai puțin consistentă, e, de fapt, un omagiu adus provinciei, o implicită recunoaștere a identității sau măcar a diferenței pe fondul „omogen” al identității. Dacă au o rațiune, dincolo de finalitatea lor electoralistă imediată, aceste proclamații n-o pot avea decît pe aceea a percepției, inclusiv la nivelul clasei politice, a unei anume specificări a provinciei. Policromatismul etnic (oricît și-ar fi pierdut din nuanțe) și confesional, cîteva tradiții și nostalgii mai apăsate europene, ca și o etică a muncii ceva mai riguroasă și o stare economică vag mai prosperă decît prin alte locuri, sînt argumentele folclorice ale acestei specificări, suficiente în stimularea unei imagini de oarecare pregnanță. Vor, nu vor, politicienii sînt ținuți să remarce că aici există un specific mai încărcat și o agendă de probleme mai complexe ce necesită tratări — de nu chiar soluții — mai nuanțate. De regulă, însă, „mesajele către Transilvania”, pomind de la premisa, mărturisită sau nu, a existenței unei mărci provinciale ori măcar a unui set de probleme locale redundante pînă la similitudine, tind nu să stimuleze acest specific, ci să-l anuleze. Pe de altă parte, „bătălia” retorică pentru Transilvania vine să recunoască o demnitate aparte votului de aici, înzestrat, chiar dacă nu pe față, cu mai multă noblețe, rezultată din discernămintul „rațional” mai degrabă decît din identificarea mistică și viscerală cu care operează votul în celelalte provincii. Cine cîștigă în Transilvania, chiar dacă pierde în România, se poate consola măcar cu iluzia că a fost alesul celei mai europene dintre provinciile românești. Rămîne, orișicîtuși, o rușine și o traumă să cîștigi în România și să pierzi în Transilvania. Asta dă impresia proastă că nu ești în grațiile electoratului mai emancipat, ale cărui opțiuni, oricît de imprecise, rămîn atașate de Occident. Bombardamentul electoralist al Transilvaniei e însă un strict război de prestigiu, nicidecum decisiv pentru victorie, întrucît aceasta poate fi

asigurată din altă parte. Dar tocmai pentru că e o luptă de prestigiu ea e, retoric, mai nemiloasă.

Transilvania necesită, într-adevăr, multă retorică. Și neapărat o retorică de inimă și de suflet, duioasă și exaltantă, flatantă și compătimitoare în aceeași măsură. Cu atât mai persuasivă trebuie să fie această retorică cu cît fondurile de investiții ce rămîn după plasamentul lor în capitală sînt mai mici. Gurile rele zic că doar trei sferturi din investiții se opresc în capitală, celălalt sfert fiind apoi împărțit cu generozitate pentru restul țării. Ritorica trebuie, deci, să suplinească toate frustrările economice, de la procentul investițiilor la rata impozitării și recoltării către bugetul central, cu inefabile criterii de redistribuire. E de înțeles că pe această bază nu se pot face programe de relansare economică și că retorica trebuie să abată interesul ardelenilor către alte probleme. Cea mai la îndemînă rețetă este continuarea procesului de emancipare națională, ardelenilor fiindu-le indusă mereu nu numai conștiința primejdiei, dar și, subliminal, ideea că ei încă nu s-ar fi emancipat național sau că au făcut-o într-un mod atât de fragil încît sînt tot timpul în pericol să regreseze statal spre situația din Evul Mediu. Încălzirea răunchilor la focul naționalist, deosebit de eficientă cînd folosește paie ungurești, e calea regală a retoricii politicianului român, cale bătută cu certitudinea infailibilității. Cîteva aspecte semnificative ale scorului electoral din locale arată însă limpede că electoratul nu mai vrea să stea unde-l pun politicienii și că el nu mai e dispus să accepte tranșarea sa în lagăre etnice, după constituția mentală a secolului XIX. „Provocarea” germană de la Sibiu și transcenderea votului etnic la Tîrgu Mureș au scos la iveală predispoziția, dar și capacitatea comunităților respective de a se rupe, mai pragmatic sau mai idealist, de placenta opțiunii tribale. Cel puțin în cîteva puncte nodale ale provinciei electoratul are un secol avans față de politicieni, comunitatea judecîndu-și interesele la modul cel mai pragmatic și încercînd să le rezolve pe o cale „particulară”. Experimentul de la Sibiu va fi, probabil, decisiv și de la el ar putea porni o mai netă despărțire a intereselor politicii locale față de interesele politicii generale. Dacă Sibiul va intra sub „scutul german”, o astfel de aventură va tenta, cu siguranță, și alte localități. Succesul unor astfel de soluții, ostentative și exasperate, va amortiza de la sine goarnea naționaliste, mai ales după ce se va vedea că Sibiul tot în România rămîne.

Firește, „discursurile pentru Transilvania” nu sînt uniforme și, chiar dacă sînt afectate de o anumită monotonie, ele sînt rodul unor mentalități și viziuni politice diferite. În mare, ignorînd multe nuanțe, ele ar putea fi împărțite în două tipologii. Avem mai întîi de-a face cu un discurs retardat, alimentat de iredentismele secolului trecut și de ideologiile lor și împrăștiat mereu, pe de o parte, de o harnică industrie de spaime, iar, pe de altă parte, de inventive ateliere de provocări. Acest tip de discurs, care se vorbește și în românește și în ungurește cam cu aceeași vehemență, vizează nivelul emoțional și visceral al alegătorilor și mizează pe inflamarea lor. Pe românește el declamă spaime statale și invocă, de jur împrejur, dar mai ales dinspre Apus, comploturi și conjurații antiromânești. Pe ungurește el cîntă, mereu și aprig, tragedia „genocidului”. Pe această tipologie discursivă tind să se ridice salvatori și mîntuitori ai provinciei, care vor salva și mîntui provincia pînă o vor îngropa de tot. Discursul retardat nu lucrează asupra realităților, ci asupra fantasmaticului, încercînd să-și

„producă” electorii prin sugestie și panică. Cursul temporal apucat de acest tip discursiv e unul regresiv și din retorica lui se nutresc, mai pe săturate sau mai dietetic, atât PRM și PDSR, cât și PUNR, sau, mai recent, UFD, tuturor făcându-le ecou așa-numita „aripă radicală” a UDMR. Al doilea tip dominant e discursul de aggiornamento democratic, în care încap de-a valma partide (sau aripi) social-democrate, liberale și creștine, care au deprins parole europene și încearcă să le decline în sintaxă românească. Acesta e un fel de discurs general-europenist din care lipsește, însă, esențialul: pragmatismul. Discursul pragmatic e poate tipul de discurs pe care provincia îl așteaptă cu tot mai mare nerăbdare, în speranța că el se va clădi pornind de la realități și de la ceasul actual al istoriei și că nu se va învîrți, inconsistent, în jurul unor lozinci atractive (fie ele de tip retro, fie de tip avangardist).

Mircea Boari

Reforma statului sau restrîngerea statului?

În România, în limba română la fel ca și în limba maghiară, statul se gîndește cu majusculă, chiar dacă el se scrie cu literă mică. Însăși ideea de „reformă a statului”, generic sub care stă numărul 2 al *Provinciei*, se supune acestei observații empirice. Într-un fel, acest lucru este inevitabil: „statul român” are într-adevăr forma, atributele și manifestările unei realități transcendente în raport cu oamenii care îl populează. Or, cum poți să te adresezi unei realități transcendente altfel decît cu majusculă? Oamenii îndeobște reformează lucruri empirice, lucruri care sînt produsul propriei lor faceri, precum o instituție anume, o lege, o politică sectorială. „Statul” în întregul său nu poate face obiectul unei „reformе” decît dacă e conceput ca obiect masiv, fatal, absolut determinat, cum numai legile naturii sau obiectele creației divine sînt. Ceea ce nu e cazul: în ambele ipostaze, fie că e subliminal perceput sub specia creativității divine sau a celei naturale, statul ca obiect fatal este o halucinație. Statul care, prin agenții sau criticii săi, primește o astfel de identitate simbolică tare, are în realitatea sa empirică, realitatea sa cea mai concretă, o identitate efectivă slabă.

Desigur, chiar și halucinațiile, deși sînt doar invenții ale spiritului decuplat de real, pot avea efecte foarte reale. Un schizofren poate determina efecte foarte concrete, de pildă o crimă, pornind de la vocile pe care le aude. Statul halucinatoriu poate să priveze de libertate, să încarcereze, să penalizeze arbitrar, sau chiar să priveze de viață pe oricine refuză să intre în halucinația sa — căci, trebuie să o știm, e o trăsătură specifică a halucinațiilor, mai ales a celor politice, comprehensivitatea lor, pulsiunea integrativă, cuprinzătoare.

Deși „statul român” poate determina asemenea efecte letale și para-letale pentru subiecții săi, cum a făcut-o de altfel în decembrie 1989, în 1990 la Tîrgu-Mureș sau în Piața Universității, sau cum a arătat că este dispus să o facă în 1999, cînd cu prilejul episodului generic denumit „Declarația de la Cluj”, asta nu înseamnă că el este „puternic” în ordinea reală a lucrurilor. Un stat care mobilizează armata împotriva subiecților săi și care e în pragul decretării stării de urgență pornind de la niște revendicări economice — mă refer la episodul tragic-hilar al ultimei mineriade — nu este „puternic” ci doar periculos. Disfuncționalitatea sa reprezintă o primejdie imediată pentru toți subiecții săi de drept — lucru pe care nu l-au înțeles de pildă cei care au mărșăluit în București, sub egida Alianței Civice, împotriva minerilor...

În ordinea reală a lucrurilor, un guvernămînt funcționează în măsura în care are capacitatea de a determina efecte pe linia unor scopuri clar definite ale guvernării. Statul român, nu numai că nu are niște scopuri clar delimitate, fiind mînat de ambiția de a coloniza ultimele recese ale vieții individuale; dar o face și prost pe deasupra. Voi ilustra aceste ultime două afirmații.¹

Guvernarea cvasi-totală

Abundența reglementărilor de origine etatică sub care se desfășoară viața de zi cu zi în România este un fapt empiric. Cetățenii României sînt supuși cotidian hărțuiei nenumăratelor reglementări de detaliu care privesc viața lor, afacerile lor și care afectează în miriade de moduri posibilitățile pe care ei le au de a-și construi și realiza planurile de viitor. Statul român posedă instrumentele legislativ-administrative prin care să asaneze economiile cetățenilor — de pildă prin falimente de bănci sau prin inflație. El are capacitatea de a atinge virtual toate segmentele de infrastructură a vieții, de la banala colectare a gunoiului pînă la liniștea publică. Statul român ține o evidență polițienească a domiciliilor românilor, a intrărilor și ieșirilor lor din țară. El este, prin intermediul sistemului asigurărilor medicale centralizate, deținătorul unei imense cantități de informații private de ordin medical și a căror confidențialitate este uneori vitală pentru cetățeni (de pildă la angajări). Birocrațiile sale din ministere precum culte, educație, cultură, dețin pîrghii care în final canalizează și construiesc opțiunile religioase, educaționale și culturale ale cetățenilor, adeseori folosindu-le în scopuri manipulative. Statul român este prezent alături de fiecare tranzacție privată, între persoane particulare, sau în orice situație care angajează individul ca subiect de drept: nici un contract, declarație, delegare de puteri unei alte persoane nu are valabilitate legală dacă nu este validat de un notar, a cărui calitate este tocmai cea de împuternicit al statului. Statul român adaugă fiecărei ierarhii profesionale o componentă birocratică: el este, de pildă, cel care acordă licențe și autorizații în practica meseriilor, care „gradează” activitatea de cercetare științifică, „recunoaște”, „omologhează” și „echivalează” titluri academice, determină cîtă vechime „biologică” trebuie să acumuleze un profesionist dintr-o ramură oarecare pentru a promova. În fine, prin taxele și impozitele sale, prin politicile excesive și arbitrare de redistribuire a veniturilor, statul român deține pîrghiile decisive în modelarea climatului antreprenorial, a funcționării mecanismelor reproducției economice — și e prea evident felul în care face uz de ele (de pildă TVA-ul este conceput ca un fel de „penalizare” a consumatorului

pentru ce și cît consumă, neînțelegându-se că de fapt consumul este motorul unic al producției într-o economie de piață).

Enumerarea aceasta este departe de a fi exhaustivă. Ar fi necesară o cercetare de mare amploare, pe care eu unul mi-aș dori să o văd inițiată de pletora de sociologi, juriști și politologi specializați în „tranziție”, pentru a atesta adâncimea, extensia, ramificarea — într-un cuvânt, caracterul cvasi-total al amestecului statului român cu dreptul pe care fiecare îl are în articularea propriei sale existențe. Statul român se substituie neîncetat voinței, competenței, mobilurilor și motivațiilor agenților individuali — adică acelei zone a naturii umane de unde răsare ambiția, puterea de decizie, responsabilitatea, realizările, performanța. El deresponsabilizează indivizii, alterează criteriile selecției competitive, distruge etica meritului și a realizării, împiedică formarea rețelelor de schimb de raționalitate care dau forță unei societăți date (de pildă omologarea performanței în cadrul și prin aprecierea grupului profesional). El se interpune ca un fel de amortizor între aceste izvoare ale acțiunii umane și spațiul firesc în care acțiunea umană se realizează, spațiul social. Prin aceasta, statul își adjudecă rolul de a modela spațiul social și caracterul individual. Acest rol presupune o imensă putere de legiferare și de execuție, credința în posesia unei înțelepciuni și clarviziuni transmundane și supraomenești, precum și o doză enormă de risc. De izvoarele naturale ale acțiunii umane depinde totul într-o societate dată: fericirea actorilor individuali în primul rînd și, pornind de la aceasta, nivelul general al bunăstării, al progresului și al gradului de civilizație. Or, amestecul statului în această „bucătărie internă” a creativității individuale și sociale își face resimțite efectele tocmai în zona acestor indicatori generici, în forme direct perceptibile. Mizeria, stagnarea, dacă nu chiar involuția și degradarea civilizațională perceptibile la tot pasul în România își au cauza tocmai în acest caracter fatal, decisiv, supra-omenesc al statului de care cetățenii acestei țări au parte.

Gubernarea prin comenzi

Modelul original al statului schițat mai sus nu e, desigur, de fabricație autohtonă; însă el își arată cel mai bine efectele dezastruoase atunci cînd e transpus în țări istoric periferice, cu o statalitate relativ recentă, și care nu beneficiază de mecanismele fine de reglaj și de competența empirică necesară pentru a face un asemenea model cît-de-cît tolerabil. România intră în această categorie. Statul român nu numai că vrea să reglementeze tot ce se poate reglementa, *from cradle to the grave* (din leagăn pînă în mormînt), cum spun anglo-saxonii, dar o face și prost pe deasupra. Incoerență, contradictorietate, arbitrar, haos, supraréalism sînt atribute frecvent atașate legilor, normelor, deciziilor, ordonanțelor — într-un cuvînt, sistemului de reglementări după care se petrece viața în România. Și, în măsura în care statul se amestecă în întregul sistem al vieții, toate sectoarele vieții vor avea caracterul incoerent, contradictoriu, haotic și supraréalist al acestor reglementări. În România, putem să o spunem aproape cu acoperire literală și nu doar ca o figură de stil, nu există legi în sensul propriu al cuvîntului.² O lege desfășoară un principiu aplicabil într-un mod foarte general, recunoscut de către fiecare individ rațional și acceptat nu datorită constrîngerii, ci ca urmare a înțelegerii faptului că respectivul principiu răspunde interesului propriu al

fiecărui membru al comunității politice. În schimb, în România se reglementează în mod oportunist, expeditiv, sub dictatul împrejurărilor — ceea ce înseamnă de fapt sub dictatul capricios al schimbărilor de guvern, de prim-miniștri, de miniștri sau de portari de minister. Situația bine-cunoscută că în România se guvernează prin ordonanțe de urgență dă expresie exact acestui fapt brut: nu legile îi guvernează pe cetățeni, ci niște comenzi și ordine. Aserțiunea frecventă conform căreia „statul român nu este un stat de drept” trebuie înțeleasă exact în acest mod fundamental: el nu este un stat al legilor, adică al unor principii care răspund rațiunii naturale a indivizilor și la care aceștia consimt în mod liber, ci un stat al comenzilor la care indivizii se supun asemeni unor automate nesimțitoare și necugetătoare. Sediul simțirii și al cugetării nu sînt ei, ci nenumăratele centre nervoase ale unei birocrății ce nu mai știe de ea însăși. Neexistînd o bază recunoscută de principii universale, fiecare astfel de centru are propriile sale criterii după care evaluează „oportunitățile”, emițînd ordine în consecință. Cetățenii români sînt astfel în postura unor instrumente care primesc comenzi aleatorii de la centre de comandă funcționînd desincronizat și contradictoriu. Ei sînt mînați fie într-o parte, fie în alta, într-un mod perfect illogic, perfect irațional, și perfect imprevizibil pentru ei. Indivizii nu au șansa de a anticipa reglementările următoare sau abrogarea celor în curs, întrucît ei nu posedă nici „înțelepciunea” statului fatal și nu cunosc nici „exigențele momentului” care reclamă deciziile oportuniste. Ei sînt astfel mereu puși în situația de a fi executați orbi și non-responsabili ai unor „măsurî” a căror „raționalitate” a fost stabilită în altă parte. Că de fapt prerogativele cvasi-absolute ale statului fatal nu fac decît să disimuleze i-raționalitatea adeseori crasă a „măsurilor” poate fi verificat în mod empiric în fața oricărui banal ghișeu sau urmărind Monitorul Oficial.

O enormă parte a vieții cetățenilor României depinde direct de comenzi arbitrar și de regulile halucinatorii pe care ele le stabilesc. Dar efectul nefast al guvernării prin comenzi nu se oprește aici. O regulă aberantă nu va întîrzia să producă, asemeni unei matrici generative, o pleoră de reguli de ordinul doi la fel de aberante, contaminînd pînă și spațiile de raționalitate viabile altfel (de pildă economia privată): cînd „populația” de reguli mutante ajunge la maturitate, atunci veți experimenta acel inconfundabil „sentiment kafkaesc al ființei” de care orice cetățean român sensibil nu este străin.

Concluzii: scopurile guvernării și restrîngerea statului

Din discuția de mai sus, ni se impun atenției două idei care, denudate de nuanțe, pot fi formulate astfel: 1. statul român contemporan anihilează individul și crează anomie socială; 2. el reprezintă o continuă amenințare cu dezechilibru și anarhie civilă și este principalul factor de înapoiere economică și regres civilizațional. În opinia mea, orice discuție critică despre stat care nu adresează aceste două propoziții (chiar și pentru a le respinge) este neinteresantă pentru subiectul politic, pentru individul cetățean, pentru omul liber.

Pe această linie de argumentare, sîntem acum în măsură să derivăm acele concluzii care privesc tema numărului precedent al *Provinciei*.

În opinia mea, în contextul actual românesc, chestiunea „reformei statului” trebuie reformulată ca o chestiune privitoare la funcțiile statului. Iar chestiunea funcțiilor statului presupune clarificarea chestiunii privitoare la scopurile guvernării. Este

guvernarea menită să acompanieze, să canalizeze, să ghideze existența indivizilor *from cradle to the grave*? Eu unul consider că o astfel de întrebare nu are sens pentru o ființă dotată cu liber arbitru, conștiință de existență sa și de responsabilitatea care îi revine pentru simplul fapt de a trăi — și care se bucură că lucrurile stau astfel. O asemenea întrebare este o monstruoasă etică: de aceea, și prin aceasta mă justific, am afirmat că „statul fatal” — care reprezintă răspunsul afirmativ implicit la o astfel de întrebare — este o halucinație periculoasă. Societatea este o entitate mult mai mare decât statul; iar individul este entitatea fondatoare a societății politice. Astăzi, în România, ambele sînt zdrobite sub masa inertă a unui stat a cărui funcție principală pare a fi negarea individului și a societății.

Dacă admitem că formularea corectă a problemei „reformei statului” privește de fapt chestiunea de fond a definirii funcțiilor acestuia, atunci soluția nu poate fi decât una: „reforma statului” înseamnă de fapt restrîngerea statului.

Aberațiile funcționale discutate în a doua secțiune a articolului au mai multe seturi de determinații: cele istorice nefiind lipsite de importanță.¹ Dar înainte de a fi determinate conjunctural, aberațiile funcționale sînt determinate structural, ele derivă logic din structura statului fatal. Este inerent lipsită de eficacitate discutarea aberațiilor funcționale (unde intră toate chestiunile de politici sectoriale, inclusiv chestiunea autonomiei administrației locale) în mod independent. Aberațiile funcționale nu vor putea fi corectate izolat — ele vor apărea mereu și mereu la suprafață, chiar dacă în forme mai atenuate, căci ele sînt de fapt simptome ale unor vicii de structură. Ele sînt, altfel spus, nereformabile în mod independent. „Reforma statului” va rezulta implicit în urma amputării acelor funcții ale sale (economie, sănătate, educație, controlul populației, administrare locală) care sînt incompatibile cu libertatea individuală, cu autonomia societății și creșterea civilizațională. Statul român de astăzi este așa cum este pentru că e prea mare. Și mărimea lui determină atît slăbiciunea lui cît și pericolozitatea pentru libertăți inerentă slăbiciunii.

Cînd aceste teme vor fi larg dezbătute public, atunci vom ști că pentru cetățenii României statul va fi încetat să mai fie gîndit cu majusculă. Statul românesc va deveni „puternic”, așa cum unii dintre ei și-l doresc, doar atunci cînd va deveni mic.

Note:

1. Spațiul nu îmi îngăduie să argumentez mai amplu afirmațiile din următoarele două secțiuni. Întrucît am făcut acest lucru în alte părți, refer cititorul interesat la seria mea de articole publicate în *Curentul* în perioada martie 1998-septembrie 1999, precum și la studiul *Triunghiul vicios* publicat în revista *Polis*, vol. 5, nr. 4. 1998, pp. 33-52.

2. Discuția care urmează se bazează pe distincția hayekiană dintre ordinea bazată pe lege, respectiv comandă: cf. F. HAYEK, *Individualism and Economic Order*, University of Chicago Press, 1948: cap. I.

3. Pentru preferința față de analiza a ceea ce eu am numit „aberații funcționale ale statului” în termeni istorici, vezi articolul dlui Daniel BARBU în numărul din mai al *Provinciei*. De asemenea D. BARBU, *Republica absentă*, Nemira, 1999.

Renate Weber

Naționalism, centralism și atitudini civice

Încă oscilez asupra identificării textului lui Daniel Barbu: *Cetățenia și statul-națiune*, publicat în numărul 2, din mai 2000, al *Provinciei*: l-aș numi „studiu” pentru profunzimea sa, pentru chirurgia fină la care apelează ca să afle cauzele adânci ale comportamentului românilor de ieri și de azi; în același timp, sînt tentată să-l consider un „articol”, întrucît accentele și tonurile tragice din cuprinsul său au mai puține lucruri în comun cu un studiu impersonal și rece și destul de multe cu abordarea unui autor vădit dezamăgit. Indiferent însă cum l-aș numi, el va fi un text de referință pentru oricine va dori să înțeleagă ceva din comportamentul românesc, cel puțin al ultimilor zece ani. Semnificativ mi se pare faptul că o astfel de dezamăgire se regăsește la cineva care nu este un simplu comentator al societății românești și nici numai decanul Facultății de Științe Politice din Universitatea București; Daniel Barbu a fost (din nefericire prea puțină vreme) într-o funcție de autoritate, consilier pe probleme de politică internă al Președintelui României, poziție din care ar fi fost firesc să influențeze, în spiritul textului recent publicat, atitudinea autorităților statului român și, implicit, a compatrioților noștri. Probabil că a și încercat, de unde dezamăgirea.

Nu cred că pot fi spuse multe pe marginea diagnosticului pus de Daniel Barbu, conform căruia România este „o societate de cele mai multe ori incapabilă de un minim efort de solidaritate umană și politică”, dar care „se federalizează spontan în jurul ideii naționale, își regăsește imediat coerența pe terenul unei identități organice și arhaice”; „o societate care nu este dispusă să cadă de acord în ordinea politică și socială asupra unor principii și valori comune”, dar care „se regăsește într-o unanimitate aproape deplină atunci cînd miturile națiunii sînt invocate”. Sînt afirmații de maximă severitate, dar de necontestat. Doar două comentarii aș dori să fac. Oricît de paradoxal ar părea, am avut impresia că nu starea de bine a fost în ultimii ani cea care a determinat o încercare — cît de timidă — de grupare în jurul valorilor solidarității umane; mai degrabă mizeria existenței zilnice, în sensul în care ea a făcut posibilă identificarea unor interese comune unui grup social constituit spontan în jurul acestor interese. De exemplu, rămînerea fără locuri de muncă a determinat acțiuni de protest pentru moment. Cred însă că în paralel cu solicitarea ca „statul să aibă grijă, pentru că este datoria lui (!)”, a început să se formeze și gîndirea colectivă asupra perspectivelor locale. E de sperat că pe termen mediu și lung ea va identifica și interesele comunității și soluțiile posibile. Incapacității autorităților statului centralizat de a avea o viziune cu privire la România — la nivel general și local —, i se va substitui solidarizarea oamenilor în jurul nevoilor lor. Cred că înainte de a construi politic de jos în sus — mai ales într-o societate în care acest exercițiu a fost demult lăsat de o parte (acolo unde a existat) —, oamenii trebuie să fie capabili să construiască în jurul unor interese comune. În fond chiar despre asta este vorba atunci cînd ardelenii — și români și

maghiari — cer o autonomie reală a autorităților locale: putere decizională și fonduri. Tradițiile comune, nivelul mai ridicat de educație, viața culturală mai bogată, nivelul mult mai mare al investițiilor străine decât în restul țării și efectul lor major, producerea unei bogății locale, i-au făcut să identifice mai repede interesele comune și soluțiile eventuale pentru realizarea lor.

Pe de altă parte, nu cred că recunoașterea și solidarizarea în jurul unor „principii și valori comune ale ordinii politice și sociale” sînt inițiative ce trebuie să aparțină „poporului”. Ele sînt, înainte de orice, responsabilitatea elitei politice a unei societăți, a liderilor de opinie dintr-o țară, oferta lor de principii regăsindu-se ulterior în oferta educațională și influențînd-o pe cea culturală și de atitudine civică. Din acest punct de vedere, în România, elita culturală, politică, jurnalistică (în măsura în care se poate face distincție între aceste grupuri) suferă de o combinație jalnică de lașitate cronică și populism acut (evident, cînd nu este vorba de apărarea agresivă a unor interese economice și de putere foarte clar identificate, ca să nu mai vorbim de frustrările personale, nu o dată luînd forme maladive). Să ne amintim doar reacția pe marginea manualelor alternative de istorie: politicieni care la nouă dimineața semnav o moțiune pentru ca seara să apară la televizor mîndrindu-se cu dezicerea de ea; jurnaliști cu foi matricole demonstrînd corigențe tocmai la această materie care mușcau furios că n-au fost consultați la elaborarea programei și eventual scrierea manualelor (!); show-uri de televiziune în care, printre poponețe dezbrăcate dansînd pe diferite ritmuri apăreau cîntăreți și cîntărețe declarînd că ideea de „alternativ” li se pare o prostie pentru că ei nu așa au învățat; istorici care-și ascundeau într-o tăcere vinovată fie propriul trecut, fie crasa incompetență; asociații civice, pentru care atitudinea civică își pierdea brusc valoarea intrinsecă ca să facă loc îngrijorării față de o educație altfel decât cea monocolor mincinoasă pe care au cunoscut-o liderii lor. Și exemplele ar putea continua.

Aș dori să mă refer mai pe larg la analiza pe care domnul Daniel Barbu o face Constituției din 1991 și să mă opresc la cîteva din afirmațiile din această parte a textului său. Precizez din capul locului că citesc Constituția într-o cheie substanțial diferită de cea a decanului Facultății de Științe Politice: deși îi dau dreptate în ceea ce privește opțiunea constituțională naționalistă din 1991, afirm cu tărie că astăzi situația este diferită, chiar dacă textul ca atare nu a fost schimbat. Pentru că o lege în general și, mai ales, o lege fundamentală, o Constituție, nu înseamnă doar litera și spiritul de la data adoptării, ci și interpretarea primită în timp. Altfel, ar însemna ca o societate, indiferent de progresul social făcut să se comporte voit retrograd, numai pentru a fi în conformitate cu litera unui text adoptat în- tr-o altă realitate politică și socială. Legitimitatea unei legi este dată nu de voința pe care a întruchipat-o la data adoptării, ci de capacitatea ei de a produce binele social, chiar în contexte diferite.

Fără îndoială, în 1990 și 1991, cînd Adunarea Constituantă era compusă din aproape 70% membri FSN, cînd Vatra Românească, deși prezentată ca „formațiune culturală”, făcea adepti (a se citi victime) printr-un discurs agresiv naționalist, opțiunea pentru un stat național înțeles în sens etnic exclusivist a fost clară. Într-o lucrare elaborată de cîțiva dintre redactorii Constituției, precizarea aceasta a fost fără echivoc: „într-adevăr, statul nu este pur și simplu expresia organizării unei colectivități umane ‘oarecare’, totdeauna eterogenă și fluctuantă. Această comunitate este perenă și distinctă

de alte colectivități tocmai prin legăturile specifice, indestructibile existente între membrii care o alcătuiesc, precum și prin fizionomie proprie, adică prin puterea de a constitui o națiune. Națiunea nu este deci un fenomen exclusiv etnic sau biologic. Ea este o realitate complexă și, totodată, produsul unui îndelungat proces istoric, avînd la bază comunitatea de origine etnică, de limba, de cultură, de religie, de factură psihică, de viață de tradiții și de idealuri, dar mai ales trecutul istoric și voința de a dăinui pe acest teritoriu. Astfel evaluată, națiunea este ‘cartea de identitate’ a poporului și a statului român și ea constituie totodată cel mai puternic factor al coeziunii și permanenței acestora.” Mai mult, într-o notă de subsol apare chiar și o precizare: „Conceptul de ‘comunitate umană’ este singurul compatibil cu cel de ‘națiune’ întrucît prin sintagma ‘comunitate umană’ — esențialmente diferită de noțiunea de ‘societate’ — se exprimă tocmai trecutul istoric al celor care alcătuiesc națiunea, legătura genetică între generațiile care s-au succedat și voința membrilor acestora de a trăi împreună”. (Mihai Constantinescu, Ion Deleanu, Antonie Iorgovan, Ioan Muraru, Florin Vasilescu, Ioan Vida: *Constituția României comentată și adnotată*, Regia autonomă *Monitorul oficial*, București 1992, pag. 6.) Revoltător mi se pare nu atît felul în care a fost explicată această opțiune, într-un limbaj și cu argumente penibile, ci felul fals în care autorii Constituției și ai comentariilor au prezentat cititorilor situația din alte țări. În cuprinsul unei note de subsol de la pagina 7 se afirmă nici mai mult nici mai puțin: „Multe alte constituții integrează conceptul de ‘națiune’ în sistemul valorilor politice și juridice. De exemplu, Constituția Spaniei, cea a Suediei, a Franței, a Finlandei sau a Ungariei. (Numai prin îngroșarea conceptului sau deformarea lui s-a putut ajunge la amendamente, respinse de altfel de Adunarea Constituantă, avînd ca scop fie înlăturarea termenului ‘național’, fie înlocuirea lui cu cel de ‘multinațional’, confundîndu-se astfel ‘națiunea’ cu ‘grupurile etnice’”).

În realitate, lucrurile stau cu totul altfel. Preambulul Constituției Spaniei, de exemplu, vorbește de „Națiunea spaniolă, doritoare să edifice justiția, libertatea și securitatea și să promoveze binele tuturor celor care o compun” și de voința sa „de a apăra toți spaniolii și popoarele Spaniei în exercițiul drepturilor omului, cultura și tradițiile lor, limbile lor și instituțiile lor.” Iar articolul 2 precizează: „Constituția are ca fundament unitatea indisolubilă a națiunii spaniole, patrie comună și indivizibilă a tuturor spaniolilor. Ea recunoaște și garantează dreptul la autonomie al naționalităților și regiunilor care o compun și solidaritatea între ele”. Finlanda, pe de altă parte, are ca limbi naționale atît finlandeza cît și suedeza, deși minoritatea suedeză nu reprezintă decît 6% din totalul populației. Cît privește Franța, nici o referire din cuprinsul Constituției nu privește caracterul național al statului. Dimpotrivă, în preambulul Constituției din 1958, „Poporul francez proclamă solemn atașamentul său față de drepturile omului” și „în virtutea acestor principii și al celui al liberei autodeterminări a popoarelor, Republica oferă teritoriilor de peste mări care-și exprimă voința de a adera la ele instituții noi, fondate pe idealul comun de libertate, de egalitate și de fraternitate...”. Articolul 1 precizează că Republica și popoarele teritoriilor de peste mări instituie o Comunitate fondată pe egalitatea și solidaritatea popoarelor care le compun, iar articolul 2 precizează că „Franța este o republică indivizibilă, laică, democratică și socială. Ea asigură egalitatea în fața legii a tuturor cetățenilor fără diferențe privind originea, rasa sau religia”.

Au trecut aproape nouă ani de la adoptarea Constituției și de la redactarea acestor comentarii. Textul constituțional este același. Dar experiența acestor ultimi nouă ani ne obligă la o altă interpretare a lui. Nu pot fi de acord cu Daniel Barbu atunci când afirmă „Atîta vreme cît statul însuși este definit în Constituție ca fiind un stat ‘național’, rezultă că, în pofida oricăror garanții juridice, cetățenii români de altă etnie decît cea majoritară sunt, în ultimă instanță, deposeați de stat, devin *stateless persons*.” Nu cred că aceasta este realitatea. Chiar și în perioada 1990-1996, cetățenii români de altă etnie au beneficiat de drepturi civile, politice, economice, sociale, culturale, în egală măsură cu cetățenii de etnie română. Bătălia pentru obținerea unor drepturi privind, de exemplu, folosirea limbii în justiție și administrație, sau instrucția în limba maternă la nivel universitar chiar așa trebuie privită, ca o bătălie pentru impunerea unor standarde firești în raport cu situația concretă a României. A nega însă ceea ce efectiv a existat, mi se pare contraproductiv. Mai mult, discursurile naționalist agresive pe care le-am tot analizat și denunțat la timpul lor, împreună cu rapoartele SRI, demonstau tocmai încrîncenarea susținătorilor naționalismului pentru a înlătura o realitate care arăta că cetățenii români aparținînd minorităților naționale erau activi și se manifestau. În același timp, au existat și acțiuni afirmative (măsuri de discriminare pozitivă), fie prevăzute de Constituție, cum ar fi reprezentarea parlamentară, fie practicate fără să fie vreo lege în acest sens, cum ar fi punerea la dispoziție de către unele licee și facultăți a unui număr de locuri pentru persoane din minoritățile dezavantajate, în special Romii. După 1996, odată cu crearea unei coaliții guvernamentale din care a făcut și face parte o grupare a unei minorități naționale, cu atît mai puțin s-ar putea spune că cetățenii români de altă etnie decît cea majoritară sînt „deposeați de stat”. Dimpotrivă, prezența lor nu doar în Parlament ci și în Executiv, în numeroase agenții guvernamentale a avut un dublu efect pozitiv: pe de o parte minoritățile au căpătat încredere în instituții care — în epoca naționalismului agresiv — erau percepute ca fiind exclusiv pentru etnicii români (în realitate apartenența etnică a jucat un rol mai puțin important, clientelismul politic decizînd împărțirea lor); pe de altă parte populația s-a obișnuit cu această prezență a persoanelor de diferite etnii în administrația centrală și locală, pe care o consideră ca fiind firească, un semn de normalitate. Că pericolul revenirii la un naționalism agresiv nu a fost definitiv îndepărtat, este indiscutabil. Dar tocmai solidarizarea în jurul unei atitudini care să nu permită o astfel de revenire, nici măcar într-o formă ușoară, mi se pare un proiect interesant pentru liderii noștri de opinie, politicieni, făuritori de cultură sau de gazete.

Cît privește centralismul excesiv al statului român, soluțiile de schimbare trebuie să fie adaptate realităților acestui sfîrșit de secol. Raportarea la trecut poate constitui cel mult o sursă suplimentară de inspirație; trecutul nu poate fi însă nici un model de urmat și nici o sursă de legitimitate. Din această perspectivă, proiectul de Constituție propus de Romul Boilă în 1931 are o dublă valoare: pe de o parte, ne convinge de faptul că centralismul are, la noi, rădăcini adînci și împotriva lui s-au angajat în primul rînd românii din Ardeal; pe de altă parte, ne arată calea de urmat, în sensul în care demonstrează că cea mai bună metodă de a lupta împotriva unui rău social este să faci ceva concret. A invoca însă proiectul lui Romul Boilă ca model mi s-ar părea o dovadă de neînțelegere a realității prezente. E infinit mai greu — și probabil inutil — să

federalizezi astăzi România. Într-o țară în care investiții serioase ar putea să vină prin intermediul regiunilor constituite ad-hoc, trebuie întărite unitățile componente ale acestora, înaintea unui proiect de reorganizare statală. A nu exploata astăzi posibilitățile oferite nu pe plan ideatic, ci concret investițional de euro-regiuni, mi s-ar părea o greșeală de neiertat. Dar un proiect de schimbare presupune o abordare complexă, în care elaborarea unei formule alternative nu este decît primul pas. Doctorul Boilă l-a făcut la timpul său, nerezumîndu-se la a se plînge de Constituția din 1923, ci, opt ani mai tîrziu, elaborînd un proiect pentru nouă Constituție. Cu soluții care aveau în vedere — firesc — configurația României așa cu rezultase ea după 1918. Mai mult de atît, nu s-a prea întîmplat în epocă.

Cei care astăzi doresc o schimbare profundă a României, cuprinzînd sau nu o nouă organizare, nu se întîlnesc decît prin presă, adică recurgînd la o formă mai degrabă de manifestare a nemulțumirii. E necesar și acest lucru, dar el este doar o parte a procesului, anume sensibilizarea opiniei publice pe marginea unei teme. În realitate, ne-ar trebui strategii complexe, cu tactici alternative. Aceasta ar presupune depășirea stării contemplative (atît de înrădăcinate în comportamentul nostru încît a devenit o a doua natură), anume trecerea la lucrul propriu-zis. A aștepta numai de la clasa politică să facă ceva în domeniul acesta mi se pare complet greșit. Cei care o alcătuiesc sînt și ei produsul societății românești, cu toate plusurile și minusurile de rigoare, iar dacă vrem să schimbăm ceva în perspectivă, dacă dorim ca ei să-și asume responsabilitățile care le revin atunci trebuie să ni-i creștem în acest spirit. Cum interesele noastre transcend intereselor de partid, trebuie să ne asumăm și soluțiile. Altfel, ar însemna să criticăm viziunea etatist centralistă a sistemului politic și social românesc, care consideră și tratează cetățenii nu ca subiecte de drept, ci ca obiecte ale acțiunii politice, intrînd chiar în această logică perversă și comportîndu-ne noi înșine la fel. Adică așteptînd să ni se dea și nu oferind.

Molnár Gusztáv

Regionalism civic

Fără îndoială, pentru Transilvania, această provincie cu poziția geografică și structura socială-națională atît de specifice, modelul cel mai adecvat ar fi cel al unui liberalism consociativ *up to date*, potrivit nevoilor secolului al XXI-lea. În cazul în care majoritatea elitei intelectuale și politice din Transilvania l-ar accepta, respectiv l-ar pune în practică pe plan local, discursul și instituțiile liberalismului consociativ ar permite trei lucruri: 1. pacea interioară și funcționabilitatea provinciei; 2. o poziție adecvată în cadrul statului național român și în afara statului național maghiar, legat la rîndul lui puternic de Transilvania; 3. încadrarea provinciei în noul imperiu european.

1.

Să le luăm pe rînd. Esența păcii interioare constă în soluționarea relației dintre comunitatea națională română și cea maghiară. Faptul că adevărul elementar transilvănean pronunțat de Alexandru Bohățiel în 1863 constituie încă obiect de discuție, este absurd și inacceptabil de menținut în continuare. La dieta din Sibiu, Bohățiel a dat glas opiniei generale a elitei românești din Transilvania, clar și univoc: națiunea română din Ardeal „niciodată, și nici astăzi nu s-a îndestulit numai cu egala îndreptățire personală”, deci cu sistemul drepturilor individuale.

Românii ardeleni nu puteau fi satisfăcuți de legile maghiare din 1848, cu toate că erau democratice, fără îndoială, și asigurau drepturi extinse. Nu puteau fi satisfăcuți, pentru că din punctul de vedere al comunității naționale românești aceste legi nu aduceau o schimbare calitativă: „un nobil român — sublinia delegatul român — a avut tot acelea drepturi ca și un nobil maghiar, un cetățean din pămîntul regesc a avut aceleași drepturi ca și alt cetățean din pămîntul acela, un cetățean din orașele și comitatele Transilvaniei a avut aceleași drepturi ca și ceilalți cetățeni. Nu le-au putut însă folosi ca națiune, fără numai contopiți în celelalte naționalități. Pentru aceea, astăzi nu pot fi mulțămît cu egala îndreptățire individuală, ci numai cu îndreptățirea națională.”¹

Raționamentul lui Bohățiel, demn de toată atenția, aruncă lumină asupra unui lucru esențial: structurile regimului de stări ale Transilvaniei, cristalizate în secolul al XIV-lea și rămase în funcțiune în secolele ce au urmat, au stat neputincioase în fața problemei românilor de religie ortodoxă și cu instituții locale de origine slav-bizantine. Incompatibilitatea celor două sisteme de instituții, cel central-european, de origine occidentală și cel sud-est-european, de origine bizantină, nu lăsa pur și simplu posibilitate integrării românilor ca un corp social. Nu puteau forma în consecință *natio* în sens medieval, dar individual și în principiu calea integrării era lăsată deschisă și pentru ei. Nu se știe ce s-ar fi întîmplat dacă românii s-ar fi convertit colectiv la catolicism cum au făcut cumanii din Ungaria, care și-au menținut larga autonomie dobîndită odată cu catolizarea pînă la înfăptuirea deplină din 1867 a statului centralizat ungar.

Odată cu includerea Transilvaniei în imperiul habsburgic s-a produs o schimbare esențială. Pentru Viena, românii s-au dovedit un *instrumentum regni* fără pereche spre a ține în șah națiunea maghiară, constituită în regim de stări.² Dacă puterea imperială ar fi fost destul de consecventă în această problemă și ar fi asigurat acceptarea elitei românești convertite la greco-catolicism drept o a patra stare transilvăneană, ortodoxia s-ar fi menținut numai în urme. Dar și așa s-a produs o deplasare în direcția integrării în sistemul politico-juridic de tip central-european. Teoria lui Samuil Micu era anacronică din punct de vedere al istoriografiei, dar cu atît mai modernă din punct de vedere ideologic: „Acordul” dintre românii ardeleni și Tuhutum, conducător al maghiarilor pătrunși în Transilvania în secolul al X-lea — spune Keith Hitchins față de opera istorică monumentală (și interesant, needitată pînă în ziua de azi) a lui Micu —, „nu i-a subordonat pe români maghiarilor, ci, dimpotrivă, a stabilit un condominiu al egalilor”.³

Atunci cînd, în anii '30-40 ai secolului al XIX-lea, reprezentanții generației mari de liberali maghiari, cu orizont european, au elaborat ideologia națiunii politice maghiare, aceștia erau seduși de idealul „națiunii de stat omogene în limbă și din punct de vedere etnic”, de idealul „statului unitar centralizat”. Kossuth vorbise în

spiritul acestei ideologii în 1848 despre „cele cincisprezece milioane de maghiari”, adică despre toți cetățenii statului național maghiar independent, inclusiv croații, „care formează împreună patria și națiunea”⁴. Liberalii maghiari nu erau singurii care s-au orientat după aceste idei. La vremea aceea, „liberalii din toată Europa au considerat drept punct de plecare ipoteza, conform căreia individul se leagă de comunitate prin conștiința de cetățean, identitatea de cetățean fiind singura posibilă forță organizatoare de comunitate”. În viziunea acestui „naționalism civic” din secolul al XIX-lea, „orice altă formă de conștiință național-colectivă” era privită drept dăunătoare și periculoasă fiindcă „slăbește și divizează această conștiință de cetățean, loialitatea față de statul național unitar”⁵.

În Transilvania s-a format o altă tradiție liberală. Înainte de toate tocmai pentru că acolo nu a existat doar o singură națiune de tipul sistemului de stări. În Ungaria propriu-zisă, fără Croația, era prezentă numai *Natio Hungarica*. În Transilvania erau trei și pe deasupra „în fața porților” a apărut și a patra stare, potențială, formată din elita românilor greco-catolici. Este, deci, o evoluție firească, doar că aceste nații (făcând abstracție de calea convergentă a maghiarilor și secuilor care aveau aceeași limbă) au dorit să pășească pe drumul modernizării civice fiecare separat, adică păstrându-și etnia și limba. Apariția acestei căi diferite de cea a centralismului, individualizarea unei modernizări civice consociative a fost favorizată și de factorul de putere exterior, la fel de important, curtea de la Viena. Aceasta din urmă nu era interesată nici pe departe ca structura puterii divizate din Transilvania, cu o tradiție multiseclară, să fie schimbată cu dominația unei singure națiuni, civice de această dată, adică a celei maghiare.

Nu se poate nega faptul că în 1863-65 din punctul de vedere al Vienei românii transilvăneni au jucat din nou rolul de *instrumentum regni*. Guvernul imperial austriac a convocat dieta de la Sibiu pe baza proiectului de lege a alegerilor, acceptat de congresul național român de la Sibiu, din ianuarie 1861. „Acesta era primul proiect de lege nefeudal precedent în Transilvania” (Kemény G. Gábor). Componenta națională a dietei a oglindit astfel mai fidel raporturile demografice (57 de deputați români, 54 maghiari, 43 sași). Faptul că adevăratele considerente ale guvernului imperial erau conjuncturale, că majoritatea românească progubernamentală „a fost folosită de politica curții numai ca instrument tactic, împotriva maghiarilor transilvăneni, mai corect împotriva Ungariei, angajată în rezistență împotriva rescriptelor împărătești”, nu ne poate, însă, împiedica să subliniem importanța istorică a consecințelor rezultate din acest moment tactic, un precedent al liberalismului consociativ, demn de atenție inclusiv pe plan european.

Este vorba, deci, de un precedent și nu de un model valabil și valorificabil sută la sută. Pentru a ilustra această precizare, să parcurgem câteva teze durabile și alte câteva depășite de istorie, din luările de cuvânt din această dietă transilvăneană.

De exemplu, merită atenție observația lui Bohățiel, potrivit căreia egalitatea în drepturi a națiunilor n-ar trebui să permită formarea unor hegemonii naționale în acele teritorii ale țării, unde națiunile respective formează majoritate locală. „Fiecare națiune — accentua delegatul român — să-și poată exercita drepturile naționale în orice parte a țării. Prin urmare eu vreau, ca drepturile naționale politice să le pot exercita în scaunul Sibiului ca Sasul, și tot așa Sasul în comitatul Clujului și în districtul Năsăudului.”⁷

Aceeași problemă a fost formulată și mai precis de către delegatul sas Konrad Schmidt. „Cuceririle timpurilor noi — spunea el —, ideea egalității în drepturi a cetățenilor

și cea a egalității națiunilor” exclud de la bun început sistemul „exclusivității”, din cauza căruia „sasul nu putea avea drepturi politice între nobilii maghiari, nobilul maghiar între secui și la fel secuul între sași”. Mai mult, spunea Schmidt, dezvoltarea spirituală și materială a țării cere pe deasupra ca Transilvania să fie și ea deschisă în cea mai mare măsură. „Este nevoie în mod deosebit de un flux de capital străin, pentru că Transilvania este bineștiut că suferă de insuficiență de capital.”⁸

În timp ce aceste principii de drept și luări de poziții politice au primit o confirmare spectaculoasă după prăbușirea comunismului, ideea nu mai puțin atrăgătoare și în sine legitimă a patriei transilvănene a fost depășită irevocabil de către istorie. Astăzi Transilvania face parte din patria română, de care majoritatea locuitorilor provinciei se leagă înainte de toate sentimental, iar din punct de vedere juridic și politic toți locuitorii Transilvaniei sînt cetățeni români. Totodată, o parte însemnată a locuitorilor săi se leagă din punct de vedere sentimental și de patria maghiară, ca de o „țară-mamă”, iar după introducerea în curînd a legii statutului maghiarilor din afara Ungariei se va completa — între anumite limite — cu un raport juridic specific.

E greu să citești fără o anumită emoție declarațiile de acum 137 de ani, prin care personalități ajunse în panteonul naționalismului românesc și-au exprimat crezul față de patria transilvăneană. Andrei Șaguna, de exemplu, care și-a măsurat totdeauna cuvintele cu o deosebită grijă, a spus următoarele într-o luare de cuvînt: „Toți sîntem, domnilor, fiii uneia și aceleași mame, ai unei patrii. (...) Ce se atinge de mine, mă rog odată pentru totdeauna să nu mă judecați, nici după naționalitatea, nici după religiunea de care mă țin, ci să mă judecați după patria mea și patriotismul meu.” Șaguna nu pune în discuție faptul că „Ardealul, patria noastră, e într-o legătură indisolubilă și indivisibilă față cu celelalte provincii și țări ale M. Sale”, dar, „ca un Ardelean”, era de părere că are o singură patrie: Transilvania.⁹

La rîndul lui, George Barițiu a definit patriotismul transilvănean nu numai în sens pozitiv, dar și în cel negativ, precizînd cu ce și cu cine se confruntă: „Patru năluce sau iasme negre și fioroase, sau, ca să mă exprim cu un termen și mai aspru, patru demoni înspăimîntători planează c’am de ani douăzeci pe deasupra acestei patrii nefericite. Patru demoni aleargă, zboară, cutrieră prin țara noastră, dintr-un capăt pînă în celalalt, insuflă neîncetată grijă și neodihnă în inimile și sufletele locuitorilor. Și cum să chiamă oare acele năluci, acei demoni fioroși? Eu îi numesc pe aceia așa: pangermanismul, maghiarismul, panslavismul și dacoromanismul.”¹⁰

Putem spune că „demonii înspăimîntători” ai pangermanismului și ai panslavismului (dacă considerăm comunismul o formă modernizată a celui din urmă) au cutreierat și plaiurile transilvănene, dar azi nu mai figurează pe scenă. Au avut efecte din cele mai neplăcute — se poate pune pe seama lor plecarea germanilor transilvăneni de pildă sau lichidarea societății civile transilvănene, deosebit de complexă, care avea și o avere considerabilă, naționalizarea instituțiilor acesteia. Ideea „patriei transilvănene” a fost însă înlăturată de pe scena istoriei nu de panslavism și de pangermanism, ci de „maghiarism” și de „dacoromanism” sau, folosind terminologia modernă, de ideologiile statelor naționale maghiare și române rivale și la fel de exclusiviste în privința Transilvaniei. Degeaba căutam, urmărim crăpăturile fine, înmulțite — unii cu speranțe, alții cu inima încordată — în fundamentul considerat cîndva solid ca stîncă al celor

două patrii „naționale”, tocmai acest fenomen, pe care îl putem observa în toată lumea, trebuie să ne trezească la realitate: vremurile în care o patrie a putut fi măcar edificată — cu devotament și abnegație depline — au trecut.

2.

Ce ar mai putea face, în asemenea condiții, ardelenii? Rezultatele ultimelor alegeri locale¹¹ i-au putut convinge și pe cei neîncrezători pînă acum că Transilvania este din punct de vedere politic o regiune aparte, diferită clar de celelalte părți ale României. Mai precis: regiunea vestică, cea nord-vestică și cea centrală a României formează împreună o macroregiune aparte, avînd caracteristici specifice. Transilvania este cu adevărat un „teritoriu aparte”, unde „situația este radical diferită” față de cea din Muntenia și Moldova, după cum arată just Dan Pavel în editorialul său din *Ziua*¹², chiar dacă Adrian Năstase califică acest fapt drept „idee mincinoasă”¹³. În timp ce hegemonia forțelor postcomuniste, puterea și înrădăcinarea „Leviathanului bizantin” — formulă reușită a aceluiași Dan Pavel¹⁴ — a devenit indiscutabilă în Vechiul Regat, partidele majorității guvernamentale actuale, pro-occidentale au reușit să „învingă” în Transilvania și în Banat și se poate presupune că „vor învinge” și la alegerile generale din toamnă. Însă, probabil, ultima oară.

Organizațiile ardeleni și bănățene ale acestor partide și consilierii lor județeni, precum și parlamentarii lor, care vor fi aleși la alegerile generale din toamnă, vor ajunge foarte curînd la răscruce. Ori se resemnează că raporturile de forță consolidate în Vechiul Regat potrivit mentalității dominante de acolo, îi marginalizează degradîndu-i în simpli spectatori ai scenei politice bucureștene, ceea ce ar însemna dispreț față de alegători, ori se hotărăsc și se întrunesc într-un mare congres transilvănean să elaboreze programul dezvoltării Transilvaniei într-o regiune capabilă să funcționeze. Nu în ultimul rînd, vor decide ce fel de formațiuni politice noi vor să înființeze pentru realizarea acestor scopuri. Formarea unui partid regionalist transetnic în Ardeal, și desființarea monopolului de putere al UDMR în rîndurile maghiarilor transilvăneni vor fi numai cîteva dintre consecințele posibile și importante ale acestei restructurări politice foarte probabile.

Traducere de Gheorghe Popovici

Note:

1. Dieta Ardealului, ședința 18 (28 August 1863), in Teodor V. PĂCĂȚIAN, *Cartea de aur*, Sibiu, 1905., vol. III. 148.

2. Mathias BERNATH. Unirea bisericească: românii ca instrumentum regni, in *Habsburgii și începuturile formării Națiunii Române*, Cluj. 1994, 73-86.

3. Keith HITCHINS. Românii din Monarhia Habsburgică, in *Românii. 1774-1866*, București, 1996, 260.

4. Kossuth 1848. március 19-i beszéde (Discursul lui Kossuth din 19 martie 1848), in KOSSUTH Lajos, *Írások és beszédek 1848—1849-ből (Scrieri și discursuri din 1848-49)*, Budapest, 1987, 38.

5. FENYŐ István, *A centralisták. Egy liberális csoport a reformkori Magyarországon* (Centraliștii. O grupare liberală în Ungaria epocii reformelor.), Budapest, 1997. 248-249. Despre formarea și caracteristicile naționalismului civic maghiar, vezi KOSÁRY Domokos: A modern nemezettudatszűletése (Nașterea conștiinței naționale moderne), respectiv: A Pesti Hírlap nacionalizmusa, 1841-1844 (Naționalismul ziarului Pesti Hírlap), in idem: *Nemzeti fejlődés, művelődés — európai politika*, Budapest, 1989, 9-15., 23-50.

6. KEMÉNY G. Gábor. *A magyar nemzetiségi kérdés története*. I. rész. A nemzetiségi kérdés a törvények és tervezetek tükrében. 1790-1918. (Istoria problemei naționalităților din Ungaria. Partea I. Problema naționalităților în oglinda legilor și a proiectelor.) Budapeșt, 1946, 59.

7. Dieta Ardealului, ședința 24 (4 Septembrie 1863), în *Cartea de Aur*, III. 241.

8. Citat de MESTER Miklós, în *Az autonom Erdély és a román nemzetiségi követelések az 1863-64. évi nagyszebeni országgyűlésen* (Transilvania autonomă și revendicările naționale ale românilor la dieta din 1863-64 de la Sibiu), Budapeșt, 1936. 191-192.

9. Dieta Ardealului, ședința 7 (27 Iulie), în *Cartea de Aur*, III. 67-69.

10. Dieta Ardealului, ședința 24 (4 Septembrie), în *Cartea de Aur*, III. 223.

11. Vezi: Distribuția regională a voturilor din 4 iunie pentru consiliile județene, în numărul prezent (3/2000) al *Provinciei*.

12. Dan PAVEL, Legile alternanței la putere, *Ziua*, 21 iunie 2000.

13. Adrian NĂSTASE. Între maturitatea gândirii wilsoniene și iresponsabilitatea revizionismului maghiar, *Curierul Național*, 3 iunie 2000. Republicat în *Timpul*, Anul XI. nr. 23. 6-12 iunie 2000.

14. Dan PAVEL, Un eșec al ingineriei politice: Leviathanul bizantin, în *Leviathanul bizantin*, Polirom, Iași, 1998, p.5-47.

Daniel Vighi

Cînd alteritatea devine monadă

Cultivarea diversității presupune să vezi în ce constă aceasta, să o percepi și să o pricepi, mai apoi să fii de acord că alteritatea este bună și nu e ceva ce ar trebui neapărat distrus prin omogenizare și aplatizare. Nu e bine nici să transformi alteritatea în entități ireductibile, în monade. Din partea asta nu avem motive de spaime, niciodată alteritatea cultivată în libertate nu poate să se transforme în ceea ce adversarii ei subtili, ideologii șovinismului savant și cultural, numesc, cu o calmă (și sapiențială) superioritate, bantustanizare. Ce vrea să spună acest termen e de regăsit în ceea ce (mai ales) nu spune: și anume faptul că segregarea cu pricina este efectul politicilor de atentat la dreptul de ființare al diversității și nu invers. Un mediu agresiv ideologic, o ideologie de reprimare a diversității și de instalare a indistinctului etnic sau regional, naște întotdeauna replici de tip monadic ca formă disperată de supraviețuire. În acest caz, dialogul este înlocuit cu aparența sa, iar monologul își intră în mod firesc în drepturi. Monadizarea (nu am alt termen deocamdată) este urmarea unui proces care proliferază anarhic și confrontaționist; la fel ca în Kosovo, procesul poate dura ani în șir, pînă cînd alteritatea devine monadă.

*

În țara noastră, ideologii omogenizării sociale, etnice și regionale aparțin, nu întîmplător, structurilor fostei poliții politice sau sînt oameni cu mentalități apropiate

de aceștia. De ce așa? Mai întâi e de arătat că foștii și actualii membri ai serviciilor de informații au primit o educație naționalist-șovină care le motivează (doar) în acest fel „obiectul muncii”. Dușmanul lor este o ființă de hîrtie care trăiește în regimul unei ficționalități pure, creație a unei submediocrități culturale patente, agrementată de imaginea migratorilor veniți pe cai din stepele asiatice într-o lume paradisiacă, populată de oameni blînzi și buni care au fost martirizați de popoarele vecine sau de istoria însăși ce s-a arătat vitregă secole la rînd fără ca aceasta (istoria, în nemiloșenia ei mașteră) să țină seamă că subiecții nefericirilor provocate de destin aparțin unei lumi de o desăvîrșită noblețe a originilor. Această aristocrație prin naștere întemeiată pe un fel de „droit d’aînesse” etnic este o moștenire culturală de sorginte romantică ancorată în realități medievale. Să adăugăm și faptul că toate aceste protocronisme sînt menite să perpetueze o raportare pasivistă față de încordarea constructivă, sînt niște alibiuri la asumarea unor eșecuri istorice. De aceea, spre exemplu, investigația în imagologia subculturală a delirurilor epice ale lui Pavel Coruț poate pune în evidență o serie de clișee, stereotipii ideatice și ficționale ilustrative pentru mentalul semidoctului. Eroii de tip Coruț știu totul, ei exprimă, în concretul unui discurs narativ de duzină, modelul cultural al securității și, implicit, al lumii în care aceasta ar dori să trăim. Despre toate acestea, însă, în numărul viitor al revistei.

Antonela Capelle-Pogăcean

Minoritatea maghiară din România: redefiniri identitare după 1989

1.

Pentru a-mi rezuma perspectiva asupra redefinirilor identitare în curs, în cadrul minorității maghiare din România după 1989 îl voi cita pe Pierre Hassner, care scria recent: „Identitatea oricărui organism, individual sau colectiv, se constituie dintr-o negociere perpetuă între continuitate și schimbare (între fidelitate și *reînnore*) și între el însuși și mediul său, între interior și exterior, între sine și ceilalți.” În cazul minorității maghiare, exteriorul, ceilalți sînt statul-națiune român și majoritatea română și, într-un alt registru, națiunea-mamă ungară. Chiar dacă metafora națiunii-mamă este o negație a alterității. Exteriorul este și Europa și, în zilele noastre, lumea globalizată. Chestiunea fidelității și a reînnoirii intersectează de asemenea problematica raportului față de tradiție și față de modernitate. Această tensiune între tradiție — fie ea și inventată! —

și modernitate este astăzi cu atât mai intensă cu cât trăim într-o epocă de accelerare a mișcării, de accelerare a vitezei schimbărilor economice, sociale, culturale etc. Reperetele noastre de stabilitate se clatină.

Complex și instabil, acest context care apasă asupra definirilor identităților naționale este astăzi mai degrabă favorabil negocierii și gestionării pașnice a relațiilor dintre România, minoritatea maghiară și Ungaria. Mult mai favorabil decât cel din perioada interbelică și cel din perioada comunistă. O dată cu intensificarea radicalismelor de dreapta și a mișcărilor revizioniste, perioada interbelică a trădat frumoasele promisiuni ale noii ordini mondiale imaginate de Wilson. Lumea bipolară de după război a favorizat în Est soluțiile pasagere, autoritare. Astăzi, contextul internațional, contextul european este diferit.

2.

Cîteva cuvinte acum despre trecut. Nu voi evoca aici durată lungă, timpul imobil al lui Braudel, ci numai — și rapid — durată medie, timpul care respiră.

Minoritatea maghiară din România s-a născut, dacă se poate spune așa, în momentul unirii Transilvaniei cu România, în momentul Trianonului. Trianonul este un moment binecuvîntat al istoriei naționale române, dar este o tragedie națională pentru unguri. Motivele acestui fapt sînt suficient de evidente pentru a nu trebui să se mai insiste asupra lor. Voi reaminti, doar că acest eveniment se înscrie într-o serie deschisă prin înfrîngerea de la Mohács în fața turcilor în 1526, înfrîngere care a împărțit Ungaria în trei părți și a suprimat pentru 150 de ani statul ungar a cărui continuitate a fost păstrată de principatul Transilvaniei. Șocul din 1920 reactualizează un imaginar al dispariției. Filosoful german Herder profetizase dispariția limbii maghiare înghițită într-o mare slavă. Printre tentativele de răspuns la acest traumatism, două sînt cele care au cîntărit mai mult asupra reprezentărilor identitare între cele două războaie mondiale. Una este cea a elitelor conservatoare și neo-conservatoare maghiare care conduc țara pe parcursul acestei perioade. Ele resping ca injustă noua ordine creată la Versailles și la Trianon, respingere care este consensuală în Ungaria epocii. Toți cer revizuirea frontierelor, dar conturul, dimensiunile teritoriului reclamat deosebesc diferitele curente politice. În ceea ce privește elitele conservatoare, ele rămîn atașate idealului Ungariei întregi — chiar dacă sînt avute în vedere compromisurile teritoriale. Ele rămîn atașate idealului Ungariei istorice, Ungariei nobiliare, Ungariei ca *primus inter pares* în Bazinul Carpatic. Ideologia superiorității culturale maghiare este dezvoltată în anii '20 de către ministrul culturii și educației de atunci, contele Klebelsberg. Ea reafirmă unitatea culturală a maghiarilor din Ungaria și din statele succesoare. Discursul acesta conservator este dominant din punct de vedere politic în epocă. Printre răspunsurile alternative, cel elaborat de către scriitorii populiști la începutul anilor '30 va avea un impact important asupra autopercepției ungare. Acest curent populist este politic eterogen, căci recrutează adepți de la extrema dreaptă, trecînd prin centru, pînă la extrema stîngă. El redefineste identitatea ungară într-un sens etnic și se delimitează de viziunea Ungariei Mari. Mai degrabă decât nobilul, personajul său simbolic este țăranul, la unii chiar țăranul aristocrat. Națiunea ungară este astfel definită în termeni etno-culturali, ea cuprinzînd deci și minoritățile maghiare.

Ea este o mică națiune central- sau est-europeană care trebuie să se solidarizeze cu vecinele sale, și acestea, la rîndul lor, tot mici națiuni țărănești, pentru a face față marilor puteri. În cadrul acestei grupări, națiunea ungară este chemată totuși să păstreze un rol conducător. Renașterea acestei națiuni anemiata după război și după Trianon este așteptată, deci, de la lumea țărănească.

Unde se situează maghiarii din România față de aceste discursuri ungare? Printre ei, diferențierea politică este mai puternică decît în Ungaria lui Horthy, care dezavua curentele democrat-liberale, și curentele de stînga și de extremă stînga. În Transilvania (luată în sensul larg, cuprinzînd Maramureșul, Crișana și Banatul), ungurii sînt conservatori, liberal-democrați, socialiști și marxiști. Totuși, începînd din 1923 este valorizată și unitatea etnică. Conservatorii și stînga — cu excepția social-democraților și a comuniștilor — se reunesc în cadrul unui singur partid, Partidul Național Maghiar. Conservatorii sînt dominanți în această formațiune. Discursul lor este defensiv și legalist. El se sprijină în principal pe angajamentele luate de către România în tratatul minorităților semnat în 1919 și apără drepturile la autonomie (culturală, teritorială) ale maghiarilor, care în 1920 constituie ceva mai mult de 30% din populația Transilvaniei. Obiectivul conservatorilor este acela de-a apăra pe cît posibil pozițiile maghiarilor în economie și cultură, de a apăra instituțiile tradiționale, religioase ungurești, în așteptarea unei intervenții din afară care să schimbe raportul de forțe în favoarea lor. Trianonul nu putea fi decît provizoriu.

Un al doilea tip de discurs este elaborat de pe poziții de stînga sau liberale. El este mai democratic decît primul și dovedește un puternic interes pentru popor, definit, la unii, ca un popor de țărani, la alții, mai mult ca un popor de cetățeni. În orice caz, este un popor delimitat printr-o frontieră lingvistică, este minoritatea maghiară (care reunește etnicii maghiari, dar și evreii maghiarizați). Minoritatea este chemată să se reînnoiască, să se auto-organizeze. În anii '20, scriitorii transilvaniști au contribuit puternic la elaborarea acestui discurs. Ei au început prin a reclama un statut de autonomie pentru Transilvania. În virtutea trecutului său, provincia trebuia să fie administrată în parteneriat de către cele trei popoare (români, unguri și saxoni) care coabitaseră aici de secole, spuneau ei. Ea trebuia să fie autonomă în sînul României, dar trebuia în același timp să se distanțeze și de Ungaria neo-conservatoare a lui Horthy. Tema superiorității ungare este, după cum se vede, absentă din acest discurs transilvanist care idealizează trecutul regiunii. Dar speranțele de acces la autonomia provinciei se spulberă în anii '20. În afara proiectelor legate de o Transilvanie autonomă, acești scriitori definesc o identitate maghiară specifică, o identitate maghiară transilvană. Specificitatea este fondată pe istorie, pe coabitarea cu alte popoare în același spațiu, pe relația aparte cu o anume geografie. În prezent, ea este hrănită de constrîngerile legate de statutul minoritar. Evident, această specificitate nu neagă maghiaritatea. Dar ea trebuie să permită ungurilor din România să se imagineze ca o comunitate autonomă. În sfîrșit, transilvaniștii atribuie un rol important intelectualilor aparținînd minorității, care au datoria de a rămîne alături de comunitatea lor, de-a refuza soluția facilă a emigrării spre Ungaria. Ei elaborează astfel o morală a rezistenței. Această temă a responsabilității intelectualilor, în sens mai larg, a responsabilității individului față de minoritatea în care s-a născut va fi recurentă în dezbaterile maghiare din România. Ea

va fi foarte prezentă și în anii '80 și '90. Din mai multe motive, acest discurs transilvanism își pierde suflul în anii '30. Nașterea unei noi generații de intelectuali maghiari de stînga în România, formați în sistemul educațional românesc, care refuza o idealizare a raporturilor interetnice, își are și aceasta rolul său. Accentul pus pe specificitatea identității ungare transilvane este abandonat. Unitatea națiunii etno-culturale este revalorizată. Această dinamică interioară este puternic influențată de creșterea unui naționalism radical în România, mai ales odată cu mișcarea legionară. Ea reflectă de asemenea întărirea radicalismului de dreapta în Ungaria. Întărirea puterii Germaniei revizioniste contribuie și ea la acest fenomen.

Trebuie subliniat, într-adevăr, că în chiar momentul apariției sale, la începutul anilor '20, discursul transilvanist este într-un puternic decalaj față de ambianța românească, elitele românești fiind angajate în construcția statului național. Modelul lor de stat este modelul francez, iacobin, centralizat. Definiția pe care ele o dau națiunii este în schimb cea a *Kulturnation* germane. Minoritățile apar ca niște corpuri străine în sînul națiunii. Elitele liberale angajează după 1918 politici de centralizare și de omogenizare ale unui spațiu național pe care îl simt amenințat de iredentismul vecinilor — Ungaria și U.R.S.S. — și de presiunile centrifuge ale minorităților, adică 28% din populație. În plus, acest spațiu național este slăbit de revendicările locale și regionale, mai ales în Transilvania. Elitele burgheze românești ale provinciei sînt pe undeva perdantele acestei politici de centralizare dusă de național-liberali în anii '20. Totuși, parteneriatul cu transilvaniștii unguri este exclus în acest moment din multiple motive. Amintirea umilințelor suportate sub dominația maghiară pînă în 1918 rămîne încă vie. Mai mult, burghezia românească din Transilvania dorește să-și întărească pozițiile față de maghiari în cîmpurile economic și cultural. Aceștia au pierdut hegemonia politică și și-au văzut pozițiile economice slăbite după reforma agrară din 1919. Dar marile orașe transilvănene rămîn niște orașe maghiarofone, cu excepția zonei Banatului, unde limba dominantă din spațiile urbane este germana. Pondere economică a ungarilor, a evreilor și a germanilor rămîne, totuși, importantă pînă în anii '30. Există, deci, un consens între elitele românești din Transilvania și cele din Vechiul Regat în ceea ce privește urmărirea mobilizării naționale, în special antimaghiare.

Modul în care se articulează relația în triumghiul Ungaria — România — minoritatea maghiară în perioada interbelică duce, după cum s-a văzut, la definirea în termeni etnici și istorici a identității minorității maghiare. Minoritatea se identifică cu națiunea etno-culturală și/sau istorică maghiară a cărei unitate este pusă în valoare. Tratatamentul pe care i-l rezervă statul român nu-i favorizează integrarea politică în România, ci dimpotrivă. Alipirea Transilvaniei de Nord la Ungaria în 1940, atrocitățile comise în timpul războiului și de o parte și de alta adîncesc mai mult traumatismele celor două părți.

În perioada comunistă, relația în triumghiul Ungaria — România — minoritate suferă importante schimbări.

Instalarea comunismului produce o ruptură fizică — frontierele sînt greu de trecut —, dar și politică, economică și, într-o anumită măsură, simbolică, între minoritatea maghiară din România și națiunea-mamă. Această distanță nu rămîne stabilă, ea se

mărește sau se micșorează în funcție de circumstanțele politice. Revoluția ungară din 1956 trezește solidaritatea etnică la maghiarii din Transilvania: intelectuali, studenți din Cluj, din Timișoara își manifestă simpatia pentru insurgenți. Perioada care urmează mărește, în schimb, distanța. Unul dintre efectele orientării naționaliste a autorităților comuniste române, începînd de la sfîrșitul anilor '50, este suprimarea instituțiilor maghiare create la puțin timp după instalarea noului regim (Regiunea Autonomă, Universitatea „Bolyai”), conform directivelor politicii staliniste a naționalităților. Cît despre industrializarea masivă care demarează în acest moment, ea modifică harta etnică a Transilvaniei. Ponderea demografică a maghiarilor scade în spațiul transilvan (se trece de la 30% în 1920 la 20% șaptezeci de ani mai tîrziu) și această mișcare este mult mai spectaculoasă în orașele mari. Ungaria, autoritățile de la Budapesta nu reacționează public la aceste răsturnări. Caracterul național al Revoluției din 1956 dimensiunea sa antisovietică interzice regimului Kádár instrumentalizarea sentimentului național. Elitele politice și intelectuale maghiare din România nu pot, deci, să conteze pe sprijinul Budapestei în confruntarea cu comuniștii români. Situația se schimbă puțin după 1968 cînd Ceaușescu îi momește pe maghiari cu ideea unui contract. Unii intelectuali maghiari denunță public o declarație adoptată de Uniunea Scriitorilor din Budapesta care proclama dîbla apartenență a literaturilor minorităților maghiare, atît la cultura statelor a căror cetățenie o aveau, cît și la cultura maghiară. A afirma autonomia culturii maghiare din România înseamnă, în aceste împrejurări, un legămînt de fidelitate față de statul român și guvernării săi, care, în schimb, par a-și lua angajamentul de a lasă mîna liberă elitei maghiare în gestionarea afacerilor culturale ale minorității. Ungurii obțin crearea unui nou săptămînal cultural, *A Hét*. În aceeași perioadă este fondată editura Kriterion. Televiziunea și radioul își măresc timpii de emisie pentru programele în limba maghiară. Cultura maghiară din România cunoaște atunci o perioadă de înflorire. Un neo-transilvanism se afirmă cu putere. El apără specificitatea și demnitatea culturii maghiare din România. În același timp, produse culturale din Ungaria — muzica rock, pop, de exemplu — capătă o difuzare destul de largă în sînul minorității ungare. Dar această stare de grație nu durează mult, întărirea controlului ideologic, reducerea subvențiilor în cultură lovesc din plin instituțiile maghiare începînd cu a doua jumătate a anilor '70. Ceaușescu afișează ca obiectiv constituirea națiunii socialiste, a poporului unic muncitor, care își are rădăcinile într-un trecut dacic. Aceste proiecte nu lasă loc diferențelor culturale. Ele fac dificilă creația culturală românească și atacă puternic cultura maghiară din România, fragilizată deja de statutul său minoritar. În fața acestor ofensive, elitele culturale ungare aleg în majoritatea lor replierea în jurul tradițiilor, apărarea arhaismului, a folclorului. Numeroși intelectuali părăsesc România pentru a se instala, în cea mai mare parte, în Ungaria. De altfel, în 1988, începe o dezbatere pe tema legitimității acestei alegeri care este criticată în mod public de către scriitorul populist Csoori Sándor din Ungaria. După faza neo-transilvanistă de la sfîrșitul anilor '60 și începutul anilor '70, ultimul deceniu al comunismului este caracterizat printr-o triplă mișcare: revalorizarea legăturilor etno-culturale între minoritate și Ungaria vecină, în același timp națiune-mamă și loc al unei prosperități refuzate maghiarilor din Transilvania; a doua mișcare — replierea defensivă în jurul tradiției; a treia mișcare minoritară — refuzul acestei replieri. Ca

mărturie a acestui refuz stau tentativele vizînd reformularea problematicii minoritare în limbajul drepturilor omului, cum este cazul samizdatului *Ellenpontok* (Contrapuncte), a cărui figură de frunte a fost, între 1981 și 1983, Szöcs Géza. O altă expresie a acestui refuz sînt încercările de analiză a stării reale a minorității în cercuri intelectuale, cum ar fi cercul Limes, grupul de antropologi din Miercurea-Ciuc etc.

Revalorizarea solidarității etnice între Ungaria și minoritatea maghiară se datorează și unei evoluții a opiniei în Ungaria. Autoritățile comuniste din Budapesta se plasează pînă la sfîrșitul anilor '80, cel puțin la nivel oficial, pe poziții internaționaliste. Începînd din anii '60, Kádár și-a construit legitimitatea pe reformele economice și pe slăbirea controlului ideologic. Între anii 1970-1980, societatea maghiară se modernizează. Este o modernizare fără modernitate, pentru a relua formula lui Ralf Dahrendorf, din moment ce societatea este privată de libertăți politice, și libertățile sale economice sînt destul de restrînse. Dar Ungaria devine „baraca cea mai veselă a lagărului comunist”. Această formulă rezumă bine autopercepția colectivă a ungarilor, ea relevînd mîndria națională a unei Ungarii kadariste care se percepe ca fiind țara cea mai occidentalizată din lagărul sovietic. Formula indică astfel ascendentul dobîndit de către identificarea stato-națională asupra identificării națiunii culturale. Totuși, în același moment, începînd din anii '70, minoritățile, ungarii din România în special, revin în atenția opiniei maghiare. La originea acestor reveniri este un grup de scriitori, moștenitori ai populiștilor din perioada interbelică. Ei trag semnalul de alarmă și dezvăluie degradarea condițiilor de existență ale culturii maghiare din România, închiderea școlilor maghiare, suprimarea revistelor ungurești, exprimîndu-și neliniștea din cauza declinului demografic al maghiarilor din Transilvania. În anii '70, tineri din Ungaria redescoperă Transilvania, atrași de arhaismul și autenticitatea peisajelor sale, a oamenilor săi. Unii intră în rețele care aduc ajutoare — alimente, medicamente, cărți — maghiarilor transilvăneni. Pe măsură ce naționalismul regimului Ceaușescu se înăsprește, pe măsură ce situația economică a României se înrăutățește și proiectele de sistematizare a satelor sînt făcute publice, migrarea spre Ungaria se intensifică. Reflectoarele sînt atunci fixate pe minoritate. O parte din populația maghiară se mobilizează din solidaritate etnică. Intelectuali proveniți din cercurile liberale ale opoziției democratice se indignează mai mult de violarea drepturilor omului. Acest reviriment profită de asemenea de o schimbare pe plan internațional, deoarece chestiunea minorităților revine în mod recurent pe agendele reuniunilor C.S.C.E. În a doua jumătate a anilor '80.

3.

Căderea regimului comunist inaugurează pentru minoritatea maghiară o perioadă marcată în același timp de continuități și de rupturi. Se poate observa o primă similitudine cu perioada interbelică, și anume valorificarea unității etnice a ei. Atunci, Partidul Național Ungar era singurul reprezentant politic al ungarilor din România. Astăzi, același rol este îndeplinit de către UDMR. Constituită încă din decembrie 1989, UDMR a jucat un rol important în construirea democrației în România. Ea a articulat și adus pe scena politică revendicările maghiarilor, le-a făcut cunoscute majorității, le-a discutat și a încercat să le negocieze cu elitele românești. Chiar dacă

bilanțul său este moderat, negocierea politică este întotdeauna preferabilă confruntării violente, de stradă. UDMR Și-a stabilit de asemenea misiunea de a organiza comunitatea maghiară din România, de a crea un cadru instituțional care să-i lărgească autonomia. Ea apare ca un reper central pentru autoidentificarea ungarilor și formulează ideologiile identității. În 1992, unul dintre sloganele sale electorale era: „Să ne asumăm propria identitate!”. În luna octombrie a aceluiași an aleșii săi depuneau jurământul de fidelitate față de minoritatea maghiară. Ceremonia era organizată în biserica romano-catolică din Cluj. Toate bisericile ungurești participau la acest ritual care pune în scenă unitatea în jurul valorilor tradiționale ale comunității maghiare. Inițiativa venise de la grupul numit „al radicalilor”. Cu câteva ore înainte, președintele Domokos și președintele de onoare Tőkés, schimbaseră replici violente. Obiectul dezacordului era felul în care trebuiau apărate drepturile maghiarilor din România. Trebuia oare întărit discursul autonomist cu riscul unei ruperi a dialogului cu românii (mai ales cu Opoziția din acel moment) sau trebuia adoptat un ton mai temperat al revendicărilor și continuat dialogul? Această interogație devenită ulterior recurentă apărea puțin după alegerile legislative din România din septembrie 1992, marcate de ascensiunea partidelor naționaliste, P.U.N.R., P.R.M. și P.S.M. Ritualul trebuia să facă uitate disensiunile și să reafirme, prin simboluri puternice, unitatea. El se adresa în egală măsură statului român, invitat să ia în seamă revendicările acestei minorități puternice prin coeziunea sa internă, dar și Ungariei, care sub guvernarea Antall încuraja discursul de afirmare identitară a maghiarilor. Prin simbolurile alese, ritualul proiecta imaginea unei comunități fidele tradițiilor sale, repliată pe propriile instituții, între care Biserica ocupa un loc de prim ordin. Această reprezentatie simbolică dădea iluzia stabilității. Or, opt ani după această punere în scenă, și zece ani după căderea comunismului, impresia care se degajă din câmpul minorității este mai degrabă de mișcare, de instabilitate.

Să luăm mai întâi în considerare relațiile ungaro-ungare. Ele influențează, după cum s-a văzut deja, percepțiile identitare ale minorității ungare din România. Aceste relații sînt asimetrice, pentru că ele nu angajează doi parteneri egali. Partenerul puternic al cuplului este Ungaria. În 1990 Ungaria democratică și-a revizuit Constituția pentru a înscrie în cadrul ei principiul responsabilității Republicii Ungare față de minoritățile maghiare din țările vecine. Ea s-a redefinit astfel ca națiune-mamă. Dar națiunea-mamă post-comunistă are relații mult mai complexe, câteodată contradictorii, cu minoritățile, comparativ cu națiunea-mamă din perioada interbelică. Mai întâi, Ungaria post-comunistă, Ungaria de astăzi, nu este nici iredentistă, nici revizionistă. Există voci care recomandă revizuirea frontierelor existente, dar ele sînt minoritare în interiorul Ungariei. Sînt probabil ceva mai numeroase în rîndul emigranților din America, Canada, Australia, dar capacitatea lor reală de a aduce prejudicii este foarte redusă. În schimb, există un consens în sînul clasei politice în ceea ce privește necesitatea de a susține maghiarii dinafara frontierelor, pentru ca ei să poată să-și apere în mod liber identitatea. Dar modalitățile, conținutul acestui sprijin divizează elitele politice de la Budapesta. Fiecare schimbare de majoritate parlamentară a antrenat modificări ale politicilor față de minorități. Pe plan simbolic, declarațiile de investitură ale celor trei prim-miniștri, Antall, Horn și Orbán au transmis mesaje diferite, chiar divergente. Antall se declara primul-ministrul de suflet a 15 milioane de unguri, însuflețind astfel minoritățile

maghiare — în special pe cea din România — în identitatea lor etno-culturală ungară. El a continuat procesul de apropiere ungaro-ungar, amorsat în ultimii doi-trei ani ai comunismului. Ambiția sa era de a amplifica această mișcare, de a reconstitui unitatea culturală a națiunii ungare. Dar Antall nu a dat dovadă de prea multă empatie pentru sentimentele și sensibilitățile vecinilor. Venirea la putere a lui Gyula Horn a marcat ruptura cu această politică ofensivă. Horn s-a declarat prim-ministrul a 10,5 milioane de unguri, simțindu-se însă responsabil de soarta minorităților maghiare. Maghiarii din România, care apreciaseră politica inaugurată de Antall, au fost profund dezamăgiți de revenirea ex-comuniștilor la putere în Budapesta. Ei au trăit sentimentul abandonării lor: nu puteau să conteze decât pe ei înșiși. Atrasă de Europa, Ungaria lui Horn li se părea că dă înapoi. În realitate, sosirea socialiștilor și a liberalilor la guvernare, în 1994, a fost mai degrabă însoțită de o redefinire a priorităților politicii externe ungare decât de o abandonare a minorităților. Integrarea europeană și euro-atlantică a devenit prioritatea priorităților, urmată de ameliorarea relațiilor cu vecinii — condiție a integrării — și apărarea minorităților maghiare. Această schimbare a influențat de asemenea relațiile guvernului ungar cu UDMR. Între 1993 și 1996, Uniunea își dezvoltase structurile organizatorice de tip umbrelă, adunând majoritatea instituțiilor minorității. Astfel, ea s-a dotat cu un președinte, un „mini-parlament” (Consiliul Reprezentanților Uniunii) și un guvern (Biroul Executiv). A elaborat programul autonomiilor, definind trei tipuri ale acestora: personală, culturală și teritorială. Respins de partenerii săi români din Opoziție, acest program a fost susținut de guvernul Antall. Venirea guvernului Horn a schimbat însă datele problemei. Pentru a apăra minoritățile, echipa Horn a avut o abordare mai tehnică și s-a sprijinit mai mult pe normele internaționale, e adevărat, mai puțin generoase comparativ cu anumite revendicări ale maghiarilor din România. În septembrie 1996, în momentul semnării tratatului bilateral între Ungaria și România, UDMR s-a găsit izolată. Primul ministru Horn a semnat tratatul în ciuda protestelor Uniunii, care era nemulțumită de textul tratatului, considerat restrictiv în materie de drepturi ale minorităților. Schimbarea majorității parlamentare din 1998 la Budapesta a modificat din nou abordarea relațiilor ungaro-ungare. Mai puțin ofensivă față de vecini decât guvernul Antall, echipa condusă de Viktor Orbán a reafirmat (sacralizând-o) unitatea culturală a națiunii ungare. În momentul investiturii sale, el a amintit că frontierele de stat nu coincideau cu cele ale națiunii culturale. Instituționalizarea raporturilor ungaro-ungare a făcut progrese în ultimul timp. Crearea Conferinței Permanente Ungare, reflecția angajată asupra legilor statutului care trebuie să definească drepturile specifice pentru maghiarii din afara frontierelor — în mod deosebit dreptul la educație, la protecție socială și la muncă în Ungaria — dovedesc această nouă abordare. Ea ridică, totuși, numeroase probleme, și este puternic criticată de Opoziția din Ungaria. Fără a mai intra în detalii, voi aminti doar că acest nou mod de a concepe chestiunea încearcă, printre altele, să răspundă neliniștilor minorităților, care se tem să nu fie izolate din nou de Ungaria, după ce aceasta se va fi integrat în Uniunea Europeană, în Spațiul Schengen. Decizia Bruxelles-ului de a începe negocierile de aderare cu România îndepărtează, cel puțin pentru maghiarii din această țară, ipoteza unei izolări. Chiar dacă ritmurile de integrare vor fi foarte diferite, Ungaria având un avans considerabil.

Aceste tensiuni, aceste revirimente dezvăluie complexitatea relațiilor între Ungaria și minoritatea maghiară din România. O complexitate a politicii la nivel înalt, dar și complexitate socială în general. Este adevărat că, după căderea comunismului, contactele personale, contactele instituționale între maghiarii de ambele părți ale frontierei s-au intensificat. Universități, școli, mass-media, oameni de afaceri dezvoltă proiecte comune. Regionalizarea economică, care se constată peste tot, în Europa, în America sau în Asia, favorizează în cazul de față o anumită reintegrare ungaro-ungară. Dar acesta nu este decât un aspect al realității complexe la care ne referim. Multiplicarea contactelor nu a întărit sentimentul solidarității etnice. În Ungaria, acesta cunoaște un recul după faza regăsirii entuziaste de la sfârșitul anilor '80. Așa se face că maghiarii din România sînt calificați drept români sau tratați ca niște rude sărace în Ungaria. Se poate observa că basarabenii nu sînt cu mult mai bine văzuți în România. Pentru a reveni la Ungaria, o cincime din populația ei nu-i consideră pe maghiarii din România ca unguri adevărați. Or, 67,3% dintre „străinii” stabiliți în Ungaria între 1990 și 1997 sînt maghiari din România.

Imaginea Ungariei în cadrul minorității maghiare ilustrează de asemenea această complexitate. Antropologii (în special Bíró Zoltán din Miercurea-Ciuc) au arătat că această imagine are două dimensiuni, una oficială, transmisă prin mass-media, oamenii politici etc..., pozitivă, și cealaltă, informală, mai degrabă negativă. Imaginea pozitivă este imaginea unei Ungarii mai moderne, mai apropiate de Europa, mai dezvoltate. Imaginea negativă este cea a unei lumi în care solidaritatea comunitară, valorile tradiționale — națiunea, familia, de exemplu — și-au pierdut din importanță, fiind înlocuite de valorile modernității, ale individului etc. Un intelectual secui, Táncczos Vilmos, vorbea despre mitul decolorat al Transilvaniei în ochii ungarilor din Ungaria, mai interesați de Bursa din Viena decât de trecutul acestei provincii. Pe scurt, intensificarea contactelor a condus de asemenea la descoperirea diferențelor, iar unitatea culturală și-a revelat clivajele. Aceste diferențe asumate hrănesc conștiința unei identități ungare specifice maghiarilor din România. Unele anchete sociologice au confirmat această tendință. Identificarea „patriei” variază de la o anchetă la alta. Unele indică faptul că o majoritate a maghiarilor desemnează drept patrie a lor România, alții dezvăluie identificări cu niște patrii mai mici, Transilvania concurînd cu regiunea de reședință. Dar în toate aceste anchete, Ungaria nu este aproape deloc identificată drept patrie. Se observă deci o anumită autonomizare față de Ungaria. Aceasta nu înseamnă, evident, că modelul unguresc este respins; el îi atrage puternic ca model de dezvoltare mai ales pe tineri. Dar în același timp îi și respinge. Se poate observa, în sfîrșit, că dacă tendința dominantă în sînul minorității a fost, după 1989, de a imagina raporturile cu Ungaria dintr-un unghi colectiv, de o vreme încoace asistăm, mai ales printre tineri, la o redefinire a acestor raporturi, dintr-o perspectivă centrată pe individ. Se trece de la raporturile de tip „noi”, ungarilor din România, și „ei”, ungarilor din Ungaria, la raporturi de tipul „eu”—„ei”. Sînt astfel valorizate demersurile individuale. De exemplu, tineri unguri din Transilvania încearcă să-și finanțeze ei înșiși studiile în Ungaria, fără a apela la fundațiile maghiare din Transilvania sau la bursele statului ungar. Ei încearcă să-și găsească un rost în Ungaria prin alte mijloace decât invocarea etnicității.

Rezumînd, unitatea culturală ungară din perioada interbelică nu mai există, dar nu este vorba, totuși, de o ruptură, ci de instabilitate și de dinamică în relațiile ungaro-ungare. Ungurii din Ungaria se găsesc, și ei, într-o situație de oscilație identitară : identificare stato-națională, identificare etno-culturală, identificare supra-națională, europeană, care toate se ating și se ciocnesc.

Să vedem acum raporturile minorității față de statul român și față de majoritatea românească. Aceste raporturi sînt, la rîndul lor, complexe, și suscită în sînul minorității atitudini defensive și atitudini ofensive, legate de competiția între unguri și români în Transilvania. Sub presiunea internațională, dar și sub efectul democratizării, situația minorității s-a ameliorat în acești ultimi zece ani. Nașterea unui spațiu public unguresc, desigur, imperfect, crearea unor instituții ungurești, dezvoltarea sistemului educațional în limba maternă, diversificarea mass-mediei în maghiară, sînt tot atîtea semne ale acestei evoluții pozitive. Ea a fost lentă și foarte incertă pînă în 1996, perioadă dominată de persistența puternică a retoricii naționaliste românești care a instrumentalizat spaimile și fantezmele pierderii Transilvaniei. Trebuie să recunoaștem că reapariția chestiunii maghiare, mobilizarea în jurul UDMR, au șocat o parte din populația românească. Înainte de 1989 li se explicase românilor că problema naționalităților era rezolvată. Reactualizarea sa în primele săptămîni ce au urmat căderii regimului comunist a provocat un puternic disconfort. Cu atît mai mult cu cît populația românească era destabilizată deja de deschiderea spre lume după o perioadă de închidere și izolare. Chestiunea maghiară a făcut mai dureroasă problematizarea identității românești. A se întreba despre locul convenit maghiarilor în statul român însemna, și continuă să însemne, a se întreba despre propriul stat-națiune. Este el oare statul tuturor cetățenilor săi, cu diversitatea lor culturală, sau este mai degrabă statul națiunii etnice române?

Oricum, formarea în 1996 a coaliției cuprinzînd în cadrul său UDMR a permis progrese importante în domeniile învățămîntului în limba maghiară, a folosirii limbii materne în administrație, a inscripțiilor bilingve, și mă opresc aici. Totuși, coaliția nu și-a îndeplinit promisiunile, ea nu a dus la bun sfîrșit o veritabilă revizuire a politicii față de minoritatea maghiară, după cum nu a reușit să avanseze suficient nici în modernizarea statului. Or, cele două sînt legate. Dezbaterile asupra universității maghiare au arătat că atitudinile naționaliste — fie ele etno-naționaliste sau etatiste — și inerțiile concepțiilor despre stat marcau spiritele, inclusiv în sînul partidelor democratice și în cîmpul intelectual. Se constată astfel, la zece ani după căderea comunismului, că traumatismele trecutului — și relațiile româno-ungare sînt încărcate de aceste traumatisme —, la fel ca și instrumentalizarea lor politică, inerțiile, ca și improvizațiile pripite — și amintesc aici ca exemplu doar soarta tristă a Universității Petöfi-Schiller — fac ca progresul spre o soluție durabilă în chestiunea ungurească să fie foarte dificil. Cu atît mai mult cu cît politicile trebuie să țină cont de presiunile unei societăți încă foarte puțin modernizate. Marcat de dificultățile economice, de sărăcie, cadrul general al negocierii între elitele românești și cele maghiare nu facilitează nici el această negociere și, îndeobște, nu favorizează nici recunoașterea calmă a diversității culturale. Cooptarea UDMR la guvernare a însemnat începutul evoluției spre modelul democrației consensuale, în care reprezentanții minorităților participă activ la elaborarea politicilor care-i privesc. Dar această evoluție este astăzi blocată, viitorul său depinzînd

în special de rezultatele viitoarelor alegeri legislative. Cu alte cuvinte, și în această privință ne aflăm într-o situație de oscilație, de incertitudini. Este fals să se vorbească de continuarea unor politici elaborate de asimilare, așa cum fac cercurile radicale maghiare, dar este tot atât de fals să se vorbească de un model românesc de soluționare a problemei etnice. Numai dacă nu cumva îl comparăm cu modelul negativ prin excelență, modelul iugoslav. Este, în schimb, un motiv de satisfacție inițierea unui dialog — chiar dacă nu au fost încă evocate chestiunile de principiu — care se speră că va continua.

Aceste remarci mă conduc la următoarea constatare: perioada post-comunistă nu a redus fractura etnică în România. Identitatea maghiară din România se alimentează din diferențele asumate față de națiunea-mamă ungară, dar și din diferențele afirmate față de majoritatea românească. Unele dintre aceste diferențe sînt fondate pe durată lungă, altele trimit mai degrabă la durată medie și scurtă, la competiția dintre unguri și români în cadrul statului român. Dincolo de aceste diferențe subliniate, se poate observa și o apropiere a culturilor — în sensul antropologic al cuvîntului cultură — sub presiunea acelorași modele consumiste, a acelorași constrîngeri economice. Mai mult, coabitarea în timp cu românii a influențat cultura și limba maghiară, și invers. Limba maghiară din Transilvania se distinge de limba maghiară din Ungaria, nu numai printr-un mai puternic arhaism, ci și printr-un anumit număr de românisme. Aceste apropieri și influențe reciproce nu reduc, totuși, nici printre români, nici printre maghiari, sentimentul de a fi diferit. Freud vorbea, în legătură cu acest lucru, de narcisismul micilor diferențe. În orice caz, politicile menite să organizeze coexistența pașnică a diferitelor comunități trebuie să țină cont de aceste percepții.

După căderea regimului comunist, comunitatea maghiară a menținut, deci, distanța simbolică față de români. Au fost valorificate unitatea și coeziunea etnică. Este adevărat că statutul minoritar favorizează, într-un spațiu puțin modernizat, ca al nostru, etnocentrismul, promovarea valorilor tradiționale, colective, în detrimentul valorilor individuale. Această imagine a unității este, totuși, parțială, simplificatoare. Realitatea cîmpului minoritar este mult mai complexă. Tendința dominantă se îndreaptă spre accelerarea diferențierii în cadrul său. Adîncirea clivajelor printre elitele politice dovedește în parte această diferențiere, chiar dacă alți factori contează și ei în această dinamică. Presa și-a multiplicat oricum, în ultima perioadă, informațiile asupra ciocnirilor dintre taberele adverse, dintre „moderați” și „radicali”, ale căror figuri de primă mărime sînt președintele Markó Béla, respectiv președintele de onoare, Tökés László.

Această diferențiere a început înainte de 1989, dar ea s-a accelerat ulterior. Este evident că țărani, muncitorii, intelectualii, într-o vale din fundul regiunii secuiești sau în Partium, la Cluj sau la București, n-au trăit comunismul în exact același mod. Dar aceste diferențe nu s-au putut exprima liber în epocă. Or, democratizarea a scos la lumină disensiunile generaționale, regionale, politice, în sînul minorității maghiare. Identificarea cu maghiaritatea nu se face întru totul la fel în teritoriile în care ungurii sînt majoritari — adică în județele Harghita și Covasna — în teritoriile unde cele două comunități se află într-o poziție de echilibru sau acolo unde maghiarii nu reprezintă decît 20 pînă la 30% din populație sau și mai puțin. Competiția simbolică româno-ungară — de exemplu, competiția pentru școli — este mai puternică în teritoriile mixte, unde raportul demografic între comunități este mai echilibrat.

Modificările intervenite pe harta etnică a Transilvaniei în timpul perioadei comuniste au repus, de altfel, problema centrului simbolic-cultural al minorității maghiare. Clujul îndeplinise în mod tradițional acest rol. Declinul ponderii ungarilor în acest oraș i-a repus în discuție centralitatea. Distribuirea birourilor teritoriale ale UDMR arată existența mai multor centre: București, Cluj, unde se găsește biroul președintelui executiv, Tîrgu-Mureș, cu biroul președintelui Uniunii, Markó Béla. Regiunile secuiești, unde maghiarii sînt prezenți în bloc compact, au cîștigat importanță și aspiră la recunoaștere. Dezbaterile privind universitatea maghiară au opus, în special în 1997, pe susținătorii creării universității la Cluj adepților înființării unei rețele de facultăți situate în regiunile secuiești. Rivalitatea și competiția dintre aceste orașe au implicații asupra definirii identității maghiare, fiecare fiind purtătorul unei istorii locale, a unor tradiții locale.

Dar identitatea maghiară este reformulată și de cei care critică replierea pe tradiții, distanțîndu-se de acest fenomen. Intelectualii unguri n-au adoptat aceeași poziție în 1997, în legătură cu universitatea maghiară. Am văzut deja disensiunile pe bază regională. Dar tensiunea tradiție-modernitate a fost, de asemenea, prezentă. Au fost unii care s-au referit numai la tradiție, la trecut, la secolele de învățămînt superior unguresc în Transilvania. Ei n-au avut multă înțelegere pentru sensibilitatea românească. A existat însă și o minoritate care și-a manifestat reticența și a amintit lipsa de profesori competenți pentru a face din această instituție universitară ungurească un spațiu de excelență. Alții, mai numeroși, au recunoscut realitatea acestei penurii, dar au apărut cu tărie principiul unei universități maghiare ca o soluție vizînd să stopeze reculul culturii maghiare de nivel înalt în Transilvania, să încetinească emigrarea tinerelor spirite maghiare spre Ungaria. Această problemă este reală, chiar dacă în ultimul timp liniile de învățămînt în limba maghiară de la Universitatea Babeș-Bolyai s-au înmulțit.

Cu alte cuvinte, pozițiile în cadrul minorității maghiare sînt diverse și nu se reduc la replierea conservatoare pe tradiții. Ultimul exemplu a fost oferit de președintele Consiliului Județean Harghita, Kolumbán Gábor, susținător al politicii de regionalizare în cadrul legii de dezvoltare regională, adoptată în 1998. Într-un interviu, el invita la o redefinire în termeni regionali a identității regiunii secuiești. El respingea astfel definirea în termeni etnici. Pe de altă parte, el schița pentru această regiune un proiect de dezvoltare bazat pe turism și informatică și visa cu voce tare la un soi de Silicon Valley în inima Transilvaniei, într-o regiune cunoscută pentru arhaismul său. Desigur, sîntem puțin sceptici în ceea ce privește realizarea acestui proiect. Totuși, acest discurs marca o deschidere.

Dealtfel, alți observatori au sesizat deja un început de modernizare a acestei regiuni secuiești, cu consecințe pozitive și negative. Îl voi aminti doar pe fotografii maghiar Korniss Péter. Fotografiiile realizate de el în ultimele trei decenii în Maramureș și în regiunea secuiască au putut fi admirate anul trecut la București. Ei bine, una dintre aceste fotografii, în alb-negru, realizată în 1991 sau 1992, ne arată un bătrîn țaran secui care pozează mîndru în fața obiectivului. El se află în camera sa, înconjurat de obiecte tradiționale, cu blide fixate pe pereți etc. Dar în fundal ne surîde dintr-un poster Michael Jackson.

Desigur, negocierea între fidelitatea față de tradiție, față de sine însuși și schimbarea, deschiderea spre modernitate și exterior nu este întotdeauna la fel de dramatică precum în cazul acestui țăran. Totuși, această tensiune, această dilemă fidelitate-schimbare se pune, mai mult sau mai puțin, pentru noi toți. Și din această dilemă, cum ar spune Caragiale, noi nu putem ieși. Să încercăm, deci, să ne descurcăm cu ea.

Traducere de Mirela Lazăr

Kántor Zoltán

Cîteva probleme teoretice ale autodefinirii și autoorganizării

Antonela Capelle-Pogăcean analizează încercarea de autodefinire a minorității maghiare din România de după 1989, în cadrul teoretic al statului național român și al națiunii-mamă maghiare. Desigur, autoarea analizează și conotațiile istorice ale acestei relații semnalînd faptul că încercările de autodefinire nu sînt chiar de dată recentă, ci se încadrează într-un proces care a început după 1918. Problemele sînt aceleași, însă soluțiile depind de sistemul politic. În ce mă privește, voi reflecta asupra unor probleme ridicate de acest studiu, dintre care cele mai importante le consider a fi relația dintre stat și națiune, respectiv cadrul interpretativ al minorității naționale. Chiar dacă problemele legate de autodefinire și autoorganizare sînt strîns legate între ele, din punct de vedere logic autodefinirea este primordială.

Voi începe cu problema teoretică a relației dintre stat și națiune. Este deja un loc comun să afirmăm că în acest spațiu, granițele statelor nu coincid cu cele ale națiunilor. De la formarea națiunilor moderne, aceasta constituie una dintre principalele probleme ale regiunii. Este falsă părerea conform căreia ele vor fi rezolvate de (eventuala) bunăstare economică. Trebuie să pornim de la ideea că problemele etnice/naționale vor influența încă multă vreme de-acum încolo politica regiunii, iar tot ce putem face — așa cum spune și Capelle-Pogăcean — este să „încercăm să conviețuim cu această situație”.

Pentru a înțelege mai bine problema trebuie să avem în vedere formarea națiunilor și forța organizatorică a principiului național. În cazul minorităților naționale trebuie să acordăm o atenție aparte modului de formare a minorității respective. În cazul în care hotarele națiunii nu coincid cu granițele statului, trebuie să facem distincție între autodefinirea națiunii culturale, respectiv a națiunii-stat. În această situație putem face apel la definiția dată de Benedict Anderson națiunii ca și comunitate imaginară. În definiția lui Anderson, națiunea este o comunitate imaginară politică, delimitabilă și suverană. Această definiție poate fi desigur aplicată, cu cîteva ajustări, și minorităților naționale.

Relația dintre națiunea în sens etnocultural și minoritatea națională nu poate fi ignorată. În timp ce, conform definiției lui Anderson, înainte de 1918 națiunea maghiară era o comunitate politică imaginară, după 1918 acest lucru este valabil cel mult pentru cei rămași între granițele statului ungar. Putem afirma că toate elementele definiției sînt valabile pentru maghiarii care trăiesc pe teritoriul Ungariei, mai puțin termenul de „imaginar”, deoarece numai o parte (majoritatea) dintre cei care aparțin comunității imaginare au rămas între granițele statale. De asemenea, putem considera că este satisfăcut criteriul necesar, dar nu și cel suficient.

Să vedem însă ce se întîmplă în cazul minorității naționale. Este ea oare, o comunitate imaginară politică, suverană și delimitată? Este imaginară, ca orice grup mai mare. Este delimitată, dar nu de limitele „imagine”, ci de granițele statale concrete, care limitează acest imaginar. De suveranitate însă, nici că poate fi vorba. Putem constata că granițele statelor determină și în continuare limitele comunității imaginare, putînd de aceea identifica trei tipuri de comunități imaginare. Prima este comunitatea imaginară etnoculturală („maghiarimea” — totalitatea maghiarilor), a doua, comunitatea imaginară suverană din țara-mamă, iar a treia, comunitatea imaginară a minorităților naționale. În perioadele de după 1918, de fiecare dată trebuie analizată relația dintre acestea trei, în multe din cazuri ea putînd oferi explicații la diferitele discuții care apar pe marginea problemei naționale.

Problema națiunii nu este doar una teoretică, în diferite situații politice elita politică punînd accentul, conform intereselor sale, și pe diferite elemente constitutive ale autodefinirii. Szűcs Jenő constata pe bună dreptate că „în perioada Monarhiei, conștiința istorică a claselor conducătoare maghiare era caracterizată prin utilizarea alternativă a două concepții: național-statală față de minorități, respectiv național-culturală față de politica de germanizare a Curții din Viena”. Definiția națiunii, respectiv utilizarea acesteia, nu este numai un concept de specialitate, ci în același timp și un instrument politic. Astfel, analizînd formarea, construirea națiunilor est-europene, putem constata cu surprindere cît de mult depinde această definiție nu numai de conjunctura politică, ci și de intențiile politice. În timp ce în Ungaria nu există minorități naționale care să formuleze un program politic, adică nu există minorități naționale care să susțină o politică de construcție a națională, acest lucru nu poate fi spus și referitor la minoritatea maghiară din România. La nivel teoretic, România nu își poate defini concepția națională în același cadru, fiindcă, în acest caz, fie nu îi consideră pe românii din Republica Moldova ca fiind parte a națiunii române, fie trebuie să accepte că maghiarii din România sînt și ei parte a națiunii maghiare. În același timp, sub semnul concepției de stat național, minoritățile din România și românii din afara granițelor nu pot fi considerați concomitent ca parte a națiunii etnoculturale. Din motivele amintite, relația dintre națiune și stat trebuie analizată în funcție de conjunctura politică concretă a momentului.

Pe baza celor de mai sus putem risca afirmația că — indiferent de felul în care definim maghiarii din România și privind cu scepticism retorica oficială — autodefinirea maghiarilor din România este, pe de o parte, o funcție a situației istorice (stat român, națiune maghiară), iar pe de altă parte — și poate că acesta este lucrul cel mai important — maghiarii din România se consideră o entitate politică și socială

independentă. Scopul declarat sau nedeclarat al acestei comunități este constituirea unei societăți independente și organizate după principiul național. Am pus accentul pe intenții fiind vorba despre autodefinire, ceea ce presupune automat și o imagine de viitor.

În această analiză nu voi discuta politica statului român, respectiv a celui ungar față de minoritatea maghiară din România, ea fiind prezentată de Capelle-Pogăcean prin mai multe exemple. Voi continua însă cu analiza autoorganizării minorității maghiare din România.

Schimbările care au loc sînt nu numai pe planul autodefinirii, ci și la nivelul autoorganizării. Acesta este momentul în care începe și instituționalizarea pe bază națională. Partidele minorităților naționale sînt în același timp partide politice și organizații sociale. Ca partid politic, ele participă la alegerile generale și locale întărindu-și astfel structura de partid. În paralel, acestea încearcă și organizarea propriei societăți („imaginare”). Principala caracteristică a acestui proces o constituie formarea structurii instituționale pe baze etnice, cea care ne arată că linia de demarcație pe bază etnică este determinantă. Și dezbateră inițială de studiul lui Molnár Gusztáv ridică tot problema liniilor de demarcație. Simplificînd puțin lucrurile, Molnár pune accentul pe liniile de demarcație teritorială, în timp ce partenerii de dezbateră consideră că demarcația etnică este mai accentuată. În acest demers mă voi ocupa însă doar de linia de demarcație etnică.

Pornind de la modelul andersonian, aflăm și răspunsul la întrebarea: de ce dorește o minoritate națională să devină o comunitate politică suverană. În acest sens, putem observa aspirațiile politice ale politicianilor și intelectualilor minorității naționale. Pe baza observațiilor anterioare putem afirma că obiectivele politicii minoritare pot fi formulate foarte simplu ca fiind acelea de creare a unor unități mai mici în cadrul țării (cu sublinierea că nu fac aici analiza problemelor legate de secesiune sau iredentism). Acceptăm ca teză fundamentală ideea că minoritatea dorește segregarea, în pofida tuturor retoricilor publice. Pot fi distinse două tipuri de segregare: segregarea teritorială, respectiv, cea instituțională. În politica minorităților, federalismul, autonomia, devoluția, descentralizarea administrativă primesc acum o importanță deosebită deoarece ele servesc la crearea unităților mai mici, în care minoritatea națională poate deveni majoritate (chiar dacă nu ca grup omogen), și în care, într-un fel sau altul, ea este cea care ia decizii. Prin aceasta ea se apropie mai mult de situația politică în care națiunea este condusă de lideri conaționali, ceea ce, după Ernest Gellner, reprezintă unul din scopurile naționalismului. Segregarea instituțională încearcă să constituie instituții independente (maghiare), fie prin desprinderea din sistemul instituțional statal existent (sau în cadrul acestuia), fie prin constituirea unor instituții noi. Prin urmare, crearea unor instituții a căror funcționare să fie organizată de minoritate conform propriilor nevoi și idei. Desigur, aceasta observație este valabilă doar la nivel macrosocial, nu și la cel microsocial.

Putem deci delimita revendicările politice și juridice de crearea, respectiv, întărirea societății etno-civile. Pe baza celor prezentate anterior, se observă că în cazul grupărilor politice ale minorităților trebuie să delimităm partidul politic de organizația socială. Bineînțeles, în practică ele nu pot fi separate, dar din punct de vedere metodologic ne

putem permite o astfel de delimitare. Partidul minorității, ca partid politic, participă la viața politică a țării, pornește în alegeri, formează grup parlamentar și reprezintă interesele propriilor alegători. Tot ca partid politic, urmărește și realizarea segregării teritoriale și instituționale amintite. Prin urmare, spre exterior realizează segregarea (cultură, națiune), iar spre interior are un rol integrator. Aceasta este funcția grupării politice a minorității ca organizație socială — de a construi societatea etno-civilă pe identitatea națională.

Trebuie să avem în vedere două procese, și anume, cel coordonat de sus și cel organizat de jos. Între organizațiile, instituțiile constituite sau coordonate de sus le-ăș include pe cele care într-un fel depind de organele de conducere ale maghiarilor din România. Cele înființate de jos cuprind organizațiile formate independent de acestea. Desigur, chiar și aceste inițiative „civile” depind de multe ori de UDMR, în sens mai larg, sau de resursele din Ungaria. În acest sens, abia dacă putem vorbi de o societatea civilă a maghiarilor din România. De aceea propun pentru analiză noțiunea de societate etno-civilă. Această societate civilă face parte din proiectul de constituire a sistemului instituțional maghiar din România, sau mai exact, al construirii națiunii maghiare din România. Scopul său îl constituie formarea unei societăți paralele. Grupul de cercetători din Miercurea-Ciuc (Bíró A. Zoltán) vorbește de o societate maghiară din România, ceea ce în interpretarea mea poate fi doar posibilul rezultat al acestei politici de construire a națiunii.

Aspectul interesant din punct de vedere teoretic este acela de a afla unde va conduce această construire a națiunii minoritare? În scopul clarificării cadrului de analiză trebuie să vedem dacă există posibilitatea ca o politică reușită de construire a națiunii să conducă la formarea unei națiuni de sine stătătoare. Va exista oare o națiune maghiară din România pe lângă națiunea maghiară propriu-zisă? Sau să considerăm că Ungaria și minoritățile maghiare din țările vecine construiesc aceeași națiune în condiții diferite? Departe de mine intenția de a formula vreun răspuns la aceste întrebări, însă din punct de vedere metodologic trebuie ca ele să fie puse, în primul rând pentru a formula cu mai multă modestie problema și pentru a trata această problemă a construirii națiunii doar ipotetic. Cu această precizare, pot afirma deja că observațiilor mele empirice m-au condus la concluzia că trebuie analizate mecanismele de construire a națiunii.

În reflecțiile mele de mai sus am dorit doar să aprofundez unele probleme ridicate de studiul Capellei-Pogăceanu, avînd convingerea că analizele descriptive trebuie așezate într-un cadru teoretic. Autoarea ridică probleme fundamentale care, sper, vor duce în paginile revistei la o dezbatere fructuoasă.

Traducere de Venczel Enikő

Demény Péter

Mici și meci

În copilărie eram mai maghiari decît acum, cînd sîntem o adunătură de corcitură renegate.

Îmi amintesc de meciurile echipei Steaua (aș putea să mă exprim mai elegant, să vorbesc despre competiție, partide de fotbal, dar nu, acestea nu erau partide, erau meciuri), ei bine, la meciurile echipei Steaua țineam întotdeauna cu adversarii, indiferent că era vorba de polonezi, de spanioli, de turci sau de finlandezi. Dar nici în asemenea situații nu puteai să faci oricui galerie, nemaivorbind cînd „ăștia” jucau cu echipa Honvéd sau MTK. Întotdeauna așa-i alinta bunicul meu, în timp ce, în pragul hemoragiei cerebrale fiind, se uita la televizor, pentru că jucătorii Stelei știau meserie, pe cînd maghiarii ...Détári știa, dar obosise deja în neputința strigătoare la cer a celorlalți.

În concluzie, una dintre definițiile maghiarului din Ardeal ar fi următoarea: maghiarul din Ardeal este acela care la meciurile de fotbal nu ține niciodată cu românii. Cel care încalcă această regulă, nu se va putea descotorosi niciodată de rușinea trădării. Unul dintre colegii mei de clasă a recunoscut într-un moment de inconștiență că el este fascinat de Hagi. Era cît pe aici să-l snopim în bătaie, apoi am renunțat. N-am vrut să ne murdărim mîinile cu un asemenea ticălos!

Această definiție nu este prea științifică, dar funcționează. Ești sau nu ești un bun maghiar (spre disperarea lui bunicul meu), în funcție de faptul că ții cu unii sau cu ceilalți. Cînd azeam acest lucru mi se făcea inima cît un purice. Iarăși pierdusem un om, sîntem mai puțini cu unul, ce să-i facem... așa este maghiarimea. Înfrîngerea de la Mohács și iarăși Mohács...

S-au născut și alte definiții, unele dintre ele fiind valabile chiar și astăzi. Astfel este, de exemplu, aceea definiție conform căreia „noi” (maghiarii din Transilvania) vorbim mai frumos decît cei din țara-mamă (maghiarii din Ungaria). Ne știm păstra mai bine limba, tradițiile, totul. Și această afirmație conține o doză de paradox, pentru că în timp ce nu facem altceva decît să ne păstrăm valorile, plîngem că pierdem totul, că în curînd nu ne mai rămîne nimic, de altfel ne tot șicanăm fără întrerupere, pentru că nu-i așa? mereu asta era problema noastră, Muhi, Mohács, Trianon...

De altfel, era un bun maghiar ardelean — și continuă să fie — și acel cineva care, cu tristețe în priviri, printre oftături reținute ascultă *Cum se poate* sau *Biserica și școala*. Acel cineva căruia i se înmulțesc oftaturile după un timp și dintr-o dată începe să hohotească, să-i curgă lacrimi, reținute de altfel tot timpul, este cotate a fi mai ardelean chiar și printre maghiarii ardeleni. Fără doar și poate, cui îi plac poeziile lui Reményik Sándor, nu poate fi un om rău. Îmi amintesc de concursurile de recitări, unde singurul criteriu al premiului întîi era să se urle disperat că: „Nu abandonați biserica / Biserica și școala...” Răgușiți sau muți, dar copiii plecau fericiți acasă de la aceste concursuri. Cred că trei zile nu mînceau altceva decît miere de salcîm.

În sfârşit, dar nicidecum în ultimul rînd, maghiar ardelean era şi acel cineva care după o cantitate considerabilă de vin începea să cînte cum că „Un mănunchi de secui se sfărîmă precum stîncă” ... sau cum că „Acolo unde vuiesc cele patru fluvii “...

Summa summarum: a fi maghiar ardelean a fost întotdeauna trist, şi acest lucru aşa a şi rămas. Cel puţin conform definiţiilor. Niciodată n-am auzit că-i maghiar ardelean cel care ştie pe dinafară un text de Bajor Andor, care a auzit despre accidentul de muncă al colegului Toldi sau recită poeziile de dragoste ale lui Dsida Jenő. Un maghiar ardelean nu putea să-şi permită să rîdă fără motiv, de parcă el n-ar fi trebuit să supravieţuiască faptului că trăieşte în România.

Un maghiar ardelean îşi putea permite să fie vesel numai şi numai în ziua de 1 mai sau de 23 august, cînd, ieşind la iarbă verde în Hoia, pe Platoul Someşului sau în Pădurea Făgetului ... mîncă mici cu muştar şi cu o chiflă, potolindu-şi setea cu cîte o halbă de bere. În asemenea situaţii se putea zîmbi, dar cu precauţie.

La urma urmei era maghiar ardelean.

Traducere de Anamaria Pop

Ágoston Hugó

Bucureştiul, precum o provincie

— Confesiunea?, întrebă maiorul cînd, după un stat îndelung la rînd, ajunsese în faţa ferestrei în spatele căreia mi se întocmea „formularul mare”, adică promisiunea pentru Paradis. Acest lucru se petrecea la începutul lui decembrie 1989, în apogeul zgribuliturilor şi al marelui exod.

— Reformată, am răspuns domol, dar hotărît.

— Şi ce anume vreţi să refaceţi voi tot timpul?, întrebă, cu o voce moale, dar pe un ton ameninţător, Stăpînul Ghişeiului.

— Păi, numai ce poate fi reformat, i-am răspuns, pe un ton pacifist, gîndindu-mă îngrijorat la cei care erau după mine la rînd: ce se va întîmpla cu ei dacă pe bravul — dar antipaticul — ofiţer îl loveşte guta?

Îmi reamintesc deseori acest episod, drept unul dintre cele mai semnificative momente din viaţa mea de bucureştean. Pe vremea respectivă, foarte rar era întrebare despre confesiune, foarte rar se punea problema alterităţii. Iar dacă se punea, totuşi — precum în scena de mai sus —, atunci asta se făcea pe un ton care suna evident ca şi cum ai fi tras la răspundere.

Oare nu tocmai acest lucru reprezintă unul dintre criteriile provincialismului: adică împrejurarea că alteritatea este greu suportată, identificată cu faptul de a fi străin sau chiar duşman?

Ei bine, nu doresc să filozofez în mod special pe această temă, dar am argumente suficiente să fiu convins că integrarea în viaţa cotidiană a maghiarilor din Bucureşti

(mă refer la acea integrare care nu implică renunțarea la propria identitate) este de două ori mai grea, pentru că, pe lângă problema alterității naționale, se pune și problema alterității confesionale. Am scris până acum doar trei articole la această modestă rubrică, dar am avut deja ocazia să amintesc cu cât zel și cât de des îmi fac cruce bucureștenii neaoși. Acest fenomen este deosebit de interesant când se petrece într-un autobuz care trece pe una dintre străzile cu mai multe biserici. Am și meditat pe această temă: dacă în fața unei biserici trebuie întotdeauna să-ți faci cruce, oare cei care locuiesc vizavi de un lăcaș de cult, vor fi făcând toată ziua același lucru? Foarte mult timp mi-a trebuit să înțeleg acest obicei profund autentic și nici până-n ziua de azi nu mi-a reușit în totalitate. Trebuie să recunosc faptul că, în neputința mea de a înțelege acest fenomen, un rol important au avut, probabil, și limitele mele privind „apartenența confesională”.

Există, în schimb, un alt fenomen, destul de generalizat, căruia i-am căzut deja de mai multe ori victimă, fenomen pe care probabil, la fel, n-am să-l înțeleg și n-am să-l accept niciodată, tocmai din cauza structurii mele interioare de ardelean protestant. Pentru a nu mi se pune în cârcă acuza generalizării, ilustrez afirmația de mai sus cu două întâmplări reale.

Desculț în iarnă

Vă mai amintiți de marea înzăpezire din martie 1973? Cam de atunci a început să se spună că în București iarna nu mai este un anotimp, ci o calamitate naturală.

Pe noi, câțiva ziariști tineri, ninsoarea primăvaratică ne-a prins pe teren, în Prahovița. Vița era sora mai mică a restaurantului Prahova, nu departe de locul unde acum se umflă în penele-i scumpe Hotelul Sofitel.

Când am văzut că nu se mai oprește ninsoarea, noi, tinere pene dîrze, am pornit spre casă și am și ajuns pînă la următoarea unitate din rețeaua de restaurante. Vizibilitatea era din ce în ce mai redusă, stratul de zăpadă din ce în ce mai gros, începuse și viscolul, simțeam cum mercurul termometrului pătrunde tot mai adînc în membrele noastre. În schimb, înăuntru — o, înăuntru! — era bine, o adevărată insulă familiară, avînd toată recuzita indispensabilă unor asemenea insule: mititei, telemea, măsline și roșii, vin fierț și țuică, dar mai presus de toate, o sobă fierbinte de teracotă. Întotdeauna am susținut că omul trebuie să ajungă la sobă.

Ne-am așezat la o masă, trecînd în revistă — și la modul activ — meniul amintit mai sus. După ce mi-am stors pantofii uzi leoarcă, scoțînd din ei o cantitate apreciabilă de zăpadă, i-am pus la uscat lângă soba de teracotă.

...Nu știu cîți oameni din București au ajuns acasă în noaptea aceea desculți sau în șosete, fără pantofi ... Pot să afirm cu suficientă certitudine că nu mulți. Doar un ziarist maghiar din București, el singur a avut parte de o asemenea bravură. Pentru că pantofii de lângă sobă mi-au dispărut! Dar de tot. Pe cînd ne-am trezit, se oprise ninsoarea, iar locuitori insulei au plecat care-ncotro. Zăpada ne ajungea pînă la piept. Ne-am dus acasă cu o mașină de deszăpezit, un plug de zăpadă tras de un tractor.

De atunci încoace multe lucruri mi s-au furat, dar cred că șmangleala din acel martie '73 a fost cea mai palpitantă. (Dacă nu pun la socoteală cînd mi s-a furat piftia pusă pe balcon la răcit.)

Zece mese mititele

Strada Zece-mese leagă piațeta de la Foișorul de Foc cu Calea Moșilor. Numele străzii sugerează probabil că aici sînt puține case, sînt puține mese. E mai frumos să li se spună așa decît vetre. Deseori trec pe strada Zece mese, nimic deosebit.

Lîngă Foișorul de Foc, în stația de autobuz, există o tarabă cu ziare. În timp ce vinde ziarele, Doamne, ce cantitate imensă de gaze de eșapament inspiră vînzătorul! Tejgheaua e mare, în timp ce aștepți mijlocul de transport în comun poți să citești știrile cele mai importante din ziare. (Stimate cititor, ai observat cît de multe știri conțin titlurile publicate în ziarele românești deasupra vinietei? Încetul cu încetul vinieta va ajunge în partea de jos a paginii.)

Într-o zi, m-a oprit vînzătorul de ziare și mi-a povestit trista sa istorie. Am aflat că locuiește pe strada Zece mese. („Asta-i bine, înseamnă că stai aproape.” „Îhîî...”) Îi spun că-mi place foarte mult numele străzii. „E adevărat, îmi răspunde, dar ar trebui deja să se cheme Nouă mese.” „Dar de ce?” „Pentru că, zilele trecute, de sub umbrarul din curtea casei mi-au furat masa din stejar masiv.” „Ți-au furat-o?” „Da.” „Și pe cine bănuiești?” „Păi, pe unii care au folosit-o pentru foc.”

Dumnezeule, nici nu vreau să mă gîndesc cum se va numi în final această stradă.

Traducere de Anamaria Pop

Al. Cistelecan

Literatura și literaturile Transilvaniei

Numărul de față, după cum cititorul poate vedea de îndată, nu-și pune problema literaturii ca literatură. Ca artă și valoare, cum s-ar zice. El nu e rezervat, prin urmare, cercetării literare, ci doar unei anumite problematizări a literaturii „de trei limbi” scrise în Transilvania. Ne dăm seama — și ne cerem scuze, cu speranța că vom putea îndrepta lucrurile în viitor — că am ignorat (cu bună știință, dar nu din rea voință) alte câteva „literaturi” mai mici, dar cu notele lor de personalitate (slovacă, sîrbă ș.a.). Am făcut-o dintr-un principiu de economie a dezbaterii, nu din porniri discriminante.

Am încercat să focalizăm discuția, înainte de a o deschide prea tare.

Liber e oricine, zicea pe vremuri Zarifopol, să judece literatura după cum îl taie capul și să-i dea ce întrebuițare voiește (istorică, sociologică, biografică etc.; azi poate că ar fi adăugat și „multiculturalistă”). Dar numai după ce ea a fost mai întâi judecată estetic. Primordialitatea acestui tip de judecată — singurul adecvat, de altminteri — e motivată și impusă, adăuga eseistul, nu de altceva decît de faptul că literatura se pretinde o artă. Și, deci, întâi de toate ea trebuie judecată în ce se pretinde. Dezbaterea noastră pornește dintr-un punct ulterior acestei judecăți, pe care o fac zilnic revistele (mai) de specialitate. Ce ne interesează pe noi aici și acum e să dăm literaturii o „întrebuițare” post-estetică. Vrea, nu vrea, literatura reflectă mentalitățile și e un suport de mitizare (cînd nu devine o armă demistificatoare; sau, și mai des, una propagandistică). În această calitate ne interesează cele trei literaturi „ardelene”: ca suporturi și vehicule ale unor mitologii și mentalități. Literatura, spre deosebire de alte genuri mai conceptualizate ori doar mai ideologizate, are avantajul unei substanțiale ingenuități în această calitate. Ea perpetuează cu candoare miturile și conștiința de sine (individuală și comunitară). Nu mai puțin judecățile sau prejudecățile despre celălalt. O poate face, desigur, tezist și militant, după cum la fel de bine o poate face cu totală inocență. Dar nu poate să n-o facă. Oricum am lua-o, ea e un revelator. În ea se

proiectează atît imaginea de sine, cît și imaginea celui alt. Imagini care, firește, pot înfrunta riscul de a nu fi pe placul nimănui și de a supăra pe toată lumea.

Tocmai spre a vedea ce anume investesc unii și alții în literatură, cum mitizează ei „plaiul” și colina ardelene, ce așteptări și ce viziune au asupra Transilvaniei, am însoțit dezbaterea de cîteva texte „clasice”, care rezumă (din perspective parțiale și „implicate”) această problematică. E bine ca unguirii să știe cum văd românii Transilvania și ce anume investesc în ea. După cum se poate vedea și din conferința lui Noica și din studiul lui Mircea Zăciu, nu e vorba de o simplă provincie, ci de un loc mult mai încărcat de semnificații genezice. Dacă există o „țară Sfîntă” pentru români, aceasta e, după cîte zice literatura, Transilvania. N-au decît s-o contrazică istoricii, sociologii, mitograful, etnograful și toți ceilalți studioși. Iar odată cu ei și oamenii de bun-simț. Literatura își face reportajul ei genuin — și profund — asupra mentalității și fervorii ce se proiectează asupra unui anumit spațiu. E foarte probabil — oricum nu imposibil — ca și unguirii să cînte aceeași partitură sacralizantă și să asistăm astfel la confruntarea a două proiecții similare, dacă nu identice. S-ar putea ca literaturile, nu în ceea ce au ele ofensiv și programatic, ci în ceea ce rulează la nivel capilar, să propună, fiecare în parte, viziunea unui Canaan. Ar fi, desigur, situația cea mai dramatică din „dialogul” celor două mitologii. E foarte puțin probabil ca partitura nemțească să aibă aceleași note patetice, avînd în vedere că din proiecția ei mitică lipsește tema și mistică „originarului”. Rămîne însă de văzut — și ar fi un incitant studiu de făcut — în ce măsură „viziunile” se pot acorda, se pot suporta sau sînt atît de fundamentaliste încît rămîn ireconciliabile. Dar oglinzile trebuie puse odată și odată față-n față.

Chiar cu riscul de a trăi perplexitatea unor imagini identice.

Ancheta numărului a încercat și ea să problematizeze cel puțin două aspecte. Mai întîi, existența — sau inexistența — unor note specifice, care să marcheze „provincial” literatura scrisă în Transilvania sau de transilvăneni și care ar putea face din această literatură o unitate recognoscibilă în spațiul literaturii române, maghiare și germane. Prima întrebare atacă, deci, principiul de existență al specificului „localist”: *Prin ce credeți că s-a definit — și se mai definește (?) — spiritul ardelean în literatură?* Al doilea aspect luat în considerare e șansa ca aceste note, în cazul în care există, să poată fi identificate, ca distincții, în toate cele trei literaturi. Firește, dacă notele distinctive există, dacă ele sînt aceleași și dacă se regăsesc în fiecare literatură, dincolo de „etnicitatea” ei, ar putea însemna că „spiritul locului” chiar există și că el sintetizează diferențele. A doua întrebare a fost așadar: *Credeți că mărcile acestui spirit pot fi regăsite și în celelalte literaturi din Ardeal?*

În fine, în mod oarecum logic, dacă lăsăm realității oportunitatea de a-și impune ea logica problemei, a treia întrebare a trebuit diferențiată, pentru că diferite sînt situațiile. Pentru români, ea a fost mai simplă: *Există o literatură a Transilvaniei?* Pentru ceilalți, mai provocatoare, poate chiar mai dramatică: *Există literatură în Transilvania?* Între Transilvania ca temă literară sau „spațiu literar” și existența/inexistența literaturii în această provincie nu există, firește, puncte de incidență, chiar dacă întrebările s-au jucat pe o anumită geometrie a formulării. Dar dramatismul întrebării nu se putea regăsi în condiția literaturii române. El trebuie însă înfruntat în cazul celorlalte.

Cîteva cuvinte despre întrebări

Deoarece între cei trei „provinciali” care au trasat „geometria” întrebărilor (Ágoston Vilmos, Al. Cistelean și Molnár Gusztáv), comunicarea (electronică) nu a funcționat perfect în fiecare moment, în final, cele trei întrebări nu au ajuns în exact aceeași formulare la toate persoanele implicate. „Versiunea română” poate fi citită la finalul articolului introductiv al lui Al. Cistelean.

Întrebările adresate maghiarilor au fost următoarele:

1. Există particularități în literatura maghiară/română/germană care ne îndreptătesc să vorbim despre literatură maghiară/română/germană transilvană?
2. Există particularități comune între aceste trei literaturi în Transilvania?
3. Există literatură în Transilvania?

S-a întâmplat, de asemenea, ca cineva să fi primit varianta combinată.

Unele dintre persoanele invitate să răspundă au contopit întrebările.

(Redacția)

Demény Péter

Rîzi cu mine!

„Marea operă e terminată, da/Mașina se învîrte, creatorul se odihnește”. Parcă acest citat din Madách ar pluti peste toate creațiile literare maghiare din Transilvania. Parcă fiecare scriitor și poet s-ar crede Dumnezeu, Atotputernicul cu care nu se poate glumi.

Aceasta este literatura paralizantă a îngrozitoare lipse de umor. Trebuie să ne facem datoria și, în timp ce o facem, trebuie să ne gîndim neconținut la popor, la menire și la alte chestii de acest gen. Să corectăm propozițiile cu mîna tremurîndă și să credem că fiecare cuvînt va fi dăltuit în piatră. Greșelile nu sînt permise, pentru că atunci cine știe ce se întîmplă cu națiunea și cu patria.

Nu este o coincidență faptul că *Micul roman despre producție* al lui Esterházy Péter s-a născut în țara-mamă. „Nu găsim cuvinte”. O astfel de propoziție este pedepsită în Transilvania cu pierderea capului și confiscarea averii. Cuvintele trebuie găsite, fiule, nu fi leneș, mai ales nu fi iresponsabil, soarta națiunii noastre este în mîinile tale. Și cum adică nu găsim, dacă tu nu găsești, nu-i nici o problemă, adică este, dar oricum, niciodată nu am putut conta pe tine, nici nu știu dacă ești maghiar cu adevărat. Dar noi, adică noi, cu toții, vreau să spun că noi găsim, pentru că asta e datoria noastră, să eliminăm fructele viermănoase și să ne înfruntăm soarta cu corpul curat, cu dinții înțeleștați, oricare ar fi această soartă, pentru că un brad nu cedează niciodată.

Lipsa umorului nu este neapărat o problemă: chiar și fără umor se pot scrie cărți foarte importante, vezi exemplul lui Tolstoi sau Thomas Mann. Dar ei constituie

excepții: nici despre literatura rusă, nici despre cea germană nu se poate afirma că nu au simțul umorului. În Transilvania se consideră excepție cel care scrie cu ușurință poante; cel care își ignoră menirea, pentru că nu știe că ar avea așa ceva; cel care se proteste cel mai mult cu el însuși, pentru că nici nu cunoaște vreun tip mai caraghios; citind scrierile acestuia, omul râsuflă ușurat, apoi râde cu poftă.

Literatura ardeleană a devenit artificială atunci când a devenit „din România”. Atunci a fost nevoie să se creeze o ideologie în jurul ei, atunci ea a trebuit să fie pusă în slujba unui scop sfânt. Până atunci, aceasta exista bine mersi, așa cum există literaturile de obicei, cu o eleganță neglijentă, între Dumnezeu și sărmăluțe. După Trianon, numai plînsul mai era permis; plînsul în hohote, pînă la moarte; a supraviețui, a nu se lăsa, nu, nu, niciodată.

Știi foarte bine că și ceea ce scriu eu este o ideologie; căci dacă spun că „în Transilvania se consideră excepție cel care scrie cu ușurință poante”, atunci, în ultimă instanță, doresc să rîdă cît mai mulți oameni; și de aici nu mai e decît un pas pînă la ordinul: rîdeți, vă rog!

Pe de altă parte, tot atît de adevărat este și faptul că rîsul (ca și dragostea) este mai greu de încarcerat în ideologii decît orice altceva. Rîdeți, vă rog, aș spune, doar așa putem salva maghiarimea din Transilvania, și aș auzi deja rîsul izbucnind. Desigur, acest lucru mi-ar provoca o stare de confuzie și aș începe și eu să rîd.

Nici nu e o idee rea: ar trebui să rîdem neapărat la auzul anumitor cuvinte. Greutate, mărgea, scoică, palmier, brad, hahahahaha! Brad, culmea, nu cedează, hihihihihihihii! Trianon, acesta e chiar bancul secolului, ab-so-ho-lut genial! Ne-am prăpădi de rîs.

Și nu ne-am mai gîndi la literatura maghiară din Transilvania.

Traducere: Biroul de traduceri Robeni, Cluj

Ioan Mușlea

Spirit și literatură

1. Faimosul spirit ardelenesc (de ce nu „transilvanism”?) comportă o puzderie de fațete/acceptiuni, diferind de multe ori în chip substanțial de la un scriitor/gînditor ardelean (sau nici măcar) la altul. Același „spirit” a cunoscut, de altfel, o evoluție cît se poate de firească de-a lungul vremurilor. Alta a fost perspectiva înainte de 1918, ea s-a modificat substanțial după Marea Unire, cunoscînd mai apoi alte și alte reevaluări în timpul războiului, în anii comunismului sau din decembrie 1989 încoace.

Pentru început, ar trebui însă a nu ține seama de naivitatea lui Blaga conținută în celebrul panseu: „A fi ardelean înseamnă a duce un gînd pînă la capăt.” La urma urmei, ardeleni au fost, și gîndul și l-au dus cu brio pînă la capăt sau, mă rog, pe aproape, un Beniuc, un I. Dodu Bălan ori alții *ejusdem farinae*.

Poate că definirea cea mai interesantă a spiritului transilvan i-o datorăm celui atît de fin cunoscător al realităţilor şi „literaturilor” Ardealului care-a fost Mircea Zăciu; pe parcursul întregii sale opere „profesorul” a revenit de nenumărate ori asupra „chestiunii”, deschizînd perspective şi puncte de vedere deopotrivă memorabile; dintre toate, îl vom reproduce — pentru început — pe cel care ni s-a părut a fi cel mai acoperitor: „transilvanismul realizează propulsarea epicului, socialului, etnicului şi eticului necesare unei literaturi tinere.”

În schimb, la Rebreanu găsim afirmaţii care se bat cap în cap: pe de o parte marele prozator este de părere că „arta acestor creatori (ardeleni, n.n.) nu e niciodată un simplu joc de cuvinte, sunete sau intenţii. Scriitorul ardelean, mai mult parcă decît cel din alte părţi, se simte legat cu pămîntul şi socoteşte arta sa un apostolat. De aceea şi literatura aceasta reoglindeşte mai puternic sufletul poporului, cu dorurile, bucuriile şi speranţele sale”, în vreme ce într-altă parte susţine că: „Nu se poate vorbi despre o literatură ardeleană în sens limitativ. Asemenea literatură n-a existat niciodată şi nici nu va putea exista vreodată. (...) Astfel, cînd vrei să stăbileşti contribuţia Transilvaniei la dezvoltarea şi evoluţia literaturii noastre, nu poţi proceda decît după diferenţierea pe care a făcut-o şi Ibrăileanu: considerînd originile scriitorilor, constatînd că scriitorul e născut în Ardeal. Deşi împărţirea aceasta a scriitorilor pe regiuni poate fi interesantă mai mult din punct de vedere cultural şi statistic decît strict literar-estetic.” Cam tot atunci, după o mărturisire sforăitoare, aducînd a JFK la Zidul Berlinului: „Eu sunt ardelean!” George Călinescu, în „Istoria” sa, credea că „Măiorescu simbolizează spiritul românului central, el încearcă implicit o fixare a unei contribuţii ardelenene venind dinspre „luminile” veacului al XVIII-lea: interes pentru tot ce e adevărat, sănătos, fie şi mai modest; repulsie pentru complicaţiile inutile, acţiune critică exercitată numai ca un control al principilor de bază cu evitarea analizei (...) care poate să zdruncine încrederea în fapte. (...) Această arie a românismului preţuieşte însă superlativ valorile morale, comuniunea htonică, ceremonialul evenimentelor cardinale, tentaţia cosmicului şi a misterului.” Stăpînind perfect problema, acelaşi Mircea Zăciu — în cuvîntul înainte ce deschide opul „Ca o imensă scenă, Transilvania...” — face o mărturisire emoţionantă: „Am nutrit întotdeauna convingerea că spiritul transilvan — hrănit cu aluviuni diverse şi orientat mereu cu faţa spre Occidentul european — se caracterizează în tot ce are mai autentic, prin toleranţă, afirmarea liberă a gîndului şi cuvîntului rostit în trei limbi diferite şi prin capacitatea de a găsi comprehensiunea reciprocă întru acelaşi cuvînt.” În acelaşi volum, textul „Spiritul transilvan” dezvoltă pe larg aceeaşi temă. Profesorul Ion Vlad pare să împărtăşească aceleaşi opinii: „Transilvanismul a fost un concept justificat de circumstanţele istorice şi de condiţia de a fi a poporului român din Ardeal. (...) Migraţia cărturarilor transilvăneni în Ţara Românească şi Moldova a generat o realitate pusă în valoare de trăsături distincte de natură spirituală, de psihologie colectivă şi de programe situate sub emblema ethosului popular românesc ...”, însă — la un moment dat — trage, aş zice, un prim semnal de alarmă: „prin intermediul cărţilor şi al memorialisticii se instalează — discrete, sincere, patetice uneori — liniile unui climat spiritual din cînd în cînd atins de atmosfera provincioasă, de localismul suficient şi de orgoliile şi vanităţile unor false valori ardelenene.” De aici şi pînă la ideile/obsesiile unui Ion Negoitescu, cel care — în 1943,

deja! — i-a adresat lui E. Lovinescu celebrul *Manifest al Cercului Literar*, nu mai e decît un pas; în textul cu pricina, Negoîtescu afirma rîspicat: „Domnule Lovinescu, această scrisoare vî vine din Ardeal din patria sîmînîtorismului, dintr-o regiune unde sîmînîtorismul, poate justificat odinioarî din cauza unor vitrege circumstanțe naționale, dar oricum lipsit de sens astîzi, cînd cultura «transilvanî» nici nu mai existî ca atare, ci e topitî cu desîvîrșire într-un singur corp romînesc, într-o singurî culturî — prea bine temeinicitî pentru a suporta tirania implicațiilor suprapuse de factori mai mult sau mai puțin politicî; această scrisoare înseamnî tocmai un protest împotriva formelor desuete care mai stîrue pe literatura ce se scrie aici și care se vrea, în mod anacronic, regionalî și specificî.” Peste 50 de ani, Negoîtescu va relua această temî în aproximativ aceiași termeni, desemnîndu-i însî, de astî datî, și pe principalii vinovați: „În literaturî, sîmînîtorismul ardelenesc este un refuz al occidentalizîrii prin chiar tendința de cîutare a specificului romînesc. Acest sîmînîtorism este și o urmare a ideologiei lui Eminescu, dar și una a ideilor lui Titu Maiorescu împotriva latinîștilor, precum și a cultului acestuia pentru limba popularî romîneascî. (...) Dacă în secolul fînariot, centrul de greutate al culturalizîrii romînilor se gîsește în Ardeal, ca urmare a unirii cu Roma, în a doua jumîtate a secolului al XIX-lea, centrul de greutate se mutî în Principatele Unite.”

Ceea ce — dintr-un motiv sau altul — nu a luat în considerare (cu excepția, din nou, a aceluiași Negoîtescu!) nici unul dintre cei amintiți mai sus este starea de fapt a Transilvaniei de astîzi dupî ce au nenorocit-o mai bine de 50 de ani de comunism. Această tragedie fîrî margini a Ardealului explicî, de fapt, forme aberante sau de-a dreptul penibile ale unui transilvanism aproape de nerecunoscut, zbîtîndu-se într-o confuzie sinistrî. Rînd pe rînd, dictatul de la Viena, refugiul/exodul intelighenției romînești înspre Sibiu, Timișoara sau București, șantajul ordinar al rușilor „la douî capete”, intrarea masivî a maghiarilor în Partidul Comunist, diversiuni ticîloase precum cea care i-a opus, în '46, la Cluj, pe muncitori studenților regaliști, criza și frîmîntările sau disperarea provocate de revoluția maghiarî din '56 sau manifestările de „internaționalism” agresiv ale Romîniei comuniste în aceeași perioadî constituie, toate, doar cîteva din jaloanele unei istorii zbuciumate de-a lungul cîreia atît romîni cît și maghiarii s-au crezut stîpîni pe situație cînd, în fond, nu însemnau mai nimic sau cel mult niște jalnice marionete.

Cele mai dramatice momente legate de soarta și devenirea Transilvaniei le-am trîit însî, fîrî îndoialî, în anii '70 - '80 cînd, pe de o parte plecarea nemților a devenit o realitate dureroasî, iar pe de alta, isteria politicii național-comuniste a atins culmi nebînuite, lovind sistematic și cu precîdere în maghiari. Din pîcate, germeii aceluiași național-comunism au continuat sî-și facî de cap și dupî 1989, ajungîndu-se la provocîri sinistre cum a fost cea de la Tîrgu Mureș și/sau la exacerbara unui extremism naționalist cu mare prizî la o anumitî populație. Este de ajuns sî ne amintim declarațiile sinistre ale liderilor „peremiști” cum și — într-o vreme — cele ale PUNR-ului. Li s-a rîspuns — nu o datî — și din partea maghiarilor cu aceeași monedî.

În acest context, Clujul a reprezentat în permanență o poziție-cheie și n-am sî uit niciodată tensiunea extremî generatî de începerea sîpîturilor din Piața Libertății cînd puțin a lipsit sî nu se ajungî la o confruntare deschisî. Și tot Clujul a oferit, din pîcate, — și încă în trei rînduri! — dovada cea mai limpede cî existî anumite

prejudecăți și chiar convingeri teribil de bine înrădăcinate în sufletele și în mințile majorității românești, formată — vai! — cu precădere, din non-clujeni ori din clujeni de dată recentă.

Asemenea stare de lucruri avea să compromită orice șansă de reînviere a unui alt fel de... transilvanism și asta cu atât mai mult cu cât asistăm în Ardealul cultural (și nu doar!) la o firească tendință centrifugă în urma căreia distanțarea față de Clujul atât de pompos autointitulat capitala Transilvaniei, a unor centre cum sunt Brașovul, Tîrgu-Mureșul sau Sibiu a devenit o evidență de netăgăduit.

O altă legendă ținînd de transilvanism și care trebuie să fie supusă unei analize lucide este cea a eticii foarte speciale a ardeleanului, conferindu-i acestuia o statură — morală, desigur — cumva mai aparte. Povestea mi se pare cu totul exagerată dacă stăm să ne gîndim la „ambiguitățile” și echivocul în care s-au complăcut Titus Popovici, Al. Ivăsiuc, N. Breban sau Ioan Alexandru, precum și la rolul nefast pe care l-au jucat Ion Dodu Bălan, Lăncrănjan, Ion Brad, N. Berwanger sau Hajdú Győző și sinistrul Mihai Beniuc. Undeva simetric i-aș aminti aici — gîndindu-mă la militantismul lor cu tentă extremistă — și pe Aron Cotruș sau Octavian Goga.

2. Îmi este foarte greu să mă pronunț în legătură cu un domeniu cum ar fi cel al transilvanismului maghiar despre care — am spus-o și altă dată — nu cunosc aproape nimic, nefiindu-mi accesibil — „în direct”.

În consecință pot doar să bănuiesc existența unui anumit transilvanism care — și ar fi firesc să fie așa — exaltă sau, mă rog, „oglindește” valorile (etern) ale maghiarismului și — în cel mai bun caz — ne privește/contemplă/studiază pe noi, românii, cu curiozitate și o anumită înțelegere. Din lucrarea recentă a Alinei Mungiu-Pippidi intitulată *Transilvania subiectivă* aceste tendințe transpar cu asupra de măsură și ar fi absurd să ne facem că plouă cînd am ajuns noi înșine să ne îngrozim privind/contemplînd spectacolul sinistru pe care ni-l oferă „eterna și fascinanta Românie”. Pe de altă parte este la fel de firesc ca maghiarii să privească (hipnotic?) spre luminile și gloriile vieții literare budapestene care a beneficiat — încă din anii '70! — de înlesnirile unei politici culturale mult mai permissive și de o deschidere prioritară către Occident. Așa se face că — oriunde în lumea largă — un Esterházy Péter sau Konrád György, de pildă, eclipsează fără probleme orice nume românesc de aceeași anvergură.

Ca să nu mai vorbim de pleiada de muzicieni maghiari (dintre care unii se întîmplă să fie chiar... transilvăneni!) puși în valoare în chip exemplar de către aceiași strategii exemplari ai politicii culturale.

În asemenea condiții, mă întreb dacă mai putem vorbi despre scriitori maghiari din Ardeal care să gîndească „pe bune” în termeni de transilvanism...

Din păcate, despre literatura nemțească din România nu se mai poate vorbi decît la trecut, ea încetînd să mai existe de o bună bucată de vreme. Din cîte știu, singurul scriitor neamț cu adevărat reprezentativ care a mai rămas pe meleagurile noastre ar fi Joachim Wittstock. De altfel transilvanismul atât de mult trîmbițat al unor Cisek sau Meschendörfer îmi pare — sincer să fiu — cam de circumstanță. Altfel stau desigur lucrurile cu un Wolf von Aichelburg sau cu genialul Paul Celan și fascinantul Von Rezzori (chiar dacă ultimii doi sunt de fapt bucovineni).

Lucrurile se schimbă însă radical dacă ne gândim la noul/ultimul val al scriitorilor germani din România, care și-au început activitatea sub comuniști, cunoscând o evoluție spectaculoasă și impunându-se autoritar pînă și în lumea atît de complicată și sofisticată a poeziei românești. Ba mai mult, unii dintre acești scriitori au rezistat cu brio chiar și odată ajunși în Germania; îi vom aminti aici doar pe Oskar Pastior, Dieter Schlesak, Franz Hodjak (care — ajuns „dincolo” — a publicat, la faimoasa editură Suhrkamp un volum de versuri ce s-a bucurat de un mare succes și care se numește „Landverlust” adică... „Pierdere de țară”), Richard Wagner și Werner Söllner. Un caz cu totul aparte este cel al prozatoarei Herta Müller care a făcut o fulminantă carieră internațională. Analize strălucite ale fenomenului, ale miracolului cultural șvabo-săsesc au apărut — și în România, dar și în Germania — sub semnăturile unor Gerhard Csejka și Peter Motzan. Cred că n-ar fi lipsit de importanță să precizăm că — în materie de literatură română — preferințele scriitorilor nemți se îndreptau în exclusivitate înspre textele unor Dinescu și Sorescu, nicidecum spre condeiele transilvănenilor. Ce gîndeau însă cu adevărat sașii despre Transilvania ar fi extrem de complicat să aflăm. Elita scriitoricească avea convingeri de stînga și contesta imbecilitatea comunismului românesc de pe asemenea poziții (dialectice) cu totul aparte. Marea masă a sașilor cred că nu avea decît convingerea că aparține unei mari națiuni și cînd a fost la o adică a demonstrat acest lucru luptînd alături de frații lor din Wehrmacht și SS. Au plătit cumplit acest angajament total deoarece foarte mulți sași au fost deportați în Rusia Sovietică sau în Bărăgan. Ar mai fi de adăugat și faptul că, dintotdeauna, nemții noștri au beneficiat de statutul excepțional pe care ți-l conferă apartenența la o cultură majoră cum este cea germană, precum și de canalele de comunicare privilegiată cu structurile și tendințele „la zi” ale literaturii de aiurea. Nu în ultimul rînd, cred că ar trebui să se țină seama și de acea bizară libertate (a sașilor) în materie de cenzură românească, „fenomen” explicabil prin certitudinea puternicilor zilei (de ieri!) că — oricît ar fi fost de valoroși scriitorii și artiștii nemți — interesul șvabilor și cel al sașilor așa-ziși „normali” pentru această literatură supărător de nouă nu era, în cel mai bun caz, decît unul ... minor.

3. Ader întru totul la părerea lui I. Negoîtescu, fiind convins că la nevoie sau la limită s-ar putea ca o asemenea literatură a Transilvaniei să existe realmente, însă în clipa cînd cineva s-ar trezi spunînd: „cutare sau cutare este un scriitor ardelean formidabil!” introduce o evidentă conotație peiorativă.

Mi-a dat mult de gîndit în ultimul timp un text semnat de Dávid Gyula în săptămînalul 22 și intitulat „Literatura minoritară — literatura universală”. Chiar dacă am răsălmăcit, de fapt, ideile lui Dávid, astăzi sunt convins că a vorbi despre o literatură a Transilvaniei ar însemna să o definești din start ca nefiind decît una provincială și, pe cale de consecință, una minoră. Îmi imaginez că și în ce-i privește pe maghiari, lucrurile stau pe undeva la fel.

Nu aș vrea să închei fără a numi cîțiva scriitori de prim plan care pot întruchipa spiritul transilvan în tot ce are acesta mai bun și mai deplin, rămînînd însă — în același timp — niște spirite europene de excepție. Este vorba de I. Negoîtescu, Marian Papahagi și Dan Culcer. Voi proceda la fel și pentru a desemna ceea ce consider că întruchipează

transilvanismul în varianta sa cea mai imbecilă și retrogradă. Este vorba despre oribilul monument al lui Avram Iancu din centrul Clujului.

*

Provocarea și sfidarea care stau astăzi în fața scriitorilor din Ardeal — fie ei români sau maghiari — este una și aceeași: Europa și participarea — oricum decalată — la construcția europeană. În această perspectivă, problemele se schimbă cu desăvîrșire și transilvanismul nu va mai avea de jucat (în literatură) nici un fel de „partidă”.

Eginald Schlattner

Străinul apropiat

1. Da, există un specific al literaturii transilvănene române și maghiare și săsești, care ne îndreptățește să vorbim de o literatură autohtonă. Deja faptul că această provincie a avut peste 1000 de ani de istorie aparte, separată de Țările Românești și București, dar și de Regatul Maghiar cu capitala Budapesta, cu o populație multiethnică bine structurată, impune o realitate cotidiană și un ambient uman diferit de țara-mamă, reflectate în literatură de pe meleagurile noastre, indiferent de limbă. Acest fenomen singular este cel mai elocvent ilustrat pentru mine prin masa de piatră de la castelul Kemény din Brîncovenești lângă Tîrgu-Mureș, unde se întâlneau între cele două războaie cei de la Revista *Erdélyi Helikon*, tocmai propagînd ideea unei literaturi ardelene de limbi și origini culturale diferite (Același mesaj și în revista interbelică săsească *Klingsor*, fondată la Brașov de scriitorul Heinrich Zillich, exceptînd ultima fază de apariție). S-a creat chiar noțiunea de „transilvanism”, cu unele conotații politice, dar mai ales literare, subscrisă și de autori români. Scriitorul Ion Slavici a fost închis de noile autorități românești pentru faptul că, după primul război mondial a optat pentru o Transilvanie independentă de Vechiul Regat, de tip Elveția.

2. Filosoful român Lucian Blaga, care se trage dintr-un sat la răspîntia celor trei etnii ardelene și anume între Sebeș-Alba — un burg important săsesc —, și Alba Iulia — cu un milenar Episcopat catolic maghiar —, întrepătruns de o populație românească autohtonă, a găsit o formulă concludentă pentru a ilustra această comuniune istorică și culturală în sensul de gen proxim și notă specifică. Dacă îmi amintesc bine, cam așa sună adnotația lui: în cele mai multe sate ardelene trăiesc colective etnice diferite sub același cer, dar fiecare în orizontul său propriu (ceea ce nu se poate spune despre satele din Bărăgan sau de pe valea Siretului).

Prin urmare, autorul, care scrie și compune pe meleagurile transilvănene, și care descrie un segment de viață din Ardeal, nu poate face abstracție de acest fenomen: în

afară de mine și de ai mei, în afara lor, există sub același cer un „celălalt”, supus imperativelor unei istorii comune, unui regim politic comun, unor incidente comune oricărui om de la naștere până la moarte, numite destin, și sub oblăduirea aceluiași Dumnezeu.

Aș merge chiar mai departe: dincolo de conținutul scrierilor lor, cu un set de mărci ardelenne și trăsături comune, scriitorii pot fi recunoscuți deopotrivă prin stil și formă ca fiind originari de aici. Chiar dacă scriitorii ardeleni abordează teme legate exclusiv de situația de dincolo de Carpați — așa cum romanul *Răscoala* de Liviu Rebreanu abordează marea răzmeriță din 1907 a țăranilor din Moldova și Muntenia —, ei nu-și neagă originile din acest mediu uman, în care au fost socializați: Transilvania.

Cu atât mai mult, dacă abordează tematici cantonate în Ardeal: de exemplu romanul *Ion* de Liviu Rebreanu, cartea de căpătii a țăranului român din Ardeal; de altfel problematica și structura lui este inconfundabilă în raport cu cea a țăranului de dincolo de Carpați (vezi Marin Preda). Totodată apar în acest roman — tradus în limba germană sub titlul *Pământul care te îmbată* —, ca de la sine înțelese, figurile reprezentative ale celorlalte etnii.

Prezența celuilalt, de altă etnie, sub același cer, în orizontul lui propriu, este descrisă și în romanele prozatorilor sași, acestea aparținând acelei entități pe care germanul o numește „Heimat”. De exemplu, în romanul *Bruder, nimm die broder mit* al lui Erwin Wittstock, o panoramă a vieții social-politice ardelenesti de după primul război mondial, unde nu lipsește nici comunistul maghiar, nici țăranul român. Același lucru se poate spune și de fiul susnumitului, Joachim Wittstock, care în cartea lui *Ascheregen (Ploaia de cenușă)*, tradusă în românește, pune în paralel viața a mai multor persoane sub incidența impactului datei de 23 august 1944, vieții paralele, printre care nu numai sași, ci și români, maghiari, evrei.

Același lucru trebuie afirmat și despre scriitorii maghiari din Ardeal: nu pot să treacă de celălalt, fie el român sau sas, sau evreu, sau armean, spre deosebire de colegii lor din Ungaria, care nu sunt legați de acest postulat.

Acest postulat al unei literaturi a Transilvaniei, pentru mine înseamnă respect și toleranță față de acela, care este diferit de mine, care trăiește și gîndește altfel decît mine, care se articulează într-o altă limbă — verbală și a inimii — decît a mea.

Dar, după părerea mea, trăsăturile comune cele mai evidente sunt și deosebirile și delimitările intime ale producției literare ale fiecărui scriitor — expresia unei identități colective bine conturate. Dincolo de cerul comun — unde se îmbină sunetul clopotelor bisericilor ardelenne, indiferent de rit și de limbajul rugăciunilor —, și făcînd abstracție de fundalul istoric și peisagistic comun, diferențele apar prin însăși tratarea temelor literare într-o limbă anumită și într-un context etnic și de destin colectiv anumit, cu problematica proprie acestui orizont. A se citi romanul *Pădurea Spînzuraților* de Liviu Rebreanu, unde conflictul de bază rezultă tocmai din faptul că personajul principal este ofițer chezaro-crăiesc în armata austro-ungară în războiul 1914-18, dar totodată ardelean român, legat de neamul său. Sau romanul lui Heinrich Zillich: *Zwischen grezen und Zeiten*, unde reprezentantul fiecărei etnii are un destin, dictat de apartenența lui națională. Așa, de exemplu, va fi altfel perceput de către un român, un maghiar sau un

sas evenimentul din 1 decembrie 1918 de la Alba Iulia sau evenimentele de la 23 august 1944 din țară.

Dacă autenticitatea intimă a unei opere literare rezidă în cunoașterea acestei „alcătui” proprii, atunci rezultă, că „celălalt”, cel de o identitate etnică diferită, apare mai mult optic, văzut din exterior. De aici decurge un pericol literar posibil, și anume ca „celălalt să devină un personaj artificial sau decorativ. Încercarea de a-l prezenta din interior, văzut cu ochii lui, este de cele mai multe ori sortită eșecului, indiferent cât de autentic și realist este descris ambientul respectiv. Lipsește acea dimensiune metafizică, incomensurabilă, care este proprie fiecărui fenomen; acel moment inerent și secret al lucrurilor, inexplicabil, aproape de neexprimat, pe care Constantin Noica îl numește „intrinsec”. El poate fi însușit, după experiența mea, numai prin releul trăirii proprii, printr-o osmoză subcutanată inconștientă cu lucrurile dimprejur și profunzimile lor, *durch das eigene Erleben, indem man darin lebt*.

Scriitoarea Lucia Demetrius a încercat să descrie o familie săsească din Sighișoara (*Familia Binder*) și a eșuat.

Foarte curajos s-a apropiat de această temă, de destinul unei familii pur săsești din Ardeal, Bodor Pál în *Vila elvețiană (Svájci villa)*, 1985.

Cel mai reușit mi se pare romanul despre un liceu german dintr-un burg săsesc de Sânziana Pop, tradus în nemțește cu titlul *Die Trompetenserenade*, fiindcă ea a trăit printre elevii și profesorii respectivi.

Pentru evitarea ambelor pericole în prezentarea acestor personaje străine de comunitatea proprie (unu, de a fi numai o atrapă decorativă — în multe texte de sub dictatură, impusă ca un imperativ ideologic —, sau, doi, încercarea unei identificări forțate, care denaturează firea figurilor), după părerea mea, rămîne numai încercarea de a-l descrie pe „celălalt” așa cum este perceput de experiența proprie a scriitorului. Acolo imaginea aceluia apare cum a trăit-o el, cum a interiorizat-o el, și nu mai mult.

Se poate ajunge la o mare apropiere, chiar pînă acolo, încît și cel străin de mine să se recunoască întrucîtva. Cred că în spațiul literar german din Ardeal această apropiere maximă a izbutit-o scriitorul Hans Liebhards prin *Povestirile sale minunate*, unde vecinul român, văzut prin prisma unui copil sau adolescent, apare plin de o veridicitate convingătoare.

Citînd pe un filosof contemporan din Paris, de sorginte evreiască, care a reflectat în fel și chip noțiunea de diferență, mă asociez cu acesta, cînd spune: a-i lăsa celui alt străinul din sine (*dem andern sein Fremdsein belassen*).

3. Da, există o literatură a Transilvaniei.

Joachim Wittstock

Unde își au originea enigmele simbolurilor

Nu cu mult timp în urmă, din Berlin mi-au fost puse câteva întrebări în esență asemănătoare. Mă bucură faptul că problematica avută în vedere preocupă sufletele de aici ca și de pe alte meleaguri, precum și că mi s-a oferit posibilitatea de a-mi exprima opinia și în mediul patriei mele.

Cu cealaltă ocazie am avut de răspuns la următoarele întrebări, lansate de Titus Faschina: Ce este de fapt literatura transilvană astăzi? Doar literatura din Transilvania? Care sunt temele Transilvaniei? Există așa ceva?

Iată răspunsurile mele:

Beletristica creată odinioară și acum de autoarele și autorii transilvăneni, toate scrierile artistice legate tematic de provincia din arcu Carpaților, formează literatura transilvană. Acest bazin de dimensiuni considerabile a fost redat în moduri foarte variate: din punctul de vedere al limbii, există lucrări în limba maghiară și română, latină și germană. Și din punct de vedere calitativ se pot întâlni scrieri variate, unele foarte valoroase, altele de calitate medie și desigur, câteva veritabile declarații de agramatism.

În trecut, energiile creatoare se concentrau în orașele importante ale regiunii; acest lucru este valabil și astăzi. Astfel, literatura transilvană are centre, nuclee radiante — ceea ce nu i se potrivește, sunt granițele strict trasate. Discuții uneori aprinse, alteori mai potolite, dar niciodată stinse în jurul „transilvanismului literar”, al „sufletului ardelean”, al „spiritului transilvan” au avut din 1918 pînă astăzi ca efect cel puțin faptul că literatura maghiară a regiunii nu poate fi strict separată de cea a zonei panonice, așa cum nici literatura română din Transilvania nu poate fi separată de cea a teritoriilor transcarpatice. Aceasta în pofida faptului că atât literații români, cât și cei maghiari sunt de aceeași părere: există o dimensiune specifică în literatura Transilvaniei. Manifestarea de cel mai înalt rang a acestei dimensiuni poate fi recunoscută și măsurată, în afara realismului pronunțat, în spiritul acceptării, a toleranței față de cei diferiți.

O carte mai recentă care exprimă această poziție, dar totuși nu respinge specificul național al poeziei, al culturii, ci dimpotrivă, consideră că aceasta trebuie să iasă în evidență, este colecția de studii ale lui Mircea Zăciu, *Ca o imensă scenă, Transilvania...*, publicată în București în anul 1996. Autorul de curînd decedat era bine informat în privința fenomenelor literare din diferitele sectoare lingvistice, a evidențiat paralele, a pus elementele comune în lumina potrivită și nu a ascuns deosebirile.

Teme ardelenesti, subiecte transilvane pentru literatură — cum să nu existe?

Trăirile personale ale individului, întâmplările sociale ale provinciei din trecut și din prezent se oferă drept tematică pentru scrieri de diferite talii, de la romane la proză scurtă și eseuri. Componentele mitice ale existenței, exprimate aici nu mai puțin ca în

altă parte, provoacă scriitorii să-și urmeze fără reținere înclinațiile spre cercetare și să-și exploateze la maxim forțele creatoare. Autoarea ardeleană, autorul ardelean nu disprețuiesc nici ideea de a întreprinde din când în când câte ceva împotriva ignoranței în privința chestiunilor ardeleni, împotriva superficialității în aprecierea formelor de existență autohtone. Ei se dedică interpretării moștenirii spirituale care se întinde în stadii din trecutul îndepărtat al istoriei, pînă acolo unde își au originea enigmele simbolurilor. Se dovedește a fi puțin prezentată frapanta corelație dintre modul de viață tradițional și ecologie — această conexiune care este în special importantă într-o regiune care se mai poate adăpa din cultura populară vie. În plus, se oferă nu puține ocazii pentru a descoperi gîndirea șablonardă tipic ardelenescă în studii și de a întîlni tot felul de fățarnicii în analiza convenționalităților. Iar alte cîteva elemente ale lumii experiențelor localnicilor se cer ogîndite, criticate.

Fără dubiu, deci — există destul material pentru o literatură transilvăneană individuală, interesantă, nu numai cu bazele în Transilvania, ci categoric transilvăneană în conținut, care prezintă interes pe plan local, dar și în afara provinciei. Desigur, nu vreau să trezesc ideea conform căreia catalogul de teme schițat mai sus ar fi apanajul unui viitor care începe astăzi — aceasta nu ar corespunde realității, căci literatură transilvăneană în cadrul tematic descris a fost creată în limbile română, maghiară și germană pe tot parcursul secolului 20 și chiar mai devreme.

Traducere de Venczel Enikő

Láng Zsolt

Sînt? Sînt? Este?

Da, acestea sînt întrebări sfioase. Sperioase. Purceluș, lasă-mi măcar degetul mic de la picior în casă, spune lupul. Desigur, varianta ardeleană a poveștii spune mai degrabă că Purcelușul se uită pe fereastră și vede lupul rezemat de stejarul de colo, fumînd un trabuc; cu inima-i săltînd de frică, îi spune lupului: Lupule, te rog frumos, bagă-ți măcar degetul mic de la picior la mine în casă! Sau, formulînd mai nuanțat: „ascunzîndu-și frica, începe să urle: Lupule, vino aici imediat...”

Dar să trecem la întrebări. Aș dori să menționez în prealabil că, deși trăiesc în Transilvania, deși îmi scriu majoritatea cărților la etajul patru al unui bloc dintr-un oraș ardelean și deși în scrierile mele apare frecvent cuvîntul „Transilvania”, totuși sînt întotdeauna surprins cînd cineva mă numește scriitor „ardelean”. Oare la ce se gîndește acum? Pentru că, de exemplu, pentru românii din zona Brașovului, ardelean înseamnă: ciobanul căruia tocmai i-am vîndut la un preț bun propriul lui măgar. La Timișoara, cuvîntul „ardelean” are și înțelesul: „omul care se uită tot timpul în spatele lui”. În București, acest cuvînt poate însemna uneori țăran nebun, alteori medic care

vindecă bolnavii. La Budapesta, în Piața Moszkva, unde își oferă serviciile zilierii sosiți din toate părțile, înțelesul exact al cuvîntului „ardelean” este: excavator de rahat; în Parlament însă, înseamnă, mai ales: cincisprezece milioane. La Viena, în preajma treptelor Strudhoff, cuvîntul înseamnă: bastard al vampirilor, pe malul lacului Ladensee: mîncător de lebede, în fața Operei (unde se descoperă că ești maghiar), foarte specific: președinte de onoare. În zona Stuttgartului: coate-goale. La Satu-Mare: oportunist (dacă se referă la maghiari), tratabil (pentru români). Conform șvabilor, copilul de schimb ardelean înfulecă totul. La țigani din Jedani, ardelean înseamnă: muiere cu țîțe tari (sau în legătură cu un alt organ, bărbat „țeapăn”). Și așa mai departe. Dar și din acestea se poate vedea ce sensuri variate are acest cuvînt. Deci, și acesta este deja răspunsul, descoperirea caracteristicilor comune este tot atît de ușoară ca și demonstrarea totalei absențe a acestora.

Atît despre primele două întrebări. Adică, aș putea adăuga în paranteză, nu știu dacă este îndreptățit să vorbim separat despre o literatură maghiară din Transilvania, respectiv una din Ungaria. Natura acestei separări este revelată în mare măsură de faptul că a fost discutat cel mai intens în anii douăzeci (după Trianon), respectiv în anii șaptezeci... „Studiile” născute în anii șaptezeci au încercat să impună o analogie literară română, contestată de altfel și în cercurile românești — vezi în acest sens lucrările lui Al. Philippide, în care demonstrează că povestirile lui Slavici sau Rebreanu sunt crude, împleticite, nu atît de fluente în limbă și în modul de scriere ca scrierile lui Creangă și Eminescu, că scriitorii români din Transilvania se preocupă mai puțin de formularea propozițiilor decît moldovenii, mai avansați din punctul de vedere al măiestriei profesionale, sau bucureștenii, imbatabili în ironie, dar sunt mult mai vii. Paranteză închisă.

Să trecem la a treia și cea mai sfioasă întrebare. Există literatură în Transilvania? Sfiala poate eventual îndemna respondentul să se grăbească să spună încurajator: dar Purcelușule, eu sunt aici, și eu scriu, există literatură! Dar degeaba scrie aici poezii KAF, degeaba scrie studii Selyem Zsuzsa și romane Bogdán László, nu putem spune: în consecință, există și literatură. Ei scriu, însă literatura niciodată nu este prezentul. Literatura este un șirag de cărți. Poveste adevărată. E drept, această istorie continuă, trece dintr-o carte în alta. Nu există direcție: se plimbă de ici-colo. Scriitorul nu este neapărat moștenitorul înaintașului lui. Ceea ce este un lucru îmbucurător. Eu, cel puțin, mă bucur. Nu trebuie să fim colonizați de „o” literatură. Nici colonizatori. Nu trebuie să spunem mai departe o istorie ideologizată a patimilor, cu poetica patetică a acesteia... Da, dragul meu cititor, patetică, nu pasionată. Adaptabilă, nu blîndă. Nu blîndă, dar nici severă. Doică, nu amantă.

Traducere: Biroul de traduceri Robeni, Cluj

Selyem Zsuzsa

Există în lume un loc: Ardeal

Ați observat? Parcă ar fi aceeași întrebare, formulată din ce în ce mai temperat. Și ceea ce face acest lucru atât de literar, este creșterea îndrăzelii în paralel cu temperarea.

Aceste întrebări sunt puse inevitabil din când în când, fiind urmate de răspunsuri, de obicei afirmative, dar de fapt nu acest lucru este interesant, ci mai mult argumentația cu care poate fi susținută „particularitatea” „literaturii” „transilvane”. Cunoaștem tehnici de argumentare — de genul palmierul crește sub piatră — care provoacă în cititorii sado-mazochiști dependență de literatura transilvană, dar această relație nu poate fi numită lectură (ce este lectură, pe scurt? — imersiunea indirectă în gândirea, lumea unei alte persoane, prin intermediul cuvintelor care pot fi interpretate mereu în mai multe feluri), deci lectura în stare de dependență nu poate fi considerată act literar. Da, așa se complică lucrurile, chiar dacă omul își propune să fie succint și simplu — totuși, trebuie să abordăm întrebarea despre literatură, și anume: ce este literatura? — pentru că răspunsul la această întrebare determină ceea ce vom numi literatură transilvană și ce nu. Pentru că, dacă literatura este palmierul care crește sub piatră, iar pietre sunt destule, deci sub una din ele trebuie să existe și un palmier — această argumentație ne conduce inevitabil la răspunsul că da, există literatură transilvană, trebuie să existe sub una din pietre. Mai rămîne o singură problemă: ea nu poate fi citită, pentru că sub piatră este prea întuneric.

Dacă literatura este ceea ce oamenii citesc a) pentru propria plăcere, b) pentru învățătură, c) pentru înălțare morală, d) deoarece caută ceva, îl caută pretutindeni, deci și între cuvinte, atunci literatura maghiară din Transilvania este: a) totalitatea cuvintelor, poveștilor, rimelor și ritmurilor splendide, fabuloase, pasionate și arhaice (poeziile lui Áprily, romanele lui Makkay), b) culegeri de probleme ale istoriei maghiare din Transilvania, locurile aducerii-aminte (în loc de exemplu voi pune aici o întrebare: de ce și în ce măsură are istoria un rol atât de determinant pentru literatura minorităților? De ce, chiar și atunci când nu mai este interzisă editarea diferitelor manuale de istorie?), c) priviri nostalgice spre trecut, pentru a prezenta modele de conduită împotriva decăderii mereu insuportabile din prezentul dintotdeauna (Sütő András este primul nume care îmi vine în minte, iar următorul este Wass Albert, atât de apreciat astăzi). Și, în sfîrșit, cazul d) este acela în care cititorul nu vrea să impună unei scrieri despre ce anume să vorbească, orice ar fi acea scriere, oricît de urîță, de uluitoare, de contradictorie ar fi, deci în acest caz: nu pot spune: ce este literatura transilvană, pentru că în acest caz chiar scrierea dată va spune acest lucru. Adică nu va spune, dar cititorul va trebui să lucreze din greu și pentru acest „nu”. Și sunt cazuri în care, împotriva tuturor aparențelor, poate fi important pentru o anumită scriere faptul că există în lume un loc numit Erdély sau Transilvania sau Siebenbürgen, și sunt scrieri care ar fi putut fi scrise oriunde în lume, dar totuși s-au născut aici, și acest dar este totuși ceva.

Cum ați dori să fie literatura transilvană?

Ați dori să fie îndrăzneță, să intre în conversație și cu alții și ați dori să o puteți citi fără a fi nevoiți să vă gândiți cu o fățarnicie abjectă la condițiile grele în care a fost scrisă? Ați dori ca și această literatură să încerce să dezvolte o relație sănătoasă cu propriile tradiții, ați dori să nu vă ceară socoteală pentru tradițiile ei, ci ar cugeta la acestea implicându-vă pe voi, cititorii?

Ați dori ca să nu vă educe pe ascuns, să nu vă provoace o conștiință încărcată, să nu vă instige la răzbunare, să nu se tîrguie și să nu facă mofturi?

Ați dori să nu se răsfețe, ci să se iubească?

Traducere: Biroul de traduceri Robeni, Cluj

Balázs Imre József

Ce număr poartă la pantofi literatura maghiară din Transilvania?

Literatura maghiară din Transilvania se trezește dimineța, se tîrăște pînă la baie, se privește în oglindă, toarnă pe gît o cafea tare, ia micul dejun, apoi... nu știu. Deși probabil mi-ar trăda multe și mie imaginea care ar urma. De exemplu, cară saci de nisip pe digul unui rîu revărsat. Prășește cartofi. Sau mai bine intră într-o cafenea pentru o partidă matinală de biliard. Eventual se duce la birou, așteaptă să treacă cele opt ore, apoi se duce acasă să se odihnească. Cred că am convins cititorul: cu metafore nu ajungem departe nici în acest caz. Despre literatura maghiară din Transilvania (chiar dacă este transilvăneană, chiar dacă este maghiară) merită să vorbim numai ca și cum am vorbi despre literatură. Pentru că este literatură.

Dar este, de fapt, vorba despre literatură din Transilvania, sau mai degrabă despre literatură din România? În numărul 10/1998 al revistei *Látó*, Vida Gábor afirmă: „iată-ne în fața unui maldăr de cărți cît ar umple o bibliotecă, să le numim literatură maghiară din România sau din Transilvania; prima este o expresie mai exactă, iar a doua, mai expresivă.” Într-adevăr, atributul „din România” pare mai exact, în primul rînd pentru că delimitează și în timp subiectul discuției (literatura maghiară din România există din 1918, literatura maghiară ardeleană nu se știe exact de cînd există), iar pe de altă parte, în ultimele decade s-au născut opere importante și din penelul autorilor maghiari stabiliți în București. (E drept, majoritatea acestora au trăit mai mult sau mai puțin timp în București venind dintr-un oraș ardelean sau altul.) De la o vreme încoace, totuși, aș argumenta că am fi mai cîștigați cu atributul „din Transilvania”. Ar trebui să

motivez mai pe larg această afirmație, deoarece în numărul menționat al revistei *Látó* chiar și eu preferasem atributul „din România”. În ultimă instanță, aceasta este o problemă a autodefinirii, fiind în corelație și cu ceea ce credem despre „transilvanism”. Nu cred să existe vreun „geniu” transilvănean, nici unul despre care știm cum este, nici unul despre care nu știm. Există în schimb tradiții culturale și literare care au unele caracteristici specifice la nivelul regiunii, respectiv „curente” proprii. (Tradiția nu mi-o imaginez ca pe ceva monologic, monolitic, ci ca un corpus în permanentă reazăzare, așteptându-și reinterpretarea, în care, în Transilvania, coexistă tradițiile ardelenismului, central-europenismului, europenismului, maghiarimii și ale „produselor” interculturale specifice regiunii.) Tradiția, în interiorul căreia trăim, nu poate fi, și nu merită să fie delimitată. Tradiția care poate fi reînviată, de cele mai multe ori chiar prinde viață, indiferent de distanța în timp la care se află, sau extinderea în spațiu. De exemplu, în excelentul roman *Bestiárium Transylvaniae. Az ég madarai* (*Bestiary Transylvaniae. Păsările cerului*) al lui Láng Zsolt intră în scenă în mod pertinent limbajul și viziunea bestiarymurilor și a cronicarilor ardeleni din secolele XVI-XVII. (Nu numai acestea, desigur.)

Eseiștii școlii Bretter din Clujul de la sfârșitul anilor '70, în schimb, au intrat în discursurile teoretice vest-europene în mod direct, prin traduceri, interpretări de texte și texte proprii. Desigur, aceste strategii de alegere (sau întemeiere) de tradiții în sine nu califică întreținerea, întotdeauna trebuie pusă și întrebarea: „cum?”.

Mai sus am afirmat că despre literatură merită să se vorbească numai ca și cum am vorbi despre literatură. Natura literaturii implică și faptul că ea nu poate fi legată de date, mai ales dacă o anume dată ar încerca să se autovalideze ca principiu de autodefinire. Autodefinirea funcționează pe principiul valorii. Pentru a putea interpreta conceptul literaturii maghiare din Transilvania, trebuie să pornim de la creațiile și operele care sînt pur și simplu bune. Ardelean este ceea ce are legătură cu Transilvania (vorbește despre Transilvania, a fost scris aici sau putea fi scris și aici) și este valoros. Căci tot ce are valoare își poate întemeia propriile tradiții.

În cazul în care percepem în acest fel istoria literaturii, dilema amintită „din Transilvania / din România” pierde mult din importanță. Pentru că nu este vorba de faptul că „ardelenismul” este principiu valoric, ci despre faptul că propria identitate transilvăneană să o pot formula prin intermediul acelor valori pe care le recunosc ca atare. Un impas al istoriei literare maghiare din Transilvania de pînă acum a fost chiar faptul că a început construcția în sens invers: a căutat mai întîi „ardelenismul” și doar apoi creațiile aferente.

Literatura maghiară din Transilvania există deci, și este exact așa cum este scrisă. Se pot spune povești despre ea și, firește, poate fi încadrată în diverse construcții: de exemplu așa cum a făcut-o Harold Bloom cu literatura maghiară în cartea lui, intitulată *Canonul vestic* (*A nyugati kánon*), încadrînd-o în tradițiile literaturii „vestice”. Evident, și în tradițiile literaturii maghiare de pretutindeni (în cadrul căreia poate fi distinsă nu prin „ardelenism”, ci prin curente ei specifice), avînd în vedere evoluția în timp a comunicației, a circulației limbii comune literare între diferite regiuni ale ariei lingvistice maghiare.

Traducere: Biroul de traduceri Robeni, Cluj

Cornel Moraru

Vorbim deocamdată de „literaturile” din Ardeal

I. E mai simplu să definim „spiritul ardelean” în literatură la timpul trecut. Acesta era mult mai pregnant la generațiile mai vechi de scriitori originari din Transilvania sau din Banat, mergînd în urmă pînă în secolul trecut sau în perioada interbelică. De fapt, însăși tema „specificului” are un suport mai solid în tiparele și convențiile tradiționale decît în poeticile moderne. Cu cît ne apropiem de prezent, cu atît se face vizibilă o tendință oarecum de sens contrar: una de apropiere și omogenizare a „diferențelor”. Mai ales în postmodernism, din inițiatică literatura devine comunicativă, ieșind din izolarea unui topos fatalmente limitat, prea îngust. Nota distinctivă e, în primul rînd, de limbă. Fiind vorba aici, în Transilvania, de un creuzet de stiluri și direcții (în programul grupării „Thesis” de la Sibiu, în perioada interbelică, încă se mai făcea apologia „spiritului local creator”), acestea n-au fost neapărat convergente. Prin forța lucrurilor, românii — bunăoară — au privit mai tot timpul dincolo, peste munți. Spațiul central-european a fost un excelent mediu cultural de formare și modelare a numeroase generații de intelectuali români, dar nu și unul de afirmare. Mai ales pentru scriitori. Țiganiada lui I. Budai-Deleanu a rămas needitată timp de mai bine de un secol. T. Maiorescu, Slavici, chiar și Eminescu, G. Coșbuc, O. Goga, L. Rebreanu etc. s-au stabilit de la începutul carierei lor literare la Iași sau la București. Situația nu s-a schimbat prea mult nici în perioada interbelică (v. Blaga, Aron Cotruș), dar și după ultimul război scara de valori a fost cea impusă — în esență — de școala critică bucureșteană. Nu intrăm în detalii, însă fenomenul ar merita o analiză amănunțită, în toată concretețea și complexitatea lui. La urma urmei „spiritul ardelean” în sine e ceva de domeniul imponderabilului, imposibil de definit ca atare: ar trebui să-l punem, eventual, într-o ecuație trans-etnică. Dar cu ce mijloace și cu ce argumente? Poate doar conceptul de «complementaritate» ne-ar putea fi mai de folos, însă și acesta plutește destul în abstracție (asta în cazul fericit cînd nu și politizăm lucrurile). Mereu, de aproape două secole, cultura română s-a confruntat cu fenomenul deosebit de acut al „provincializării”/„deprovincializării”, cu vădite consecințe axiologice de la o etapă la alta a dezvoltării sale. Concret, *Gînd românesc* — singura publicație românească notabilă, în perioada interbelică, din Transilvania (1933-1940) — era mai „provincială” decît *Sburătorul*, *Gîndirea*, *Viața Românească*, *Revista Fundațiilor Regale*. Azi lucrurile stau puțin altfel, măcar în plan axiologic, dar o repliere pur și simplu în „spiritul ardelean” ar fi percepută tot ca o formă de „provincialism”. Literatura românilor din Ardeal e prea legată — pînă la indistinție — de literatura din restul țării, iar literatura maghiarilor e prea legată de literatura din Ungaria (cum au stat, de altfel, lucrurile dintotdeauna). Chiar dacă acest specific ardelean există (și categoric există, e de domeniul evidenței), mai importantă e sfera de gravitație a fiecărei

literaturi în parte, determinată de afilierea la un „centru” din afară, la care se adaugă scara de valori de la care se revendică.

2. Răspunsul nu poate fi decît afirmativ, este ceva tot de domeniul evidenței. Din păcate, puțini astăzi ar putea să facă o analiză concretă, pe opere și autori, și să identifice fiecare element caracteristic în parte. Programul de traduceri reciproce nu funcționează cum ar trebui. Încă nu izbim de handicapul limbii și nici nu sînt semne să-l depășim prea curînd. Dimpotrivă, scade numărul vorbitorilor bilingvi sau multilingvi. Liantul, pentru o vreme, l-ar fi putut constitui limba și literatura germană. Or, scriitorii germani (sași) au părăsit *in corpore* — cum bine se știe — cu ani în urmă România, lăsînd un loc gol imposibil de umplut cu altceva.

3. Cred că se poate vorbi, la limită, de o literatură a Transilvaniei, în cadrul multiculturalismului specific acestui spațiu multiethnic (dar valorizat mai nou, cum spuneam, în spirit trans-etnic). Proclamarea ei însă ar fi privită, măcar la început, cu mefiență. Ar fi considerată un hibrid, încît noi continuăm să vorbim deocamdată de „literaturile” din Ardeal (la plural). Istorii ale Transilvaniei scrise de istorici deja există: una s-a tipărit la Budapesta, alta la Cluj; poate mai există și altele, parțiale. O *Istorie a literaturii din Transilvania* nu s-a scris pînă în prezent și nici n-am auzit de vreun proiect de acest fel. Deși ar fi necesar: am ști mult mai bine, atunci, unde ne aflăm. Nu e tîrziu, cred, să se întreprindă ceva concret în direcția asta.

Traian Ștef

Literatura ardelenilor

Dacă admitem, de la bun început, că există un spirit ardelean, la fel de bine trebuie să acceptăm că el este prezent și în literatura scrisă de ardeleni. Același lucru am putea spune și despre moldoveni, și despre olteni, dar, mi se pare, nu și despre munteni. Muntenia, ca provincie istorică, nu a făcut niciodată efortul de a se defini spiritual, s-au definit mai ales ceilalți, în raport cu Sudul, cu Balcanismul. Și apoi, dat fiind faptul că aici era Capitala inclusiv a Literelor, s-a confundat superior cu centrul, cu limba română și cu România. Spiritul ardelean este un spirit al locului. El are de înfruntat mereu un alt spirit, exterior, al formelor, unul mai sprințar și mai inventiv, al povestirii, să zicem. Spiritul locului este fondul însuși, este organicist și admite greu forme noi, imitații, aventuri. Literatura scrisă de ardeleni este legată de spiritul ardelean. Scriitorul din acest spațiu este prea puțin inventiv sau atras de mode, eventual vine mai la urmă pentru a le fixa într-o regulă, conștiința lui ține strîns de spațiu și istorie. El este un constructor, este preocupat de mari proiecte, este tentat de universal, refuzînd, cum spune Mircea Zăciu, teatralitatea. Același istoric literar subliniază caracterul de

contrapondere a literaturii ardelenе, refuzul balcanismului, exotismului și iermetismului, ținта sa fiind limpezimea, creșterea audienței și valoarea testamentară. Într-o ochire istorică, vedem că ardelenii au fost primii preocupați de scris și citit, de formarea intelectuală, prin școli, de circulația cărții și a limbii române unitare, literare, de formare a unei conștiințe istorice, naționale, iar atunci cînd literatura și-a dobîndit libertatea față de imperativele istoriei au trecut la mari construcții literare (Rebreanu) sau teoretice (Blaga), ignorîndu-se modelele occidentale sau experimentele românești de acasă sau din centrele europene. Inclusiv astăzi pot spune cu destulă convingere că ardelenii scriu nuanțat altfel decît colegii lor de peste munți. Aceasta deși comunicarea dintre ei este continuă, relațiile de prietenie mai ales dintre congeneri sunt frecvente, sunt solidari politic, au proiecte comune.

Ardelenii sunt prinși acum între nostalgie și ofensivă. Spiritul ardelean a trăit pericolul desființării în perioada comunistă, al atomizării, deculturalizării, ideologizării, centralizării. Acum are tresăriri de orgoliu. Acestea se manifestă politic (determinate și de o mai bună vedere spre Occident) și cultural (incluzînd aici nu numai artele, ci și economicul și spiritualul), mizînd pe descentralizare și inițiativa particulară. Există însă și o nostalgie a unei Transilvanii parcă pierdute. Spiritul locului este în centrul acestei nostalgii. Există o literatură a Transilvaniei, în acest sens, a locului, tematic vorbind, însă există și mai mult, chiar un stil al scriitorului ardelean pe care l-a definit Lucian Blaga în comparația dintre sine și Tudor Arghezi. Nu sînt străini de aceste concluzii nici scriitorii maghiari sau germani din România. În ce mă privește, îi cunosc mai bine pe congenerii mei, pe aceia care au trecut pe la *Echinox*, revistă studentască a cărei redacție era formată din români, maghiari și germani, conținînd pagini în aceste limbi. Iau la întîmplare din bibliotecă volume de Szöcs Géza, Franz Hodjak, Ioan Moldovan, Markó Béla, Adrian Popescu și rămîn surprins cît de mult comunică poemele lor, într-o viziune realist-orfică, sau cînd este vorba despre nostalgiile transilvane, sau de perceperea hiperlucidă a realității mediate. Mă întreb, totuși, dacă putem vorbi despre o literatură ardeleană într-un sens federal. Toată existența ei spirituală e orientată în direcția mișcărilor de dincolo de munți, în dorința de a vărsa în suvoiul comun apele ei de munte, repezi și proaspete. Ea tinde să dea un accent particular, autentic, demonstrîndu-și și prin aceasta o vechime, o geneză identică, o continuitate și o unitate spirituală. Dorința ei rămîne mereu confluența — este concluzia lui Mircea Zăciu. (Inclusiv istoricii literari mi se par deosebiți, cei ardeleni mai preocupați de ideologie, de ideile literare și istoria lor, mai puțin impresioniști, deși toți și-au arătat talentul epic). Discuțînd literatura Transilvaniei, sîntem tentați să avem în vedere numai literatura românilor. Dar specificul ei este dat și de aportul lingvistic pentru că aici se scrie și în maghiară, germană, slovacă și alte limbi. Acestea, la rîndul lor, cunosc și alte confluente culturale. Și deosebiri. De cine se simt scriitorii maghiari, germani, slovaci mai apropiați? De răspunsul lor depinde și răspunsul la întrebarea dacă există o literatură a Transilvaniei. Aparțin ei unei culturi ardelenе, cu determinările sale multiple, sau culturilor naționale?

William Totok

O formă fără fond?

1. Dacă prin „spiritul ardelen” se înțelege spiritul de toleranță și deschidere, de încercare de a depăși etnicismul naționalist și rasist, atunci, desigur, toate aceste elemente se pot depista și în scrieri literare. Numai că atribuirea „spiritului ardelen”, în înțelesul de mai sus al termenului, este caracteristică și pentru alte literaturi create în afara spațiului transilvan. Prima calitate a unei literaturi trebuie să fie cea estetică. „Spiritul ardelenesc” este, însă, mai degrabă o categorie etno-socială și regională cu o dimensiune etică, discutabilă din mai multe puncte de vedere. Depistarea acestui spirit în anumite scrieri mai vechi sau mai noi este rezultatul unui demers extra-literar, conjunctural și, nu în ultimul rând, politic. Istoria zbuciumată — pentru a folosi un clișeu — a Transilvaniei nu este atât de lină precum încearcă să deducă unii critici și istorici din operele clasice ale unor scriitori care din întâmplare au trăit pe aceste meleaguri, scriind în limba română, maghiară sau germană. O analiză literar-socio-logic-istorică atentă și absolut obiectivă, lipsită de prejudecățile pozitive atribuite literaturii „ardelenești”, va scoate la iveală și un puternic substrat resentimentar etnic pînă și la scriitorii invocați ca reprezentativi pentru „spiritul ardelenesc”. În scrierile clasice — de la Slavici pînă la Blaga și de la Coșbuc pînă la Goga — „spiritul ardelenesc” apare mai degrabă ca o formă fără fond, deoarece între realitatea imediată — ca sursă primară de inspirație a oricărui autor — și realitatea literară ideală (uneori, idealizată) există o discrepanță istorică, politică și etnică. Există numai puține creații (vechi sau noi) estetic valoroase și autentice și din punctul de vedere al corectitudinii politice în care autorii au reușit să depășească productiv această discrepanță.

2. Literatura germană interbelică din Transilvania a fost marcată de un pronunțat spirit autohtonist, reflectînd astfel anumite „mode” și „modele” literare și de gîndire, tributare unui *Zeitgeist* (spirit al vremurilor) nefast. Pe de o parte, autorii valoroși germani s-au lăsat nu numai instrumentalizați politic ci, unii dintre ei, chiar s-au transformat în propagandiști ai național-socialismului, deci ai fascismului german. Prin reconsiderarea critică practică în perioada comunismului cEAUȘIST unii dintre acești autori — conservatori, prea puțin deschiși experimentelor literare îndrăznețe — au fost recuperați și reinterpretați, eliminîndu-se din operele lor tocmai dimensiunea potrivnică a ceea ce s-ar putea numi „spirit ardelenesc”. Politica de reconsiderare comunistă s-a potrivit foarte bine și celorlalte literaturi (română și maghiară). Astfel biografiile și operele unor scriitori au fost curățate de păcatele naționaliste. Numai foarte puțini au fost considerați „irecuperabili” pentru ideologia dominantă. Anii '60 au declanșat nu numai febra reconsiderărilor, ci și contrareacții intelectuale specifice unui sistem totalitar care încerca să recupereze în scopuri politice și propagandistice tocmai elementele naționaliste din operele unor „înaintași”. În pofida cenzurii și apoi a autocenzurii existente, distanțarea convingătoare de tradițiile autohtoniste s-a manifestat în scrierile generației de autori născuți după 1945. Fiind confrunțați cu

naționalismul de partid și de stat, ei au încercat să practice o literatură convingătoare, depășind și prejudecățile trecutului. A fost un fenomen aproape general pentru toată scriitorimea din România (cu excepția partizanilor protocronismului sau a unor versificatori de circumstanță). Semnarea unui protest comun inițiat de Dorin Tudoran și Szöcs Géza a fost mai mult decît un gest politic îndrăzneț, aproape sinucigaș. A fost o speranță pentru cei mai optimiști că resentimentele maghiaro-române sînt numai rezultatul unor conjuncturi nefavorabile. Optimiștii s-au înșelat, fiindcă evoluția post-comunistă a evidențiat că prejudecățile etnice sînt adînc înrădăcinate în conștiința colectivităților. Toleranța afișată de către numeroși intelectuali nu rezistă unui examen exigent. Unii arborează astăzi pro-occidentalismul așa cum ieri au elogiat binefacerile socialismului multilateral dezvoltat. Formele fără fond sînt deghizate astăzi în declarațiile zgomotoase prooccidentale, prodemocratice și proliberale ale unor intelectuali care susțin, în același timp, că „patriotismul este o trăire naturală, un instinct absolut normal și sănătos” care pune sub semnul întrebării ideea unei societăți multiculturale. Pentru acești „prooccidentali”, care ar semna la orice oră și un manifest al „spiritului ardelenesc”, cuvîntul „multiculturalism” desemnează o discriminare de tip pozitiv, „o teroare a minorității față de majoritate”.

3. Există o literatură bună sau proastă. Indiferent de locul unde ea a fost creată și indiferent de locul de naștere al celui care a scris-o. În sensul larg și ideal al conceptului („spirit ardelen”) ideea alterității și realizarea multiculturalismului sînt și au fost subiecte literare fecunde, binevenite și actuale.

Ovidiu Pecican

Aerul dimprejur

În mod cu totul elementar și evident, literatura transilvană este acea literatură produsă de transilvăneni, în Transilvania și pentru uzul transilvănenilor. Cum însă provincia aceasta istorică presupune mai multe trecuturi — și separate, și comune —, și mai multe prezenturi, chestiunea se complică atunci cînd încercăm să depășim stadiul unui simplu enunț general. Este literatura unui scriitor ardelen care s-a mutat de treizeci de ani la București subsumabilă conceptului de literatură transilvană? Da și, în același timp, nu! Dar scriitorul maghiar mutat la Budapesta cu ani în urmă, născut și educat în Ardeal încapă în acest areal literar? Același răspuns mi se impune, oricît de contradictoriu ar apărea el la prima vedere. Ce te faci însă cînd o întreagă literatură transilvană — mă gîndesc la cea germană, la poezii grupului bănățean al anilor '70 — se mută cîteva sute de kilometri mai spre centrul Europei, în Germania? Au ajuns ei acum literații Germaniei prin excelență, sau sunt aceiași membri ai literaturii ardelen, „autoexilați” în patria originară, a strămoșilor? La configurarea unor atare dileme te

apucă subit melancolia. Fiindcă știi că în ultimele sale creații, la Bordeaux, Goya era tot el însuși, pictorul spaniol prin excelență. Dar ce te faci cu El Greco, pe care Grecia maternă l-a adăpostit, dar nu l-a creat, el aparținând cumva integral Spaniei catolice și ireductibile?!

Chestiunea ar trebui, deci, poate, apucată de altundeva. S-ar cuveni, te pomenești, chestionate literatura română, maghiară, germană pentru a vedea dacă, în interiorul acestora, există vreo urmă spirituală de „transilvanitate”, de „transilvanism”. Pentru asta ar trebui, desigur, să știm ce înseamnă aceste concepte. Să le căutăm conținuturile posibile în descrierile etnografice? Dacă da, atunci probabil că Nicolae Bălcescu ne-ar apărea ca fiind cel mai transilvănean autor al literaturii române, fiindcă el dă cea mai emoționantă descriere himerică a Ardealului, deși e un fiu al sudului românesc. Să căutăm cele mai bune reprezentări ale vieții oamenilor Ardealului, cu bune ca și cu rele? Atunci vom fi reduși, vrînd-nevrînd, la realismul banal și descriptiv, din rîndurile căruia răsar, pe culmile unor creații de excepție, abia Slavici, Rebreanu și Agîrbiceanu, dintre români. Și, în orice caz, dintre maghiari nu ar putea să lipsească Jókay Mór, cu superbe lui viziuni epice romantice (dar, iarăși, Jókay aparține culturii maghiare generale, nu Ardealului unguresc). Dacă vom căuta o literatură ardeleană la nivelul reflectării beletristice a ideologiei transilvanismului, iarăși vom da, în cel mai bun caz, peste niște produse teziste, în care textele devin înscenări ale unor idei puse în slujba militantismelor politice. Istoriile literare rețin prea puțin din asemenea încercări.

Mă întorc deci la începuturi și zic: literatura transilvană, românească, maghiară, germană, evreiască, sîrbă ori de care va mai fi fiind este, probabil, literatura produsă de autorii născuți și crescuți în Ardeal, pentru care Ardealul este încă o nostalgie, un vis, o imagine reală, o țintă, un orizont de gîndire și simțire. Ea nu trebuie însă concepută, cred, restrictiv. Cu atîtea migrări peste hotare ale tinerilor ne-am putea trezi într-o bună zi cu o literatură ardelenescă scrisă la Detroit ori Toronto, ba chiar cu americani get-beget mutați în Transilvania și scriind despre ea critic ori cu încîntare. Pînă una-alta, etnografii și antropologii (precum Gail Klingman ori Marianne Mesnil, să zicem) par mai apți să producă o literatură — nu și o beletristică! — focalizînd asupra realităților transilvane.

... Și cu toate astea, o știm, nu-i așa, literatura transilvană există. Ea a produs opere valoroase în toate limbile Ardealului și, fapt încă și mai semnificativ, ea a produs scriitori maghiari de origine română — precum romancierul romantic Jósika — și scriitori români de origine maghiară (i-am numit aici pe colegii mei Ștefan Borbély și Judith Mészáros). Provincie a Ungariei odinioară, provincie a României astăzi, Transilvania rămîne un izvor de energii culturale esențial pentru irigarea întregii regiuni. Ea va continua să alimenteze cele două literaturi, poate și altele, cu scriitori și artiști, cu produse literare de prima mînă.

Literatura ardelenescă este una dintre acele realități care, populîndu-ți clipă de clipă existența, rămîne totuși imposibil de măsurat, contabilizat, dezvoltat. Ea este o ființă transparentă care umple orizontul cu suflul ei. Ne conține, ne revarsă și ne resoarbe, în virtutea unor alchimice, indecelabile, experiențe.

Gabriel Andreescu

La rînd, naționalismul ortodox

În emisiunea *PRO TV* de luni, 18 septembrie – *Alege*, a lui Andrei Gheorghe – Radu Preda, un teolog care lucrează direct cu arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului, Bartolomeu Anania, i-a replicat preopinentului, Florin Buhuceanu, președintele asociației *ACCEPT**, cam așa: „Sînteți cel mai puțin apetisant homosexual pe care l-am văzut”. Cu tonul pe măsură, al unui miștocar de cartier, cuvinte spuse în colțul buzelor, cu o privire de sus în jos ... cu un plescăit imperceptibil, dacă nu cu gura, atunci cu gîndul, coborît pentru o clipă în ochi. Puțini știau – probabil, nici corul *ASCOR***, chemat să asiste, care se distra întrerupînd sistematic dialogul – că autorul acestui dezgustător comentariu este și autorul unei cărți privind raporturile dintre stat și biserică. Faptul nu este deloc, dar absolut deloc, lipsit de relevanță. Cartea apărută la sfîrșitul anului trecut era un text argumentativ al articolelor proiectului de lege privind regimul general al cultelor religioase. Proiectul propus la acea dată de Secretariatul de Stat pentru Culte – trimis la guvern la 13 septembrie 1999 – diferea de proiectele puse în circulație anterior. Prevederile care violau libertatea religioasă se înmulțiseră și se înăspriseră, arătînd limpede intenția autorilor – de fapt, a *BOR**** – de a limita și controla viața religioasă din țară.

Varianta de proiect despre care amintesc a fost ascunsă grupurilor și organizațiilor interesate – celorlalte culte –, proiectul nefiind discutat nici în cadrul Comisiei creată special în acest scop. Pentru a păstra inițiativa ferită de ochii criticilor, Secretariatul lansase cu mai multe luni înainte un alt proiect, cel mai „liniștitor” din cîte fuseseră discutate pînă atunci, cu rolul unei perdele de fum. Se vede însă că textul ultim nu fusese un secret pentru Radu Preda, de vreme ce lucrase pe el. Cum am spus, volumul lui Radu Preda argumenta, punct cu punct, ideile proiectului de lege, multe absente din toate variantele anterioare. Astfel, nu existaseră pînă atunci referiri la sancționarea prozelitismului, sau la amenzile pentru activități cultice, dacă grupurile religioase „vinovate” nu obținuseră aprobarea (obligatorie!) a *Secretariatului General pentru*

* Asociația homosexualilor din România.

** Asociația Studenților Creștini Ortodocși din România.

*** Biserica Ortodoxă Română.

Culte. De vreme ce volumul apăruse la sfârșitul anului 1999, însemna că se lucrase la el cu un număr bun de luni înainte. Lucrarea făcea parte dintr-o strategie pusă bine la punct, nu cu fervoarea credincioșilor ortodocși, ci cu tehnica elaborată a unor oameni care experimentaseră decenii metodele *Securității*. Avînd în vedere filiera Radu Preda – Bartolomeu Anania – Teoctist, se vedea bine rolul excesivului arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului, în ofensiva ortodoxistă.

Sinodul, *ASCOR*, Radu Preda, Bartolomeu Anania! Iată o construcție demnă de o cruciadă pe termen lung, cu obiective precise, cu împărțire de responsabilități. Discursuri mieroase, fariseisme, în cazul *Sinodului*, militanți ofensivi, pregătiți să pună mîna pe bîta – vorbesc de *ASCOR* – și mercenari cu funcții intermediare, precum Radu Preda. Care este locul, în această înșiruire, a lui Bartolomeu Anania?

Cine deschide dosarul 7755 al *Arhivelor SRI* va descoperi acolo cîteva date despre trecutul de legionar al actualului arhiepiscop, fost ierodiacon bibliotecar la *Patriarhie*, care la data notei informative pe care o citez, 10 decembrie 1956, se afla în închisoare, condamnat. Încă de la 14 ani – se spune – a fost înscris în *Mănunchiul de prieteni*, organizație legionară. În 1936 era deja încadrat în *Frățiile de Cruce*. În 1941 a fost reținut – o lună de zile – pentru participarea la funerariile unui comandant legionar. În 1942 a fost arestat și condamnat din nou, la șase luni închisoare, pentru a fi deținut în podul mănăstirii Cernica materiale legionare și arme. „Nota” indică apoi traseul relațiilor sale cu legionarii, practic neîntrerupt, ajungînd pînă la sfârșitul anilor '40 și începutul anilor '50.

Trecutul legionar al lui Bartolomeu Anania și închisoarea nu l-au împiedicat, surprinzător, să aibă mai tîrziu o carieră spectaculoasă. În anii '60 a fost trimis în Statele Unite, unde s-a ocupat, pînă la mijlocul anilor '70, de publicația *Arhiepiscopiei Misionare Române* din Detroit, *Credința*. Cum a fost posibil? Răspunsul, știm, nu poate fi decît unul singur. Concluzia logică este sprijinită și de susținerile lui Nistor Chioreanu, coleg de pușcărie, care într-o carte de memorii, *Morminte vii*, îl denunță drept turnător. Ion Pacepa îl prezintă de asemenea, în *Orizonturi roșii*, ca lucrînd pentru *Securitate*. Dar chiar dacă nu s-ar miza pe mărturiile ultimilor doi, este absolut evident că datele din *Arhiva SRI*, pînă după mijlocul anilor '50, sînt incompatibile cu cariera sa ulterioară. Doar colaboraționismul făcea posibilă ascensiunea de mai tîrziu. O astfel de asociere, între spiritul unui fervent legionar și cea a unui om pus să facă treabamizerei instituții de represiune comunistă, este psihologic semnificativă pentru pozițiile agresive și simultan elaborate, pe care le-a avut și le are ca arhiepiscop, în acești ultimi ani.

Ce descoperim, în concluzie? Ierarhi cu legături aproape certe cu *Securitatea*, prezenți într-o rețea elaborată de actori – organisme *BOR*, asociații, experți –, toți implicați într-un proiect vast, vizînd controlul activității religioase de către *BOR*, impunerea unei legislații anti-liberale, retrograde – asta este în primul rînd articolul 200 – și antieuropene, prezența masivă în instituțiile statului, un mare impact educațional, folosirea a tot felul de fonduri din resursele statului. Un marș către un stat ortodox, un kitsch mizerabil aflat la mijlocul distanței dintre corupție și obscurantism, expresia, dacă lucrurile vor evolua așa, a eșecului cel mai nedemn pe care îl poate suferi societatea românească.

La începutul lui 1990 am asistat la pregătirea unui alt scenariu, a unui naționalism agresiv de tip etno-cultural, capabil să spele păcatele actorilor represiunii din vremea

regimului comunist. El a stat la baza a cel puțin cinci ratați ani de istorie post-comunistă. Dar, se vede, naționalismul etno-cultural și-a epuizat rezervele. Încercările de destabilizare de după 1996, invocînd în principal tema maghiară, nu au mai putut trece dincolo de un foc de paie mediatic. La începutul lui 2000 vedem însă, crescut în liniște și ridicat spectacular acum, un naționalism ortodox de o virulență extremă, cu obiective isterice. Actuala campanie împotriva articolului 200 este semnificativă doar în subsidiar pentru homosexuali. Ea are o miză mult mai mare. Se încearcă strivirea voinței clasei politice, de către BOR. Invocarea obsesivă, în *Apelul Sinodului* din 13 septembrie 2000, a „majorității națiunii române”, referirea la milioanele de „creștini ortodocși (...) care au mandatat prin votul lor parlamentarii României”, apostrofarea ca „legiuitorii din Parlamentul și guvernul de azi să aibă auzul ațintit asupra trebuințelor românilor (...) care merg în toamna aceasta la urnele de vot” (sublinierile mele) este o amenințare nevoalată cu bîta electorală. Dacă Senatul se va supune, public deci, acestui șantaj, atunci *Sinodul* va avea un atu considerabil asupra legislativului și executivului acestei țări. Cine îi va putea sta înaintea? În principiu, doar societatea civilă devotată democrației, cea care a făcut posibilă marginalizarea naționalismului etno-cultural. Dar avem oare o societate civilă în măsură să reziste presiunii ortodoxiste? Astăzi, ea pare cu mult mai divizată decît era cu zece ani în urmă. Pare mult mai ușor, să te contrapui lui Vadim și Funar, decît lui Teoctist Arăpașu și a lui Bartolomeu Anania. Ultimii nu sînt însă în nici un fel mai puțin dizgrațioși și în nici un caz mai puțin periculoși decît primii.

Daniel Barbu

Subsidiaritate, democrație creștină și ortodoxie

Toată lumea este de acord că transformarea societății românești trebuie să se petreacă sub un orizont etic. Apelul la morală este aproape nelipsit din discursurile principalilor actori sociali: administrație, partide, sindicate, presă, intelectuali. Respectarea promisiunilor, integritatea caracterelor, simțul datoriei și eliminarea corupției par să fie elementele cardinale prin care moralitatea publică și-ar putea dobîndi starea de sănătate. Instituția unanim investită cu misiunea de a face poliția moravurilor este Biserica, Ortodoxia fiind invocată ca un ideal de comportare etică.

Vocația Bisericii nu este însă aceea de a face morală, iar credința este mai mult decît un cod de bună purtare. Evanghelia nu-și propune să fabrice cetățeni model, cu un profil moral ireproșabil și cu o prestație civică exemplară. Scriptura le promite tuturor moralistilor, nepătaților, inflexibililor și integraliștilor că prostituatele îi vor preceda în paradis (*Matei* 21, 31). Evanghelia nu este o lectură

edificatoare pentru zilele de duminică, ori un repertoriu de legislație etică, ci cartea Fericiților, cartea care propune un sens condiției umane.

Or, democrația creștină, ca doctrină politică, încearcă tocmai să deplaseze problema omului de pe terenul instituțiilor, să deposeze statul de orice vocație de a exercita vreo formă de pedagogie socială. Democrația creștină nu este nici pe departe sinonimă cu o organizare democratică a societății ce ar fi dotată cu un plus de moralitate, nu este nicidecum o formulă democratică în care regula jocului ar fi stabilită de morala creștină. Democrația creștină, din momentul în care se exprimă ca mișcare politică în cadre sociale pluraliste, laice și secularizate, este constrinsă să ia în calcul numai acea etică politică la care poate adera orice actor al vieții publice, indiferent de convingerile și sensibilitățile sale.

Democrația creștină nu poate nici măcar să aspire a fi acel partid în care militează precumpănitor oameni politici care se consideră inspirați de tradiția și valorile creștine. Opțiunea personală a politicienilor din rîndurile democrațiilor creștine este, în fond, indiferentă. Acești politicieni pot fi venali, corupți, stupizi, bîntuiți de tentații autoritare, pe scurt „îmorali”, fără să înceteze să facă parte din familia democratcreștină, dacă această apartenență politică le este dictată de o anumită viziune despre om, de un anume mod de a înțelege funcția economicului și, mai presus de orice, de o concepție precisă asupra funcțiilor statului. Democrația creștină nu este o formă de umanism de factură lirico-teologică, ci un demers politico-juridic întemeiat pe principiul subsidiarității.

Dificultatea „naturalizării” în spațiul românesc a doctrinei sociale creștine rezidă mai puțin în presupusa incapacitate a Ortodoxiei de a dezvolta, prin ea însăși și după exemplul Catolicismului, o teologie politică a modernității și a laicității, fiind mai curînd determinată de felul în care Biserica Ortodoxă a premers, a anticipat și s-a dizolvat politic în statul modern.

Înainte de constituirea și consolidarea statului modern, Ortodoxia a fost, la români, o comunitate politică, nu una religioasă. Ea s-a manifestat, alături de limbă, ca cea de-a doua formă de „a fi împreună” a românilor. Într-adevăr, din zorii Evului Mediu și pînă astăzi, creștinismul, în formula sa răsăriteană, nu apare, în ochii românilor, drept o credință (termen ce presupune fidelitate personală), ci ca o „lege” (termen ce implică supunere în sfera publică). Dacă istoria cuvintelor are vreo semnificație istorică, atunci, pentru români, creștinismul a fost, înainte de orice altceva, legea dată de împărații romani (*lex*), nu un mod de a onora un Zeu (*religio*) sau de a-i arăta credință (*fides*)¹.

Apoi, în pragul modernității, „legea creștinească” (sau „legea grecească”), legea basileilor de la Constantinopol, devine „lege strămoșească”, sau, de-a dreptul, „lege românească”, adică un ansamblu de reguli și comportamente moștenite capabil să dea identitate românilor în mijlocul celorlalte neamuri, dincolo de orice considerent de natură teologică sau canonică.

Consistența socială a Ortodoxiei românești ar fi deci, mai degrabă, de ordin juridic decît de factură propriu-zis religioasă. Ea implică nu atît credința într-un zeu care mîntuiește, cît conformitatea comportamentelor cu o normă general acceptată. Ea nu cere participare, ci supunere, nu este federatoare, ci exclusivă. Căci, în vreme ce credința unește, legea sancționează și discriminează. Credința individualizează

persoana și relația acesteia cu divinitatea, legea uniformizează și impune indivizilor criteriul normalității.

De aceea, pentru intelectualii ortodocși, „cuvîntul lege... însemnează românism și creștinism, contopite în aceeași concepție și disciplină de viață. Cuvîntul acesta de lege, așa cum îl folosește poporul nostru, concentrînd în el fuziunea existențială a spiritualului cu naționalul, are un înțeles dogmatic întrucît se referă la credința ortodoxă, are un înțeles etnic întrucît Românul se identifică în această credință, și un înțeles moral întrucît reprezintă disciplina tradițională a vieții noastre”².

Transformat în „lege” în care o anumită formulă dogmatică se topește într-o expresie etnică dată și într-un mod anume de a normaliza existența colectivă, creștinismul își pierde, în mod paradoxal, vocația universală pe care i-o conferă înrădăcinarea sa deopotrivă în dreptul natural și în ordinea supranaturală.

Creștinismul românesc este socotit de majoritatea apologetilor săi nu atît o viziune despre persoana umană, despre drepturile-libertăți și drepturile-creanțe înscrise genetic în natura umană, viziune pe baza căreia se pot contracta rațional anumite forme de organizare socială, cît rezultatul unei sinteze unice și irepetabile, un fel de produs istoric și organic, bun exclusiv pentru români și care le aparține numai și numai lor. Astfel înțeles, creștinismul poate fi folosit, la nevoie, și ca un soi de morală națională chemată să dea răspunsuri la problemele care, în alte societăți, țin de competența politicului, Bisericii fiindu-i atribuită funcția prioritară de „omogenizare și unificare a sufletelor într-o masă colectivă creștină și românească”³.

S-a putut așadar afirma, într-unul din foarte rarele texte interbelice care invocă explicit doctrina democrat-creștină, că „ideea fundamentală” a unei Democrații Creștine românești n-ar putea fi decît aceea potrivit căreia „individul aparține românismului”, principiile sale de bază fiind „naționalitatea” și „familia”⁴.

La rîndul său, programul unei publicații ca *Solidaritatea. Revistă social-creștină*, editată între 1920 și 1926 de Vasile G. Ispir, Șerban Ionescu și C.A. Teodorescu, proclamă drept principii de bază ale creștinismului social „naționalitatea” și „democrația”⁵.

Acest soi de românism politic, deși se justifică prin „caracterul democratic” al Bisericii Ortodoxe⁶, devine în chip aproape necesar anticatolic și antisemit, productivitatea sa juridică limitîndu-se, de pildă, la propuneri legislative privind interzicerea vînzării pămîntului țării către „străinii de neam”⁷.

Într-adevăr, slaba urbanizare de pînă în 1948 a produs o „lume” (în sensul expresiilor „a fi în rîndul lumii” și „a face lucrurile ca lumea”) românească caracterizată de o puternică uniformitate statistică a comportamentelor și referințelor la valori, o „lume” în care diferențierea și pluralismul apăreau drept fenomene suspecte, anormale, profund neromânești. De altfel, creștinismul trăit ca „lege românească”, ca un mod organic de manifestare a unei tradiții indivizibile și specifice și ca procedeu de excludere a diferenței și pluralismului nu numai că nu recunoaște autonomia politicului, dar îl și socotește o îndeletnicire dubioasă din punct de vedere moral.

Or, contribuției neoscolasticii la elaborarea doctrinei sociale creștine i se datorează revalorizarea radicală, de inspirație aristotelică, a participării la viața politică,

revalorizare care culminează prin triumful postbelic al democrației creștine în Italia, Germania și Austria. Interesul față de binele comun și angajamentul politic sînt privite, în mediile catolice occidentale, ca o formă eminentă de exprimare a demnității persoanei, ca o cale privilegiată de reinstaurare socială a valorilor creștine.

Pe de altă parte, în compoziția creștinismului românesc intrînd, cum am văzut, și „disciplina tradițională a vieții” comune, cu alte cuvinte ordinea juridică și cultura politică, rezultă că statul și Biserica trebuie să se includă reciproc, că nu se manifestă niciodată ca entități cu puțință de izolat una de cealaltă. Mai mult, Biserica predă statului integralitatea competențelor asupra societății politice, rezervîndu-și integral domeniul spiritual și un fel de rol de „sfîtuitor” moral al națiunii.

Dacă, pentru doctrina socială creștină, ordinea economică este inseparabilă de ordinea morală, criteriul după care valoarea muncii trebuie măsurată, de pildă, fiind nivelul unui trai decent al celei familiale, teologii români ortodocși ironizează teza „salariului just” și, în general, ambiția creștinismului occidental de a formula o opinie creștină asupra sferei activităților economice, propunînd ca unic remediu al inegalităților economice și sociale „mila” și „iubirea de aproapele”⁸.

Prin urmare, creștinismul nu este gîndit de români, fie ei clerici sau laici, în termeni de persoană sau de comunitate, ci în termeni de națiune. Principiul subsidiarității, chiar dacă stă ascuns și inert în inima ecleziologiei ortodoxe, nu este admis din pricina terorii intelectuale exercitate de națiune, care devine un concept politic totalizator și indivizibil.

De aceea, Biserica a continuat să rămînă legată de un stat care, prin Constituțiile din 1923, 1938 și 1991 își revendică explicit un caracter „național”. Vechiul principiu creștin al „acomodării” Bisericii la ordinea statului a supraviețuit Bizanțului și s-a transmis Bisericii naționale ale epocii moderne. Și, atîta timp cît statul nu și-a elaborat o strategie instituțională de separare completă, discursul său laic, și chiar ateu, nu a fost suficient de convingător pentru a determina ierarhia ecleziastică să adopte o poziție critică, decît în măsura în care nu a reușit niciodată să se aclimatizeze cu democrația reprezentativă și, mai ales, cu pluripartidismul. Biserica a deplîns permanent în anii '30, după emanciparea ei de sub autoritatea liberalismului brătienist, absența unui sistem de guvernare bazat pe un concept politic unificat și național, formulă recurentă în publicațiile ortodoxe, cu precădere în cea mai extremistă dintre acestea, *Telegraful român*.

Ierarhii ortodocși nu au fost nicicînd, pînă în 1948, cu adevărat obligați să reflecteze asupra statutului Bisericii într-un stat laic și nici asupra creștinismului ca la o alternativă culturală și axiologică într-o societate secularizată. Sub regimul Constituțiilor din 1866, 1923 și 1938 care-o proclamau „religiune dominantă a Statului Român” (art. 21) și, respectiv, „biserică dominantă în Statul român” (art. 22, art. 19) – ba chiar, ultimele două, „Biserică românească”, ceea ce n-are nici un sens, nici din punct de vedere al teoriei constituționale și nici din perspectivă dogmatică – Biserica ortodoxă nu a avut motive să dezvolte o critică a liberalismului, iar după 1965, întîlnindu-se din nou cu statul pe terenul valorilor naționale, a fost scutită și de efortul de a inaugura o critică a socialismului real.

De altfel, prima din cele trei Constituții ale regimului comunist, cea din 1948, nu instituise un regim explicit de separare, în măsura în care avusese grijă să dispună și

pentru Biserica Ortodoxă Română, consacându-i un paragraf care prevede că aceasta este „autocefală și unitară în organizarea sa” (art. 27), fiind, cu alte cuvinte, coextensivă cu statul. Nu pe seama slăbiciunii omenești, ori a unei excesive înclinații spre compromis trebuie pusă colaborarea sistematică și loială a autorităților ortodoxe cu statul totalitar.

În perioada 1945-1989, ierarhia a aplicat consecvent eccleziologia bizantină, nu a făcut decît să rămînă coerentă cu disciplina politică la care „legea românească” a supus dintotdeauna Biserica. Cu atît mai mult cu cît reforma învățămîntului public din anul 1948 a dus la o modificare în favoarea ierarhiei a raporturilor de forțe din chiar sînul Bisericii. Colonizarea, începînd cu 1918, a Facultății de Teologie a Universității bucureștene de către filosofi și eseisti legați de revista *Gîndirea*, a dus la un oarecare control instituțional al laicilor, dacă nu propriu-zis în teologie, atunci cel puțin asupra mesajului creștin. După 1948 însă, clerul a căpătat din nou monopolul absolut asupra producției teologice. În mod paradoxal, comunismul a asigurat hegemonia clericală asupra Bisericii, dar cu prețul unei expulzări a problematicei creștine din cîmpul intelectual.

Chiar și după 1989, în loc să încerce să obțină recunoașterea din partea Statului a unei depline suveranități și independențe în propria sa ordine – recunoaștere pe care, de pildă, Democrația Creștină a acordat-o Bisericii prin articolul 7 din Constituția italiană – Biserica Ortodoxă s-a grăbit să solicite generalizarea salarizării preoților pentru a strînge și mai mult legăturile instituționale cu un Stat de care nu a dorit să se separe complet nici măcar în epoca totalitarismului. Salarizat din veniturile publice, preotul este un funcționar de stat, un bugetar prea puțin dispus să conteste autoritatea și competențele Statului.

Refuzînd sistematic, de la 1866 și pînă în 1999, să adopte o poziție de neutralitate religioasă, statul, inclusiv statul comunist, se comportă ca și cum mîntuirea nu ar fi o problemă privată, de conștiință individuală și de identitate confesională, ci una care-l privește direct și în care are un cuvînt de spus. Cu alte cuvinte, statul român nu s-a arătat niciodată cu adevărat indiferent la modalitatea confesională prin care cetățenii români înțeleg să-și consume experiențele religioase. Căci statul însuși are, chiar și într-o societate secularizată, să se legitimeze prin recunoașterea acelor identități comunitare și morale care au ambiția manifestă de a fi la rîndul lor recunoscute ca instanțe de legitimare⁹.

Într-o societate politică înclinată să respingă sistematic orice formă de discriminare pozitivă a minorităților, Biserica majoritară cere insistent și agresiv să beneficieze de o „acțiune afirmativă”. Pare că statutul juridic discriminatoriu de biserică națională este pentru ea indispensabil: ierarhia are absolută nevoie de o nouă confirmare a faptului că Ortodoxia pe care o reprezintă este o lege, nu o credință. Dacă această recunoaștere i se va refuza, Biserica Ortodoxă Română se va simți părăsită de stat și lăsată singură cu problemele de conștiință ale milioanele de români pe care-i revendică ca membri. Or, ea nu este nici pregătită și nici dispusă să înfrunte asemenea probleme.

În fond, ceea ce lipsește din discursul ierarhilor și teologilor ortodocși, ceea ce de fapt face discurs ocolește cu extremă precauție, este evidența caracterului secularizat al societății românești. Nici autoritățile ecleziastice și nici personalitățile explicit legate de Ortodoxie nu și-au pus problema, care frămîntă de multe decenii creștinismul

occidental, de a măsura practica religioasă a celor care se declară în sondaje ca fiind creștini. Nivelul european al practicii, cu alte cuvinte procentul celor care frecventează regulat sacramentele, se situează în jur de 10%. Or, ierarhia ortodoxă pare pe deplin satisfăcută de faptul că aproape 86% din locuitorii României și-au declarat în recensăminte identitatea ortodoxă, fără a fi curioasă să afle câți dintre ei participă regulat la viața Bisericii. Căci Ortodoxia românească nu a încercat niciodată se să biziue pe angajamentul responsabil și personal al fiecăruia dintre cei botezați, ci pe asentimentul implicit și colectiv la o formă organică de identitate națională, potrivit căreia „românul s-a născut creștin”.

Un revelator extrem de precis al acestei atitudini îl constituie faptul că nici măcar un singur procent din energia depusă de către ierarhie și diferite asociații ortodoxe, în anii ‘90, pentru penalizarea homosexualității nu a fost investit pentru interzicerea sau limitarea avortului. Deși, la prima vedere, amîndouă chestiunile par să țină de viața privată și de intimitatea persoanei, întreruperea voluntară a sarcinii este, în fond, o problemă de conștiință, un test al fidelității față de Evanghelie și față de tradiția creștină, care proclamă dreptul absolut la viață ca fiind cel mai important dintre drepturile omului, în vreme ce homosexualitatea poate fi interpretată ca un refuz al normalității și uniformității comportamentelor colective a căror gestiune istorică și-a asumat-o Ortodoxia românească. În schimb, conștiința individuală rămîne în afara domeniului de misiune al unei Biserici care s-a obișnuit să repete că românilor nu trebuie să li se predice Evanghelia, pentru că ei, spre deosebire de majoritatea popoarelor lumii, o cunosc de două mii de ani!

Pentru toate aceste motive, în ciuda vizibilității sociale pe care o capătă Biserica și a inflației de referințe la morala creștină din discursurile publice, decembrie 1989 nu a fost experimentat ca un eșec al statalismului, ci ca unul al dictaturii personale și al ideologiei comuniste. Căci Biserica Ortodoxă Română nu are o tradiție de rezistență față de stat, fie acesta modern sau totalitar. Ea nu s-a deprins să afirme în plan politic primatul conștiinței asupra forței, întîietatea adevărului asupra puterii, a îndrăznit rareori să judece sintezele politico-juridice pe care statul le-a elaborat periodic. Dimpotrivă, mărturisind, ca în timpul regimului Antonescu, cel mult ambiția de a fi un „sfătuitor” moral al unui stat ale cărui ordine nu se discută, Biserica a fost un agent indispensabil al consensului care constituie temeiul sentimentului național românesc. Ortodoxia i-a ținut pe români laolaltă într-un singur „popor politic”, atît în epoca statului liberal, cît și a celui totalitar, în virtutea dublului principiu „toți sîntem români” și „toți românii sînt ortodocși”.

Fidelitatea constantă pe care Biserica a arătat-o statului și imparțialitatea față de ventilarea regimurilor politice a fost, probabil, principalul factor care a împiedicat scindarea societății românești, de-a lungul epocii totalitare, într-un „popor” socialist și un altul retras într-o rezistență pasivă și o cultură tradițională și creștină. Pentru că Biserica legitimează națiunea nu ca pe o comunitate de valori care solicită o adeziune critică, ci ca pe o unitate indestructibilă de limbă, sînge, credințe și comportamente ce se cuvine admirată și apărută cu orice preț. Ortodoxia românească pare chiar sedusă de stat, cu precădere de statul de ordine, de statul care-i împărtășește suspiciunea față de libertatea conștiinței, de pluralism și de afirmarea diversității.

Într-un anume fel, Biserica Ortodoxă, ca și națiunea de altfel, este produsul statului. Ea nu-i premerge decât în ordine strict cronologică, nu într-una politică și juridică. Bisericii românești nu i-a fost dat să traverseze modernitatea în opoziție cu statul, ci s-a lăsat plămădită de acesta. Mai întâi, statul liberal i-a dăruit autocefalia, unitatea prin patriarhie și dominația asupra celorlalte confesiuni. Mai târziu, statul totalitar a scutit-o de concurență – periculoasă întrucât se desfășura chiar pe terenul meritelor naționale – a Bisericii Greco-Catolice și i-a garantat securitatea în schimbul unei retrageri parțiale din sfera publică.

La urma urmelor, ierarhia ortodoxă și teologia românească nu au avut cum să încurajeze apariția unei doctrine sociale care, la rîndul ei, să aducă pe lume democrația creștină, deoarece pentru ele statul a exprimat întotdeauna, indiferent de ideologia titularilor puterii, o transcendență, cea a națiunii. Cu titlu de reședință a națiunii, statul român nu poate fi gândit decât ca un stat unitar și centralizat. Pentru că el a fost cel care a organizat națiunea, în 1859 și 1918-19, prin anularea particularismelor culturale și a tradițiilor politico-juridice locale în favoarea unui sistem administrativ de tip jacobin.

Într-un asemenea context, de la crearea României Mari și pînă astăzi, principiul subsidiarității, principalul instrument politic al Bisericii occidentale și al intelectualilor atașați de tradiția creștină, a fost complet ignorat, deși, printr-un straniu paradox, el ar putea descrie destul de precis modelul teoretic de organizare a Bisericii răsăritene care, în termenii ecleziologiei bizantine, se numește sinodalitate.

Căci invocarea acestui principiu ar presupune o luare în considerare, fie și numai teoretică, a posibilității autoguvernării provinciilor istorice, a autonomiei familiilor, comunităților locale și grupurilor minoritare în domeniul învățămîntului și al sănătății, precum și al constituționalizării suveranității Bisericii în propriul său domeniu de competență. Dar ce episcop român s-ar simți în sine să cu adevărat episcop fără să fie asigurat printr-un act domnesc, regal sau prezidențial de confirmare și recunoaștere?

Sarcina unei democrații creștine românești ar fi, din această pricină, mai puțin aceea de a « moraliza » în sens creștin practicile politice, cît de a argumenta, pe temeiul principiului de subsidiaritate, că descentralizarea de tip regional este, pe de o parte, mediul cel mai propice pentru dezvoltarea unui bun regim democratic și pentru participarea unui număr cît mai mare de cetățeni, într-un număr cît mai mare de ocazii, la viața publică și, pe de altă parte, calea cea mai directă spre integrarea europeană.

În România însă, acum ca și în veacul trecut, statul este admirat necondiționat în calitatea sa de autor istoric și garant juridic al națiunii. Cu acest titlu, pare obligatoriu ca el să nu poată fi altfel decât strict centralizat și birocratic. Într-un asemenea climat, descentralizarea este condamnată să rămînă o simplă operație de delocalizare administrativă, fără efecte de autonomie în plan politic și jurisdicțional.

Bunăoară, paragrafele consacrate administrației locale în *Programul politic al PNȚCD* debutează prin revendicarea „reînființării unor județe abuziv desființate și, treptat, a plaselor” și a instituirii de „subprefecturi și alte servicii în reședințele de plase”. Ca și cum drumul spre descentralizare și autonomie locală ar trece printr-o inflație a structurilor administrative și printr-o multiplicare a numărului de reprezentanți ai guvernului în teritoriu.

În absența subsidiarității, nu poate fi decât îndoielnică eficiența demersului de a reconstrui societatea românească printr-un procedeu de tip instituțional, așa cum

preconizează nu numai unii intelectuali care se declară democrat-creștini dar chiar *Programul politic al PNȚCD*: „pasul spre reconstrucția morală se fundamentează pe trei instituții fundamentale: familia, școala și biserica”. În măsura în care prin „școală” trebuie să înțelegem cu prioritate sistemul de învățământ public, iar prin „biserică”, Biserica Ortodoxă copleșitor majoritară și incomplet separată de stat, o astfel de strategie instituțională nu ar face decât să lase din nou în afara discuției problema centrală a statului, înlocuind-o cu o soluție normativă în care „morală creștină” ar funcționa ca un fel de ideologie post-totalitară.

În sinteza *Programului politic al PNȚCD* redactată în ianuarie 1996 subsidiaritatea este menționată în următorul paragraf: „În esență, morală creștină se constituie într-un cod menit să filtreze legislația politică, economică și socială pe criterii de durată, responsabilitate și omenie. Ea pune accentul pe ridicarea calitativă a omului, pe solidaritate, toleranță, dialog, pluralism, creativitate și subsidiaritate”.

Subsidiaritatea este așezată, în mod curios, printre criteriile moralei creștine, fiind raportată, în ultimă instanță, la problematica umană, meritele ei constând în „ridicarea calitativă a omului”. Prezența extrem de discretă a subsidiarității – și într-un context ce nu-i este propriu – demonstrează destul de limpede faptul că, în România anilor ‘90, democrația creștină nu este decât o doctrină în *trompe l’oeil*. De altfel, principalul doctrinar al PNȚCD, după ce amână în mod explicit, pentru vremuri mai favorabile, o formulare politică românească a principiului subsidiarității, formulare prinsă, deocamdată, între pericolul „discriminării pozitive” a minorităților și „riscul” ca Uniunea Europeană „să-și aroge competențe în mod arbitrar”, arată că „dificultățile” pe care le-ar putea întâmpina subsidiaritatea în cazul românesc „nu fac în fond decât să sublinieze rolul determinant al factorului om, al personalismului, cheia de boltă a gândirii creștin democrat”¹⁰.

Subsidiaritatea nu este însă numai o cale prin care persoana umană își actualizează prin intermediul participării politice demnitatea sa naturală, cât un mod de a înțelege și organiza puterea, un principiu după care statul însuși este invitat să funcționeze¹¹.

Subsidiaritatea nu este doar un ornament al moralei sau un aspect printre altele al justiției distributive. Principiul subsidiarității este pîrghia prin care societatea se eliberează de sub tutela statului, este modul prin care cetățenii convin să articuleze și să supravegheze puterea statului în așa fel încât acesta să nu mai fie în situația de a nutri el însuși ambiția de a-și produce și controla cetățenii. Într-o doctrină de inspirație democrat creștină, subsidiaritatea ar trebui să fie tratată drept singura cale prin care puterea politică se poate organiza în conformitate cu vechiul principiu de drept german potrivit căruia „Omul este mai bătrîn decât statul”, principiu pe care îl adoptă și *Programul politic al PNȚCD* atunci cînd afirmă « primordialitatea cetățeanului în raport cu statul ».

Acest principiu era deja prezent în gîndirea socială a Ortodoxiei românești. Astfel, arhiereul Bartolomeu Stănescu – un pionier al reflecției creștine asupra societății moderne prin lucrarea lui din 1913, *Scurte încercări de creștinism social* – utilizează dreptul natural ca metodă de analiză politică, fiind convins, fără însă a-și cita sursele, că singurul titular al dreptului natural este persoana umană, statul, în calitate de expresie juridică a solidarității umane nedisponînd decât de drepturi derivate și funcționale, căci „omul este care își face statul, iar nu statul îl face pe om”¹².

Într-adevăr, spre deosebire de statul centralizat de tip jacobin sau totalitar, ce anulează libertățile care-l preced și asupra cărora nu are nici un control, pentru a le înlocui cu o Libertate uniformă și normativă al cărei administrator exclusiv se consideră, logica subsidiarității conduce în mod natural la federalism, adică la un stat articulat, respectuos față de drepturile dobândite, un stat modest, mai puțin preocupat să creeze dreptul, cât să garanteze coexistența drepturilor. Un stat care nu instituie dreptul, ci care e constituit din drepturi. De aceea, în statul subsidiar, descentralizarea nu se poate produce numai pe teren administrativ și fiscal, ci trebuie să angajeze, în egală măsură, și domeniul legislativ. Într-un cuvânt, principiul subsidiarității s-ar putea traduce prin formula „mai puțin stat și mai multă societate”. S-ar cuveni adăugat: încă și mai puțin „românism”.

Or, în societatea românească, Biserica Ortodoxă reprezintă unica autoritate care, dotată fiind cu o legitimitate ce se bazează, în principiu, pe dreptul supranatural, ar fi putut îndrăzni să pună în discuție superstiția politică care-i împinge pe români să confunde unitatea națională cu centralismul administrativ, dacă, în anii '90, aceasta s-ar fi dovedit capabilă să-și regăsească propria tradiție de organizare sinodală a competențelor și autorității. Pe acest temei, ea ar fi putut să se impună drept principalul acuzator al statolatritiei totalitare, s-ar fi cuvenit să incite la demontarea dispozitivului instituțional al statului comunist și la proiectarea unei arhitecturi constituționale de tip subsidiar.

Note:

1. Cf. Vasile PÂRVAN: *Studii de istoria culturii antice*, Ed. N. Zugravu, București, 1992, pp. 238-240.
2. Nichifor CRAINIC: Transfigurarea românismului, în *Ortodoxia*, II (*Creștinism și românism*), București, 1943, p. 182.
3. Bartolomeu STĂNESCU: Principiile de bază ale organizării noastre sociale II, în *Solidaritatea*, I/7-8, 1920, p. 246.
4. Anton PECURARU: *Democrația creștină în luptă cu autocrația burgheziei capitaliste și cu comunismul*, Pitești, 1937, pp. 42, 37.
5. Primul nostru cuvânt, în *Solidaritatea*, I/1, 1920, p. 2.
6. Anton PECURARU, op.cit., p. 9.
7. IBIDEM, p. 47. Recent, un politician român, Adrian Năstase, a exprimat public o idee similară în fond atunci când s-a arătat îngrijorat că, prin restituirea bunurilor confiscate de către regimul comunist, patrimoniul imobiliar al orașelor ardeleni ar putea înceta să mai fie «românesc». Cu alte cuvinte, în fața codului civil, cetățenii români nu s-ar bucura de un statut egal: numai cetățenii români de etnie română ar fi îndreptățiți să dețină proprietăți în centrele istorice ale orașelor de pe teritoriul statului român.
8. E.g. Șerban IONESCU: Aspectul social al ortodoxismului, în *Ortodoxia*, I, București, 1942, pp. 181-201.
9. Marcel GAUCHET: *La religion dans la démocratie. Parcours de la laïcité*, Gallimard, Paris, 1998, pp. 98-102.
10. Gabriel ȚEPELEA: Cuvânt înainte la volumul *Din gândirea creștin-democrată românească*, editat de Direcția Departamentelor de Studii. Doctrină și Programe a PNȚCD, București, 1995, p. 5.
11. V. Chantal MILLON-DELSOL: *L'Etat subsidiaire. Ingérence et non-ingérence de l'Etat: le principe de subsidiarité aux fondements de l'histoire européenne*, PUF, Paris, 1992.
12. Bartolomeu STĂNESCU: Datoriile economice-sociale ale statului din punct de vedere creștin, în *Solidaritatea*, VI/1-3, 1924, pp. 26, 28.

Molnár Gusztáv

Europa Centrală între federalism și catastrofă

I.

Tomothy Garton Ash, în lucrarea sa intitulată *Enigma Europei Centrale*¹ citează un studiu apărut în 1954, al cărui autor, Karl Sinnhuber, compară 16 definiții ale Europei Centrale. Peninsula Iberică a fost singura parte a Europei necuprinsă în nici una dintre definiții, iar Austria, Cehia și Moravia singurul spațiu care a figurat în toate.² În această lucrare doresc să atrag atenția asupra schimbărilor în spațiu și timp ale conținutului și extensiunii conceptului de Europa Centrală. Geograful maghiar Prinț Gyula, de exemplu, într-o hartă din 1943³ a inclus în Europa Centrală și Germania de Sud-Vest și Nord-Vest, deci Valea Rinului. Milan Kundera, în celebrul său eseu din 1983 (*Occidentul furat, sau tragedia Europei Centrale*) a considerat Europa Centrală drept spațiul marcat de destinul tragic al maghiarilor, cehilor și polonezilor aparținând Occidentului.⁴ În fine, *The Economist* semnalează în vara anului 2000 acea „Europă Centrală de tip nou”, care începe să se întruchipeze din aspirații spre Occident din noile „wannabe” vestice, la est de Polonia, în Lithuania și în — opoziția — din Belarus și din Ucraina.⁵

Această extraordinară variabilitate care se manifestă spectacular, atât orizontal — geografic — cât și vertical — istoric — dovedește că Europa Centrală nu are o esență proprie specială. Europa Centrală este partea de mijloc a zonei de margine a Europei Occidentale. Deci nu este o entitate autonomă, ci o zonă de frontieră așezată la granițele unui spațiu de civilizație care se apropie de faza finală a dezvoltării sale, sau, într-o exprimare mai dură: periferie. Și nici măcar periferia, ci doar o parte a ei, căci zona de margine cuprinde în mod firesc și teritoriile marginale de sud-est (mediteraneene) și de nord (scandinave). Este de importanță definitorie faptul că această zonă de frontieră este în același timp externă și internă: se amplasează înăuntrul civilizației europene, dar în afara Europei Occidentale, ca organism istoric, iar de la nașterea Uniunii Europene, ca organism politic.

În această scurtă expunere nu mă voi referi exact la țările și părțile de țară pe care le cuprinde acest teritoriu, extern și intern în același timp. Oricum, la cele care de secole sînt părți ale civilizației occidentale, dar în cursul istoriei lor fie că niciodată nu au ținut de Europa Occidentală ca organism istoric și politic — ca de exemplu Ungaria și Polonia — fie că au ajuns în afara ei — ca de exemplu Cehia. Au fost, sau dintr-un anumit motiv, au ajuns în afara Europei carolingiene.

Europa carolingiană, Occidentul în sens strict, nu înseamnă binecunoscuta diviziune tripartită învățată în școală, care ia ca bază simpla extensiune, proiectînd în urmă reflexele statului național de azi. Marc Bloch arată foarte frumos că esența

modelului carolingian o constituie localizarea autorității publice. După prăbușirea imperiului lui Carol cel Mare, după cum se știe, funcțiile purtătoare ale caracteristicilor statalității în cadrul imperiului de odinioară s-au concentrat pretutindeni în principatele teritoriale care unificau mai multe comitate.⁶ Până în acest punct se poate proiecta în trecut importanța nivelului central din sînul Uniunii Europene, actualul meso-government! Se poate detecta aici principiul constructivității care rezultă din dezintegrarea unui imperiu, căruia și Szűcs Jenő i-a acordat o importanță atât de mare în schița sa, cea „dinamică ciudată”⁷ care macină azi cu o forță irezistibilă statele naționale centralizate, demolîndu-le dacă trebuie, iar dacă există voința politică necesară, descompunîndu-le în elementele funcționale ale unei noi organizații statale cu caracter federal.

Această lume carolingiană, care în accepțiunea sa istorică se întinde de la Toulouse pînă la Brno este baza Europei Occidentale ca organism istoric cu structură unitară. Și este lumea din care Ungaria și Polonia, aceste două țări central-europene *par excellence*, au rămas mereu pe dinafară. Europa Centrală ține — de o mie de ani — de civilizația occidentală, dar nu ține de Europa Occidentală în accepțiunea de corpus istorico-politic, organizat unitar pe baza modelului carolingian.

De fapt, clasificările tipologice de mai sus operează cu două entități a căror existență nicidecum nu se înțelege de la sine. Se ridică aici două întrebări: 1) există civilizație occidentală, și 2) dacă răspunsul la prima este afirmativ, are această existență — în Europa — o dimensiune istorică și politică unitară, clar sesizabilă? Sau, dacă vreți, are vreo relevanță în planul politicii actuale?

Dacă de existența civilizației occidentale se îndoiesc multiculturaliștii liberali — îndeosebi americani — căroră le place să-i prezinte pe cei care se referă la civilizația occidentală ca pe niște xenofobi care lezează regulile corectitudinii politice,⁸ scepticismul față de existența unei structuri istorice și politice unitare în jumătatea europeană a civilizației occidentale se manifestă mai ales din partea celor obsedați de „grija pentru națiune”, sau conservatori, care consideră națiunea ca un concept fundamental. Aceste din urmă rezerve le consider vrednice de a fi contrazise.

În remarcabilul său studiu apărut în ultimul număr al revistei *Magyar Szemle*, Granasztói György, director-general al Institutului Teleki din Budapesta, apreciază ca fiind perimată „concepția lui Fischer și Chirac privind statul și națiunea”.⁹ Despre ce este vorba? Se știe că ministrul de externe german Joschka Fischer și-a conturat în discursul ținut la Berlin punctul de vedere privind necesitatea creării noii Europe Federative.¹⁰ Iar președintele francez Chirac — după cum scrie Granasztói — „a preluat ideea lui Fischer referitoare la o confederație de state constituind o echipă de avangardă menită să stimuleze procesele”, „a pus pe tapet posibilitatea alcătuirii unei constituții europene”, și „în mod ciudat, a insistat asupra ideii că trebuie să se stabilească precis hotarele Europei”.¹¹

Mă surprinde că Granasztói, excelent cunoscător și cercetător al proceselor istorice de lungă durată, vede în apelurile pentru o „reîntemeiere politică” cu caracter federal a Europei manifestarea unui orizont ideologic îngust, și nu semnul că o civilizație de 1500 de ani — Occidentul — a ajuns în pragul fazei finale a dezvoltării sale — și, trebuie să sperăm, cu o durată cît mai lungă — marcată de nașterea statului european federal. Pe Granasztói îl îngrijorează federalismul. Pe mine mă îngrijorează faptul că

nu e deloc sigur că Europa Occidentală va fi capabilă să realizeze respectiva reîntemiere. Potrivit lui Gabriel A. Almond, „opțiunile sînt forțate, dar nu inevitabile”.¹² În Europa de azi federalismul este o asemenea constrîngere, nu fatalmente inevitabilă.

Aș vrea să mă refer aici la încă o chestiune. Granasztói György îi reproșează lui Fischer că, într-un mod expeditiv, califică Europa de Est naționalistă, apoi — în încheierea scrierii sale — afirmă clar că nu poate accepta o concepție „care exclude posibilitatea ca, față de un centru de putere, să poată exista la periferie orice fel de alternativă reală”.¹³ Istoricul român Lucian Boia scrie că același Occident, care cu două secole în urmă a început edificarea națiunilor politice moderne, acum „experimentează soluția postnațională”. Este vorba de o linie de falie continentală particulară: în timp ce Europa Occidentală a ajuns în faza deconstrucției națiunilor, „Răsăritul — spune Boia — vrea să dovedească viabilitatea ideii care în cealaltă parte a continentului este considerată a fi perimată”.¹⁴ Politicienii și specialiștii din Europa Centrală aflați pe poziții naționale s-ar părea că încearcă o alternativă diferită: să dovedească viabilitatea națiunii, nu numai în sens cultural și emoțional, ci și politic, deci, în ultimă analiză, viabilitatea statului național și în cadrul Uniunii Europene.

În ce mă privește, consider fără echivoc această strategie drept o fundătură. Cine vrea să intre în Uniunea Europeană cu acest bagaj național, se va trezi foarte curînd în afara Europei carolingiene (a se înțelege zona de nucleu federală), în loc să apuce singura ocazie — de fapt ultima — de a ajunge în sfîrșit înăuntrul ei. De aici rezultă răspunsul meu foarte direct adresat lui Granasztói György: periferia nu poate oferi nici o alternativă viabilă și oportună față de centru. Ungaria a rezistat timp de o mie de ani Europei carolingiene. Nici nu putea să facă altceva, de vreme ce traiectoria dezvoltării ei a fost diferită. Dar, de la o vreme, această autocefalie maghiară a devenit primejdioasă pentru ea însăși.

Széchenyi a intuit exact acest pericol, căci în ajunul revoluției de la 1848 a pledat pentru un „împериu public” acceptabil (țările separate ale monarhiei — spunea el în discursul său parlamentar din 22 noiembrie 1847 — trebuie să fie asemănătoare sistemului solar, în care fiecare planetă se învîrtește în jurul soarelui, dar și în jurul propriei sale axe) și a presimțit amenințarea catastrofei politicii lui Kossuth, care își imagina „planeta” maghiară foarte complexă, cu multe componente, aspirînd fiecare spre autonomia națională deplină, ca fiind unitară. („Eu cred — scria Széchenyi la 5 martie 1848 într-o scrisoare confidențială adresată unui prieten — că a sosit timpul să-i imităm pe francezi. Nu prin a proclama republica, ci dîndu-i un picior în cur și acestui Ludovic* al nostru!”)¹⁵

Independența națională este azi un lucru definitiv lipsit de sens. Statul național suveran, independent și unitar și-a îndeplinit misiunea. De aceea, noi ar trebui să știm — asemenea germanilor — să ne despărțim mai ușor de el fiindcă, la urma urmelor, construirea lui nu a însemnat în cazul nostru mari împliniri naționale, ci un șir întreg de catastrofe. Azi avem nevoie de descentralizare politică, de regiuni cu competențe de drept public, fiindcă națiunile unitare „șlefuite laolaltă” în mod exemplar nu au nici

* Ludovic, adică Lajos (Kossuth).

o șansă față de revoluția instituțională care se desfășoară în Uniunea Europeană și nu vor fi în stare să se integreze în noul „imperiu” federal.

Reculul în chestiunea Corsicii și demisia lui Chevènement, care l-a acuzat pe Fischer — fără nici un temei — de reprimarea dimensiunii naționale după Auschwitz și sublimarea ei federală, dovedește că, după Spania și Marea Britanie, a capitulat și al treilea stat național clasic din Europa, pornind pe calea descentralizării politice. „Prețul păcii și supraviețuirii Franței — scrie Philippe Moreau Defarges, în *Politique Étrangere*, o revistă de referință în Franța — este să accepte imperiul împotriva căruia a luptat secole în șir. [...] A trecut timpul națiunilor superioare, al misiunilor divine, al identităților veșnice. [...] Dacă națiunea franceză mai are suficientă energie, se va reinventa ca parte a unei unități mai mari”.¹⁷

Cine nu recunoaște acest adevăr european fundamental, ori se condamnă din capul locului la o situație periferică (acesta va fi destinul în Europa federală al candidaților central-europeni care țin morțiș la unitate și independență națională, la statul național — deocamdată! — funcțional), ori, în cazul țărilor care deocamdată sînt membre de rang egal cu celelalte țări ale actualei Uniuni Europene, vor retrograda din nou ca periferie.

II.

Iar acum să vedem în ce direcții principale poate fi dezvoltată ipoteza de bază formulată în această lucrare (teza referitoare la diferențierea între apartenența la civilizația occidentală și la corpus-ul istorico-politic al părții europene a acestei civilizații).

1. Uniunea Europeană s-a lansat într-un joc primejdios atunci cînd a deschis unui număr de 12 sau chiar 15 țări perspectiva de a deveni membre cu drepturi depline. În jurul nucleului federal pe cale de constituire înăuntrul Uniunii Europene, trebuie menținută Uniunea care se lărgește în granițe raționale, reformată, dar nu pe baze federale, în cursul conferinței interguvernamentale. Rezultatul va fi constituirea unor grupuri de țări care se diferențiază nu pe baze teritoriale, ci funcționale. (În ce mă privește, în 1991-1992 am considerat drept soluție oportună confederația central europeană în cadrul integrării europene.¹⁸ Azi văd altfel lucrurile.)

2. Consider că cercul lărgirii UE trebuie menținut la un nivel rezonabil, ca în cadrul Uniunii nucleul federal să rămînă în mod univoc dominant, atractiv și acceptabil în sens instituțional, lăsînd deschisă perspectiva în care Uniunea Europeană poate să devină, în loc de un fel de uniune pan-europeană¹⁹, un stat european federal în întregul său. Aici pot apărea încă serioase conflicte, anumite țări ar putea să dea înapoi, să se retragă în mod conștient din această nouă Europă. Mai mult: nu ar fi exclus — și ar fi o evoluție extrem de nefavorabilă pentru Europa întreagă — ca UE, ca primă extensiune din jurul nucleului federal, cu sistemul ei instituțional complex, să se destrame. Dar și în acest caz ar rămîne nucleul german-francez-italian-beneluxez care, după părerea mea, nu se va mai opri pe calea devenirii unui stat federal.

3. Țările aparținătoare civilizației ortodoxe de odinioară au ajuns într-o fundătură civilizațională. În acest sens eu consider a fi relevantă interpretarea geografului francez Jacques Lévy și nu a lui Huntington. „Linia de demarcație între latini și ortodocși —

scrie Lévy — nu este proiecția faliei religioase asupra realității exterioare, ci rezultatul unei dinamici istorico-geopolitice complexe”.²⁰ Huntington consideră civilizația ortodoxă, cu Rusia ca stat-nucleu, drept o categorie relevantă și azi din punct de vedere geopolitic. Dar despre civilizație ortodoxă în sensul strict al cuvântului nu mai putem vorbi azi.

4. Natura dinamicii istorico-geopolitice menționate de Lévy nu se relevă decât în procesele de lungă durată. Situația este asemănătoare în ce privește asimilarea țărilor central-europene cu Occidentul, imitarea modelului occidental. Caracteristicile structurale ale acestei asimilări nu le putem recunoaște decât dacă o analizăm ca proces de lungă durată. De fenomenul colapsului instituțional care apare în mod legic și repetat în cursul acestui proces, m-am ocupat în expunerea de la conferința din 1998 a Institutului Teleki.²⁰

5. Piedica în cazul țărilor „ortodoxe” est-europene nu constă în apartenența la o anumită civilizație sau confesiune. Nu asta le paralizează, ci incertitudinea și caracterul echivoc al identității lor în planul civilizației. Este un adevăr al istoriei civilizației că în spațiul civilizației bizantine și post bizantine, de la începutul secolului al XVIII-lea și pînă la mijlocul secolului al XIX-lea a avut loc o conversiune de mari proporții a civilizațiilor, rezultatul fiind că azi acest spațiu constituie o parte a civilizației occidentale. Problema este că, din punctul de vedere al construirii instituțiilor, acest spațiu este neproductiv, steril. După părerea lui Lévy, problema statelor făcînd parte din acest spațiu nu este ortodoxia, ci faptul că au fost prea mult timp (peste două sute de ani) sub stăpînirea despotismului imperial rus și turc, dezvoltate sub presiunea și după modelul despotismului nomad. Ele nu au putut beneficia de posibilitățile dezvoltării de tip occidental, atunci cînd această dezvoltare a modificat fundamental structurile mentale și relațiile sociale tradiționale. În timp ce în spațiul central-european influența occidentală a avut timp suficient la dispoziție pentru a duce la mutații creatoare (*mutations génératrices*), spațiul rămas sub influența îndelungată a despotismului rus și turc a devenit steril și, în consecință, a eșuat — afirmă Lévy — „europeizarea Europei”.²² Mai exact, procesul a avut și poate avea loc numai într-un cerc mai restrîns, căci el nici pe de parte nu s-a încheiat.

6. Fundătura civilizației, sau — dacă vreți — sterilizarea instituțională, incapacitatea de a crea instituții, este cauza din care statele acestui spațiu nu pot dezvolta și ține în funcțiune state naționale în concordanță cu regulile de joc ale democrației occidentale de masă. În timp ce în Europa este deja la ordinea zilei faza istorică post-națională, acest spațiu — după toate semnele — s-a împotmolit în faza anterioară dezvoltării statelor naționale funcționale. Ceea ce înseamnă că statele aparținătoare acestui spațiu nu vor putea participa nici măcar ca un fel de „oposiție internă” la revoluția instituțională de mari proporții în fața căreia se află Europa (asemenea central-europenilor atașați mitului „Europei națiunilor”),²³ constituind periferia „exploataată sau abandonată” a Uniunii Europene.²⁴

7. Această catastrofă civilizațională²⁵ ar putea tîrî cu sine — dar e posibil și ca, dimpotrivă, să stimuleze spre performanțe deosebite, cum ar fi deținerea rolului unui nou centru —, acele teritorii care în accepțiune istorică au făcut parte din Europa Centrală (adică au stat sub stăpînire turcească sau rusă timp mai puțin decît cei 200 de

ani critici stabiliți de Jacques Lévy), dar sînt părți constitutive ale unor țări a căror identitate civilizațională a rămas ambiguă din cauza apropierii lor prea mari de spațiul despotismelor orientale.

8. Avînd în vedere natura central-europenității, în permanentă mișcare în spațiu și timp deopotrivă, putem constata că prin aderarea la UE a statelor central-europene (Ungaria, Cehia, Polonia), geografia simbolică a central-europenității intră în funcțiune la est de noile hotare ale Uniunii. În timp ce înăuntrul UE a vorbi despre Europa Centrală ca și categorie politică este un anacronism și continuarea aici, deci în interior a unei politici central-europene ar însemna o dezertare de la șansa unică de integrare organică în corpus-ul istorico-politic al Europei carolingiene, în afara noilor hotare ale UE calitatea de a fi central-european devine în schimb cel mai important indiciu al apartenenței la Occident. Dar acum nu mai este vorba de națiuni înrobite, ca pe vremuri la Kundera, ci de provincii și spații — într-un anumit sens — înrobite. În timp ce țările de care aparțin — este vorba aici de Serbia, România și Ucraina — se zbat într-o fundătură a civilizației, așa-numitele fragmente de Europă Centrală — Voivodina, Transilvania, Ucraina Subcarpatică, Galiția și Bucovina — pot să pornească pe drumul unei instituționalizări diferite, euro-conforme.

9. Baza acestei instituționalizări o constituie majoritatea locală. Deci nu „identitatea națională puternică” a minorității maghiare sau a altor minorități care trăiesc acolo, ci consensul transetnic în cadrul regiunilor în cauză. Este vorba aici despre un consens de forță majoră, care va îndepărta în sens politic atît comunitățile majoritare — sîrbă, română, ucraineană — cît și cele minoritare — îndeobște maghiare — de propriile lor centre naționale și chiar le va confrunta cu acestea, *în măsura în care* (și aceasta e de importanță capitală) ele vor considera regiunile menționate drept moșia lor.

10. Experiențele de pînă acum arată că Serbia, România și Ucraina nu sînt capabile să se raporteze la problema acestei importante linii de falie decît pe bază exclusiv națională și etatistă. În același timp, Ungaria nu are momentan nici o strategie notabilă în legătură cu fragmentele de Europă Centrală. Guvernul ungar se ocupă exclusiv de comunitățile naționale maghiare care trăiesc în aceste fragmente și numai referitor la ele are o idee bine definită (reintegrarea națională fără modificarea granițelor). În loc ca Ungaria să încerce să dezvolte și să influențeze de pe acum politica față de fragmentele de Europa Centrală a Uniunii Europene federale, preferă să joace dincoace de linia de tușă a federalismului. Face politică pe bază națională, ca și cum nu ar ști că se îndreaptă spre un „imperiu” față de care nu va putea repeta rolul pe care l-a mai jucat odată față de Viena.

Note

1. The Puzzle of Central Europe, in: *The New York Review of Books*, 18 martie 1998.
2. Cf.: Karl A. SINNHUBER. Central Europe—Mitteleuropa—Europe Centrale: An Analysis of a Geographical Term. in: *Transactions of the Royal Geographical Society* (London: Institute of British Geographers. Transactions and Papers. 1954).
3. *Hat világrész földrajza*. Budapest. 1943. pag. 175.
4. Milan KUNDERA, Tragedia Europei Centrale, în: *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, Ed. Adriana BABEȚI et Cornel UNGUREANU, Polirom, Iași, 1997, pag. 221-235.
5. Where is Central Europe, in: *The Economist*, 8 iulie 2000, pag. 31.

6. Cf.: Marc BLOCH, *La société féodale* [1939], Paris, 1995, pag. 544.
7. SZÜCS Jenő, *Vázlat Európa három történeti régiójáról*, Budapešť, 1983, pag. 20.
8. Cf.: John FONTE, Post-West Syndrome, in: *National Review*, 27 octombrie 1997.
9. GRANASZTÓI György, A mozgó célpont. Chirac, Fischerés Közép-Európa, in: *Magyar Szemle*, 7-8/2000, pag. 195.
10. Cf.: Joschka FISCHER, Az államszövetségtől a föderációig. Gondolatok az európai integráció végcéljáról. Discurs ținut la 12 mai 2000 la Universitatea Humboldt din Berlin, in: *Európai Szemle*, 2/2000, pag. 3-14. Textul prescurtat a fost publicat în *Provincia*, nr. 2.
11. GRANASZTÓI, op. cit., pag. 192.
12. *Crisis, Choice and Change: Historical Studies of Political development*, ed. Gabriel A. ALMOND et al., 1973, pag. 649.
13. GRANASZTÓI, op. cit., 194-195; pag. 198.
14. Lucian BOIA, *Două secole de naționalism*, București, 1999, pag. 110.
15. SZÉCHENYI István *Válogatott Művei*, Budapešť, 1991, II., pag. 280; pag. 389.
16. GRANASZTÓI, op. cit., pag. 195.
17. La France et l'Empire, in: *Politique Étrangere*, 2/2000, pag. 338; pag. 342.
18. MOLNÁR G., Közép-európai konföderáció, in: *Limes*, ianuarie 1992.
19. Vezi articolul „pan-european” dar cu critici formulate într-un ton iritat la adresa Uniunii Europene, al lui Adrian SEVERIN din *Lumea Magazin*, 9/2000.
20. Jacques LÉVY, *Europe. Une géographie*, Paris, 1997, pag. 40.
21. Cf.: MOLNÁR G., Köztes-Európa eltűnése, avagy a mintakövetés közép- és kelet-európai konzekvenciái. Vázlat, in: *Globalizáció és nemzetépítés*, Red. BÁRDI Nándor, Fundația Teleki László, Budapešť, 1999, pag. 47-68. În engleză: The Vanishing of In-Between Europe, in *Regio*, 1/2000, pag. 84-104.
22. J. LÉVY, op. cit., pag. 40; pag. 48.
23. SZÁJER József, liderul fracțiunii Fidesz, de exemplu, la conferința organizației studențești a Partidului Popular European, a Fidelitas și EDS, a caracterizat Uniunea Europeană drept „Europa națiunilor”. Această formulare în jargon european trebuie interpretată ca atitudine antifederalistă. — Szájer az uniós politikáról, in: *Magyar Nemzet*, 15 septembrie 2000.
24. J. LÉVY, op. cit., pag. 247.
25. Expresia am preluat-o de la H.-R. PATAPIEVICI. Cf.: Anatomia unei catastrofe, in: *Politice*, ed. II-a, București, 1997, pag. 78.

Traducere de Florian Perian

În numărul de august al *Provinciei*, datorită cantității mari de materiale primite la redacție, câteva texte au rămas pe dinafară. Acestea pot fi citite în numărul de față și cel următor.

Întrebările, în „versiunea română”, au fost: 1. *Prin ce credeți că s-a definit — și se mai definește (?) — spiritul ardelean în literatură?* 2. *Credeți că mărcile acestui spirit pot fi regăsite și în celelalte literaturi din Ardeal?* 3. *Există o literatură a Transilvaniei?* În „versiunea maghiară”: 1. *Există particularități în literatura maghiară/română/germană care ne îndreptățesc să vorbim despre literatură maghiară/română/germană transilvană?* 2. *Există particularități comune între aceste trei literaturi în Transilvania?* 3. *Există literatură în Transilvania?* S-a întâmplat, de asemenea, ca cineva să fi primit varianta combinată. Unele dintre persoanele invitate să răspundă au contopit întrebările.

(Redacția)

Borcsa János

Ar trebui să se facă literatură

După părerea mea, operele care iau naștere în atelierele scriitoricești din Transilvania au – respectiv ar putea să aibă – trăsături singulare, sau, mai curînd specificități; în schimb, am căuta zadarnic pe harta imaginară a literaturii universale o literatură transilvană. Pot să accept și că în arierplanul operelor în cauză s-ar putea afla o dispoziție spirituală comună – transilvanitatea – care însă nu poate fi considerată nici criteriu unic și nici hotărîtor al unui concept privind literatura. Căci literatura – conform unei definiții considerate clasice – este „raportul spiritual dintre scriitor și cititor, prin intermediul unor opere scrise.” (Horváth János) Iar literatura maghiară considerată ca „activitate literară a națiunii maghiare” este „acea sferă a muncii intelectuale care își perpetuează creațiile prin limbă.” (Négyesi László) Putem sublinia, în consecință, că literatura maghiară nu poate fi parcelată – ca să folosim o expresie de împrumut – pe literaturi maghiare regionale, după cum nici o speculație nu poate face același lucru cu națiunea maghiară. Limba determină literatura și îi croiește hotare.

Putem adăuga acestor definiții mai vechi și o abordare mai recentă, în acord cu citatele, conform căreia „literatura are în ultimă analiză două premise: una istorică, în măsura în care literatura este o instituție, iar cealaltă psihologică, în măsură în care este creație.” (Roland Barthes)

Pot spune, așadar, că atributul sintagmei „literatura română/maghiară/germană din Ardeal”, ca element care se referă la apartenență, poate fi menținut, căci indică spațiul spiritual al unei regiuni geografice multiculturale, dar nu are caracter definitoriu pentru literatura în cauză (maghiară). Bazîndu-mă tocmai pe punctele teoretice de

sprijin citate mai sus, am afirmat cu câțiva ani în urmă că literatura maghiară din Transilvania-România, ca formă instituționalizată, se leagă – prin anumite fire – mai strâns și mai direct de o parte determinată de națiune, respectiv de spațiu, de maghiarimea din Transilvania, respectiv de Transilvania în sine, de sistemul ei de instituții care se organizează sau urmează a fi organizat; dar sub celălalt aspect al conceptului de literatură, mai exact sub aspectul literaturii ca și creație, ea își are locul în șirul, în sistemul operelor integrate în tradiția lingvistică și textuală maghiară universală, fiind în același timp parte a *scrisului* în limba maghiară din Transilvania-România.

În cercurile maghiarimii din România, de la Trianon încoace a câștigat preponderență fie o autodefinire regională, fie una etnoculturală. În fundamentarea și difuzarea acestora literatura a avut totdeauna un rol de seamă. Se pare că de la coterura politică din 1989, în centrele din Transilvania precum și la periferie, se impune cu mai multă forță conștiința *unității* literaturii maghiare. E adevărat, în sprijinul acestei tendințe argumentase programatic, încă de la începutul anilor '80, Cs. Gyimesi Éva, afirmând că și prin acceptarea „imperativului autoidentității colective, a unui *aici* și *acum* istorico-politic, ea nu poate fi esențialmente diferit de ceea a întregii colectivități etnice-lingvistice-culturale.”

În consecință, transilvanitatea conferă culoare conștiinței identitare, dar nu este factor hotărâtor. În arierplanul unui mare număr de opere și de creatori se află neexprimată ideea că, fiind scriitor în Transilvania, ar trebui să se cultive nu literatură *transilvană* și nici măcar literatură *maghiară din Transilvania*, ci literatură *maghiară*, mai mult: *literatură*. În mod cert, și acest fapt motivează pe cei care se străduiesc să demoleze miturile locale, legendele și locurile comune, concentrându-se în câte o operă sau etapă a carierei lor pe radiografierea anomaliilor și deformărilor minoritare. Merită să fie evidențiat și sub acest aspect volumul comun de sonete semnate de Kovács András Ferenc și Tompa Gábor (1998), conținând în titlu complexul de simptome ale minorității maghiare: *Depressio Transsylvaniae*.

Policromia culturală de odinioară a Transilvaniei, ca trăsătură distinctivă de bază, s-a uzat în deceniile dictaturii apuse, dar „personalitatea” regiunii poate fi bine sesizată și azi în mentalitatea ei specifică (de exemplu: toleranță, exigență accentuată pentru autonomie, orientare occidentală). Operele scriitorilor care creează aici se doresc a fi prin limba și tradiția națională părți ale literaturii naționale în ansamblul ei, ale funcțiunilor ei vitale – ca să zic așa. Mai mult chiar: și întreaga cultură minoritară poate fi astfel concepută. Căci limba maghiară nu face parte din categoria „culturilor cu mai multe centre lingvistice.” (Pomogáts Béla)

Cititorul educat pe baza literaturii clasice respectă cu predilecție un punct de vedere extra-literar la îndemână, și anume acela că există creatori angajați față de anumite regiuni, care fac să dăinuie culoarea locală și, în baza acestei viziuni care își găsește aplicarea în operele lor, ei se deosebesc de îndrăgostiții altor regiuni. Menționăm că în opere pot să apară și elemente singulare, exotice, dar acestea nu pot dobândi valabilitate estetică în literatură decât dacă, prin performanța sa poetică, creatorul poate să ridice particularul la dimensiunea universală, dacă opera vizează *perpetuarea limbii*. Așadar, pe lângă exigența unității, care se manifestă cu vigoare în conștiința literară maghiară, este recomandabil ca și *diferențierea* să se trateze trecând dincolo de criteriile regionalității.

Traducere de Florica Perian

Ion Moldovan

Profesorul nostru

1. E o întrebare care deschide asupra unui aspect de istorie și sociologie literară – reflex al istoriei propriu-zise – asupra căruia au meditat, de-a lungul timpului, îndeosebi cărturarii... ardeleni. Profesorul nostru Mircea Zăciu a fost unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai „spiritului ardelean”, unul care nu numai că l-a ilustrat prin lucrarea sa literar-cărturărească, ci a și meditat la definirea sa. Aș aminti doar câteva dintre contribuțiile sale în domeniu: *Semnificații ale Transilvaniei în literatura română, Ardelenii* (în volumul *Ordinea și aventura* din 1973). *Ca o imensă scenă, Transilvania...* sau pasaje din interviurile adunate în volumul *Lancea lui Ahile* din 1980. El se adaugă altor nume de referință: Iorga, O. Densușianu, G. Bogdan-Duică, D. Popovici, Ion Breazu, N. Balotă, G. Scridon sau, în teritoriul criticii literare, G. Ibrăileanu, E. Lovinescu, G. Călinescu. „Ce fel de elemente intră în această sinteză și ce anume o distinge de sonurile celui alt geniu, ciscarpatin – scrie Mircea Zăciu – e o problemă de lung studiu, la care însă a meditat și Lucian Blaga comparând, sub o formă impersonală, trăsăturile operei proprii cu acelea, nu mai puțin însemnate, ale creației lui Tudor Arghezi. Deși abia schițate, răspunzând (într-o scrisoare trimisă în 1947 Melaniei Livadă) unei chestionări critice, rîndurile lui Blaga conțin ceva și din confruntarea ansamblului: «În meșteșugurile lor unul porcede de la întreg, celălalt de la detaliu. Unul de la substanță, celălalt de la accident. Unul are un stil de ansamblu și cultivă în primul rînd viziunea (cuvîntul decurge din ea), celălalt are un stil de detalii și cultivă în primul rînd cuvîntul (cu plasticitatea și savoarea ce rezultă din cuvînt). Unul are un sentiment dominant al necesarului, celălalt al jocului. Unul tinde spre marea simplitate, celălalt spre întortocheat, spre belșugul amănuntelor, până la pierderea firului călăuzitor. Unul are arhitectonică (a se vedea îndeosebi dramele mari și filozofia), celălalt egala, tarea subliniere a concretului plastic, fără de accente distribuite ierarhic într-o largă viziune de ansamblu»”. Ținînd cont de această „schiță”, dar cunoscînd în profunzime „fenomenul ardelean”, profesorul Mircea Zăciu oferă o definire a acestuia la care eu pot adera: „Rădăcini istorice foarte adînci, împrejurări speciale, tot istorice, și politice, sociale, etice, toate bine cunoscute, ne-au modelat cam așa cum sîntem și azi. Recunosc în spiritul ardelenesc moștenirea unei tentacități, orgoliul libertății parcimonios cîștigate, un mai accentuat spirit de cetate (în ordinea claustrării chiar, dar și a civilității, demnității, severității), un simț constructiv – al ordinii deci, cu o specifică teamă de «aventură».

Cam așa s-ar putea defini spiritul ardelean (și) în literatură, așa a fost definit. Dacă se mai definește însă la fel acum la sfîrșit de secol și mileniu e o chestiune, de asemenea, de meditat. Tot Mircea Zăciu oferă, cred, unghiul potrivit de abordare: „Astăzi (era în 1972 cînd spunea asta, cu atît mai mult în anul 2000 este valabil) nu se mai pun problemele acelui moment (sfîrșit de secol XIX, început de secol XX, – n.n.). Astăzi, nu mai văd o deosebire nici măcar de nuanță între scriitorii diferitelor provincii. Nu cred că se poate vorbi de un spirit muntean, ardelean etc. Dacă există o gamă

variata de scriitori astăzi, asta nu mai depinde de provincia din care vin ei, ci de temperamentul lor”.

2. Fără să cunosc prea bine literatura maghiară și germană din Transilvania – cît am citit am făcut-o numai prin traduceri – mă gîndesc că anumite „mărci” (desigur, nu e vorba de bancnotele atît de apreciate ca valoare forte) pot fi regăsite în teritoriile respective, îndeosebi, iarăși, pentru perioadele trecutului.

3. Există scriitori români, unguri, germani (cîți n-au plecat) care trăiesc în Transilvania și care, aproape toți, se ignoră reciproc.

Daniel Vighi

De la construcție la deconstrucție și retur

La propunerea Centrului de Cercetare a Relațiilor Interetnice am început treaba la o carte, foarte liberă în formă, pe marginea activității de cercetare a unor echipe de studenți sociologi care analizează, anchetează, scormonesc, cît mai științific cu putință, relațiile interetnice în județele Harghita și Covasna. Noi, subnumiții scriitori Alexandru Vlad, Gheorghe Crăciun, Andras Visky și Daniel Vighi, (care s-a și apucat de treabă) vom scrie cum anume se petrec toate acestea într-o carte, spre pomenire. Baciul științific al transumanței noastre în zona aflată sub focul concentrat al construcției și deconstrucției imagologice este dumnealui Marius Lazăr. Am și fost deja, cîteva zile, în locurile în care se petrece acțiunea. De aici s-au născut rîndurile de mai jos pe care m-am decis să le dau spre citire cititorilor ca un soi de *hors d'oeuvre*, adică un antreu, o predoslovie, o verandă hermeneutică pentru uzul general.

*

Ar mai fi de spus că nu este nicidecum simplu cu această construcție și deconstrucție, poți vedea și, cu toate astea, să ți se spună: „stai, dom’le, că n-ai văzut ce trebuia, n-ai văzut bine”; și asta se poate, ajungi la vreme de dimineață în gară, am ajuns deja, fata de la *CCRIT* ne așteaptă pe peronul orașului Miercurea Ciuc, rapidul *Korona* vine de la Budapesta și ajunge în cele din urmă la Brașov, sigur că și aci poți mormăi în barbă, de ce acest tren, ce se urmărește cu el, multe întrebări îți poți pune, ar trebui să le vezi pe toate mai simplu, mai decrispat, poate că așa ai putea vedea imaginile acelea standard, la urma urmelor lipsa de diferență ți se arată pe cînd mergi la școala unde sînt cazați junii sociologi, locuri ca peste tot, mai nimic aici nu ți se

arată cum că ar fi altfel, blocuri din acelea pe care le poți vedea aici, ca și în cutare cartier de oriunde, ziduri cenușii, garaje din acelea încropite, cu porți de fier prevăzute preventiv cu niscaiva țevi groase din fier, sudate în jurul lacătelor pentru ca posibilia hoți, fără nimic etnic în îndeletnicirea dumnealor, să nu poată forța lacătul cu un levier, cu o rangă din aceea de fier, balcoanele sînt și ele la fel, aceleași rufe agățate la uscat, indistincte și ele din punct de vedere interetnic, atîrnă la vedere pe sîrme cu destinație strictă, multe Dacii autohtone, parcate la intrarea în oraș pe post de taxiuri, arătînd că nu e chiar așa, că expansiunea economică nu se revelează, nu se impune ca fiind expresia a ceva cu denumirea *Țintă: Transilvania*, cum apare în cutare articol plin de îngrijorări responsabile, prin grija binevoitoare a cutăror servicii secrete. Cotidianul *Național* se îngrijorează, jurnalistul Iulian Bostan și el se îngrijorează pentru dumneavoastră în articolul chiar așa intitulat *Țintă: Transilvania*; într-o zi de joi, 14 august 1997, are loc îngrijorarea. Ea se întîmplă în „urma unor demersuri făcute de redacția noastră”, adică au hotărît membrii colectivului cu pricina: „ia, să vedem noi cum este țintă: Transilvania” și au pornit, adică l-au trimis pe Iulian care s-a dus, a investigat, a muncit pe teren, a ajuns el (și alții) prin birourile cu secretare, cu filtre de făcut cafea pe poziție, a trecut Iulian ca o umbră, nebăgat în seamă, dincolo de anticamerele unde stăteau (ca de obicei) tot felul de petiționari mînați acolo de probleme mai mult sau mai puțin personale, fără să-i tulbure cîtuși de puțin că Transilvania, iată, a ajuns țintă pentru ceva care trebuie arătat; așadar, lasă al nostru jurnalist afară petiționarii în camerele de așteptare de prin prefecturi, de prin ministere, agenții și alte asemenea și intră să discute cu prefectii, cu directorii de agenții, cu primari, cum anume este Transilvania, țintă. Urmarea acestor diligențe, profesional împlinite, este faptul brut, spus verde-n față, ca să priceapă oricine și, mai ales, din ăștia care, ca mine, ar mai avea niscaiva rețineri, din ăștia care, cu ochii personali și cu mintea proprie, ar vrea să vadă și să judece: „nu e nevoie, ne-am informat noi pentru dumneavoastră după mai multe audiențe de taină prin birourile oficialităților acestora care au acceptat la modul inconștient UDMR-ul la guvernare”. Și ce a aflat Iulică? Păi, vă spun eu ce, a aflat „despre situația economică din zonele sărace” ale Ardealului și, mai ales, din „trecătorile montane”. Dacă te întrebi de ce așa, dacă te pleoștești și-ți încrunți fruntea să afli de ce, domnule, „trecătorile montane”, răspunsul nu ți se dă pe loc; la întrebarea: „de ce acelea și nu depresionile ori alte felurite forme de relief de care ținta Transilvania are parte din belșug”, o explicație posibilă ne-o oferă Istoria; ea ne învață pe noi, prin pana lui Iulică, cum că acolo, în „trecătorile montane”, sînt plasate din vechime punctele nevralgice ale unității statale din punct de vedere strategic și militar. De aia! Aha!, îți spui luminat și te cutremuri de spaimă și indignare cînd ți-e dat să afli că „este vorba de o analiză întocmită de serviciile de informații românești, pe baza unor note și rapoarte adunate pe parcursul mai multor ani, referitoare la motivele nedeclarate ale «investițiilor» provenite din Ungaria”. Pe dată te luminezi: „așa, care va să zică, de-ăștia-mi sînteti, adică noi cu încredere și naivitate vă acceptăm și voi, firmele provenite din Ungaria, veniți în Transilvania cu investiții în ghilimele, cu așa-zise investiții, că nu sînt investiții ci altceva sînt ele, un ceva anume nedeclarat corect și onest. Lucrați pe la spate, vorba populară”. Acu e adevărat că raportul, zice Bostan, s-ar putea să fie „pus pe seama unor ofițeri români ultranaționaliști”, se poate și așa ceva,

ni-i putem închipui lucrînd ei „*pe parcursul mai multor ani*” în birouri dosite cu grijă, iacă-tă-i cum analizează, îngrijorați și responsabil, rapoarte și note și nu găsesc niciunde motivele onest declarate ale așa ziselor investiții. Ce-i de făcut, vorba celebrului rus din vremea secolului al nouăsprezecelea, ce putem face ca aceste investiții să-și declare pe față intențiile cele ascunse, în așa fel încît ceea ce e ocult să devină transparent, ezoteria să se exoterizeze. Foarte simplu: redactăm noi un document prin birourile cele cu grijă dosite, ne întîlnim la vreme de seară la o cafea cu junalistul *Bostan* Iulian, bem cafea, bem și bere, și prezentăm opiniei publice acest document secret, redactat „*pe parcursul mai multor ani*”: expresia, acesta, a unei munci rodnice, a unei îndeletniciri bugetate cu salariu bănuiesc că oricum peste media la nivel național și spunem, prin pana responsabilă a junalistului, că e groasă de tot. La urma urmelor, documentul secret, chiar dacă poate fi pus el în seama „*unor ofițeri români ultranaționaliști*”, adică, cu toate că, vezi bine, el ar putea fi și așa ceva, totuși ceea ce ne spune el este uluitor pentru că dă *impresia* „*unui plant diabolic*”, repet, DIABOLIC, „*care prevede acapararea economică de către etnicii maghiari, cu sprijin financiar din Ungaria, a zonelor fierbinți din Transilvania*”. Ce ar putea fi aceste „*zone fierbinți*”? Răspunsul e unul singur: înainte de toate, aceste zone caniculare nu sînt altceva decît „*mai ales trecătorile montane*”, ele se află în vizorul nedeclarat al investițiilor aceloră în ghilimele. Buun! Mergem mai departe cu această construcție. Construim în continuare. E de remarcat că documentul secret „*dă impresia*”, aici e aici, el „*dă impresia*”, mă înțelegeți, domniile voastre, e foarte important ca această construcție să se bazeze pe acest document (secret și uluitor) care „*dă impresia*”, aici e tot secretul problemei – poetica narațiunii, arhitectura imagistică, structurile ei, infrastructura de rezistență textuală este următoarea: documentul secret „*dă impresia*”, el ne oferă prilejul epistemologic să nu credem faptul că, de obicei, ceea ce este, este, ci, altfel, adică ceea ce este, nu este; prin urmare, viața pe care o viețuiți dă doar impresia că-i așa, nu vă lăsați înșelați de faptul că ochii care văd ceva, chiar văd. În concluzie, și epistemologic vorbind, mult mai bine ar fi să spunem, tare și cu forță, că nu vedem ceea ce se arată ochilor (adică mulțimea Daciilor, blocurile acelea cam ofilite, garajele acelea, aerul acela de cartier construit în felul epocii de aur); nu e asta problema, în dos se află mari investiții cu ghilimele și cu sprijin. Mai mult: ca să credem noi că ceea ce „*dă impresia*” nu e tocmai așa, ni se spune pe șleau că „*importanța documentului a fost recunoscută și de o oficialitate de la Cotroceni*”. „*Măi, măi*”, zicem (tot noi) intimidăți de mărimea oficialității, de anonimatul recunoașterii aceleia, te pomenesti că „*oficialitatea de la Cotroceni*” s-o fi întîlnit, la fapt de seară, la o cafea și la o bere, cu autorul documentului secret, s-au întîlnit la vreme de seară și, între două sorbituri din ceașcă sau din halbă, pe dată a fost recunoscută importanța documentului; a dat din cap îngrijorată oficialitatea de la Cotroceni și a recunoscut ceea ce era de recunoscut: sau poate că, și Iulian și harnicul autor, au avut impresia că a dat din cap îngrijorată. Aici e greu de spus, de arătat limpede ceea ce e de arătat, nu putem spune cu hotărîre nestrămutată că ceea ce ei au văzut, chiar așa a fost să fie. Pe urmă, înainte chiar de a termina de băut cafeaua plătită de serviciul secret, „*oficialitatea de la Cotroceni*” a privit în dreapta și stînga (un gest reflex al celor care lucrează în domeniu) și a spus cîte ceva care s-a materializat în lu-

mina tiparului prin următoarea propoziție decisivă: „*Potrivit acestei surse, președintele ar fi citit atent acest material*”.

Acu noi nu putem spune dacă lectura respectivă a fost să fie una în registru polisemantic, adică specific creației în versuri sau în proză, sau a fost ea altfel parcursă, în felul acelor texte mai degrabă denotative, similare lucrărilor de licență pe care dom’ profesor le-a tot citit în vremea când trebăluia didactic la Facultatea de Geologie. Problema e că, dînd documentul impresia, este greu să-l citești după imperativele textelor univoce, mai degrabă ar fi să socotim că lectura aceea prezidențială s-a petrecut în paradigma creațiilor în proză sau în versuri, că doar acestea – care altele? – dau impresia vieții, a celui *vraisemblance* pe care cunoscutul naratolog Tzvetan Todorov îl socotea ca fiind una dintre condițiile de împlinire poietică a povestirilor fantastice.

*

Ne cazăm într-un dormitor al unei școli generale; mai nimic din lumea vestică în baia cu tot felul de garnituri și de racorduri obosite care picură măsurînd trecerea timpului, dînd celui care stă pe weceul cel, iată, multietnic și muticultural, sentimentul metafizic al veșniciei prin sunetul ritmat al picăturilor de apă aidoma altora de prin cutare colț de natură: un pîrîu, un izvor, picături de apă trecînd în ritm etern de pe stalactită pe stalagmită, sau invers, mărturisesc că nu-mi amintesc exact cum anume se petrec lucrurile în peșteră, acolo unde picuri de apă similare ritmează veșnicia.

Ne preumblăm cu Alexandru Vlad în torpoarea matinală și duminicală pe o stradă liniștită din orașul Miercurea Ciuc și, cum spun, autoturismele, majoritatea Dacii, nu prea par a fi expresia acelor investiții avînd ca țintă provincia istorică în care ne aflăm, mult mai multe urmări ale acestora îmi par mie că se întrevăd în tot felul de mașini Cherokee, ori Opel Ascona, Honda sau Mercedes-nu-știu-care-clasă de prin București, Cluj, Brașov ori Timișoara. Trecem pe lîngă un șir de case oarecare, curate, liniștite, oamenii, rari, trec în canicula de ora zece, se duc undeva, nimeni nu pare să ne aibe în grijă, coborîm spre gară, în stînga centrului istoric al orașului pe care-l vom descoperi mai tîrziu, deocamdată, pe aici pe unde ne aflăm noi, mai nimic, pace și oboseala nopții petrecută în tren, în compartimentul gol în care am sforăit cu metodă, afumați de alcoolul nopții. Acum discutăm ceva, Sandu îmi expune o situație culturală, vorbim de cutare mare scriitor anglo-saxon, despre alte cele, muzica anilor șaptezeci, doar lucruri interesante și rafinate pe ulița, utca, tare palid populată, duminică de dimineață tihnită, mai nimic; pe cînd tocmai descriu cum anume se petrece spațiul nostru, din depărtări zbuciumate, ziarul „Cotidianul” îmi atrage atenția că nu-i așa, că avem doar impresia; în fapt, adevărul se află într-un articol cu supratitlul grăitor *S.O.S. Ardealul*: privesc împrejur să văd cam cum anume se scufundă Ardealul, unde a luat foc, cine piere, și nu văd mai nimic, un ins cu figură de merceolog tocmai pleacă de undeva și se duce undeva, alături o jună etnică trece pe bicicletă în vîpia dimineții: între două, trei considerații culturale, ochii mi se lipesc de pulpele și coapsele frumos etalate de pantalonii scurți ai tinereții aceleia în trecere molcomă, abia pedalînd ea, trecînd ușor, în scîrîițitul abia audibil, ca să zic așa, al pneurilor în pietricelele mărunte ale unei poteci alăturate; trece frumusețea aceea din porțiuni aflate în umbră lăsată de cutare brad, ori tei, de prin curțile vecine, în porțiuni în care vîpia arde matinal. În articolul

din ianuarie 20, din anul 1999, aflat, cred, la vremea respectivă, sub înțeleapta cîrmuire a lui Ion Cristoiu, citesc ceva despre gulagul românilor aflați în zonă; alături, în stînga articolului, din direcția citirii lui, redacția a scanat, pentru a face lectura mai performantă, o hartă cu un text explicativ, zice așa textul: *Harghita, un județ în care România nu mai există*. „Ptiu, drace!” bolborosesc, și iute privesc roată-roată, și-mi pare că România există, este, poți s-o pipăi și să urlî este, vorba argheziană, iacătă niscaiva gropi în șosea cum depun mărturie, iacătă ceva bene de gunoi surpate de rugină, iacătă ceva Dacii care așteaptă cam demultșor o reparație capitală, o vopsea, ceva reparații pe la „kedăre”, adică acea gumă din jurul parbrizului, iacătă curtea unui depozit, o fabrică, un SA de stat, cu un buldozer pe o rîină, sub el o pată de ulei, pe dealuri, în depărtare, ochii noștri se pot desfăta cu priveliștea autohtonă a unui IAS în ruină: la fel acilea ca în Făurei. „Măi, măi”, zic, oare tot așa o fi fiind România prezentă în preajma lui Ion Cristoiu, mașina dumisale tot așa are treabă cu „kedărele”: tot Dacia o fi sau Patrol Nissan s-o numi. Nu știu să răspund la asemenea întrebări, citesc mai departe; articolul poartă în titlu cuvîntul de tristă faimă: *gulagul*; la acesta se adaugă atributul substantival la cazul genitiv *românilor*; al cui *gulag*? Al *românilor*: atribut substantival genitival prevăzut cu articolul hotărît *lor*. E clar? „Nu prea”, îmi vine să zic, mahmur de atîta nepricepere care nu-mi dă pace, mă înghesuie, mă confuzionează mai rău decît iscusitul roman *Deșertul tătarilor* al lui Dino Buzzati. „Unde-i gulagul”, zic, „unde-i canalul, unde sîrma ghimpată, unde vaietele, unde lagpunktele cu muieri și cele cu bărbați, unde președintele Gosplanului care să-i trimită pe români la muncă pe ogoare, la reparat curți ungurești, unde replica autohtonă a Zinaidei Iakovlevna Povaleava, aceea care, în scrierea mărturisitoare a lui Soljenițin, creatorul substantivului cu pricina, a fost arestată și trimisă „la mina nr. 8 de pe Vorkuta. Prin intermediul unor chinezi de la bucătărie a reușit să ia legătura cu lumea de afară și cu soțul ei”. Mai apoi, Zinaida a evadat, a trăit pe ascuns o vreme, și a fost prinsă pe cînd a făcut greșala să-și viziteze mama (pentru mai multe amă nunte, citiți pe Alexandr Soljenițin care spune, în două volume traduse la editura *Univers*, ce și cum cu gulagul)”.

Așadar nu pricep cum și de unde toate cele. Citesc articolul Cristinei Zărnescu și mă luminez, reporterița nu spune cum stăm, unde-i gulagul. Iată-l: „*Presiunile asupra românilor sunt nenumărate și greu de imaginat. La școală, pe stradă, la magazin, toată lumea vorbește numai în maghiară*”. „Aha”, îmi spun, pe deplin luminat, „adică asta-i treaba, presiunile cresc, nenorocirile vin puhoi, gulagul își arată geografia sa perfidă și inevitabilă”; concluzia, una singură, o spune „*un cadru militar român*”; acesta îi declară Cristinei cum că „*este limpede deja pentru noi că, după ce se va încheia conflictul din Kosovo, urmează să izbucnească aici un conflict interetnic*”. Prin urmare este „*limpede deja*”, e clar, nu mai apar dubii, nimic nu mai dă doar impresia, totul s-a luminat, a intrat în transparența deplină a unei certitudini inevitabile. Atît de insistent palavragesc ungerii în ungurește peste tot, pe stradă, la magazin și în școală, încît tunurile pot intra în acțiune, tancurile (și ele) pot fi activate sub supravegherea atentă și pricepută a respectivului cadru militar, anonim ca arhaicul creator popular, care ne asigură că, iată, deja este limpede, e clar „*pentru noi*”. Pentru mine nu e prea clar, dar asta nu are importanță, important este că „*pentru noi*” lucrurile au intrat, în sfîrșit, pe un fâgaș limpede și clar exprimat. Prin urmare, începem treaba, ne suflecăm mînele, merită istoria contemporană o luptă dreaptă pentru risipirea

gulagului, mai ales că, vorba Cristinei, „*presiunile asupra românilor sunt nenumărate și greu de imaginat. La școală, pe stradă, la magazin, toată lumea vorbește numai în maghiară*”. Cum ar fi să se desfășoare trebușoara cu eliberarea din gulag? Mai întâi, și înainte de toate, să nu mai vorbească „*la școală, pe stradă, la magazin*”, toată lumea în altă limbă, totul să fie la fel peste tot, o minunată cazarmă lingvistică și, mai apoi, vedem noi, ăștia pentru care totul e „*limpede deja*” ce anume e de făcut, cum anume perfecționăm eliberarea din gulag, cum o dregem. De altfel, o soluție practică o găsim în *Informarea (PDSR, PUNR, PRM) privind concluziile delegației parlamentare care a vizitat județele Covasna și Harghita în perioada 24-26 octombrie 1997* sub păstoria pricepută a domnului paneuropean Adrian Năstase care tocmai acum face dumnealui o vizită prin cele State Unite ale Americii pentru a obține sprijin, în cazul în care va veni la guvernare. Desigur că domnul Adrian Năstase le-a comunicat yankeilor și concluziile atât de nevinovatului document, cu un subcapitol grijuliu denumit *Dezvoltarea economică a județelor Harghita și Covasna*: aici se spune clar, „*limpede pentru noi*” dar și pentru oricine (fie ei și americani), la pagina 20, că reducerea numărului de șomeri din Moldova ar trebui realizată prin „*îmbunătățirea configurației etnice a județelor Harghita și Covasna*”, adică prin „*aducerea forței de muncă din Moldova*”. Eu, unul, totuși îndrăznesc să cred că, în vederea reducerii „*presiunilor asupra românilor*”, care sînt – vă aduceți aminte? – „*nenumărate și greu de imaginat*”, deoarece „*la școală, pe stradă, la magazin, toată lumea vorbește*” știm noi ce (e limpede deja), ar trebui ca, în vederea atingerii scopurilor propuse, și în vederea reducerii ratei șomajului din Har-Cov, să plece forța de muncă autohtonă în Ungaria, cu cățel și cu purcel. Abia atunci va lua capăt gulagului, abia atunci vor înceta presiunile cele „*nenumărate și greu de imaginat*” și pe ulițele regiunii („*la școală, pe stradă, la magazin*”) toată lumea va vorbi o limbă românească cu limpezi accente moldovenești.

Székely István

UDMR între două alegeri

În articolul de față încerc să duc un gînd pînă la capăt și anume, ce influență ar putea avea asupra programului uniunii – mai ales în privința componentelor sale strategice – participarea la guvernare a UDMR, care se apropie de încheierea mandatului său. Din lipsă de spațiu încerc să-mi formulez sintetic afirmațiile, căci dezvoltarea lor detaliată ar putea constitui, aproape în fiecare caz, obiectul unui studiu separat.

Deplasările de accent la nivelul gîndirii politice din perioada de după 1996, precum și modificarea în sens favorabil a condițiilor-cadru a minorităților îndeamnă la regîndirea programului uniunii; în decursul participării la guvernare, aprecierea UDMR de către societatea majoritară s-a schimbat în mod esențial și în același timp mai multe puncte din programul său au putut fi îndeplinite.

Opoziția de interese manifestată pe marginea dimensiunii etnice reprezintă din ce în ce mai puțin factor mobilizator pentru electorat, motiv pentru care partidele recurg din ce în ce mai puțin la exploatarea acestora pentru a obține voturi. Atîta timp cît tabăra alegătorilor considerase mediul social ca fiind „ostil” din punct de vedere etnic, principala așteptare față de *UDMR* era asigurarea „autoapărării”. Prin scăderea tensiunilor etnice, mesajul uniunii bazat în primul rînd pe aceasta nu mai asigură suficientă forță mobilizatoare. În sondaje figurează cu pondere din ce în ce mai mare problemele sociale și economice, deci la acestea trebuie să răspundă meritoriu uniunea. Deplasarea de accent este apreciabilă mai ales în Secuime și în cazul blocului de la frontiera de vest, unde chestiunile interetnice sînt mai puțin hotărîtoare.

În perioada participării la guvernare, *UDMR* a reușit să impună acceptarea mai multor puncte din programul său, privind îndeosebi învățămîntul și folosirea limbii materne în administrația publică. Reglementările nu sînt perfecte, ele necesită rectificări în mai multe cazuri, dar din punctul de vedere al progresului înseamnă o bază acceptabilă. Trăsătura comună a schimbărilor în plan juridic este faptul că toate fac parte din categoria drepturilor lingvistice și nu asigură competențe decizionale. Cu toate acestea, cred că, prin legiferarea lor, *UDMR* a ajuns la o cotitură importantă a istoriei sale.

În ce privește drepturile minorităților, eu consider – așa cum am afirmat și mai demult – că pot fi formulate două strategii diferite, avînd ca bază viziuni diferite asupra viitorului. Conform uneia dintre idei, asigurarea drepturilor lingvistice constituie un cadru corespunzător pentru soluționarea problemelor minoritare. Pentru a impune acceptarea unor competențe decizionale suplimentare, autoguvernări, autonomii, practic, nu există șanse. Populația sprijină mai puțin revendicările care depășesc pe cele privind folosirea limbii, deoarece în deceniul care a trecut nu am reușit să dovedim în mod corespunzător importanța drepturilor respective. În aceste chestiuni nu putem conta deocamdată pe sprijin internațional marcant, iar societatea românească este mai unitară în refuz decît în privința drepturilor referitoare la limbă. Iar dacă asta e situația, nu e cazul să înscrîm pe ordinea de zi a politicii probleme de drept public cu noi implicații etnice. Să depolitizăm problema minoritară. Să ne folosim energia pentru punerea în practică a drepturilor cîștigate și pentru apărarea lor într-o eventuală situație de opoziție.

Baza celeilalte strategii este convingerea că menținerea și dezvoltarea identității naționale nu este asigurată prin drepturi privind folosirea limbii: sînt necesare și competențe decizionale. E foarte adevărat că, pentru a face acceptate autoguvernări, autonomii care însumează diferite competențe în domeniul învățămîntului și culturii, nu sînt date condițiile, dar elita politică trebuie să elaboreze un program în vederea creării acestora. În program, trebuie să-și formuleze detaliat ideile, să le explice societății și, anticipînd o parte a competențelor, să-și dezvolte în continuare structura instituțională. Să înceapă să-și caute parteneri în societatea majoritară și să găsească susținători în străinătate. În opinia mea, rezultate notabile în dreptul public, avînd și relevanțe etnice, se pot atinge în 15-20 de ani. Problema de bază nu este dacă *UDMR* publică, sau nu, un program menit să dezvolte un mediu social favorabil autonomiei, ci dacă elita politică este dispusă, în următorul deceniu, să investească aceeași energie ca și pentru reglementarea drepturilor lingvistice, după evenimentele din 1989.

Trecerea opoziției la guvernare, în 1996, a adus o schimbare de concepție și în logica funcționării instituțiilor centrale, chiar dacă, mai apoi, ea nu s-a dovedit a fi durabilă. Cunoșcând evoluțiile din ultimii patru ani, putem trage concluzia că structura administrației centrale de stat – elaborată la începutul deceniului de către majoritatea post-comunistă și fixată prin constituție – nu poate funcționa eficient nici cu ajutorul unei culturi politice fundamental diferite. Deficiențele structurale ale parlamentului, relațiile tensionate dintre puterea legislativă și cea executivă, contradicțiile din sfera competențelor prezidențiale, dependența față de centru a consiliilor locale și județene, sînt tot atîtea elemente care arată că întregul sistem juridic al țării trebuie regîndit la nivelul de bază. Actualul sistem nu poate să funcționeze eficient, cu această structură nu se poate asigura managementul uriașului pachet de modernizări care ar duce România mai aproape de integrarea euroatlantică, imposibilă cu acest sistem. Fragmentele de program date publicității pînă acum de către diferitele partide politice reflectă, cu toate acestea, o gîndire în termenii reformei superficiale a structurii dreptului public, fixat prin constituție. O reformă radicală a constituției nu a fost formulată, pînă acum, de nimeni.

O altă problemă care trebuie să dea de gîndit este: cum se raportează din punct de vedere cronologic acceptarea autoguvernărilor, autonomiilor care au și implicații etnice, față de reforma generală a structurii administrației de stat. La începutul anilor '90, s-a discutat mult dacă asigurarea unor drepturi minoritare poate să preceadă democratizarea condițiilor-cadru ale întregii societăți, sau dacă cele două procese trebuie să se desfășoare concomitent. Se pare că asigurarea dreptului minorităților la învățămîntul în limba maternă a coincis cu reforma legislativă completă a învățămîntului, iar reglementarea permisivă a limbii în administrația publică face parte dintr-un pachet referitor la autoguvernări, rezolvat în baza unei concepții schimbate. A rămas și pe mai departe nesoluționată problema folosirii limbii materne în justiție de către minoritățile naționale. Reforma generală a justiției a ajuns pe ordinea de zi abia acum, la sfîrșitul mandatului coaliției.

Reforma structurală a administrației centrale de stat și a autoguvernărilor cu caracter etnic (în ultimă analiză, asigurarea competențelor decizionale necesare pentru păstrarea identității naționale), după părerea mea nu se va realiza decît prin defazare, cea de-a doua necesitînd un interval mai mare de timp. E adevărat, recunoașterea de către forurile de decizie a faptului că, fără modificări structurale radicale, sistemul instituțional central nu poate funcționa, se mai lasă așteptată, dar în cazul lărgirii drepturilor minoritare mai trebuie îndeplinite și alte condiții.

Datorită unei modernizări întîrziate, idealul național român a devenit relativ tîrziu parte a gîndirii politice; majoritatea hotărîtoare a societății s-a confruntat, începînd cu anii '60, cu probleme legate de identitatea sa națională: ce consecințe are faptul că e român, că nu e maghiar, german, eventual rom. Sînt întrebări care se nasc în mod firesc atunci cînd idealul național cîștigă teren; procesul în sine comportă valori pozitive și excrescențele comunismului național sau ale statului național nu sînt consecințele sale inerente. Tendința spre exclusivismul național este o componentă păgubitoare pentru minorități. Procesul în sine reprezintă etapa inevitabilă a dezvoltării oricărei națiuni. În jumătatea de vest a Europei acest proces s-a desfășurat demult, dar în unele

țări își trăiește a doua înflorire. După 1989, în România, procesul s-a accelerat, dar de la mijlocul anilor '90 înregistrează o curbă descendentă. Expresia predominanței idealului național în sfera dreptului public o constituie statul național, care în același timp se opune rigid acordării unor competențe decizionale instituționalizate, care depășesc drepturile minorităților naționale referitoare la folosirea limbii.

Un nou element al gândirii publice din ultimii ani este problema regionalismului. În programul adoptat la congresul din 1999 al *UDMR*, un capitol aparte este consacrat fundamentării unei politici de asumare a intereselor specifice ale societății transilvane. În acest program sînt stabilite interese care depășesc dimensiunea etnică, ele fiind legate de modernizarea economică, socială a Transilvaniei ca regiune. Ideea are și aspecte de drept public. Conform acestora, autoguvernările locale ar prelua în cursul descentralizării tot mai multe competențe ale instituțiilor centrale. În reprezentarea acestor interese specifice, *UDMR* consideră drept parteneri strategici pe românii din Transilvania precum și alte comunități etnice. Proiectul de program al *UDMR* pentru alegerile din 2000 se împarte în trei capitole, dintre care unul se intitulează: „Ce fel de Transilvanie vrem?”, dar se concentrează exclusiv pe dezvoltarea regională, fără să atingă aspectele politice sau de drept public ale problemei. Expunerea acestora cred că se va face ulterior.

Traducere de Florica Perian

Crearea unui nou spațiu public

Interviu cu Molnár Gusztáv

În suta manifestărilor *Universității Libere de Vară de la Bálványos*, la 24 iulie 2000 a avut loc la Tușnad prezentarea revistei *Provincia*; cu această ocazie, membri ai comitetului de redacție – Bakk Miklós, Al. Cistelean, Caius Dobrescu, Molnár Gusztáv, Ovidiu Pecican și Szokoly Elek – precum și Kolumbán Gábor, colaborator al revistei noastre, au vorbit despre drumul lor către *Provincia* și despre numerele apărute pînă acum. După prezentare, politologul Rostás István, colaborator la *Radio Cluj* și redactor al gazetei *Köz-Politika* din Budapesta, i-a luat un interviu lui Molnár Gusztáv. Considerînd interviul de față, ca și articolul următor al lui Marius Cosmeanu, texte pivot, am dori ca cititorii și colaboratorii noștri să-și exprime așteptările față de revistă, precum și aprecierile diferitelor modalități în abordare din coloanele acesteia.

Rostás István: Cît de lung e drumul de la Limes pînă la Provincia și în ce stații ar puteați divizat?*

Molnár Gusztáv: În ultimul timp și pe mine începe să mă preocupe tot mai mult această întrebare, dar nu atît drumul parcurs, cît asemănarea dintre *Limes* și *Provincia*. Cele două întreprinderi au fără îndoială trăsături comune. Două. Una dintre ele, referitoare la formă, ar fi că în ambele cazuri e vorba de funcționarea unei comunități spirituale. Din punctul de vedere al conținutului, elementul comun este că ambele sînt orientate spre viitor. În 1985, cînd am inițiat cercul *Limes*, era evident că este nevoie de un fel de transcendență pentru a realiza o lume firească, democrația parlamentară normală, vizată de atunci de colectivul de lucru al cercului *Limes*. Azi trăim în România într-un stat național centralizat (ceea ce este valabil și pentru mine, pentru că de fapt trăiesc și aici). Scopul urmărit de *Provincia* este un stat în mod radical descentralizat. Faptul că am avut rol de inițiator atît la înființarea cercului *Limes* cît și a revistei *Provincia* arată pesemne că mă atrag asemenea situații. Îmi vine greu să mă regăsesc într-o lume finită, ale cărei structuri s-au așezat deja, în schimb mă pasionează preambulul unei lumi care abia urmează să fie proiectată, care este învăluită într-un fel de irealitate. Mai este o asemănare care trebuie clarificată. Atunci, în anii 80, cînd membrii cercului *Limes* se întruneau ba la București, ba la Brașov, ba la Ilieni, discutam despre lumea postcomunistă ca și cum am fi depășit deja comunismul. Nu ne-a trecut prin cap că acesta va binevoi să se prăbușească fiindcă noi, intelectual și afectiv, îl

* Cercul *Limes* a funcționat în perioada august 1985-februarie 1987, cu participarea intelectualilor maghiari de opoziție (Ágoston Vilmos, Balázs Sándor, Bíró Béla, Bíró Gáspár, Fábíán Ernő, Cs. Gyimesi Éva, Lőrincz Csaba, Molnár Gusztáv, Salat Levente, Szilágyi N. Sándor). În numărul din luna trecută, am publicat conferința introductivă despre transilvanism, ținută de Cs. Gyimesi Éva la Cercul *Limes* din 10 noiembrie 1986 și – în ediția electronică a revistei noastre – discuțiile care au urmat.

depășisem. Dar am știut că prăbușirea comunismului este inevitabilă. Importantă era mai curînd faza pregătirii, pentru a nu ne trezi pe neașteptate într-o democrație normală, pluralistă în sens european. Acum situația este întrucîtva diferită: asemănare există, dar există și o deosebire esențială. Asemănarea constă în faptul că și „provincialii” sînt conștienți că nu noi vom obține, forțînd lucrurile, schimbarea constituțională fundamentală prin care să se realizeze descentralizarea politică, dar în același timp e aproape sigur că procesele istorice se îndreaptă în acest sens. În mod rațional se poate constata, prin analiza proceselor mondiale, în sens mai restrîns, a proceselor europene, a structurării statelor, a caracteristicilor de dezvoltare a instituțiilor, că toate arată clar că lumea suveranității statului absolutist, caracteristic epocii postvestfalice, iar mai tîrziu a suveranității statului național aparține trecutului. Pentru această schimbare de paradigmă aș vrea eu să mă pregătesc, să-mi pregătesc prietenii din Transilvania și, dacă nu sună a îngîmfare, opinia publică transilvană. Important este ca atunci cînd schimbarea devine iminentă să fim pregătiți, să nu începem abia atunci să creăm programe; dar mă străduiesc să nu uit că schimbarea în sine, ca și în cazul prăbușirii comunismului, survine de fapt independent de noi. Trebuie însă să avem în vedere faptul că azi diferența dintre starea actuală și o lume descentralizată nu este atît de mare cum a fost pe vremuri între comunism și democrația parlamentară. Prin urmare, chiar dacă tranziția nu poate fi planificată, ea poate fi gîndită rațional și este posibilă și o participare activă. Ceea ce face *Provincia* – cel puțin în lectura mea, căci *Provincia* este o structură complexă, compozită, în sens etnic și intelectual – este crearea unei opinii publice transetnice sau postnaționale, ceea ce această întreprindere demonstrează, de fapt, prin simpla sa existență. Este vorba de crearea unui fel de *public space*, adică un spațiu public, dimensiune a vieții publice, care încearcă înăuntrul Transilvaniei să aducă în relație de comunicare, să lege între ele, cele două lumi separate, maghiară și română. Asta înseamnă disecarea unor tabu-uri, care sînt de două feluri: pe de o parte, ele sînt în afara noastră, iar, pe de altă parte, funcționează și în noi, de aceea am semnalat în prezentarea de la Tușnad a revistei că și în cadrul *Provinciei* există abordări diferite. Esențial este însă că, și pe baza numerelor de pînă acum pot afirma că, este vorba de ceva capabil să funcționeze și în mod evident de ceva mult mai mult decît o simplă publicație. Este vorba de un spațiu virtual, care s-ar putea dezvolta într-o direcție capabilă să proiecteze apariția unui nou partid regional transilvan, structurat pe baze transnaționale.

R.I.: Pentru toate acestea este nevoie de puncte de sprijin concrete.

M.G.: Nu trebuie să schițez un fel de tablou exact al viitorului. Este suficient să vorbesc despre realitățile epocii postmoderne. Dintre toate interpretările posibile, eu folosesc expresia „postmodern” în sens politologic și de teoria statului. Prin urmare, dacă privim epoca modernă ca epocă a statelor naționale, a statului suveran, epoca postmodernă înseamnă evident lumea postnațională, lumea de după exclusivitatea suveranității statului. Începînd cu secolul al XVII-lea, atît în cadrul statelor cît și în relațiile internaționale s-a validat principiul exclusivității teritoriale. Ei bine, în zilele noastre tocmai această exclusivitate teritorială este pe cale de dispariție. Ceea ce nu înseamnă că și statul în sine încetează să existe, ci doar că înăuntrul cadrelor statale re/apar identități teritoriale noi, sau vechi-noi. Au apărut două nivele noi ale teritorialității

sau politiciii teritoriului, nivelul substatat și cel suprastatat. Ambele încep abia acum să ia avânt, în timp ce statul tradițional a ajuns în defensivă. Dar aceste trei nivele vor exista încă mult timp împreună. Desigur, nu în fiecare țară elita politică este conștientă că mișcările cu adevărat dinamice au loc tot mai mult la nivelul substatat și cel suprastatat. Cred că sînt inteligente acele state naționale care își dezvoltă propria structură internă, astfel încît lasă loc liber regiunilor, dar au grijă și să se încadreze într-o structură supranațională, cum este Uniunea Europeană. În concepția mea, regiunea nu este o unitate a dezvoltării teritoriale sau a administrației publice, ci un subiect politic: o entitate care dispune de parlament local, de putere executivă. Desigur, nici nivelul supranațional nu este chiar de la sine înțeles. Nu este indiferent dacă luăm la cunoștință că aceea este deja o lume federală, sau dacă ne amăgim – cum fac mulți și în Ungaria – că lumea supranațională se caracterizează printr-un fel de însumare a statelor naționale solide și puternice. Revenind pe terenul mai restrîns al *Provinciei*, Transilvania, consider că sîntem încă foarte departe de conștientizarea acestor posibilități de către statul român. Majoritatea politicianilor români se gîndesc cu mare teamă atît la liberalizarea sferei substatate, cît și la structura supranațională, fiindcă, deși se grăbesc și ei spre Uniunea Europeană, e clar că atunci cînd teoria sau ideea lui Joschka Fischer a văzut lumina zilei, reacțiile românești au fost destul de forțate. Politica lor în legătură cu Uniunea Europeană reflectă mai degrabă un fel de opțiune geopolitică, faptul că nu ar dori să rămînă în afară, căci asta înseamnă a rămîne în urmă. În asemenea situație, nu e ușor să te gîndești la crearea regionalismului și chiar să acționezi în acest scop; nu e ușor, fiindcă astfel poți deveni ținta unor atacuri virulente și uneori foarte perfide. Dar aceste lucruri trebuie asumate. De altfel, pentru *Provincia*, dezbaterea este un element vital: acum sîntem în faza în care se pot detecta principalele puncte de dezbatere, care se manifestă și înăuntrul cercului. Mai ales pentru o parte a colaboratorilor români este caracteristică atitudinea care se mulțumește cu descentralizarea administrației publice, fiind în același timp profund nemulțumită de actualele stări din România, dar, cel puțin după părerea mea, această atitudine nu este destul de consecventă sau radicală. Unii pot să creadă că separarea instituțională a Transilvaniei, pornirea pe un drum particular, ridică o problemă morală esențială: ce se va întîmpla cu celelalte părți ale României? Pe noi, maghiarii, acest lucru ne atinge mai puțin din punct de vedere moral și trebuie să ținem seama de el numai ca realitate politică. Dar un român își pune întrebarea dacă are dreptul să pornească în Transilvania pe calea unei logici instituționale care ar putea să îndepărteze mult Transilvania de Regat. În cazul *Provinciei*, nu este vorba evident ca cineva să se gîndească la ruptură sau secesiune, dar o dezvoltare în sens diferit în cadrul unei țări nu este un lucru ușor de digerat, în special pentru elita politică și intelectuală, precum prea bine se vede și în Franța, cu „excepția” constituțională oferită de guvernul Jospin naționaliștilor moderați corsicani. Acum sîntem în faza în care eu insist să discutăm deschis aceste probleme. Trebuie să mărturisesc că *Provincia* funcționează pe mai multe nivele. Revista propriu zisă este doar partea vizibilă. Între „provinciali” funcționează un sistem de relații intensive prin e-mail, care se manifestă printr-un schimb permanent de mesaje. Această comunicare internă nu se desfășoară numai la nivelul discursului comun: aducem pe cît posibil argumente serioase, avînd intenția ca după ce apare numărul din

decembrie al *Provinciei* să alcătuim un volum din articolele apărute, la care să anexăm epistolarul *Provinciei*. Atunci se va vedea mai clar cum este de fapt această comunitate intelectuală.

R.I.: Și se împlinește și conceptul „regionalismului civic”.

M.G.: „Civic”, în acest caz, înseamnă transetnic, sau mai degrabă un spațiu ce se realizează între națiuni diferite. În condițiile particulare din Transilvania, regionalismul nu poate fi un fel de hegemonie națională sau de partid la nivel local; existența și viitorul acestuia depind de crearea consensului explicit dintre comunitățile naționale și orientările politice de acolo. Democrație consensuală sau consociaționism sînt cuvintele cheie prin care în politologie se poate descrie în genere situația din Transilvania. Cea de a doua expresie, ceva mai complicată, îi aparține lui Althusius. Nu este împlător faptul, că datorită olandezilor – și în primul rînd lui Arend Lijphart –, aceasta este azi una din cele mai interesante ramuri ale literaturii politologice anglo-saxone. În orice caz, eu mă bazez pe acest model în elaborarea concepției proprii despre așa numitul regionalism civic și am o deosebită satisfacție gîndindu-mă că după extraordinarul secol al XVII-lea, după epoca lui Apáczai* acum din nou par a fi posibile anumite corespondențe între solida tradiție olandeză și realitatea Transilvană, puțin cam sărăcăcioasă dar nu imposibil de modelat. Civicul în cazul meu nu este sinonim cu naționalul. Dacă în Transilvania vrem într-adevăr o societate politică funcțională, o comunitate cetățenească, împreună cu un sistem instituțional propriu, care, firește, se integrează în sistemul statului român, în acest caz noi trebuie să ne situăm dincolo de sfera națională. Desigur – și accentuez – fără să renegăm identitatea națională. Dimensiunea națională este o chestiune vitală, dar în concepția mea începe să treacă în sfera privată, așa cum s-a întîmplat mult mai devreme cu identitatea religioasă. Particularitatea situației din Transilvania constă în faptul că edificiul politic și juridic capabil să asigure instituțional dreptul la identitatea națională, la conservarea și dezvoltarea identității, poate fi doar unul transetnic.

Într-un stat național „pur”, cum este Ungaria, acest lucru este puțin mai greu de realizat. Aici/acolo (?) problema este mai degrabă, dacă ești național sau cosmopolit, dacă te retragi de tot din națiune, sau vrei în mod categoric să faci politică pe bază națională. Mie, mărturisesc, îmi este străină această lume. Trăiesc de mai bine de zece ani în Ungaria, dar tot nu mă simt acasă și probabil nu mă voi simți niciodată. Nu vreau să spun că „provincialitatea” mea ar fi o retragere ostentativă înapoi în Transilvania. În general, mă simt acasă în tren. Fac naveta și de acum voi avea domiciliul alternativ toată viața. Dacă întrebarea este ce anume consider mai interesant spiritual și politic atunci, fără îndoială, răspunsul e: mai curînd Transilvania decît Ungaria. Poate și pentru că aici se mai poate crea, înființa ceva. Ungaria urmează de acum o traiectorie stabilă. (Aș vrea să menționez doar că problema regiunilor interne este, și în Ungaria, una deschisă. Punctul meu de vedere este că acolo ar trebui să se constituie trei macroregiuni dispunînd de competențe politice.)

* Apáczai Csere János (1625-1659), profesor la Colegiul Reformat din Alba Iulia și mai apoi din Cluj, autor al uneia dintre primele lucrări de filozofie sistematică în limba maghiară (*Magyar Encyclopaedia*, 1653). Partea de filozofie generală a operei sale reflectă influența lui Descartes, iar filozofia lui politică – influența puritanismului din Olanda și Anglia.

Problema este de perspectivă, dar sînt semne că ideea începe să preocupe și partidele politice. Ungaria este o țară teribil de centralistă, politicienii, birocrații ei sînt uluitor de centraliști și tradiția gîndirii în termeni de regiune nici nu există. Județele – care dispun de reale tradiții – sînt din păcate prea mici pentru a putea funcționa ca adevărate regiuni. Această situație este în legătură și cu faptul că Ungaria a luat naștere ca stat în afara Europei Carolingiene și în felul acesta s-a racordat la lumea occidentală, dar – după cum a arătat la timpul său Hajnal István și apoi Szűcs Jenő – a rămas tot timpul la margine, sau într-un anumit sens chiar în afara acesteia. Se vede clar că regiunile sînt considerate ca niște entități naturale doar acolo unde a existat Europa Carolingiană: în Cehia, unde se detașează zona cehă și moravă, Austria din acest motiv este o țară federală, iar cazul Italiei de Nord indică același lucru.

Revenind la România: aici e altă situație, fiindcă așezarea țării nu este unitară din punct de vedere geopolitic. Fie că le place, sau nu, specialiștilor și politicienilor români, practic România este așezată în punctul de intersecție a trei regiuni geopolitice. Prin Transilvania aflată în sfera de atracție a Europei Centrale, pe care din capul locului o percepem ca periferia estică a Occidentului; apoi, în regiunea Europei sud-estice, care atinge spațiul ținuturilor sudice, Oltenia, Muntenia, Dobrogea; și, fără îndoială, în marea regiune est-europeană, în lumea post-sovietică. Istoric, Moldova se leagă și de regiunea sud-estică a Europei, dar, prin Moldova de dincolo de Prut, ține deja fără echivoc de Europa de Est, sau – dacă vreți – de lumea post-sovietică.

Nu mă surprinde faptul că mulți devin cam isterici la gîndul că această așezare geopolitică specială poate deveni factor dezintegrator. S-ar putea întîmpla ca cele trei spații ale țării să înceapă, practic, să se miște pe traiectorii diferite. Sistemul politic românesc este neputincios, problematic, haotic. Actuala criză politică este un bun exemplu, care arată clar că, exceptînd postcomuniștii, practic, nu există partide puternice, adînc înrădăcinate în societate. De aici rezultă că totul trebuie mereu regîndit, reconstruit, că societatea și politica românească constituie o structură maleabilă, lipsită de forme solide. În această situație, eu spun, de data asta ca transilvănean: nu sînt dispus să aștept la infinit, în acest haos, și cred că trebuie să se construiască o structură viabilă, acceptabilă, euro-conformă. Aceasta ar putea fi Transilvania, „provincia” noastră.

R. I.: Modelul care se cristalizează în atelierul Provinciei, dacă va cîștiga publicitate, ar putea suferi corecții succesive sau chiar va trebui regîndită complet varianta inițială?

M. G.: Ceea ce este frumos și palpitant în întreprinderea noastră este faptul că nu știm în ce direcție se va mișca în viitor. Ar putea să se îndrepte către un partid regional transilvan, transetnic. Dar *Provincia* nu va fi nici în acest caz portavoce al unui asemenea partid. Chiar dacă ar fi în stare să lanseze o asemenea mișcare, ea va fi totdeauna mai mult decît politic pur. Proiectăm un număr tematic avînd ca titlu: *Istoriile Transilvaniei*. Vrem să ne atingem și de chestiuni delicate, cum ar fi, de exemplu, problema continuității. Vom vedea care va fi reacția. Există un aspect extrem de interesant și din punct de vedere maghiar, din nou o problemă-tabu, o dilemă aproape la fel de gravă ca pentru români eventuala posibilitate ca Transilvania înnoită să se îndepărteze de partea regăteană. Într-un anumit sens, se poate spune că, strict din punct de vedere național maghiar, actuala situație este mai avantajoasă: cît timp maghiarimea se confruntă cu

statul național român rigid, ea este cumva obligată să-și asume propria identitate și să se orienteze spre Ungaria. Dacă ar lua naștere Transilvania conturată în viziunea mea, pentru maghiari s-ar deschide o pistă de integrare internă fără precedent. România niciodată nu a fost capabilă să-i integreze pe maghiari afectiv. Integrarea juridică a avut loc, ceea ce înseamnă că respecti constituția și chiar dacă nu ești de acord cu ea, ca cetățean, respecti regulile jocului. Crearea Transilvaniei viabile înseamnă însă că se deschide un drum înspre un regim politic pe care și maghiarii l-ar putea însuși. Dar trebuie să luăm la cunoștință că limba de comunicare a acestei structuri este română. Asta se simte și la *Provincia*: eu efectuez mai ales în limba română comunicarea internă, în timp ce revista apare în două variante: în română și maghiară. Am acceptat de bunăvoie acest fapt, folosirea intensivă a limbii române nu îmi stârnete nici un fel de griji, de traume sufletești. La nivelul meu individual, este un exemplu mărunț a ceea ce s-ar întâmpla dacă strategia schițată de mine ar avea un oarecare succes. De exemplu, o situație în care maghiarimea în ansamblul ei ar trece din lumea bilingvismului pasiv în cea a bilingvismului activ, fără a simți acest lucru ca o povară.

R. I.: Dacă acesta este un forum complex, depășind caracterul de atelier, expresie a unei stări de spirit, ne putem aștepta ca Provincia să organizeze de exemplu dezbateri, să iasă din cadrele de pînă acum. La ce posibilități noi de manifestare vă gândiți?

M. G.: În afară de prezentările clasice – de felul celor pe care le avem în vedere pentru noiembrie la Budapesta, și, în prealabil, se va putea citi în *Beszélő* o culegere de articole și studii publicate în *Provincia* – am proiectat foarte exact întâlnirile *Provincia*, la modul întrucîtva asemănător dezbaterilor din cercul *Limes* de odinioară. De fiecare dată ar exista un studiu pivot, al cărui text ar urma să fie distribuit participanților, pentru a se putea discuta la obiect. Am dori să luăm la rînd orașele mai mari din Transilvania: Brașov, Tîrgu-Mureș, Cluj, Oradea, Timișoara etc. O problemă fundamentală pentru viitorul *Provinciei* este: cît timp vom putea rezista din punct de vedere financiar. În prezent, sîntem sprijiniți de *Fundația pentru o Societate Deschisă* și sperăm că sprijinul care expiră în decembrie să fie prelungit pentru încă un an. Dar *Provincia*, ori se extinde, ori moare. Pe mine nu mă va satisface dacă vom continua numai ceea ce am făcut pînă în decembrie. Ne gîndim la înființarea unui *Centru de Studii Regionale*, care ar trata și analiza sfera tematică a regionalismului, de acum la modul concret. Vrem să elaborăm așa-numitele *policy paper*, utilizabile în politică, referitoare la starea momentană a regiunilor din România – mă gîndesc aici la cele opt regiuni de dezvoltare existente pe hîrtie. Trebuie să ne gîndim foarte serios la evaluarea stării acestora din punct de vedere economic, juridic, al societății civile etc. În plus, nici regiunile vest-europene nu trebuie să fie de acum încolo imaginate ca simple modele teoretice; trebuie analizată funcționarea lor în concret, dacă *Provincia* ar dori să se lărgească mai profesional, în sensul pregătirii unei politici. Un alt scop urmărit este creșterea taberei noastre, cîștigarea în cît mai mare măsură a intelectualității din Transilvania de partea *Provinciei*.

Traducere de Florica Perian

Marius Cosmeanu

Postcomuniști, dilematici și democrați

De la revoluție încoace, începînd chiar cu problematizarea ei, elita politică și intelectuală românească a însemnat de fapt existența a două grupuri aparent ireconciliabile, cu o cultură politică și un sistem de valori diametral opuse. Prin falsa emanație a *FSN* și a lui Ion Iliescu (ori viceversa), frustrarea produsă în rîndul celor care au sperat într-o schimbare politică radicală în România nu putea avea un alt efect decît delimitarea și, apoi, o poziție intransigentă de adversitate față de cei care „furaseră” revoluția, amînînd astfel, impardonabil, ieșirea din comunism. Societatea românească s-a manifestat și ea în acești ani, în mod divizat: ori de cîte ori un subiect fierbinte intra în dezbaterea publică, el însemna totodată o nouă ocazie de dihotomizare, de grupare a părților în jurul uneia din marile alternative oferite spre alegere. Așa s-a întîmplat cu dilemele naționale privind revoluția, existența sau nu a teroriștilor, aplicarea punctului opt al *Proclamației de la Timișoara*, reabilitarea sau nu a mareșalului Antonescu, problema republicii sau a monarhiei și, mai recent, cele legate de semnarea tratatului bilateral cu Ucraina sau de poziția României față de bombardarea Iugoslaviei de către forțele *NATO*, pentru a reaminti doar cîteva din elementele care au făcut să continue războiul ideologic româno-român.

Dostoievski spunea că nimic nu-i unește mai mult pe oameni decît crima făcută în comun. Dincolo de reflexele moștenite din vechiul regim, mentalitatea, limbajul sau chiar încercarea de a continua într-o formă (aproximativ) umană un sistem ale cărui idealuri au fost „întinate” de clanul Ceaușescu, ceea ce explică în primul rînd solidaritatea forțelor post-comuniste din România este conștientizarea culpabilității în rîndul acestora, a coparticipării lor la un regim de teroare, unic în țările comuniste din fostul spațiu ex-sovietic.

De cealaltă parte, nostalgia unei alte epoci – perioada interbelică – de referință pentru istoria României (chiar dacă era departe de o democrație parlamentară funcțională) a strîns laolaltă, imediat după revoluție, personalitățile care susțineau valorile democratice ale statelor europene, valori a căror consistență în perioada respectivă era discutabilă. Pentru că, prin însuși felul de a se raporta la ele, preluîndu-le fără existența unui fond, cum bine observa Titu Maiorescu încă acum mai bine de un secol, se nega de fapt condiția de european. A dori cu orice preț să fii european, copiind în goană și cu jumătăți de măsură norme și valori care caracterizează organic alte societăți, nu ține cîtuși de puțin de mentalitatea europeană.

*

Marile teme din dezbaterea publică a ultimilor zece ani au dus așadar la crearea unei falii care a împărțit societatea românească în două: pe de o parte, post/cripto-

comuniștii, convertiți, după cum bine vedem – acum, înaintea „balului din noiembrie” – în promotorii integrării euro-atlantice și ai capitalismului, iar pe de altă parte, democrații, susținători și simpatizanți ai partidelor istorice. Toată această confruntare publică însă își păstrează echilibrul de forțe doar pînă cînd tema pusă în discuție nu este una direct sau indirect legată de chestiuni (false sau nu) ce țin de aspecte privind statul național, istoria României, integritatea și identitatea României, respectiv a românilor ș.a.m.d. În aceste cazuri, are loc o mutație, un schimb al raporturilor de forțe, revelatoare pentru gradul de europenism de care aminteam.

Prin urmare, situarea pe poziții de adversitate între cele două părți este una aparent ireconciliabilă, similitudinile și chiar convergența anumitor vederi în rîndul post-comuniștilor și a „democraților” evidențiindu-se atunci cînd, așa cum spuneam, sînt problematizate teme care, într-un fel sau altul, sînt percepute de ambele părți ca reprezentînd un pericol pentru integritatea țării sau pentru însăși „ființa națională”. În aceste situații, o parte din tabăra democraților fie se regroupează în „dilematici”, fie trece direct în tabăra adversă. Așa se întîmplă că personalități marcante (și recunoscute) ale lumii intelectuale din România fac viraje care sînt de neînțeles nu numai pentru un străin necunoscător al specificului politicii dîmbovițene, dar și pentru cel care, chiar cunoscîndu-l, se mai amăgește cu himera verticalității morale în acest spațiu politic.

Pe de altă parte, minoritatea rămasă în tabăra democraților – alcătuită din personalități împotriva cărora s-a pornit, într-un moment sau altul, în mod obligatoriu, cel puțin o campanie de denigrare și din cercuri restrînse care își pot face prea puțin auzită vocea în spațiul public –, această minoritate deci, este marginalizată și ridiculizată. Așadar, în societatea românească de azi, a fi european „în fond”, adică pînă la capăt, echivalează cu un soi de masochism social, cu o stigmatizare pe care și-o asumă conștient oricine se opune *mainstream*-ului. De unde și reținerea multora de a-și exprima opinia în chestiuni „delicate”.

*

În acest context al (re)grupărilor în funcție de temele fierbinți ale dezbaterii publice din România ultimului deceniu, problema transilvană ocupă un loc aparte. Ea confirmă paradigma prezentată mai sus, în sensul că românul care aderă sau măcar încearcă să se raporteze la ea în termeni normali, printr-un comportament ne-spasmodic, devine automat un indezirabil, un element periculos, ceva de o straniețe aproape... străină. Există în forme mai mult sau mai puțin declarate pînă în 1996, discutată la nivelul folclorului contemporan, în special în urma declarației de la Timișoara, problema specificului transilvan își are păcatul originar în apartenența, timp de secole, a regiunii la statul ungar. Causă a specificității, dar și a temerilor și criticilor îndreptate împotriva celor care susțin această specificitate, trecutul „maghiar” (de fapt: central-european) al acestui spațiu este un subiect tabu nu doar în istoriografia românească, dar și în dezbaterile publice din ultimii ani.

„Cearta” a fost declanșată, ca o ironie a soartei, chiar de regăteanul-stîngist Ion Iliescu, atunci cînd la Alba Iulia acesta flutura – exasperat și răgușit, ca orice politician care simte pămîntul fugindu-i de sub picioare – binecunoscuta hartă a lui Huntington. Apoi, ea a continuat, marcînd de data aceasta începutul unei veritabile

dezbateri publice, prin lansarea, în mai 1998 la Universitatea din Cluj, de către *Liga Pro Europa*, a numărului revistei *Altera*, dedicat „problemei transilvane”, cu participarea Smarandei Enache, a lui Molnár Gusztáv, Adrian Marino, Sorin Mitu, Victor Neumann și alții, precum și prin publicistica „transilvanistă” a lui Al. Cistelean și Traian Ștef din perioada de început a cotidianului *Transilvania Jurnal*. Această dezbatere care tocmai începea să exercite un oarecare impact asupra opiniei publice transilvane, a fost însă „redirecționată”, în toamna aceluiași an, odată cu apariția, cu un gust de diversiune evident, a articolului-manifest al lui Sabin Gherman, urmat de campania „antisecesionistă” a mediilor bucureștene, orchestrată cu măiestrie, la care și-a adus o contribuție valoroasă, sfătuit de sfetnici buni, însuși președintele Constantinescu, prin cunoscuta sa cuvîntare de la Tîrgu-Mureș din iulie 1999.

În fine, acești „pași” sau aceste etape ale „problemei transilvane” de după 1996 au fost completate și readuse pe un făgaș al normalității de două apariții editoriale: cea a selecției de studii strînse de Gabriel Andreescu și Molnár Gusztáv, în volumul *Problema transilvană*, apărut la generoasa editură *Polirom*, respectiv cea a *Provinciei* noastre. De data aceasta însă se remarcă o veritabilă conspirație a tăcerii în jurul celor două publicații amintite. Lipsa oricărui ecou în spațiul public de la noi scoate în evidență mascarea aceleiași mentalități ignorante și agresive în cazul abordărilor raționale, detașate în probleme percepute „neapărat” ca fiind fierbinți. Comparativ cu campaniile de presă declanșate anterior, *Problema transilvană* și, respectiv, *Provincia*, deși lansate la București, respectiv Cluj, au rămas într-un con de umbră suspect. Prezentarea, în decembrie anul trecut la sediul GDS, a volumului *Problema transilvană*, a însemnat un „boicot” al gazdelor noastre care, firește, invitate fiind și ele, nu au fost, cu excepția notabilă a profesorului Șora, și prezente. Mi se pare semnificativ faptul că textul citit de Molnár Gusztáv la aceeași întîlnire (*Credo transilvan*) a apărut în revista condusă de Nicolae Manolescu, prezent și el la întîlnirea de la GDS, și nu în 22 care cam de atunci practică o cenzură demnă de alte vremuri, cînd este vorba de abordarea din perspectiva „provinciei” a problemelor statului „unitar și indivizibil”.

După maniera de abordare, în jurul problemei transilvane se conturează deci mai multe pachete discursive. Unul este cel diversionist, contestatar al unei specificități regionale a ardelenilor, chiar și în cazul acelora care, trăind în afara spațiului transilvan, au o anumită admirație sau trăiesc un anume sentiment de regret că nu s-au născut aici, și care nici ei nu acceptă că ardelenii se definesc (și) regional. Un al doilea tip ar fi cel al ardelenilor „obsedați”, care caută și „găsesc” diferențe acolo unde ele nu există, exagerînd anumite trăsături sau „specificități” care sînt nefondate sau nerelevante.

Între aceste narațiuni, *Provincia* reprezintă o voce aparte, o revenire la discursul transilvan autentic, care-și propune să dezbată în spațiul public o problemă care de cele mai multe ori iese din cadrul abordărilor non-emoționale. Acest fapt nu înseamnă însă nici pe departe că *Provincia* este „unitară”. Concluzia pe care am putut-o trage din ultimul său număr dedicat literaturii este că avem de a face mai curînd cu o literatură română, maghiară sau germană din Ardeal decît cu una transilvană. Tot așa, alchimia articolelor apărute în celelalte numere ne relevă nu atît un transilvanism „trans-etnic”, cum ar dori Molnár Gusztáv, protagonistul său principal, cît un transilvanism, în principal, românesc și unguresc. (Din păcate, lipsa elementului german din spațiul transilvan

și, implicit, din paginile *Provinciei*, este nu numai o pierdere de care nu ne vom putea absolvi niciodată, dar „retragerea” sașilor a creat și un dezechilibru al relațiilor de putere, coabitarea interetnică „în trei” fiind mult mai funcțională decât situația actuală, în care pragmatismul nemților ne-ar mai putea scoate din „fundăturile” în care ajung negocierile dintre români și maghiari).

În timp ce transilvanismul maghiarilor este unul politic, aspect subliniat și la întâlnirea pe care redacția *Provinciei* a avut-o vara aceasta cu participanții la *Universitatea Bálványos*, transilvanismul românesc este unul preponderent cultural. Diferența aceasta între discursul *hard* al maghiarilor și cel *soft* al românilor este dată, în opinia mea, de gradul de asumare al opțiunilor, de limitele până la care cele două discursuri își propun să ajungă. Aparținând unei culturi în care a spune public lucrurilor pe nume, adică a discuta problema transilvană (și) în termenii politologiei și sociologiei, ține mai mult de firesc, autorii maghiari ai articolelor din *Provincia* au un mai mare impact în rîndul cititorii maghiari. Autorii români sînt mai „aluzivi” în abordarea lor. Am putea să spunem că e o chestiune de tradiție, că logica „șopîrlei”, a redactării printre rînduri este moștenirea noastră, a românilor, dar același procedeu a fost aplicat în trecutul apropiat și de colegii noștri maghiari (poate mai abitir) care aveau de ocolit aceeași cenzură. Bariera, obstacolul, care există în mentalul românesc, este aceea a unui control social prea dur în societatea românească nu numai de astăzi, care, așa cum aminteam, creează dileme (poate că precedentul Sabin Gherman, pe lîngă caracterul lui dubios, a indus și el o anumită precauție).

Expectația în cazul cititorului *Provinciei* este aceeași ca și la apariția cotidianului *Transilvania Jurnal*. Scăldînd-o însă cu consecvență, această publicație a ajuns astăzi să se spună despre ea că mai bine n-ar fi aparut. Nu cred că perspectivele pentru *Provincia* merită să fie aceleași. Nu cetepopeștii sau realizatorii de *show-uri* somnambulice interesează, ei oricum nu asteaptă „nimic bun” din partea noastră. E vorba de acei cititori care vor o publicație ca *Provincia* într-o formă mai „pe șleau”, dacă tot e să fie ardelenească. Versiunea în limba maghiară a început deja să fie căutată. Cea românească încă nu. Chestiunea nu este una de distribuție, ci în primul rînd una de mesaj. Continuînd să rămînem dilematici, în faza *soft*, ne vom contrazice pe noi înșine.

Molnár Gusztáv

Șansele democrației consociative în Transilvania*

Motto: „*Dacă nu sînt, trebuie inventați.* ” (După Palacky)

1.

Cînd, în primăvara acestui an, am strecurat în articolul-program al *Provinciei* consociația, mai exact termenul de „consociativ”, nu știam că arunc în conștiința publică o expresie care poate fi hotărîtoare în domeniul democrației transilvane.

Democrație transilvană. Nu „democrație în Transilvania”. Nicidecum. Democrație *transilvană*. Să degustăm această ciudată și, de fapt, din mai multe puncte de vedere, scandalosă combinație de cuvinte. Cît de veche, și cît de nouă este ea.

Cu 15 ani în urmă, cînd cîțiva dintre noi am lansat cercul *Limes*, voiam să evadăm din acea teribilă situație marginală în care ne aflam, în înțeles geopolitic și psihologic deopotrivă, căci ajunseserăm și la cvasi periferia stării existențiale umane.

Pluralism ideologic și politic, democrație parlamentară – în loc de comunism reformist, comunitatea tuturor maghiarilor – în loc de reîncălzirea strategiilor existențiale minoritare și etnice, comunitatea tuturor maghiarilor ca parte organică a „marelui *transcensus*” (atunci încă nu foloseam termenul de „tranziție”), a unei speranțe transcendente legată de soarta întregii Europe de Est. Aceste criterii le-am avut atunci în vedere. Prin urmare totul, dar nu *Transilvania specialis*.

Democrație est-europeană, comunitatea tuturor maghiarilor. Să încercăm un bilanț fugitiv. Ce a devenit prima, ce a devenit cealaltă.

La mai mult de zece ani de la prăbușirea comunismului, este evident că nu există o Europă de Est unitară. Nici atunci nu a existat. Știam, simțeam că o parte a ei, în frunte cu Polonia și Ungaria, a pornit pe calea tranziției graduale, negociate, constituționale, de la dictatură spre democrație, și că cealaltă parte, România înainte

* Conferință ținută la consfătuirea intitulată *Cultura maghiară în Transilvania 2000*, care a avut loc în 6 octombrie 2000 la Sfîntu Gheorghe.

de toate, fără confruntare deschisă, nu va putea scăpa de comunism. Dar pe noi ne-a copleșit atunci în așa măsură democrația central-europeană care se înfiripa încet în apropierea noastră, încît nici nu ne-am pus întrebarea: ce fel de tranziție va fi *aici* . Fiindcă era evident că, odată ce regimul se prăbușește, nici *aici* nu se va putea menține.

Evenimentele din Serbia arată clar ce s-a întîmplat *aici* cu zece ani în urmă.

Kostunica nu a reușit să ajungă la putere pe cale constituțională. Cu sînge sau fără sînge – asta depinde de hazard și de aplicarea tot mai adecvată a experiențelor acumulate neîncetat, de la Malaparte încoace, în arta loviturilor de stat –, dar, în orice caz, a fost nevoie de un puci bine organizat. În România, trecerea armatei și a serviciilor secrete de partea cealaltă a costat sacrificii de sînge, în Rusia mai puțin, iar acum – sperăm – și mai puțin.

Nu încape îndoială, însă, că în toate cele trei cazuri avem de a face cu un fenomen de aceeași sorginte: o tranziție în care organele de represiune, în primul rînd serviciile secrete, stabilesc condițiile atunci cînd trec în cealaltă tabără. În lipsa societății civile tradiționale și a unei economii private notabile, în acest spațiu care se întinde din Serbia, spre România și Ucraina pînă în Rusia, acestea vor fi personajele principale ale puterii care se organizează pe baze noi, „democratice”, în plan politic, economic și în mass-media. De altfel, în România, acest fapt a devenit evident tocmai după ce Constantinescu a ajuns la putere.

Atît, pe scurt, despre tranziția Europei de Est de la dictatură la democrație. Să vedem ce a devenit celălalt concept-cheie de acum zece ani, „comunitatea tuturor maghiarilor”. Ungaria de azi, cu gîlcevile ei euroconforme, extrem de plictisitoare, comemorîndu-și cu solemnitate tragediile naționale, creează impresia unui stat național egoist, dar, în ultimă analiză, plin de succes. Acest egoism se manifestă în două feluri: ori ne întoarce spatele, ori ne strînge la piept și este dispus să ne „reintegreze” fără modificarea granițelor, firește, dacă acceptăm regulile jocului stabilite la Budapesta.

Iată-ne așadar, central-europeni în Europa de Est, maghiari ruși de comunitatea tuturor maghiarilor, români care simt tot mai mult ca o povară ansamblul românilor și, în loc să întreprindem ceva cu noi, ne învîrtim dezorientați în spațiul care se lărgește tot mai mult între două state naționale, îndepărtîndu-se geopolitic unul de celălalt. Primul este deja parte a Occidentului, fără să aibă o strategie clară, ca să știe ce are de făcut *acolo* cu sine însuși și cu activele sale din afară. Unde este „Europa națiunilor”, evocată mereu de politicienii și specialiștii din Ungaria!

Celălalt bate la poarta Occidentului tot mai nerăbdător. Un demnitar de frunte de la Bruxelles a spus recent la o manifestare în cerc închis de la Budapesta: „e foarte probabil că România și Bulgaria nu vor ajunge la rînd nici dacă în cursul lărgirii UE se optează pentru varianta *big-bang* .” Ceea ce înseamnă, în fond, că în primul deceniu al secolului al XXI-lea, adică pînă în 2010, vor fi membre ale Uniunii Europene toate statele central-europene aflate în fișia care se întinde de la Marea Adriatică pînă la Marea Baltică, adică Slovenia, Croația, Ungaria, Slovacia, Cehia, Polonia, Lituania, Letonia și Estonia, în timp ce România – împreună cu spațiul post-sovietic și balcanic – va fi omisă.

Această diferențiere, care revine din nou în mod brutal, are drept consecință faptul că așa-numitele democrații liberale (Fareed Zakaria) din Europa de Est nu se pot aștepta

ca structurile de integrare din Occident să le scoată din actuala lor stare de paralizie. Astfel, situația lor pare a fi pecetluită, adică nu numai sistemul politic, ci și întreaga lor orînduire statală devin disfuncționale.

Dacă putem considera drept democrații liberale acele țări care au acceptat democrația de tip occidental drept sistem politic propriu, dar nu sînt capabile să facă instituțiile acesteia să funcționeze eficient, atunci despre state falimentare (*failed states*) putem vorbi în cazul în care o țară – printr-o coincidență nefericită de împrejurări interne și externe – rămîne mai mult timp decît intervalul care poate fi considerat critic (în lumea postmodernă de azi acesta e în jur de zece ani) în această situație ce macină din interior tocmai acele instituții politice și juridice care se află încă în construcție.

Întrebarea este, dacă în timp ce Regatul, împlinind oarecum catastrofa de civilizație care lovește societatea românească, pășește spre forme noi ale omogenizării sociale și politice – va putea oare Transilvania să pornească într-o direcție opusă? Cu alte cuvinte, va fi ea capabilă să activeze diversitatea socială și culturală de care, fără îndoială, dispune – adică alteritatea ei față de Regat – prin dezvoltarea unor instituții locale și regionale?

Transilvania a fost mai ferită de omogenizarea comunistă – și sperăm că va fi ferită și de perechea postcomunistă a acesteia, care se conturează în prezent – pentru că societatea de aici are, încă de la naștere, un caracter plural. A fost și este plurală în sensul în care Arend Lijphart a definit această expresie în lucrarea sa de bază *Democracy in Plural Societies* (1978). În acest sens, considerăm drept plurale acele societăți divizate de clivaje segmentale, în care împărțirea forțelor politice urmează cu fidelitate deosebirile obiective existente în societate. Clivajele segmentale pot avea caracter religios, ideologic, lingvistic, regional, cultural, rasial sau etnic. O altă trăsătură remarcabilă a societăților plurale constă în faptul că partidele politice, grupurile de interese, mass-media, școlile, asociațiile voluntare, într-un cuvînt: subiecții societății civile se organizează de-a lungul clivajelor segmentale. Părțile de populație separate de aceste clivaje sînt numite de Lijphart segmente ale societății plurale.

Societățile plurale pot rezista cu bune șanse față de diversele tendințe de omogenizare, dar reușesc relativ mai greu să-și dezvolte un regim politic corespunzător structurii lor caracteristice. Dar odată constituit acest regim, rezultă o democrație extrem de stabilă. Democrația consociativă nu este altceva decît sistemul politic care asigură maximum de stabilitate, în condițiile specifice societăților plurale. Esența ei este colaborarea politică dintre elitele segmentale. Această democrație prin consens, care caută armonie, vrea să rezolve conflictele prin cooperarea diverselor elite, și nu prin decizie majoritară. Scopul urmărit este includerea în această cooperare a unui număr cît mai mare din segmentele societății plurale.

În mod evident, democrația consociativă – urmînd tipologia clasică a sistemelor politice, alcătuită de Gabriel Almond – nu ține de tipul anglo-american, ci de așa-numitul tip continental european. Cultura politică a țărilor aparținătoare tipului anglo-american este omogenă (nu este vorba de omogenitatea comunistă sau postcomunistă, dar oricum, este totuși omogenitate), în timp ce acelea care aparțin tipului continental se împart în tabere ideologice care, în general, comunică puțin între ele.

În această situație, cheia stabilității sociale și politice nu poate fi omogenitatea culturii politice, fiind neapărat necesar un factor de stabilitate în plus. Acestui scop îi

corespunde colaborarea dintre diferitele grupuri, respectiv lideri ai segmentelor sociale, care surmontează clivajele segmentale sau subculturale care funcționează la nivelul maselor.

La nivelul maselor se manifestă adeseori, în numeroase țări, așa-numitele loialități primordiale, legături subnaționale, a căror dezamorsare se încearcă de cele mai multe ori potrivit logicii regimurilor politice de tip anglo-saxon. Huntington, de exemplu, într-o lucrare din 1968, mai considera drept principala formă a modernizării politice integrarea națională, care – după cum afirma el – „va înlocui diferitele autorități tradiționale, religioase, familiale, etnice, politice, printr-o singură autoritate – laică – națională.”

Încă din anii '70, Lijphart a văzut clar ceea ce de atunci a devenit evident, anume că occidentalii, mai ales anglo-saxonii, consideră firească ideea omogenității sociale și rămân uimiți când iese la iveală că aceasta în societățile plurale nu este deloc așa. Mai mult: dacă în societățile astfel structurate apare un politician sau o forță politică avînd în program omogenizarea politică, chiar dacă folosește o terminologie sută la sută anglo-saxonă, faptul poate deveni extrem de periculos, ducînd la conflicte grave, adeseori sîngeroase.

Prin urmare, înlocuirea loialităților segmentale cu o loialitate națională, presupusă a fi comună, nu este întotdeauna o politică posibilă sau bună de urmat, ci mai curînd una care trebuie evitată, fiindcă, în loc să creeze coeziune națională, generează tensiune între unele segmente sociale.

2.

Există o imensă literatură de specialitate referitoare la aplicarea în anii '60-'70 a democrației consociative în locurile sale „de baștină”, țările mici din Europa Occidentală (Elveția, Austria, Belgia și Olanda), sau la încercările de aplicare a acesteia în numeroase țări ale lumii a treia, de la Nigeria și pînă la Indonezia.

Cred că este ciudat faptul că nimănui nu i-a trecut prin minte să aplice modelul consociativ schițat de Lijphart, în cazul așa-numitelor „fragmente de Europă Centrală”^{*} Mă gîndesc la societățile tipic plurale din Voivodina, Transilvania, Ucraina Subcarpatică, Bucovina și Galiția. Consider că dintre aceste regiuni, care din punct de vedere istoric aparțin Europei Centrale, dar din punct de vedere politic fac parte din state est-europene rămase în afara hotarelor Occidentului instituționalizat, două – în opinia mea, Voivodina și Transilvania – sînt în situația de a realiza o formă oarecare a democrației consociative.

În ambele provincii trăiește o comunitate națională maghiară semnificativă, alcătuiind însă în mod vădit o minoritate față de majoritatea locală sîrbă, respectiv română. Depinde, așadar, în mod decisiv de aceste comunități care alcătuiesc majoritatea locală – sîrbii din Voivodina și românii din Transilvania – dacă cele două regiuni se vor putea menține la suprafață. Întrebarea este dacă, în calitate de „minorități”

^{*} Despre situarea „fragmentelor de Europa Centrală” între civilizația vest-europeană și cea est-europeană (ortodoxă), vezi MOLNÁR Gusztáv, Europa Centrală între federalism și catastrofă, în *Provincia*, nr. 5/2000.

cu caracter central-european ale popoarelor române și sîrbe (cu un caracter est-, respectiv sud-est european), aceste comunități române și sîrbe, constituind o majoritate locală în Transilvania și Voivodina, pot ieși din acea fundătură de civilizație care ține în captivitate majoritățile popoarelor lor.

Potrivit ipotezei mele, Transilvania este o societate plurală care are patru segmente definitorii: 1. maghiarii transilvaniști, 2. românii transilvaniști care consideră transilvanitatea drept parte hotărîtoare a identității lor, 3. românii unitariști, și în acest sens antitransilvaniști și 4. maghiarii antitransilvaniști care privesc spre Ungaria nu numai în sens cultural și economic, ci și politic.

În cei zece ani care au trecut de la prăbușirea comunismului, s-a constituit atît segmentul maghiar transilvanist, cît și cel antitransilvanist, dar acesta din urmă – datorită Uniunii Mondiale a Maghiarilor – abia acum devine vizibil în sens organizațional. A apărut pe scenă și segmentul antitransilvanist românesc, dar rolul social și politic al acestuia – ca și al perechii sale antitransilvaniste maghiare – este marginal. Segmentul transilvanist românesc încă nu s-a constituit, sau cel puțin nu a devenit vizibil din punct de vedere politic. Dacă segmentul transilvanist românesc va fi capabil să se organizeze și politic, am convingerea că, împreună cu segmentul transilvanist maghiar – la nivel politic, cu UDMR-ul – va constitui în Transilvania o majoritate sigură. Această majoritate se va evidenția și mai mult în fericita împrejurare în care antagonismul dintre segmentele antitransilvaniste român și maghiar va fi, probabil, întotdeauna mai mare decît antagonismul intern dintre segmentul transilvanist și cel antitransilvanist român, respectiv transilvanist și antitransilvanist maghiar.

Democrația consociativă funcțională și eficientă, generatoare de adevărată stabilitate politică, are patru elemente indispensabile: 1. guvern de mare coaliție, care întrunește liderii politicii ai tuturor segmentelor importante ale societății plurale, 2. drept de veto reciproc în apărarea intereselor minoritare de importanță vitală, 3. raport proporțional în planul reprezentanței politice, al repartiției funcționarilor publici și al distribuirii banilor publici, și în sfîrșit 4. grad înalt de autonomie a tuturor segmentelor sociale în privința rezolvării problemelor interne proprii.

Este vorba, prin urmare, de un sistem de instituții politice și sociale transsegmentale și transnaționale, care asigură maximal viața națională autonomă a fiecărui segment, condițiile dăinuirii și dezvoltării acestora.

Sîntem departe de așa ceva. Dar politica și istoria ne rezervă totdeauna multe surprize. În *Európai Napló* (Jurnal european)* am citat în 1978 pentru prima oară cuvintele lui Edgar Morin, scrise la aniversarea unui deceniu de la răscoala studențească din 1968: „*L'inattendu nous attend*”.

Să fim deci pregătiți, dacă neprevăzutul apare în fața noastră. Românii din Transilvania, ca segment al societății transilvane care se articulează și politic, în

* Jurnalul autorului, intitulat *Európai Napló* (Jurnal european), a apărut sub pseudonimul BÍRÓ Péter, în 1979–80, în două părți, în revista *Magyar Füzetek* (Cahiers Hongrois) din Paris, care a fost forumul opoziției democratice maghiare. Fragmente din *Jurnal* – cu introducerea lui Mihnea BERINDEI – au apărut și în traducere franceză în revista *La Nouvelle Alternative*.

mod evident nu vor fi treziți la viață de către noi, maghiarii. Noi nu putem înființa un partid regional care să fie acceptat și respectat de către comunitatea românească locală. Dar putem începe colaborarea dintre elitele celor două segmente importante. *Provincia* este o modestă încercare vizînd acest scop. Dar chiar mai mult decît atît: o politică virtuală. Spre comunitatea românească mesajul ei este: simpla nemulțumire pasională față de situația ei nu este suficientă: radicalismul emoțional trebuie să fie urmat de căutarea și asumarea alternativei descentralizării politice, materializate în instituții capabile de acțiune. Mesajul către comunitatea maghiară, către politicienii maghiari din Transilvania, intelectuali de frunte, personalități ale vieții publice, este ca aceștia să conștientizeze că faptele și manifestările lor pot și trebuie să fie interpretate nu numai între ei, „între noi”. Dacă vom conștientiza că fiecare cuvînt al nostru se adresează, chiar dacă nu direct, și celui alt, segmentului de importanță vitală pentru noi, comunității române care consideră transilvanitatea drept element definitoriu al identității sale, am făcut deja pasul decisiv spre cooperarea elitelor.

Traducere de Florica Perian

Kántor Zoltán

Naționalism civic?

În *Provincia* a fost tratată în mai multe rînduri problema naționalismului civic. În rîndurile care urmează, voi face o comparație între naționalismul civic și naționalismul etnic, și voi reflecta asupra diferitelor interpretări ale naționalismului civic, în accepțiunea colaboratorilor revistei *Provincia*.

Utilizînd conceptul naționalismului civic, trebuie să despărțim subiectul (naționalism) de atributul său (civic). Dacă folosim conceptul *naționalismului civic*, trebuie să ne fie clar că vorbim despre un anumit fel de *naționalism*. Este oportun, deci, să analizăm problema pornind de la literatura de specialitate referitoare la naționalism. Această abordare nu este mai bună decît celelalte, dar analizează problema în funcție de alte criterii. Așadar, este vorba de naționalism, indiferent că este etnic sau civic, occidental sau oriental, politic sau cultural, stimulat de stat sau antistatal. Conceptul-cheie este naționalismul, și adevărata problemă este dacă, potrivit acestui principiu se pot soluționa dezacordurile de ordin național ale zonei. Problema conexă este: care dintre interpretările naționalismului poate servi acestui principiu? Diferitele interpretări propun alte și alte principii, dintre care unele pot purta în sine chiar pericolul unui conflict sîngeros, etnic sau național.

Prin dezbaterea privind naționalismul civic, autorii revistei *Provincia* caută un principiu care să evite acest pericol și în același timp să ofere o soluție satisfăcătoare pentru diferitele grupuri etnice. Ei acceptă că naționalismul – eu folosesc cuvîntul în

sensul lui neutru – este una din importantele forțe organizatoare ale spațiului nostru, dar abordează tema cu exigența „depășirii” cadrelor naționale. Astfel, în interpretarea multor autori, naționalismul civic este o formă mai „moderată” a naționalismului. Este o problemă teoretică și practică ținând de competența specialiștilor (sociologilor, politicianilor), dacă statele, societățile și națiunile din Europa Centrală și de Est se pot organiza pe baze non-naționale. Să urmărim aspectele teoretice ale problemei.

În literatura de specialitate naționalismul civic, respectiv etnic este tratat pentru prima dată de John Plamenatz și Hans Kohn. Rezumînd, potrivit lui Kohn, naționalismul occidental se bazează în esență pe un sistem de idei raționale și liberale privind drepturile omului. Naționalismul etnic se structurează pe sentimente mistice, etnocentrice și de clan. În opinia lui Plamenatz, naționalismul civic caracterizează națiunile dezvoltate din punct de vedere cultural, în timp ce naționalismul etnic caracterizează popoarele primitive, motivate de sentimentul inferiorității. Conform formulării lui Anthony D. Smith, naționalismul occidental este civic și politic, iar cel estic este etnic și genealogic. Cele două asocieri („etic/civic” și „occidental/oriental”) pot fi tratate și ca sinonime, fiindcă, în fond, subliniază aceleași deosebiri și le putem aduce aceeași critică. Aș putea adăuga și faptul că, în acest articol, terminologia folosită interesează mai puțin decît clasificarea/tipologia.

În cazul clasificărilor de mai sus, nu putem face abstracție de faptul că ele nu sînt părți ale unei teorii a naționalismului, ci reprezintă doar o tipologie. Este important acest detaliu, fiindcă ele nu oferă explicații privind dezvoltarea națiunii, respectiv a naționalismului, și nu iau în considerare situația concretă, istorică și socială, și nici faptul că în Europa Occidentală națiunile s-au format mai devreme decît în Europa Centrală și de Est. În Europa Occidentală, organizarea pe bază națională s-a început în cadre statale, în timp ce în Europa de Est națiunile s-au format înaintea statului. Este vorba aici de factori importanți, căror Plamenatz și Kohn nu le-au acordat suficientă importanță atunci cînd au alcătuit tipologia.

O altă critică se referă la judecata de valoare implicită. În ambele interpretări, naționalismul civic, respectiv occidental, este naționalismul „bun”, în timp ce naționalismul etnic, răsăritean, este negativ și „rău”. Nu este sarcina sociologiei să evalueze naționalismele de tipuri diferite, aceasta revenind eventual filozofiei politice, care abordează problema la modul normativ. O abordare care poartă în sine o asemenea judecată de valoare pune sub semnul întrebării corectitudinea analizei.

Caius Dobrescu menționează patriotismul constituțional al lui Habermas, care, conform literaturii de specialitate, conceptual se situează aproape de naționalismul civic. Literatura de specialitate, căzînd în aceeași greșeală ca și Plamenatz și Kohn, prezintă conceptul de patriotism într-o lumină pozitivă, în opoziție cu naționalismul, privit cu o conotație negativă. Cel mai mare inconvenient al acestei împărțiri este inexactitatea conceptuală: se compară două lucruri categorial diferite. Mergînd pe urmele lui Walker Connor, facem deosebire între cele două concepte. Patriotismul exprimă loialitatea față de stat, în timp ce naționalismul este expresia loialității față de națiune.

Merită să gîndim pînă la capăt și problemele ridicate de Rogers Brubaker. Luînd în considerare naționalismul etnic în sensul strict al noțiunii, punînd accentul pe origine, vom găsi prea puține naționalisme etnice efective. În schimb, perechea conceptului,

naționalismul civic, devine inutilizabilă căci aproape toate naționalismele rămase pot fi incluse în acest grup și astfel nu putem sesiza deosebiri dintre ele. Pe de altă parte, interpretând naționalismul în sens larg, etno-cultural, în grupul naționalismului civic nu rămâne aproape nici un caz, căci toate naționalismele au și o componentă culturală.

Autorii revistei *Provincia* nu pun problema naționalismului civic în forma sa de mai sus. În studiul intitulat *Provincia „premodernă”*, Molnár Gusztáv arată că nici trecerea de la naționalismul etnic la naționalismul civic nu poate însemna o soluție. Molnár ar dori să depășească organizarea pe principiul național și, de aceea, caută un alt principiu de organizare, care să nu așeze în centru etnicul sau națiunea. Astfel, el se orientează în direcția soluțiilor care duc la federalism, regionalism, autonomie teritorială. Și Caius Dobrescu interpretează naționalismul civic în mod diferit de cadrul teoretic de mai sus, afirmând că pentru România naționalismul civic nu poate să însemne un model de urmat. Dobrescu consideră cei doi termeni ai conceptului ca fiind de rang egal, deși primul este subiectul propriu-zis, iar al doilea este doar atributul. Dobrescu analizează separat subiectul – naționalismul – și nu în sintagma incluzând atributul, care-i conferă un alt sens. De aceea, el ia în considerare naționalismul doar în sens negativ (de exemplu: ca șovinism, care înseamnă xenofobie) și nu îl tratează ca o noțiune neutră. Este explicabil, căci în spațiul nostru este folosit în acest sens, dar aceasta nu este o abordare acceptabilă. Și Bakk Miklós este preocupat de problema de mai sus, dar nu este pe deplin clar de ce consideră sprijinirea descentralizării și opoziția față de regionalism (care ar duce la transformarea structurii țării sub aspectul dreptului public) drept punctul de vedere al naționalismului civic. Mai exact, întrebarea este: de ce acest punct de vedere trebuie pus în legătură cu naționalismul? Dacă ne gândim bine, sprijinirea descentralizării și opoziția față de crearea unor unități în cadrul țării s-ar putea imagina și făcând abstracție de chestiunea naționalismului. Gabriel Andreescu abordează problema din punct de vedere juridic-filozofic și afirmă că „naționalismul civic nu este doar o concepție, ci este o normă”. S-ar putea să greșesc, dar, după părerea mea, aici este vorba mai curând de naționalismul liberal. În interpretarea lui Will Kymlicka, de exemplu, norma naționalismului liberal poate fi exprimată prin *libertate în cadrul grupului și egalitate între grupuri*. În acest cadru teoretic, întrebarea este: ce drepturi (colective) are o minoritate națională, care naționalism și construcție națională pot fi justificate și care nu. (Menționez, în paranteză, că mă preocupă de mult timp întrebarea: de ce atât de puțini dintre intelectualii maghiari din România se ocupă de curentul naționalismului liberal — filozofia politică comunitară —, respectiv că argumentele sale nu apar în discursul politic.)

Autorii, mulți dintre ei sociologi, caută în coloanele *Provinciei* soluții la problemele ridicate cu câțiva ani în urmă de către Molnár Gusztáv, în studiul intitulat *Problema transilvană (Magyar Kisebbség, 1997/3–4)*. Și fiindcă aici nu este vorba doar de o analiză, ci și de o anumită căutare de soluții, faptul se repercutează și asupra formulării problemelor. De aceea, poate că nu este o exagerare să afirmăm că influențează și alegerea cadrului analizei.

Revenind la problema naționalismului civic, sînt de acord cu cei care nu cred că acesta ar putea reprezenta vreun fel de soluție. După părerea mea, orice naționalism are o componentă etnică, fie bazată pe origine, fie una construită. Acest fapt are un

impact asupra membrilor grupului și influențează în mare măsură acțiunile lor politice. În pofida oricăror retorici, grupurile naționale se organizează pe principiul național sau etnic și sînt foarte puține exemple de depășire ale acestora. În privința problemei naționale a acestui spațiu pot fi observate construcții naționale paralele, fie susținute de stat, fie ale minorităților. Există, firește, interese mai presus de etnie, de națiune, dar acestea par a fi temporare, dependente de situația politică dată. În schimb, deîndată ce apare un conflict relevant din punct de vedere etnic, aceste colaborări provizorii încetează și structurarea pe baze etnice redevine determinantă.

Intenția mea a vizat doar abordarea problemei din alt punct de vedere și argumentarea împotriva folosirii conceptului de naționalism civic. Soluțiile posibile pentru situația din România nu au constituit subiectul acestei intervenții. Aș menționa doar că mi se pare foarte greu de imaginat că am fi capabili să înțelegem procesele înainte de o clarificare conceptuală. Ceea ce ar putea fi important și pentru cei care și-au fixat drept țel găsirea unor soluții tranșnice sau postnaționale pentru situația din România, respectiv Transilvania.

Traducere de Florica Perian

Salat Levente

Starea de spirit a maghiarimii din România / Traectorii forțate în gîndirea publică minoritară*

Plec de la constatarea, din capul locului contestabilă, că pînă acum maghiarimea din România nu a știut ce să facă cu libertatea care acum zece ani s-a abătut asupra ei, și care, deocamdată, s-a dovedit a fi bună doar pentru ca, de la caz la caz, să găsim noi pretexte pentru a părăsi țara.

Am convingerea că responsabilă pentru această situație nefastă este în primul rînd starea de spirit, acele traectorii forțate ale gîndirii, care paralizează energiile spirituale ale maghiarimii din România, care, în loc să ofere puncte de sprijin pentru sentimentul familiar al căminului, produc – de cele mai multe ori ca o consecință neprevăzută – alte și alte argumente pentru plecare.

Desigur, despre o existență colectivă a maghiarimii din România se mai poate vorbi, cu toate că particularitățile definitorii și, în consecință, nevoile acestei existențe

* Conferință ținută la consfătuirea intitulată *Cultura maghiară în Transilvania 2000*, care a avut loc în 6 octombrie 2000 la Sfîntu Gheorghe.

sînt de mult timp altele decît cele care se reflectă în gîndirea publică. În linii mari, după părerea mea, se poate constata că, în timp ce viața merge înainte pe drumul ei, iar existența comunitară îmbracă forme mereu noi și produce, sub un aspect sau altul, performanțe spectaculare, societatea *paralelă* maghiară din România, integrată spiritual, este din ce în ce mai mult o falsă realitate, care trăiește doar în concepțiile elitei și, prin urmare, mai curînd sau mai tîrziu, sîntem obligați să tragem concluzia neplăcută: elita a rămas în urma proceselor de politică socială și, încurcată în plasa ideilor perimate, a unor concepții depășite, merge împleticindu-se în urma evenimentelor.

Aș vrea să susțin aceste ipoteze care dau de gîndit, referindu-mă foarte pe scurt la patru teme, care, în opinia mea, reprezintă cele mai persistente traiectorii forțate în gîndirea publică minoritară, cu consecințele cele mai nefaste, canalizînd cele mai multe energii creatoare în direcție greșită. Acestea sînt: 1. relația noastră cu istoria; 2. problema integrării politice; 3. relația noastră cu majoritatea; 4. prioritățile comunitare. Le iau pe rînd, atrăgînd atenția asupra unor aspecte care ar necesita cercetări aprofundate într-o muncă de echipă.

Relația noastră cu istoria

Cred că nimeni nu îmi va cere date statistice în sprijinul afirmației că o parte disproporționat de mare a produsului intelectual al maghiarimii din România se concretizează și se epuizează în eforturile îndreptate spre a menține vie istoria.

Firește, istoria este un punct de sprijin și o sursă de energie în viața unei minorități, mai ales dacă prezentul se caracterizează îndeosebi prin existența colectivă incertă, îndoielnică, în timp ce în trecut ea nu a fost pusă sub semnul întrebării. Dar *prezentul* unei colectivități sieși suficientă, care se autoconcepe ca o societate paralelă cu valoarea deplină, nu poate consta într-o asemenea proporție în referiri la *trecut*. Dincolo de aspectul pur cantitativ, *felul în care* istoria este prezentă în viața cotidiană a minorității și în spațiile gîndirii publice provoacă alte necazuri. Festivismul istoric domină în asemenea măsură reflecțiile referitoare la trecut, încît cu greu îmi pot birui constatarea plină de scepticism: în pofida meritelor perene ale lui Matei Corvin, Bethlen Gábor, Széchenyi, Deák, Kossuth, Teleki Pál, iată-ne totuși dezmembrați, cu o țară-mamă înconjurată cu părți de națiune rupte, pe cale de atrofiere, care, confruntată cu provocările proceselor de integrare europeană, se luptă cu problemele existențiale ale maghiarimii în ansamblul ei, în mod evident găsind cu greu echilibrul între integrarea europeană (însemnînd modernizare) și tentațiile integrării naționale (însemnînd un pas înapoi în istorie). Așadar, despre faptul că, undeva, în cursul istoriei, s-au făcut totuși greșeli nu se vorbește public; prelucrarea învățămintelor în folosul viitorului, după toate semnele, nu este o preocupare a specialiștilor noștri, sau, dacă este, atunci nu în condițiile publicității necesare, pentru ca învățămintele respective să fie fructificate de acum încolo. Privirea autosuficientă în trecut și căutarea de noi dovezi în sprijinul ideii că pentru nedreptățile istorice pe care le-am suferit vina o poartă împrejurările și interesele marilor puteri, lucrează împotriva interesului comunitar de a ne confrunta, în sfîrșit, cu greșelile care au contribuit în mare măsură la crearea actualei situații, respectiv nu au făcut posibilă compensarea împrejurărilor, o adaptare mai productivă la acestea. Această deficiență dominantă a reflecțiilor asupra istoriei proprii poate

avea drept rezultat, pe de o parte faptul că în prezentul nostru revine mereu trecutul, tocmai ceea ce ar trebui în sfârșit depășit, iar pe de altă parte faptul că generații întregi pot fi legănate și pe mai departe în iluzii, canalizînd spre scopuri greșit concepute energii spirituale vrednice de o cauză mai bună. Parcă nu am reuși să găsim „hotarul (...) la care trecutul trebuie uitat, pentru a nu deveni groparul prezentului” – ca să-l citez tocmai pe Nietzsche în acest context încărcat cu grave semnificații.

Problema integrării politice

După părerea mea, în legătură cu integrarea politică, poate fi detectată în forma sa cea mai grăitoare întârzierea ce caracterizează performanța intelectuală, gradul de pregătire a elitei maghiare din România în fața provocărilor epocii. Deși este vorba de o chestiune vitală pentru viitorul comunității, nu putem prezenta nici un studiu de perspectivă, fundamentat teoretic, modern, privind alternativele maghiarimii din România, în relația sa pe de o parte cu statul ungar, iar pe de altă parte cu statul român. Momentan, în aceste probleme, decide voluntarismul politic, impunînd gîndirii publice opțiuni negîndite pînă la capăt în ce privește consecințele.

Sub aspectul raportului societății minoritare față de statul român, dominarea excesivă a politicului – nesanționată de societatea civilă, de intelectualitatea neangajată – a dus deja la consecințe nefaste. Înainte de toate a legitimat pe căi ocolite scopul politic declarat al statului român de a integra maghiarimea din România în națiunea politică română la nivelul *individului* și nu al *comunității*. Pe de altă parte, discursul politic ține cu dinții de ideologia unității, cu o consecvență vrednică de un scop mai nobil, în sensul că cei ce îndrăznesc să formuleze și criterii alternative privind interpretarea posibilă a unității se văd siliți să cultive în afara cercului sentimentul înălțător al solidarității, ceea ce în loc de integrarea politică vizată, a favorizat tocmai dezintegrarea maghiarimii din România. Din acest punct de vedere, se poate afirma că maghiarimea din România, ca societate paralelă autonomă, există doar în discursurile ideologice rupte de realitate și – în termenii mai riguroși ai sociologiei – putem să vorbim doar de comunități locale descompuse în feude. Pentru una sau alta dintre aceste feude sînt caracteristice forme atît de particulare ale vitalității și articulației intereselor divergente, încît acestea nu numai că nu pot fi integrate, dar este aproape imposibil să fie explicate prin conceptele dominante în gîndirea publică minoritară.

În ce privește relația noastră cu statul ungar, opțiunile, alternativele și consecințele lor nu sînt de asemenea gîndite pînă la capăt. Conceptul integrării transfrontaliere, dacă este prezentat corespunzător, este o idee modernă. Aspirațiile de integrare europeană au relativizat unitatea – considerată inerentă de la Bodin încoace – dintre suveranitate, teritorialitate și cetățenie. În Europa sînt pe cale să se dezvolte configurațiile variate și multiplu stratificate ale *autorităților administrative* și ale *loialității cetățenești*. Am intrat în epoca post-vestfaliană – după cum formulează un curent modern al literaturii de specialitate – și, privind din acest unghi, tentativele de reinterpretare a conceptului de cetățenie ar putea chiar să inspire sentimentul apartenenței la avanpostul aspirațiilor europene. În realitate nu se întîmplă așa, căci în formele concrete ale discursului referitoare la acest lucru apare fantomatic spiritul trecutului și în loc ca idealul unității naționale, redescoperită transfrontalier, să ajute

integrarea comunitară a maghiarimii din România, o fărîmîtează în continuare, încercând la rîndul ei să reglementeze relația țării-mamă cu membrii părților rupte de națiune tot la nivelul individului. O altă consecință – imposibil de neglijat – a ideilor dominante privind această problemă este că ele întăresc acel sentiment al membrilor comunității maghiare din România că nu pot spera rezolvarea problemelor lor decît de dincolo, din Ungaria, și că pentru îmbunătățirea situației din România e inutil să risipească timp și energie.

Se pare, așadar, că în ce privește problema integrării comunitare trebuie să analizăm cît mai curînd opțiunile și să tragem concluziile corespunzătoare. Și fiindcă pe termen mediu este neverosimilă o alternativă reală la integrarea în națiunea politică română, iar dezavantajele acestei integrări fiind evidente, ar fi important să se înțeleagă, în sfîrșit, că *necesitatea* integrării individuale în națiunea politică română trebuie despărțită de integrarea internă a societății minoritare, de *potențialitatea* integrării ei ca și comunitate în națiunea politică română, precum și de dezvoltarea unei relații de parteneriat cu țara-mamă. Sarcinile corespunzătoare primei integrări ar reveni organizației ce și-a asumat rolul reprezentării politice, continuînd lupta pentru crearea unor cadre legale care să facă posibilă viața comunitară în condiții cît mai prielnice. Sarcinile celei de-a doua ar trebui să fie încredințate unui strat managerial, independent politic, care reprezintă o altă cultură și recurge la un instrumentar fundamental diferit. Mixarea permanentă a celor două sfere de competență are drept rezultat pe termen mediu și lung nu numai întîrzierea în îndeplinirea ambelor sarcini, ci și lichidarea treptată a culturii politice specifice comunității minoritare și înstăpînirea tot mai viguroasă a balcanismului.

Raportul față de majoritate

Lipsa de strategie a gîndirii publice minoritare se relevă, poate, la modul cel mai evident pe acest teren. Desigur, performanța reprezentanței politice în privința îmbunătățirii relației dintre majoritate și minoritate nu poate fi subestimată și bilanțul participării la guvernare – îndoielnic evaluată în ansamblu – este incontestabil pozitiv din acest punct de vedere. Dar ceea ce se întîmplă în realitate este cît se poate de contradictoriu în această privință, căci trebuie să ne pregătim încetul cu încetul să tragem concluzia inevitabilă că între revendicările minorității și disponibilitatea majorității se deschide o prăpastie adîncă. Dat fiind că reprezentanța politică a încercat atît calea opoziției cît și cea a guvernării, se ridică întrebarea: ce este de făcut în continuare? (Menționez aici, doar în paranteză, că existența unor deosebiri considerabile și persistente între scopurile comunitare și opțiunile politice ale majorității și minorității constituie, conform literaturii de specialitate, un potențial periculos de conflict.)

În această situație previzibilă, lipsa unei preocupări mai aprofundate, cu exigențe strategice, privitoare la relația majoritate-minoritate, cu siguranță se va răzbuna. Deciziile insuficient cumpănite, purtînd pecetea voluntarismului politic și a unui nivel teoretic îndoielnic, vor determina și în viitor comportamentul reprezentanței politice a maghiarimii din România care va face abstracție și pe mai departe de avertismentul lui Bibó, anume că o democrație autentică nu poate fi clădită pe *temeri* care se întrețin reciproc.

Pe lângă lipsa de exigență teoretică, problema are și aspecte de ordin practic. Este de neconceput lipsa de atenție, în cadrul politicii educaționale a minorității, față de faptul că un tânăr care se pregătește să se realizeze într-un mediu multicultural are și nevoi spirituale despre care nu se poate vorbi într-o societate monoculturală. În timp ce peste tot în lume este o afacere tot mai bună pregătirea pentru provocările interculturalității, maghiarimea din Transilvania se comportă cu îndârjire ca omul aruncat în apă, care, în loc să învețe să înoate, s-a hotărât să „rămână în orice condiții o ființă de uscat și să nu imite nici o mișcare a vietăților acvatice” (Boldizsár Iván, 1935). În asemenea condiții, nu e deloc surprinzător că tinerii maghiari proaspeți absolvenți din România caută cu lumânarea justificarea că într-o țară atât de inospitalieră și prost organizată este imposibil să se realizeze și, după câte o încercare lipsită de succes, decid să emigreze. (Din *acest* punct de vedere, lupta pentru universitatea independentă maghiară de stat – pe deplin justificată în principiu și mai ales pe termen lung, dacă viitorul nostru nu se împotmolește în registrele trecutului – este absolut contraproductivă, căci sub aspectul stărilor actuale și al intereselor pe termen mediu ale societății minoritare, atât pentru majoritate cât și pentru minoritate ar fi un obiectiv mai util lupta metodică și mai consecventă pentru o universitate realmente bilingvă cu sediul la Cluj.)

Problema priorităților comunitare

Sub acest aspect, simptomele îngrijorătoare ale stării de spirit sînt, poate, cele mai evidente. Celor rămași acasă parcă nu le-ar reveni o misiune mai importantă decît cultivarea memoriei istorice, îngrijirea locurilor de pelerinaj și a cimitirelor, dezvelirea din cînd în cînd a unei statui sau plăci comemorative. Cine are scopuri mai importante, vizînd viitorul, pleacă în țara-mamă sau mai departe, căci acolo au loc toate evenimentele mai importante, acolo se iau deciziile, aici cad doar fărîmiturile. Încetul cu încetul și partea rămasă a elitei are o dublă existență, venind acasă numai să se odihnească sau să-și încarce „bateriile”, fiindcă viața încărcată de sens și-o petrece dincolo. Nu este de mirare că în asemenea condiții nu există în Transilvania ateliere pline de spirit efervescent, că nu se elaborează studii care „să ne bage în seamă forțele” (Kós Károly), care să ne scoată în evidență nevoile și pe care s-ar putea întemeia programe politice realizabile și controlabile.

În loc să încredințăm organizarea socială despărțită de politică unor oameni cu concepții manageriale, să elaborăm strategii de ramură care urmăresc țeluri clare, realizabile prin pași mărunți, să înrădăcinăm o cultură a politicilor publice, să înființăm institute de cercetare pentru o elită profesională în creștere cu concepții noi și să le fixăm obiective de cercetare bine gîndite, an de an se cheltuiesc sume considerabile pentru „manifestări comunitare”, la care media de vîrstă a participanților depășește 60 de ani, iar cei ce iau cuvîntul recitesc texte scrise cu ani în urmă, referitoare la meritele nepieritoare ale personalității tocmai sărbătorite, la comandamentele actuale ale dăinuirii, lăsîndu-și uitării copiii risipiți pe meleaguri mai fericite.

Singurul nostru noroc ar fi ca rolul slujitorului spiritului în viață comunitară – după cum arată și cazul feudelor care și-au redescoperit rostul – să nu fie supraevaluat.

Traducere de Florica Perian

Ovidiu Pecican

Partid transetnic sau forum civic?

Provincia lansează în cel mai recent număr al ei (nr. 5) o nouă rubrică, *Atelier*. Printr-un interviu acordat de Molnár Gusztáv, unul dintre cei doi redactori responsabili ai ei, și printr-un articol al lui Marius Cosmeanu (*Postcomuniști, dilematici și democrați*), se propune, după abia patru numere apărute ale revistei, o reflecție asupra efortului nostru comun de până acum. Într-adevăr, patru numere ale unei publicații de dezbateri asidue pot constitui o bază de analiză, înainte de a porni mai departe. Dar în interviul lui Molnár Gusztáv mai interesante decât analiza retrospectivă mi s-au părut proiectele de viitor.

Unul dintre acestea este cel de a forma, pornind de la nucleul de redactori și colaboratori, un partid politic transetnic. Există în această idee două aspecte la care eu mă raportează diferit. A crea un nou partid – încă unul! – pe o scenă (cea românească) unde problema este tocmai inflația partinică, mi se pare o idee nefericită. În cel mai bun caz, un asemenea nou partid n-ar face decât să îngroașe rîndurile unei clase politice care a reușit artifiiciul alchimic de a transforma adeseori niște inși respectabili, chiar eminenți cîteodată, în marionete politice penibile. Nu este nici o glorie ca, după ce ai fost principalul formator de opinie al scenei noastre literare, după ce segmentul idealist al liberalismului te-a văzut ca pe un posibil președinte al țării, să devii unul dintre locotenenții triști ai unui epigramist octogenar, președinte de partid istoric. Nu este mai puțin jalnic nici să ajungi, după acțiuni masive de felare a dictatorului în calitate de poet antisemit prost servit de înzestrarea lui naturală, președintele unui partid ultrareacționar și manipulator de sentimente patriotice, chiar dacă ai izbutit să convingi un alt segment electoral (dominat de desperați și ofițeri). Să presupunem că un asemenea partid nou ar fi alcătuit numai din oameni competenți bine intenționați și morali. Ei bine, tot n-ar ieși mare lucru, fiindcă, vrînd-nevrînd, și ei ar trebui să fie activi într-o viață politică unde interesele politicianiste și de cîrdășie i-ar compromite din primele cinci minute (fiindcă, să nu uităm, politica este știința negocierilor și a compromisurilor!).

Partea valabilă a ideii stă însă în opțiunea pentru un for de discuții – și acțiune – multicultural. Țasta, da, e util și posibil de înfăptuit! Să dăm un impuls nou civismului latent al cetățenilor, pornind chiar de la „firul ierbii”, de la împotrivirea la abuzurile primarilor, și pînă la inițiative care să-i oblige pe edili să țină seama de nevoile comunităților – și nu de capriciile (propagandistice, electorale) ale celor de la vîrf.

Nu spun că viața politică nu trebuie și nu poate fi corectată. Cred însă că presante sînt alte nevoi, nu întotdeauna de relevanță strict politică. Zece ani ne-au fost de ajuns pentru a constata la ce se reduce dinamica politicii în arena României. Retorică goală și cîrdășie dubioasă! Politica externă este condiționată de configurația zonală și de marile instituții internaționale, pe de o parte, de presiunea electoratului, pe de alta. În politica internă predomină interesele clicii care guvernează, oricare ar fi ea, pe un fond de penurie generalizată și maximalizată. Unde se poate face realmente ceva, fără

să depinzi atât de direct și de insuportabil de mecanismele odioase ale acestei lumi paralele de cinici jucători este spațiul (virtual, deocamdată) al interesului public care iese de sub – ori nu intră sub – incidența politicului. Un exemplu rămîne *Alianța Civică*. Printr-o mutare inteligentă, după unele ezitări, Ana Blandiana a păstrat acest organism în afara jocului politic parlamentar. Bilanțul după un deceniu este că *Alianța Civică* a dat un președinte României, a ratat un altul, a fost prezentă la marile dezbateri și a avut puncte de vedere proprii, câteodată memorabile, în toate dilemele esențiale ale momentului. Cît despre Ana Blandiana însăși, statura ei a ieșit mai puțin „șifonată” din confruntările decadelor, într-un context ultracoroziv, care a veștejit multe glorii naționale de tot felul.

Am mai scris-o și o mai susțin o dată: *un forum civic dincolo de orice segregare etnică* (reală ori imaginată) este inovația de care Ardealul pare să aibă nevoie în acest moment. Și nici măcar un singur asemenea for, ci mai multe, felurite, capabile să anime benefic o societate prea obișnuită să asiste pasiv – cînd nu prin dramatice răbufniri – la propria-i spoliere și mințire.

Ardealul nu este o entitate organică, ci un mănunchi de țări

Dar fiindcă tot vorbim cu toții despre Ardeal de parcă prin această entitate geografico-istorică s-ar înțelege, irevocabil, unul și același lucru, să-mi fie îngăduit să remarc că în legătură cu aceasta sînt necesare unele precizări. Cînd vorbim astăzi despre Transilvania avem în vedere un decupaj care încadrează mai multe realități istorice. Transilvania noastră contemporană cuprinde nu doar Transilvania istorică, ci și așa-numitul *Partium*. Banatul, zona Mureșului inferior (Aradul), Bihorul, Sălajul, Sătmarul și Maramureșul n-au fost în trecut subsumate administrativ Transilvaniei. Cel puțin în epoca modernă, diferențele de statut social dintre – să zicem – românii din Transilvania istorică și cei din Banat ori Cîmpia Aradului au fost notabile, cei din urmă bucurîndu-se de mai multe drepturi și scăpînd mai devreme din iobăgie.

Pentru înțelegerea corectă a actualei situații trebuie însă luate în considerare și particularismele pe care le implică Transilvania istorică însăși. „Secționismul” – teoria istorică a americanului Jackson Turner – s-ar aplica cu succes și aici, chiar dacă, timizi ori în necunoștință de cauză, istoricii români și maghiari ezită deopotrivă să o facă.

Specificitățile zonale se cuvin marcate cît mai precis, dacă vrem să înțelegem ceva din configurația Ardealului nostru. Într-un fel au evoluat comunitățile din Țara Bîrsei, într-altul cele din Hațeg ori Maramureș. (Am dat aceste exemple pentru că despre aceste „țări” există deja monografiile istorice). Fiecare dintre ele prezintă cîte un tip de conviețuire interetnică și pe studiul lor se poate întemeia o abordare care nu ar dori să ignore rădăcinile creatoare de configurații sociale particulare, ca și de reprezentări specifice ale unei etnii despre celelalte. Țara Secuilor, Țara Oașului, Banatul sînt alte cazuri care, investigate parțial sau din unghiuri unilaterale, ar merita măcar o discuție la o generație.

Încă nu avem o asemenea istorie a Transilvaniei – în înțelesul larg acordat astăzi termenului – și nici nu pare cineva dispus să preia inițiativa unui astfel de proiect elaborat. În opinia mea aceasta nu este doar o chestiune de bani. Atît politicienii români cît și cei

maghiari preferă ca în discursul lor să ignore realitatea la care mă refer, manipulînd conștiințele prin referiri în bloc la un Ardeal imaginar, construit pe propria lor ignoranță (reală ori simulată). Se crede, pesemne, că evidențierea diferențelor zonale vine în contradicție cu ideea unității românești ori că, pentru o Transilvanie maghiară, este inconfortabilă realitatea unor zone (precum Hațegul, Făgărașul ori Maramureșul) unde prezența românească poate fi dovedită documentar de timpuriu și consistent.

Alte „Românii”

Aceasta nu este, desigur, doar problema Ardealului. Încă Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*, în prima parte a secolul al XVIII-lea, atrăgea atenția asupra existenței în Moldova a mai multor „țări” cu o autonomie marcată (precum Fălciu, Tigheciu, Vrancea). Moldova medievală a cunoscut chiar o organizare de stat care marca prezența, în interiorul ei, a două regiuni conduse de câte un „guvernator” (mare vornic), anume Țara de Sus și Țara de Jos. În același fel, Țara Românească a inclus bănia Olteniei, condusă de un ban, mare boier subordonat direct domnitorului, administrată autonom în raport cu restul statului. Și în Moldova, ca și în Țara Românească se pot însă descoperi – fără prea mult efort – entități resorbite în marele tot, însă care și-au păstrat (adeseori pînă în zilele noastre) particularismele. Oricine trăiește în România intuiește ce vor să spună denumiri ca Bucovina, Herța, Țara Vrancei, Dobrogea ș.a. Cînd s-au unificat cu România, la 1918, nu toți bucovinenii au fost de părere că acest eveniment trebuie să se petreacă în orice condiții, așa încît, atunci cînd D. Gusti a programat la institutul său ciclul de conferințe dedicate *Constituției din 1923*, unii dintre conferențieri au mai pomenit încă despre aceasta. Nici românii ardeleni n-au căzut cu toții de acord că unirea cu Vechiul Regat trebuie să aibă loc fără negocieri, dovadă, printre altele, o aspră scrisoare trimisă din Franța de Traian Vuia unui prieten din țară, pînă de curînd inedită. Ceea ce nu a săvîrșit, cu graba lui de a aduce provinciile la un numitor comun, statul român interbelic, a aprofundat regimul comunist, vreme de cincizeci de ani. Nivelării în numele internaționalismului proletar i-a urmat curînd nivelarea în numele interesului național. Iar atunci cînd, în publicistica lui, Octavian Paler îi disprețuiește pe europeniștii români spunînd că nu poți fi european de nicăieri, eu mă gîndesc că, la fel de bine poți pune aceeași problemă și la o altă scară a problematicii identitare, neputînd fi nici român de nicăieri.

Datorită acestui trecut istoric al nostru al tuturor nu văd de ce o asemenea discuție ar trebui să neliniștească spiritele neinflamate și nemîinate de vreun interes submers. Autonomiile administrative, mai marcate sau nu, au funcționat în trecutul nostru și încă mai pot funcționa, cu atît mai mult cu cît fundalul oferit de trendul globalizării este, totodată, și unul al regionalizării. Reconsiderarea tradițiilor locale poate oferi o bază consistentă (sau măcar niște repere) oricărui proiect interesat în flexibilizarea – pusă în folosul cetățenilor, indiferent de etnie și cultură ori religie – a structurilor statale existente. Trecutul nu trebuie în nici un caz reprodus, dar nici nu l-aș ignora întru totul. Nu aș înfiera prea tare, așa cum se grăbește să o facă Marius Cosmeanu, pe aceia dintre noi care, dispuși să discute, nu întrezăresc încă soluțiile. Ele, iată, nu sînt deloc numai unele, și nici evidente.

Felurite moduri de a gândi românește

În acest punct al discuției, voi face câteva succinte considerațiuni despre gândirea dominantă la nivelul comunității românești. Se face mult caz de distincția perspectivei *balcanice* și *europene* asupra vieții. Una ar fi cea a miticilor – neserioși, corupți, friabili în tot ce întreprind –, cealaltă i-ar caracteriza pe românii ardeleni (sobri, morali și trainici în asumarea proiectelor proprii). Mă declar întrucâtva sceptic în privința acestei demarcații. Nu cred că putem în mod serios folosi metaforele literare ale lui Caragiale în locul unor conceptualizări necesare.

Astfel, cred că, de fapt, cele două Românii – aici folosesc noțiunea de România pentru a desemna colectivitatea românească, și nu statul – nu sînt cea de sorginte balcanică (Muntenia și Moldova) și cea, să-i zicem, post-austroungară (Partium, Transilvania istorică, Bucovina). Nu sînt nici măcar cea tradițională și cea modernă, cum crede A. Marino (în volumul *Politică și cultură*, Iași, Polirom, 1997). Așadar, tipurile românești de comportament nu le văd depinzînd nici de granițele statal-culturale de odinioară, nici de gradul de urbanizare. Cercetări mai recente arată că, în marea ei majoritate, elita intelectuală ardelenescă nu a avut o origine socială modestă, ea aparținînd micii nobilimi, preoțimii, ori țărănimii înstărite. Or, marea majoritate a populației românești era, măcar pînă la mijlocul secolului XIX, o populație satească, ortodoxă ori greco-catolică *săracă*. Distanța dintre bunicii sau străbunicii țărani și noi este, mi se pare, la fel de mică în Transilvania contemporană, printre români, ca și dincolo de munți, în Muntenia și Moldova. Din acest punct de vedere, România este mai omogenă decît ne-am așteptat, iar orizontul rural populează imaginarul urban nu doar prin cartierele celor sosiți la oraș o dată cu industrializarea. Modele „ruraliste” umplu orizontul cultural al tuturor românilor, de la Alecsandri și Kogălniceanu (în Moldova) la țărăncuțele lui N. Grigorescu (Țara Românească) ori la Coșbuc, Goga și Ioan Alexandru. Sămănătorismul, poporanismul, gîndirismul, legionarismul s-au făcut și au apărut cu consistente contribuții ardeleni, dar, lucru de subliniat, în perfectă cooperare cu lideri culturali din vechiul regat (i-am numit pe Iorga, Nechifor Crainic și, dacă vreți, Nae Ionescu).

Teza mea este deci că Româniile care coexistă sunt: una, majoritară, care continuă să fie profund ancorată în logica și ritualurile de clan ancestral, o logică tribală (manifestată uneori pînă la nivelul *vendettei* și al tăcerii de tip mafiot, *omerta*); și o alta, modernă, care a descoperit individualismul burghez și raționalitatea carteziană, care își descoperă cu greu drumul către ieșirea din ambianța originară, căutînd să construiască un alt tip de solidaritate. Sigur că la apariția celei din urmă au contribuit contactele vestului românesc cu Europa Centrală și Occidentală, și firește că tipul de existență al celeilalte Românii, a obștilor ancestrale, poate fi regăsit și în Balcani. Dar cred că explicația acestor mentalități în coliziune ar trebui să înceapă de la acest stadiu, mai profund, și nu de la circumstanțe istorice care, privite în durată lungă, apar ca efemere.

Șansa Transilvaniei – și, odată cu ea, a întregii Românii, atît de unitară în străfunduri – ar fi ca spiritul individualist, liberal, democrat de tip modern să se consolideze și să devină mai prezent în arena publică (mass-media, activism civic ori politic). Altminteri trecutul va continua să înghită viitorul, clientelismul (nepotism, spirit de rubedenie, relațiile, pilele), *leadership*-ul de tip charismatic, politicianismul

și polițianismul vor sugruma însăși ideea de meritocrație și de concurență loială, de libertate și democrație.

Ce spun voturile

Un ultim cuvânt. Pentru Molnár Gusztáv – atât în studiul *Problema transilvană* în noul context politic (apărut în volumul *Problema transilvană*, Iași, Polirom, 1998), cât și în Geografie electorală în 21 de teze (*Provincia*, nr. 1) –, votul transilvănenilor este un argument în favoarea ideii că există un Ardeal politic clar diferit de restul României. Eu nu împărtășesc acest punct de vedere. Dacă se vor considera voturile exprimate de cetățeni în diferitele zone ale Transilvaniei, se vor vedea diferențele de la un județ la altul. Ceea ce pentru Molnár Gusztáv este dător de speranțe politice, pentru mine este promițător în plan civic. Eu cred că voturile ardelenilor în ultimii zece ani indică potențialul pe care oamenii de aici îl au pentru construirea unui nou spațiu civic, după reguli europene, democratice ale jocului. Dacă acest spațiu își va configura pînă la urmă actorii – instituționali ori individuali – rămîne de văzut, fiindcă prea sînt multe obstacolele (sistemul de joc cu zaruri măsluite, practicat pe scară largă, mentalitățile tribale și de clan dominante, un anume pesimism datorat penuriei și abuzurilor îndelungate, teama de noi lideri înșelători etc.). Poate că starea de spirit despre care vorbesc statisticile alegerilor din ultima decadă va naște ceva nou în plan politic sau poate că, dimpotrivă, doar civismul și modurile lui de manifestare se vor dinamiza și diversifica. Dar poate că istoria care stă să se nască ne va da tuturor dreptate ori ne va infirma pe toți. Să mai vedem!

Bakk Miklós

Modele și alternative

Schimbarea care se conturează a avea loc după alegerile din noiembrie reprezintă, fără îndoială, a provocare mobilizatoare a imaginației strategice pentru toți cei care doresc să gîndească viitorul politic al României și într-o perspectivă de mai lungă durată. Un astfel de demers încearcă și Gabriel Andreescu în articolul său *Alegerile locale și definirea unui alt joc politic* (*Provincia* nr. 3), atunci cînd vorbește de „compromisul politic din toamnă”, respectiv de o coaliție guvernamentală condusă de PDSR, care (pe lîngă PNL) să cuprindă și UDMR, și care astfel ar fi îndeajuns de „colorată” pentru „a funcționa ca un atractor de resurse, ca un teren de dialog, de control reciproc, de capital de imagine, de asumare de responsabilități”. Pe de o parte, formarea unei astfel de coaliții ar semnala „maturitatea de reprezentare” a UDMR, pe de altă parte, ar face dovada unui anumit grad de „maturitate a unei societăți multiculturale cum este cea din România”. Ceea ce ar însemna o cotitură fundamentală – spune Andreescu – pentru că dacă UDMR „va reuși să convingă și următoarea coaliție

majoritară că acesta este locul ei, atunci înseamnă că a reușit să definească și pentru comunitatea maghiară și pentru societatea românească proiectul unei alte faze istorice.”

În esență, autorul își construiește raționamentul strategic pe două argumente. Primul, că UDMR a dat dovadă în ultimii zece ani de un înalt grad de stabilitate, stabilitate fundamentată pe păstrarea unității electoratului propriu, electorat pe care se poate conta în orice condiții. Cel de-al doilea argument e că în cazul oricărui partid etnic reprezentînd o minoritate și care își asumă responsabilitatea guvernării, există un model european de urmat: modelul suedez din Finlanda.

Numai că împotriva ambelor argumente pot fi aduse obiecții serioase. Stabilitatea electoratului UDMR este tratată de Andreescu – deși nu o spune – ca putînd fi compatibilă cu orice inițiativă politică. Lucrurile însă nu stau așa, chiar dacă în media de limba română această opinie este una deja generalizată, rezultatele alegerilor demonstrînd acest fapt. La o analiză mai nuanțată a rezultatelor obținute de UDMR la alegerile locale, concluziile formulate pot fi cu totul altele. În cîteva orașe mai mari, îndeosebi acolo unde pozițiile UDMR nu păreau de altfel a fi amenințate, a reieșit că alegătorii UDMR-ului nu se comportă ca „votanți etnici”, ci ca membri ai unei comunități (civice) locale. Adică: ei au cerut programe și imagini de viitor locale. Efectul acesta, în urma participării la guvernare a UDMR, începe să se facă simțit și în opțiunile de la nivel național.

Constatarea lui Székely István (*UDMR între două alegeri, Provincia nr. 5*) cum că „în decursul participării la guvernare, aprecierea UDMR de către societatea majoritară s-a schimbat în esență” și ca urmare „interesele contrare care s-au relevat în domeniul relațiilor interetnice înseamnă pentru alegători din ce în ce mai puțini factori mobilizatori” este fără îndoială corectă. O rezultantă (și) a acestui fapt este că electoratul UDMR – deși nu a renunțat la identitatea sa etnică – nu se mai mulțumește cu un program construit pe „logica autoapărării” și pe imaginea de viitor construită pe arhetipul „cetății asediate”. Cu alte cuvinte, prin scăderea tensiunilor de natură etnică, „mesajul de autoapărare” de pînă acum al Uniunii nu mai asigură o forță mobilizatoare suficientă. Acest lucru ni-l arată de altfel și sondajele, în care o pondere tot mai mare o au problemele sociale și cele economice, probleme la care UDMR va trebui să găsească soluții politice ferme. Răspunsurile în schimb mai relevă și faptul că opțiunile de bază ale UDMR nu pot fi dizolvate în orice formă de coaliție sau parteneriat politic.

Nici paralela făcută cu Partidul Popular Suedez nu poate fi acceptată. Partidul suedezilor din Finlanda nu îi ține pe aceștia uniți în același fel în care o face UDMR cu maghiarii din Transilvania. Partidul Popular Suedez este în primul rînd „watch dog-ul” sistemului bilingv de absolută verticalitate – votat și constituțional – din Finlanda: el veghează ca sistemul să nu se deterioreze, iar dacă se deteriorează, să devină perfectibil și adaptabil condițiilor sociale nou-apărute. Pe de altă parte, participarea aproape neîntreruptă de după război în coaliția guvernamentală este un răspuns la intenția declarată cu consecvență de societatea finlandeză, că dorește să aparțină, prin Suedia, în primul rînd lumii scandinave (societatea românească în schimb nu are o legătură central-europeană evidentă prin care să revendice o permanentă mediere maghiară).

De altfel, Partidul Popular Suedez este votat doar de 70% din alegătorii vorbitori de limbă suedeză, restul voturilor fiind împărțite între celelalte partide finlandeze,

care aproape toate dispun de membri de naționalitate suedeză, avînd secții pentru aceștia. Din această cauză, armonizarea intereselor suedeze nu are loc în interiorul Partidului Popular Suedez, ci printr-un corp special (neapartinînd, însă, structurii de drept public) creat în acest scop, avînd denumirea Parlamentul Suedez din Finlanda, și care poate acționa ca grup de presiune în direcția fiecărui partid.

În spatele numeroaselor similitudini de suprafață între situația din Finlanda și cea din România există însă o deosebire esențială: că Finlanda, în ceea ce privește cultura sa politică, este o țară mult mai omogenă decît România. Într-o societate însă avînd o cultură politică atît de divizată ca cea românească, nu poate fi creat un „model consensualist” durabil, asemeni celui finlandez.

Modelul românesc al democrației „consensuale” sau „consociaționale” este bineînțeles o chestiune mult mai cuprinzătoare decît problematica unei posibile strategii a UDMR.

Faptul însă că nefuncționalitatea sistemului de partide românesc sare în ochi, printre altele, tocmai datorită „problematicii UDMR”, este în schimb o evidență.

Despre posibilul model de democrație românească, care să integreze sau să transforme și UDMR-ul, vom avea, fără îndoială, ocazia să mai polemizăm în paginile *Provinciei*. Acum aș face însă referire doar la felul în care se leagă acesta de problema spațiului public. Tipul de „discurs soft” despre care scrie Marius Cosmeanu în articolul său *Postcomuniști, dilematici, democrați* (*Provincia* nr. 5), nu numai că ocolește dezbaterile deschise – în termeni sociologici și politologici – a „problemelor fierbinți”, ci restrînge inclusiv imaginația politică, legitimînd astfel, în mod paradoxal și contrar oricăror intenții reformiste și critice, starea actuală. Noi însă tocmai acest lucru trebuie să-l evităm.

Traducere de Marius Cosmeanu

Daniel Vighi

Viitorul european între curaj și stagnare

Are fără îndoială dreptate Marius Cosmeanu cînd, în ultimul număr al revistei, vorbește despre o abordare soft a analiștilor români față de amplificarea teoretică a dezbaterilor despre construcția europeană între Europa statelor naționale, Europa statelor centralizate, a regiunilor și, mai dihai decît toate, Europa cetățenilor. Sfioșenia în cauză vine dintr-un anume tabu lung, din prestigiul statului unitar și național întreținut printr-o intensă propagandă care dă de înțeles că întreaga finalitate a istoriei românilor și a tuturor celor trăitori alături de ei s-a petrecut doar pentru ca acest lucru să se îndeplinească și că tot ceea ce ar fi să se adauge politic de acum înainte ar fi o preservare a unui *status quo* etern. Mie unuia îmi vine greu să cred că am înțepenit în acest fel; ba

chiar cred că abia o politică de acest fel, una de preservare înțepenită, pe vremuri i se spunea conservatoare, ar fi de natură să dea naștere crizelor și rupturilor dramatice. Abia abordările dinamice, abia deschiderile de idei și dezbaterile într-un spațiu public transparent și democratic pot face necesara trecere de la o politică a *status quo*-ului la una a construcției. De același lucru este nevoie și în abordările de politici economice; și aici sînt de căutat răspunsuri și căi concrete de ieșire din supraviețuirea economică înspre dezvoltare. În cel dintîi caz pomenit, îmi pare evident că avem nevoie de politici care să răspundă la orice posibile alunecări ale diferențierilor, ale alterităților regionale dar și etnice; dinspre potențiale situații confrontaționiste înspre cele de căutare a solidarităților civice asumate liber. Că acest lucru este o realitate nu numai interetnică dar și interregională o pot dovedi tensiunile pe care le are Italia de rezolvat între sud și nord, sau Germania segregată între „refești” și „redești”. Așa cum am mai spus și cu altă ocazie, în România nu stăm altfel. Care ar fi căile de urmat? Soluția este de găsit în Statele Unite ale Europei: o entitate larg federalizată în care Europa devine mai ales un continent al cetățenilor, al diversităților culturale, al alterităților regionale. Viitorul construcției europene balansează între două soluții integraționiste radical diferite cu toate că susțin și una și cealaltă „unirea” statelor europene. O soluție este cea a confederației, adică a unirii unor state naționale și, pe cît cu putință suverane, alta este aceea a federalismului care cere adîncirea construcției înspre regiuni, subregiune, comune, cetățeni.

Diferența între aceste două moduri de abordare a construcției europene este exprimată cu limpezime, fără abordări soft, de către Jo Leinen, deputat în Consiliul Europei și președinte al Uniunii Federaliștilor Europeni. Îi dau cuvîntul:

„Euforia primilor ani de după război a fost repede înăbușită de rapida sciziune a continentului în Est și Vest. O uniune politică între statele europene, pe termen scurt, devenise imposibilă. S-a ales de aceea, în anii '50, ca un surrogat, dar și ca punct de pornire fezabil, uniunea economică. Comunitatea Economică Europeană (CEE), cu cele patru libertăți ale ei – libera circulație a persoanelor, libera decizie asupra stabilirii într-o țară sau alta, libera circulație a mărfurilor și libera circulație a capitalului – s-a dezvoltat mai departe, trecînd prin Uniunea Vamală, Piața Comună Internă și Moneda Comună. Economic vorbind, marele spațiu al Uniunii Europene, cu 360 de milioane de locuitori, a devenit o unitate.

Acum, din nou, dar mai acut decît niciodată, se pune problema unității politice a Europei. Aderarea a încă 12 noi membri – printre care și România – e un fapt deja stabilit. Este doar o problemă de timp, cînd aceste țări vor deveni membri formali. Pentru o Europă a celor 27 de state membre se pune problema arhitecturii acestei construcții. Încă din anii de după război există în acest sens două concepții diferite: pe de o parte viziunea despre o Europă a statelor naționale, foarte puternic apărută de către Charles de Gaulle și Margaret Thatcher; pe de altă parte ideea unei federații europene, care are un sprijin puternic din partea statelor Benelux, din Germania și din Italia. Dezbaterile dintre adepții confederației și cei ai federației durează și azi.”

* *Federalism versus separatism*, în broșura *Europa 2000. Contribuții la dezbaterile despre destinul Europei*, comunicare prezentată la Timișoara, în 27-29 august 1999, organizată de către Uniunea Europeană Banat din România (UEBR) și Fundația Friedrich Ebert, reprezentanța pentru România.

Iată așadar că drumul spre unitatea europeană nu este nicidecum atât de clar desenat cum apare adesea în mass-media autohtonă. Aceasta nu explică oamenilor exact în ce constă, bunăoară, strategia social-democrației europene, adeptă a federalismului, și aceea a dreptei tradiționale care înclină mai degrabă spre confederație. Partidele românești au cu atât mai puțin acest interes, mai ales cele care se revendică social-democrate, cum ar fi să fie cazul *PDSR* și al lui Ion Iliescu. Nu este mai puțin adevărat că nici democrații lui Petre Roman și nici cei din partidul lui Teodor Meleșcanu nu par deloc interesați să aibă o poziție publică în această chestiune, menținând spațiul public în ignoranță față de propriul său viitor. De altfel, poziția domnului Jo Leinen diferă fundamental și ca mod de argumentare a necesității federalismului în arhitectura viitoarei Europe față de social-democrații români, adepții statului național și unitar care, prin acest mod de abordare, se apropie mai degrabă de hinterlandul ideologic al dreptei conservatoare.

„Dar pare tot mai clar că federalismul prezintă mult mai multe avantaje decât naționalismul, și firește și mai multe decât centralismul.

Într-o Europă a statelor naționale (confederația), fiecare țară ar urma să dispună de drept de veto. Este o concepție care suferă din cauza lipsei de eficiență. Apare obligația de a căuta permanent cel mai mic numitor comun. Apare aproape-imposibilitatea de a progresa în rezolvarea cu adevărat a problemelor. Înțelegerea și tratatele interguvernamentale sînt foarte puțin democratice, tratativele de acest fel – după uzanțele diplomatice – avînd loc în spatele ușilor închise, nici parlamentele, nici cetățenii nedisponînd de nici un fel de drept consultativ sau de co-modelare în aceste discuții. Este o metodă în cadrul căreia se vor impune totdeauna țările mari în detrimentul celor mici.

Federalismul în schimb este un sistem flexibil care tinde să distribuie exercitarea puterii pe planuri diferite. Baza colaborării nu este jocul de forță dintre statele naționale ci relațiile clare, reglementate juridic prin tratate și, în ultimă instanță, printr-o Constituție europeană. Structurile federale permit alocarea de competențe tocmai în acel plan, unde exercitarea lor să aibă sens: deciziile mari să fie luate pe plan european, planul național, regional sau local dispunînd însă, fiecare în parte, de tot mai multe planuri descentralizate. Pretutindeni în Europa se creează regiuni, care decid din proprie competență în anumite probleme, de la cultură și educație și pînă la problemele dezvoltării economice și ale infrastructurii. Lumea modernă, dar și contribuția cetățenilor, vor impune descentralizarea fostelor structuri centralizate.

Descentralizarea și autonomia limitată sînt, în rîndul lor, și o concepție viabilă împotriva tendințelor separatiste. Atît în Europa de vest cît și în Europa de est, separatismul cel mai puternic se găsește acolo unde structurile centraliste cauzează suprimarea unor unități culturale, sociale sau economice. Elveția, Austria și Republica Federală Germană demonstrează în mod impresionant cum concepțiile federaliste permit diversitatea, fără să știrbească unitatea.

Federalismul este o concepție viabilă pentru construcția internă a multor state din Europa, dar și pentru arhitectura Uniunii Europene însăși. Suveranitatea nu se va pierde în procesul unificării europene.”

O abordare de acest fel pretinde și o altă trecere majoră în modul de construcție comunitară, și anume de la o Europă construită pe cale diplomatică, prin încheierea

unor tratate în dosul ușilor închise, la o construcție democratică, de tip parlamentar, prin consultarea directă a cetățeanului. Acest lucru este extrem de important deoarece în cele mai avansate țări din punct de vedere mental-politic, Benelux, Germania, abia puțin peste 30% dintre cetățeni se consideră cetățeni europeni, marea majoritate sînt și cred despre ei că aparțin (doar) țării în care s-au născut. Prin urmare, ideea europeană este încă un construct ideatic care nu a pătruns în viața oamenilor și nici nu are mari șori de izbîndă atîta timp cît Europa unită rămîne o construcție mai ales diplomatică și mai puțin una direct parlamentară. O idee interesantă a curentului federalist european are în vedere lansarea unei mișcări largi constituționale care să aibă în vedere elaborarea unei Constituții europene în care drepturile și libertățile cetățeanului european să-și găsească o expresie diferită și supremă în raport cu statutul său în subsidiaritate. Această mișcare constituțională poate angrena cu sine și un model contractualist participativ direct avînd ca model democrația helvetică în care subiectul federației europene să aibă drept de petiționare prin semnături care să declanșeze referendumuri obligatorii. Această discuție, din cîte știu, se poartă în jurul cifrei de 1% inițiativă petițională din trei state membre. O altă idee cu valoare direct-participativă interesantă este și aceea a creării unei funcții de președinte federal al Europei care să fie ales prin sufragiu direct. Această idee extrem de eficace în vederea tocmai a creșterii acestei conștiințe civice pan-europene este, din păcate, contracarată de mișcările opuse, în care un rol important îl joacă gelozia statală a subiecților Uniunii.

În tot cazul, un lucru îmi pare că ar trebui limpezit în concomitență cu această creare a unui *public space transilvan* menit, în viziunea lui Molnár Gusztáv, „să aducă în relație de comunicare, să lege între ele cele două lumi separate, maghiară și română” într-un anume ceva „transetnic și postnațional” (*Provincia*, nr. 5). Acest anume ceva nu poate fi decît Europa cetățeanului, a federației, a provinciilor și regiunilor în care unitatea europeană (și a tuturor subiecților acesteia, adică țări, regiuni, subregiuni, comune) se dobîndește în derularea de zi cu zi a celor două povești ale construcției comunitare care au astăzi consistența unei mitogeneze neștiute: extinderea și/sau aprofundarea ei. Euroscepticismul se (poate) naște, paradoxal, din chiar cunoașterea în amănunțime a dificultăților celor două saga, din situațiile problematice și din evaluarea riscurilor posibile. Prin urmare ce va fi Europa de mîine? Federație sau confederație. Va prevala extinderea sau aprofundarea a ceea ce există deja? Este preferabilă integrarea rapidă a sud-estului balcanic sau respectarea strictă a punctelor acordului de la Copenhaga din partea subiecților aderării?

Dincolo de toate aceste întrebări, un lucru îmi pare sigur: abordarea optimistă în cunoștință de cauză îmi pare a fi ceea ce trebuie să avem în vedere în acest demers de creare a unui spațiu public responsabil și informat în această parte din viitoarea lume europeană.

Cei doi literați ai Colegiului redacțional — Al. Cistelean și Traian Ștef — încearcă o primă rezumare a anchetei referitoare la literatura transilvană. „Varianta română” și „varianta maghiară” a întrebărilor pot fi citite la paginile 135 respectiv 174 ale acestui volum.

Al. Cistelean

Angoasa de a fi ardelean

O anchetă eminent confuză: așa s-ar putea numi, mai pe scurt, cea desfășurată de noi în precedentele două numere. Puține lucruri au reieșit mai limpezi decât rușinea de a fi ardelean. Și, dincolo de rușine, angosta de a fi ardelean. De unde nevoia de a exorciza și de a reprima, pe cât e posibil, această fatalitate sau acest accident al destinului. Pe bună dreptate unii scriitori participanți la anchetă au ironizat întrebările și problematica indusă de ele. Pentru că, în literatură, nimic nu e mai compromițător decât o etichetă de „scriitor ardelean”. Le convine oamenilor de afaceri și chiar muncitorilor, de la cei cu ziua la cei cu anii, să fie considerați „ardeleni”. Pentru că ei profită de conotațiile pozitive ale termenului și se prezintă, în baza lor, ca oameni serioși, robaci și corecți. Dar aceste calități nu pot fi teleportate în literatură fără ca scriitorii să nu aibă senzația unui afront și conștiința unei minimalizări. Calitățile cu care se recomandă un cosaș sau un manager nu sînt și cele cu care s-ar recomanda un scriitor. Ce-i aia un „scriitor serios”? Sau, Doamne ferește!, un „scriitor robace”? Acestea nu sînt decît eufemisme pentru judecăți, în fondul lor, peiorative. E mai rău să fii „scriitor ardelean” decît „scriitor dialectal”. Măcar cel din urmă poate interesa prin pitoresc, prin exotism, prin excentricitate. Pe cînd cel dintîi nu e decît un provincial — tematic și valoric. Or, de nimic nu se teme mai mult ardeleanul, mai cu seamă cînd e scriitor, decît de provincialism. Fuga de provincialism, relația directă și, dacă e posibil, privilegiată cu centrul sînt căile de mîntuire ale complexului provincial. Accesul direct la universalitate e leacul preferat și detergentul absolut. Folosirea lui înlătură orice urmă de colb moștenit. Pe bună dreptate unii participanți la anchetă s-au urcat, ca să folosească o expresie preferată a lui Livius Ciocârlie, direct pe caii cei mari, convorbind cu literatura una și indivizibilă de la Homer încoace. Sau, dacă totuși trebuie operate convenționale delimitări, acestea să treacă prin criteriul național și prin unitatea de limbă. Dar nu mai jos, căci mai jos e doar sublitteratura, veleitarismul de canton sau de județ. Ceea ce-i totuna cu veleitarismul de bloc sau de scară.

Cert e că dacă sintagma „scriitor ardelean” spune ceva, ea nu spune nimic bun sau de bine. Nu e o onoare să fii numit așa. E ca și cum ți s-ar da o diplomă de handicap, un certificat de genul „bun pentru Ardeal”. Oricît de multe și de mari ar fi

meritele strînse sub această emblemă, ele nu definesc decît o drastică mediocritate. Nu e, așadar, o sintagmă inocentă. Chiar atunci cînd e mînuită candid, ca simplă trimitere la locul de baștină, ea ascunde perfidia unei evaluări. Mai pe față sau mai într-ascuns, ea spune că scriitorul respectiv nu merită un interes național. Sau dacă totuși a ajuns la un asemenea prestigiu, acesta e tarat de provincialism. La urma urmei, multă onoare nu se ascunde nici în calificative de genul „scriitor român”, maghiar, german sau american. Nici acestea nu dau, prin sine, certificate de valoare. Dar ele enunță măcar, cu inocență, originea. Cel mai adesea indică și limba în care scriitorul operează și sugerează, chiar dacă nu prea ofensiv, că acesta ține de patrimoniul național al literaturii respective. Nu e o glorie să fii scriitor român, maghiar, german etc., dar, în sine, măcar nu e o rușine. A fi scriitor ardelean rămîne însă, în orice context, ceva eminent descalificant. Nici măcar nu se indică, neutru, limba de creație. Oricum am suci-o și am învîrți-o, e vorba mai întîi de o judecată de valoare. Cîstit vorbind, scriitor ardelean înseamnă scriitor mediocru. Scriitorul care e doar „ardelean” e un scriitor care nu există. Numai cine nu poate fi „scriitor” se poate consola că e „ardelean”. Cine și-ar dori să fie, nu „scriitor ardelean”, ci, de-a dreptul, „cel mai bun scriitor ardelean”? Un asemenea titlu nu e cu nimic mai emfatic și mai justificat decît titlul de „cel mai bun scriitor zălăuan” sau de „cel mai mare scriitor din Cristuru-Secuiesc”. Diplome patetic ridicole.

Paradoxul e că numai cine nu mai e ardelean își poate permite luxul de a fi ardelean. Numai cine și-a transcens condiția provincială o poate recupera ca dimensiune pozitivă. Există, fără îndoială, cel puțin în literatură, două „ardelenități”. E, mai întîi, ardelenismul imediat, ca provincialism emfatic, agresiv și închistat, plin de etnicisme și cutureierat de fantasmе, arțăgos și suficient, clamoros și visceral. El declamă la nesfîrșit sloganele plaiului și obîrșiei, mobilizîndu-se din angoase întreținute cu reciprocitate și jelind din toți rărunchii. Transilvania e patria naturală a pășunismului. Ea tinde să fie și patria lui eternă, cu multă literatură de „sentiment” și, firește, resentment. E literatura, de orice limbă, care a conotat definitiv „ardelenismul”. Sau, mai corect spus, care l-a compromis definitiv prin militanțele ei stridente. Există batalioane întregi de scriitori care nu sînt decît „ardeleni”. Cei pe care istoriile literare îi repertoriază, cînd sînt generoase sau exhaustive, la grămadă, ca pe o clasă masificată de veleitari.

La marii scriitori însă, ardelenismul se întoarce ca un panăș, sub forma unui fond de specificitate conservat și sublimat prin valoare. Zgura provincială a devenit aici altceva, iar „ardelenismul” începe să capete un sens de distincție. Dar disjungerea acestui „ardelenism” sau a acestui „spirit transilvan” de epifaniile lui grosiere e o operație prea sofisticată spre a avea sorți de izbîndă. Ar trebui operat cu un criteriu de valoare înlăuntrul unui fenomen a cărui amploare se datorează tocmai prosperității sale de clișeu. Asta ar duce, în final (un final care n-ar face decît să dea în clar premisa de pornire), la omologarea ardelenității cu valoarea. Spirit ardelean egal valoare. Ba și ceva în plus. Ar fi o soluție extrem de flatantă, dar și extrem de aventuroasă. Nu ne rămîne decît să-l lăsăm în etern pe Blaga să-l ducă în spate pe alde Zaharia Bârsan sau, mai gentil, pe Maria Cioban. Pe aceeași cărare pe care, alături, Ady Endre sau altul își cară și el, nu mai puțin împovărat, ardelenii lui. Cu toții ardeleni, români, unguri de viță veche.

Un exercițiu european

Ancheta Provinciei despre „literatura și literaturile Transilvaniei” m-a făcut să privesc cu mai mare curiozitate atitudinea scriitorilor maghiari față de transilvanism și față de propria condiție. Observația la care am ajuns este că sînt indiferenți la înscrierea operei lor într-o conotație regională. Modul evaziv în care au răspuns îmi spune că pe de o parte sînt nemulțumiți cu statutul de rudă săracă, iar pe de altă parte îi încearcă orgoliul apartenenței la o literatură maghiară de pretutindeni. Ei nu își declară apartenența la o cultură a Transilvaniei, la spiritul transilvan, nu îi preocupă acea „întrebu în țare post-estetică” a literaturii la care trimitea Al. Cistelean în argumentul discuției. Dealtfel, scriitorii maghiari nu participă nici la funcționarea instituțiilor breslei, nu se mai înscriu în Uniunea Scriitorilor sau în Asociația Scriitorilor Profesioniști din România cu filiale și în marile centre din Transilvania. Nici nu participă la dezbaterele ideologice sau estetice inițiate de generațiile mai noi sau la evenimentele culturale din spațiul în care trăiesc.

Am impresia, poate greșită, că așteaptă recuperarea din partea literaturii maghiare, înțelegînd prin asta integrare instituțională și recunoaștere valorică. Evident este însă că refuză acel patetism al cauzei maghiare și provincialismul care-l implică. Deosebit de limpede și lucid se exprimă în acest sens Ágoston Vilmos: „Presupun că naționalismul bazat pe izolare locală, introvertit, monopolizator își va pierde susținătorii, pentru că viața economică de astăzi nu se mai desfășoară într-un cadru național închis. Deci, maghiarimea din Transilvania și chiar majoritatea germanilor ar dori să beneficieze de avantajele oferite de starea lor duală și nu prea îi interesează nici spiritualitatea transilvană, nici promisiunile țării-mamă. Maghiarii din Transilvania și-au dat seama, de asemenea, că emigrînd în Ungaria din cetățeni români de clasa a doua devin cetățeni maghiari de clasa a doua. Din acest motiv tot mai mulți încearcă să obțină ambele cetățenii, iar dacă se poate, chiar și trei, pentru a-și lărgi spațiul de manevră spiritual-material. Din legarea de glie nu pot trăi”. Deducem de aici că intelectualitatea maghiară nu militează pentru închiderea într-un spațiu comunitar transilvan, nici pentru Ungaria Mare, ci ar prefera deschiderea europeană, ar prefera să aibă șansa germanilor.

Ágoston Vilmos îi găsește mai degrabă pe intelectualii români în criză decît pe cei maghiari și comentariul său mi se pare demn de luat în seamă. Criza de conștiință pe care o atribuie intelectualilor români el crede că se datorează spulberării miturilor naționale după 1990: „Miturile legate de potențialul economic superior, de suveranitatea națională, de romantismul istoric s-au năruit și românii s-au trezit față în față cu crudul adevăr: moneda s-a devalorizat, industria axată pe economia militarizată a devenit neconcurentă și nu pot călători fără vize decît cel mult la unguri, proclamați odinioară duș mani. Aceasta este o traumă egală cu pierderea nu numai a Transilvaniei, ci a întregii țări”. Intelectualii români (din Transilvania) și-ar căuta, în aceste condiții, salvarea pe termen lung într-o Transilvanie comunitară, în spiritul transilvan. Este sceptic, însă, că „pe cealaltă parte a baricadei” se va găsi corespondentul maghiar. Nu

știu cât de corectă este traducerea, dar figura baricadei mi se pare nepotrivită aici. Baricada are o conotație revoluționară, presupune lupta dintre două forțe, este un mijloc al războiului civil, al luptelor de stradă și nu cred că se potrivește nici atunci când există o polemică sau o dispută între intelectuali. Cu atât mai puțin când cel puțin o parte militează pentru „spiritul comunitar”. Dar nu asta e problema. Problema e dacă noi, românii, recunoaștem această criză de conștiință. Dacă avem sentimentul că am pierdut tot. Dacă nu așteptăm cumva de la unguri să fie purtătorii noștri de cuvânt. E adevărat, întreaga intelectualitate românească s-a simțit vinovată, după 1990, pentru că nu a rezistat activ comunismului ceaușist. A văzut că primii actori politici sînt tot vechii comuniști, uteciști sau securiști, că idealurile democratice se năruie. De aceea unii au intrat în politică, au înființat asociații civice, s-au manifestat pregnant în viața publică. Cu mai mult sau mai puțin folos. Intelectualii ardeleni au avut și au un of în plus: menținerea unui centralism excesiv și refuzul unei reforme profunde a statului. De asemenea, ei refuză naționalismul și propaganda antimaghiară ca și lupta pentru anexarea politică a Transilvaniei prin diversiune de către forțe politice depășite de vreme și care nu au nimic comun cu spiritul ardelean. Afirmarea unei identități culturale regionale, în aceste condiții, se face, într-adevăr, și din disperare, dar este, în același timp, un exercițiu de integrare europeană. Răspunsul meu îl urmează pe al lui Kuncz Aladár, din iulie 1929, reluat în același număr 4 al Provinciei: „O sarcină urgentă a literaturii maghiare (și române, n.m. T. Ș.) din Transilvania este adîncirea acestor contacte spirituale. Nu pentru atingerea unor obiective oportuniste, ci pur și simplu din cauza definirii la nivel mai înalt a menirii literare. Și cum altcumva se pot pune în practică aceste contacte literare decît prin europenismul în sensul cel mai strict? Ce altceva este fraza rostită programatic: Transilvania este patria mea, decît o tentativă de a pune în practică ideea pan-europeană într-un mod cât mai exact și mai măsurabil.

Deoarece dacă aici, în cadrul comunității noastre, unde cunoaștem foarte bine factorii și condițiile, posibilitățile și opreliștile, nu sîntem în stare să realizăm colaborarea între viețile culturale paralele, atunci de ce mai visăm la uniunea pan-europeană, ale cărei hotare largi delimitează doar nimicul haotic atîta timp cît încă nu a prins viață idealul european în anumite detalii și anumite departamente, adică pe plan regional”.

Comentariile sînt de prisos.

Chevènement—Fischer — Față-n față*

Joschka Fischer: Acum, după 150 de ani de istorie tragică, de căutare a statului-națiune, a unei devieri hegemonice și, în cele din urmă, a căderii în păcat, germanii sînt lămuriți cu ei înșiși – politic și cultural. Germanii se simt la fel de bine ca francezii. La fel de bine și cu istoria lor. Totuși, din nefericire, istoria noastră este diferită.

Confruntarea permanentă cu Auschwitz-ul și responsabilitatea morală și istorică sînt inseparabile de identitatea noastră. Este o bucată din istoria noastră națională. În această calitate, Auschwitz-ul face parte din noi. Problemele de frontieră sînt definitiv reglate. Nu mai există o „chestiune germană” deschisă nici în interior, nici în exterior. Ultima etapă a fost mutarea de la Bonn la Berlin, căreia nu-i putem aprecia destul importanța simbolică. În această măsură, se poate considera că dezbaterea asupra chestiunii de a ști dacă avem un raport indirect cu statul-națiune este închisă. Am avut un astfel de raport. Nu-l mai avem.

— *Domnule Chevènement, sînteți de acord cu domnul Fischer?*

Jean-Pierre Chevènement: Trecutul apasă asupra Germaniei, așa cum apasă asupra Franței. Franța rămîne foarte marcată, nu numai de Revoluția franceză, ci și de traumatismul din 1940. Problema Vichy-ului joacă un rol obsedant în viața noastră politică și mi se pare normal ca și Germania, pentru că respinge nazismul – și asta este ceea ce am vrut să spun, chiar dacă s-a vrut să ajung să spun contrariul –, să poată fi tentată să diabolizeze ideea de națiune. Și asta pentru ce? Pentru că, prin tradiție, ideea de națiune era confundată cu un concept etnic, conceptul de *Volk*, care stătea încă la baza dreptului naționalității germane anul trecut. Schimbarea dreptului naționalității, instaurarea dreptului teritoriului, este, evident, ceva care schimbă nu numai definiția străinului, ci și definiția germanului și care, în opinia mea, trebuie să ducă la o concepție asupra națiunii ca o comunitate de cetățeni. Dacă Germania are într-adevăr o concepție despre națiune centrată pe cetățenie, după atîtea drame, războaie, catastrofe – care, de alt fel, după părerea mea, sînt deraieri, nu sînt produsul nu știu cărei fatalități germane –, momentul este propice pentru a avea o relație foarte sinceră, foarte directă, în care ne vom spune lucruri pe care, înainte cu cîțiva ani, poate că n-am fi îndrăznit să le spunem. Nu există nici un motiv să ne refugiem în „post-național”, într-un federalism vag. Va fi un progres față de un discurs puțin cam convențional despre relația franco-germană, pe care l-am avut în trecut.

— *Tentația de a diaboliza statul-națiune, care exista înaintea reunificării, este depășită?*

J. F.: Este, poate, dificil, dintr-o perspectivă franceză sau poloneză, să se înțeleagă ce înseamnă să fii confruntat cu ideea de națiune germană după 1945. Dacă eu cunosc un motiv al trezirii interesului meu pentru politică, acesta este tocmai această

* Fragmente din convorbirea consemnată de Jacqueline HÉNARD, Roger DE WEEK (*Die Zeit*) și Daniel VERNET (*Le Monde*, nr. 21, iunie 2000.)

confruntare. Îmi amintesc încă de primele mele vizite la Paris, la sfârșitul anilor '60: raporturile decomplexate între generații, existența unei culturi populare, aceleași cîntece pe care toată lumea le cînta... La noi, tot ceea ce naziștii atinseseră era contaminat. Cele mai bune tradiții ale națiunii noastre fuseseră otrăvite de naziști și fuseseră folosite pentru a distruge națiunea. În realitate, toți cei care vedeau în națiunea germană o valoare pozitivă ar fi trebuit să-l urască pe Hitler ca pe un ghopar al națiunii. Dar în anii '50, lucrurile nu stăteau așa. Pentru cei care crescuseră în această ambivalență, era clar că cel mai mare pericol pentru Germania era naționalismul german și că națiunea risca să se piardă prin naționalism. În acest context, era dificil pentru noi să dezvoltăm un concept modern al națiunii ca o comunitate de cetățeni. Germania nu avea tradiție burgheză, revoluționară reușită, la care să fi putut să ne raportăm.

Identitatea *volkisch* (etnică) urcă în timp pînă la prima fondare, întemeiată pe slăbiciunea valorilor noastre, a Reich-ului, sub Wilhelm II, în ajunul primului război mondial.

Dacă, în 1848, Parlamentul reunit în Paulskirche din Frankfurt s-ar fi transformat în Adunare constituantă și ar fi reușit, cu armele în mînă, să pună sub semnul întrebării puterea prinților, am fi avut astăzi o tradiție revoluționară la care ne-am fi putut raporta. N-am fi cunoscut niciodată Germania etnică, ci o Germanie conștientă de ea însăși, democratic-revoluționară, constituțională. Dar asta nu s-a întîmplat.

Istoria noastră nu s-a eliberat pînă la urmă decît cu revoluția pașnică din 1989. Punctul de plecare îl datorăm deciziei americanilor de a rămîne în Europa în 1945, ca și deciziei lui Schuman și a lui Monnet, adică a Franței, de a impune un nou principiu în raporturile internaționale – principiul integrării. Acest moment istoric din 1989, îl datorăm de asemenea democrației din Republica Federală.

Ironia – și istoria este uneori plină de ironie – face ca noi să începem să ne simțim bine în statul-națiune al nostru în momentul în care statul-națiune european clasic, așa cum îl cunoaștem și îl iubim – și noi, germanii –, nu mai este destul de mare și de puternic pentru a hotărî destinul popoarelor europene. Altfel spus, ne vedem obligați să realizăm pe deplin principiul integrării. Și m-ar interesa să știu ce vreți să spuneți cu referirea pe care o faceți la „Sfîntul Imperiu Roman al națiunilor germane”, cum spunem noi în germană. Nici un stat nu este mai îndepărtat de orice idee de imperiu ca Germania de azi.

Uniunea Europeană nu are nici o legătură cu Sfîntul Imperiu!

J.-P. Ch.: Era o butadă, de fapt, al cărei sens este următorul: pentru că mai diabolizează încă națiunea, Germania este tentată să se refugieze în post-național, unde regăsește nostalgia unui soi de federație reunind entități diverse, de preferință regionale, oarecum analog cu ceea ce era Sfîntul Imperiu.

J. F.: Dar Uniunea Europeană nu are nici o legătură cu Sfîntul Imperiu!

J.-P. Ch.: Îi seamănă mult...

J. F.: Uniunea lărgită, fără o reformă a instituțiilor, este cea care ar putea să ne facă să ne gîndim la ultima fază a Sfîntului Imperiu...

J.-P. Ch.: În faza tîrzie, Sfîntul Imperiu avea un federator! Era împăratul Habsburg...

J. F.: Dacă-i așa, ciudați federaliști mai erau Habsburgii!

J.-P. Ch.: Nu erau rău intenționați. Eu am fost un resortisant al Sfântului Imperiu din moment ce, la Belfort, noi eram pe domeniul Habsburgilor pînă în 1648, iar Besançon, unde mi-am făcut studiile, era un oraș imperial. În esență, era o formă de organizare caracteristică Vechiului Regim, în orice caz necaracteristică democrației. O putere constituită în rețele, de esență oligarhică.

Trebuie făcută o revoluție

J. F.: Ar trebui să ne punem de acord pentru a depăși astăzi vechiul regim european. În această privință, sînt un revoluționar francez. Vreau să depășesc orice formă a Vechiului Regim. Pe baricade!

J.-P. Ch.: Foarte bine, dar atunci trebuie făcută o revoluție.

J. F.: Este ceea ce am vrut să spun cu discursul meu de la Berlin. Aș fi înțeles să mă tratați drept un periculos Robespierre sau un Danton!

J.-P. Ch.: Problema este de a ști dacă sîntem astăzi gata să facem revoluția și împotriva cui.

J. F.: Împotriva vechiului regim de la Bruxelles!

J.-P. Ch.: Eu nu cred că problema se pune așa. Eu cred că în cartea dumneavoastră *Risiko Deutschland* (Germania, un risc), exprimați ideea că sîntem în era globalizării, iar eu văd în această globalizare, fără îndoială și aspecte pozitive, dar și multe aspecte negative. Este o globalizare sălbatică, făcută în afara controlului cetățenilor. Împotriva acestei stări de fapt trebuie să se facă revoluția. (...)

— *Limitată la cadrul național?*

J.-P. Ch.: Nu, nu neapărat limitată la cadrul națiunii, dar constat că nu există un popor european. Astăzi, ca să fim sinceri, cetățenia europeană este o cetățenie artificială. Atîta timp cît n-am creat un spațiu comun de dezbateri, la scara Europei. Nu putem să punem instituțiile înaintea dezbaterii politice. Dacă luăm lucrurile din punctul de vedere al popoarelor europene în ansamblul lor, trebuie să învățăm să considerăm Statele Unite drept un partener, și nu un protector. Riscul fiind ca, dacă noi facem o federație europeană prost concepută, veritabilul federator să fie, pînă la urmă, Statele Unite.

J. F.: (...) Am fost întotdeauna în favoarea ancorării spre vest a R. F. G., dar am criticat și combătut politica Guvernului american. Știu ce datorăm Statelor Unite și, în același timp, vreau o Europă puternică. Pentru că Statele Unite, cred eu, au nevoie, în propriul lor interes, de un partener puternic. El nu va fi Franța, Germania, Polonia sau Anglia, dar noi putem să devenim împreună acest partener.

Apoi, voi fi întotdeauna împotriva unei federații prost concepute. Ea nu ar funcționa. Întrebarea: se vrea o federație sau nu? este academică. Dacă sîntem onești, trebuie să recunoaștem că există deja, de mult timp, elemente esențiale ale acestei federații. Moneda euro este deja, în realitate, o federație. Și ce este Schengen? Dacă sînteți consecvent în atitudinea dumneavoastră față de Statele Unite, cel mai mare pericol este o Europă slabă. Sînt profund convins că există o legătură strînsă între o Europă puternică, unită, politic activă, și un parteneriat transatlantic, pe care trebuie, în mod evident, să-l redefinim.

J.-P. Ch.: În esență, pentru ca Europa să se definească prin ea însăși, trebuie să avem un proiect social sau geopolitic, de exemplu să legăm Rusia de destinul Europei. Este un

proiect esențial, căci, dacă Rusia nu devine o țară stabilă, Europa va fi întotdeauna un continent pradă unei anumite instabilități. Deci, mi se pare că ar trebui să avem un proiect...

J. F.: Dragă Jean-Pierre Chevènement, am trăit pregătirea strategiei comune față de Rusia la Consiliul European. Noi vorbim despre un subiect politic, Europa, care nu există astăzi decât în filigran, sub o formă embrionară. Sînt total de acord cu dumneavoastră. Rusia este esențială pentru securitatea noastră. Dar unde este acea Europă care ar fi în măsură să acționeze?

J.-P. Ch.: Noi trebuie să avem o viziune geopolitică a viitorului unei posibile Europe europene.

Europa modelului Schuman-Monnet, funcționează din ce în ce mai rău

— *Oare Europa va apărea din politicile comune sau ea este mai degrabă condiția de existență a acestor politici comune?*

J.-P. Ch.: Cred că trebuie să vorbim despre politică mai întâi, fiindcă restul, adică aspectul instituțional, o să vină după aceea. Cum altfel putem să abordăm această problemă instituțională? Joschka Fischer a făcut niște propuneri care au provocat o dezbatere europeană, asta este foarte bine. Dar observ că totul începe printr-o mărturisire, și anume că Europa modelului Schuman-Monnet funcționează din ce în ce mai rău, și odată cu lărgirea va funcționa din ce în ce mai problematic. Deci, trebuie să mergem spre reforme care sînt pe ordinea de zi a Conferinței interguvernamentale. Trebuie făcute ameliorări în privința funcționării. În domenii cum sînt politica externă, apărarea, trebuie să ne îndreptăm spre cooperări ferme, care vor trece întotdeauna, neapărat, prin Germania și Franța, și care ar cîștiga dacă ar cuprinde cel puțin cele cinci mari țări ale Europei Occidentale, adică, în plus, Italia, Spania și, bineînțeles, Marea Britanie. Dar nu îmi imaginez că Europa poate să se afirme ca o asociație de națiuni solidare, dacă nu avem o dezbatere politică de fond asupra modelului de societate pe care îl dorim, asupra proiectului nostru de civilizație, față de ceea ce ne vine din America, și asupra proiectului nostru geopolitic. Atîta timp cît această dezbatere nu va avea o mare intensitate, riscăm să ne pierdem în tehnica instituțională.

J. F.: Instituțiile nu sînt un scop în sine. Instituțiile sînt instrumente. Cum putem să discutăm despre o asociere durabilă a Rusiei și a Europei dacă nu sîntem nici măcar în măsură să integrăm țările Europei Centrale? Instituțiile actuale nu o permit, este foarte clar. De aceea, noi trebuie să răspundem acestei provocări istorice printr-o refondare a instituțiilor europene.

J.-P. Ch.: Trebuie să se facă ambele în același timp, dacă vrem să fim altceva decât o periferie americană.

J. F.: Da, da, știu. Noi sîntem, de fapt, în fața unei revoluții europene, o revoluție constituțională. Este o mare provocare. Sînt de acord cu Dumneavoastră, problema este desigur dezvoltarea unei substanțe politice comune. Care model social? Sînt multe puncte comune în Europa, iar cîteodată mari diferențe față de Statele Unite. Noi nu putem conserva acest model decât sub o umbrelă europeană comună; singuri vom fi prea slabi. Statul-națiune european clasic este prea mic în condițiile mondializării. Și această mondializare – fie că vrem sau nu – este o realitate obiectivă. Chestiunea este de-a ști cum să ne comportăm, cum o putem stăpîni, cum să păstrăm ceea ce este important și prețios pentru noi.

J.-P. Ch.: Dar prin ce anume o federație europeană ne-ar permite să apărăm modelul social european, dreptul muncii, de exemplu, împotriva repunerilor în discuție datorate mondializării?

J. F.: Pur și simplu pentru că o federație europeană ar putea apăra interesele europene într-un mod total diferit. Vă dau câteva exemple. Când Boeing și Lockheed fuzionează și comisia de la Bruxelles încruntă din sprâncene, acești domni din Seattle se simt vizați. Dacă ar fi fost vorba de autoritatea franceză anti-monopol sau de oficiul german al cartelurilor, nu le-ar fi păsat prea tare (...).

De asemenea, modelul nostru social putem să-l apărăm doar împreună. De altfel, în ceea ce mă privește, aceasta este una dintre rațiunile pentru care am acceptat dispariția mărcii germane și crearea monedei euro. (...)

Cu o confederație foarte laxă de state, nu vom reuși nimic

J.-P. Ch.: Europa acționează ca o ștafetă a mondializării liberale. Europa nu este în sine un concept universalist. În trecut, ea s-a identificat cu creștinătatea sau cu rasa albă. Ea poate să se identifice cu un spațiu liberal pe care, dintr-un punct de vedere republican, nu-l consider ca un exemplu de universalism progresist.

J. F.: Aceasta este o cu totul altă dezbateră, pentru care am un răspuns diferit de al dvs. Cu toate că mă consider un om de stînga, cred că trebuie să redefinim justiția socială, raportul între libertate și responsabilitatea colectivă, relația cu piața... Dacă vrem să fim o stîngă modernă. (...) Dacă vrem, de exemplu, o politică socială comună, avem nevoie de instituții europene care să funcționeze. Avem nevoie de un parlament european, ai cărui deputați să susțină la ei acasă ceea ce au hotărît la Strasbourg. Acesta este punctul decisiv. Nu instituții noi, ca scop în sine, ci o democrație europeană vie. Asta este ceea ce am vrut să spun la Berlin. Cu o confederație foarte laxă de state, nu vom reuși nimic în era mondializării.

J.-P. Ch.: Sînt mai puțin optimist decît Dumneavoastră în privința consecințelor mondializării. Ea creează multe dezechilibre, fracturi, care lasă pe dinafară pături sociale întregi...

J. F.: Capitalismul n-a făcut niciodată altceva.

J.-P. Ch.: Totuși, în cadrul tradițional al statului-națiune se ajunsese la un anumit echilibru între capital și muncă.

J. F.: După două secole de revoluție și de războaie oribile...

J.-P. Ch.: Da, după criza anilor '30. Astăzi ne aflăm din nou într-un sistem de dezechilibre și, pentru a întări ceea ce ați spus, adică faptul că există multe locuri de muncă de creat în sectoare cum ar fi sănătatea, instrucția și în multe altele – toate acestea ar putea constitui un program de lucru pentru guvernarea economică a Euro 11. Și tocmai la nivelul Euro 11 ar trebui să încercăm să gîndim într-un mod mai voluntarist viitorul forței de muncă în Europa.

Procesul de decizie nu este transparent

— *Nu este oare vremea să se întărească și să se democratizeze instituțiile europene?*

J.-P. Ch.: Ei bine, iată, aceasta este o mare dezbateră. Pornesc de la ideea că, pentru ca democrația să poată funcționa, trebuie să existe un spațiu comun de dezbateră

publică. Dacă acest spațiu comun nu există, noi nu putem să avem decît o iluzie de Parlament și, în realitate, un voal care disimulează puterea oligarhiilor. Europa funcționează mult prea mult în rețea, controlul se face prost de către cetățeni. În interiorul națiunilor dezbaterile are cea mai mare vivacitate, cel mai mare grad de adevăr, poate să fie tranșată în modul cel mai clar, și Germania a dat în acest sens două exemple recente, pentru că a fost reunificarea, a fost victoria coaliției *SPD-Verzi*... La nivel european, mai avem de creat spațiul comun de dezbateri pe anumite linii de forță mai importante. Aceasta este sarcina noastră.

J. F.: Bine, dar asta presupune ca noi să avem în Europa o repartizare a puterilor cu o legitimitate democratică. Astfel încît toate opiniile publice naționale să poată participa. La ora actuală nu există decît Consiliul european, reprezentantul guvernelor, care are o legitimitate democratică indirectă – și prin asta nu vreau să critic, ci doar să constat că procesul de decizie nu este transparent. Datoria noastră este să creăm un spațiu european comun fără a abolii spațiul național. Care trebuie să fie ponderea dintre național și european? Pentru mine, aceasta este întrebarea hotărîtoare. Răspunsul este federația.

J.-P. Ch.: Trebuie mai întîi să facem să converge națiunile noastre. (...)

— *Domnule Chevènement, domnul Fischer v-a calificat drept «suveranist». N-ați răspuns...*

J.-P. Ch.: Nu revendic acest epitet. Dar cred că, în mod natural, poporul este depozitarul suveranității. Asta nu împiedică deloc existența politicilor comune între diferite popoare ale Europei și chiar a delegărilor de competență. Pur și simplu, trebuie să avansăm într-un mod realist pe calea apropierei popoarelor europene și mai întîi a Germaniei și Franței.

J. F.: La ora actuală mă preocupă începuturile istoriei constituționale americane, după 1776. În epocă, nu existau partide politice. După cum astăzi nu există cu adevărat partide europene, ci numai atitudini diferite față de Europa. În epocă, în Statele Unite existau federaliști și republicani. Asta seamănă mult cu cazul nostru. Și, de fapt, sîntem deja în toiul unei dezbateri constituționale. Raporturile între statele-națiuni și Europa constituie problema esențială. Ce revine Europei? Ce revine statelor? Acesta va fi marele nostru compromis constituțional.

— *Domnule Chevènement, considerați că, prin această dezbaterie constituțională, Germania nu încearcă decît „să își îmbrace puterea în culori europene”, după cum ați scris odinioară, apropo de euro?*

J.-P. Ch.: Am spus, de asemenea, că nu îmi este frică de Germania, că nu sînt intimidat de ea. Consider că avem nevoie de o Germanie stabilă, de o națiune conștientă de ea însăși, cu care să putem vorbi despre fondul lucrurilor și despre un proiect care să ne fie comun.

J. F.: Nu înțeleg de ce sînteți ostil federalismului. Pentru Dumeavoastră, o Europă centralizată ar trebui să fie veritabilul coșmar. Dacă sîntem de acord că Europa urmează să se facă – pentru că ea trebuie să se facă –, cum trebuie ea să fie, dacă nu federală? Alternativa este simplă. Europa federală sau Europa centralizată... Sau nici un fel de Europă, și asta ar fi cea mai rea perspectivă.

J.-P. Ch.: Putem să avem o asociație politică de state-națiuni care, într-un anume fel ...

J. F.: Asta nu este Europa!

Există un organ federal birocratic: Banca Centrală Europeană

J.-P. Ch.: Să luăm lucrurile așa cum sînt. Uniunea Europeană există și nu putem, în opinia mea, să creăm în interiorul ei un nucleu dur, care ar fi federal. Se pot crea cooperări ferme, dar...

J. F.: În unsprezece? Ca Euro 11? Asta este deja o federație!

J.-P. Ch.: Nu este într-un tot o federație.

J. F.: În realitate, există un organ federal birocratic: Banca Centrală Europeană. Noi, cei unsprezece, am încredințat puterea noastră suverană, suveranitatea noastră monetară, unei bănci. Asta ar trebui să fie un coșmar pentru un republican ca Dumneavoastră.

J.-P. Ch.: Personal, nu eram partizanul acestei formule și sînt pentru echilibrarea Băncii Centrale printr-o guvernare economică. În sfîrșit, nu trebuie să avem în Franța o „ceartă de germani” asupra naturii Europei... Ea nu este nici o federație, nici o confederație. Este ceva care nu a fost niciodată descris, nicăieri, și care nu seamănă nici măcar cu Sfîntul Imperiu Romano-German!

J. F.: Noi am căutat un cuvînt german neutru în locul cuvîntului federație. Tradus în franceză sau în engleză, iese întotdeauna federație. De aceea, ne-am desemnat. Trebuie să acceptăm faptul că federație este cuvîntul care convine cel mai bine.

J.-P. Ch.: Atunci nu văd cum veți împărți competențele între federația la care aspirați și statele-națiuni. Căci astăzi, Uniunea Europeană este competentă în orice, lungimea osiilor, data începerii sezonului de vîntătoare, conținutul în dioxină al emisiilor de fum — și n-o să ne apucăm acum să le renaționalizăm pe toate astea. Ce va ține cu adevărat de competența națiunii? (...)

— *Pentru a încheia, două scurte întrebări: Domnule Fischer, nu vă simțiți stîmjenit cînd vorbiți despre „normalitate” apropo de Germania?*

J. F.: Normalitatea nu înseamnă să ștergi dintr-o singură trăsătură trecutul nostru. Să nu fie vreo neînțelegere în această privință. Însă „normalitatea europeană” înseamnă să te simți bine între frontierele propriului stat național, cu toate fracturile lui, dar cu conștiința responsabilității legată de aceste fracturi.

— *Domnule Chevènement, la sfîrșitul acestei dezbateri, continuați să credeți că Germania mai tinjește după Sfîntul Imperiu?*

J.-P. Ch.: Nu era decît o butadă, la drept vorbind, pedagogică. Eu descriam tentația post-naționalului în oglinda ante-naționalului. Făceam descrierea unui univers oarecum dezordonat, un haos politic de esență oligarhică spre care, după părerea mea, riscăm să ne îndreptăm. În fața acestui pericol nu văd altă soluție decît în democrație și în dezbateră pe care o avem în comun.

Traducerea de Mirela Lazăr

Ágoston Hugó

Bucureștiul, precum o provincie

Trebuie să recunosc că deși trăiesc de mai bine de treizeci de ani în București (aici mi-am petrecut mai bine de jumătate din viață, pe de o parte datorită unei anume fidelități față de oraș, iar pe de altă parte, datorită unei resemnări gen „nici cu el, nici fără el”), că deși primul număr din *A Hét*, revistă datorită căreia am devenit, de fapt, bucureștean, a apărut exact acum trei decenii (mai precis în 23 octombrie 1970), deci, cu toate acestea, mult timp n-am manifestat un interes mai deosebit nici față de istoria orașului, nici față de istoria maghiarimii din București.

Desigur, știm cu toții că este o minciună sfruntată legenda conform căreia „Bucureștiul este cel mai mare oraș unguresc după Budapesta” (totuși, m-a durut faptul că la ultimul recensământ, maghiarimea din București n-a însumat nici măcar zece mii), dar niciodată nu m-a interesat în adevăratul înțeles al cuvântului când, cum și câți maghiari au trăit aici. Oare pentru că mi-a fost instinctual greață de tot ceea ce întotdeauna în final avea șanse să se poticnească inevitabil în acel „trecut eroic”? Oare pentru că, asemenea concitadinilor mei maghiari, n-am trăit niciodată o foarte profundă viață „comunitară”, o viață culturală? Adevărul este că modestele mele cunoștințe s-au rezumat la faptul că orașul a fost fondat cu mai mult de cinci sute cincizeci de ani în urmă de un cioban cu numele de Bucur, precum și la faptul că renumitul cartier Berceni și-a primit numele de la unul dintre generalii care au luptat pentru libertate sub stindardul lui Rákóczy. Ce mai știam pe vremea aceea era că, de exemplu, multe străzi din București se numeau „pod” (Podul Izvor, Podul Mogoșoaia), pentru că încă în secolul trecut străzile mai acătării – dar din cauza asta nu mai puțin noroioase – erau acoperite cu bușteni sau mai degrabă, erau podite. Apoi mai știam că maghiarii se pare că erau aici încă de la întemeierea orașului – devenit mult mai târziu capitală – în persoana călugărilor misionari și a credincioșilor lui Kapisztrán János (Ioan de Capistrano). Recent am aflat că Foișorul a fost construit la sfaturile lui Széchényi István, atunci când a vizitat aceste meleaguri, astfel că nu degeaba cuvântul „foișor” își trage melodicitatea din cuvântul unguresc „folyosó”. Repet, pe vremea respectivă nu știam aceste lucruri, dar fantezia extraordinară a românilor în privința atribuirii unor nume mi-a mobilizat imaginația. Mă captivaseră în special denumirile străzilor, denumiri în care se regăsește fie gingășia, fie expresivitatea vicleană, fie o stare enigmatică – enigmă pe care simțeam că n-am s-o dezleg niciodată. Seara, în timp ce mă plimbam și vedeam denumiri de străzi cum ar fi: Vaporul lui Assan, Căderea Bastiliei, Oborul nou, Teiul Doamnei, Domnița Anastasia... eram copleșit de un freamăt plin de voluptate. Alte denumiri m-au impresionat pînă peste poate. Pentru că unde mai există pe lume străzi care în denumirea lor să conțină calități umane atît de nobile cum ar fi abnegația (str. Abnegației), prietenia (str. Amiciției), plăcerea de a cînta (str. Cîntării), dorința ca toată lumea să aibă noroc (str. Fortunei), gingășia melancolică (str. Duișiei), elegia (str. Elegiei), hărnicia (str. Hărnicieii), idila (str. Idilei), murmurul tăcut (str. Murmurului), strădania pentru perfecțiune (str. Perfecționării), poezia (str.

Poeziei), amintirile (str. Amintirii), meditația (str. Meditației), trilul (str. Trilului), veselia (str. Veseliei) și alte asemenea calități?... Câtă ingeniozitate poetică! Prin denumirile lor, foarte multe străzi aproape că evocă atmosfera micilor orașe. Este adevărat, anii socialismului au născut și denumiri grobiene, dar acum nu despre asta este vorba aici. Ci despre dimensiunea sufletească, despre acea caracteristică eternă a sufletului nostru pe care n-o poate distruge nici marele oraș și nici presiunea omogenizatoare a ideologiei. Aveam impresia că poezia conținută în denumirea străzilor este o creație colectivă, o adevărată poezie populară, generînd, printre altele, senzația că aceasta spune mult mai mult despre locuitorii orașului, inclusiv despre trecutul acestora, decît evenimentele consemnate de „marea istorie”, că spune mult mai mult despre caracterul locuitorilor decît tratatele, de altfel manipulate, care analizează caracterul național. (Desigur, noi, amărîții mutilați care am fost educați conform teoriei materialismului istoric, dresați fiind cu instrumentele aceleiași teorii, nu auziserăm de studiul din 1907 al lui Dumitru Drăghicescu privind „psihologia populară comparată”, studiu intitulat *Din psihologia poporului român* și care a fost apoi reeditat abia în 1996.) Deci, vreau să spun că din asemenea indicii și conotații, din asemenea gesturi metacomunicaționale am reușit să-i cunosc mai bine pe concitadinii mei din capitală decît dacă aș fi realizat diverse studii pe această temă. Sînt absolut sigur de acest lucru, pentru că întregul bagaj de cunoștințe pe care l-am acumulat astfel întotdeauna l-am putut folosi mult mai bine în diferite momente ale vieții decît lecturile mele teoretice.

Aș mai adăuga doar un singur aspect. În anul 1980, după ce locuința noastră de pe str. Colentina, compusă dintr-o cameră și jumătate, a fost distrusă de cutremur, ne-am mutat pe str. Traian. Bucuria mi-a fost înzecită de faptul că – aproape incredibil – perpendicular pe str. Traian, din fața porții noastre pornește Timpul, adică str. Timpului. Ce minunată perspectivă! Una dintre ferestrele biroului meu se deschide înspre timp! Întotdeauna m-a preocupat în mod obsesiv timpul, modul pervers în care se comportă cu noi, ființe umane. Acum însă m-am liniștit din acest punct de vedere – trebuie doar să privesc pe fereastră. Nemaivorbînd că nici celelalte categorii nu sînt foarte departe: străzile Spațiului, Existenței, Eternității și Simetriei. Dar la urma urmei ce este departe în spațiu și în timp? Numai ce simțim noi că ar fi departe.

O (mereu o, mereu și mereu o,...), mirosul timpului

Afirmația mea de la începutul acestui text legată de insuficiențele mele cunoștințe privind istoria capitalei și maghiarii de aici, nici pe departe nu se referă la faptul că n-aș fi dorit, n-aș fi vrut să am cît mai multe. Trecutul oficial nu m-a preocupat, dar eram extrem de impresionat cînd descopeream în romanele lui Mircea Eliade cîte o culoare locală, iar cînd aceasta era pe deasupra și în vecinătatea locuinței mele, rămîneam de-a dreptul extaziat... o, strada Mîntuleasa! – „a mîntui” înseamnă a salva, iar Mîntuitor este cel care salvează sufletele, adică Dumnezeu. O, ce culori, ce sunete, ce parfumuri! Cît de palpitantă poate să fie reconstruirea ambianței culorilor, parfumurilor, sunetelor de odinioară – știu că în Occident există o modă în acest sens!

Chiar dacă nu pînă în trecutul foarte îndepărtat, dar cale de treizeci de ani în urmă, i-aș putea călăuzi pe cititori în lumea mirosurilor, a parfumurilor, a excitațiilor olfactive – desigur, doar cu ajutorul cuvintelor și nici pe departe cu forța sugestivă a

lui Peter Stiskind din celebrul său roman *Parfumul*, roman pe care citindu-l în românește la București mi-a oferit o deosebită satisfacție spirituală. Căluza prin lumea mirosurilor va avea o sarcină ușoară, pentru că în capitală, „istoria mirosurilor” are un caracter permanent, aş putea să spun chiar o continuitate – fiind vorba de mirosul de mîncărică, miros ce inundă instituțiile. Nu ştiu cum se întîmplă, dar absolut indiferent ce ar mânca lucrătorii dintr-o instituție, de-ndată mîncarea respectivă capătă o mireasmă de mîncărică. (Mireasmă? Ar putea să fie chiar şi mireasmă, dacă n-ar avea la bază aburi de ceapă arsă.) Merge omul ca orice muritor să-şi plătească ratele de la casă – respectiva clădire este situată exact în centrul oraşului, fiind vizitată de extrem de multe persoane, deci iată două motive semnificative – şi ce credeţi, cine-l întîmpină? Portarul care mănîncă cu o poftă pantagruelică, baza meniului său fiind formată fără drept de tăgadă dintr-o infinită varietate de ceapă. Dar la urma urmei de ce încep cu bietul om din ghereta clădirii, pentru că fenomenul este prezent deja în stradă – de peretele celui mai vechi spital public din Bucureşti stă rezemată o cerşetoare corpolentă, din „categoria grea”, pe care pînă în prezent n-am văzut-o într-o altă postură decît ghiftuindu-se. Apoi, în interiorul clădirii unde merge amărăşteanu’ să-şi plătească ratele (desigur fiind obligat să orbecăie prin infinitele cotloane ale birocrăţiei), în aer plutesc moleculele unor mirosuri ceva mai variate, ale unor mîncăruri deja mai rafinate.

Da, cred că după ce în bistrouri, în bufete, în restaurante au fost instalate hote, încetul cu încetul numai instituțiile publice mai păstrează urmele olfactive ale nepieritoarelor creații culinare românești. Faptul în sine ar fi chiar impresionant dacă întîmplător n-aş avea prejudecăți – încă de pe vremea cînd, student fiind, mîncam la cantină – față de mirosul de mîncărică, miros în care se regăsesc mirosurile tuturor mîncărilor.

Abia acum, cînd scriu aceste rînduri, realizez că, de fapt, în ghiftuirea de la locul de muncă se regăsesc atît o concepție sănătoasă de viață, cît şi caracteristicile unei personalități puternice. Pentru că de nu puțină forță caracterială şi de nonconformism este nevoie pentru ca o funcționară – fără să-i pese cîtuşi de puţin de cei care stau la geamul minuscul şi murdar al unui ghişeu – în timp ce îmbibă într-o coajă de pîine ultimele picături din *zama* (puternic mirositoare) de sarmale, sau, să dau un exemplu mai pitoresc, cu cîrnatul atîrnat din gură, îl întreabă pe onoratul cetăţean – amărăşteanu’ venit să-şi plătească ratele de la casă – ce anume doreşte. (O, dacă aş avea curaj să-i spun! O, dacă aş avea curajul să-i spun că nu doresc să se ocupe de mine în timp ce are gura plină!) Deşi, poate că fără *zamă* şi fără cîrnat ar fi mai rău. Poate că atunci ar fi nervoasă, ar urla la mine, eventual ar mai pune un zero pe factură.

În instituțiile publice care se ocupă de nemurirea sufletului, deci în biserici, domneşte un miros unitar, pentru ca enoriaşii să perceapă – inclusiv pe căile olfactive – aceleaşi imagini, vise, iluzii, teorii. Instituțiile publice din Bucureşti se bazează, de asemenea, pe forța mirosurilor care generează viața comunitară. Uitînd într-un mod revoltător de acea constatare cu valabilitate şi consistență aforistică, conform căreia, acolo unde există duhoare, nu există respect, iar acolo unde nu există respect, nu poate exista o administrație corectă.

Dar cine vorbeşte aici şi acum despre administrație?

Traducere de Anamaria Pop

Gabriel Andreescu

Continuarea participării UDMR la guvernare – prima fază a democrației consensualiste românești?

Molnár Gusztáv este cel care a pus poate cel mai clar subiectul raporturilor de putere între români și maghiari în termenii unei relații consensuale¹. Această orientare spre o formulă consensualistă rezultă, de altfel, în mod firesc din toată perspectiva sa asupra temei maghiare în context românesc. El propune transformarea Transilvaniei, unde locuiește majoritatea covârșitoare a comunității, într-o regiune „comună” a maghiarilor și românilor de acolo – adică a „transilvanilor” –, astfel ca provincia să-și prezerve valorile civilizatorii prin devoluția ei în cadrul statului român². Dacă Transilvania este spațiul comun a două comunități care se definesc *prin distincția lor față de restul populației României* și dacă acestea urmează să exercite puterea obținută prin devoluția provinciei, atunci trebuie găsită o regulă de împărțire a ei. Se pune întrebarea care este regula optimă, într-o regiune în care există două comunități avînd o viață comunitară relativ separată și aflate în proporții (22%-78%) care permit intrarea lor în competiție³. Cred că Molnár Gusztáv are perfectă dreptate să prefere regula consensuală – dacă este și posibilă – algoritmului pur democratic, care atribuie puterea majorității. Spiritul a ceea ce trebuie făcut este descris precis de către Molnár: „Această democrație prin consens, care caută armonie, vrea să rezolve conflictele prin cooperarea diverselor elite, și nu prin decizie majoritară”. Este, fără doar și poate, absolut nefiresc ca o majoritate de 50% plus unu să poată lua orice decizie asupra sortii unei minorități de 50% fără unu. Dar nefiresc este și atunci cînd o comunitate de 80% poate face abstracție de o comunitate de 20% despre care cunoaște destul de puțin și de a cărei soartă nu-i pasă prea mult.

Problema tezei lui Molnár Gusztáv este că devoluția Transilvaniei pare – în orizontul de timp relevant din punct de vedere politic – cu totul iluzorie și, ca urmare, planificarea regulilor de administrare a devoluției cu totul gratuită. Dacă există o problemă consensualistă, atunci ea ar putea avea în vedere comunitatea maghiară din România în raport cu populația românească – și nu comunitatea maghiarilor transilvani în raport cu comunitatea românilor transilvani. Depășind scara comunitară, vedem însă cât de mult se schimbă logica a ceea ce se poate face și deci, a ceea ce se va căuta a fi făcut. Într-un fel se pune problema negocierii între reprezentanții unor comunități aflate în raportul de unu la patru, unu la cinci⁴, altfel pentru un raport de 7 la 100⁵. Este una să rezolvi temele unei populații de 7,7 milioane de locuitori, alta, ale uneia de 23 de milioane⁶. În sfârșit, dacă poți imagina (forțând lucrurile) că „românii din Transilvania” s-ar putea vedea reprezentați, în chestiuni de ordin specific comunitar, de către „o anumită elită”⁷, această presupozitie mi se pare cu totul lipsită de sens pentru „românii” din România.

Un spațiu îngust dar foarte important

Iată de ce spațiul de negociere inter-comunitară, în România, este foarte strîmt. El se reduce, de fapt, la micul dar importantul spațiu de negociere dintre coaliția majoritară și reprezentanții minorității maghiare *afia timp* cît această comunitate își va legitima o unică formațiune a sa. Ce poate oferi majoritatea? Acceptarea, respectarea și, eventual, dezvoltarea unui proiect comunitar maghiar, incluzînd, eventual, o reprezentare maghiară în spațiul instituțional.

Atît substanța cît și garanția înțelegerii inter-comunitare – dacă o punem în acești termeni – este participarea formațiunii reprezentative minoritare la guvernare. Dacă: (i) există un număr de obiective considerate centrale de către minoritate și acestea sunt acceptate; (ii) este asigurat beneficiul de participare instituțională la guvernare; (iii) subiectele negociate sunt în principal de ordin etno-cultural și nu ideologic; (iv) colaborarea la coaliția guvernamentală rezultă dintr-o motivație etno-politică și nu din necesitatea pur pragmatică a obținerii puterii, atunci putem vorbi despre realizarea unei înțelegeri inter-comunitare.

Un exemplu „clasic” este statutul minorității suedeze din Finlanda unde Partidul Popular Suedez s-a aflat aproape constant, după război, în coaliția guvernamentală. Bakk Miklós are dreptate să observe că acesta „nu îi ține [pe suedezi] uniți în același fel în care o face UDMR” și că „armonizarea intereselor suedeze nu are loc în interiorul Partidului Popular Suedez și printr-un corp special (...) Parlamentul Suedez din Finlanda”⁸. Ceea ce înțeleg eu de aici este însă faptul că, pe de o parte, Finlanda nu este România [sau invers⁹], pe de altă parte, că este greu să tratezi aranjamentul numit mai sus – constanța participării la guvernare – drept „un model consensual”¹⁰. Presupozitia unei democrații consensuale este că regula ca atare a fost acceptată, ceea ce se negociază mai departe este doar substanța consensului. La noi lucrurile arată diferit. Ceea ce are astăzi de negociat comunitatea maghiară *prin participarea la guvernare*, nu este numai substanța, ci însăși asumarea regulii consensuale, a păstrării locului în guvern în ciuda varietății ideologice a partidelor românești majoritare.

Patru întrebări – patru răspunsuri

Aș sistematiza puțin problemele pe care le ridică tema unui aranjament de participare a UDMR la un guvern PDSR și coloratura sa consensuală: (a) dacă este posibilă în principiu o asociere între cele două formațiuni; (b) dacă este și realistă; (c) dacă asocierea este rațională; (d) dacă definește un fenomen consensual.

(a) Asocierea PDSR-UDMR este posibilă în măsura în care proiectele pregătite de PDSR pentru guvernare nu intră în conflict cu obiectivele UDMR. În acest moment există un program al (sigur) viitorului partid de guvernământ ce ne poate oferi răspunsul la întrebare. PDSR a lansat programul său de guvernare în luna octombrie 2000, într-un moment când sondajele arătau, practic toate, o victorie zdrobitoare a partidului. Ultimele detalii ale programului au fost definitivare în zilele premergătoare lansării, cu siguranța faptului că acesta ar fi și un proto-program de guvernare. Aceste afirmații sunt cu atât mai valabile în ceea ce privește capitolul referitor la domeniul minorităților naționale.

Programul conține declarații formale de genul: „Protecția minorităților naționale va fi realizată prin asigurarea posibilităților pentru manifestarea liberă și deplină a tuturor minorităților, a respectării drepturilor omului, în conformitate cu angajamentele României de integrare europeană și euro-atlantică” dar și oferte concrete: „PDSR va acționa pentru continuarea și dezvoltarea inițiativelor instituționale și legislative din ultimul deceniu”. Este o trimitere implicită la câteva teme legislative rămase în suspensie, precum legea administrației locale. Tema instituțiilor care vizează discriminarea ar deveni și ea o chestiune la care PDSR ar fi în situația să dea un răspuns.

Iată formularea: „PDSR va acționa pentru dezvoltarea diversității culturale în folosul întregii societăți, în scopul excluderii apariției unor curente de orientare extremistă care promovează intoleranța și ura interetnică”. Nu poate fi trecută cu vederea. A vedea diversitatea etno-culturală ca o valoare ce este pusă în contrapunct cu atitudinile extremiste reprezintă un fel de declarație privind atitudinea față de un partid anti-maghiar cum este România Mare. Teza pare a fi întărită de către o altă idee: „În concepția PDSR, minoritățile sunt pentru orice țară o mare resursă. Un bun management al acestei resurse este o cale de a servi în egală măsură dezvoltarea identității minorităților, cât și o cale de a garanta cooperarea interculturală. Acest model poate fi definit, ca un model civic-multicultural”.

Ideea unui „management al diversității etnice” sugerează o viziune de tip-inginerie socială care nu-și are locul în acest domeniu. Dar conceptul unui „model civic multicultural” este ceva nou în programele partidelor politice. Interpretarea dată este în linii mari corespunzătoare: asigurarea unui cadru comunitar favorabil dezvoltării fiecărui model cultural; transferul către majoritate a valorilor culturale ale minorităților; gestionarea diversității, a tensiunilor și a distorsiunilor ce pot să apară la un moment dat, astfel încât să poată fi prevenite conflictele. Nu este clar în ce măsură însuși PDSR este conștient de anvergura pasului doctrinar pe care l-a făcut.

PDSR mai are în vedere lărgirea cadrului existent pentru reprezentarea minorităților în structurile de decizie și administrare și asocierea lor la actul de guvernare. Referirea la maghiari este explicită. Lor le promite lărgirea cadrului existent al învățământului, interconectarea și integrarea problemelor culturale în limba maghiară la radio și televiziune, asigurarea condițiilor pentru folosirea limbii materne în

activitățile publice. Ideea garantării unei corecte reprezentări în structurile socio-profesionale constituie o altă asumare a unor responsabilități concrete.

Știm cu toții că programele de guvernare pot fi un petec de hîrtie. Se pot da exemple de declarații ale liderilor PDSR care au spus cu totul altceva despre atitudinea viitorilor lideri naționali față de tema maghiară. Referirile recente ale lui Ion Iliescu la motivația separatistă a universității maghiare arată cît de suspicioși trebuie să fim față de PDSR. Dar existența capitolului despre minorități în programul amintit oferă un spațiu perfect pentru negocierea condițiilor unei viitoare coaliții. La nivel de principiu, nu văd cum UDMR ar putea nega astăzi prezența unei porți deschise pe care să intre, dacă vrea.

(b) Dacă nu există un obstacol teoretic, se poate trece la tema obstacolului practic. Bakk Miklós face următoarea observație în articolul citat: „opțiunile de bază ale UDMR nu pot fi dizolvate în orice formă de coaliție sau parteneriat politic”. Aceasta și pentru că „electoratul UDMR – deși nu a renunțat la identitatea sa etnică – nu se mai mulțumește cu un program construit pe logica «autoapărării»”. Din nou, el are perfectă dreptate la nivel general – desigur, nu orice tip de coaliție este posibilă – și este acoperit la nivel real – vezi votul maghiarilor la alegerile locale. Dar argumentele lui Bakk Miklós nu demonstrează imposibilitatea unei alianțe *anume* cu PDSR. Apoi – și aceasta este problema principală – mingea se află, ca să spun așa, în „curtea comunității maghiare”. Reușesc sau nu maghiarii din România să se pună de acord asupra unui proiect de parteneriat cu formațiunile politice românești – oricare – care să le permită garantarea intereselor comunitare? Impun sau nu anumite forțe interne UDMR o linie radicală față de PDSR prin amenințarea cu spargerea Uniunii, capturînd astfel o altă linie politică ce ar dori continuarea guvernării? Nu știm. Ne aflăm în fața unor detalii ale vieții interne UDMR și ale relației formațiunii reprezentative cu comunitatea de la care își trage voturile. Dacă lansarea unei astfel de strategii este considerată *realistă* de către unii lideri ai acesteia, iată un lucru care se poate ști doar din interiorul Uniunii. Pe de altă parte, „realismul” într-o astfel de situație nu poate fi perceput *a priori* de către actori. Doar experiența promovării concrete a unei opțiuni îți spune dacă ea avea sau nu șansă (și nici atunci în totalitate, atît de mult contează un proiect social pe mici detalii). Iată de ce prima întrebare pe care este firesc să și-o pună liderii maghiari ar fi în ce măsură opțiunea este sau nu rațională. Apoi, dacă ea poate fi „suportată” de comunitate.

(c) Deci, marea întrebare se referă la raționalitatea opțiunii UDMR, de a oferi maghiarilor din România proiectul unui statut partenerial față de români, recunoscut prin constanța participării la guvernare. Mi se pare ciudat faptul că mulți dintre criticii „inconfortabilei alianțe” nu remarcă faptul că de abia prin asta maghiarimea ar deveni o comunitate „fondatoare” a statului, în sensul gîndit de proiectele sale vechi¹¹. Mi se pare și mai ciudat să vezi mulți maghiari punînd la îndoială succesul participării la coaliția majoritară între 1996-2000. Lista ameliorărilor legislative, instituționale, avantajelor practice, în planul mentalității publice și a relațiilor internaționale este atît de mare încît, în ciuda frustrărilor pentru lucrurile dorite și nerealizate, doar o rupere serioasă de realitate poate nega avantajele participării UDMR la guvernare. Maghiarii trebuie să aibă în vedere mai ales acest raționament: formațiunile politice românești pot să facă apel la logica alternanței la putere, mizînd pe erodarea partidelor guvernamentale și „eliberarea” locurilor pentru opoziție. Desigur, această logică este

cu totul irelevantă pentru minoritatea maghiară. „Rațiunea” aflării în opoziție ar trebui susținută mult mai convingător decât se întâmplă astăzi¹².

Este adevărat că există o problemă a „demnității” participării la guvernare alături de un partid care a avut în trecut manifestări de multe ori respingătoare – unele, expresie a unui anti-maghiarism jignitor. Aș susține că măsura demnității este dată de măsura proiectului pentru minoritatea maghiară. A gândi comunitatea ca un partener al definirii și garantării identității multiculturale a statului român mi se pare mai mult decât suficient.

(d) Dacă este depășită și această ultimă fază, ar mai rămîne să vedem în ce măsură rămînerea UDMR la guvernare după alegerile din toamna anului 2000 arată existența unui model consensualist. Desigur, aceasta ar însemna infiriparea unei înțelegeri consensuale a raporturilor dintre comunitatea maghiară și comunitatea română. Dar nu cred că putem vorbi despre consensualism dacă însuși principiul de administrare a puterii publice este pus la îndoială la fiecare nouă rundă de alegeri și la fiecare moment mai delicat al afirmării drepturilor minorităților. Iată de ce, pregătirea unui obiectiv consensualist prin asocierea la noua guvernare ar trebui să găsească UDMR cu o listă foarte clară de cereri dar nu mai puțin, cu o definire clară, și pentru ea și pentru parteneri, a unei noi reguli a jocului politic din România. Are UDMR de propus comunității maghiare, înaintea alegerilor de la 26 noiembrie, un nou proiect? L-aș cita pe *Salat Levente*, nu pentru a-l susține (nu am o astfel de legitimitate) ci datorită ethosului impresionant al comentariului său: „Deciziile insuficient cumpănite, purtînd pecetea voluntarismului politic și a unui nivel teoretic îndoielnic, vor determina și în viitor un comportament al reprezentanței politice a maghiarimii din România făcînd abstracție și mai departe de avertismentul lui Bibó, anume că democrația autentică nu se poate baza pe temeri care se întrețin reciproc”¹³.

Note:

1. MOLNÁR Gusztáv preferă însă termenul „consociativ”: Șansele democrației consociative în Transilvania, *Provincia* nr. 6, 2000. Pînă acum, referirile în limba română la volumul lui Arend LIJPHART, *Democracy in Plural Societies* (1977) au folosit traducerea „consociaționism”. Recenta carte a lui LIJPHART, *Modele ale democrației* (1977), Polirom, 2000 utilizează termenul „consensualist”. Aș prefera acest termen.

2. MOLNÁR Gusztáv, Problema transilvană, în Gabriel ANDREESCU, MOLNÁR Gusztáv (eds.), *Problema Transilvană*, Editura Polirom, 1999, pag. 12-40.

3. Tendința intrării în competiție dintre două sau mai multe comunități naționale se poate verifica și din existența conflictelor. Acestea sunt mult mai numeroase acolo unde proporțiile se apropie și foarte rare acolo unde minoritățile sunt covîrșite numeric de majoritate.

4. Conform recensămîntului din 1992, este de fapt vorba despre 1.603.923 maghiari la 5.684.142 români (VARGA E. Árpád, Limbă maternă, naționalitate, confesiune. Date statistice privind Transilvania în perioada 1880-1992, în *Fizionomia etnică și confesională a regiunii carpato-balcanice și a Transilvaniei*, Odorheiu Secuiesc, 1996, pag. 83-133.

5. În schimb, în context etno-cultural, se păstrează o problemă de fond, indiferentă la scară: perpetuarea majorității, așa cum nu se întâmplă în cazul segmentării ideologice a spațiului politic între majoritate-opoziție – unde funcționează regula alternanței.

6. Nu este deloc ciudată funcționarea sistemului consociativ în țările mici, precum Olanda, Belgia sau Elveția.

7. Presupoziția este de fapt formală. Ea ar fi contestată de o lungă listă de fracturi în interiorul societății românești transilvane, dintre care una, radicală, era notată tot în numărul din octombrie al *Provinciei* de către Ovidiu PECICAN: fractura dintre o majoritate „care continuă să fie profund ancorată în logica și ritualurile de clan ancestral, o logică tribală” și o minoritate care „a descoperit individualismul burghez și raționalitatea carteziană ... căutînd să construiască un alt tip de solidaritate”.

8. BAKK Miklós. Modele și alternative, *Provincia* nr. 6, 2000.

9. Există un sens „tare” ale acestei ironii, pe care îl găsim în *Modele ale democrației* (p. 278), al lui LIJPHART: „democrația consensualistă s-ar putea să nu fie capabilă să prindă rădăcini și să înflorească dacă nu este susținută de o cultură politică consensualistă.”

10. Acesta este și motivul pentru care, în articolul susținînd prima dată importanța participării UDMR la guvernare în ciuda schimbării majorității politice, nu am vorbit despre „consensualism” (Gabriel ANDREESCU, Alegerile local și definirea unui alt joc politic, *Provincia* nr. 3, 2000).

11. „Fondatoare” în sens metaforico-simbolic, nu juridic.

12. Chiar dacă maghiarii se gîndesc la perspectiva unei federații europene în care granițele să fie absolut transparente, ei nu vor scăpa de constrîngerea negocierii în interiorul statului român – întrucît prin însăși logica definițională a unei federații, componentele federației nu pot fi în niciun caz supuse unui proces de redefinire teritorială, așa cum se poate face cu unitățile administrației locale. (William H. RIKER, *European Federalism. The Lessons of Past Experience*, în Joachim Jens HESSE and Vincent WRIGHT (ed.), *Federalizing Europe? The Costs, Benefits, and Preconditions of Federal Political Systems*, Oxford University Press, 1996).

13. SALAT Levente, Starea de spirit a maghiarimii din România, *Provincia* nr. 7, 2000.

Marius Cosmeanu

Deja-nu

Scriu aceste rînduri la cîteva ore de la încheierea oficială a campaniei electorale. Tabloul politic care se prefigurează (cel puțin) pentru următorii patru ani, așa cum ni-l arată ultimele sondaje, este unul dezarmant și grotesc în același timp. (E și greu să găsești termenii de comparație potriviți pentru sentimentele pe care ți le provoacă o astfel de imagine. Pe cine să invoci? Pe Kafka? Goya? Orwell? Pe toți trei?) A spune că ne întorcem în trecut este prea puțin. După mineriada de „primăvară-iarnă” din 1999, scriam că „am fost iarăși ce am fost”. Acum avem toate „șansele” să devenim mai mult decît atît... (Dacă ar fi să completăm rubrica *Jurnal din infern* a celor de la *Academia Cațavencu*, am putea spune că la ora asta, acolo sus, pardon, acolo jos, e bal mare: tovarășii au cumpărat deja șampaniile.)

Riscul ca România să se îndrepte cu adevărat „într-o direcție greșită”, adică să rateze obiectivul maximal pentru următorii 5-10 ani – integrarea euro-atlantică – este acum mai mare. Clasa politică românească va da pe 26 noiembrie un test care s-ar

putea să fie istoric. E clar că miza acestui scrutin nu o mai constituie câștigarea alegerilor de către unul sau altul dintre partide, de către unul sau altul dintre candidați, ci însăși democrația. Tocmai pentru că e fragilă. Procentajul nesănătos de mare pe care-l are PDSR în opțiunile electoratului, ascensiunea nu mai puțin patologică a PRM și faptul – de o perversitate socială tipică – prin care, peste două săptămîni, intelectualii care au cerut retragerea din cursa prezidențială a unuia din candidații cu șanse pentru a opri calificarea în turul doi a lui C.V. Tudor, se vor afla în situația de a-l vota pe candidatul PDSR (mă și întreb dacă Ion Iliescu va putea suporta catarsisul acestui „supliciu”), sînt toate semne ale unui sistem politic instabil. Paradigma politică românească a ultimului deceniu își culege astăzi „roadele”. Incapabilă de a se schimba în interior, clasa politică nu poate aduce schimbări nici la nivel societal (principalii candidați la președinție, mai puțin candidații UDMR și PRM, au făcut parte, într-un fel sau altul, din structurile PDSR, de unde și aventura „vadimiană” – bazată și pe saturație – pe care ne-o propune, iată, aproape un sfert din electoratul care se prezintă la vot).

Am făcut această introducere pentru a așeza oarecum în context ideile cuprinse în rîndurile de mai jos, considerînd prezentul politic prea pregnant pentru a face abstracție de el.

Mi-am propus ca prin acest articol să completez opinia colegilor mei în problema legată de oportunitatea/inoportunitatea înființării și existenței unui partid regional care să reprezinte interesele Transilvaniei și ale Banatului (în accepțiunea lor din limbajul comun, chiar dacă Ovidiu Pecican* are dreptate atunci cînd susține că din punctul de vedere al implementării unui asemenea proiect, este nevoie de o diferențiere mai nuanțată a regiunilor din zona intracarpatică). Datorită însă spațiului redus pe care economia acestui număr mi-l oferă, voi puncta doar cîteva idei principale, urmînd ca în numărul următor ele să fie completate și detaliate.

Mai întîi, aș reaminti că problema înființării unui partid/organizații într-un sistem democratic, chiar și instabil, după cum aminteam, este o problemă de opțiune. Nu văd prin ce – cu toată naivitatea pe care aș putea-o sugera – poate fi un partid regional (de fapt, precedentul moldovean există deja, asta în ce privește România!), mai inoportun în momentul de față decît partidele care, prin programele, simbolistica și discursul lor continuă – „meritoriu” – mentalitatea dominantă a perioadei comuniste. Din contră (în fond, una din rațiunile pentru care un astfel de partid ar lua ființă ar fi tocmai contrabalansarea reflexelor de gîndire, comportament și limbaj politic ale acestora). Nu văd prin ce, înființarea unui partid regional ar aduce neapărat apă la moara celor două partide care iau azi împreună aproape două-treimi din voturile electoratului. Aș merge chiar mai departe. A spune că un partid regional al ardelenilor și bănățenilor este contraproductiv, e ca și cum am fi spus înainte de 1989, că Paul Goma, Dorin Tudoran, Doina Cornea sau Mircea Dinescu, pentru a aminti doar cîteva exemple de vertebralitate de atunci, ar fi făcut jocul sistemului de atunci. Și nu sînt convins că proporțiile trebuie păstrate.

Pe de altă parte, unul din principiile de psihologie socială legate de construcția socială a realității – cel al lui Thomas – spune că lucrurile devin reale prin definirea

* Ovidiu PECICAN: Partid transetnic sau forum civic?, in *Provincia*, nr. 6.

lor ca atare. Ce vreau să sugerez cu asta? Apariția unui partid transilvan pe scena politică românească, într-adevăr, nu pare posibilă în momentul de față pentru că nu există încă suportul social necesar ca acest lucru să se realizeze. Spun suportul *necesar*, deoarece ar fi o greșeală să credem că, în cazul unui referendum despre, să zicem, oportunitatea unei autonomii regionale, această problemă nu ar avea aderenți (și în condițiile unei campanii prealabile). Iar acest suport, pentru a elimina eventualele temeri nejustificate, n-ar veni doar din partea comunității maghiare.

Rostul unui spațiu public cum e cel propus de *Provincia* tocmai acesta cred că este: de a dezbate o problemă din vocabularul termenilor tabu ai lexicului politic românesc. Până la capăt. Adică până la clarificarea și găsirea unui răspuns, fie el pozitiv sau negativ, în funcție de varianta pentru care optăm fiecare. Verificarea valabilității răspunsului ales, prin urmare a oportunității existenței unui astfel de partid poate fi făcută doar în cunoștință de cauză, de către cei pe care problema transilvană îi privește direct.

Că un astfel de partid este sau nu de dorit, că el produce tensiuni... Repet, într-o societatea în care *șapul ispășitor* și *capra vecinului* sînt la ele acasă, nu cred că „problema transilvană” e mai mult decît un pretext. Temerile privind integritatea națională sînt, am mai spus-o, numai de partea acelor care nu ne cunosc. La urma urmei, problema este în felul lor de a gândi, în cultura lor politică și în felul în care consideră să respecte sau nu valorile democrației. Lipsa aceasta de încredere față de românii ardeleni (ce să mai spun de maghiari, care din acest punct de vedere nici măcar cetățeni *second hand* nu sînt) este dovada nu numai a necunoașterii, dar trădează o mentalitate de panoptic foucaultian. A fi ardelean/bănățean este perfect compatibil cu calitatea de român sau maghiar (nu așa cum încercau să ne arate zilele acestea mai marii în talk-showurile televizate, în speță, domnii Florin Călinescu și Marius Tucă, atunci cînd nu-și puteau explica de ce un Frunda György, respectiv Sabin Gherman au o atît de puternică identitate regională). Ardealul fără ardeleni, butada lui Brătianu, își păstrează încă, cel puțin în Vechiul Regat, actualitatea.

Bakk Miklós

De la origini la începuturi

Consider că cele mai utile scrieri de pînă acum ale *Provinciei* sunt articolele semnate de Marius Cosmeanu și Ovidiu Pecican¹. Ambele vorbesc despre rațiunile pentru care a fost conceput de fapt acest proiect de realizare a unui spațiu public comun, adică despre răspunsul la întrebarea: ce să facem cu *ardelenitatea* care zace sub forme diferite în noi. Ele grăbesc definirea mai clară a spațiului nostru de acțiune, a posibilităților tematice și a alternativelor strategice, iar prin aceasta, cred, conduc inițiativa noastră de la origini la începuturi, de la presupuneri la fapte.

În cele ce urmează doresc să discut două probleme. Mai întâi, consider că e important să vedem cum percepem „problema transilvană” în cadrul dezbaterii declanșate. În al doilea rând, aș dori să schițez care sînt concepțiile strategice care au fost fundamentate pînă acum de percepții ale „problemei transilvane”.

Între a fost și va fi

În credoul *Provinciei* (*Ce vrem, Provincia* nr. 1, aprilie 2000) – născut în urma unor compromisuri îndelung finisate și a mai multor armonizări ale textului – sînt puține reperele din care să aflăm ce fel de Transilvanie ne dorim. În scurtul text programatic realizat cu dicționarul democrației, figurează de fapt – dincolo de afirmațiile principale pur valorizatoare – două obiective: 1. am dori să facem din Ardeal un centru; 2. vrem o ardelenitate care să poată îngloba tradițiile și identitățile diferite într-un sistem consociativ modern. Acesta este „sîmburele tare” al *Provinciei* și se pare că abia acum am ajuns în faza în care, pe lîngă acest program, să formulăm și cîteva concepții strategice.

Operaționalizarea ideilor referitoare la ardelenitate nu este însă ușoară, deoarece – după cum reiese și din dezbateră pe tema literaturii transilvane – Transilvania, ca entitate simbolică și teritorială, și ca și concept istoric este percepută și înțeleasă în mod diferit. Mai exact, percepem diferit tocmai „problema transilvană”. După cum văd eu lucrurile, în această percepție diferită se amestecă de fapt trei categorii ale imaginii despre Ardeal, trei nivele ale percepției ardelenității.

Înainte de toate avem o ardelenitate *in vitro*, care reprezintă ardelenitatea istoriilor oarecum deja încheiate. Aceasta formează corpul istoriilor care se contrazic una pe alta și despre care trebuie neapărat să vorbim, și care – la nivel discursiv – sînt istorii care trebuiesc „discutate-divulgate reciproc”. În schimb, din punctul de vedere al problemei noastre, ele au în comun faptul că sînt greu de actualizat, cu alte cuvinte sînt greu de transpus în perspectiva constructivă pe care și-a asumat-o *Provincia*. Sursa acestei dificultăți o constituie desigur faptul că punctele de vedere naționale, care diferă în abordarea istoriei Ardealului, au dus la o depozitare destul de diferită a modelelor. Prin ieșirea sașilor din conviețuirea româno-maghiaro-săsească, formele istorice (medievale) ale consociației prezintă mai puțin interes în zilele noastre, iar raportul dintre tradiția ideii maghiare a principiului legitimității dreptului public și punctul de vedere național-civic (emancipator) românesc din secolul XIX se pune și azi în termeni contradictorii. Totodată, o altă problematică a ardelenităților percepute ca istorie încheiată este că ele ridică praguri senzoriale diferite în fața percepției lor actuale.

Un lucru este însă cert: faptul că ardelenitatea *in vivo* – celălalt nivel al percepției ardelenității – percepută ca prezent este mult mai refractară față de punctul de vedere constructivist. Problema centrală a acestei respingeri, care de altfel poate fi argumentată sociologic și economic cu nenumărate date – este că hegemonia comunistă a șters definitiv caracteristicile sociale și civilizatorii care dădeau specificitatea Transilvaniei și, prin urmare, ardelenitatea modernă ca strategie regională și-a pierdut fundamentele.

Formularea sceptică a lui Sorin Mitu² pleacă de la spectacolul pe care îl oferă prezentul (care înseamnă – după cum vedem – și rețrăirea trecutului comunist), acest

aspect reieșind și prin unele elemente ale dezbaterii despre literatura transilvană. Problema ardelenității – spunea Egyed Péter – este că atributului «ardelean» nu i se asociază nici o valoare, pentru că – de exemplu – nu ne referim la nici o calitate atunci cînd spunem: rețea de șosele ardelen³. Cu toate acestea au apărut cîteva scrieri importante pentru noi, la limita dintre ardelenitatea *in vitro* și cea *in vivo*. Mă gîndesc aici, printre altele, la eseul *Provincia ratată* al lui Alexandru Cistelean⁴.

Pentru programul *Provinciei* însă, cel mai important punct de vedere este cel constructivist, al ardelenității *in statu nascendi*. Aceasta se bazează și ea pe realități, dar pe realități care sunt părți ale unor evoluții, și din acest motiv ele pot fi interpretate și sînt de interpretat, însă tocmai prin aceasta ele devin elemente care largesc imaginarul politic și astfel, constructivitatea de care este atîta nevoie. Printre realitățile acestei ardelenități *in actu/in statu nascendi* putem enumera – de exemplu – datele geografiei electorale, mult mai dezvoltata societate civilă transilvană (lucru demonstrabil și statistic), sfera administrației locale cu relații occidentale mult mai vaste, harta investițiilor străine etc. Prin urmare, această constructivitate este singura cale prin care și trecutul „încheiate” pot fi puse într-un fel în legătură.

Strategii consociative și UDMR

Tot ceea ce Molnár Gusztáv descrie ca model în studiul său *Șansele democrației consociative în Transilvania* (*Provincia*, nr. 6, oct. 2000), pare, la o primă citire, fără îndoială iluzoriu. Dacă însă îl proiectăm asupra ultimilor zece ani ai UDMR, în mintea multora dintre noi s-ar putea naște următoarea idee: că istoria ne duce cîteodată, fără să ne dăm seama, chiar în pragul alternativelor.

Un observator atent poate lesne vedea că la sfîrșitul ciclului guvernamental 1996-2000 s-au conturat deja, în mare, cele trei strategii pe care le-a urmat UDMR în ultimul deceniu. Mă grăbesc să fac clarificările de rigoare: denumirea de strategie nu o folosesc în sens general, în accepțiunea sa introdusă de limbajul jurnalistic și conform căreia prin strategie înțelegem scopuri sau obiective concepute – sau cel puțin exprimate discursiv – pentru a fi realizate pe termen lung.

Pentru că strategiile UDMR nu apar doar în obiectivele care figurează în programul ei. În parte este vorba de strategii mascate (în sensul că nu sunt conștientizate), a căror „materie primă” este în mică măsură de natură rațională: ele sînt formate de acele credințe, norme și opinii pe care nu le prea întîlnim în discursul public. Funcția obiectivelor propuse de UDMR nu este doar aceea ca, prin forța mobilizatoare a unei imagini de viitor comune, să facă din comunitatea maghiară din România un electorat unitar (funcție ideologică), ci și de a asigura mijloacele prin care elita – pe seama jocului fin al producerii și dezamorsării tensiunilor – să poată stăpîni această identitate colectivă existentă.

Sînt două strategii care pot fi legate de părți textuale din programul UDMR.

Prima este *strategia autonomiei naționale*; aceasta este prezentă în documentele UDMR practic din 1992 încoace. Scopul autonomiei, după cum în ultimii opt ani acest lucru a și fost concluzionat de elita UDMR, chiar dacă este legitim în termeni democrațici, el nu este un obiectiv realist. În interiorul UDMR acest lucru a dus la apariția unor linii de clivaj specifice, cu valoare principială: un soi de împărțire între

pragmatici și idealști în ce privește tipurile de discurs și de atitudini. Tematizarea ei ideologică se concretizează prin opoziția „moderați”/„radicali”. În ce privește funcția strategiei autonomiste, în ultima perioadă ea a servit de fapt două scopuri: a) a reprezentat un instrument critic, care în comparație cu practica politică existentă s-a putut oricând valorifica; b) a fost o epistemă (punct de pornire al oricărei tematizări), la care a putut face referire orice inițiativă de reformă organizațională. Este clar deci, de ce strategia de autonomie s-a transformat în cadrul UDMR într-o „strategie de opoziție”.

Cealaltă strategie legată (și) de program: *strategia regională transilvană*. Ea a fost inclusă în programul Uniunii la congresul UDMR din 1999, de la Miercurea Ciuc, program care a fost lărgit de această dată cu un singur nou capitol – cel referitor la interesul regional al Transilvaniei. Chiar dacă nu e un capitol foarte bine elaborat, ideologii lui au scos totuși în evidență un aspect: că strategia regională înseamnă pentru Uniune ieșirea, pe baza intereselor regionale, din cadrul actual al parteneriatelor posibile. Această strategie, spun ei, va fi verificată de dinamica regională ce se va dezvolta – în urma primirii Ungariei în Uniunea Europeană – la granițele de est ale UE, aducând astfel „în față” nu doar „elita regională” a UDMR (a cărei formare o putem deja observa în rețeaua de legături existentă între elita administrativă și sfera întreprinzătorilor din provincie), dar și elitele transilvane cu interese similare din restul partidelor.

Se poate deja observa că ambele strategii depășesc într-un fel sau altul structura actuală a statului român. Din punctul de vedere al UDMR, autonomia națională și regionalismul transilvan se bazează pe considerentul că integrarea maghiarilor din România poate deveni realitate numai dacă și structura de drept public a statului român va oglindi realitatea istorică, și anume că aici trăiește o comunitate maghiară semnificativă și care se consideră autohtonă. Prin urmare, statul român, atît din punctul de vedere al instituțiilor de drept public cît și al bunurilor simbolice oferite cetățenilor, trebuie să țină cont de prezența comunității maghiare.

Concepțiile (naționale) despre autonomie se leagă în mare măsură de proiectele elaborate în perioada dintre cele două războaie mondiale (în care apare și ardelenitatea *in vitro*). Obiectivul apărut în capitolul de program al UDMR privitor la regionalismul transilvan este însă mai apropiat de concepția formulată în cîteva din scrierile *Provinciei*, avînd așadar în vedere o ardelenitate care trebuie construită.

Strategii consociative și societăți pilon

Cea de a treia strategie am putea-o numi *strategia consociativă*⁵. Și aceasta a cîștigat teren tot prin participarea la guvernare a UDMR. În realitate însă, ea a devenit o temă de dezbateră și pentru opinia publică⁶ în ultimele două-trei luni, cînd șansele unei coaliții UDMR-PDSR au oferit posibilitatea a numeroase prognoze. Prin participarea UDMR la guvernare s-a putut verifica nemijlocit legitatea – cunoscută deja în democrațiile occidentale – conform căreia „sistemele politice parlamentare devin părți organice și integrate ale sistemului instituțional al statului”⁷. Pentru alegătorii maghiari din România, aceasta s-a manifestat prin tensiunea creată de diferența dintre acest stat român, „nelegitim”, care nu le aparține, și „partea legitimă” din el, UDMR-ul. Pentru elita UDMR, este vorba în schimb de tensiuni oarecum productive, a căror rezolvare constituie o problemă continuă, am putea spune chiar zilnică. Și felul în care

este rezolvată această problemă – se pare – este identic cu încercările de formare și consolidare a societăților cunoscute în științele politice sub denumirea de „societăți pilarizate” (din engl. *pilarization* – n. tr.).

În esență, nu e vorba de altceva decât de nivelul social al funcționării modelului consociativ al lui Arend Lipjhart, preluat și de Molnár Gusztáv. În privința țărilor europene divizate în ce privește subculturile politice, bunăoară Olanda, Belgia sau Austria⁸, la rădăcinile divizării lor politice întîlnim grupurile culturale, clar demarcate unele de altele. În același timp, putem observa că elementele „moi” (atitudini, ideologii, concepții despre lume) ale subculturii politice (identitate de grup) sînt întregite și menținute de grupul respectiv printr-o organizare (instituțională) „dură”. Subculturile politice se organizează în *piloni* (sociali) care, „...reprezintă rețeaua de partide, de sindicate, instituții media, cluburi, organizații de tineret, de petrecere a timpului liber sau de altă natură, care se îngrijește de nevoile comunitare ale membrului de partid de la vîrsta tinereții pînă la bătrînețe, integrîndu-l în partid, satisfacîndu-i nevoia de întovărășire și izolîndu-l de membrii altor subculturi politice⁹. Pilonul este acea sub cultură care face posibil, prin structura sa organizațională integral instituționalizată și armonizată ierarhic, ca membrii săi să poată activa în toate domeniile vieții prin instituțiile care îi aparțin, realizînd prin aceasta și o recunoaștere a sa, din partea fiecărui actor politic, ca entitate de sine stătătoare și creatoare de societate¹⁰.

Modelul politic format în societățile pilarizate funcționează pe baza unor compromisuri care nu pun în pericol identitatea subculturilor. Cu alte cuvinte: consensul dintre piloni și ordinea distribuirii bunurilor publice între subculturi sînt date de compromisul dintre elitele care le reprezintă.

Deci, prin participarea la guvernare, UDMR – al cărei electorat tinde să funcționeze ca o astfel de comunitate subculturală – a pornit de fapt pe un drum trasat de o strategie consociativă latentă, netematizată.

Numai că întrebarea care se pune este dacă aceasta ajunge pentru ca în cadrul instituțional actual să apară un model consociativ în România. Consider că în România de azi nu există condițiile necesare pentru ca acest lucru să se realizeze.

În primul rînd, nu există condițiile politice. În recenta carte a lui Lipjhart¹¹ – și în care în loc de modele consociative vorbește de democrații consensuale – autorul enumără caracteristicile mediului politic în care poate apărea un model consociativ/o democrație consensuală. Acestea sînt: 1. împărțirea puterii executive în cabinete de coaliție; 2. un echilibru de putere între executiv și legislativ; 3. un sistem multipartidist în care nici unul din partide să nu poată obține majoritatea absolută; 4. sistem cu reprezentare proporțională; 5. corporatism puternic al grupurilor de interese; 6. guvernare federală și descentralizată; 7. parlament puternic bicameral; 8. rigiditate constituțională; 9. control constituțional; 10. bancă centrală independentă¹². Se poate observa că nu toate condițiile există și în România, și aceste condiții nu sînt, încă, nici la fel cu cele pe care le citează și Molnár Gusztáv¹³ și care asigură funcționarea modelului.

Dar pentru crearea consociației există și o altă condiție, mai greu de îndeplinit, la care Lipjhart face doar referire, spunînd că pentru funcționarea modelului consociativ este nevoie de „o cultură politică consensualistă”¹⁴. „Societățile pilarizate”, care servesc ca bază pentru democrațiile consensuale, sînt funcționale (atunci apare între parteneri

„o cultură politică consensualistă”), doar dacă în spatele fiecărui membru se află un „pilon” (segment social)¹⁵.

Dar cum, din cauza tradiției sale istorice, acest lucru nu stă în picioare în cazul României, avem toate motivele ca pe baza programului *Provinciei* să analizăm aparte condițiile de „pilarizare” transilvană, cadrul ei regional. Pentru că se poate realmente întâmpla ca alternativele să fie mai aproape decît ne închipuim, motiv pentru care trebuie să dezbatem nu numai originile lor, ci și începuturile acestora.

Traducere de Marius Cosmeanu

Note:

1. Marius COSMEANU: Postcomuniști, dilematici și democrați (*Provincia*, nr. 5); Ovidiu PECICAN: Partid transetnic sau forum civic? (*Provincia*, nr. 6).
2. Sorin MITU: Iluzii și realități în Ardeal. În: *Beszélő*, 1998/9.
3. Material introductiv al lui EGYED Péter la ședința literară Baldóver din 8 nov. 2000, la care s-a dezbătut numărul despre literatura transilvană al *Provinciei* (*Krónika*, 10 nov. 2000).
4. Publicat în traducere maghiară în *Korunk* 1993/11.
5. Vezi BAKK Miklós: Dezbateri de modele – strategii latente. Magyar Kisebbség, 2000/1.
6. În acest sens, aș aminti în primul rînd articolele lui Gabriel ANDREESCU.
7. FRICZ Tamás: *A magyarországi pártrendszer 1987-1995* (Sistemul partidelor din Ungaria 1987-1995). Editura Cseréplávi, p. 42.
8. Vezi ENYEDI Zsolt: *Politika a kereszt jegyében* (Politică sub semnul crucii). Editura Osiris – Budapest, 1998.
9. BARNES, Samuel: *Party Democracy: Politics in an Italian Socialist Federation Organization*. Yale University Press, 1967.
10. Vezi ENYEDI, op.cit.
11. Arend LIJPHART: *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări*. Polirom, 2000.
12. Op. cit., p. 51-57.
13. 1. guvern de largă coaliție, care unește la un loc toți conducătorii politici ai segmentelor mai importante ale societății pluraliste, 2. drept de veto reciproc în interesul apărării intereselor vitale ale minorității. 3. reprezentativitate politică proporțională în ce privește angajarea funcționarilor publici și împărțirea banilor publici, și în fine, 4. autonomie largă pentru toate segmentele sociale în privința rezolvării problemelor interne ale acestora.
14. Op. cit., p. 278.
15. E.H. BAX: *Modernization and Cleavage in Dutch Society*. Groningen, 1988.

Caius Dobrescu

Transilvania, România și Europa

1

Într-un număr anterior al *Provinciei* îmi propuneam să vorbesc despre sistemul de prejudecăți care, în opinia mea, menține încă pe mulți dintre intelectualii de calitate maghiari și români din Transilvania în tranșee separate, creîndu-le sentimentul defensivei reciproce. Cred că, abordînd acest subiect, mă achit de o obligație angajată deja față de cititori, ating o chestiune fundamentală a relațiilor interetnice din regiunea noastră și realizez și un foarte potrivit prolog la prezentul eseu despre perspectivele Transilvaniei.

Am să prezint sistemul de prejudecăți sus-amintit pornind de la un studiu de caz cît se poate de relevant. În opinia mea, între reacțiile generate de conceptul de „multiculturalism” lansat de mediile intelectuale și politice românești în contextul dezbaterii legate de înființarea unei universități publice cu predare în limba maghiară, și conceptul de „democrație consociativă”, lansat de prietenul și colegul nostru din redacția *Provinciei*, dl. Molnár Gusztáv, există anumite asemănări semnificative.

Să mă explic. Pentru opinia publică maghiară, în special pentru mediile intelectuale și politice, „multiculturalismul” pare parola unui complot menit să mențină o stare de fapt considerată discriminatorie față de minorități în sistemul românesc de educație. Ar fi vorba de utilizarea unui concept cu alură postmodernă pentru a ascunde perpetuarea unei politici naționaliste, esențialmente ostile față de dezvoltarea învățămîntului în limbile minoritare. În mod simetric, conform publicului românesc atent la dezbaterile intelectuale – și mă bazez acum pe reacții mai degrabă indirecte, pe sugestii și insinuări prezente și în unele articole, dar în special în discuțiile personale – ideile d-lui Molnár Gusztáv despre devoluția statului, despre descentralizare, despre avantajele unui sistem al parlamentelor locale, de tip federal, și, nu în ultimul rînd, despre un sistem politic „consociativ” în Transilvania, ar reprezenta o formă de perpetuare a revizionismului maghiar tradițional, sub aparențele unui limbaj conceptual cosmopolit.

Explicația acestui mecanism de decodare reciprocă a mesajelor se află, în opinia mea, în celebra carte a lui Bibó István *Mizeria micilor state din Europa de Est*. În opinia celebrului politolog, pe care nu este prima dată cînd o reamintesc în paginile *Provinciei*, democrațiile create în zona noastră geo-politică după primul război mondial s-au prăbușit pe rînd, dinăuntru, nu datorită presiunilor externe, ci datorită faptului că valorile liberalismului modern au fost sacrificate idealului de creare a unor state naționale centralizate și omogene. Conform acestei tradiții politice, dezbaterile filosofice, principiile, proiectul modernizării sînt percepute ca „mofturi” pe care și le pot permite marile puteri, „micilor state din Europa de Est” nerămînîndu-le alt ideal politic decît realismul naționalist. Este vorba aici de un fel de naturalism în care statele/culturile (asocierea este esențială) „mari” și „mici” reprezintă *specii* diferite, cu

anatomie și morfologie diferită, cu moduri diferite de a percepe timpul și spațiul, cu (pentru a vorbi și limbajul spiritualismului) *destine* etern diferite.

Înăuntrul acestor cadre de gândire, maghiarii și românii nu ar putea decît un singur program, presupus a fi rămas același de-a lungul ultimelor două secole (cel puțin): salvagardarea cu orice preț nu doar a unor *interese naționale* (care, atîta timp cît sînt definite și argumentate rațional, pot fi perfect legitime), ci a unei foarte profunde *ființe naționale* traduse prin *perfecta* suprapunere între stat, etnie, cultură și teritoriu. Din perspectiva acestui mesianism național, toate ideile politice devin secundare și instrumentale. Temerile reciproce ale elitelor intelectuale maghiare și române cu privire la „comploturile” legate de „multiculturalismul românesc” și „federalismul maghiar” se subsumează, în opinia mea, imaginarului politic descris mai sus. De altfel, abordarea confrontațională poate fi înțeleasă ca un cerc vicios: suspiciunea față de mesianismul național al celuilalt se alimentează cel mai ades din persistența, mai mult sau mai puțin conștientă, a propriului mesianism național.

Am prezentat pînă aici un model simplificat al percepției reciproce a elitelor maghiare și române. Cred, totuși, că în ambele comunități există un procent important de persoane care realizează că modernitatea nu s-a limitat să ofere noi instrumente de autoafirmare unui suflet colectiv arhaic, ci a adus cu sine o înnoire profundă a valorilor și mentalităților din partea noastră de lume. Cu alte cuvinte, oricît s-ar dori de diferite și unice, „micile state ale Europei de Est” sînt totuși angajate într-o mișcare globală a ideilor, într-un proces de transformare a identității și a reprezentărilor asupra identității care, chiar dacă nu a ajuns pînă la noua conștiință pan-europeană a vecinilor de la Apus, are totuși în urma sa secole de evoluție.

Privind din această perspectivă, nucleul dur al mesianicilor naționali de astăzi ne va apărea nu ca purtător al unui mesaj spiritual etern, ci ca reprezentînd relicva realismului politic post-romantic al celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. „Naționalismul” însuși ni se va părea ca reprezentînd un conglomerat nu neapărat armonios de idei politice provenind din etape istoricește vorbind succesive ale modernității, dar care, la nivelul mentalităților, își sînt contemporane. Și va trebui să conchidem că există și subculturi politice – atît în Ungaria, cît și în România, atît în spațiul cultural maghiar al Transilvaniei, cît și în cel românesc – pentru care proiectul modernității sau/și proiectul mai mult sau mai puțin alternativ al postmodernității reprezintă opțiunea fundamentală, în plan intelectual, etic și, nu în ultimul rînd, politic.

Nu vreau să spun prin aceasta că nu există specia celor care utilizează concepte sofisticate împrumutate din științele politice și ale culturii pentru a susține, în mod deschis sau „ascuns”, crezuri naționaliste dintre cele mai stricte. Pentru acest tip de atitudine, dusă la ultimele consecințe, aș folosi inspirata sintagmă care dă titlul unui eseu al d-lui Andrei Cornea referitor la opera cunoscutului militant protocronist și național-comunist, dl. Ilie Bădescu: *șovinism postmodern*. Dar, așa cum nu toți șovini sînt „postmoderni”, (unii dintre ei urmărind, de exemplu, să traducă ideile și sentimentele galeriilor permanente ale echipelor naționale de fotbal într-un limbaj cît de cît articulat), nici toți „postmodernii” nu sînt niște cripto-șovini.

Conceptul de „multiculturalism” nu a apărut în dezbaterea publică românească printr-un șiretlic balcanic, printr-un hocus-pocus politicianist, urmărind să abată atenția

Uniunii Europene de la adevăratele probleme ale minorității maghiare. Evident, conceptul a ajuns să fie manipulat cu un cinism nu neapărat inteligent de unii dintre actorii scenei politice, dar acest fapt, real și, fără discuție, compromițător, nu poate șterge, totuși, o altă realitate, care ține de istoria ideilor : de-a lungul anilor '80, în mediile intelectuale românești, s-au discutat multe dintre ideile „postmodernismului” occidental, cel mai adesea în mod informal, dar, într-o anumită măsură, și în presa culturală care păstrase o minimă autonomie față de cenzura comunistă. Deci apariția „multiculturalismului” pe piața conceptelor trebuie înțeleasă – indiferent dacă ne satisface sau nu și indiferent dacă ne satisface sau nu soluția globală a „postmodernismului” – și din perspectiva unei elaborări teoretice mai ample, la care au participat scriitori, teoreticieni ai literaturii și artelor, filosofi, istorici, gânditori sociali (ținând, în general, dar nu exclusiv, de așa-numita „Generație '80”) ale căror obiective explicite erau pluralismul politic și toleranța.

Dezbaterile grupului *Limes* al intelectualilor maghiari ardeleni, desfășurate tot în anii '80, (despre care, de altfel, am aflat și eu chiar din paginile *Provinciei*), reprezintă dovada concludentă a unui efort de elaborare conceptuală colectivă care, chiar dacă nu seamănă perfect cel ce se desfășura simultan în câmpul intelectual românesc (în special prin faptul că dimensiunea sa politică este mai evidentă, mai asumată) este, totuși, în mod evident însușit de aceleași valori ale democrației liberale, ale pluralismului, individualismului, scepticismului dezideologizat și raționalismului tolerant. În aceste condiții, acea parte a opiniei publice românești care cunoaște adevărata istorie intelectuală a anilor '80 (cea *underground*), ar trebui, printr-un minim efort de empatie, să înțeleagă că și propunerile teoretice maghiare de tipul „devoluției” sau „democrației consociative în Transilvania” reprezintă expresia unui spirit al veacului care începe să se manifeste atât în Europa occidentală, cât și în Europa de Est, în momentul în care caracterul ireversibil al disoluției sistemului comunist devenise o evidență. Aceste concepte nu exprimă în mod direct „tradiția” culturii politice maghiare, chiar dacă, în bunul stil postmodern, ele invocă uneori (resemnificându-le) realități politice sau juridice ale Ardealului medieval. Principalul motor al acestei elaborări teoretice este, ca și în cazul celei românești, nu pasiunea națională, ci pasiunea *ideilor* și dorința de a participa la dezbaterile de avangardă din gândirea europeană.

În acest punct, simt nevoia să fac câteva precizări privind funcția socială a intelectualilor. Una dintre perspectivele adoptate cu predilecție în critica utopianismului comunist este aceea de a „demasca” rolul politic jucat în această tragedie ideologică de *intelectuali*. Considerați agenți ai agresiunii adeseori criminale a utopiei asupra realității, aceștia sînt atacați atât dintr-o perspectivă anarhistă (Jan Mahaiski și, mai târziu, preluîndu-i ideile fără să-l citeze, Konrád György și Szelényi Iván), cât și dintr-o perspectivă neo-conservatoare (Paul Johnson, Norman Podhoretz) sau liberală (Alain Besançon). Influențele acestei tendințe de culpabilizare morală a „intelectualilor” s-au făcut resimțite și în Europa de Est, în epoca post-comunistă. Suspiciunea față de „fantasmele” acestora a fost alimentată atât de continuatorii realismului politic de tip comunist, cât și de intelectualii care încercau să-și schimbe complet *look-ul* de dizidenți idealști pozînd în oameni de acțiune pragmatici de tip anglo-saxon. Conjuncția pervers-

accidentală dintre cinismul celor dintâi și veleitarismul celor din urmă a dus la crearea unei largi preconcepții împotriva „ideilor” (identificate cu „utopiile”) în politică.

Aceste evoluții au făcut să fie ignorat mărunțul detaliu că subminarea utopianismului comunist este, în bună măsură, tocmai opera intelectualilor acuzați ulterior de utopianism. Totodată, bunul-simț al majorității care se declara împotriva oricărui „experimente” de inginerie socială (atitudine cu care este greu să nu fii de acord) a dus, din nou printr-un efect pervers, la marginalizarea și chiar la disprețuirea uneia dintre resursele cele mai importante ale oricărei societăți care traversează o criză profundă: creativitatea intelectuală. Diferitele categorii de nostalgici convinși că modelul statului perfect se află în trecut (fie la 1900, fie în epoca interbelică, fie în perioada în care comunismul părea să se lanseze economic prin împrumuturi contractate în Occident), ca și diferitele categorii de euro-tehnocrați, convinși că integrarea europeană se reduce la montarea inginerescă a unui sistem legislativ care va începe să funcționeze imediat (ca Pinocchio) exact la parametrii la care a fost proiectat, resping cu aceeași antipatie gândirea prospectivă și elaborarea conceptuală, necesare, de cele mai multe ori, tocmai pentru a salva *spiritul* programelor de integrare europeană împotriva *literei* lor.

Suspiciunea față de pasiunea ideilor, față de creativitatea intelectuală reprezintă și ea o sursă a iritării provocate de propuneri teoretice de tipul „multiculturalismului” sau ale „regionalismului civic”. În mod semnificativ, acestea nu acționează doar mecanismele neîncrederii dintre etnii, ci și tensiunile dintre diferitele *think tank*-uri experimentale, pe de o parte, și politicieni sau formatori de opinie, pe de altă parte. Desigur, suspiciunea față de utopianism, față de derapajele imaginației nu este nefondată și este unul dintre meritele fundamentale ale democrației acela că obligă orice inovație să treacă prin filtrul unei dezbateri publice. Dar răul pe care vreau să-l semnez nu este reprezentat de scepticismul pragmatic – indispensabil oricărui proces *real* de dezvoltare – ci teama aproape viscerală față de idei, considerate a fi periculoase, subversive, explozive, antinaționale, iresponsabile, demonice etc. O teamă prin care, dacă stăm să ne gândim, societatea civilă din România reproduce, inconștient, atitudinea... partidului comunist și a poliției sale politice.

Obsesia de a citi în permanență printre rînduri, de a surprinde într-o frază sau un cuvînt *adevăratele intenții* ale „celuilalt” este și ea o inerție tipic comunistă. În spațiul public creat de o democrație funcțională, ideile sînt chiar ceea ce sînt și ajung, mai devreme sau mai tîrziu, să exprime adevăratele valori și interese ale oamenilor. Într-o democrație nu este nevoie să fii atent, ca în comunism, la dantelăria sofisticată a sensurilor figurate, a polisemiilor și omonimiilor. Cei ce nu reușesc să depășească nevrozele totalitarismului continuă să vîneze nuanțele de limbaj, fără să fie atenți la ideile cu adevărat importante, care sînt exprimate clar ca lumina zilei.

2

În continuare voi încerca să exprim un punct de vedere referitor la propunerea/provocarea lansată de dl. Molnár Gusztáv cu privire la, ca să-l citez exact, „Șansele democrației consociative în Transilvania” (*Provincia*, nr. 6, octombrie 2000). Am început prin „curățirea” și „deminarea” spațiului în care încerc să-mi construiesc opinia

fiindcă mi se pare foarte important să se înțeleagă că eu nu-l bănuiesc pe dl. Molnár de nici un fel de gânduri ascunse, de nici un fel de duplicitarism sau „machiavellism”. Unul dintre motivele pentru care domnia-sa mi-a câștigat respectul este chiar modul deschis în care exprimă opinii dintre cele mai îndrăznețe și nonconformiste. Convingerea mea este că pasiunea care se degajă din eseurile și studiile sale altfel foarte sobru argumentate nu este în nici un caz pornită din tradiția mesianismelor etnice ardelene, ci este pasiune pentru idei, pentru mișcarea însăși a intelectului.

Cu aceste precizări, voi intra în sfârșit în fondul problemei. Cu atât mai mult cu cât dl. Molnár, de data aceasta în calitatea sa de „redactor coordonator” și, deci, de moderator permanent al dezbaterilor noastre, mi-a făcut în repetate rânduri observația că mă sustrag de la abordarea chestiunilor cu adevărat serioase care se dezbate în paginile *Provinciei*. Am să iau, așadar, taurul de coarne și am să mă pronunț în chestiunea „partidului transetnic”. Voi spune de la bun început că ideea mi se pare productivă, dar principiile pe care le-aș invoca în sprijinul ei și procesele politice pe fundalul cărora o văd proiectată sînt sensibil diferite de cele care joacă în propunerea teoretică a d-lui Molnár.

Atît în articolul său despre *Șansele democrației consociative în Transilvania*, cît și în majoritatea studiilor publicate în *Provincia* sau în contribuția domniei-sale la incitantul volum *Problema transilvană* pe care l-a editat împreună cu dl. Gabriel Andreescu, dl. Molnár argumentează în favoarea unei autonomii regionale transilvane pornind de la premisa eșecului previzibil al integrării euro-atlantice a României. Domnia-sa consideră că între țările central-europene care au devenit membre NATO și care avansează relativ rapid spre statutul de membru cu drepturi depline al UE și țările sud-est europene cu aspirații similare, dar cu un nivel de demaraj economic, social și politic mai prost, s-a creat deja un decalaj structural. Ar fi vorba, așadar, de o instalare în durată lungă : pe de o parte, a statelor central-europene, care s-au înscris pe traiectoria dezvoltării de tip occidental, pe de altă parte, a României, Bulgariei – eventual Iugoslaviei – care s-au instalat în subdezvoltarea cronică de tip, să spunem, latino-american. Înăuntrul acestui cadru, pe care îl consideră ca dat, dl. Molnár analizează șansele Transilvaniei de a ocoli fatalitatea subdezvoltării, conținând pe originile și tradițiile pluraliste ale societății sale, care o fac mai aptă să dezvolte o democrație liberală stabilă și eficientă.

În opinia mea, dl. Molnár suprapune în demonstrație două seturi distincte de opuse. Pe de o parte, este vorba de perechea democrații liberale – democrații „iliberale” (acest din urmă concept fiind preluat de la politologul egiptean Fareed Zakaria), pe de altă parte, de perechea democrații „omogene” – democrații „consociative” (ultimul concept datorîndu-se politologului danez Arend Lijphardt). Într-o primă mișcare, dl. Molnár consideră că România se înscrie în categoria democrațiilor „iliberale” care „au acceptat democrațiile de tip occidental drept sistem politic propriu, dar nu sînt capabile să facă instituțiile acestora să funcționeze”. Acest blocaj instituțional prelungit deja de 10 ani (o perioadă critică, în viziunea d-lui Molnár) ar duce România în situația de *failed state* - de stat „eșuat”. Într-o a doua mișcare teoretică, se vorbește despre „catastrofa culturală” pe cale de a se desăvîrși în Regat, înțelegîndu-se prin aceasta că omogenizarea politică, administrativă, culturală produsă de comunism este continuată

direct de omogenizarea produsă de o democrație centralizată, care își propune să ofere niște libertăți universale și abstracte, neținând cont de „segmentarea” culturală a societății. Preluând o tipologie a lui Gabriel Almond, dl. Molnár consideră că modelul democrației bazate pe o cultură politică omogenă este specific anglo-saxon – „nu este vorba de omogenitatea comunistă sau postcomunistă, dar, oricum, este totuși omogenitate” – precizează autorul.

Din suprapunerea acestor două obiecții rezultă că democrația românească este iliberală deoarece... nu este „consociativă” – adică tinde către o omogenitate politică de tip, aş spune eu, mai degrabă francez decât anglo-saxon, care a suprimat diversitatea culturală a Regatului și amenință să „desăvîrșească această catastrofă” și în Transilvania. Înțeleg de aici că dl. Molnár adoptă poziția „fundamentalismului postmodern” care consideră că numai complexitatea maximă poate fi funcțională și că diversitatea reprezintă resursa supremă a dezvoltării. Din această perspectivă filozofică, obiecțiile domniei-sale par îndreptățite, dar trebuie să acceptăm că ele se referă la întreaga evoluție a civilizației europene începând din secolul al XIX-lea, fiindcă, dacă acceptăm teoria curentă a modernității și modernizării, aceasta este inseparabilă de ideea de *omogenizare* – politică, în primul rînd.

Dacă ne plasăm pe acest teren, între critica d-lui Molnár la adresa statului român și, să spunem, aceea a lui Adorno și Horkheimer la adresa raționalismului european nu mai rămîn diferențe sesizabile. Aceasta este, desigur, o poziție posibilă, dar atunci se pune problema dacă vom considera toate democrațiile europene ca „iliberales” pînă în momentul intrării lor în faza „postmodernă” a managementului complexității, a acțiunii afirmative și discriminării pozitive. Se pune, de asemenea, problema dacă statele central-europene care stau sensibil mai bine decât România în procesul integrării europene au atins aceste rezultate fiindcă au instituit sisteme politice apropiate de modelul consociativ. Deși guvernele lor manifestă o preocupare mai marcată și mai coerentă pentru descentralizare și pentru consolidarea autonomiilor locale, cred totuși că Ungaria, Cehia sau Polonia rămîn încă foarte departe de modelul propus de dl. Molnár.

Prin cele de mai sus nu vreau să susțin că România de azi ar fi un *success story* al democrației liberale, ci doar să sugerez că pentru eșecurile și întârzierile înregistrate în această direcție se pot găsi explicații mai directe decât cele oferite de teoria politică postmodernă. România de azi *este* o democrație iliberală, care nu asigură nici pe departe principiul egalității de șanse, în care statul este la cheremul unei clici birocratice și al unor grupuri de interese de tip mafiot. Dar această situație nu rezultă dintr-un exces, ci dintr-un deficit de omogenizare, atîta timp cît justiția, educația și administrația moderne, construite pe principii raționale, nu pot funcționa decât în virtutea „omogenizării”, adică printr-un tratament abstract-egal al cetățenilor. Garantarea drepturilor specifice, de exemplu : utilizarea în educație, justiție, administrație a limbilor materne ale cetățenilor aparținînd altor etnii decât cea majoritară, este o vorbă goală atîta timp cît respectivele sisteme de educație, justiție și administrație nu funcționează rațional (deci, urmînd principii „universalizabile”) și eficient.

Dar, chiar dacă am separat opoziția omogen/consociativ de opoziția liberal/iliberal, nu înseamnă că am eliminat problema, pusă cu toată gravitatea de dl. Molnár, a incapacității României de-a se ridica la standardele unei democrații liberale „clasice”

sau „convenționale”. Desigur, s-ar putea specula că acest eșec însuși vorbește despre imposibilitatea de a mai construi o democrație funcțională în anul 2000 cu mijloacele secolului al XIX-lea. Încercarea de a relua astăzi procesul de evoluție democratică de acolo de unde a fost întrerupt în 1945 sau de a reface evoluțiile democratice ale țărilor occidentale ar echivala cu soluția aberantă de a parcurge treptat toate revoluțiile tehnologice din țările dezvoltate, în loc de a ne concentra eforturile pentru a ne racorda direct la nivelul tehnologic cel mai avansat.

Și totuși, judecând în special după prestația ultimilor 4 ani, aș spune că marea problemă nu a fost aceea de a introduce în limbajul politic uzual și chiar în legislație conceptele „diferenței” și „toleranței” euroconforme – deși rezultatele nu sînt ieșite din comun, totuși cred că, în acest plan, opinia politică și chiar opinia publică au înaintat într-un ritm rezonabil. Marea problemă a administrațiilor românești a fost și a rămas incapacitatea de a concepe și a pune în practică *programe* și *politici*. Ruptura dintre principii și idei, pe de o parte, și actul de guvernare, pe de altă parte, este absolut tulburătoare. Și, cu toate că acest blocaj „metafizic” instituie o egalitate sui-generis a tuturor cetățenilor acestei țări, (care suportă cu toții, „indiferent de naționalitate”, aberațiile aceleași birocrății incompetente și corupte, scăpate de sub controlul politic și civic), nu cred totuși că el decurge în vreun fel din asumarea conștientă a valorilor și principiilor unei democrații „omogenizatoare” de tip mai mult sau mai puțin anglo-american.

Urnirea în timp util a României de pe linia moartă a integrării europene se leagă de „schimbarea la față” a culturii sale organizaționale, de capacitatea de a inerva intelectual rețeaua instituțională, de a profesionaliza administrațiile, de a transforma gestiunea afacerilor publice într-o activitate dinamică, prospectivă și creativă. O injecție de creier în administrație este absolut necesară *în primul rînd pentru a putea restrînge statul la un minimum posibil* și pentru a elibera în cît mai mare măsură inițiativa privată.

Data fiind imensitatea sarcinii formulate mai sus, trebuie să recunosc că scepticismul d-lui Molnár cu privire la șansele de integrare europeană ale României nu mi se pare deloc exagerat. De altfel, ziariștii și analiștii politici români pe care atașamentul național, mai mult sau mai puțin civic, nu i-a făcut să-și piardă luciditatea sînt la fel de puțin optimiști în privința șanselor României de a face progrese rapide și sesizabile în direcția indicată de Uniunea Europeană. Nu sînt însă deloc convins că această lipsă de perspectivă ar putea spori în vreun fel șansele autonomiei locale în România în general și în Transilvania în special. Este adevărat că acele tipuri socio-politice denumite de dl. Molnár „maghiarul transilvanist” și „românul transilvanist” își vor accentua, în eventualitatea euro-eșecului, antipatia pentru guvernul central, în condițiile în care statul, în disperarea de a ține cît de cît sub control frustrările sociale, va recurge la măsuri de redistribuire din ce în ce mai aberante. Dar este de presupus că, într-o Românie lipsită de perspectiva integrării, orice fel de proiecte politice trans-etnice ar fi compromise de tensiunile dintre minoritatea maghiară, care ar aspira în mod firesc la standardul de viață și la demnitatea de cetățeni europeni a maghiarilor din țara-mamă, și majoritatea românească, obsedată de eșecul ei, de condamnarea ei la marginalitate.

Mi se pare extrem de contraproductivă ideea de a prezenta autonomia regională a Transilvaniei ca o alternativă la integrarea europeană a României. Dimpotrivă, marea șansă a descentralizării, a autonomiei locale, a regionalismului și chiar a transilvanismului este legată indisolubil de contribuția tuturor acestor procese, idei și valori la proiectul integrării europene a României. Dl. Molnár afirmă, referindu-se la perspectivele democrației consociative: „Să fim deci gata dacă neprevăzutul apare în fața noastră”. Dar eu nu cred că „neprevăzutul” ne-ar putea aduce altceva decât traume, pierderi incalculabile, suferințe inutile. Dialogul creativ dintre etniile Transilvaniei are nevoie de o evoluție pașnică și previzibilă, pe care o poate asigura numai evoluția „previzibilă” a României în ansamblul ei spre integrarea europeană. Iar premisa necesară a unei construcții realiste, eficiente, personalizate în planul dialogului interetnic din Transilvania este reprezentată de o transformare *globală* a sistemului politic și administrativ românesc, în sensul acordării de autonomii locale și regionale.

Cu toate acestea, deși am adus pînă acum nu puține amendamente la premisele teoretice de la care pornește dl. Molnár, trebuie să spun că sînt în bună măsură de acord cu concluziile domniei-sale. Cu alte cuvinte, ideea de a crea un partid transetnic în Transilvania mi se pare salutară din două motive – unul ținînd de rațiuni strict politice, iar celălalt de o chestiune de principiu. Sub aspect politic, ar genera un experiment extrem de interesant, o structură de un tip nou, debarasată, s-ar putea spera, de inerțiile birocratice, gerontocratice și clientelare ale celorlalte partide, deja „tradiționale”. Sub aspectul principiilor, mi se pare extrem de importantă încercarea de a contracara următoarea opinie exprimată de dl. Kántor Zoltán într-un articol din precedentul număr al *Provinciei*: „Există, firește, interese mai presus de etnie, de națiune, dar acestea par a fi provizorii, dependente de o situație politică dată. În schimb, îndată ce apare un conflict relevant din punct de vedere etnic, aceste colaborări provizorii încetează și structurarea pe baze etnice devine din nou determinantă”. Sînt convins că dl. Kántor adoptă aici nu o poziție partizană, ci una realistă : există foarte multe exemple concrete care se pot cita în sprijinul afirmației domniei-sale. Totuși, în acest punct precis, simt nevoia să părăsesc realismul pragmatic și să mă alătur acelui impuls utopian pe care îl simt în gîndirea d-lui Molnár. Dincolo de aparențele sale postmoderne și pragmatic-relativiste, argumentația domniei-sale în sprijinul unui partid transetnic mi se pare inspirată de credința profundă într-o raționalitate umană care transcende identitățile etnice. Și trebuie să recunosc că, în ciuda oricăror tresăriri ale scepticismului, mă simt eu însumi atras de perspectiva restaurării transilvane a idealului european al Luminilor.

Eppur si muove. Pledoarie pentru provincia „inexistentă”

Faptul că forul de dezbatere *Provincia* nu este în mod univoc pro-transilvan, scepticismul afișat fiind adesea mai evident decât convingerea fermă asupra legitimității dezbaterii, ar putea să ne descurajeze. Dincolo de scepticismul *chic* față de orice al intelectualului care ține la blazon, dată fiind delicatețea chestiunii, e vorba, credem, de mai mult decât de o atitudine de salon. Deși, literatul „provincial” post-modern știe că nu se cade să vorbești într-o notă gravă sau festivă despre astfel de lucruri¹, în sufletul fiecăruia se dă, pesemne o luptă crâncenă între aspirații și temeri, optimism și oportunism, îngrijorare și speranță și, domină poate, înainte de toate, îndoiala metodică inevitabilă unui demers cu adevărat științific. Deși e de presupus că mai toți participanții la dezbatere sînt sincer preocupați, într-un fel sau altul, de soarta Provinciei lor natale, mulți dintre ei se simt datori să trateze prezentul și mai ales viitorul regiunii cu o oarecare distanțare ironică sau superioritate „unitar-națională” (românească sau ungurească). Un amestec contradictoriu al unei autentice nevoi identitare locale cu negarea național-unitară sau, poate, euroconform continentală a acesteia, o confruntare continuă în cadrul psihologiei crizei identitare între nostalgie și îndoială, speranță și aroganță, dorință și... lașitate.

De fapt, oricît de greu ne vine să recunoaștem, trăim totuși în prelungirea patologică a unei istorii mentale modelate de „formatorii de opinie” de care vorbește Ștefan Borbély², izvorîta „dintr-o educație defectuoasă, unilaterală, înverșunată, încrîncenată”, și continuată prin „demagogia naționalistă virulentă” semnalată cu atîta subtilitate de Lucian Boia³. Acolo unde Biserica, Armata și Statul național unitar sînt noțiuni sacre, intangibile, pentru care se amenință cu pușcări și „moarte de om”, iar procesul de dezintoxicare este atît de lent, nu trebuie să mire că nu oricine e dispus să împartă soarta excomunicării lui Sabin Gherman. Mai degrabă preferă să declare sub jurămint că Transilvania nu există! De altfel, reacția majorității „prudenților” poate fi dedusă în mod logic (chiar biologic) din ceea ce spune Mircea Boari în dialogul său cu Bakk Miklós din cadrul listei de discuții *Provincia*: „Dacă SRI-ul ar redeveni Securitate, chiar și dl. Ágoston Hugó, cel care publică acele pastile inocente politic și simpatice pe ultima pagină ar fi anchetat pentru «complot» în «grupul Provincia»...” Mai e nevoie de explicații speciale pentru atitudinea „soft” a celor care nu au constituție de erou?

Fără îndoială că Molnár Gusztáv, fiind un nerăbdător din fire, aruncă provocare după provocare societății românești și maghiare cugetătoare, fără să menajeze „sensibilitățile” tradiționale, poate nici limitele capacității sale de receptare și prelucrare. Și dacă aceste gînduri provocatoare au un efect stimulatîv asupra sistemului circulator al modului de gîndire al unei societăți și elite clădite pe sedentarismul tradițional al valorilor și conceptelor, rămîne întrebarea dacă provocările, în competiție cu orgoliile,

nu vor avea în final un efect contraproductiv. Se știe doar că, pentru societățile orientale, timpul nu constituie un factor îngrijorător... În același timp, nu trebuie să uităm că efectul stilului „verde-n față” al unui Patapievic⁴ sau Sabin Gherman⁵, a fost cât se poate de benefic, în ciuda – sau tocmai datorită – scandalizării tiparelor mentale îmbâcsite.

Ceea ce m-a provocat să scriu de astă dată a fost însă, pe de o parte, o anume „flexibilitate” în citarea/interpretarea unor texte, nespecifică, sper, stilului *Provinciei* (dar cu mari tradiții, din păcate, în publicistica noastră), pe de altă parte, un anumit discurs ultra-*soft*, a cărui proveniență merită să fie, cred eu, analizată. Merită, cu atât mai mult, cu cât prima riscă să deturneze dezbateră spre zone (politice) inhibante pentru partea mai sensibilă a partenerilor de discuție, iar cel de al doilea, să anuleze efectele întregii dezbateri prin însăși contestarea obiectului ei.

Chestiunea fundamentală deci, care trebuie pusă de la bun început, rămâne aceea referitoare la *obiectul* dezbaterii. Ceea ce unora li se pare a fi de ordinul evidenței și, deci, dincolo de orice discuție, pentru alții este contestabil cu aceeași convingere. Pentru aceștia din urmă toată dezbateră e lipsită de obiect, fiind vorba, în cel mai bun caz, de nostalgii romantice, iar într-unul mai puțin bun, de partizanat ostil.

Ce este de fapt provincia Transilvania? Să fie doar o proiecție intelectualistă (ca, hai să recunoaștem, atâtea „națiuni unitare” sau „state-națiuni”, născute abia în ultimele două secole, dar care astăzi se legitimează direct de la eternitate și de la „cel de sus”) sau e o „țară” existentă în realitate, cu notele sale distinctive, a cărei legitimitate izvorăște din însăși istoria specifică și realitatea existenței sale. Răspunsul dat la această întrebare fundamentală, indiferent dacă ești susținător sau contestatar al acestei legitimități, este clădit, deocamdată, într-o proporție mai mare sau mai mică, pe o argumentare impresionistă. La care, de altfel, voi recurge și eu însumi în absența unei baze de date constituite pe criterii cât de cât științifice.

Totodată, mărturisesc de la bun început că abordarea mea nu dorește să conteste o evidență (chiar dacă nu se mulțumește cu ea), și anume: specificitatea Transilvaniei ca întreg.

Tehnicile (de autoapărare) care nu recurg la contestarea directă a obiectului, ci merg pe linia îndoielii „metodice”, sînt, fără îndoială, mai sofisticate. Contestarea existenței obiectului propriu-zis al dezbaterii ar fi modalitatea cea mai simplă (simplistă) de respingere a legitimității autonomiei regionale. În definitiv, dacă nu există diferență specifică („...cunosc o mulțime de indivizi născuți la Arad care nu se deosebesc cu nimic de locuitorii Ferentarului...” — zice Mircea Boari în dialogul deja citat cu Bakk Miklós), ce ar mai putea să justifice pledoaria pentru drepturi specifice? Dar, cum este destul de greu a contesta ceva de ordinul, totuși, al evidenței, e preferabil a se recurge la tehnica atomizării. Fărâmițînd o entitate pînă la nerecunoaștere, creînd nenumărate „obiecte” specifice, se anulează de fapt *obiectul* specific propriu-zis.

O altă variantă a tehnicii atomizării recurge la o foarte sofisticată filozofare asupra raportului dintre individ și colectivitate, mergînd pînă la inventarea unor noi termeni de dragul demonstrației (mistica cuvintelor), scopul final fiind negarea oricărei legitimități a existenței comunităților în favoarea unui individualism exclusivist mecanicist. Și cum una dintre trăsăturile specifice ale Transilvaniei istorice, anterioară

statelor naționale, dar și a celei actuale „post-naționale”, determinantă în constituirea specificității acestei regiuni, este tocmai un soi de democrație de tip consociativ, bazată pe relația consolidată dintre comunități, negarea legitimității acestora duce la concluzia indirectă a negării însuși a obiectului dezbaterii. Atomizarea geografică se completează astfel cu atomizarea socială.

„Meritul” relansării dezbaterii îi aparține de astă dată lui Marius Cosmeanu⁶ care (prin punerea problemei fără perdea), a reușit să scoată o parte din interlocutori din comoditatea discursului dublu, izbutind să provoace – prin ricoșeu – chiar și captarea interesului „conspirației tăcerii”.

Ca atare, este cât se poate de lăudabil că Gabriela Adameșteanu, eroina principală a „scandalului” stîrnit în jurul unei ciorne (subtilizată în mod misterios) a „Declarației” de la Cluj (altfel, un text considerat de mulți aproape fără cusur chiar și în ciornă!), căruia îi dedicase patru numere consecutive ale revistei 22⁷ (sponsorizată întîmplător de aceeași *Fundație pentru o Societate Deschisă!*), și-a descoperit subit interesul pentru o tematică pe care acum un an, cu ocazia lansării volumului „Problema transilvană”⁸ la GDS, doar la o ușă distanță de la cea la care domnia sa lucrează, a ignorase complet. Selecționarea însăși a articolului lui Ovidiu Pecican, din numărul 5 al *Provinciei*, citat aproape în întregime⁹, caracterizează prin sine nădufurile redactorului șef de la 22 împotriva impertinențelor care îndrăznesc să pună în discuție „vaca sfîntă” (apud Paul Philippi) a filozofiei politice românești: statul național unitar. Trebuie să-i fim totuși recunoscători dnei Adameșteanu pentru efortul ei de publicitate gratuită oferită într-o revistă pe care o apreciem mult. Dar, să încercăm să pătrundem mai adînc în subiect.

Marea sperietură a colegului nostru Ovidiu Pecican¹⁰, amplificată de Gabriela Adameșteanu, se trage, cu siguranță, de la cuvîntul „partid”, față de care se grăbește să-și exprime distanțarea și aversiunea. Nici măcar nu se străduiește să citească (și să citeze) exact ideea lui Molnár Gusztáv care afirmă răspicat în interviul evocat că *Provincia* nu va deveni portavoce a vreunui partid, ci va reprezenta mereu mai mult decît politicul pur.¹¹ Îi ajunge să vadă cuvîntul *partid*. Or, partid, în viziunea autorului – și cu siguranță a recenzentei – înseamnă politică, politica înseamnînd autonomie, devoluție, secesiune...spus pe șleau: ruperea Ardealului de „trupul sfînt al țării”.¹² Și dacă Ovidiu Pecican crede că sînt și așa prea multe partide, deci nu are rost să mai adăugăm încă unul, ar trebui să observăm totuși că nu numărul mare a partidelor ar trebui să ne îngrijoreze, ci proasta lor calitate, din moment ce o parte apreciabilă a electoratul român nu ar vota cu nici unul dintre cele existente sau votează doar *faute de mieux*. Pe de altă parte, e bine să ne amintim că partidul regional nu a fost inventat de „grupul Provincia” și nici de ardeleni, că el există în Moldova și, deși ironizat la apariția sa, liderul acestuia a cîștigat alegerile locale din Iași, iar Partidul Moldovenilor participă la alegerile parlamentare în cadrul coaliției electorale democratice CDR 2000, susținută de mult apreciată Alianță Civică a dnei Blandiana.

Cui i-o fi așa de frică de un partid regional transilvan? În definitiv, e de presupus că și inițiatorii mișcării regionale moldovenești, chiar dacă nu au creat un for de dezbateri în prealabil aidoma *Provinciei*, s-au adunat să discute problemele specifice ale provinciei Moldova în contextul general al regionalismului european, la fel cum

„Provincialiști” încearcă astăzi același lucru în contextul Transilvaniei. Sau mergem tot pe linia: „lăsați că știm noi, tovarăși”...?

Celălalt demers al lui Ovidiu Pecican se vrea mai subtil, deși se dovedește pînă la urmă un cuțit cu două tăișuri: „Ardealul nu este o entitate organică, glăsuiește unul dintre subtitlurile domniei sale, ci un mănunchi de țări”¹³ Deci, Transilvania, de fapt, nu există ca atare! Există Banatul, Partiumul, Mureșul Inferior, Mureșul Superior, Bihorul, Sălajul, Sătmărul, Maramureșul, Țara Bîrsei, Țara Secuilor, Făgărașul (Rîciul, Bobohalma, Surducul Mic, Surducul Mare... – aș putea adăuga, mai în glumă, mai în serios, toate, avînd neîndoielnic legitima lor specificitate locală sau subregională!), dar Doamne ferește să recunoaștem acestui spațiu numele și specificitatea comune, că îndată și vedem în fața ochilor cuțitul însîngerat care taie halca transilvană din trupul sfînt al țării. „Atît politicienii români cît și cei maghiari preferă ca în discursul lor să ignore realitatea la care mă refer, manipulînd conștiințele prin referiri în bloc la un Ardeal imaginar, construit pe propria lor ignoranță (reală sau simulată)”¹⁴ – continuă mai încolo autorul. Tonul insinuant și prezumpția de vinovăție nu cred că sînt de bun augur, mai ales dacă Ardealul în care trăiește și domnia sa nu se dovedește tocmai imaginar. După această logică, însă, nici nu mai îndrăznesc să întreb: ce este România? Atît cea reală cît și cea imaginară? Un *mănunchi de mănunchiuri* de țări? Căci de „entitate organică”, conform acestui raționament, nici vorbă nu mai poate fi.

Aceeași atitudine, numită de Marius Cosmeanu „soft”, izvorîtă din mereu aceeași frică de a nu fi acuzat de regionalism (secesionist) transilvan, de a nu da apă la „moara ungarilor”, urmărește de fapt, prin contestarea oricărei specificități comune, a celui mai mic numitor comun al spațiilor vest-carpătine, cu o istorie diferită (da!) de o mie de ani – cu toate specificitățile subregionale reale –, negarea însăși a Transilvaniei, de astă dată prin atomizarea ei dusă pînă la ridicol. „În fapt – spune Lucian Boia –, deosebirile regionale sînt sensibile, chiar și în România de astăzi, fără a mai vorbi de secolele trecute. (...) În cultura română, mitul unității, sau mai curînd spus al uniformității, este atît de puternic întipărit încît chiar specialistul, istoric sau sociolog, ezită adesea în a lua în considerare structurile regionale ale fenomenelor studiate.”¹⁵ Istoricul ar trebui, firește, să știe cel mai bine, decît dacă nu vede pădurea de copaci, în ce constă specificul distinctiv al unei regiuni, ce desparte și ce unește „țările” într-o unitate coerentă. Ovidiu Pecican preferă să vadă doar copacii...? Din considerente de spațiu, mă abțin să intru în detaliile unei demonstrații mai îndelungate asupra specificului transilvan.¹⁶

Pornind de la clasificarea lui Molnár Gusztáv¹⁷ a transilvaniștilor și antitransilvaniștilor, putem afirma de la bun început, fără a exagera prea mult că, dacă statul național unitar, recte România Mare, a reprezentat „vaca sfîntă” a gîndirii politice românești în ultimul veac, Transilvania a constituit în schimb „vaca de muls”. Mare parte a antitransilvanismului românesc (regățenesc) izvorăște din această ecuație simplă. Preferința lui I.C. Brătianu pentru „Ardealul fără ardeleni” confirmă această logică. Iată încă o notă distinctivă care poate fi atribuită Transilvaniei integrale ca specific regional.

Antitransilvanismul maghiar are, poate, rațiuni mai complexe. Pe de o parte, pericolul izolării de așa-zisa națiune-mamă și a rușii comunității maghiare din Ardeal

de frații și surorile din Ungaria, o dată cu apropierea frontierei Schengen, este o realitate. Soluția ideală nu se întrezărește.

Pe de altă parte, pot exista interese mult mai concrete decât aceste aspecte pur umanitare. Dincolo de atractivitatea firească a unei Ungarii mai dezvoltate economic, cu șanse reale de integrare în Uniunea Europeană în doar câțiva ani, de preferințele logice ale maghiarilor „să fii ungur, cetățean al Europei cu pașaport verde, decât patriot ardelean cu pașaport roșu și șanse de integrare în Comunitatea Statelor Independente, alături de Republica Moldova”, mai există și un aspect demografico-economic care amenință în mod special Ungaria (dar nu numai), despre care se păstrează o discreție mai pronunțată: așa-zisa „ciumă albă” – sporul demografic negativ –, cu vechi tradiții în Ungaria post-otomană. Diferitele variante ale cetățeniei duble sau ale cetățeniei „exterioare” („külhoni”, o găselniță terminologică greu traductibilă)¹⁸, susținute de Uniunea Mondială a Maghiarilor, pot avea, în ciuda aparențelor, efecte dezaastroase atât asupra rămînerii maghiarilor ardeleni acasă, pe pământul lor natal, cât și asupra relațiilor cu majoritatea românească, nebeneficiară a acestor „privilegii”.

Dacă șovinismul interbelic și mai ales cel național-comunist, în ciuda unor emigrări importante, nu a reușit să gonească majoritatea maghiarilor din Ardeal în ultimii optzeci de ani, acum, datorită abilității Uniunii Mondiale a Maghiarilor există șanse ca maghiarii să aibă aceeași soartă pe care au avut-o germanii (și evreii) din Transilvania pe vremea lui Ceaușescu. Dacă germanii au fost cumpărați atunci pe valută forte de guvernul Schmidt, acum guvernul național-civic *Fidesz*, în colaborare cu clientela sa ardeleană, caută să-i ademenească pe maghiarii din Transilvania prin fluturarea cetățeniei duble (?) și a unui tratament privilegiat în Ungaria, pînă la un punct chiar corectă. Mă întreb cîți îi vor putea rezista acestui zăhărel, mai ales în fața sumbrei perspective economice și politice ale României, tot mai evidente acum, în prag de alegeri?

Economia ungară însă, oricît de înfloritoare în momentul de față, va fi pusă în curînd în fața unor grave probleme existențiale datorită scăderii demografice rapide (după cum reiese din studiile experților în domeniu). Este cît se poate de evident că guvernele ungare, în loc să sprijine explozia demografică a țiganilor sau imigrația masivă a celor din lumea a doua sau a treia (de altă limbă, de altă cultură și de altă religie), preferă să opteze pentru atragerea populației maghiare, în general bine pregătite, de dincolo de frontiere sale. Această orientare nu demonstrează doar lipsa de interes „iredentist” a Ungariei față de fostele sale teritorii, ci și interesul pentru atragerea populației maghiare din Bazinul Carpatic spre spațiul restrîns al statului ungar actual. Atractivitatea euro-forintului ar putea fi decisivă pentru anihilarea patriotismului local al vechilor provincii. Modelul german de „impansiune” în perioada postbelică poate constitui un precedent. În privința populației germane „succesul” a fost zdrobitor. Eventuala jubilație a naționalismului românesc ar putea fi însă o victorie à la Pyrrhus. Nimic nu se resimte mai tare astăzi decât absența – ca o rană deschisă – a comunității germane (și evreiești) din Transilvania. Oare plecarea comunității maghiare ar fi resimțită altfel?

Henri Jeanjean, un reprezentant de seamă a limbii și mișcării occitane, scria despre limba sa maternă că „limba occitană este un mit pe cale de a deveni realitate”¹⁹. Luînd în considerare procesul de conștientizare a intereselor regionale, indiferent de

naționalitatea, religia sau orientarea politică ale locuitorilor acestora, parafrăzind cele de mai sus, îndrăznesc să afirm că „regionalismul modern (transilvan) este un mit capabil de a deveni realitate”. Conștientizarea acestor interese îi revine, în fiecare spațiu și epocă, inteligenței cugetătoare. *Provincia* nu este altceva, decât societatea ardeleană a unor cugetători cu voce tare. Și este cât se poate de benefică, cred eu, constituirea grupului de dezbateri cu acest nume, nu numai prin crearea unui for de dialog tranșetnic, ci și al unuia reprezentând opinii diferite, chiar opuse, iată, în chestiunea regionalismului, unul dintre subiectele „fierbinți” ale dezbaterilor politologice internaționale. Faptul că oameni cu orientări diferite, preocupați însă de găsirea soluțiilor pentru probleme reale comune se adună într-o dezbatere vie, neprotocolară, este cât se poate de stimulat.

Nu pot să nu remarc din capul locului însă și limitele acesteia, cel puțin pînă în acest moment. Și una din limitele importante, cred eu, o constituie concentrarea excesivă asupra problemei transilvane, în timp ce problema provinciilor este mult mai largă, ea fiind însăși problema regionalismului și a regionalizării, a autonomiilor locale și regionale și a subsidiarității, a tipurilor/formelor de democrație în general în România. Însăși slaba difuzare a versiunii românești a ziarului, mai ales în Vechiul Regat și în Capitală, poate fi un simptom al unei miopii politice egoiste, odată ce problema regionalismului – a Provinciei deci – nu este doar a Ardealului (chiar dacă ea este mai evidentă datorită unei milenare istorii specifice). Ea este proprie tuturor provinciilor/regiunilor țării (și zonei) care se confruntă cu o veche criză hiper-centralizatoare care, iată, a reușit să ne aducă pe toți în pragul prăbușirii în groapa comună a statelor falimentare post-sovietice. Dacă amenințarea acestui faliment nu va fi conștientizată de elita politică – în ciuda semnelor și semnalelor repetate de zeci de ani, dar mai ales în ultimul deceniu – înainte de a fi prea târziu, întregul spațiu, indiferent cum l-am numi, România, România de Nord-Vest, Transilvania sau România Mare, riscă să iasă din istorie. Și atunci, mă tem că în zadar am mai recurge la instrumentariul înțelepciunilor populare de tip „pietrele rămîn” sau „mintea românului cea din urmă”, pentru că, în cele din urmă, ar rămîne într-adevăr doar pietrele.

Note:

1. A se vedea *Provincia* nr.5, dedicată literaturii transilvane.
2. Ștefan BORBÉLY: Conglomerat freatic, în *Provincia* nr. 5.
3. Vezi cele spuse de eminentul istoric român despre rolul „pe care acest tip de discurs istoric, obsesiv repetat, l-a avut în consolidarea și prelungirea dictaturii lui Ceaușescu, în măsura în care imaginea comunist-naționalistă a istoriei se așeza într-un tipar mental tradițional (originile daco-romane, lupta pentru independență, rolul jucat în apărarea Europei, victimizarea românilor supuși adversității celorlalți...)” „... mitologia istorică acumulată în epoca sa i-a supraviețuit dictatorului. Constelațiile mentale au viață mai lungă decât structurile materiale.” (Lucian BOIA: *Istorie și mit în conștiința românească*, Ed.Humanitas. 1997, pp. 81-82)
4. H.-R. PATAPIEVICI: *Politice*, Ed.Humanitas, Buc. 1996.
5. Sabin GHERMAN: *M-am saturat de România*, Ed. Erdélyi Híradó, Cluj, 1999.
6. Marius COSMEANU: Postcomuniști, dilematici și democrați, *Provincia*, nr. 5.
7. Pentru analiza mai detaliată a acestui fenomen publicistic vezi, SZOKOLY Elek: Vară și fum, în *Pro Europa* nr. 5-6/1999.

8. *Problema Transilvană*, Editura Polirom, Iași, 1999.

9. Revista 22, nr. 45/2000.

10. Ovidiu PECICAN: Partid trans-etnic sau forum civic?, *Provincia* nr. 5.

11. „Esențial este că [...] aici / [în cazul revistei *Provincia*, N.n.] e vorba de ceva capabil să funcționeze și, în mod evident, de ceva mai mult decât simpla apariție a unui ziar. Acesta este un spațiu virtual, care poate evolua pînă la proiecția apariției unui nou partid regional ardelean clădit pe baze transnaționale.” [...] „Ar putea să se deplaseze în direcția susținerii ideii unui partid transilvan transetnic regional, dar *Provincia* nu va deveni nici atunci portavoce a vreunui partid. Chiar dacă ar reuși să inițieze o astfel de mișcare, va reprezenta mereu mai mult decât politicul pur”), MOLNÁR Gusztáv, *Provincia* nr. 5.

12. Pentru risipirea eventualelor confuzii țin, să subliniez că nu fac parte din nici un partid, după cum nu făcusem nici înainte de 89. Ceea ce nu înseamnă că nu consider partidele ca elemente de bază ale democrației, inclusiv în context regional.

13. Ovidiu PECICAN: *Idem*.

14. *Ibidem*.

15. Lucian BOIA: *Idem*, p.163.

16. Cf. *Altera*, nr. 11, în SZOKOLY Elek: „Chestiunea transilvană” între misie, nostalgie și realitate, republicat în volumul *Problema transilvană*, Iași, 1999.

17. MOLNÁR Gusztáv: Șansele democrației consociative în Transilvania, *Provincia* nr. 6.

18. Făcînd abstracție aici de faptul că în relația României cu Republica Moldova statutul cetățenilor moldoveni este cu totul special, aceștia putînd opta pentru cetățenie românească cu toate drepturile care provin din acesta!

19. Henri JEANJEAN: *De l'utopie au pragmatisme?: le mouvement occitan*, Libres del Trabucaire, 1992, p. 204.

Hajdú Farkas-Zoltán

Colivia etnică deschisă, sau „păcatul ereditar” al Transilvaniei

„Există un homo transilvanus? Și dacă există, cum l-am putea descrie? Care sunt însușirile care îl deosebesc de vecinii săi?” – întreabă Hans Bergel în excelentul său volum de eseuri intitulat *Zuwendung und Beunruhigung*, apărut în 1994. Nu încapă îndoială că întrebarea este justificată, chiar dacă, de exemplu, intelectualitatea maghiară din secolul al XIX-lea îi considera pe secui drept cei mai autentici maghiari, sau umanistul Martin Opitz pe sașii din Transilvania ca fiind cei mai originari germani. Cele trei popoare ale Transilvaniei au sesizat și sesizează la cei din „țările-mamă” ceva străin, ceva ce este mai mult decât diferența condițiilor geografice, decât conștiința trecutului istoric diferit, fiindcă este o deosebire de identitate.

Din punct de vedere geografic, Transilvania este un spațiu exemplar închis. Pe teritoriul ei – aproape din momentul așezării lor – cele trei etnii s-au văzut silite să țină

seama de constrîngerile și posibilitățile date de prezența străinilor. „... Încă din timpul dinastiei arpadiene este un teritoriu administrat separat” – scrie Bánffy Miklós. Dar mult mai important este faptul că, din 1437, prin uniunea celor trei națiuni (adică în cei o sută de ani dinaintea constituirii principatului transilvan – H. F.-Z.) s-a născut și în sînul poporului un fel de solidaritate spirituală, ideea ajutorării și apărării reciproce. Faptul că în primii 50 de ani ai Transilvaniei autonome acest ajutor mutual și-a găsit numai rareori aplicarea, ba chiar dimpotrivă, uneori pentru scurt timp s-a întîmplat contrariul, nu dovedește nimic. Și frații se ceartă cîteodată între ei. Important este aici sentimentul solidarității și din punctul de vedere al sufletului popular – în înțelesul freudian să zicem – prin aceasta s-a fundamentat dăinuirea spirituală a Transilvaniei.”

Ei și străinii – dimensiunea ideologică

„Țările-mamă” care și-au revendicat teritoriile transilvane, în realitate, nu au știut cum să trateze această solidaritate spirituală a maghiarilor, românilor și sașilor, acest „specific transilvan.” În cel mai bun caz, proiectele lor de integrare neglijau „celelalte două” etnii, dar găsim destule exemple și de pierdere a sentimentului siguranței, datorată lipsei de cunoaștere temeinică a particularităților transilvane, precum și exemple de naționalism disprețuitor și denigrator; legitimitatea intoleranței și ignoranței a fost susținută de la caz la caz prin argumentele exclusive ale întîietății istorice, nivelului cultural mai înalt, sau majorității numerice. Menționez doar trei exemple ale „pierderii sentimentului de siguranță privind Transilvania” – și subliniez: *cu consecințe etice și istorice nicidecum identice*.

a) „Este teribil să ne gîndim – scrie Németh László parcurgînd în 1935 Transilvania – că maghiarimea a pierdut acest pămînt. În timp ce străbăteam Transilvania, pentru mine a devenit tot mai limpede că Transilvania pierdută nu a fost doar un teritoriu. Transilvania a fost un examen și faptul că nu am fost în stare s-o păstrăm a fost un act de neputință, pentru că nu a fost luată pur și simplu. Noi nu încheiasem cucerirea și noi am scăpat din mînă ceea ce cucerisem din ea. Dacă Franței i s-ar lua Bretagne, dacă vreo ironie violentă ar putea s-o facă, membrul smuls s-ar suda la loc. Transilvania a fost pierdută atunci cînd caracterul ei maghiar a devenit problematic. (...) Arderea istorică rapidă a principatului transilvan autonom a epuizat această maghiaritate, așa cum începe să ni se atrofieze și cîte un organ, lăsînd completarea interstițiului în seama unor țesuturi calitativ mai slabe. Cîte celule ofilite, cîte sate cedate (...) Maghiarimea nu știe ce să facă cu Transilvania. Febrele ei absorb energiile, chiar și renașterea ei este mai curînd o retragere.”

b) În anii treizeci, sub presiunea ideologiei arbitrară a Reich-ului vizînd omogenizarea culturală, în publicistica fascizantă săsescă, imaginea Transilvaniei s-a răsturnat cu susul în jos. Ideologia „pangermanistă” nu a știut ce să facă cu segmentul specific transilvan al identității germane a sașilor, iar „conștiința istorică diferită” – despre care mai înainte s-a vorbit cu nu puțină mîndrie –, tradițiile culturii săsești din Transilvania, care și-a asumat influența relațiilor seculare cu românii și maghiarii, au fost declarate drept *Erblafit* (păcat originar), „povară sud-est europeană”, de care sașii trebuie să scape cît mai rapid, dacă doresc să se integreze în națiunea germană.

c) „Adeptii idealurilor naționale românești își explică opiniile reacționare orientate împotriva minorităților și exproprierea dictatorială a puterii politice și economice prin prezența amenințătoare a străinilor – scrie Andrei Corbea-Hoișie. Întâlnirea elitei române din secolul al XIX-lea cu cultura europeană dispunând de o industrie dezvoltată a produs nu numai europenizarea în ritm rapid, ci și o bună doză de frustrare, datorată comparației dintre gradul de dezvoltare al Apusului cu situația „semi-asiatică” a principatelor, ceea ce a culminat în suspiciunea cronică față de „rețetele” civilizației occidentale. Această suspiciune nevrotică față de străini (a se înțelege: minorități) și-a găsit în scurt timp și „leacul”, în chipul xenofobiei românești care proclama izolarea mesianică, patriarhismul ortodox antioccidental, antidemocratic. Această xenofobie – pătrunsă în politica românească de stat și propagată în mase prin dominația culturală a acestuia – a realizat pas cu pas o imagine negativă a străinilor, înrădăcinată în limbă. Structurile ideatice iraționale au constituit un permanent îndemn pentru confruntarea cu străinii, atingând chiar dimensiuni mitice, recunoșteau doar atitudinea „noi și dușmanii noștri de moarte”. Ceea ce excludea orice fel de atitudine personală, autonomă.(...) Chiar și caracteristicile exterioare, privirea, mersul, limbajul, îmbrăcămintea, cultura habitatului, prezentarea credinței în Dumnezeu sugerau incompatibilitatea românului cu „ființa străină” (evreu, maghiar, slav). Este suficient să menționăm aici publicistica lui Eminescu sau Iorga: potrivit lor, în universul specific românesc, frumos, autentic și bun, prin intermediul străinilor încearcă să se infiltreze o realitate nouă, detestabilă.”

Eminescu, moldovean de origine, care avea la inimă situația de minoritari a românilor din Transilvania, scrie următoarele despre naționalismul acestora: „Pînă și în protestele lor, în ura lor față de maghiari, este ceva maghiar: felul în care o manifestă. *Și naționalitatea au învățat-o de la maghiari*, (sublinierea mea – H. F.-Z.) ei nu sînt naționali în felul românilor, ci cu acel exclusivism radical care îi caracterizează pe maghiari” (citată de Köpeczi Béla, în *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom magyarságképe* (Cercetări privind imaginea națională și imaginea maghiarimii în literatura română a secolului XIX.), Akadémiai, 1995, p.169).

În pofida semnalelor dezaprobatore, negative, a amenințărilor xenofobe și apelurilor la pogroame sosite „de acasă,” *homo transilvanus* nu a avut altă opțiune: singurătatea lui l-a silit – adeseori pentru a-și asigura simpla existență – să ajungă la o înțelegere cu străinii, să găsească un model de conviețuire a cărui funcționare netulburată era în interesul tuturor părților. Pentru înțelegerea dificultăților în căutarea soluțiilor, a naturii delicate a acomodării cu străinii și a atitudinii cooperante cu ei, cred că e util să punem în lumină izvorul antipatiei, temerilor și urii noastre față de străini.

Eu și străinii – dimensiunea psihologică

La prima vedere, s-ar părea că antipatia față de străini ne este inculcată de mediul în care trăim. Opiniile xenofobe ale anturajului își au originea în tradițiile noastre sociale. „Am convingerea – scrie Bánffy – că așa cum freudismul, prin întâmplările în bună parte uitate ale copilăriei explică ceea ce la vîrsta adultă determină, sub forma sentimentelor și pasiunilor involuntare, acțiunile noastre, și în cazul popoarelor, copilăria, adică trecutul lor, decide patimile care pun stăpînire pe ele.” Teoretic s-ar

putea presupune un lanț nesfârșit de prejudecăți, care asigură transmiterea părerilor ostile cu privire la străini, dar numai atîta timp cît facem abstracție de „sensibilitatea” opiniilor și prejudecăților față de fapte. Căci, de exemplu, și părerea că pămîntul este plat a fost valabilă, „s-a putut menține” numai pînă cînd nu s-a dovedit că Globul nostru are formă sferică. În cazul nostru: ce se întîmplă dacă ne convingem că ura noastră, inculcată, față de străini este lipsită de temeii?

În mod ciudat, acest fel de ură pune adeseori stăpînire și pe aceia care nu au experiențe personale neplăcute în legătură cu străinii. O dovadă a gradului înalt de iraționalitate al acestei uri este faptul că rezistă la orice fel de argumente sau comandamente morale. Unii psihologi afirmă că ea este ținută în viață de o forță psihică profundă, care sfidează argumentele rațiunii. Dar să nu ne pripim! Ar fi riscant să acceptăm xenofobia, teama noastră față de străini, ca un sentiment general uman, programat genetic. Căci apariția unui străin poate să trezească în noi multe feluri de sentimente: teamă, respingere, silă, tristețe, curiozitate, eventual dispreț. Dar punctul de pornire este întotdeauna aceeași constrîngere fundamentală: un străin ne atrage atenția și fără să vrem. Sentimentul care urmează după „starea de alertă” inițială depinde în primul rînd de semnalul primit. Dacă este amenințător (așa simțim mai ales în cazul superiorității numerice), trezește în noi teamă sau furie, iar dacă raportul de forțe rămîne timp mai îndelungat neclar, mai curînd neîncredere sau respect. Dar este posibil și ca în scurt timp să ne convingem de caracterul inofensiv al străinului, de intențiile sale bune, ceea ce ne face mai degrabă să fim curioși și poate chiar să ne fie pe plac.

În aprecierea situației, hotărîtor este nu numai modul obiectiv de prezentare a străinului, ci și starea noastră de spirit în momentul respectiv și chiar cultura noastră, căci în cursul îmbogățirii ei învățăm să tratăm noul, necunoscutul, străinul și nu ne mai apropiem de acesta cu o agresivitate stupidă. Cu puțină exagerare, am putea spune și că prin cultura noastră învățăm să ne apropiem de străin folosind metoda hermeneuticii – cu alte cuvinte, începem dialogul sau disputa cu acesta, luînd în considerare din capul locului și adevărul lui. În legătură cu asta spunea Hans Georg Gadamer, în interviul pe care l-am realizat cu el, că „...este un fel de dubiu care sălășluiește în toți cei care nu ar vrea să greșească, dar în același timp cred că pot să-l convingă pe celălalt.(...) Cu toții ne subestimăm propriile prejudecăți, adică de cele mai multe ori nici nu ne dăm seama de ele. Dar interlocutorul meu mă poate ajuta să le recunosc, eventual chiar să-mi schimb părerea.”

Noi și străinii - dimensiune etnologică

În cursul dezvoltării umane, șanse mai mari de supraviețuire a avut întotdeauna grupul al cărui membri erau legați prin sentimentul solidarității. *Homo sapiens* nu a fost nici destul de puternic, nici destul de rapid ca să supraviețuiască singur. Și membrii hoardei din epoca primitivă au fost dependenți unii față de alții și, în pofida oricăror rivalități interne; „au fost siliți să rămîna prieteni,” mai ales dacă grupul era amenințat de o primejdie din afară, din „necunoscut.” Conștiința de *noi*, născută din solidaritate, s-a străduit să alcătuiască normele de comportament în cadrul grupului, respingînd totodată cu neîncredere pe cei „din afară”. Etnocentrismul este consolidarea socială durabilă a antipatiei față de străin, față de cel „din afară”. Conștiința grupului

etnocentrist este pătrunsă de convingerea propriei sale superiorități. Față de străini el este suspicios, temător și chiar ostil. Prin strângerea relațiilor dintre membrii grupului, îi izolează pe aceștia de mediul social mai larg, scotocind neîncetat după devianți, pentru a statua prin excluderea lor un exemplu. Principalele caracteristici ale etnocentrismului sînt ura față de străini, conformismul și trufia de grup. Personalitatea etnocentrică este incapabilă să cumpănească în mod rațional avantajele, respectiv dezavantajele relațiilor cu grupuri străine și, din această cauză, argumentarea incompatibilității străinilor este amplificată pînă la gradul de eroare socială.

Urme de etnocentrism descoperim aproximativ în fiecare cultură. În Europa, grecii din antichitate trăseseră deja un hotar lingvistic net între ei și străini, numindu-i „barbări” pe cei care nu erau de origine elenă și vorbeau o limbă străină. Expresiile „străin,” „necivilizat,” „grosolan” au fost preluate și de cultura occidentală, „îmbogățind” noțiunea și cu nuanțe ca „sălbatic,” „primitiv,” „ființă inferioară.”

În Europa, iluminismul – îndeosebi activitatea lui Rousseau – a pus pentru prima dată sub semnul întrebării tradițiile culturale milenare ale etnocentrismului, respingînd falsa teorie a inferiorității străinilor (a se înțelege non-europenilor). Am putea spune și că, de la epoca iluminismului încoace, a început să prindă rădăcini ideea că xenofobia, tema de străini este, de fapt, un sentiment stupid, cu consecințe uneori dezavantajoase.

Soluția părea a fi la îndemînă: o limbă comună europeană ar putea fi un minunat mijloc de legătură, de reconciliere. Ideea este însă irealizabilă, chiar și numai din cauza naturii limbilor. Căci însușirea unei limbi este în slujba „pseudo-conștiinței rasiale”; nu există etnie care să nu fie atașată de propria sa limbă maternă, protejată și cultivată cu grijă. Jane Hill este de părere că așa se poate explica și „accentul străin” într-o limbă. Dincolo de o anumită vîrstă, unii oameni sînt incapabili să învețe o limbă nouă fără să se simtă accentul lor străin. Aptitudinea pentru învățarea limbilor, programată în genele noastre, ne ajută așadar să ne păstrăm identitatea de grup, făcîndu-ne totodată „prizonierii” ei, căci ca o veșnică pecete, „trădează cu consecvență adevărata noastră origine.”

Reacțiile noastre de respingere a străinilor nu sînt, așadar, întîmplătoare sau lipsite de logică. Ele s-au format în cursul milioanei de ani ai devenirii noastre umane și ne-au făcut să fim ceea ce sîntem azi. Pe tot parcursul acesteia a acționat în noi rațiunea adaptării, fie trăsînd hotare, fie ștergîndu-le. Dar, după părerea lui Dieter E. Zimmer, sentimentele xenofobe, devenite cronice, nu țin de fondul nostru ereditar imuabil, nu sînt constrîngeri rigide, ci prejudecăți (*bias*) care ne controlează percepțiile prin rațiune. Prejudecățile, în funcție de modul de viață, se pot realiza în multe feluri; ce facem cu ele, depinde numai de noi, cea mai bună dovadă fiind că sîntem capabili și de acorduri, de crearea unor contacte pașnice.

Miracolul etnologic și colivia etnică deschisă

În Transilvania, etnocentrismul nu a fost niciodată un sentiment adaptativ, fiindcă acesta ar fi făcut imposibilă conviețuirea celor trei popoare. Pentru a-și învinge xenofobia, *homo transilvanus* a încercat să recunoască și să evite situațiile care i-ar fi amplificat etnocentrismul, în locul izolării și al trufiei de grup preferînd deschiderea, încrederea care rezultă din cunoștințele personale. „Miracolul etnologic” (Hans Bergel)

– asume faptul că timp de aproape un mileniu, pe teritoriul de 60 de mii de kilometri pătrați al Transilvaniei, românii, maghiarii și sașii, avînd origini, sentimente identitare și tradiții culturale diferite, au reușit să „se suporte reciproc” – s-a putut întîmpla numai pentru că peste tradițiile culturale foarte diferite s-a „suprapus” o identitate transilvană comună, sugerînd încredere și acceptînd străinii.

„Transilvanitatea intelectuală”, transilvanismul a distilat această conștiință comună a transilvanității într-un model ideal, „ciugulind” din istoria Transilvaniei acele fragmente dirijate de rațiune, adeptе a toleranței, în care a funcționat conviețuirea prosperă și s-a făcut abstracție de perioadele mai puțin lucide (conf. Bánffy: „și frații se ceartă uneori...”).

Acest transilvanism bazat pe particularitățile comune ale celor trei popoare, după primul război mondial a caracterizat mai ales o parte a intelectualilor maghiari și sași (scriitori îndeosebi), dar numai pînă cînd Ungaria revizionistă și Germania hitleristă au declarat drept „păcat original” acea tradiție comună, care „în etapa pre-națională a transilvanității” (conf. Molnár Gusztáv: *Oximoron*) a funcționat cît se poate de eficient. Conștiința comună a transilvanității nu a fost opera transilvanismului, ci a constrîngerii istorice multiseculare a conviețuirii, care a apropiat cele trei culturi (influența reciprocă poate fi observată cel mai bine în culturile populare individuale), făcînd astfel posibilă comunicarea pașnică și colaborarea în cotidianul transilvan comun. Viața în comun a celor trei popoare din Transilvania este atît de diversă, am putut fi martorii ai atîtor forme ale ostilităților și alianțelor, ale uneltirilor și strîngerilor de mîini, încît din acest punct de vedere modelul iubirii creștinești – care leagă laolaltă popoare – pare a fi o „utopie a trecutului”, asemenea xenofobiei, care proclamă superioritatea și inferioritatea, incompatibilitatea și opoziția.

Cea mai potrivită strategie pe termen lung s-a dovedit a fi „colivia etnică deschisă.” Cea în care închiderea, respectiv deschiderea etnică – mai mare sau mai mică – a favorizat, în locul vieții laolaltă, viața alăturată. Epoca de aur a fost dată tuturor celor trei națiuni: maghiarilor în timpul principatului, sașilor în anii Guberniului, românilor după '18. Iar din extremele „sus-jos”, „în majoritate – în minoritate” (cel puțin în ce privește deținerea puterii), „a obține – a pierde,” toate cele trei popoare au putut să-și tragă concluziile lucide. De aici rezultă și ambivalența „coliviei etnice deschise”: în apărare împotriva pericolului amestecării – asimilării – disoluției, ea se străduiește să-și păstreze propria identitate națională; să o consolideze, dar conștientizînd și importanța colaborării, neevitînd, deci, comunicarea, fără de care nu numai viața alăturată ar fi imposibilă dar însași existența transilvană ar fi în primejdie. Esența ei se bazează pe înțelegerea faptului că identitatea de grup, solidă, sigură, sănătoasă – căci este deschisă spre străini – poate să se apere de, respectiv să slăbească, orice fel de manifestare etnocentristă.

Acest model rămîne viabil pe termen lung numai în cazul în care cu toții (români, maghiari, sași deopotrivă) conștientizăm identitatea noastră transilvană, întemeiată pe experiența multiseculară a conviețuirii, pe schimbul cultural, care „îmblînzește” vecinul străin, transformîndu-l într-o cunoștință vrednică de încredere, o identitate capabilă să împartă puterea și spațiul vital, o identitate transilvană pe care să fim capabili să ne-o asumăm.

Transilvanitatea este un fel de cunoaștere specifică, o „interpretare a lumii”, constînd din cunoașterea și respectarea limbii și culturii „celorlalte” două popoare. Nu este surplus sau lipsă, ci o bază culturală și morală care ne ajută să revizuim și sfaturile și ajutorul „națiunilor-mamă”, unilateral de bună credință – deci subiective – cu „ochiul transilvan”, critic. „Miracolul etnologic” a fost posibil numai datorită încrederii în sine, individuale și colective, pan-transilvane. Prin aceasta se explică și imposibilitatea apariției unor mișcări teroriste asemănătoare cu cele din Serbia sau Palestina.

Identitatea transilvană întemeiată pe încrederea reciprocă este cuvîntul-cheie și nu naționalismul claustrat care o ignoră și o critică, sau educația în spiritul cosmopolitismului. Sînt acesta din urmă nu ar face să dispară prejudecățile xenofobe, ci ne-ar transforma în „străini cronici,” silindu-ne mai curînd sau mai tîrziu ca pierzîndu-ne capul și să ne refugiem în brațele unui partid extremist sau ale unei secte, în care flutură drapele, sclipesc insigne, iar în afara cercului nu mai există oameni, ci doar o lume străină și ostilă.

Traducere de Florica Perian

Bibliografie:

- BÁNFFY Miklós: *Huszonöt év* [1945]. Püski, 1993.
 Hans BERGEL: *Zuwendung und Beunruhigung*. Wort und Welt, 1994.
 Andrei CORBEA-HOIȘIE: Rumänien – vom National – zum Nationalitätenstaat. In: *Minderheiten und Nationalstaat*, Böhlau, 1995.
 Jane H. HILL: On the evolutionary foundations of language. *American Anthropologist*, 1972, 74. sz.
 Hans Georg GADAMER: Rítusok nélkül szegényebb lenne az életünk..., *Korunk*, 1999/8.
 KÖPECZY Béla: *Nemzetképkutatás és a XIX. századi román irodalom ma gyarságképe*. Akadémiai, 1995.
 NÉMETH László: Magyarok Romániában. *Tamí*, 1935/3-4.
 Dieter E. ZIMMER: *Die Vernunft der Gefühle*. Piper, 1988.

Hadházy Zsuzsa

Provincia – în lumina presei

Presa s-a ocupat relativ puțin de *Provincia*, care apare din luna aprilie încoace și relativ puțini s-au referit la scrierile apărute în această publicație. De ce? Iată o întrebare care ar merita un studiu aparte. Deocamdată, aș menționa doar că problemele pe care le tratează sînt, fără excepție, puncte sensibile ale societății românești și chiar răspunsurile formulate mai eufemistic provoacă reacții vehemente din partea celor care veghează asupra unității și independenței țării. Așa fac, însă, patrioții de profesie,

ca și cum tocmai prin tăcerea lor ar vrea să facă inexistentă revista. Desigur, nu este exclusă nici lipsa argumentelor lor.

Cu toate acestea, lunile nu au trecut fără ecou. Numărul din 3 mai al ziarului *Cotidianul* se ocupă deja de primul număr al *Provinciei*. Articolul Ioanei Lupea, *Un proiect publicistic de formare a unei identități regionale – Resuscitarea transilvanismului*, afirmă: „... identitatea regională, pierdută în bună măsură, ar trebui redescoperită, recreată în noul context european. Transilvanismul a făcut obiectul multor studii și nenumăratelor polemici politice, fiind reclamat ca strategie a comunității maghiare din România prin ruptura teritorială. Partidele politice românești admit descentralizarea, dar resping pe aceste considerente regionalismul. (...) Până acum se poate spune că nu a existat un efort al elitelor de refacere a transilvanismului, considerat utopic chiar de minți dintre cele mai deschise. (...) Luna trecută însă, două publicații, *Ziua de Ardeal* și *Krónika*, au publicat primul număr al unui supliment intitulat *Provincia* (www.provincia.ro).” După prezentarea obiectivelor suplimentului, Ioana Lupea conchide: colegiul de redacție „și prin titlul ales pare să spună despre intenția de a redefini cuvîntul provincie, percepută acum ca un spațiu marginal și prăfuit.”

Tot în *Cotidianul*, putem citi în articolul lui Ion Buduca, că *Provincia* este prima publicație din istoria presei românești consacrată dialogului cultural româno-maghiar, în care el analizează importanța apariției revistei *Provinciei*. Potrivit articolului apărut în 4 octombrie, „Au fost necesari, iată, zece ani de postcomunism pentru a înțelege că problema diferenței de percepție a rezistat și comunismului și că rezistă și noilor proceduri democratice. În acest timp statul român și-a perpetuat inerțiile tradiționale. (...) Problema româno-maghiară ține de fundamentele diferențelor culturale și de ceea ce am putea numi istoria comparată. (...) Revista *Provincia* care apare ca supliment lunar al ziarului *Ziua de Ardeal*, fără să circule și la București, așadar, face pentru prima dată pe piața noastră de idei acest serviciu: transformă polemica purtată ca de pe baricade diferite într-un dialog animat de sentimentul aceleiași baricade. Este extrem de important. Este o operațiune, din păcate fără prea mare anvergură, de dizolvare a suspiciunilor, care se autoîntrețin dacă dialogul este purtat în chip de polemică.”

În numărul din 7 noiembrie, cotidianul clujean *Szabadság* publică prima parte a articolului lui Tibori Szabó Zoltán intitulat *Valter Roman și revoluția maghiară, sau cînd Valter l-a învins definitiv pe Ernő*. În suita de articole, autorul face cunoscut rolul jucat de tatăl actualului ministru român al afacerilor Externe în deportarea în România a liderilor revoluției maghiare din 1956 și extrădarea lor guvernului Kádár, referindu-se ca punct de plecare la scrisoarea lui Tofik Islamov, apărută în nr. 6 al revistei *Provincia*, în care istoricul rus – intrînd în dispută cu afirmația lui Petre Roman, în sensul că, privitor la activitatea tatălui său, ar fi comis o falsificare a istoriei, el dovedește cu documente că, potrivit lui Valter Roman, reglementarea situației acestei regiuni după cel de-al doilea război mondial, nu se poate imagina decît prin restabilirea independenței Transilvaniei.

Tot cu articolul istoricului rus, apărut simultan în *Provincia* și în revista moscovită *Novaia I noveisaia istoria*, se ocupă nr. 7 al *Evenimentului Zilei*. Pe lîngă scrisoarea lui Valter Roman apărută în *Provincia*, o tipărește și pe aceea publicată de Petre Ro-

man în cartea sa, *Libertatea ca responsabilitate*, al cărei conținut este contrar celui publicat de Tofic Islamov: „Pentru orice cititor apare limpede că ele nu sînt scrise de aceeași persoană. Rămîne de văzut care se va dovedi falsă și care autentică” – evidențiază autorul materialului, Petru Romoșan.

Ce răsunet mare a avut articolul lui Tofic Islamov o dovedește și nr. 11 al revistei *România Liberă*, care publică și ea fragmente din scrisoarea istoricului rus.

Tot de numărul 6 al *Provinciei* se ocupă și Gabriela Adameșteanu, în numărul 45 al revistei 22. Dar ea se referă doar pe scurt la scrisoarea lui Islamov și tot pe scurt menționează și articolele semnate de Ágoston Hugó și Kelemen Attila. Gabriela Adameșteanu se ocupă în primul rînd de articolul lui Ovidiu Pecican, *Partid transetnic, sau forum civic?*, care intră în dezbatere cu afirmațiile din interviul lui Molnár Gusztáv, apărut în numărul precedent. Molnár consideră că, în condițiile de azi din România, este necesară înființarea unui partid transetnic, ceea ce Pecican contestă: „A crea un nou partid – încă unul! – pe o scenă (cea românească) unde problema este tocmai inflația partidelor, mi se pare o idee nefericită. (...) Partea valabilă a ideii stă însă în opțiunea pentru un for de discuții – și acțiune – multicultural.” Despre afirmațiile diferite ale lui Molnár și Pecican cu privire la necesitatea înființării unui partid politic transetnic s-ar putea discuta, și sperăm că specialiștii vor face asta, exact la fel ca și în legătură cu alte afirmații publicate în *Provincia*.

În numărul 38 al revistei *Observatorul cultural*, apare un scurt articol nesemnat, care enumără numele colaboratorilor și face cunoscută tematica *Provinciei*, și constată: „Partea mai – cum să-i spunem? – delicată e aceea că unele articole, în special cele ale intelectualilor maghiari (în frunte cu Gusztáv Molnár) sînt ferm regionaliste, (con)federaliste și în unele cazuri, chiar cu nuanțe favorabile independenței Ardealului.”

Revista *Beszélő* din Budapesta, numărul 9-10 în rubrica *Spațiu de joc* (Játéktér) se ocupă și ea de *Provincia*. După prezentarea revistei apare o selecție din materialele apărute. Iată lista autorilor și a articolelor:

Molnár Gusztáv: *Provincia „premodernă”*; Caius Dobrescu: *Berea de alcoolizată – o soluție politică?*; Bakk Miklós: *Logica deconstrucției*; Gabriel Andeescu: *Naționalismul civic între ciocan și nicovală*; Caius Dobrescu: *O căutare comună*; Sabina Fati: *De la diferențiere la conștiința diferențierii*; Al. Cistelean: *Discursuri pentru Transilvania*; Daniel Vighi: *De la construcție la deconstrucție și retur*; Gabriel Andeescu: *La rînd, naționalismul ortodox*; Daniel Barbu: *Subsidiaritas, democrație creștină și ortodoxie*; Marius Cosmeanu: *Postcomuniști, dilematici și democrați*; Ovidiu Pecican: *Partid transetnic sau forum civic?*

Traducere de Florica Perian

Ágoston Hugó

Bucureștiul, precum o provincie

Cei care citesc această rubrică situată aproape de intrarea/ieșirea prin spate – sau măcar cîțiva dintre ei –, probabil știu că recent mi-a apărut și un volum despre capitală, volum intitulat *Viața bucureșteană în imagini*, cuprinzînd povestiri și texte meditative scrise în perioada '96–'99. Acest volum este renumit și datorită faptului că are unsprezece prefete (dacă se adaugă și introducerea autorului, atunci doisprezece...), personalități din diferite orașe ale lumii – cum ar fi Fejtő Ferenc (François Fejtő), din Paris, Határ Győző, din Wimbledon-Londra, Benedek István, din Wuppertal, Csiki László, din Budapesta... – făcînd confidențe despre sentimentul apartenenței la o capitală, despre acel *ceva* datorită căruia omul se poate simți maghiar sau provincial, dar chiar și cetățean al unei capitale, indiferent de locul în care trăiește. Multe dintre aceste prefete conțin și cîteva istorioare palpitate, dintre care vă voi reda una. Scriitorul și eseistul Egyed Péter, cu care, după propria sa mărturisire, sufletul meu are ceva în comun, mai exact pe amîndoi ne preocupă mental aceleași probleme (de exemplu, de ce la București frunzele de țelină se usucă mai repede decît cele de pătrunjel) – o, dacă aș fi zece la sută filozof, douăzeci și cinci la sută poet și cel puțin cincizeci la sută prozator precum este el! –, deci Péter al nostru mi-a dăruit o istorioară atît de simpatcă, o poveste adevărată care cu siguranță și-ar fi găsit un loc de frunte în acel excelent număr al revistei *Dilema* care se ocupă de *Șmecheria la români*. Fac o paranteză – amîinînd puțin povestirea – pentru a semnala cît de chinuitor poate să fie, prin conținutul său aproape inepuizabil, cuvîntul *șmecher*. Cînd dau de acest cuvînt într-un text pe care trebuie să-l traduc, apelez îndată la lista pe care o îmbogățesc mereu, dar tot nu sînt mulțumit de cuprinsul ei și caut printre semnificațiile notate: șiret? viclean? perfid? descurcăreț? ingenios? iscusit? ștregar? mișel? nemernic? canalie? șarlatan? hoțoman? rafinat? escroc? trișor? amăgitor? – ce înseamnă cuvîntul *șmecher*? Evident, toate la un loc. Greșesc enorm cei care au impresia că aceste nuanțe nu aparțin acestui loc, că Bucureștiul (precum o provincie) nu reprezintă o problemă semantică. Ce face șmecherul? Consideră întreaga lume precum o provincie în izmene rupte, o provincie nătîngă și fraieră... Și ca atare... înșeală, trage pe sfoară, păcălește, convinge, zăpăcește, minte, născocoște, reușind astfel să prospere, să-și îmbunătățească situația, să-și rezolve problemele, să supraviețuiască.

Vreme îndelungată am fost convins – și, trebuie să recunosc, nici acum nu-mi este străin acest gînd – că acela care vrea să supraviețuiască într-o aglomerare umană atît de mare cum este Bububucureștiul, trebuie să-și însușească cel puțin elementele fundamentale ale șmecheriei, chiar dacă nu pentru a înșela pe alții, dar cel puțin pentru ca pateul să nu explodeze tocmai în mîinile sale. Prietenul meu Egyed a definit acest lucru ca un „joc de supraviețuire”. Deci, urmează povestirea:

Făceam naveta, încă cu pașaport verde, între Cluj și Roma, cînd la un moment dat, pe ruta de întoarcere, înainte de Zagreb, a bătut la ușă însoțitorul maghiar al vagonului de dormit, un tip versat pe Balt-Orient Expresul de odinioară, apelînd la

calitatea mea de român și rugându-mă să-l ajut să ajungă la un numitor comun cu un tip cu care el nu reușește să se înțeleagă. Pe când a terminat ce avusese să-mi spună l-a și împins în compartimentul meu (cu delicatețe, dar hotărât) pe tipul în cauză, care a și spus bîlbîindu-se – eram în perioada războiului din Bosnia, practic în Croația era stare de urgență –, cum că „domnu’!... înainte de-a coborî doi bărbați iugoslavi mi-au pus în brațe acest obiect, mi-au spus că este o grenadă”. Strîngea între mîini cu înrîncenare acel obiect roșu care amintea de o conservă de pateu de ficat, strîngea cu atîta înrîncenare acel obiect, încît de atîta tremur îi strălucea pînă și mutra. N-avem ce face – i-am spus –, vom coborî la Zagreb și încercăm să rezolvăm situația. Așa s-a și întîmplat. Am coborît în gară la Zagreb, am mers la patrula militară, căreia i-am prezentat (în limba germană) situația. Membrii patrulei m-au ascultat atît de concentrat încît nu li s-a contractat nici un mușchi facial – abia mai tîrziu m-am gîndit că poate n-au înțeles nimic din ceea ce le spusese –, după care ofițerul s-a răstit la noi, amenințîndu-ne că dacă nu ne urcăm înapoi în tren ne vor aresta sau ne vor oferi o tratație și mai neplăcută. (Eu mai stătusem cu fața la perete în sala de așteptare din gara de la Zagreb... și nu m-am simțit deloc bine!) Astfel că ne-am urcat repede înapoi în vagon, după care l-am împins și eu la rîndu-mi, cu delicatețe, evident, pe omul meu în compartimentul învecinat. După zece minute m-am trezit din nou cu el, avea o mutră de complice, dar nu mai strîngea grenada în mîini. – Unde este, ce ai făcut cu ea? – Am dat-o la doi moldoveni... – Dar de ce, dumneata de unde ești? – Eu? Eu sînt bucureștean, domnu’!

Aș fi curios dacă de atunci cei doi moldoveni au dat mai departe cadoul primit. În tot cazul, cei care n-au trăit ca și mine treizeci de ani în capitală, nici nu-și pot imagina la cîte asemenea situații poate să asiste omul în calitate de martor sau, chiar mai rău, de victimă. Voi povesti și eu o asemenea aventură.

Cazul bancnotelor false de o sută de mii

E timpul să mă eliberez de rușinea care mă apasă de ani de zile și nu mai am altă soluție decît să verbalizez acest lucru. Da, am fost victima *șmenarilor*. Posibilitățile mentale ale omului fiind limitate, nici pe departe nu cred că voi fi în stare să explic această nouă expresie, pentru că nu are nici un corespondent în limba maghiară; spre deosebire de *șmecher*, *șmecherie*, cuvîntul *șmen*, nemaivorbind de cuvîntul *șmenar*, nu numai că nu există în dicționarul româno-maghiar, dar nu există nici în dicționarul explicativ. (Nu este exclus ca *șmecher* și *șmenar* să fie cuvinte înrudite, rădăcina *șme* depunînd mărturie în acest sens.) Dar poate că întîmplarea pe care o voi reda în continuare va lămurii mai bine despre ce este vorba.

Venise de la Budapesta fiul meu cel mare și am decis că vom cumpăra ceva din cele două sute de mărci avute asupra lui. Știam că este riscant să duc cu mine atîta bănet la casa de schimb valutar, astfel că am invitat într-un taxi pe un specialist în finanțe și l-am adus la mine acasă. Pe acest specialist l-am găsit datorită calităților mele de bun european, care nu are nici un fel de preconcepții rasiale. Tranzacția a avut loc în vestibul, el oferind mult mai mult față de cursul oficial. Mi-a dat o pîlărie de bani, m-a rugat să-i număr, apoi a preluat și el valuta occidentală, dar nici pe departe n-a fost atît de mulțumit cum eram eu. „Nu sînt

falși biștarii ăștia – m-a întrebat bănuitor –, doar știi cum e occidentalii...” În ciuda indignării mele, mi-a cerut înapoi teancul de lei legați cu elastic și vroia să plece. Cu greu l-am convins să cerceteze mai cu atenție originalele, bancnotele nemțești. În final a acceptat tranzacția, a verificat mărcile de o sută la lumina becului, mi-a dat înapoi teancul de lei și a plecat comentînd. Pe cînd mi-am dat seama că primiseseam alt teanc – doar deasupra și dedesupt era portretul lui Nicolae Grigorescu – era deja prea tîrziu.

Am fost nevoit ca, împreună cu fiul meu, să descoperim pentru a nu știu cîta oară romantismul pîinii cu untură, la acest lucru contribuind și faptul că, înainte cu cîteva zile, pe autobuz, în drum spre Piața Presei Libere, mi-a șmanglit cineva modestele-mi economii (în lei).

Ei bine, acel tînăr isteț cu care am făcut tranzacția în vestibulul locuinței mele – acela a fost un șmenar. Chiar dacă nu m-am răzbunat pe el atunci, dar mai tîrziu am aplicat un tratament necruțător – impersonal – pungașilor împătimiți de pe mijloacele de transport în comun. Revenind deci la firul epic al întîmplării mele: aveam așadar un teanc de bucăți de hîrtie de o calitate excelentă, de mărimea bancnotei de o sută de mii. La început m-am gîndit că voi nota pe ele tot felul de idei valoroase, dar mi-am dat seama destul de repede că nu am suficiente pentru a folosi întreaga cantitate de hîrtie. Așa am ajuns să port în buzunare teancul de hîrtie de un alb feciorelnic (desigur, fără elastic). Perseverența mea a dat roadele bănuite, pentru că, într-o bună zi, pe autobuzul care mă ducea spre Piața Presei Libere, a dispărut marfa cu care fusesem păcălit și pe care o înghesuisem în buzunarul pantalonilor.

Și acum îmi vine să rîd cînd mă gîndesc ce mutră a făcut tipu' cînd, coborînd din autobuz, a văzut ce anume subtilizase. Asta da, șmecherie!

Traducere de Anamaria Pop

Daniel Vighi

Cîteva probleme de fond ale unei construcții politice alternative

Iată, așadar, că, după încheierea alegerilor 2000 din România, Transilvania și Banatul au votat mai puțin democratic decît în anul 1996, dacă judecăm în termenii radicali ai situației pe scara politică în care am fost plasați de cel de-al doilea tur de scrutin al prezidențialelor. Faptul că Vadim Tudor a fost adus în această poziție de către electoratul socotit zece ani la rînd ca fiind mai democratic în mentalitate și comportament la urne este expresia, nu atît a schimbării sale de profunzime, cît a unei neputințe în care a fost adus, a unei exasperări.

Ce vrea să ne spună acest semnal? Că aceste provincii ale României au decis să aleagă dictatura în locul sistemului democratic? Nu îmi pare că putem judeca în acest fel, dovadă că, în turul al doilea, votul s-a schimbat substanțial pentru ceea ce a fost numit ca fiind „răul mai mic”. Prin urmare votul din primul tur îl putem socoti mai degrabă ca pe un fel de atenționare, un vot de blam la adresa întregii clase politice democratice, un fel de repunere în discuție a sistemului politic și a comportamentului acestuia pe care, pe bună dreptate Molnár Gusztáv, în ultimul său articol din *Provincia* (nr. 7), îl socotea ca fiind duplicitar.*

Nu aș zice că fosta putere a fost semioccidentală, cel puțin în pretenții și chiar în atașamentul dovedit în vremea războiului din Kosovo. Occidentalismul, ca țintă a schimbărilor, a fost subminat mai degrabă de semibalkanism, de duplicitatea abordărilor, în politica jumătăților de măsură. Datorită componentei semibalkanice din politica ultimilor patru ani am ratat pe plan intern o angajare fermă în direcția occidentalizării. Prin semibalkanism a ajuns regimul Constantinescu la semioccidentalism, nicidecum invers.

Ce avem de învățat de aici? Cred și eu, asemenea lui Traian Ștef, Caius Dobrescu, Molnár Gusztáv, Marius Cosmeanu, Szokoly Elek și Bakk Miklós că politica și oferta politică trebuie regîndite și reconstruite radical. Înainte de a vedea cum anume este cu putință așa ceva, aș dori să mai amintesc și faptul că tot ceea ce se va întîmpla în viața

* MOLNÁR G., Vremea românilor, in: *Provincia*, nr. 7/2000.

publică românească de acum înainte va fi determinat masiv de urmările acestei penalizări din 26 noiembrie. În Parlamentul României, al doilea partid ca importanță este P.R.M.-ul, acest fapt poate fi un alibi al încetînirii reformei politice, dar și economice, deoarece s-ar putea ca această prezență parlamentară să fie folosită de P.D.S.R. și de celelalte partide democratice în felul unui șantaj cu pisica neagră. Aceasta poate fi în orice moment și oricînd arătată pentru justificarea (posibilului) ritm gradual al reformei și al înghețării regîndirii sistemului politic. Politicile economice ar putea fi, cum spuneam, încetinite în ideea costurilor sociale care se pot contabiliza, ar putea spune corifeii pedeseriști, în beneficiu peremist. Probabil că opoziția democratică va amenda o asemenea abordare și va funcționa întrucîtva în felul unui accelerator al reformei economice.

Nu mai este nicidecum sigur că același lucru s-ar putea întîmpla în cazul în care U.D.M.R. va pretinde să îi fie susținute revendicările, bunăoară chestiunea universității. În acest caz, pisica neagră s-ar putea să fie agitată chiar de partenerii de opoziție democratică parlamentară, respectiv P.N.L. și P.D. Mai mult încă, acest fapt va fi pus în discuție vehement, demagogic și nedemocratic, în cazul în care o reformă a ofertei politice ar angaja poziția pe eșichierul politic a partidelor parlamentare aparținînd sistemului politic românesc actual. Discuția noastră din cadrul revistei despre necesitatea unei construcții politice alternative de factură transetnică și regională ar putea fi un asemenea prilej de inflamări retorice.

În ce mă privește, socot că un asemenea proiect de angajament public este binevenit: alianța transetnică pe baza unor valori comune istorice și culturale este un ideal generos și cu potențial de dezvoltare politică dacă ținem seamă de cîteva corecturi pe care le socot legate intim de un fel de necesară abordare realistă și critică în măsură să-i asigure modernitatea. Înainte de toate, această construcție politică (prin care se regăsesc valori comune istorice și culturale cu potențial economic ale unei solidarități regionale) poate (și nu trebuie să se întîmple așa!) înlocui naționalismul general cu unul regional. Cred că pentru democrație așa ceva nu este acceptabil, dacă înlocuim ura dintre români și unguri cu cea dintre transilvăneni și munteni n-am realizat mare lucru, mie unuia nu-mi place nici una nici cealaltă, cu toate că (omenește) îmi vine cîteodată să-mi vărs năduful în acest sens. Așadar este de gîndit cum anume ar putea fi gestionată democratic alteritatea.

Pe de altă parte, și diferența ar trebui gîndită și precizată cu limpezime. Ovidiu Pecican a atras atenția asupra unei probleme pe care nu o putem, totuși, nega: între proiectul nostru (oarecum omogenizator) și realitate poate fi o diferență pe care, din entuziasm, să nu o luăm în calcul. Iată un exemplu: între Banatul montan și cel de la cîmpie în ultimii ani au fost abordări politice diferite. Cei dintîi au fost mai aproape de P.D.S.R. în toți acești ani dintr-un fel de repliere pe structurile vechi. Acest lucru a funcționat și în momentul trecerii spre comunism cînd aici s-a dezvoltat o puternică rezistență armată anticomunistă în munți. Și atunci a fost o respingere a „noului”, rău atunci, așa cum în deceniul din urmă s-a manifestat aceasta față de cel socotit progresist. Paradoxal, urmașii celor care au luptat cu arma în mînă împotriva comunismului au votat masiv pentru ceea ce am socotit a fi, vă amintiți, criptocomunism. Explicația este că societatea aceasta este pliată pe un anume tradiționalism indistinct în care ceea ce a

fost este mai bun decît ceea ce este. S-ar putea ca această realitate mentală să fie prezentă la fel și în Maramureș, bunăoară, dacă socotim că și aici am avut aceleași rezistențe în munți în anii '50. Oricum, abordarea excesivă a unor alterități subregionale, care ar motiva absența unei solidarități cît de cît omogene la nivelul provinciilor istorice, nu poate fi susținută atîta timp cît, la nivelul percepției publice, Transilvania, Moldova, Oltenia, Dobrogea sau Banatul sînt percepute tradițional ca fiind, social-istoric, expresii omogene.

Întrebarea pe care avem să ne-o punem, cea mai acută dintre toate, este cum anume poate fi evitat naționalismul și exclusivismul regional. Socot că acest fapt poate fi evitat printr-o abordare deschisă și prin limpezimea maximă a cadrului de manifestare public. Abordarea deschisă este menită să evite orice posibile enclavizări și exclusivisme, în sensul că, respectînd specificul regional, ceea ce este valid pentru Ardeal ar trebui să fie la fel și pentru Dobrogea. Din acest punct de vedere o analiză a construcției politice a Partidului Moldovenilor poate fi interesantă; ar trebui să vedem ce vor aceștia și care sînt regulile de joc pe care și le-au impus. Este evident că ceea ce li s-a permis unora nu poate să le fie interzis altora. În ceea ce privește *limpezimea maximă a cadrului de manifestare public*: aici lucrurile sînt mult mai complicate. Caius Dobrescu le-a schițat în ultimul număr al revistei foarte bine: permanența unei suspiciuni a mesajului public, a citirii lui subtextuale printr-un fel de hipersemiotizare este un obstacol extrem de greu de depășit atîta vreme cît acesta se vădește a fi principala armă de luptă politică a extremismului. Suprainterpretarea hipersemiotică este menită să arunce în ezoteric abordările cele mai oneste și mai la lumina zilei tocmai pentru a putea culpabiliza pe cei care le susțin și a îndepărta electoratul captiv încă al unei mentalități construite decenii la rînd de către Securitate care a căutat și a inventat subsoluri, ambuscade, întâlniri oculte. Din acest punct de vedere, transparența, oricît ar fi de mare, nu ajunge pentru că ultranaționalismul are vitală nevoie să o obscurizeze. Cu toate acestea, singura armă de luptă corectă și concretă nu poate fi decît transparența (și revista aceasta tocmai de aceea este importantă; mai mult, în afara ei nici nu am putea gîndi și face nimic!); de bună seamă la aceasta mai trebuie adăugată și necesitatea stabilirii stricte a regulilor jocului și a cadrului de manifestare publică.

Numai că, din păcate, aici intervine cel mai mare obstacol care îmi pare a fi la ora actuală greu de depășit: este vorba de ceea ce Szokoly Elek a spus (tot în numărul ultim al *Provinciei*) cu năduf că ar fi „vaca sfîntă”: sintagma constituțională a statului național și unitar. De ce este așa? Foarte simplu: sintagma *național* elimină diversitatea etnică iar *unitar* pe cea regională. Las deoparte faptul că aceasta a fost sacralizată, că este socotită ca fiind ținta de pe urmă a devenirii istoriei României, problema este că, deocamdată cel puțin, în reforma constituțională preconizată pentru actualul mandat, nu cred că Parlamentul, în prezenta componență, se va alinia standardelor constituționale europene în această privință. Aici pisica va fi agitată zgomotos de întreg spectrul politic. Prin aceasta nu doresc nicidecum să demobilizez, nici să încerc o abordare *soft* pe ușa din dos. Dimpotrivă. Ca unul care, împreună cu Traian Ștef, Caius Dobrescu, Smaranda Enache, sau Bányai Péter (să mă ierte cei pe care i-am omis) am făcut politică angajată în fostele falimentări politice, cît de cît instituționalizate, știu ce spun. Sau cel puțin cred asta. Dar despre cum am greșit și cum am făcut și am dres ca acest lucru să fie cu puțință ar trebui să discutăm într-unul din numerele viitoare ale revistei.

Sabina Fati

Cum a devenit Ion Iliescu democratul salvator

Clasamentul prezidențiabililor după primul tur de scrutin plasează din nou România într-o zonă ambiguă, apropiată de cea a statelor din fosta URSS, în care pentru prespălarea neocomuniștilor, se inventează un lider de extremă dreapta, popular, extravagant, cu proiecte dictatoriale, controlat sau în orice caz controlabil de comuniștii reformati. Prin alăturarea celor doi, extremistul naționalist este pus la zid, de lumea democratică și de elitele autohtone angajate, iar liderul comunist se transformă din lupul cel rău în salvatorul democrației, fiind susținut de cei mai înrâncenați și mai activi lideri de opinie.

Dacă Ion Iliescu intra în turul doi cu unul din candidații drepte, ar fi avut de luptat serios cu propriul său trecut și ar fi trebuit să facă față nu doar tirului presei străine și interne, dar și confruntărilor televizate directe, din care nu ar fi ieșit deloc avantajat. Pentru toată lumea, chiar și pentru cei dezamăgiți de guvernarea ultimilor ani, Iliescu ar fi fost în primul rînd reprezentantul trecutului.

De aceea strategii P.D.S.R. au ales calea cea mai grea, dar și cea mai sigură, pentru ascensiunea lui Ion Iliescu. Cu două săptămîni înaintea primului tur de scrutin, cînd domnul Iliescu era instalat confortabil în fruntea sondajelor, aproape brusc a început să crească Vadim Tudor, cam cu tot atîtea procente cu cît scădea Ion Iliescu. Explicația cea mai simplă și mai la îndemînă a fost că emisiunile televizate l-au favorizat pe liderul extremist, dar rezultatele primului scrutin au fost mult peste așteptările sondajelor de opinie, față de care Vadim aproape și-a dublat electoratul, clasîndu-se la mare distanță față de candidații drepte și lăsîndu-i astfel cale liberă către Cotroceni lui Ion Iliescu.

Intrarea liderului P.D.S.R. în cursa finală alături de Vadim Tudor era cea mai sigură strategie de cîștigare completă a puterii de către partidul lui Ion Iliescu. Partea cea mai grea a acestei strategii a fost pusă în practică de partidele coaliției de guvernămînt, care s-au prezentat dezbinat în fața alegătorilor, după ce patru ani s-au hărțuit unele pe altele, punînd-și reciproc bețe în roate. Există suspiciunea că aceste neînțelegeri, care au culminat cu războiul fratricid dintre P.N.L. și P.N.Ț.C.D., au fost alimentate din interior de clienți ai securității ceaușiste, dar nici unul dintre liderii drepte nu a ținut cont de atenționările președintelui Constantinescu, care spunea la sfîrșitul lui februarie că actuala coaliție a fost subminată permanent de oameni ai vechii securități dedicați principalului partid de opoziție. Șefii partidelor din coaliție n-au reușit sau n-au vrut să învețe prea mult din lecția primită de șeful statului, singurul care a recunoscut că a fost învins „de fosta clasă a activiștilor politici și de vechii securiști”.

Declarațiile succesive făcute în această privință de Emil Constantinescu nu au fost luate prea în serios nici de opinia publică, nici de clasa politică, fiind puse mereu

pe seama insatisfacțiilor și nereușitelor fostului președinte. Cum a recunoscut el însuși, Constantinescu și forțele democratice câștigaseră alegerile, dar n-au putut lua puterea. Cu alte cuvinte pîrghiile puterii au rămas tot în mîinile celor care au știut ce să facă cu ea în perioada imediat postdecembristă. Și care iată, prin mijloace democratice, i-au readus în fruntea țării, de data aceasta ca salvatori ai democrației, pe Iliescu și ai lui.

După al doilea tur de scrutin s-a văzut că 16 la sută dintre alegătorii lui Vadim Tudor din primul tur au optat în al doilea pentru Ion Iliescu, migrația în sens invers dinspre Iliescu spre Vadim fiind de 4 la sută. Deci peste 10 la sută din cei care l-au ales pe liderul extremist în primul tur s-au răzgîndit și au votat pentru președintele P.D.S.R. Pare greu de crezut că în această ecuație ar fi doar jocul hazardului și presiunea mediilor de informare intrate în alertă. Experiențele și tehnicile de manipulare folosite de partidul lui Ion Iliescu în perioada primilor șapte ani de mandat în care a înscenat mișcări de stradă, a comandat mineriade, a pus la cale conflicte interetnice, nu trebuie trecute cu vederea.

Inventivitatea strategilor P.D.S.R., nu merge însă prea departe. Folosindu-se mai degrabă de metodele vechi, uzate deja de multe state ale spațiului CSI, ei au reușit totuși să-și atingă obiectivele: Ion Iliescu a devenit peste noapte democratul care a reușit să învingă extremismul și în care se pun acum mari speranțe, iar P.D.S.R. a reușit astfel să pună mîna pe întreg arsenalul puterii.

Liderii acestui partid par la fel de conservatori ca acum patru ani, iar din momentul cîștigării alegerilor și pînă acum nu au dat nici un fel de semnale pozitive Occidentului. Vor guverna duplicitar, se vor lăsa sprijiniți de P.R.M. în parlament, vor încetini reforma, se vor îndepărta încet dar sigur de lumea civilizată, dar vor face multă politică de vitrină, încercînd să convingă în stînga și dreapta, despre progresele democrației în România. În momente dificile și problematice vor scoate marota extremismului și o vor flutura Occidentului, legitimînd-se de cîte ori e nevoie cu această sperietoare, ținută altminteri sub control.

Traian Ștef

Între diversiune și radicalizarea stîngii

În articolul meu din numărul trecut al *Provinciei** apreciam că în Transilvania ar exista un potențial electorat de centru-dreapta de peste 60%. M-am înșelat, dar nu prea tare. P.D.S.R. și P.R.M. au împreună 45% în Transilvania, în timp ce în celelalte

* Cf. Angoasele ardelenilor. *Provincia*, nr. 7/2000.

regiuni istorice ale țării procentul acestora ajunge la aproape 70%. Nu credeam, de asemenea, ca Vadim Tudor să-l devanseze pe Ion Iliescu, în Transilvania, cu aproximativ 8% din voturi. Am tot căutat explicații mai ales la acest din urmă fenomen. Primele, cele mai facile, bazate însă și pe observații nemijlocite, au fost că primarii pedeseriști din anumite zone au sfătuit alegătorii lor consecvenți, credincioși, să-l voteze pe Vadim Tudor la președinție. Același lucru s-a întâmplat cu primarii P.S.M. și ApR. De asemenea, foști ofițeri de securitate cu funcții la vîrf în P.R.M. au cutreierat incognito județele ardelen organizînd structurile bine cunoscute lor în vederea loviturii de berbece a lui Vadim Tudor. În același timp, angajații activi din S.R.I., Poliție și Armată s-au situat de aceeași parte. Toate aceste informații au fost la îndemîna tuturor. Nu credeam, însă, ca rezultatul să fie cel cunoscut acum. Tot informațiile de mai sus m-au îndemnat să propun boicotarea voturilor în turul doi. Eram sigur că Ion Iliescu va cîștiga și fără votul meu, eram sigur și supărat că Ion Iliescu a pus la cale această diversiune împotriva Transilvaniei. Adică, mi-l închipuiam zicînd: „Dacă nu mă vreți pe mine, lasă că o să vă fac eu să-l votați pe Corneliu Vadim Tudor, o să vă fac să vă întoarceți tot la mine, ca la un salvator, în turul doi”. Mai știam, de asemenea, că între P.D.S.R. și instituțiile militarizate a existat un continuu dialog și din 1996 încoace. P.D.S.R. a fost bine reprezentat la nivelul puterii locale (președinți de consilii județene), primind informații inclusiv de la serviciile secrete. La venirea lui Ion Iliescu în orașul bihorean Beiuș, polițiștii din comunele învecinate au participat la mitingul electoral îmbrăcați civil. Oricum, are situația în mîină, mi-am zis.

Analizînd rezultatele alegerilor în comunele județului Bihor, constat că, într-adevăr locurile unde primari sînt de la P.D.S.R., P.R.M. și P.S.M. au dat cele mai multe voturi pentru Vadim Tudor. În orașul Beiuș, la o secție de votare raportul a fost de 518 la 226 în favoarea acestuia. Pe de altă parte, într-o localitate cum este Cherechiu, cu locuitori maghiari și români, unde majoritatea voturilor au fost pentru Frunda György, la una dintre secțiile de votare raportul a fost de 85 la 2 în favoarea lui Ion Iliescu. Românii deci, nu l-au votat pe Vadim Tudor. Una dintre explicații este foarte simplă: românii de aici au exercițiul conviețuirii etnice și nu agreează naționalismul xenofob, iar altă explicație ar putea fi neputința de a penetra acest mediu de către slujitorii lui Vadim. Și totuși, Ion Iliescu are doar cu 3% mai puține voturi decît are P.D.S.R. la Senat, la Camera Deputaților, procentele fiind egale. Înseamnă că, într-un plan de adîncime, trebuie căutate și alte explicații. De ce, de exemplu, în zona cea mai vie a județului, practic fără șomaj, s-a votat Vadim Tudor. De ce în Transilvania, extrapolînd observația. În ce mă privește, nu renunț la ideea unei mari diversiuni. Semnul cel mai concludent al diversiunii este contagiunea. Și această contagiune a existat. Am văzut țărani cu o bună stare materială, cu tractor și mașină în curte, cu apartament la oraș pentru copil, vorbind despre „marele dezastru în care au dus țărăniștii România”. Diversiunea a început, în opinia mea, cu crearea unei adevărate psihoze a dezastrului. Cuvintele-simbol au fost: dezastru, mafie, corupție. Acestea au prins. Nu erau prea multe de reținut, iar argumente oferea presa destule. Puterea putea să le contracareze, dar Emil Constantinescu nu a fost liderul regimului său, nici măcar al C.D.R. O fi crezut că odată cu venirea sa la putere se va întrona în țară buna cuviință și respectul pentru lege, că partidele din Convenție vor instala în funcții numai oameni destoinici și cinstiți ...

Presa a vuit, însă, de afacerile necurate ale noilor aleși. Cum să mai voteze profesorii un inspector cărui i se fură din sertarul inspectoratului școlar 3000 de mărci germane? – el luînd salariul în lei, din cîte știam noi. Cum să mai voteze alegătorii țărăniștii, sau liberalii, care ar fi dorit un proces al comunismului, niște turnători ai securității? În consecință, contagiunea a pornit cu aceste premise: în țară e dezastru, corupție, mafie. Date fiind aceste premise și discursul adecvat lor al lui Vadim Tudor, imaginea care i s-a construit prin mijloace psihologice bine deprinse de specialiști ai diversiunii, rezultatul votului nu mai miră. S-a creat mai întîi o așteptare și apoi a fost arătat „salvatorul providențial”. Am văzut oameni votînd ca în transă, am văzut circulînd ca un consemn în ziua votului cuvîntul „Vadim”. Ce am mai remarcat atunci? O escaladare a resentimentului. Fiecare își inventa motive. Un viceprimar pedeserist mi-a explicat că-l votează pentru că a împrumutat o sumă de la bancă și dobînda e prea mare. Din discuții cu oamenii în uniformă am constatat că nu agreează democrația. Vor iar acea putere pe care le-o conferea altădată uniforma. Polițistul vrea să tremure cetățeanul în fața lui, sereistul vrea să ancheteze, militarilor din M.A.N. nu le convine să li se împuțineze numărul, nici perspectivele unei armate de profesioniști, nici o oarecare trecere în inferioritate în plan social față de primii doi. Se întîmplă și cu aceste instituții ca și cu megalomanele combinate. Cu cît întîrzie reforma, cu atît devine mai dificil de înfăptuit, cu atît mai mult apar rezistențe duse pînă la violență, cu atît mai mult li se întărește sentimentul indispensabilității.

Poate dintr-un exces analitic și speculativ, teoria mea, referitoare la diversiune, merge și mai departe. Astfel, prin votul dat lui Vadim Tudor de către ardeleni, se distruge mitul ardeleanului democrat, liberal, european, trăind în armonie etnică. Uneori mă îndoiesc ca Ion Iliescu să fi ajuns la acest resentiment cinic față de ardeleni, dar nu a uitat să ne reamintească nici în această campanie electorală că nu l-am vrut, și vedeți ce vi s-a întîmplat? O fi vrînd să-i facă pe unii să se „sature” și de Ardeal? (Pentru că am scris cuvîntul rău famat, precizez că nu sînt un adept al lui Sabin Gherman, nu-l consider un lider ardelean și nu-mi place pe ce mîini a ajuns la Budapesta). Un alt cîștig pentru P.D.S.R. ar fi anularea opoziției democratice. Polii politiciii românești ar fi atunci P.D.S.R. la putere, adică cei buni, în frunte cu Ion Iliescu votat de români și unguri de teama lui Vadim, și P.R.M. în opoziție, adică cei răi, care înspăimîntă vestul și vor dictatură. A guverna împreună cu P.D.S.R. acum înseamnă desființarea pentru multă vreme a dreptei în politica românească. Sper ca Valeriu Stoica să țină seama de asta și să nu plece urechea la cei care au ceva miere pe degete și mai vor organul puterii. Atunci, într-adevăr, ar arunca românii către o singură alternativă, P.R.M., pentru că e greu de crezut ca P.N.Ț.C.D. în afara Parlamentului, să se constituie repede într-o alternativă. Inițiativele unor modificări constituționale și ale legii electorale sînt bine venite, iar apariția unor noi partide cu șanse este posibilă.

M-am referit în articolul din numărul precedent la un clivaj între intelectualii de dreapta și politicienii de aceeași parte. Alegerile acestea m-au făcut să constat că există o și mai mare distanță între elita intelectuală și marea masă a intelectualilor (profesori, preoți, birocrați, tehnicieni). Conservatorismul acestora din urmă este evident. Ei sînt creația cea mai fidelă a comunismului și refuză cu disperare calea alternativă, reforma, noul. Ei îi votează cu speranță pe Ion Iliescu și cu disperare pe

Vadim Tudor. În cele mai multe cazuri, ei sînt mai ales în mediul rural, agenții contagiunii.

În fine, explicația mea pentru votul din Transilvania ține și de realitatea *radicalizării* stîngii datorată nemulțumirilor, nu numai de ideea diversiei. Nu pot însă renunța la aceasta din urmă, gîndindu-mă că pe listele P.R.M. apar foști ofițeri de securitate (nu le-am verificat pe toate, dar sînt convins că a fost o regulă) și că primarii pedeseriși (poate nu îndemnați de Ion Iliescu, ci contaminați), preoți de diverse confesiuni (dar mai ales ortodocși și neoprotestanți) au îndemnat spre peremeu, ostracizau turnătorii C.D.R. fără să vadă bîrna din ochii lor. Dar foștii informatori ai securității? Ai miliției? Ai P.C.R.? Știți că și P.C.R. avea informatori? Așa cum afirma și Molnár Gusztáv în articolul său, dacă ne gîndim la Transilvania, procentul voturilor pentru stînga nu s-a schimbat prea mult, dar s-a schimbat distribuția lor în favoarea lui Vadim Tudor. O creștere semnificativă a stîngii a avut loc în celelalte provincii istorice, care i-au acordat lui Vadim Tudor aproximativ același număr de voturi ca și ardelenii (unde, ce-i drept, procentul este scăzut un pic de maghiari). Vadim Tudor a reușit, la aceste alegeri, să-i atragă de partea sa pe radicalii stîngiști din P.D.S.R., pe naționaliștii lui Funar, scăpătații lui Teodor Meleșcanu. Dar pedeseriștii care l-au votat au rămas pînă la urmă tot cu Ion Iliescu. Interesul poartă fesul. Cunosc, de asemenea, în acest partid oameni cu o viziune liberală destul de pronunțată și oameni de afaceri care-i susțin. Rămîne de văzut cît vor conta ei în ițele guvernării, cît vor conta Alexandru Athanasiu sau Adrian Severin și intelectualii moderați de stînga.

P.S. Pentru că mi s-a atras atenția că opiniile mele „transilvaniste” sînt monitorizate, vreau să lămuresc lucrurile, pentru a nu mai fi nimeni nevoit să facă tot felul de presupuneri și interpretări. Aș dori ca, dacă nu se va găsi un partid (ar fi de dorit liberal) care să mizeze și pe regionalism, să apară pe scena noastră politică un Partid al Alianței Regionale (așa l-aș numi), un partid transetnic, nu numai al ardelenilor, cu o platformă asemănătoare cu a lui Frunda György din campania prezidențială, care să militeze pentru o reformă administrativă (încă sîntem împărțiți după principii ceapiste, iar județele și comunele au administrație asemănătoare și în formă, și în conținut cu cea de dinainte de 1989), pe autoguvernări regionale (nu neapărat acoperind provinciile istorice, ci, poate, regiunile de dezvoltare actuale), pe subsidiaritate, cu clare atribuțiuni ale centrului și provinciei. Nu am nici un proiect coerent, nu sînt un luptător pentru cauza aceasta, dar mi se pare că așa ar fi mai bine pentru că, iată, banii pe care i-am dat eu, orădeanul, pentru drumuri – prin taxe, impozite, în prețul benzinei – ajung la guvern și de acolo încă nu s-a returnat procentul stabilit de lege spre cei care administrează drumurile pe care circul eu zi de zi, după cum și banii pentru sănătate iau tot felul de căi întortocheate iar la noi se închid spitalele, deși ne-am plătit serviciile medicale într-o sumă suficientă.

Caius Dobrescu

Împotriva interpretării rezultatelor ultimelor alegeri

Nu cred că se pot trage concluzii complet relevante din datele certe pe care ni le oferă rezultatele alegerilor și din estimările privind structura votului pe care ni le oferă sondajele de opinie. Fără îndoială ascensiunea liderului neofascist Vadim Tudor și a partidului în egală măsură neofascist pe care îl conduce este semnalul că faimoasa „stabilitate” a României, principal atu al tuturor negocierilor de până acum, este infinit mai fragilă decât ne place să credem. Ne aflăm, așadar, într-un sistem social și politic „departe de echilibru”, adică în mare măsură impredictibil, cu o marjă crescută de risc. Într-o asemenea situație, lucrul poate cel mai periculos mi se pare convingerea că înțelegem exact ce se întâmplă. Aproape toate tipurile de diagnostic înaintate până acum – de vină este „tineretul”, „tineretul cu studii medii”, „mizeria și insecuritatea socială”, „clasa politică”, „naționalismul și complexe românilor ardeleni”, intelectualii care „au revitalizat cultul iraționalismului agresiv din perioada interbelică”, reformele „de fațadă” din sistemul de educație – pot să conțină doza lor semnificativă de adevăr dar, până în acest moment, pornesc mai degrabă din intuiții și ilustrează, mai degrabă, agendele politice și doctrinare ale diferiților comentatori. Probabil că explicațiile simple, clare și precise sînt inevitabile în câmpul politic și în mass-media, prestația specifică acestor domenii impunînd să-ți poți autoinduce și să poți induce și publicului/electoratului tău sentimentul de control al situației, prin repetarea anesteziantă a unor mantre explicative. Dar în situația în care ne aflăm noi, de *focus grup* sau *think tank* independent, cred că ne putem permite luxul de a ne dispensa de obligația de a mima că înțelegem.

Evident, nu vreau să generalizez: este foarte posibil ca alți membri ai grupului să aibă sentimentul că pot explica fenomenul ascensiunii neofascismului și mi se pare din nou posibil ca explicațiile lor să reprezinte fie concluzii pe cît de originale, pe atît de rezonabile, deduse din datele la care au avut acces, fie ipoteze de lucru, puncte de pornire teoretice dintre cele mai fertile pentru a începe să descriem fenomenul. Dar mi se pare important să uzez de libertatea mea de a nu trage concluzii și de a avertiza asupra faptului că, deși ne aflăm în momentul de efervescentă în care se nasc reprezentările stereotipice ale, ca să spunem așa, „viitorului cincinal”, ar fi util să încercăm să separăm imaginarul și pasiunile de reflecția analitică sistematică și coerentă. Din această perspectivă sceptică aș vrea să tratez problema rezultatelor alegerilor, punctînd mai întîi trei chestiuni care țin, în general, de câmpul producerii de cunoaștere și de cel al dezbaterii publice din România, și apoi două care se circumscriu contextului specific al dezbaterilor *Provinciei*.

Mai întîi, așadar, cele trei chestiuni generale:

Întreaga agitație creată în jurul „votului tinerilor” – nu lipsită de la bun început de contradicții între datele empirice și interpretări (vezi îngrijorarea pentru deriva

extremistă a „studentilor”, în condițiile în care statisticienii vorbeau despre votul acordat cu preponderență PRM-ului de tinerii cu studii medii) – a avut meritul de a lansa în atenție o temă pe cât de „evidentă”, pe atât de ignorată de dezbaterile publice de la noi. Problema tineretului nu a depășit nici un moment nivelul declarațiilor de circumstanță, al lamentațiilor lirice pe tema *brain drain*-ului (din care dl. Emil Constantinescu, de exemplu, și-a făcut o specialitate). În schimb, când prietenul meu, filozoful Cătălin Avramescu, a publicat un articol în care demonstra cum psihologia de „pensionar” a românilor, care determină blocarea unor imense resurse în domeniul confuz al protecției sociale, lovește în tineri interzicându-le brutal să-și joace propria șansă într-o societate a liberei competiții oneste, un senior-cititor indignat a simțit nevoia să răspundă cu un text în care acuza aceste observații (de bun simț, în opinia mea) de intenția de... exterminare fizică a pensionarilor!!! Acest nivel primitiv de tratare a unei probleme esențiale a societății românești ar putea fi depășit în acest moment. Cred că se deschid perspectivele unei cercetări serioase asupra mentalităților, modurilor și nivelurilor de socializare, dinamicii pe piața muncii, culturii politice, construcției identitare a „tineretului” – cercetări absolut necesare ca bază de pornire a unor politici solide, gândite pe termen lung, de diseminare a ideilor și atitudinilor „euro-compatibile”. A ne grăbi, acum, să tragem concluzii despre cum sînt „tinerii” înseamnă, mi se pare, să ratăm șansa de a înțelege: 1) că, de fapt, nu știm prea mult în privința lor și 2) că asocierea spontană dintre cei mai *noi* membri ai comunității politice și cele mai *noi* idei pătrunse în discursul nostru public (ținînd, în general, de respingerea tuturor formelor de discriminare și de asigurarea acelor garanții ale libertății reprezentate de autonomia individuală și de autonomiile de diverse tipuri, inclusiv cele locale și regionale) *nu se face în mod necesar*. În opinia mea, pentru a da cât mai multe șanse tinerilor din România de a se adapta la lumea modernă este necesar să ne debarasăm, printre altele, de însuși mitul „tineretului progresist”.

Pe lângă drama ascensiunii neofascismului, ascensiune sprijinită, prezumtiv, de un procent semnificativ de tineri români transilvăneni, aș mai constata o alta, conexă: inexistența unui spațiu de dialog în care să putem recepta argumentele acelor care au făcut o asemenea opțiune politică. Fetișizată de anumite grupuri, „confiscată” și „privatizată”, în folos propriu, așa cum s-a întîmplat și cu capitalul simbolic al Revoluției sau cu capitalul industrial al statului, tema „dialogului social” nu a generat structuri *reale* de comunicare. Astfel încît tinerii români tind să se organizeze, după modelul „Contraculturii” occidentale a anilor '60, într-o lume paralelă, cu miturile, limbajele, codurile și, nu în ultimul rînd, fantezmele ei „incomunicabile”. Problema este că, deși din Contracultura istorică au ieșit, fără îndoială, creații artistice de mare intensitate și chiar idei filozofice interesante, ea a produs, în același timp, un spirit radical, agresiv, incontrollabil, disponibil pentru tot felul de excese (nu în ultimul rînd, pentru terorism). În plus, dacă mesajul generației *Flower Power* era, cel puțin teoretic, non-violența, antirasismul, antinaționalismul, cultura pop pe care o putem sesiza în România anului 2000, (nu știu să spun în ce măsură e vorba aici despre o evoluție mai largă, „globală”), este suficient de receptivă și la mesaje diametral opuse celor amintite mai sus. Efectele perverse, anomice ale Contraculturii istorice au dispărut în momentul cînd societățile occidentale au devenit cu adevărat deschise, tematizînd și

instituționalizînd dialogul, transformîndu-l în practică curentă de rezolvare a litigiilor și în obiectiv al sistemului de educație, începînd cu grădinița. Mi se pare, așadar, important să sesizăm inexistența unui spațiu sau a unei rețele a dialogului rațional în societatea noastră și să reflectăm asupra modului în care s-ar putea remedia această lipsă, deoarece niște tineri socializați (și) prin grupuri de dezbatere, învățați să argumenteze și să distingă între valori și fapte, raționamente și emoții, nu vor mai deveni ușor prada electorală a neofascismului.

Pe lângă faptul că grupurile de reflecție au datoria să încerce să înțeleagă dinamica unor fenomene, abținîndu-se de la interpretări ideologice și de la proiecții mitologice, mai există un lucru pe care pot să-l facă : să ceară consistența instituțiilor cu propriile lor principii fondatoare. Dincolo de interpretările mai mult sau mai puțin nuanțate, mai mult sau mai puțin plauzibile, ale rezultatelor ultimelor alegeri, rămîne faptul că Partidul România Mare încalcă în mod flagrant Constituția, sfidează principiul clar statuat în actul fundamental că în România nu pot funcționa partide care îndeamnă la ură interetnică. În aceste condiții, mi se pare evident că lupta împotriva P.R.M.-ului trebuie condusă cu mijloace juridice. Susținerea publică a unui proces de scoatere în afara legii a neofasciștilor instalați în Parlament este o datorie morală și, în plus, cred că ar putea avea un ecou important pe scena europeană. Desigur, nu există precedente de acest tip, sau dacă există, ele nu sînt încurajatoare : vezi continua tergiversare a sancționării juridice a N.P.D.-ului german. Dar, în opinia mea, ar trebui să ne gîndim la contribuția pe care am putea-o avea, pe plan european, la consolidarea democrației, printr-o sentință de declarare a P.R.M.-ului ca neconstituțional. Cred că lumea occidentală ar trebui să sprijine o asemenea inițiativă fiindcă, în opinia mea, poartă o anumită responsabilitate pentru fenomenul Vadim. Dacă tolerezi huligani neofasciști în numele democrației (și maitoatețările Uniunii Europene fac asta), înseamnă că accepți, în principiu, că ei pot ajunge la guvernare. Ceea ce înseamnă că România (ca și Austria, mai înainte) suportă efectele perverse ale îngăduinței pe care democrațiile europene o practică față de dușmanii democrației. Desigur, Vadim Tudor este un produs al nazismului de tip ceașist, dar nu l-a emulat el, în modul cel mai explicit, pe Jean-Marie Le Pen, bunăoară?

Acestea au fost cele trei puncte cu „bătăie generală”. Acum le voi prezenta, pe scurt, pe celelalte două, relevante pentru evoluția *Provinciei*:

Disensiunile dintre membrii grupului nostru în perioada dintre primul și cel de-al doilea tur de scrutin al prezidențialelor ne aduc, în mod aparent paradoxal, un argument în favoarea creării unui partid transetnic. Să mă explic pentru cititori: chiar înainte de aflarea rezultatelor din 26 noiembrie, între cei ce participă la grupul electronic de discuții al *Provinciei* se iscase o vie polemică privind modul de a reacționa la eventualitatea unui tur doi Iliescu-Vadim Tudor. Inițiativei de a elabora un document colectiv în care să se respingă public o alternativă inacceptabilă din toate punctele de vedere și să se vorbească despre „boicotarea alegerilor” i se opunea teoria (la care însumi am subscris) a „răului cel mai mic”. Această dezbatere conține, în opinia mea, un element de optimism: cele două „tabere” nu se delimitau deloc în funcție de criterii de vîrstă sau – ceea ce e și mai important – *etnice*. Maghiari și români, ne-am regăsit, în mod firesc și spontan, de ambele părți ale „baricadei”. Ceea ce ne arată că o comunicare intelectuală și politică transetnică *este posibilă*!

Rezultatele surprinzătoare obținute de Vadim Tudor în Transilvania și Banat nu trebuie acoperite cu explicații sofisticate menite să demonstreze că pînă și asta ar reprezenta tot efectul superiorității culturii politice de tip central-european, dar nici nu trebuie lăsate să submineze ideile generoase ale descentralizării și regionalismului. În opinia mea, aceste rezultate ar trebui să ne facă să ne regîndim principiile și atitudinile. A supraevalua „transilvanismul” și a-l transforma în unicul argument al descentralizării administrative se dovedește o eroare. Pentru autonomia regională pledează acum chiar pericolul, pe care ar trebui să-l resimtă toți cetățenii rezonabili, ca soarta lor să ajungă în mîna unui lider autoritar iresponsabil, care poate, în principiu, uza de întreaga forță a unui aparat de stat hipercentralizat. În fața unui asemenea pericol, crearea unor nivele intermediare puternice ale autorității locale și regionale va reprezenta o foarte necesară garanție a siguranței și libertății personale. Pe de altă parte, cred că ar trebui să înțelegem din aceste rezultate că românii ardeleni blocați în cultura legilor clanice de tip „omerta” (ca să citez o inspirată formulă a lui Ovidiu Pecican) nu vor fi niciodată de partea noastră, în schimb cei ce ilustrează cultura politică de tip liberal în provinciile extracarpatiche (și nu sînt puțini) reprezintă aliații noștri naturali. Cred că *Provincia* ar trebui să se... deprovincializeze, să extindă dialogul despre descentralizare la nivelul întregii țări, devenind un for de dezbatere pentru toți intelectualii sensibili la acest proiect, și să se concentreze pe demonstrarea ideii că devoluția prezintă avantaje importante nu doar pentru Transilvania, ci *pentru România în ansamblu*.

Bakk Miklós

Regionalitate ascunsă

Pusă în pericol pe 26 noiembrie, democrația românească a fost salvată (de Ziua Drepturilor Omului, în a doua duminică de advent) pe 10 decembrie. Intelectualitatea, care în numele democrației și-a asumat o „uitare de sine morală”, trebuie acum să se confrunte cu întrebarea „ce s-a întîmplat de fapt?”, respectiv – după stabilirea unui diagnostic – să încerce să formuleze întrebările privind direcția în care trebuie să o luăm.

Imaginea unei democrații românești pusă în pericol pentru ca apoi să fie salvată a evidențiat înainte de toate faptul că sistemul politic în întregul lui și, în cadrul lui, sistemul de partide, se află într-o criză adîncă. În cele de mai jos aș dori să fac cîteva observații privind natura acestei crize și posibilele direcții de schimbare ale sistemului.

În cei 11 ani scurși de la schimbarea de regim – în urma celor patru alegeri parlamentare (1990, 1992, 1996 și 2000) – a devenit evident că susținerea socială a partidelor este încă una minimă. Situația este aceeași în cele mai multe țări ale Europei Centrale și de Est, chiar dacă în privința proporțiilor există cu siguranță anumite diferențe. Unde poate duce însă cu adevărat măsura redusă a susținerii sociale din România, vedem abia acum. Székely István a fost cel care a subliniat utilitatea analizării

în cazul anumitor partide a diferenței mari dintre electoratul de bază și așa-numitele „voturi migratoare”¹. În cele mai multe cazuri, diferența aceasta este atât de mare în favoarea „voturilor migratoare”, încât ea face practic invizibil electoratul de bază, minima bază socială existentă. Traectoria Convenției Democratice între 1996 și 2000 relevă foarte bine acest lucru. Dezmembrarea Convenției ne arată, în primul rând, faptul că pachetele sociale ale valorilor civice n-au consolidat un electorat de bază, chiar dacă (pe seama mării mase a votanților „migratori” – cîștigați prin strategia „schimbării” – din 1996) elita Convenției s-a putut baza, o perioadă relativ lungă de timp, pe aparența acestuia. În schimb, tocmai această aparență, supralicitarea numărului și a fidelității voturilor de dreapta, s-a dovedit a fi fatală în decizia P.N.Ț.C.D. de a solicita introducerea pragului electoral de 5%. (Pentru aceasta, bineînțeles, primind și ajutorul U.D.M.R., care, pe de o parte, a considerat că se va ajunge la eliminarea din Parlament a extremiștilor și, pe de altă parte, la blocarea încercărilor de părăsire a Uniunii venite din partea opoziției, din cadrul acesteia, dar și al P.D.S.R., care în acel moment dorea ca prin ridicarea pragului electoral să își consolideze rolul de partid postcomunist de stînga, adică acela de partid mare, partid de mase.)

Două din partidele mai mici au încercat să compenseze fragilitatea, respectiv lipsa unui electorat de bază prin-tr-o tactică specifică de strîngere continuă a „voturilor migratoare”. Acest model a fost „elaborat” de Partidul Democrat la mijlocul anului 1997, cînd, pentru a-l schimba pe Ciorbea, P.D. a început să joace în cadrul coaliției rolul de opozant. Că acest lucru a fost posibil o arată tocmai „nerealizările” de mai sus (putîndu-se aduce ca explicație, evident, și o serie de argumente cultural-istorice). Esența problemei însă o constituie, pe de o parte, faptul că prin aceasta P.D. a putut folosi resursele guvernamentale, iar pe de altă parte, a putut culege fructul politic datorat nemulțumirilor față de guvernare, într-un cuvînt „voturile migratoare ale nemulțumiților”. Numeroase sondaje de opinie au dovedit că electoratul P.D. este cel mai „deschis” și, din această cauză, și cel mai instabil.

Dar modelul-P.D. a fost preluat și aplicat cu succes anul acesta și de Partidul Național Liberal, care a intuit foarte bine că singura cale posibilă de a ieși din Convenție o constituie comportamentul de opozant în interiorul puterii. Astfel, acesta a reușit să obțină o susținere importantă; problema actuală în cazul P.N.L. este însă cum să își stabilizeze electoratul.

În sistemul de partide din România există în momentul de față două partide care au o bază socială relativ sigură: Partidul Democrației Sociale din România și U.D.M.R. Fundalul segmentului social care susține Partidul Democrației Sociale putea fi observat practic încă în 1992. Despre alegătorii lui puteam spune deja atunci, că sînt mai mult regăteni decît ardeleni, mai mult țărani decît orășeni, mai mult cu pregătire slabă, decît cu calificare înaltă. Într-un cuvînt: că baza sa electorală o constituie acei alegători din Vechiul Regat, care au rămas în afara procesului de modernizare și, ca urmare a conjuncturii economico-politice existente, că la această bază electorală se alătură și alte voturi (cele „migratoare”). Azi, cunoscînd datele a trei scrutine (1992, 1996, 2000), putem spune că P.D.S.R. reprezintă expresia segmentială a unei linii de demarcație foarte importante, formată istoric, a societății românești, iar acest specific și l-a păstrat în pofida tuturor schimbărilor din rîndul susținătorilor săi.

Celălalt partid care deține un electorat stabil este U.D.M.R. Ca partid etnic, el ne relevă o altă divizare istorică a societății românești. Relația dintre U.D.M.R. și electoratul său diferă însă de relația dintre P.D.S.R. și tabăra sa de votanți: adică, U.D.M.R. este nu numai expresia unei realități sociale segmentiale, dar ea o și organizează pe aceasta, și anume, prin modalitatea pe care o cunoaștem din literatura referitoare la societățile pylon².

Cu privire la cele două partide care dispun de o bază electorală stabilă, putem deci constata deja că sînt partide *cu caracter* regional. Subliniez, nu partide regionale, ci doar cu caracter regional. Chiar dacă electoratul lor de bază aparține unei societăți regionale, ele nu pot deveni cu adevărat partide regionale decît în cazul în care linia conducătoare a programelor lor ar consta în reprezentarea intereselor regiunii în care trăiește electoratul lor de bază. În cazul U.D.M.R., campania electorală din acest an ne-a dovedit în mod clar acest lucru: sloganul său electoral „Viitorul e în Ardeal!” a pus în prim-plan capitolul referitor la „interesul regional transilvan” al programului U.D.M.R. În mod paradoxal însă, P.D.S.R. reprezintă și el un anume gen de interes regional: centralismul său constituie moștenirea unui program care își are rădăcinile nu doar în perioada comunistă, dar și în perioada interbelică, cea care a servit interesele Regatului încă din 1918.

Cele patru partide descrise după electoratul lor formează partea decisivă a noului sistem de partide românesc. Despre cel de al cincilea partid, cel ajuns în prim plan datorită alegerilor prezidențiale – Partidul România Mare – nu voi scrie acum, deoarece îl consider mult mai puțin important decît s-a părut a fi între 26 noiembrie și 10 decembrie. Deși, ca partid extremist, se va menține cu siguranță și pe mai departe pe scena politică, soarta lui va fi totuși decisă de sistemul format de celelalte patru partide și nu de acea „dinamică de lider”, a cărei spectaculozitate am putut-o urmări în săptămîinile care au trecut.

Viitorul acestui sistem cvadripartit depinde în mare măsură de ceea ce se va întîmpla, pe lîngă cele două partide cu electorat stabil, și cu restul de două partide. Apariția unui nou partid regional ar dinamiza polarizarea regională mascată creată de U.D.M.R. și P.D.S.R. De aceea, polemica declanșată în paginile *Provinciei* în jurul problemei necesității și a oportunității unui partid transetnic devine cu adevărat actuală tocmai acum, în raportul de forțe politice nou-apărut. Pentru că tocmai apariția unui partid regional în Ardeal, cu o linie ideologică conservator-liberală, ar fi cea care, pe de o parte, ar putea constitui un element de mediere între programul etnic-regional al U.D.M.R. și societatea transilvană în ansamblu, pe de altă parte însă, ar restabili echilibrul dintre dreapta și stînga sistemului de partide din România.

Traducere de Marius Cosmeanu

Note:

1. Vezi A közöny veszélye (Pericolul indiferenței), interviu cu politologul SZÉKELY István. In: *Krónika*, 7 decembrie 2000.

2. Vezi ENYEDI Zsolt, *Politika a kereszt jegyében* (Politica sub semnul crucii), Osiris, Budapest, 1998

Gabriel Andreescu

Un partid pro-european

Îl citez pe William Totok, care la rândul lui cita o constatare a postului național de radio *Deutschlandfunk* din 27 noiembrie 2000: „De acum încolo în România nimic nu va mai fi așa cum a fost până astăzi”. Dar România din 27 noiembrie diferă de cea din 26 noiembrie în sensul că diferim noi, s-a schimbat înțelegerea noastră față de ceea ce ne înconjoară. Ne dăm seama, era aproape firesc ca societatea românească să arate în felul descris de vot. Cu o presă vulgară, agresivă și simplificatoare; cu o clasă politică iresponsabilă, cu un grad de corupție care mătură toate categoriile profesionale și nu mai puțin, cele formatoare – profesorii, preoții etc. –, cu instituții devenite adevărate instrumente ale crimei organizate – vezi atitudinea marilor șefi ai Poliției și ai Vămile –, era inerent ca oamenii și în special tînăra generație să se lase agățată de discursul demagog, populist și ultraextremist – așa-zis „justițiar” – al lui Corneliu Vadim Tudor și al semenilor săi.

Dar principalele concluzii ale votului din 26 noiembrie (desigur, în conexiune cu istoria anterioară a opțiunilor electorale) sînt, după opinia mea, următoarele:

- populația votează în cea mai mare parte negativ, neregăsindu-se în nici o formațiune politică care să-i ofere un confort moral și psihologic;
- ea are o teribilă foame justițiară, aflată pe punctul de a depăși teama de instabilitate socială;
- este gata să se miște amplu dintr-o parte în alta a spectrului politic dacă un semnal nou îi atrage interesul și o convinge;
- se abține într-o proporție importantă de la vot nu pentru că ar fi indiferentă – vezi principală diferență a sondajelor față de rezultate: prezența la vot – ci pentru că nu se poate identifica cu o formațiune politică.

Alegerile actuale dezminț flagrant ipoteza unui „analist” de acum vreo doi ani, că piața politică ar fi „plină”. Pe de altă parte, efluviul de apariții, cum a fost partidul lui Radu Vasile sau partidul lui Viorel Lis – sau imediat după alegeri, formula Noii Opoziții Democratice, scrisă cu literă groasă în ziare deasupra numelui lui Ticu Dumitrescu – arată cît de superficial și de ridicol se poate răspunde acestei nevoi.

Cîtă imaginație va avea viața? Cum viața este formată din propunerile fiecăruia, aș interveni la rîndul meu pentru a spune că noile construcții politice ar fi bine să nu plece din neant. Ci de la „capitalul cîștigat”, care astăzi dispun de singura probă de identitate într-o lume fluă și pe măsură suspicioasă. Cîte prezențe mai larg cunoscute s-au salvat oare nepătate de compromisul mizer al formațiunilor și liderilor desfășurați în spațiul public? Unele există. Sub numele lor s-ar putea construi un partid care să exprime voința europeană a obiectivelor, competența mijloacelor cît și capacitatea instituțională de a funcționa în mediul atît de ostil organizațiilor, care este România.

Astfel de inițiative pot însă rata ușor oportunitatea. Un real pericol ar fi constituirea formațiunii „prin strigare”. Un partid funcțional trebuie să asigure solidaritatea membrilor nu doar în jurul unor idei, ci în jurul detaliilor a ceea ce înseamnă aceste

idei. Nu pentru democrație, ci pentru un anumit mod de a gândi democrația; nu pentru reformă, ci un anume fel de a defini reforma.

Determinarea precisă a perspectivelor și obiectivelor unei formațiuni politice este necesară înainte de asocierea mării mase a membrilor – asociere „pentru ceva”, nu „la ceva”.

Tot de construcția instituțională ține realizarea simultană a democrației interne și a disciplinei de partid. Nu poți cere disciplină fără să asiguri un spațiu de afirmare internă, la fel cum realizarea democrației de partid impune respectul regulilor de joc. Un partid adresându-se nevoii fundamentale de justiție, de competență – aceasta este miza unei formațiuni de viitor – impune rigoare în selectarea membrilor.

Dar pericolul cel mai concret în eventualitatea transformării unei formațiuni civice într-un partid mi se pare regionalizarea sa. Încurajarea unei astfel de tendințe în absența mișcărilor regionale în celelalte provincii ale țării – *Partidul Moldovenilor* s-a dizolvat, atît era de legat de liderul său; nici vorbă de un partid în Muntenia – ar marginaliza din start inițiativa. Cît poate să conteze o formațiune de cîteva procente, dacă viața politică este dominată în proporție de 70% de către P.D.S.R. și P.R.M., afirmîndu-se, cum spunea Molnár Gusztav^{*}, conform principiului vaselor comunicante? Pentru a deveni un partid cu miză națională trebuie să-ți asumi marile teme naționale. Astăzi miza constă, cum au arătat-o alegerile, în agregarea unei voințe majoritare în jurul ideii unei societăți decente. Nici majoritatea, nici decența socială nu pot fi atinse dintr-un colț al țării, oricare ar fi el și oricît ar fi el de „pro-european”.

Ovidiu Pecican

Polemici provinciale

Cînd domnul Szokoly Elek, în articolul *Eppur si muove. Pledoarie pentru provincia „inexistentă”* (apărut în *Provincia*, 7, noiembrie 2000), refuză să înțeleagă sensul relativizării încercate de mine cu privire la multiplele fațete ale realității pe care o numim „Transilvania”, o face pe riscul lui. Ca istoric nu-mi permit să ignor diversitatea ardelenească. Iar dacă, de dragul unității, domnia sa este dispus să sacrifice pluralitatea și specificitatea, eu nu-l pot obliga să țină seama de ele. Pentru mine este însă evident că Ardealul este, a fost și va fi mereu altceva, în funcție de locul și de momentul din care îl contempli.

Transilvania, unu și multiplu

Nu se vede nici o diferență între Partium și Transilvania istorică? Și, nu are nici o relevanță faptul că, în timp ce Sibiu alege un primar german, Clujul optează încă o dată pentru Gheorghe Funar? Dacă aceste diferențe nu înseamnă nimic, să revenim la

1. Cf. Vreimea românilor, *Provincia* nr. 7/2000.

perspectiva globalizantă asupra Ardealului și să vorbim despre Transilvania ultimelor alegeri prezidențiale. Aici, unde s-a optat cu o uriașă frustrare pentru extremism, se speră în încropirea unui partid transetnic reprezentativ?

În loc să încerce să beneficieze de o nuanțare, pînă la urmă salutară, pentru recalibrarea viziunii asupra Transilvaniei, domnul Szokoly se simte chemat să ironizeze. Este însă limpede că greșește oricine vede o Transilvanie monolitică și unicoloră, la fel ca și cel care desființează identitatea istorică a Transilvaniei în numele unei atomizări. Din acest punct încolo, discuția devine însă vană. Poate că eu nu văd pădurea din cauza copacilor. Dar este sigur domnul Szokoly că pîlcul de copaci pe care îi cuprinde cu privirea sînt pădurea însăși?

Politica partinică și politica fără politicieni

După zece ani de civism încununat de succes și nelipsit de prestigiu intern și internațional la Liga Pro Europa, domnul Szokoly Elek respinge apologia pe care o închin activismului civic dinafara spațiului politic. Propovăduitor al ideii de toleranță interetnică, domnia sa devine mai puțin tolerant atunci cînd constată la mine opinii care nu coincid cu ale sale. Așa se întîmplă atunci cînd vine vorba despre viața politică, de pildă.

O privire grăbită îl îndeamnă pe preopinental meu să înțeleagă prin politică doar preocuparea pentru chestiunile publice consumată la nivelul vieții de partid și parlamentare. Pesemne așa stau lucrurile, de vreme ce, în loc ca – eventual – să-și exprime satisfacția față de aprecierea pe care o dau societății civile, domnia sa este nemulțumit de neîncrederea mea în partide.

Desigur, domnul Szokoly are dreptate într-un punct: nu credeți cine știe cît politica și pe oamenii politici ai României de azi. După zece ani de politică în cadru statal democratic puține sînt prestațiile unor personalități ori ale unor partide care să mă fi convins. Dacă dădeam mai mult decît o ceapă degerată pe toți acești clowni siniștri și iresponsabili care ne gestionează supraviețuirea, astăzi poate că m-aș fi numărat printre ei ori adepții lor. Desigur, însă, că domnul Szokoly greșește crezînd că între numărul – prea mare – de partide din România și prestația lor jalnică nu este nici o legătură. Cînd practica formării de partide în jurul fiecărui veleitar, înzestrat cu charismă ori ba, va înceta, atunci numărul partidelor se va micșora, iar calitatea prestației lor va crește invers proporțional. Cînd, grupate în jurul unor programe și a unor nuclee de personalități validate prin acțiuni politice de succes, nu prin însăilări de cuvinte, mulțimi reprezentative de cetățeni vor concepe strategii viabile de ameliorare a calității vieții noastre, vom asista, desigur, la golirea dramatică a prim-planului politic în folosul a doar cîteva, esențiale, formațiuni politice. Numai cine vrea cu tot dinadinsul poate ignora corelația dintre calitatea vieții noastre politice și numărul partidelor existente în acest moment.

Sigur că, luînd în considerare acest fapt ori, dimpotrivă, trecîndu-l cu vederea, unii dintre cetățenii de astăzi ai acestei țări pot înființa și un partid transetnic, pornind de la redactori ai *Provinciei* ori din oricare altă parte. Un lucru este însă cert: nu vor fi mulți români care să vrea să se ralieze în jurul cuiva care le numește țara „vacă sfîntă”, ori pune între ghilimele, tratînd-o în zeflema, sintagma „trupul sfînt al țării”. Nu-mi vine să cred, de altfel, nici că ar fi mai mulți maghiari care ar urma niște lideri politici români, vorbind despre viziunea maghiară asupra acelorași realități în exact același

limbaj. Oricât de greșită i-ar apărea domnului Szokoly viziunea în care, români ori maghiari, ar privi țara lor cu fervoare cvasi-religioasă, domnia sa trebuie, mă tem, să accepte că are mulți contemporani care vădesc un asemenea tip de atașament față de locurile în care s-au născut, trăiesc și visează la viitor.

Nu am vorbit și nu vorbesc nici acum în numele altora. În această discuție mă reprezint doar pe mine, așa cum sînt. Dar îl asigur pe domnul Szokoly și pe oricine mai vrea să o știe că o politică transetnică disprețuitoare la adresa specificităților fiecărei comunități etnice implicate mi se pare utopică și nu mă reprezintă în nici un fel. La fel cum nici una care ar absolutiza asemenea specificități la umbra unei pretinse transetnicități nu mă interesează.

Găsesc mult mai util exercițiul unor meditații eliberate – pe cît posibil – de prejudecăți, cum încercăm să îl practicăm la *Provincia*. Dacă această îndeletnicire nu este, ea însăși, politică, în felul ei, atunci cum ar putea fi considerate de către domnul Szokoly, cu titlul de exemplificare ironică, tabletele domnului Ágoston Hugó drept subversive? Tot politică este și să limitezi arbitrariul politicianilor prin acțiunea societății civile. La fel este și să promovezi în Parlament un proiect de lege care a mobilizat semnăturile mai multor sute de mii de cetățeni. Am să o spun cît de direct se poate: criza de prestigiu a politiciii din România ultimilor ani se datorează lipsei de încredere a populației. Numai cine va dobîndi acest prețios capital prin acțiuni și rezultate concrete în îmbunătățirea vieții noastre va merita numele de om politic sau organism cu adevărat reprezentativ. Chemarea mea, aparent atît de diferită de cea a lui Molnár Gusztáv, era de fapt consonantă cu a lui. Amîndoi militam pentru activism civic relevant în spațiul politic. Doar terenul de joc era diferit: al lui Molnár era viața politică propriu-zisă, în vreme ce eu propuneam spațiul mai amplu și mai generos al civismului. Iar asta fiindcă, de fapt, aici se pot acumula capitalurile sociale, credibilitatea reală și prestigiul.

Un spațiu comun și regulile existenței lui

Cu această ultimă precizare ajung să mă întreb despre rosturile *Provinciei*. Dacă am înțeles bine spiritul ei, atunci ar fi vorba despre încercarea de a contura un laborator al negocierilor de răspunsuri (strategii de acțiune ori simple noi înțelesuri de termeni) la provocările existenței într-o zonă plurietică și multiculturală, cum este Transilvania. O asemenea poziționare, repet, într-un spațiu experimental, ar trebui, cred, să implice anumite reguli ale jocului. Mai întîi ar trebui să știm despre ce discutăm și discuția să se poarte pe același subiect (în virtutea unei minimale pretenții la coerență). Or, senzația mea este că nu se precizează întotdeauna foarte bine despre ce vorbim și că tatonăm mai multe posibilități, nu întotdeauna convergente.

Pentru a nu încăpea dubii cu privire la poziționarea mea menționez că mă situez în spațiul conturat de *Provincia* în virtutea intenției de a contribui la crearea unui spațiu de coexistență detensionată, cooperantă, eventual chiar prietenească între români, maghiari și alți minoritari sub raport etnic din Transilvania. Sper ca în această intenție să mă întîlnesc și cu alți cetățeni – fie că scriu în revista noastră, fie că doar o citesc și comentează – ale căror opțiuni civice sînt întemeiate pe valori precum democrația, toleranța și chiar dragostea față de semeni.

Totodată, voi indica și o limită a demersului meu. Intenționez să desfășor acest tip de acțiune, ca de altfel și ceilalți „provinciali”, pentru ameliorarea vieții în cadrul statal al României. Singura alternativă pe care o întrezăresc din acest punct de vedere este integrarea țării în Comunitatea Europeană, operațiune complexă care va presupune, după cum se cunoaște, și delegarea parțială a suveranității. Dar chiar și atunci, România va rămîne unul dintre actorii scenei Europei unite. Între timp, sau în absența momentană a acestei evoluții, pot imagina drept cadre ale discuției atît o Românie în care centrul își va delega spre „periferii” anumite autorități și competențe, cît și euroregiunile care implică participarea unor zone românești. Aceasta, însă, repet, este o poziție personală care nu angajează decît pe semnatarul acestor rînduri.

Este un program minimal sau unul maximal? Este o țintă centrală sau marginală? Este o opțiune radicală sau moderată? Mărturisesc că puțin îmi pasă de judecata de valoare aplicată coordonatelor pe care mă situez. Un lucru este însă evident: mă interesează cum să fim împreună în cadre economice, politice, administrative, culturale, etnice, religioase, de mentalitate cît mai permeabile unei afirmări de sine individuale și colective.

Despre rosturile unei polemici colegiale

Dintr-o dorință de pregnanță a exprimării ori de eleganță stilistică, domnul Szokoly Elek a recurs în articolul său la o abordare polemică în termeni calitativi a textului semnat de mine în *Provincia* nr. 6. Altfel spus, domnia sa s-a situat în postura unui arbitru care dă note în virtutea unui anume cod. Nemulțumirea domnului Szokoly provine din ceea ce el numește lipsa de radicalitate a poziției mele. Astfel, în elaboratul lui apar, în legătură cu situarea mea, termeni precum „lașitate”, „mare sperietură”, discurs „ultrasoft”. Cum autorul este un fin intelectual și subtil mînuitor al condeiului, domniei sale nu-i poate scăpa un amănunt esențial. Anume, că asemenea calificări nu țin loc de argumente. Iar cînd ele secondează argumentele, atunci discursul se impregnează de o anume coloratură pasională, dăunătoare judecăților raționale.

Nu găsesc interesant să urmez polemica iscată, deplasînd-o în arealul pamfletului. Atrag totuși atenția că o asemenea abordare, care poate răni sensibilitățile celor aflați în competiție, este de lăsat deoparte atunci cînd intenția este de a construi un spațiu – fie el și de dezbatere în contradictoriu –, dar un spațiu *comun*.

Antonela Capelle-Pogăcean

Observații pe tema creării unui partid regional

Ideea creării unui partid regional, transetnic, lansată de puțină vreme în paginile *Provinciei*, poate fi azi regândită la lumina rezultatelor recentelor alegeri legislative și prezidențiale. Una dintre dimensiunile crizei democrației românești e în mod evident legată de inadecvarea dintre oferta politică prezentă pe piață și orizontul de așteptare al populației, confuz și nu lipsit de contradicții. Importanța votului negativ, identificarea ideologică slabă cu formațiunile înscrise în cursă țin de domeniul evidenței. Aș observa totuși că problema fragilizării identificării partinice nu este specifică spațiului românesc, nici măcar central și est-european, ea are o răspîndire mult mai largă, o întîlnim și în Europa occidentală. Acest fenomen e legat de slăbirea, chiar dispariția, ideologiilor „tari”, cu efect structurant asupra spectrului politic. Sigur, el capătă dimensiuni dramatice în România, în condițiile inexistenței unei tradiții democratice adevărate și, pe de altă parte, în contextul adîncirii crizei economice, sociale, morale a societății.

Modificările aduse scenei politice românești de recente alegeri pun punct unei perioade și deschid o alta. Ne aflăm la începutul unei faze de redefinire a cîmpului ideologico-politic și intelectual. Există acum argumente pentru, dar și împotriva creării unui partid transetnic transilvan. Dacă această opțiune este reținută, ea ar trebui să se înscrie într-un dublu orizont temporal: cel al timpului scurt, cu prioritățile lui, și cel al timpului mediu. Eficacitatea unui partid regional transilvan nu poate apărea – dacă va apărea vreodată – decît în orizontul timpului mediu – cei care s-ar angaja în această aventură trebuie să fie conștienți de aceasta –, dar modul în care această alternativă va fi articulată, dezbătută și receptată în timpul scurt al politicii poate favoriza pozitiv sau negativ viitorul pe termen mediu al unei asemenea inițiative.

Încă o remarcă legată de rezultatele alegerilor: importanța șocantă, totuși relativă, dacă luăm în seamă totalul populației transilvănene și bănățene, a votului din primul tur în favoarea Partidului România Mare și a candidatului său Vadim Tudor a reafirmat o specificitate regională. Paradoxal, această specificitate s-a manifestat prin preferința acordată (din motive diverse) unui partid extremist, ultranaționalist, cu tentă fascistă, al cărui discurs autoritar și ultracentralizator e o negație a acestei specificități.

S-a vorbit în comentariile de după alegeri despre partea de responsabilitate care revine intelectualilor pentru ascensiunea lui Vadim Tudor și a partidului său. Elitele intelectuale au putut constata, o dată mai mult și într-o situație dramatică, fractura profundă care le separă de restul societății. În același timp, acestor elite sau unor părți ale lor li s-a imputat – în mod just, cred eu, chiar dacă cu cîteva extrapolări și generalizări rapide –, insuficiența travaliului critic asupra trecutului național, a trecutului interbelic și comunist mai cu seamă. Or, această insuficiență trimite la un fenomen mai general, și anume la rezistența la desacralizarea tradițiilor naționale romantice, în speță a tradiției stato-naționale unitare. Ne aflăm azi într-o situație oarecum paradoxală. Fidelitatea

vis-à-vis de tradiția statului național unitar e dominant afirmată, tentativele de revizuire ale acestei tradiții fiind suspectate ca servind unor interese mai mult sau mai puțin oculte, contrare intereselor țării. În același timp, reiterarea ritualică a acestei fidelități intervine într-o societate în care integrarea, coeziunea socială, solidaritatea membrilor săi sînt extrem de reduse. Sacralizarea tradiției ține în acest caz mult de inerție și de neputința de a constitui o comunitate politică.

Dezbateră privind regionalizarea și/sau crearea unui partid transetnic transilvan poate contribui, în anumite condiții, la desacralizarea tradiției naționale romantice, unitariste și etniciste. Această evoluție e necesară pentru o mai bună înscriere a României în procesul de globalizare de care oricum nu se poate izola, dar și în procesul de integrare europeană. Or, mondializarea aduce, precum se știe, o relativizare a statului-națiune, o redefinire a competențelor lui, fără a merge, cel puțin pe termen scurt și mediu, la dispariția acestuia. Nici procesul de integrare europeană nu pare a se dirija, deocamdată, într-o asemenea direcție. Construcția europeană e un fenomen complex, care combină într-un doza subtil o dimensiune interguvernamentală (deci stato-națională), o dimensiune supranațională-federală, dimensiuni macro- și micro-regionale.

Inițiativa construirii unui partid regional transetnic mi se pare deci, dintr-un punct de vedere teoretic, legitimă. Aceasta cu atît mai mult cu cît nici unul dintre partidele aflate azi în Parlament nu și-au asumat, dincolo de descentralizarea înscrisă în mai toate programele, politici de regionalizare. Totuși, aș observa că guvernul P.D.S.R. anunță azi măsuri mergînd în direcția descentralizării, a transferului unor competențe în domeniul siguranței și al ordinii publice dinspre Ministerul de Interne spre consiliile județene, iar în cîtva timp, spre primării. Dacă aceste intenții vor fi traduse în politici publice – ceea ce rămîne de văzut –, evoluția va fi de salutat, mai ales că vine din partea unui partid reputat ca adept al centralizării.

Trecînd dinspre planul oarecum teoretic spre cel practic, cred că inițiativa creării unui partid regional cu consecințe atît în registrul politico-administrativ, cît și identitar, ar putea fi benefică democrației românești pe termen scurt și mai ales mediu, numai în anumite condiții. Un asemenea partid nu ar trebui să reproducă la nivelul unei regiuni un naționalism bazat exclusiv pe resentimente și frustrări, care exclude și nu include. Mă asociez în această privință pozițiilor exprimate în numerele trecute și în acest număr al revistei de alți participanți la dezbateră, precum Caius Dobrescu sau Daniel Vighi, pentru a nu-i pomeni decît pe ei. Sigur că orice afirmare identitară presupune o definiție prin contrast cu „Celălalt”, o alteritate, un mecanism dialogic. Identitatea regională intră și ea în această categorie. Construirea unui partid transilvan transetnic cere un efort de definiție identitară, de conturare a diferenței specifice a Transilvaniei. Această diferență nu ar trebui să nege în mod ideologic diversitatea acestui spațiu de care amintea Ovidiu Pecican, chiar dacă ar pune în prim-plan caracteristicile unificatoare. În același timp, această diferență nu ar trebui radicalizată în mod polemic: românul, maghiarul sau germanul din Transilvania se percepe, cu specificitatea sa, ca aparținînd comunității naționale române, maghiare sau germane. Identitățile pot fi multiple, non-exclusive. Sigur, exercițiul nu este ușor, discursul politic nu operează îndeajuns cu nuanțe, în cazul românilor, mai ales, e mult mai percutant să vorbești polemic despre superioritatea „central-europeanului”, ceva mai puțin sărac față de „Miticii” sau „balcanicii” din Regat.

Dar eficacitatea politică a acestui demers mi se pare discutabilă, un asemenea mod de tratare suscită rezistențe în rîndul celor care în „centru” ar putea fi partenerii de negociere ai regionaliştilor, dar chiar și printre cei care în Transilvania ar putea susține în timp, dincolo de răbufnirile și frustrările punctuale, un partid regional.

Pe scurt, un partid transilvănean transetnic ar trebui să afirme de la început că nu se construiește împotriva cuiva – Bucureștiul, sau Budapesta, sau U.D.M.R.-ul, chiar dacă intră în tensiune cu acești poli, din motive evidente –, ci pentru ceva. Nu pentru accelerarea dezintegrării sociale, ci pentru redefinirea solidarității pe baze mai juste, redîndu-i astfel acesteia un sens. Este vorba aici de solidaritatea între românii din diferitele provincii, dar și între românii și maghiarii din Transilvania. Acest partid ar avea ca obiectiv întărirea democrației în Transilvania și în restul țării. O Transilvanie beneficiind de competențe sporite, democratică, într-o Românie autoritară sau căzută în haos nu mi se pare un viitor credibil. Regionalizarea ar trebui gîndită la scara întregii țări, eventual pornindu-se de la regiunile de dezvoltare definite de legea dezvoltării regionale din 1998. Sigur, un partid transilvan s-ar ocupa de regiunile transilvane, cu specificul lor, cu interculturalitatea caracteristică acestui spațiu – și caracterul transetnic ar fi esențial –, dar cel puțin într-o primă etapă ar cere nu „drepturi transilvane”, ci competențe (în domeniul economic, social, cultural, educațional etc.) prin care specificul transilvan să se poată manifesta mai bine.

Mărturisesc totuși că sînt destul de sceptică în privința realismului unui asemenea proiect de partid transetnic regional. Șansele lui de reușită nu mi se par, în condițiile românești actuale, foarte mari. Dar dezbaterea intelectuală pe acest subiect, prin afirmarea dimensiunii regionale și transetnice, aduce cîteva accente noi în spațiul public românesc și româno-maghiar.

Borbély Zsolt Attila

Ansamblul maghiarimii și transilvanitatea

Constituirea revistei *Provincia* și a atelierului spiritual grupat în jurul ei este fără îndoială una din cele mai palpante întreprinderi din România, după schimbarea de regim. Revista este în mod evident strîns legată de ideile unuia dintre redactori, Molnár Gusztáv, referitoare la „problema transilvană”¹, de unde rezultă oarecum pasul logic: tendința declarată spre crearea unui spațiu public româno-maghiar transilvan.

Molnár Gusztáv vede clar că, pe termen mediu, România va rămîne în afara Uniunii Europene. În concepția lui, Transilvania înseamnă pentru țară o șansă de integrare:

„Forțînd puțin lucrurile, putem afirma următoarele: România ori va fi în stare să se ridice la nivelul Transilvaniei, ori va fi antrenată – tîrînd și Transilvania după ea – în categoria țărilor falimentare (*failed states*) din zona de criză ce se întinde din Muntenegru pînă în Siberia.”²

Iar pentru ca Transilvania să-și desfășoare potențialul cultural este nevoie în România de un alt regim de drept constituțional, avînd ca premisă o intenție politică pe cale de a se articula înainte de toate în Transilvania, care vizează un program regional mergînd chiar pînă la federalism. Aceasta e de neimaginat fără un fel de consens româno-maghiar, fie și parțial.

„Iată-ne așadar, central-europeni în Europa de Est, maghiari ruși de ansamblul maghiarimii, români simțînd ca o povară tot mai mare ansamblul românilor și, în loc să întreprindem ceva cu noi, ne învîrtim dezorientați în spațiul care se lărgeste tot mai mult între două state naționale, îndepărtîndu-se geopolitic unul de celălalt.”³

Nu vreau să detaliez aici și acum faptul că eventuala rupere a maghiarimii de dincolo de frontiere de „ansamblul maghiarimii” depinde în linii mari de voința politică maghiară și, atît în sfera politică de dincolo de hotare, cît și în cea din țara-mamă cei care gîndesc în termenii paradigmei maghiarimii integrale și a strategiei națiunii reprezintă o forță considerabilă, iar pentru ideile lor au creat și un forum (Conferința Maghiară Permanentă), fiindcă scopul și intenția ce proclamate sînt simpatice și, ceea ce este mai important, programul privind ansamblul maghiarimii nu este neapărat în opoziție cu ideile lui Molnár Gusztáv.

Cu această idee captivantă și de perspectivă nu pot fi de acord în două puncte⁴: pe plan teoretic, cu prezentarea de către Molnár Gusztáv a liniilor de falie din societatea transilvană, iar în planul practic cu posibilitatea aplicării ideii. În ceea ce privește posibilitatea acesteia din urmă: condițiile și tendințele actuale nu arată, după părerea mea, în direcția autonomizării pe termen mediu a Transilvaniei, dar motivarea detaliată a acestui fapt nu constituie pentru mine o provocare intelectuală și, în plus, nu am nici motivație emoțională: las în seama masochiștilor politici motivarea irealității unei idei atractive, cu atît mai mult cu cît eu cred că asumarea ideii transilvanității de dăunat nu dăunează, dar poate fi folositoare adepților integrării maghiaro-maghiare. Aș elucida această afirmație, poate paradoxală în aparență, prin analiza liniilor de falie din societatea transilvană, schițate de autor. Potrivit lui Molnár Gusztáv, „Transilvania este o societate plurală avînd patru segmente definitorii: 1) maghiarii transilvaniști; 2) românii transilvaniști care consideră transilvanitatea drept parte determinantă a identității lor; 3) românii unitariști, și în acest sens antitransilvaniști și 4) maghiarii antitransilvaniști care privesc spre Ungaria nu numai în sensul cultural și economic, ci și politic.”⁵

În legătură cu această viziune se ridică mai multe probleme. Prima este așezarea în centru a unei probleme care, din punctul de vedere al actorilor politici enumerați, este aproape periferică. Raportul față de transilvanitate nu determină deloc, sau doar prea puțin, mișcarea politicianilor români și maghiari din Transilvania. Elita politică românească este divizată mai curînd prin relația cu trecutul, problema schimbării reale de regim, orientarea politicii externe a țării și o suită întreagă de alte probleme. În schimb, elita politică maghiară din Transilvania se divizează în primul rînd prin

raportarea față de puterea românească dintotdeauna. Spun puterea *dintotdeauna*, interesant fiind că cei care în 1996 se pregăteau să guverneze împreună cu P.D.S.R., respectiv prezentau în campania electorală doar o chestiune de ordin tactic, viitoarea participare la guvernare, fără să precizeze forțele cu care doresc să se alieze și care și acum par foarte permissive față de partidul lui Iliescu, sînt aceiași cu cei care au încheiat coaliția cu forțele „progresiste” (de altfel în stil de puci, consultînd de-abia *ulterior* forul legitim al U.D.M.R.).⁶

Cealaltă problemă este că, în legătură cu elita maghiară din Transilvania, Molnár Gusztáv identifică necorespunzător partea antitransilvanistă. Rezultă și din pasajul citat că, în opinia lui, adversarii modelului consociativ gîndesc în termenii ansamblului maghiarimii. După părerea mea, ea ascunde două erori. Pe de o parte face abstracție de faptul că potențialul antitransilvanist *sui generis* este reprezentat de cei care gîndesc în termenii Bucureștiului și nu de cei care „privesc spre Budapesta”. În interiorul U.D.M.R. s-a constituit o elită care determină U.D.M.R. să funcționeze ca un partid competitiv cu cele românești și în a cărei concepție, redusă la competiția politică, scopul cel mai important este participarea la beneficiile guvernării. Dacă s-ar întîmpla – ceea ce eu consider neverosimil – ca după alegerile din noiembrie să nu ia naștere acordul de guvernare între U.D.M.R. și P.D.S.R., motivele vor fi de ordin exclusiv tactic și nu principial. Acești politicieni care gîndesc în termenii Bucureștiului și sînt călăuziți mai ales de interese egoiste, nu își vor însuși un program care să primejduiască deschiderea în orice direcție (cu excepția iresponsabilului P.R.M.) și o participare cît mai mare la beneficiile puterii. Pe de altă parte, așa-numiții antitransilvaniști, care gîndesc în termenii ansamblului maghiarimii, sînt permisivi față de ideea transilvanității. De altfel, gîndirea în termenii ansamblului maghiarimii și a ansamblului românimii nu este echivalentă din punctul de vedere al *potențialului antitransilvanist*. Cei care gîndesc în termenii ansamblului românimii apără situația existentă, actuala orînduire etatistă, centralistă. Și înainte de toate, firește, controlul total al Bucureștiului asupra Transilvaniei. În plus, conservatorismul lor în privința Transilvaniei nu cunoaște nici concesiile tactice.

Adeptii concepției privind ansamblul maghiarimii nici pe departe nu constituie corespondentul simetric al acestui conglomerat politic⁷. Pînă acum nici o forță politică maghiară nu și-a înscris în program modificarea granițelor și integrarea Transilvaniei într-un stat național maghiar centralizat. Programul privind ansamblul maghiarimii se ciocnește cel mult ca viziune cu ideea transilvanistă. Dar și ca atare, prea puțin: cred că nici Molnár Gusztáv nu și-a imaginat segmentul românesc transilvanist din Ardeal în sensul că acesta va rupe legăturile organice cu conaționalii români de dincolo de Carpați. Ei bine, aceste legături dintre maghiarimea din Transilvania și cea din țara-mamă, după o întrerupere forțată de către stăpînirea comunistă de aproape o jumătate de secol, deocamdată sînt pe cale de constituire. Dacă din capul locului se poate imagina o Transilvanie (mai) independentă, acesta este posibil numai dacă, atît partea de națiune maghiară cît și cea română, într-un fel de echilibru dinamic, va menține legăturile culturale, economice și, da, *politice* cu părțile de națiune din afara Transilvaniei. Molnár Gusztáv face abstracție de faptul că în sînul maghiarimii din Transilvania, ideea transilvanității și-au asumat-o în arena politică tocmai aceia care sînt adepty ai

construcției ansamblului maghiarimii: Blocul Reformist și președintele de onoare Tőkés László. Fără ei, ideea regionalismului anevoie ar constitui azi o parte a programului oficial al U.D.M.R. Mai mult: una din personalitățile cele mai marcante care au formulat programul privind ansamblul maghiarimii, Borbély Imre, consideră că, din punctul de vedere al vizelor, Ungaria ar trebui să acorde statut special acelorai ai căror strămoși s-au născut în Ungaria după 1867.⁸ Această soluție instituțională și-ar face simțit efectul și la nivelul cotidianului: oamenii care se ocupă prea puțin sau nu se ocupă deloc cu politica vor simți îndemnul de a medita asupra ultimilor 150 de ani de istorie a Transilvaniei și cu siguranță ar crește baza socială a transilvanismului.

Controversata concepție a lui Molnár Gusztáv este, probabil, în strînsă legătură cu faptul că el interpretează autodeterminarea internă, respectiv viziunea societății maghiare separate din Transilvania – după cum reiese din interpretarea operei lui Makkai Sándor, *Magunk reviziója (Autoreviziunea)*⁹ – ca una din ramificațiile transilvanismului național, a ideologiei „Transilvaniei maghiare”. (Ideologia „Transilvaniei maghiare” înseamnă exclusivism național: „În această concepție, epitetul maghiar și român – dincolo de indicarea apartenenței statale a provinciei – exprimă și o esență sau substanță istorică „numai maghiară” sau „numai română”!¹⁰) Deși crearea societății maghiare separate este oarecum *premisă* creării modelului consociativ, pentru partea maghiară tocmai crearea acestei societăți maghiare aparte – ca garanție a dăinuirii pe termen lung – poate fi *singurul fel* și totodată *baza motivațională* a acceptării modelului consociativ. Trebuie avută în vedere *diversitatea motivațiilor*, anume că, în timp ce elita politică românească din Transilvania ar putea sprijini modelul consociativ schițat de Molnár Gusztáv în primul rînd pe motivul apartenenței geopolitice a Transilvaniei, adică al exploatării „rolului ei ca locomotivă a integrării”¹¹, pentru maghiarimea din Transilvania *criteriul primordial este crearea cadrului vital care asigură menținerea identității naționale*. Or, mulți sînt de părere că asta s-ar putea imagina mai degrabă ca rezultat al compromisului cu românii din Transilvania, decît ca rod al unei activități politice desfășurate la București.

Traducere de Florica Perian

Note

1. Vezi studiul lui MOLNÁR Gusztáv: *Problema transilvană*, în volumul cu aceeași titlu, Polirom, 1999, p. 28.

2. Idem, p. 224.

3. MOLNÁR Gusztáv, A konszociációs demokrácia esélyei Erdélyben (Șansele democrației consociative în Transilvania), *Provincia*, 6, 2000, p. 1.

4. Ar mai exista unele puncte controversate, de exemplu irealitatea Europei națiunilor, sau ideea că statele care fac parte din prima rundă a integrării ar renunța cu atîta ușurință și „bucurie” la suveranitatea lor, care „nu valorează nimic” (*Problema transilvană*). Este foarte discutabilă aserțiunea că această suveranitate nu valorează nimic – fiindcă, de exemplu, ea poate să apere împotriva invaziei unor mase fără legături cu societățile locale, avînd altă cultură și nutriend adeseori antipatie față de statul primitor; pe de altă parte, nici raportarea elitei politice a acestor state față de renunțarea la suveranitate nu este atît de univocă. Dar expunerea detaliată a acestor probleme ar depăși cadrul acestei scrieri, iar pe de altă parte ar deturna atenția de la ceea ce am de spus în esență, relația dintre ideea ansamblului maghiarimii și transilvanitate.

5. MOLNÁR G., Șansele democrației consociative..., p. 2.

6. Vezi TORÓ T. Tibor: Az R.M.D.SZ. koalíciós szerepvállalása: zsákutca vagy kiút egy hatéko nyabb politikai érdekképviselés felé? (Participarea la coaliție a U.D.M.R., fundătură sau cale de ieșire spre o mai eficientă reprezentanță politică a intereselor?), In: *Magyar Kisebbség*, 2, 1998.

7. Spun conglomerat fiindcă această optică nu este specifică partidelor. Fără îndoială, ea caracterizează mai degrabă partidele care folosesc retorica antiminoritară (P.D.S.R., P.R.M., P.U.N.R.), decât forțele politice cu orientare occidentală; dar nici în cercul acestora din urmă nu s-a formulat încă ideea unei Transilvanii cât mai independente. Dimpotrivă. Să ne gândim numai la reacția împotriva Declarației de la Cluj.

8. Vezi BORBÉLY Imre: Külhoni magyarok – egy nemzetpolitikai szükségmegoldás (Maghiarii din străinătate – o soluție de constrângere a politicii naționale), *Magyar Demokrata*, 37–38–39–40, 2000; ideea respectivă se găsește în numărul 40, partea a 4-a.

9. Vezi: MOLNÁR Gusztáv, Oximoron, *Provincia*, 4, 2000, p. 12.

10. Idem.

11. Referitor la asta, vezi în detaliu studiul citat al lui MOLNÁR Gusztáv, referitor la problema transilvană.

Vintilă Mihăilescu

Spiritul vecinătății

„Singurele forme de grupuri locale din Europa, relativ pure și menținându-se vii pînă în timpurile moderne, care nu au fost niciodată feudalizate și au interacționat cu statul modern avînd vechea lor forță sînt, după știința noastră, Vecinătățile* sășești din Transilvania” (*Schubert*, 1980).

Spre rușinea mea, trebuie să recunosc că pînă la primul meu teren într-un sat ardelenesc nici nu auzisem măcar de existența acestor Vecinătăți și, bineînțeles, nu puteam bănuî importanța acestei vechi instituții. Nu aș menționa aici ignoranța mea dacă ea nu ar fi una simptomatică: Vecinătățile sînt într-adevăr necunoscute și/sau neglijate în literatura română de specialitate. Cu excepția unor Stahl, Herseni sau Mușlea, care au lăsat în urma lor cîte un articol pe această temă, aproape nimeni nu s-a interesat de această formă majoră de organizare socială. De origine sășească, ea era problema sașilor – care au și studiat-o relativ intensiv, dar mai ales ca fapt de istorie socială și, în mare măsură, identitară. Simptomatic este astfel și faptul că fiecare comunitate științifică și-a studiat (atît cît și-a studiat) propriile Vecinătăți: germanii pe cele sășești, românii pe cele românești, maghiarii pe cele ungurești, de cele țigănești – mai rare, ce-i drept – neocupînduse, bineînțeles, nimeni. Ori, acest „izolaționism” nu

* Vom nota în continuare instituția Vecinătății (*Nachbarschaft*) cu majusculă, pentru a nu fi confundată cu faptul comun al relației dintre vecini.

poate fi decît păgubos în măsura în care problema esențială pe care o ridică Vecinătatea este aceea a extraordinarei sale viabilități (și variabilități) în timp și spațiu, avînd deci ca sistem de referință întreaga societate transilvană de-a lungul istoriei sale și nu una sau alta dintre componentele sale etnice privite izolat.

Vecinătatea apare astfel ca o instituție crucială a societății transilvane în ansamblul său și, în ciuda dezinteresului relativ al cercetătorilor (cu excepția, relativă și ea, a celor germani), cred că aceasta nu poate fi înțeleasă corect fără studiul aprofundat, istoric și sociologic, al formei de organizare comunitară numită de sași *Nachbarschaft*. Mai mult decît atît, se poate spune chiar că, o dată cu migrațiile păstorilor ardeleni, ceva din spiritul Vecinătății a „roit” în întreaga țară, importanța studiului acesteia devenind astfel națională și nu doar regională.

În ce constă însă această importanță deosebită a Vecinătății?

De la rudenie la teritoriu

„Istoria ideilor politice începe, de fapt, cu ideea că rudenie de sînge este singura bază posibilă a unei comunități de funcții politice și nici una dintre acele răsturnări de sentimente pe care le numim pompos revoluții nu a fost atît de surprinzătoare și de completă precum schimbarea intervenită atunci cînd alt principiu, precum cel al contiguității locale, a fost stabilit pentru prima dată ca bază a unei acțiuni politice comune” – scria în 1861 Sumner Maine, unul dintre părinții fondatori ai antropologiei. În viziunea evoluționistă a vremii, trecerea de la rudenie la teritoriu, ca principii de organizare socială, constituia una dintre cele mai importante linii de demarcație în istoria omenirii. Criticile ulterioare aduse, în general, teoriilor modernizării au relativizat și nuanțat mult acest gen de dihotomie. „Rudenie” și „teritoriul” s-au dovedit a nu fi nici forme reciproc exclusive și nici „etape” în evoluția lineară a umanității, ceea ce nu a redus însă importanța diferenței dintre ele în calitatea lor de principii de organizare socială. Ori, din acest punct de vedere, Vecinătatea se fundamentează în mod clar în criteriul teritorial (chiar dacă, în formele sale foarte vechi, este posibilă o combinație cu rudenie), în timp ce formele de organizare comunitară din întreaga zonă, de la mirul rusesc la zadruga sud-slavă și mai ales la obștea devălmașă românească și diferitele sale forme istorice, privilegiază în mod evident rudenie (chiar dacă aceasta este legată de proprietatea comună a unui teritoriu).

Faptul esențial, din acest punct de vedere, este astfel că Vecinătatea, după cum o arată și numele, este o asociere între vecini, după criteriul strict al contiguității spațiale: toți locuitorii majori ai unei străzi erau uniți și organizați într-o Vecinătate. Iar dacă strada era prea mare, ea se împărțea în mai multe Vecinătăți. Precedată de asociațiile de tineret, diferențiate pe sexe (*Bruderschaft* și *Schwesterschaft*), Vecinătatea reunea în mod obligatoriu, sub conducerea unui „tată de vecinătate” ales democratic, pe toți tinerii din momentul căsătoriei lor sau al împlinirii vîrstei de 24 de ani, „viața în afara Vecinătății fiind de neconceput pentru un sas ce locuia la sat” (*Schenk*, 1995). Femeile aparțineau Vecinătății prin soții lor, Vecinătățile feminine fiind o variantă rară și, probabil, relativ tîrzie.

Acest criteriu teritorial va fi regăsit și în „vătășiile” sau „veciniile” românești, precum și în variantele maghiare ale Vecinătății pînă foarte de curînd. În prezent, după

plecarea masivă a sașilor, cei rămași în sat se regroupează, de regulă, într-o singură Vecinătate, indiferent de distribuția lor spațială în localitate, criteriul devenind astfel etnic, ca și în cazul puținelor Vecinătăți țigănești existente. Românii și maghiarii au început să-și restructureze Vecinătățile, atunci când acestea mai există, după criterii electiv: statut social, vechime în sat etc. Chiar și în aceste cazuri însă, la nivelul discursului se păstrează, de obicei, referința la proximitatea spațială.

Dar și contract

O româncă din Cristian îi aduce în dar vecinei sale săsoaice o poală de boboci de rață de abia ieșiți din găoace. V-am adus câțiva boboci, eu am prea mulți – explică româncă. Dar săsoaica refuză, politicos. Negocierea continuă o bună bucată de vreme, pînă cînd cele două femei se învoiesc ca săsoaica să-i plătească vecinei sale contravaloarea bobocilor. Româncă pleacă, ușor nedumerită iar săsoaica îmi explică: Vă dați seama, dacă aș fi acceptat, cine știe ce mi-ar fi cerut altă dată și am fi dus-o așa, la nesfîrșit. Acum suntem chit!

Această scenă ilustrează clar pînă la caricatural diferența dintre ceea ce, pe urmele lui Marcel Mauss, se cheamă etica darului și cea a contractului. Ea exprimă, de asemenea, ceva din ceea ce am putea numi, pe urmele lui Max Weber de data aceasta, „spiritul Vecinătății”.

Desigur, explicația nu poate fi căutată doar în preeminența criteriului teritorial, deși așezarea solidarităților comunitare nu atît pe criterii de rudenie cît, pe această bază, a unor relații de vecinătate strict organizate, atît orizontal, între vecini, cît și vertical, cu biserica și administrația, poate fi considerată o premisă esențială.

Din punctul de vedere al funcțiilor pe care le are de îndeplinit, Vecinătatea se aseamănă, inevitabil, cu alte forme de organizare a societăților țărănești. Într-un document din 1844, găsit în satul Cristian, ea este prezentată ca o „împreunare a oamenilor celor de laolaltă (...) spre ajutorul cel dimpreună la împlinirea lipselor (...) spre ajungerea nărvirilor bune și paza păcii obștească” (cf. Alexandrescu, 1998). Concret, Vecinătatea reglementează astfel producția și consumul prin repartizarea sarcinilor și drepturilor în interiorul Vecinătății, veghează asupra bunurilor comunitare și stabilește normele de comportare. Nimic nou sau surprinzător deci. Important este mai degrabă modul în care aceste funcții sociale generale sunt realizate. Din acest punct de vedere, de o importanță crucială este așa numita „ladă de Vecinătate”, în care sunt păstrate statutele acesteia, evidența activităților precum și o contabilitate detaliată a veniturilor și cheltuielilor. Semnificația simbolică a lăzii este subliniată de faptul că deschiderea și închiderea ei se făcea doar în prezența ansamblului Vecinătății și marca începutul și sfîrșitul unui ciclu de activitate. Nimeni nu avea voie să întîrzie la deschiderea lăzii și nimeni nu avea voie să părăsească încăperea sau să fumeze în timp ce lada era deschisă. Ele sînt păstrate cu sfințenie și în prezent de ultimii reprezentanți ai comunității săsești.

Orice individ din comunitatea sătească știa cărei Vecinătăți îi va aparține și că va face parte din ea pe toată viața. O dată intrat în Vecinătate, știa de asemenea cu precizie care îi sunt drepturile și îndatoririle, acestea fiind precizate în scris prin statut. Putem presupune astfel că impactul unei „culturi scrise” la nivelul indivizilor era comparativ mai mare decît în cazurile celorlalte comunități săsești unde reglementările sociale

țineau în mai mare măsură de mecanismele unei „culturi orale”. De asemenea, existența unor amenzi (*Bussgeld*) pentru orice încălcare a normelor comunitare, diferențiate în funcție de gravitatea acestora, constituie un soi de „contabilizare a moralei” care l-ar fi entuziasmat, probabil, pe Max Weber. Pe scurt, fără a intra aici în detalii și a încerca să stabilim vechimea acestor obiceiuri, ci doar faptul că ele constituie în mod evident o practică seculară, putem considera că avem de a face în acest caz cu o formă implicită de „contract”, reglementând intrarea și apartenența la comunitatea Vecinătății, aceasta putând fi considerată, la rîndul ei, ca o formă asociativă elementară. Poate că această particularitate explică și surprinzătoarea vitalitate a Vecinătăților, continuitatea lor pînă în prezent fiind de fapt mai mult „nominală”. Dincolo de o „structură” socială fixă, a cărei reproducere peste secole este discutabilă, s-ar afla deci mai degrabă o strategie asociativă care, beneficiind și de avantajele tradiției, se poate adapta noilor contexte și răspunde astfel unor nevoi sociale pe măsura conturării acestora. În prezent, cel puțin, Vecinătățile existente seamănă foarte puțin cu modelul pe care ni-l prezintă istoria lor socială. A considera că avem de a face pur și simplu cu un fenomen firesc de disoluție nu ar explica însă faptul organizării de noi Vecinătăți după 1990. Diversitatea lor este de asemenea destul de mare, ea trebuind să fie înțeleasă în raport cu particularitățile comunității satești în care funcționează. Afară de înmormîntare, care rămîne ultima „redută” a funcțiilor clasice ale Vecinătății, recompunerea identitară (etnică dar și socială) și, prin aceasta, redistribuirea puterii, pare a fi una din mizele centrale ale Vecinătăților actuale: „Comuna Cristian este într-un proces de stabilizare a unor principii românești pe baza a ceea ce a fost aici de la sași” – consideră un localnic vorbind despre noile Vecinătăți din această veche așezare săsească.

Pe scurt, putem considera că, prin natura lor, Vecinătățile reprezintă în prezent nu atît o structură socială care se perpetuează încă în mod miraculos, cît un model la îndemînă de organizare asociativă, utilizabil pentru diferite nevoi comunitare specifice. Și mai important însă este faptul că vechimea acestui model a generat o practică asociativă pe măsură și, în ultimă instanță, un „spirit asociativ” împărtășit în moduri și grade diferite de majoritatea populației transilvănene.

Frontieră și aculturație

Această practică socială preluată de la sași o dată cu preluarea organizării în Vecinătăți a lăsat urme în cele mai diverse domenii de existență. La limită, ea a influențat și modul de raportare la lumea de dincolo. Aici însă obstacolele erau mult mai puternice, dincolo de cele propriu-zis confesionale devenind evident și caracterul ireductibil al rudeniei în relația românilor cu moartea. „Vecinătatea îs obligați, bărbații de la Vecinătate îs obligați ca să-l ducă afară, că aicea, la sași, mai mult Vecinătatea te îngroapă, știi ? D-aia suntem înscriși în Vecinătate că Vecinătatea face totu’: îți face groapa, vine și ți-l aduce afară, ți-l închide, ți-l aduce afară din casă...” – explică o săsoaică. Pe de altă parte, la români „Vecinătatea ajută familia la înmormîntare” (cf. Deacu et al., 1998). Organizarea eficientă a Vecinătății este preluată de către români doar ca un „ajutor” al familiei în caz de moarte, fără a afecta însă cu nimic obligațiile acesteia. Ele continuă și după moarte, membrii familiei celui decedat putîndu-l visa pe acesta și avînd atunci obligația de a-i îndeplini nevoile prin noi pomeni: „se zice că

sufletul ăla mai așteaptă ceva să-i dai” – explică o româncă. Dimpotrivă, la sași, a visa pe cineva care a murit înseamnă „a visa urât”: „apăi atunci... vai Doamne!... dacă mă trezesc... vai Doamne! Sînt în pat ? Ce-i cu mine? Imediat pun mîna și mă rog și mă liniștește Dumnezeu” – povestește, speriată, o săsoaică (idem).

Și totuși, ceva din „reținerea” protestantă în fața morții a trecut și la românii din Transilvania prin practicile îndelungate ale Vecinătății. Astfel, de pildă, în Oltenia, am văzut multe cazuri de „ungureni” care, dacă își visau morții, dădeau fuga la preot să le citească Sfîntu’ Maslu ca să-i elibereze, în timp ce această reacție ar fi fost de neimaginat la „pămînteni”. În general, imaginarul funerar era mult mai „luxuriant” în acest din urmă caz.

Este vorba, evident, de o mare frontieră culturală care nu poate să nu ne ducă cu gîndul la acea linie de demarcație trasată pe harta lui Huntington. Dacă privim însă cu atenție orchestrațiile diverse ale acestui model „unic” al Vecinătății, la români, maghiari, romi, dar chiar și la sașii confrunțați cu aceste naționalități conlocuitoare, la jocul influențelor reciproce țesute în și prin practicile istorice ale Vecinătății, ceea ce constatăm este mai degrabă osmoză și creativitate decît „ciocnire”. Un lucru rămîne însă, și anume importanța aculturativă a Vecinătății în societatea transilvană. Din acest punct de vedere s-ar putea vorbi, cred, de un soi de „protestantism subliminal”, nu în sensul confesional al cuvîntului ci mai degrabă în acela al conotațiilor sale weberiene.

Referințe bibliografice:

- Filip ALEXANDRESCU: Vecinătatea – elemente de istorie socială, în *Observatorul Social*, Caiete de teren. București, vol. IV, 1998, p. 5-15.
- Valentina DEACU, Răzvan STAN și Alina TUDOR: Înmormîntarea între vecinătate și rudenie, în *Observatorul Social*, Caiete de teren. București vol. IV, 1998, p. 34-44.
- Annemie SCHENK: Die Nachbarschaft bei den Siebenbürger Sachsen. Zum inhalt von Nachbarschaftladen, în KRUPA András, EPERJESSY Ernő, BARNÁ Gábor (Redigiert von) *Treffen von Kulturen - Konflikte von Kulturen*, Békéscsaba/Budapest, 1995, p. 180-183.
- Hans-Achim SCHUBERT: *Nachbarschaft und Modernisierung. Eine historische Soziologie traditioneller Lokalgruppen am Beispiel Siebenbürgens*. Köln/Wien, 1980 (Studia Transylvanica Bd. 6).

Hajdú Farkas-Zoltán

Înmormîntare la Sibiu

În această scriere va fi vorba despre socrul meu „vitreg”, al doilea soț al soacrei mele, omul pe care și azi îl iubesc din toată inima.

A fost marea iubire a soacrei mele pe vremea cînd era o tînă ră fată. Era atunci un bărbat în toată firea, cu 15 ani buni mai în vîrstă decît ea. Fiu al „cofetarului turc” din

Sibiu, după întoarcerea sa din război a condus cele mai renumite cofetării din oraș. Tatăl lui a fost albanez din Pristina.

(În haosul de la sfîrșitul primului război mondial, acești albanezi s-au refugiat în Vechiul Regat.)

„Bătrînul” și-a aflat căminul la Rîmnicu Vîlcea, dar nu pentru mult timp, fiindcă s-a îndrăgostit de o tînără unguroaică din Aiud, care i-a dăruit un fiu și i-a cerut să se mute în Transilvania.

Astfel, tinerii s-au cunoscut la Sibiu. Socrul meu „vitreg”, de religie musulmană, născut din tată albanez și mamă unguroaică reformată, și soacră mea, româncă de religie ortodoxă, venită cu familia de „colonști” din Bucovina.

Dragostea lor fu fierbinte, dar platonice – dacă ar fi să dăm crezare poveștilor lor sfioase, împănate cu avertismente morale, ocolind cu ochii pudic plecați, erotismul. Și, firește, fără speranță, căci tatăl, înclinat spre consumul băuturilor alcoolice fără măsură, nici beat criță nu și-ar fi măritat lumina ochilor, unica fată, cu un „păgîn”. Chiar dacă acesta se afla mult deasupra lui pe scara socială a regimului comunist recent instaurat.

Au rămas, așadar, scrisorile de dragoste, splendidele buchete de flori și cutiile luxoase cu dulciuri expediate anonim – ale căror expeditor era firește cunoscut de toată lumea – și suspinele resemnării.

Apoi – cum se întîmplă de obicei – legătura tot mai înfocată a tinerilor s-a întrerupt. Soacră mea s-a măritat cu un sas get-beget din Sibiu — cu socrul meu „adevărat” — și și-a însușit nu numai numele lui german, ci și ordinea de valori și modul de viață al mamei acestuia.

(În timpul celui de-al doilea război mondial, asemenea majorității tinerilor sași, și tatăl socrului meu a devenit membru al Waffen SS. Acești tineri, dacă nu și-au lăsat dinții la Stalingrad, la sfîrșitul războiului, pentru a evita execuția, prizonieratul, deportarea, și-au părăsit familia și au rămas în Germania.)

Căsătoria mixtă a tinerilor noștri s-a caracterizat de la bun început prin contradicții. Pe la mijlocul anilor '50, pentru o tînără româncă nu era deloc avantajos – din punctul de vedere al carierei – să se mărite cu un „neamț”, al cărui tată era ținut în evidență de către autorități ca trădător fascist.

(La Sibiu, pe vremea aceea, sașii deposezați de drepturile cetățenești, considerați drept pradă liberă, continuau să reprezinte civilizația, cultura, scara de valori burgheză și „intrarea în familia lor” însemna un salt mare în ierarhia socială „neoficială.”)

Pentru socrul meu era însă de neimaginat ca, la îndemnul soției și al soacrei, degenerat cu timpul în șantaj, să-și plece capul în fața „noilor stăpîni”, a conducătorilor comuniști semianalfabeți, care se instalau la Sibiu și împărțeau posturile, averea și vilele părăsite ale sașilor. Soția mea avea patru ani cînd părinții au divorțat. Socrul meu s-a stabilit în capitală – în străinătate, cum ar veni – într-un mediu total străin pentru el.

(În acei ani Bucureștiul prezenta un mare avantaj: aproape nimeni nu știa „cu ce se mănîncă” sașii din Transilvania.)

Acolo în cele din urmă „s-a aranjat” – cum ar zice bucureștenii – dar din *Günther*, greu de pronunțat pentru români, s-a transformat în *Puiu*.

Între timp și socrul meu „vitreg” s-a căsătorit cu o tânără cam zburdalnică, originară tot din Pristina, fiica „cofetarului turc” din Klausenburg – Cluj – Kolozsvár.

(În acele vremuri – numite cam exagerat „de pace” – în fiecare oraș mai mare din Transilvania era câte un „cofetar turc”, spre marea bucurie a copiilor. I-am cunoscut aproape pe toți, așa încât pot să afirm liniștit: erau fără excepție albanezi din Pristina. Și musulmani, care țineau cu strictete legăturile între ei. Transilvănenii înțelepți dar uituci, deci iertători, îi botezaseră probabil din cauza religiei lor, dar și pentru minunatele lor baclavale, „nenea turcu”).

Au avut doi copii, un băiat și o fată. Ambii musulmani, cu frumoase nume turcești.

Dar, într-un fel, nici această căsătorie nu a funcționat. Tânărul tată și-a luat catrafusele și s-a mutat cu copiii în paradisul de la Ada-Kaleh, pentru a se cununa mai apoi, după ceremonialul musulman, cu o turcoaică din localitate.

Acestei noi fericiri i-a pus capăt faimosul acord româno-iugoslav. Hidrocentrala care urma să se construiască la Porțile-de-Fier a șters de pe fața pământului nu numai insula „omului de aur”, dar împreună cu ea s-a scufundat repede și pacea noii familii.

(Populația paradisului de odinioară a fost pusă în fața unei alternative stricte: ori se mută în România, ori în Turcia. Majoritatea locuitorilor insulei Ada Kaleh – din motive lesne de înțeles – au ales cea de-a doua soluție.)

La Istanbul socrul meu „vitreg” nu s-a simțit bine. Rudele de acolo ale soției sale nu au fost deloc dispuse să-l accepte pe străinul cu mentalitate „europeană”, care nu le cunoștea limba. În scurt timp a rămas singur cu cei doi copii mici.

A fost rînd pe rînd lustragiu, vînzător de înghețată, de ziare și portar îmbrăcat în uniformă ridicolă, făcînd plecăciuni în fața hotelurilor de lux.

(Deus ex machina.)

Într-o bună zi s-a bucurat atît de mult de bacșișul princiar primit de la niște oaspeți care coborîseră dintr-o limuzină uriașă, încît în loc de obișnuitul „tesekür ederim” a spus din greșeală „mulțumesc”. Greșeala atrăsese atenția grupului. A reieșit că și ei proveneau din România; familia Banat avea o fabrică prosperă de perii de dinți din material plastic, în Istambulul care totdeauna i-a primit în stil mare pe străinii bogați.

La uzina „Banat” socrul meu a primit un loc de muncă mai omenesc și a fost întîmpinat de oameni care îi respectau priceperea și afecțiunea pe care o manifesta față de toată lumea. Încetul cu încetul condițiile de viață ale familiei s-au îmbunătățit. Copiii au primit haine noi și au fost înscriși la o școală mai bună. Familia a închiriat o locuință frumoasă în Sisli, în inima orașului.

(În mod ciudat, toți emigranții – indiferent în care loc din Europa i-ar arunca soarta – trebuie să tragă trei ani grei printre străini pînă cînd pot „să dea cu piciorul în minge”. Nemții numesc această perioadă „Hundejahre”, „ani cîinoși”. Dacă respectivul suportă acești ani fără să devină din pricina străinătății, nostalgiei și singurătății alcoolic sau nebun, și în fața lui se deschid porțile posibilităților etnic limitate. Firește, numai în ceea ce privește prosperarea economică (poate să-și cumpere casă, mașină, să călătorească). Situația lui socială va rămîne însă neschimbată: pînă la sfîrșitul vieții va ține de casta „străinilor”. Chiar dacă, pentru a-și demonstra „europenitatea”, se va lua la întrecere cu extremiștii de dreapta în ceea ce privește ura față de cei de altă culoare, musulmani, evrei, homosexuali etc.)

Însfîrșit, s-a putut împlini și vechiul vis al socrului meu „vitreg”: și-a putut aduce mama care trăia în singurătate la Aiud. Firește, nici asta nu a mers simplu. Femeia, de-acum în vîrstă și foarte mîndră, a declarat că nu se va muta printre „necredincioși” decît dacă și aceștia îi vor plăti pensia. La sfîrșitul fiecărei luni, fiul îi expedia prin poșta de la celălalt capăt al străzii suma modestă, înduplecîndu-l pe poștaş ca nu cumva să trădeze secretul și de fiecare dată să o salute pe „yaslı hanım”, bătrîna doamnă, cu: „au sosit bani din România”.

Călătoriile în România s-au înmulțit, vara se duceau acasă, la Cluj, la Aiud, la Sibiu.

Cu ocazia unei asemenea vizite s-au reîntîlnit. Socrul meu „vitreg” și soacră mea. În gara din Sibiu.

(După descrierea cu chiu cu vai, dar cu multă dragoste, a acestor aventuri, onoratul cititor m-ar implora degeaba să analizez ce s-a întîmplat în acel „moment fatal” în sufletul celor doi eroi trecuți de prima tinerețe. Așa ceva ar depăși hotarele talentului meu psiho-estetic(?), iar ca „etern minoritar” pînă și pomenirea cuvîntului „hotar” îmi produce greață, indiferent de context. Îl rog deci pe cititor să-mi avanseze atîta încredere și să accepte că cei doi s-au îndrăgostit din nou.)

În scurt timp soacra mea ne-a comunicat că se mută la Istambul. A împachetat cîteva geamantane și a plecat. Față de mijloacele noastre de comunicație — eram la începutul anilor '80, tocmai se născuse fiică mea Kinga — în nemărginita depărtare.

(În această „epocă-nihil” ne luasem rămas bun cu lacrimi în ochi de Ara Kovács, Bréda și cine mai știe de cîți alții, în gările din Oradea, Cluj, Tîrgu-Mureș, Sfîntu Gheorghe, Miercurea Ciuc. Idealurilor noastre le murmurasem de fiecare dată obligatoriul mesaj de libertate: „voisîntețieroișimartiriinoștri,ățirezistataicipînăcîndsapututdaracumnusemai poate, ergo, nu aveți încotro și plecați la budapesta”).

Viața îndrăgostiților proaspăt căsătoriți la Constantinopol a început cu un mic cutremur social. Bătrînul proprietar al uzinei Banat, aflînd că cel mai bun lucrător al lui a luat de soție o „ghiaură” a declarat în public: „dacă un cocoș bătrîn mai are chef să cînte, e mai bine dacă-și caută găină în propria ogradă.” Asta ori a fost prea complicat, ori prea mult pentru socrul meu (am menționat deja că mama lui era unguroaică din Aiud), cert este că și-a dat pe loc demisia.

Au urmat ani liniștiți. „În secret” (*despre noțiunea de secret în Balcani s-ar putea scrie volume întregi*) bătrînul mai mergea la uzina Banat ca să pună din nou în funcțiune, pe bani buni, cîte o instalație. Soacra mea s-a încadrat uluitor de rapid în vîrtejul metropolei bizantino-turco-balcanice; făcea coafura celor mai bogate femei – turcoalice, evreice, grecoalice – din Istambul pe care „europeanca” le impresiona cu germana sa.

În '87 sosisem și noi – într-un exil mai scurt decît al lui Mikes. După cîteva săptămîni „obligatorii” de suspine pe malul Bosforului, am primit dreptul de rezidență de la Köln. Ca să ne continuăm suspinele pe pămîntul ploios și rece al Germaniei.

(Pe vremea aceea Istambul a oferit o patrie „intermediară” unui mare număr de refugiați din Transilvania. Turcii îi iubesc pe maghiari. Îi oferiseră azil politic și unui prieten „fugit” din Cașin. L-au plasat într-o tabără de refugiați a organizației Amnesty International, după care gazdele i-au citit regulamentul în limba engleză, potrivit căruia urma să primească zilnic nu știu cîți dolari pentru întreținere, dar în nici un

caz nu avea voie să părăsească teritoriul taberei. La sfârșit, directorul i-a spus prietenește că bani nu sînt, dar ȧara e mare, de lucru este destul, poate să meargă unde vrea... Dar asta e o altă poveste.)

La începutul anilor '90 în Turcia a avut loc un nou tip de alegeri. Cel puțin pentru soacra mea, căreia în timpul lunilor fierbinți ale campaniei, în autobuz, pe străzi, în magazine, ochi negri plini de ură îi „cereau socoteală” pentru ochii ei albaștri și cruciulița pe care o purta la gît.

(După acele alegeri partidul musulman fundamentalist din Turcia a intrat în guvern. Unicul scop al acestuia era lichidarea măsurilor luate de Atatürk pentru apropierea Turciei de Europa, deci dictatura statului islamic, oprimarea femeilor; prigonirea intelectualilor independenți, introducerea cenzurii, asimilarea forțată a minorităților – la nevoie lichidarea lor fizică. Cred că acest instrumentar nu este total necunoscut cititorilor mei din România.)

Pe atunci erau deja proprietarii unui frumos apartament din Medjidijeköy, situat în centrul orașului. Vecinii din bloc cereau adeseori sfatul socrului meu în diverse probleme, femeile alergau cu toate necazurile lor la soacră mea. La Seker Bajram îi copleșeau cu daruri și urări de bine. Dar socrul meu trecuse binișor de șaptezeci și era obosit de atîtea lupte. Dar, mai ales, îl năpădiseră tot mai des amintirile copilăriei petrecute la Rîmnicu Vîlcea: cum păziseră caii pe roua răcoroasă de vară și furau merele coapte ale vecinului, cu Bebe, cel mai bun prieten al său.

– Hai să mergem acasă, dragă – o ruga cu glasul lui domol pe războinica mea soacră, care era în dispoziții tot mai sumbre.

Dar unde? Unde era căminul lor comun? La Sibiu, în Bucovina, eventual la Cluj?

În cele din urmă soacra mea s-a lăsat convinsă de frumosul vis al senectuții. Nu s-au întors în Ardealul iubit, ci în patria merelor coapte, a dimineților blînde, a oamenilor emoționant de nehotărîți, în Rîmnicu Vîlcea oltenească. Unde Bebe îi aștepta cu nerăbdare.

(Asemenea milioanele de emigranți ca și mine, care de milenii, de secole, de decenii poartă în suflet dorul, și eu visez de treisprezece ani Transilvania. Din prima clipă a emigrației. În inimă, în minte, am pregătit deja totul. Nu aș fi îndurerat nici dacă nu aș fi primit cu bucurie — de ce m-ar și primi? „Was soll's” — cu singurătatea nemțească pot supraviețui. Chiar și acasă.)

*

La aeroportul Otopeni ne-a întâmpinat o căldură toridă. Abia am coborît din avion și ne-a și izbit arșița insuportabilă, încărcată cu vapori de benzină și amplificată de zumzetul milioanele de muște. În așteptarea bagajelor, soția mea s-a dus la W.C.-ul, de unde s-a întors imediat, uluită; W.C.-ul pentru bărbați, potrivit unui afiș lipit pe ușă, era „defect” și în consecință, firește, ambele sexe foloseau W.C.-ul pentru femei.

În hol am fost așteptați de doi băieți foarte tineri, în cămașă albă, cu părul tăiat scurt. Cu o amabilitate ușor crispată, aproape nerăbdători, ne-au poftit într-un BMW alb, surprinzător de curat față de mediul înconjurător și i am pornit cu viteză amețitoare spre străzile Bucureștiului. A rămas pînă azi un secret pentru mine cum am reușit să

ieșim din capitală. Goană – oprire bruscă – întrebări nervoase – înjurături sîsiite printre dinți – din nou goană. Cam acesta a fost ritmul.

Șoseaua largă spre Oltenia, betonată, nu poate fi numită autostradă pentru singurul motiv că între benzile cu direcție opusă nu este gard. Am apreciat lățimea șoselei la cîte două benzi în ambele direcții. Lipsa elementelor care limitează libertatea celor ce gonesc permite șoferilor o adevărată „democrație” de tip românesc”. Cu alte cuvinte, toată lumea conduce după bunul plac. Dezordinea era perfectă, dar nu deranja pe nimeni, toți o considerau firească, ba aș putea spune că savurau haosul.

Lipit de banchetă, tocmai eram îngrijorat ca nu cumva soției mele să i se facă rău din cauza vitezei amețitoare, cînd deodată șoferul s-a angajat într-o depășire riscantă. Cîtva timp înaintaserăm paralel cu un monstru de transport-marfă, cu număr de înmatriculare turcesc. Tipul de la volan a observat, probabil, că ne grăbim, și a intrat în competiție, apăsînd pe accelerator. Tocmai urcam o colină pe drumul care descria o curbă largă, cînd din partea opusă au apărut în lumina amurgului reflectoarele unui camion uriaș. (A fost un tablou de film american ieftin: o masă neagră ostilă care se ridică de pe celălalt versant al colinei și se tot apropie cu reflectoarele orbitoare). Fără exagerare, eram în pericol de moarte. Cu toate acestea în mintea mea nu s-a derulat „filmul” vieții – așa cum s-ar fi căzut; mă preocupa o întrebare total nepotrivită cu situația în care ne aflam, și anume: oare cine îl va îngropa pe socrul meu „vitreg”, dacă noi ne lăsăm dinții pe aici?

În ultima clipă, stăpînii celor doi monștri, ca doi profesioniști ce erau, au frînat, iar BMW-ul nostru s-a strecurat ca un șoarece alb, reușind manevra de depășire. Am scăpat cu viață.

Revenindu-și în fire, soția mea a întrebat cu sfială:

– Domnule, mai sînt cumva în țara asta și legi?

Plin de demnitate, șoferul nostru a răspuns prompt:

– Cum să nu fie, doamnă! În prezent la noi stăpînesc legile deșertului (de fapt ale junglei, dar atunci nu mai conta).

Intrarea în Rîmnicu Vîlcea a fost dificilă, căci la marginea orașului drumul este întretăiat de o cale ferată. Ararul urmărea la televizor transmisiunea meciului româno-german din campionatele europene și, pentru siguranță, a coborît bariera pe timpul unei reprize. Un șir lung de mașini aștepta să „treacă”. Resemnați, șoferii din România au deschis radioul, ori au coborît ca să meargă pînă la un tufiș. Doar cîtiva străini claxonau nervoși. După vreo douăzeci de minute drumul a devenit liber și în scurt timp am sosit în fața blocului soacrei mele.

Am urcat la primul etaj. Eram timorat, nu atît din pricina doliului soacrei, ci mai curînd fiindcă auzisem că, potrivit obiceiului ortodox, sicriul a fost pus pe catafalc, neacoperit.

La intrare am fost întâmpinați de femei în haine negre cu șorturi albe. Ne-au îmbrățișat, ne-au șoptit condoleanțe, ne-au bătut delicat pe umeri, apoi ne-au poftit să luăm loc. Pe coridor, printre coroane și buchete de flori, erau cîteva scaune și o masă încărcată cu prăjituri și țuică. Am ciocnit pentru odihna sufletului celui răposat, unii au aprins țigări. Ca și cum ar fi dorit să întîrzie prima noastră întîlnire cu socrul meu mort. Întrerupîndu-se unii pe alții, au început să ne povestească despre bunătatea și

înțelepciunea lui, ne-au liniștit că „în împrejurările date” nu a suferit prea mult și că înainte de a muri preotul l-a dezlegat de păcate. Mai apoi s-a trecut la problemele politice, la conducătorii de la București, care „au reinstaurat stăpînirea fanariotă”, exploatează poporul și distrug țara. Despre soți s-a vorbit numai întâmplător: după un meci de fotbal toți bărbații sînt beți – spuneau femeile cu resemnare.

În scurt timp a apărut și soacră mea, ocupată cu pregătirea cinei festive, împreună cu fiica din Istanbul a socrului meu. Am pășit împreună spre catafalcul din antreu, care era atît de mic, încît ne-am putut apropia doar mergînd lateral. La căpătîiul mortului era agățată pe perete o icoană, sub care pîlpîia o luminare subțire, galbenă. În penumbră zăcea trupul fără viață cu bărbia legată. În spațiul gol, mirosind a tămîie, numai flacăra șovăielnică a lumînării semnală trecerea timpului. De afară se auzeau șoaptele femeilor venite la priveghi. Totul era la locul său, în rînduiala sa.

Mai tîrziu a sosit o fetiță cu codițe castanii împreună cu maică-sa. Au bolborosit cîteva cuvinte de condoleanță, au ridicat copilul ca să vadă mai bine mortul, după care, ronțîind prăjituri, s-au așezat între femeile care stăteau de veghe... Am adormit legănat în somn de susoteala lor.

A doua zi dimineată m-a trezit Bebe, spunînd-mi că are ceva urgent de discutat. Spre uimirea mea, purta o cămașă albă cu mîneci scurte, muiată de transpirație, și pantaloni de culoare deschisă. Fața slabă, îngîndurată, cu un contur latin, fruntea mărginită de sprîncene negre, care contrastau cu părul alb, rărit, era încruntată. Avem o problemă – zicea –, fiica socrului meu aduce un „hadji” de la București, ca să-l înmormîntăm după rit musulman. Asta nu ar fi o problemă, în Sibiu nu ne cunoaște nimeni, iar din partea lui hadji poate să cînte ce vrea. Dar a auzit că prietenul lui va fi dezbrăcat în pielea goală, i se va introduce o țevă groasă pe gură și în partea de jos, după care îi vor spăla drastic măruntaiele. Nu putem permite o asemenea barbarie, aici, în Europa – a declarat Bebe furios. M-a rugat ca, în calitate de singur bărbat prezent din familie, să vorbesc cu „ăia”, pentru ca în mod excepțional să renunțe la această atrocitate. Dacă e nevoie de bani, el suportă personal bacșul...

În arșita amiezii am pornit la drum, ca să ne îngropăm mortul alături de tatăl său, în cimitirul de la Sibiu.

Prin trecătoarea Turnu Roșu am putut înainta numai la pas. Drumul îngust, care serpuia printre munți înalți, era înțesat de camioane care înaintau spre nord, de căruțe, bicicliști și pietoni.

Ținta noastră, cimitirul cu impozanta poartă barocă se află la marginea orașului, în vecinătatea locului preferat de sași pentru excursii, *Junger Wald*. Aleea principală era mărginită cîndva de tei umbroși. Din „vechea fală” rămăseseră drept mărturie doar cîteva cioturi...

Și aici căldura e înăbușitoare. Cimitirul e liniștit. (Ori de cîte ori intru într-un cimitir, mă cuprinde sentimentul neființei, al aneantizării, al nimicniciei.) Dintre blocurile de marmură ale mormintelor închise cu plăci de beton se întrezărește din cînd în cînd silueta tremurată a unui sas bătrîn, venit acasă din „țara mamă”, strîngînd în mînă un buchet ofilit.

La o aruncătură de piatră de la intrare stau față în față două clădiri clasiciste, cu pereții coșcoviți. Cea din stînga trebuie să fi fost cîndva capela mortuară evanghelică.

În fața ei, oameni în doliu. Într-acolo ne-am îndreptat și noi cu camionul care transporta sicriul.

Pe platforma din fața clădirii transformate mai nou în capelă ortodoxă erau deja patru-cinci sicrie în așteptarea ultimului omagiu. Părea imposibilă pregătirea pentru odihna veșnică după propriul său ritual și a unui musulman.

În biroul de la intrarea în cimitir o tânără gravidă cu călcâiele crăpate ne avertizase nervoasă că nu își aduce aminte de nici o înțelegere telefonică prealabilă.

Stăteam stînjenți în lumina soarelui torid. Șoferul „carului mortuar” se uita nerăbdător la ceas, era evident că ar vrea să dispară cît mai curînd: trebuie să încarce niște paturi pentru copii la unul dintre atelierile de tîmplărie privatizate din Sibiu – ne-a explicat el – și dacă se întoarce fără încărcătură, șeful îi taie capul.

În scurt timp a apărut și hadji, zvelt, cu înfățișare de inspector de bancă: a scos din geanta diplomat, acoperită de praf, un minuscul turban alb cu panglică verde și cu o voce gravă ne-a întrebat unde poate să spele mortul. Din spatele rudelor nedumerite care se topeau de căldură în hainele de doliu închise pînă la gît apăruse o figură ciudată. Purta pantaloni militari bufanți, maiou gri și teniși scîlciați. În primul moment am crezut că e un ajutor de gropar. S-a prezentat, spunîndu-ne să stăm liniștiți, el știe despre ce e vorba și lucrurile se vor rezolva. Să nu ne pese de pălăvrăgeala celor de la birou, fiindcă aici el e șeful, ceea ce oricare mort poate să dovedească. Singurul necaz este – a spus el scărpinîndu-și barba nerasă – că problema noastră e cu totul specială și că, ajutîndu-ne, își asumă un mare risc...

A înfundat în buzunarul pantalonilor cîteva bancnote șifonate de zece mii și ne-a făcut semn să ne mutăm în clădirea de vizavi. În locul din fața clădirii ne-am văzut siliți să depunem sicriul, fiindcă ușa de stejar roasă de vreme era bătută în cuie. “Șeful” a deschis-o cu o rangă de fier și ne-a făcut semn că putem aduce mortul. Printr-un coridor, printre cruci de lemn rupte, saci cu var și urne sparte de marmură, împreună cu tatăl și fratele meu încercam să ținem în echilibru sicriul parcă din ce în ce mai greu.

Am intrat într-o sală ciudată, imensă. Canicula de-afară pătrundea în valuri prin geamurile sparte. Pe dușumea, cîndva demult, probabil că a fost presărat rumeguș. În mijlocul camerei mortuare aproape goale erau două mese de ciment cu bordură. Cîndva erau ale evreilor – ne-a explicat “șeful” – dar ei au murit de mult și nu vor mai protesta.

Și-a luat rămas bun, sfătuindu-ne să ne apucăm imediat „de treabă”, fiindcă niciodată nu se știe...

În secret nădăjduiam că un hadji cu ochelari cu ramă aurie, venit din capitală va protesta împotriva condițiilor neobișnuite – ca să zic așa –, dar m-am înșelat. Și-a agățat turbanul și roba neagră de un cîrlig din perete, și-a suflecat cu mișcări experimentate cracul pantalonilor, după care m-a trimis după apă proaspătă. Nu s-a scandalizat nici pe motivul că printre noi nu era nici un bărbat de religie musulmană. M-a întrebat dacă sînt dispus să-i fiu de ajutor, după care i-a expediat afară pe ceilalți.

Așteptam cu inima strînsă dispozițiile sale.

S-a pus pe treabă, murmurînd o rugăciune în limba arabă. A așezat pe zona inghinală a cadavrelor dezvelit o pînză albă, după care, cu mișcări delicate dar ferme, a început să spele trupul cu un burete bine săpunit. Eu trebuia să torn apă pe mîinile lui, avînd grijă ca picăturile să nu se scurgă pe părțile deja spălate ale trupului.

Comenzile lui erau scurte și precise. Cu o sobrietate firească îmi explica uneori de ce face cutare sau cutare lucru. În scurt timp am avut sentimentul că facem ceva important și oportun. Ritualul străin părea tot mai firesc și nu mai eram tensionat, ca la început.

Hadji a așezat pe pieptul mortului o hîrtiuță cu un citat din Coran, după care a scos din geantă giulgiul mortuar lung de șase metri, în care am înfășurat rămășițele pămîntești ale socrului meu „vitreg”, pregătite pentru odihna veșnică. Înainte de a-i fi acoperit capul, maestrul meu i-a mîngîiat fața palidă și m-a întrebat dacă văd că acum s-a liniștit. Zîmbește. În memorie păstrez acest ultim chip al socrului meu, cu ochii închiși, zîmbitor.

La căpătîiul mortului așezat pe platforma din față, hadji a rostit o rugăciune în limba arabă, apoi în limba română, ca să înțelegem cu toții, a cerut iertare în numele răposatului tuturor celor pe care i-a supărat cumva în viața lui pămîntească. Femeile au izbucnit în plîns, bărbații înghițind în sec, își frecau ochii ațintiți spre pămînt.

Groparii dezbrăcați pînă la brîu, bronzăți, sprijiniți comod de coada lopeților așteptau la mormînt. Din cînd în cînd izbucneau în rîs, la auzul cîntărilor care semănau cu un vaiet prelung. Unul dintre ei a intrat în tufișurile din apropiere și a urinat zgomotos. Așa s-a spulberat fiorul morții pentru toți cei care am participat la acea înmormîntare de la Sibiu...

*

La poarta cimitirului l-am privit pe tata. Era tulburat și nemulțumit. M-am apropiat de el și l-am întrebat ce îl supără. Mi-a aruncat o privire plină de reproș: – Ce aveți de gînd cu pomana, fiule? Socrul tău, cuscrul meu, nu merită acest ultim omagiu?

Așa încît, înmormîntarea de la Sibiu s-a încheiat cu o pomană catolică, la prima vedere străină pentru majoritatea celor îndoliați, la restaurantul *Junger Wald*, în compania ciorbilor și șnițelilor, ciocnind pentru odihna veșnică a răposatului cu *Riesling de Tîrnave*.

Traducere de Florica Perian

Analiza anchetei lansate de *Provincia* cu privire la literatura transilvană se încheie cu articolele a doi colaboratori externi, Papp Sándor Zsigmond și Ștefan Borbély. Articolele referitoare la acest subiect pot fi citite în numerele 4, 5 și 6 a antologiei noastre.

Papp Sándor Zsigmond

Suflul provinciei

E o rușine să fii scriitor transilvan, ba mai mult: e o stare care suscită angoasă – conchide Al. Cistelean în numărul din octombrie al *Provinciei*. Textul este din mai multe puncte de vedere revelator: pe de o parte sugerează un sentiment de frustrare, de origine incertă, iar pe de altă parte relevă cu claritate paralelismul răspunsurilor „românești” și „maghiare”, al lecturilor „române” și „maghiare”, lipsa punctelor de incidență dintre ele. Dar să le luăm pe rând.

Textul introductiv al lui Al. Cistelean (*Provincia*, august 2000), care prezintă motivele anchetei, pune problemele mult mai exact și mai incitant decât varianta în limba maghiară a întrebărilor, căci dezvăluie fără echivoc faptul că pe redactor îl interesează miturile și mentalitățile vehiculate de literatura transilvană, cu alte cuvinte: imaginea de sine. Ce judecăți și prejudecăți relevă literatura română/maghiară/germană din Transilvania – întreabă Cistelean, în textul recapitulativ. Abia își poate ascunde dezamăgirea față de răspunsurile venite din partea maghiară, care se referă prea puțin la această problemă, preferă să o ocolească, să se debaraseze de ea. Ba mai mult: maghiarii par să afirme că nu există literatură transilvană, sau, dacă există, ea ține de ansamblul literaturii maghiare, ceea ce e mai rău. Traian Ștef (*Provincia*, octombrie 2000) consideră că răspunsurile „evazive” înseamnă nemulțumire față de statutul de rudă săracă, iar pe de altă parte pentru maghiari apartenența este o problemă de orgoliu. Ceea ce e și mai dureros este că ei nu își declară apartenența la cultura/spiritul

transilvane. De altfel, scriitorii maghiari nu se înscriu nici în *Uniunea Scriitorilor din România* și nu participă la diferitele activități ale breslei.

Răspunsurile maghiare reflectă într-adevăr o anumită lipsă de interes față de existența sau inexistența literaturii transilvane. Mai mult: dintre rînduri pare a se degaja un fel de plictiseală voalată. Este și firesc, de vreme ce problema are deja „tradiții” – ca să mă exprim elegant – „în viața culturală” din Transilvania. Întruniri literare, reviste, conversații amicale spontane au dezbătut – cam din doi în doi ani – problema. Dintre acestea, poate cu maximum de seriozitate, numărul din octombrie 1998 al revistei *Látó*, care a insistat direct asupra necesității de a se scrie istoria literaturii maghiare din România. Așadar, majoritatea celor care au răspuns pe drept cuvînt pot avea sentimentul că pe această temă s-a spus totul, și chiar mai mult. O problemă nu poate fi pusă serios de mai multe ori succesiv, fiindcă e absolut cert că de la o vreme (tocmai prin repetiție) răspunsurile pierd din seriozitate și atunci intervine, cu tot echipamentul, ironia.

Faptul că unii oameni de litere maghiari au răspuns totuși la întrebări se explică prin calitatea forumului care a inițiat ancheta. Ar fi interesantă colacionarea sub aceeași umbrelă a răspunsurilor venite din partea românilor, maghiarilor, germanilor. De aici ar putea ieși ceva – s-au gîndit, poate, maghiarii cînd s-au așternut pe scris. (De altfel, a și ieșit la întrunirea *Cercului Literar Baldober* unde participanții maghiari la anchetă au fost invitați la o discuție). Poate că în acest fel „dialogul” are o miză. Numai că cea mai relevantă caracteristică a anchetei este tocmai absența dialogului. Și, ceea ce e mai dureros, se pare că o vreme nici nu va fi dialog.

Lipsa de interes mai are o motivație. Dar aceasta e de ordin personal. Cînd scriu, nu mă interesează cîtuși de puțin ce fel de literatură scriu, de dincoace sau de dincolo de hotare, strict transilvană sau maghiară din România, multiculturală sau emfatic monogamă. Cu puțină malițiozitate: nici măcar nu e sigur că scriu literatură. Fiindcă, cine știe, în lumea hermeneutică de azi, care canon va accepta sau va arunca deoparte întreaga producție? E limpede: ceea ce nu se citește, nu e literatură, ci eventual o fosilă muzeală, notă de subsol tipărită cu litere mici. Clasificarea – din fericire – nu e treaba scriitorului. Cu asta să se ocupe criticii, esteticienii, cei ce se îngrijorează pentru națiune sau psihologii. Niciodată nu voi schimba nici măcar o literă pentru ca textul să fie clasificat în categoria „regional” sau „universal”. Dacă o operă este pasionantă, originală, își va găsi oricum locul cuvenit, iar dacă nu, va da o mîină de ajutor istoria literară. Sau binefăcătoarea uitare.

Protestul împotriva transilvanității este de altă sorginte și nu are nici o legătură cu orgoliul. Doar ca valoare în sine dorim să ne debarasăm odată pentru totdeauna de ea. În Ungaria s-a împămîntenit în anii dictaturii concepția că literatura de aici trebuie „tratată” separat, fiindcă a luat naștere în „alte condiții” (a se înțelege mizerabile). În legătură cu asta, se poate citi mai mult în volumul semnat de Cs. Gyimesi Éva (*Colloquium Transsylvanicum*, Editura Mentor, Tîrgu Mureș, 1998). La începutul anilor '90 se mai puteau stoarce bune foloase din transilvanitatea astfel concepută. De această istorie lamentabilă și de avantajele aferente s-a săturat generația mai tînără și ar dori ca operele care iau naștere aici să fie apreciate conform unui singur etalon (cum se face în cazul celor din țara-mamă) și să fie considerate opere mature, nicidecum

copii bolnăvicioși. Dacă ceva e lamentabil, e lamentabil și ca transilvan, și invers. Atît ar trebui să se spună, nimic mai mult. Iar ironia (mai ales autoironia) este primul semn al schimbării opticii. Nu este dovadă de angoasă, este revendicarea unei aprecieri juste, anularea avantajelor cerșite, excluderea comerțului ambulant cu prejudecățile. Pentru ca o căutare firească a locului operelor să nu fie împiedicată de nimic. Așadar: e vorba de *căutarea locului* și nu de *ocuparea locului favorabil*. De demnitate, respectiv de reabilitarea ei.

Orice altceva este politică sau intruziune.

Ar trebui să se despartă, deci, locul nașterii de judecățile de valoare anexate. De altfel, primul element este o ciudățenie, o contribuție, căci „spiritul locului” sălășluiește oricum în text – comod sau incomod. Dacă am face într-adevăr acest demers, ar ieși la iveală că cele mai bune romane transilvane se scriu la Budapesta (Bodor Ádám) sau la Stockholm. Frazele s-ar dezvăța de un anumit confort, pe care îl mai oferă simplul fapt al transilvanității. Și dacă vorbim de fraze, ar mai putea ieși la iveală și că cel mai bun magistrul „transilvan” este Marquez sau Hrabal (vezi Demény Péter: *Lolita Sinistrában*, *Krónika*, 14 noiembrie, p.9).

Pe lingă repetarea papagalicească a ideologiilor aferente, mai nou s-a adeverit că oamenii de litere români și maghiari nu se cunosc nici măcar tangențial, nu se cunosc reciproc cele două „literaturi”, iar dacă se cunosc totuși este numai întîmplător. Interes poate că ar mai fi, dar încolo nimic. Românii nu vorbesc limba maghiară, maghiarii nu vorbesc destul de bine româna. Maghiarii nu participă nici la diferite manifestări. Fiindcă, în general, se desfășoară într-o singură limbă. Desigur, nu este ceva rău, dar a devenit plictisitor. Eu, de exemplu, nici o clipă nu am simțit că Uniunea Scriitorilor din România este și a mea, nu mi se adresează, gesturile sale prietenești sînt doar formale, la distribuirea premiilor se cade să fii prezent, în rest – e un prestigios birou al aflării în treabă. Despre toate acestea nu se poate vorbi, fiindcă e necuviincios și jignește sensibilitatea românilor. Dar suportarea lor provoacă sensibilitatea maghiarilor. Și atunci omul emigrează, sau nu, dar în acest caz învață bunăcuviința și ordinea ceremonialului. Rămîn cafelele, care se beau zîmbind (și tăcînd).

„Ideologia comunitară transilvană” – ca să folosesc terminologia lui Ágoston Vilmos – s-a golit de sens și și-a pierdut vechea strălucire. Și farmecul. Haosul politic al anilor '90 (și să nu uităm: în acesta a crescut o întreagă generație de scriitori) a demonstrat: în cultură nu există insulă care să nu fie îmbibată de politică și de jignirile cărora aceasta le-a dat naștere. Iar oamenii jigniți numai rareori se pot înțelege între ei. Prin urmare, nu e surprinzător că s-a recurs din nou la clăustrare, la crearea unor buncăre confortabile, în care nimic nu depinde de indulgența „majorității”, sau de îndărătnicia „minorității”: fiecare poate să spună ce vrea. Din cînd în cînd ne rușinăm totuși, îngrădim un loc, arborăm drapelul albastru cu stele și îi alungăm pe radicali. Ne bucurăm de izul cuvintelor, de lărgimea unică a spațiului. De suflul micii *noastre* provincii care absolvă și iartă.

Traducere de Florica Perian

Ștefan Borbély

O anchetă regională

Numerele 4 (august) și 5 (septembrie 2000) ale *Provinciei* au găzduit o anchetă privind „literaturile Transilvaniei”: ce anume le este specific, care sînt mărcile care le diferențiază. Accentele provocatoare au fost puse de către Al. Cistelean, într-un text introductiv publicat în nr. 4: „...ne interesează – scrie criticul tîrgumureșean – cele trei »literaturi ardelene« ca suporturi și vehicule ale unor mitologii și mentalități”. Cuvîntul „mitologie” revine obsesiv în text. Cistelean vorbește de „dialogul» celor două mitologii”, română, respectiv maghiară, (desigur, estompînd, cum e și firesc, „mitologia” literară săsească – o pură ficțiune...). El sugerează că fiecare bloc literar și-a construit – mai degrabă separat, decît împreună – utopia proprie („Canaanul” – acesta e termenul folosit de către Cistelean), și discută literatura ca „investiție” ideologică, politică, imagologică, morală. E necesar să vedem – spune autorul recentului studiu critic despre tradiționalistul „acvatic” Pillat, publicat la Fundația Culturală Română în 2000 – „ce anume investesc unii și alții în literatură”, fiindcă în invocarea Transilvaniei, ca specific și ca marcă literară, „nu e vorba de o simplă provincie, ci de un loc mult mai încărcat de semnificații genezice”.

Comun în toate aceste considerații preliminară este un anumit lucru, echivalent, aproape, cu o stereotipie, fiindcă o găsim, sub o formă sau alta, atît în majoritatea răspunsurilor la anchetă formulate de către români, cît și în textele clasice (Constantin Noica, Mircea Zăciu, Kuncz Aladár, Kós Károly, Makkai Sándor), publicate în nr. 4: că „literaturile Transilvaniei” sînt doar „mijloace” pentru defularea indirectă a unor crize identitare, sau – altfel spus – că literatura Ardealului nu poate fi concepută decît ca „existență împovărată”. Literatul transilvan – sugerează cîteva texte – duce cu sine, peste tot pe unde ar merge (deci și dincolo de granițele țării, unde se întîmplă să emigreze pentru a-și exercita nostalgia) balastul greu, plumburiu, al Istoriei, al Identității, al Provincialismului exasperant și al Crizelor politice – toate, fără excepție, trăite și receptate cu majuscule. În plus, se mai sugerează un detaliu, care poate da de gîndit, dacă-l aprofundăm: că literatul transilvan generic – indiferent de ce parte a „baricadei” s-ar situa el, sau indiferent cu cine și-ar bea berea de duminică – devine, așezat la masa de lucru, un izolaționist simbolic.

Știe – chiar dacă îi este rușine de o asemenea discriminare – că lui îi este dat să existe doar *în detrimentul* celor cu o altă limbă, doar *în opoziție* cu ceilalți. „Ca cele trei literaturi să fie asemănătoare în intimitatea lor – scrie pertinent Livius Ciocârlie (în nr. 4) – nu mă aștept. Pe de o parte, fiecare literatură își are ritmul și istoria, iar pe de alta, cînd sînt sincrone, mai lesne circulă informația dinspre centru spre periferie, decît în interiorul acesteia.”

În subsidiar, se afirmă un aspect, pe care-l gîndim cu toții, dar pe care-l rostim doar cîțiva, cu năduf și exasperare, în momente de singurătate amară: că literatului transilvan nu i se îngăduie – prin forța tradiției sau a prezentului politic – să fie liber. Că literatura transilvană este, prin definiție, un spațiu al încarcerărilor inefabile. Că

Transilvania este, cultural sau politic privind lucrurile, temnița reciprocă a proximităților etnice pe care le adăpostește regiunea. Aici, maghiarul îl limitează pe român, și românul pe maghiar, fiecare fiind, chiar dacă nu o dorește, zidul opac, limita descurajantă a celuilalt. Ca o consecință, cultura transilvană – din nou: indiferent din ce parte a zidului am privi lucrurile – reprezintă un soi de liber consimțită și amăgitoare euforie carcerală: maghiarii suportă greu regiunea ca „provincie”, fiindcă știu că-i desparte de țara-mamă, și de cultura zămislită acolo, iar românii, mai silitori în vocația obedienței și în fervoarea – calpă și ea – a crizelor identitare, o preaslăvesc superlativ, considerînd-o de-a dreptul un „leagăn” identitar, dacă nu o „matrice”.

Pornită, prin urmare, să discute *literatură*, ancheta *Provinciei* s-a deschis înspre mai acuta problematică a *libertății*. În numărul pe octombrie al revistei, Traian Ștef medita oarecum neguros pe marginea întregului demers, sugerînd că preopinienții maghiari s-au implicat oarecum formal și fără „responsabilitate”, spre deosebire de comilonii lor români, care și-au purtat ghiuleaua regională cu demnitate și – uneori – cu grație. Or, Demény Péter și Láng Zsolt, în nr. 4, tocmai acest aspect neconvențional au vrut să-l sugereze: că se poate discuta despre cultura sau literatura Transilvaniei și altfel decît cu norii plumburii pe umeri, cu aripile tăiate, cum am fost obișnuîți de către o „tradiție” despotică. Se poate medita și altfel decît stînd înnegurat pe gînduri, decît murmurînd cuvinte grele în barbă, sau decît trîmbițînd la tot pasul – cum fac naționaliștii noștri autohtoni, dar și camerele lor de rezonanță din alte părți ale lumii – că Transilvania a fost și va rămîne mereu un nod în gît, un etern măr al discordiei, aruncat pe masa etnică unde se decide un viitor – și mereu amînat – război al Troiei (numit, azi, în mod generic, Kosovo...).

Demény Péter vorbește, în textul cu pricina, despre „literatura paralizantă a îngrozitoare lipse de umor”. Despre „mîna tremurîndă” a literatului transilvan dintotdeauna, care-și scrie cuvintele ca și cum le-ar dăltui în piatra perenă a istoriei; despre responsabilitate, și miza sa derizorie în perspectiva globalismului și a integrării în Europa. Demény vorbește de fapt, cu o tristețe histrionică, despre extirparea umorului din viața publică transilvană, și înlocuirea sa cu gravitatea. Pentru Láng Zsolt – „nouăzecist”, cum i-am spune noi cu etichetele literaturii române – împovărătoare este tradiția însăși: conștiința că scriitorul tînr îl „moștenește” pe cel mai în vîrstă, că este o epifanie a grijilor, avertismentelor, învățăturilor și idiosincraziilor sale. Că i se cere să devină etic, comunitar, înainte de a fi apucat *să fie*: că etnicul precede ontologia, și că, pe alocuri, o chiar substituie. „Scriitorul nu este neapărat – scrie Láng Zsolt – moștenitorul înaintașului său. [...] Nu trebuie să fim colonizați de o [anumită] literatură.” De o mentalitate, de o tradiție, de o istorie: seria poate fi, desigur, continuată. Pe de altă parte – cum scrie – Selyem Zsuzsa (în nr. 4) –, ne putem lua libertatea – ilicită, desigur – de a concepe o altă cultură transilvană decît aceea plumburie cu care am fost obișnuîți: o cultură a libertății. Ați dori – întrebă Selyem, adresîndu-se cititorului ipotetic – o literatură care „să nu vă ceară socoteală pentru tradițiile ei”, care „să nu vă educe pe ascuns, să nu vă provoace conștiința încărcată, să nu vă instige la răzbunare, să nu se plîngă și să nu facă mofturi?”

Astfel, ancheta sugerează că există *mai multe Transilvanii*, fiecare generație trăind-o pe a sa proprie. Dați Transilvania pe mîna tinerilor, și veți dobîndi un areal socio-

cultural decomplexat, ludic, zîmbitor și foarte plăcut; coborîți cu 10-15 ani în timp, și veți obține o „regiune” cu psihoze morale și istorice pronunțate, cu vorbe grele, vindicative, sau cu un revanșism sibilinic, esopic ca expresie literară. Mai coborîți 20 de ani în fîntîna tulbure a istoriei, și veți avea o frustrare adîncă, mistuitoare și o ideologie a incapacității de a reconcilia extremele. Funestă, în conceperea Transilvaniei, e însăși arheologia spirituală a regiunii: grija, obsesia unora – transformată apoi în program politic – de a priva zona de *prezent*, și de a-l substitui pe acesta cu *trecutul*. Cum ne reprezentăm – am putea întreba retoric – *viitorul* Ardealului? Ca un *trecut* restructurat: ca o corecție istorică. „Oprește veacuri sunt de cînd viața latină a fost sădită pe acest pămînt unde trăim noi” – reproduce Mircea Zăciu (în nr. 4) un citat din *Eminescu*; pentru Noica (în același număr), „funcția spirituală a Ardealului e de a nu se împăca, de a nu consimți, de a nu se așterne somnului aceluia care acoperă atît de multe etape din istoria noastră.”

Funcția spirituală a Ardealului – putem tîlmăci sensul acestor cuvinte mai departe – este de a *nu se abandona neodihnei*, de a sta tot timpul pe metereze (uneori imaginare) – de a trăi virtualitatea beligeranței. Nu întîmplător – dar aici poate că ieșim din „matca” temei care nu s-a oferit... – un oraș „reprezentativ” pentru spațiul spiritual transilvan, cum este Clujul, nu are spații de recreere, cum are Tîrgu-Mureșul, cu celebrul său „Weekend”. La Cluj, rolul oamenilor este de a „fierbe” în suc propriu, în clocot continuu, și de a da, din cînd în cînd pe dinafară. E suficient să te uiți în jur, în tramvai sau în troleibuz, dimineața, cînd se merge la serviciu: fizionomii crispate, excitate, puse pe hărță, oameni care nu știu să se depresurizeze.

În alte texte din anchetă, există, de asemenea, lucruri implacabile și grave. „Transilvanismul este – cum spunea Cs. Gyimesi Éva la ultima dezbatere a cercului *Limes* din 1986 – proiecția ideologică a relației specifice de discordie dintre conștiința stării și conștiința identității.” (nr. 4) De o parte: „discordie”, de cealaltă: stilul zgrunțuros, de grohotiș mestecat între dinți, al traducerii: o combinație mai funestă nici că se poate imagina. Volumul comun de sonete al lui Tompa Gábor și Kovács András Ferenc, din 1998 (cel de-al doilea autor e genial!) se intitulează, sugubăț-lugubru, *Depressio Transsylvaniae*. Nu întîmplător, experta Alina Mungiu-Pippidi a remarcat (în volumul *Transilvania subiectivă*, nu în anchetă...) că Transilvania „aduce la iveală [„scoate” ar fi fost mai bine...] ce este mai primitiv din fiecare dintre noi”: de dincolo de munți, unde Transilvania apare ca fiind ceva tenebros și sangvinar, se vede astfel. Dar nici *dincoace* lucrurile nu stau mai bine. Pentru Makkai Sándor (citad de către Molnár Gusztáv în *Oximoron* – nr. 4), „transilvanitate, spirit transilvan nu există”, decît ca o anticameră a „maghiarității eterne, manifestate prin valori”; pentru Sántha Attila (nr. 5), literatura transilvană e tot ceva ce „nu există”; pentru Papp Sándor Zsigmond (textul său se intitulează, semnificativ, *Severitatea cuștii închiriate...*), „pe aceste meleaguri, chiar și rugina este mai înceată”.

În contrapartidă, am putea spune că pentru scriitorii germani ai regiunii, Transilvania e ceva limpede, fiindcă este o *extincție*. Un sfîrșit de partidă, un drum închis, eventual un pașaport, în urma cărora rămîne o regiune pustie, cu case preluate de către țigani. A da germanii pe țigani e cea mai proastă afacere pe care România a făcut-o în ultimii 25 de ani, fiindcă nu e numai o eroare, ci și un simptom de manageriat

uman catastrofal. Să nu trezim, însă, cîinii care dorm în praful levantin: Uniunea Europeană, și o mulțime de eurofili mizericordioși, veghează...

În ancheta *Provinciei*, Carmen Elisabeth Puchianu (în nr. 5) numără cam 20 de autori germani rămași în Ardeal, în mare parte senecți, sau cu valizele făcute pe jumătate. Spre deosebire de comilitonii lui de altă limbă, scriitorul german din Transilvania – constată Eginald Schlattner, în nr. 4 – e mai puțin preocupat de diferențiere, și atras mai mult de ecumenism: „în afară de mine și de ai mei – rezumă Schlattner ideea –, în afara lor, există sub același cer un »celălalt«, supus imperativelor unei istorii comune, unui regim politic comun, unor incidente comune oricărui om de la naștere la moarte, numite destin, și sub oblăduirea aceluiași Dumnezeu.” Perspectiva – să recunoaștem – e idilică, fiindcă între sacralitatea ortodoxismului și cea a protestanților e, totuși, o diferență, dar îndemnul, întors cu capul în jos, e viabil: cine cunoaște, azi, istoria Transilvaniei din perspectiva religiilor care domină provincia? În ochii germanilor, Ardealul nu se poate separa de instituțiile sale „mitice”. Pentru Joachim Wittstock (nr. 4), de pildă, „componentele mitice ale existenței [...] provoacă scriitorii să-și exploateze la maxim forțele creatoare”, într-o „dimensiune” – regională, stilistică – specifică. Dimpotrivă, în viziunea lui William Totok (nr. 4), pentru care „prima calitate a unei literaturi trebuie să fie cea estetică”, o *estetică transilvană* specifică reprezintă o deriziune: „»Spiritul ardelenesc« – scrie autorul – este [...] mai degrabă o categorie etno-socială și regională, cu o dimensiune etică, discutabilă din mai multe puncte de vedere”, deoarece el nu se poate desprinde decît alene de îmbrățișarea adesea ucigătoare a trecutului. De altfel, micul text al lui Totok e singurul din grupaj care sugerează că „spiritul transilvan” nu este ceva imuabil, ci a fost, de-a lungul timpului, dependent de intruziunile ideologice și instrumentările critice care i-au marcat ființa. Scriitorul transilvan – formulează voalat Totok – a fost *condamnat* să trăiască în *istorie*, deși nu putem uita, în contrapartidă, că veșnicia – cum spunea Blaga – s-a născut la sat...

Sintetizînd: ancheta *Provinciei* a fost mai degrabă echilibrată, decît spectaculoasă. Altfel spus: a intrat cuminte în peisaj, cum îi stă bine oricărei întreprinderi transilvane care se respectă.

Szokoly Elek

Polemici și pseudo-polemici provinciale. Post-scriptum

Repetatele referiri nominale (de peste zece ori într-un text de două pagini)¹ la adresa mea ar trebui poate să mă flateze. În același timp, preocuparea față de umila mea persoană, mai degrabă decît față de opiniile exprimate în articolul la care se

referă, ar trebui să facă inutilă orice replică din partea mea. Nevoia nuanțării, aprofundării, clarificării unor idei aflate în joc mă obligă însă să revin cu precizări.

Pentru a veni în ajutorul cititorului aș dori să reamintesc că articolul *pseudo-polemic*² (textul abordase doar colateral problemele ridicate de Ovidiu Pecican³, unele din aprecierile articolului fiind însușite în mod „ilicite” de domnia sa) al subsemnatului se referea, în ce privește dezbaterea de față, la două chestiuni, legate, în subteran, într-una singură: contestarea legitimității/necesității unui partid transetnic regional (transilvan), pe de o parte, și tentativa pulverizării obiectului unui astfel de partid (mișcări) prin sublinierea excesivă a diversității subregionale (de altfel, reale, după cum observasem eu însumi) în detrimentul celui mai mic numitor comun care ar putea legitima demersul de mai sus, pe de alta.

Termenul *pseudo*- își mai află explicația și în regretul față de lectura probabil neatentă a preopinentalui meu din cauza căreia domnia sa s-a simțit dator să aplice inutile șarjări colaterale. Majoritatea acestora le-am ignorat. Dacă ar fi fost mai atent, ar fi putut observa că articolul meu *nu* analiza de fapt chestiunea partidului regional în sine, ci „o anume flexibilitate în citirea/interpretarea unor texte” referitoare la acest subiect, respectiv reacția nu lipsită de semnificație a unor personalități față de însăși ideea unui partid regional. Ceea ce este totuși altceva. Ironia *pseudo*-polemicii noastre constă poate tocmai în faptul că, întâmplător (sau nu?), mă văd mai degrabă alături de domnia sa ca adept „înraît” al mișcărilor civice, decât înregimentat în activul vreunui partid, fie el și regional sau transetnic. Mă feresc, ce-i drept, de „apologia” unor mișcări cum ar fi *Alianța Civică* (ca și a liderilor lor), în care investisem eu însumi multă energie și speranțe în perioada sa romantică, dar de ale cărei limite democratice și viraje duplicitare a trebuit să devin repede conștient. După cum a trebuit să devin conștient de faptul că, în ciuda civismului meu angajat (subliniat în mod prea puțin elegant de preopinentul meu) rezultate palpabile într-o democrație parlamentară nu se pot obține decât printr-o activitate politică propriu-zisă, deci de partid, ca în toată lumea democratică consolidată, activismul civic, oricât de onorabil și lăudabil, fiind doar un aliat util și necesar, nu și suficient în sine. Ca atare, voi susține fără teamă orice inițiativă onestă și sinceră în acest sens, chiar dacă mă voi abține să mă implic – poate dintr-o oroare irațională, cine știe? – în mod nemijlocit. Mă alătur deci fără rezerve cuvintelor uneia dintre personalitățile fondatoare ale *Alianței Civice*, ea însăși angajată politic într-o perioadă încă plină de iluzii eurofile: „Ar fi poate momentul să reflectăm împreună, colegii noștri din societatea civilă, dacă și în ce măsură a fost benefic ca forțele cele mai reformatoare ale societății să se lase de bunăvoie excluse din mecanismele deciziei, în speranța că societatea civilă va putea exercita o presiune suficient de mare asupra societății politice. Deocamdată, este clar că am ales o strategie de prea lungă durată. Poate ar fi timpul să reflectăm la posibilitatea de a nuanța această strategie și de a o dubla cu acțiunea politică. Nu e adevărat că puterea poate fi schimbată fără putere.”⁴

În privința celeilalte chestiuni controversate (a tentativei de atomizare teoretică a Provinciei noastre natale), dincolo de argumentarea superficială (cum ar fi invocarea rezultatelor alegerilor locale din diferite orașe ardelenale!) în analiza căreia nu doresc să mă aflu acum, domnia sa pronunță o frază cu care nu pot decât să fiu pe deplin de acord: „Este limpede că greșește oricine vede o Transilvanie monolitică și unicoloră,

la fel ca și cel care desființează identitatea istorică a Transilvaniei în numele unei atomizări.”⁴ (subl.n.) Este tocmai ceea ce am încercat să demonstrez în articolul în cauză (chiar dacă am reușit să trezesc, din păcate, mai multe sensibilități – pentru care dătoroz scuze – decît raționamente). Dacă mesajul articolului anterior al partenerului meu de discuții ar fi fost cel de mai sus, polemica noastră ar fi fost lipsită de obiect. Cum va reuși însă domnia sa să împace aserțiunea din fraza de mai sus cu mesajul indubitabil opus, exprimat în articolul anterior, constituie dilema pe care va trebui s-o rezolve singur. Mie nu-mi rămîne decît să fac trimitere la citirea/recitirea articolelor în cauză și să mă bizui pe inteligența critică și obiectivitatea cititorului.

Lectura neatență și citarea aproximativă se răzbună însă din plin în privința confuziei (?) introduse de autorul cugetărilor de mai sus dintre noțiunea de „țară” și „stat”. Să nu știe preopinentalul meu care este diferența dintre cele două noțiuni? *Statul național unitar*, citat de mine și sacralizat de domnia sa, să fie tot una cu țara în care trăiește/trăim – indiferent cum s-ar fi numit de-a lungul timpurilor – de aproape un mileniu? Nu mă îndoiesc că domnia sa știe foarte bine acest lucru, după cum cunoaște exact și sensul ghilimelelor (semnelor citării) într-un text, deși se folosește de acestea în mod eronat pînă și în „probarea sacrilegiului” săvîrșit de subsemnatul. Și chiar dacă metafora plastică („vaca sfîntă”) care putea stîrni unora o revoltă patriotică vecină cu delațiunea, recunosc, nu-mi aparține (după cum nici „zeflemeaua” asociată), sînt dator să mi-o asum chiar și în eventualitatea amenințării unor acte inchiizitoriale.⁶

Sacralizările, de orice fel, or fi avînd rostul lor mai ales în spațiile în care nu pătrunde rațiunea. Mă îndoiesc totuși, că *Provincia* ar trebui să fie templul adecvat unor astfel de mistici politice. „Fervoarea cvasi-religioasă” nu constituie doar un act mistic/mitic coborît într-un spațiu laic prin excelență. Constituie din păcate și o frînă păguboasă a schimbării mentalităților și modelelor ruraliste incompatibile cu modernitatea, „individualismul burghez și raționalitatea carteziană”. Poate că ar fi timpul ca barem în secolul XXI să depășim în mod conștient aceste ambiguități intelectuale. Or, reproșurile (să nu spun: înfierarea) la adresa gesturilor desacralizatoare nu fac decît să întărească acea logică tribală a majorității pe care o semnalează cu multă acuratețe Ovidiu Pecican însuși⁷. La tentațiile sale „cvasi-religioase” nu pot să răspund mai bine decît citînd-o pe Antonela Capelle-Pogăcean din același număr al *Provinciei* care observă cu precizie chirurgicală că „insuficiența travaliului critic asupra trecutului național trimite la un fenomen mai general, și anume la rezistența la desacralizarea tradițiilor naționale romantice, în speță a tradiției stato-naționale unitare. Ne aflăm azi într-o situație oarecum paradoxală. Fidelitatea vis-à-vis de tradiția statului național unitar e dominant afirmată, tentativele de revizuire ale acestei tradiții fiind suspectate ca servind unor interese mai mult sau mai puțin oculte, contrare intereselor țării. În același timp, reiterarea ritualică a acestei fidelități intervine într-o societate în care integrarea, coeziunea socială, solidaritatea membrilor săi sînt extrem de reduse. Sacralizarea tradiției ține în acest caz mult de inerție și de neputința de a constitui o comunitate politică.”⁸

Cred că orice adaos ar fi inutil.

Nuanțările *Polemicii provinciale* mi se par totuși utile pentru focusarea mai clară a profilurilor noastre provinciale. În același timp mă agăț cu speranță de sintagma –

spațiu comun – cu care își încheie preopinientul meu replica. Dacă spațiul la care se referă este identic totuși cu cel pe care noi îl numim în mod convențional Transilvania, respectiv cu cel al unei dezbateri lipsite de tabuuri, sînt gata să renunț cu bucurie la continuarea duelului fratern.

Note:

1. Ovidiu PECICAN: Polemici provinciale, *Provincia*, nr. 8, 2000.
2. SZOKOLY Elek: Eppur si muove. Pledoarie pentru provincia „inexistentă”, *Provincia*, nr. 7, 2000.
3. Ovidiu PECICAN: Partid transetnic sau forum civic?, *Provincia*, nr. 6, 2000.
4. Smaranda ENACHE: Nu e adevărat... Fragment din mesajul adresat Adunării Generale a Ligii Pro Europa, *Pro Europa*, nr. 2, 1999.
5. Ovidiu PECICAN: Polemici provinciale, *Provincia*, nr. 8, 2000.
6. O pot face cu atît mai lesne cu cît, fiind un om liber, nu sînt silit să-mi cenzurez gîndurile și să-mi drămuiesc cuvintele de teama ratării vreunei cariere.
7. Ovidiu PECICAN: Partid transetnic sau forum civic, *Provincia*, nr. 6, 2000.
8. Antonela CAPELLE-POGĂCEAN: Observații pe tema creării unui partid regional, *Provincia*, nr. 8, 2000.

Ovidiu Pecican

Încă cineva: româno-maghiarii și maghiaro-românii

Articolul domnului Borbély Zsolt Attila, *Ansamblul maghiarimii și transilvanitatea* (*Provincia*, nr.8), atent la aritmetica relațiilor maghiaro-române dintr-o perspectivă onest asumată ca pur maghiară, mă face să înțeleg, prin unele dintre implicațiile sale, cît sîntem de nedrepti cu toții. Pe tabla noastră de șah încap numai piesele albe și piesele negre. Dar cu combinațiile de negru și alb ce este de făcut? Statisticile statelor naționale împiedică reținerea unor astfel de nuanțe. În zilele lor bune, aceste statistici sînt chiar creatoare. Și astfel te poți trezi că bunica Ileana apărea în certificatul de naștere de pe vremea kaiserului drept Ilona, că un maghiar împătimit se numește, să zicem, Radu Ionescu, ori, invers – fiindcă a apărut pe teren și inversul, vai! – domnul Forro Iuliu, adică Gyula, etalează veleități de patriot român mai eroic decît „românii-pur-și-simplu”. Cine vorbește despre amicii noștri „jumi-juma”, „fele-fele”? Cel mai adeseori nici chiar ei. Cineva prudent din anturajul lor a avut deja grijă să-i sfătuiască: e mai prudent să-ți ții gura, zi că ești român ori zi că ești maghiar, ce minciună poate fi în asta?!

Domnul Borbély, autorul unui text altminteri cumpănit și echilibrat, etalează o logică bizară. După domnia sa, dacă vrei să ai actori transetnici, mai întîi trebuie să-i naționalizezi cu tot dinadinsul: „... în sînul maghiarimii transilvănene, ideea

transilvanității și-au asumat-o în arena politică tocmai aceia care sînt adepți ai construcției ansamblului maghiarimii”. Conform aceleiași logici, domnul episcop Tökés László ar fi reprezentativ pentru această tendință, și nu altcineva. Dacă, deci, interesul pentru ansamblul maghiarimii – este vorba de comunitatea maghiarilor de pe mapamond – este punctul obligatoriu de trecere pentru orice adept al transilvanismului (înțeles, acesta, ca dorință de gestionare mai largă a propriilor probleme de către ardeleni), atunci se înțelege că orice maghiar, fie transilvanist, fie maghiar dornic doar de integrarea în marea comunitate a maghiarilor, tot acolo va poposi la urmă. La fel, orice ins născut dintr-un părinte maghiar și altul de altă etnie, prin partea de identitate maghiară asumată va ajunge să se resoarbă în marele rezervor al maghiarimii, dacă năzuința sa are drept țintă orizontul ardelenismului. Se înțelege că, așa stînd lucrurile, pentru domnul Borbély nu există decît „ei” și „noi”. Cineva cu părinți de etnii diferite va fi, nimic mai mult, decît maghiar sau altceva (german, român, sîrb etc.).

Printr-o asemenea lectură a transilvanismului, domnul Borbély nu îngustează enorm doar lectura acestei – cum să-i spun?! – propuneri teoretice, dar conturează totodată și un model al apartenenței la maghiarime uluitoare de rigid și exclusivist. Fiindcă, de-acum este clar: transilvanist, netransilvanist, orice maghiar va fi recunoscut ca atare – de către autorul articolului la care mă refer – doar dacă va urma setul de valori al „adeptilor construcției ansamblului maghiarimii” (citez din domnul Borbély), adică al *Grupului pentru Reformă* din U.D.M.R.

Mărturisesc că nu știu mai nimic despre acest grup. Toate cunoștințele mele despre el se reduc la cele comunicate de chiar domnul Borbély în acest articol. Dacă este să iau în serios ceea ce mi se spune aici – și nu am motive să nu o fac –, atunci trebuie să înțeleg că reforma dorită de acest grup este una conservatoare și tradiționalistă, în sensul replierii într-un naționalism de secol XIX, restrictiv și prudent în fața alterității etnice (ca să nu zic mai mult). Pe de altă parte, el este radical în opțiunea sa, din cîte îmi amintesc despre pozițiile episcopului Tökés.

Prin aceasta – rog să fiu grabnic corectat dacă mă înșel –, mergînd puțin mai departe și căutînd să văd modelul astfel conturat undeva în trecutul aureolat al maghiarilor (însă bineînțeles că și românii au unul la fel!), constat că domnii Tökés, Borbély și, probabil, adepții aceleiași direcții politice, civice și naționale sînt mai maghiari decît înșiși regii arpadieni, care, de bine de rău, au îngăduit pecenegilor și cumenilor să se așeze pe pămînturile lor. Ba chiar mai mult: i-au colonizat pe secui și pe sași, înzestrîndu-i cu pămînt și acordîndu-le privilegii. Și, conform unei binecunoscute teorii, îndelung contestate de majoritatea istoricilor români, i-au așezat în Regatul Maghiar și pe păstorii români de la sudul Dunării, conduși de cnezii lor către nord. Unii dintre aceștia – pecenegi, cumani, secui – au devenit în modernitate parte a națiunii maghiare. Alții (sașii, românii), nu! Dar, cel puțin în Evul Mediu – epocă trecînd drept una de relativ întuneric și barbarie față de lumea care urma să se nască odată cu umanismul, Reforma și marile descoperiri –, maghiarimea nu s-a conceput pe sine cu aceeași... fermitate, lipsă de suplețe ori ce va mai fi fiind, ca în interiorul nucleului dur al Grupării pentru Reformă din U.D.M.R.

N-aș fi scris, ca român, aceste rînduri dacă gîndul meu n-ar fi zburat către o întîmplare trăită în această vară. Invitat de cîțiva dintre studenții mei la tabăra de la

Bálványos, în stațiunea *Tușnad*, să organizez un workshop pe tema minorităților și a integrării europene, am ajuns să cunosc și alți tineri prezenți acolo, în acea zi. Printre ei s-a numărat și un tânăr absolvent al medicinei, venit, parcă, din capitală, care a mărturisit că el a sosit acolo pentru a se odihni de dilemele identitare care îl frământau. Părinții lui erau, unul român, celălalt maghiar, și la oricare dintre rudele sale mergea, la un moment dat cineva spunea ceva jignitor despre „cealaltă” etnie. Am înțeles atunci, ca într-o străfulgerare, cât de greu respirabil putea să i se pară colegului meu pînă și aerul din familia lui scindată între două limbi și două culturi (una majoritară, alta minoritară). El nu ne pomenea, nouă, celor de față, despre disprețul unor străini față de jumătate din moștenirea genetică și culturală pe care o posedă. Era vorba chiar de cei dragi, apropiați, rudele sale de sînge.

Iată de ce cred că, negociind sagace, cu floricele retorice și subtilități logice, soluții pentru un viitor comun, nici românii, nici maghiarii nu s-ar cuveni să uite că printre noi mai există întotdeauna cineva, mai minoritar decît minoritarii „oficiali”, mai vulnerabil și mai timid.

Molnár Gusztáv

Distribuția regională a blocurilor politice din România

Pe baza rezultatelor alegerilor parlamentare din 26 noiembrie 2000, în cadrul sistemului partidelor din România putem identifica trei blocuri politice. Blocul social-democrat, format din P.D.S.R., P.U.R., P.S.D.R. și ApR, blocul naționalist (P.R.M.+P.U.N.R.) și blocul de centru-dreapta (P.N.L., P.D., U.D.M.R. și P.N.Ț.C.D.). Pentru a obține o imagine cît mai fidelă a raporturilor de forțe, luînd în considerare și ponderea unor partide mici și chiar minuscule, calculele au fost efectuate pe baza procentajelor pe județe realizate de partide în alegerile pentru Camera Deputaților.

În blocul de centru-dreapta am inclus nu numai P.N.Ț.C.D.-ul (considerînd că rezultatul obținut de C.D.R. corespunde 99 la sută ponderii acestui partid), dar și P.N.L.-Câmpeanu, pentru că, indiferent de motivația liderului său, cei care și-au dat voturile pentru acest partid, l-au considerat un partid de centru-dreapta. Din categoria partidelor minuscule am mai luat în considerare rezultatele Forumului Democrat al Germanilor din România și ale P.U.N.R.-ului, pe baza următoarelor considerente: orientarea lor politică poate fi identificată (la alegerile pentru Senat în Sibiu, F.D.G.R. a mers cu liberalii) și au obținut un rezultat de peste 5 la sută în cel puțin o circumscripție electorală (germanii în Sibiu, P.U.N.R.-ul în Mureș). U.D.M.R.-ul ca partid are o

orientare clară de centru-dreapta, fapt recunoscut și de acceptarea sa în organizația internațională a partidelor creștin-democrate.

Pentru a scoate în evidență diferențele regionale, ponderea celor trei blocuri politice este prezentată la nivelul celor opt regiuni de dezvoltare stabilite prin lege (regiunea București fiind reprezentată de orașul București) și a celor două macroregiuni istorice ale României (Transilvania – împreună cu Banatul, Crișana și Maramureș – și Vechiul Regat).

Ponderea blocului social-democrat (B.S.D.), a blocului naționalist (B.N.) și a blocului de centru-dreapta (B.C.D.) în cele opt regiuni de dezvoltare și în cele două macroregiuni istorice ale României (Molnár–2001). Cifrele indică media procentelor județene obținute de partide la alegerile pentru Camera Deputaților din 26 noiembrie 2000.

	BSD (PDSR+APR)	BN (PRM+PUNR)	BCD (PD+PNL+PNL-C +PNȚCD+UDMR+FDGR)
R. N-Vest	20+4=24	19+3=22	9+7+2+5+19+0=42
R. Centru	18+4=22	15+2=17	4+6+1+4+36+2=53
R. Vest	32+5=37	22+2=24	9+9+1+5+5 +1=30
Transilvania	23+4=27	19+2=21	7+7+1+5+20+1=41
R. S-Vest	46+4=50	24+1=25	7+4+1+5+5 +1=16
R. Sud	48+4=52	19+1=20	7+6+1+4+0 +0=18
R. București	34+2=36	19+1=20	11+9+2+12+1+0=35
R. S-Est	45+5=50	20+1=21	6+7+1+4+0 +0=18
R. N-Est	48+4=52	19+1=20	6+5+2+5+0 +0=18
V. Regat	44+4=48	20+1=21	7+6+1+5+0 +0=19
România	37+4=41	20+1=21	7+7+1+5+7 +0=27

„...un pic cam devreme, deși cam târziu”

La data de 16.XII.2000 a avut loc la Cluj prima dezbatere publică a revistei *Provincia*. În afară de membrii colegiului redacțional (Adam Gábor, Balázs Miklós, Marius Cosmeanu, Marius Lazăr, Molnár Gusztáv, Ovidiu Pecican, Traian Ștef, Szokoly Elek) au participat ca invitați Gabriel Andreescu și Dan Pavel din București, Paul Philippini din Sibiu, precum și Octavian Hoandră, Cristian Popa, Adrian Avarvari (redactori la *Ziua de Ardeal*) și Székely István de la Cluj.

Molnár Gusztáv: Vă propun două teme de discuție. În primul rând, analiza raporturilor de forță în cadrul noului (vechiului) partid de guvernământ, la ce ne putem aștepta de la P.D.S.R. și de la modul în care va guverna. La primul punct intră desigur și coaliția informală dintre P.D.S.R. și partidele așa-numitei opoziții democratice. O a doua temă ar fi problema partidelor noi. În ce măsură credeți că eșichierul politic de după alegeri este definitiv, și simțiți – eventual – nevoia restructurării lui? În cadrul acestui al doilea punct vă rog să vă exprimați și în legătură cu ideea unui partid tranșnic în Transilvania.

În P.D.S.R. se conturează două curențe. În primul rând avem o față modernistă, pro-europeană a P.D.S.R.-ului, reprezentată de Adrian Năstase și de guvernul ce va fi constituit de el. Proba acestui demers va fi perfectarea sau nu a fuziunii cu P.S.D.R. Asta ar fi prima direcție ce se conturează.

Dar se mai vede, cel puțin eu sesizez cu o anumită îngrijorare, și altceva. Cine sînt oamenii președintelui? *Cotidianul* de ieri ne prezintă cîteva figuri grăitoare. Nicolae Văcăroiu va deține postul de președinte al Senatului, Radu Timofte va fi directorul S.R.I.-ului (ne amintim bine de ieșirile sale antimaghiare și antioccidentale), apare și Ioan Talpeș în postura de consilier prezidențial pe probleme de apărare și de siguranță națională, Victor Opaschi la culte, deci niște figuri care nu prevestesc nimic bun. Dacă adăugăm la aceasta și promisiunea lui Iliescu privind eliberarea lui Miron Cosma din închisoare și „achizițiile” P.D.S.R.-ului din P.R.M., ne putem da seama de amploarea și forța acestui curent conservator din P.D.S.R..

La ora actuală, ambele par puternice și eu nu m-aș hazarda în aprecieri asupra preponderenței unuia sau altuia. Dar putem formula niște ipoteze în legătură cu acestea.

Cred că ar mai merita o analiză și discursul cultural al P.D.S.R.-ului. Am în vedere două mesaje interesante ale lui Iliescu, formulate desigur de apropiații și consilierii săi, dar asumate de el. Iată ce spunea Iliescu cu ocazia zilei naționale a României, deci tocmai între cele două tururi de scrutin: „Eșecul economic și social din ultimii patru ani a adîncit criza de autoritate a statului român, a zdruncinat coeziunea socială și națională și a născut mișcări federaliste și separatiste, care se adresează egoismului regional și încearcă să nască identități locale, opuse identității naționale.” Deci

regionalismul este etichetat, din start, ca egoism regional și ca ceva opus identității naționale.

Mai am un mesaj, adresat de Ion Iliescu participanților la simpozionul *Jubileu 2000 Alba Iulia*, publicat la 18 octombrie, în care regăsim aproape toate clișeele unei mitologii naționale anacronice (cu identitatea de „popor născut creștin”, cu Unirea de la 1600 ce a rămas „idealul politic permanent, înscris în mintea românilor” și pentru realizarea căruia „s-a lucrat necontenit, fără odihnă”) din vechile și noile manuale de istorie, mai puțin cel redactat la Cluj, printre autorii căruia îl avem și pe colegul nostru, Ovidiu Pecican.

V-aș ruga, deci, să vă exprimați părerea în legătură cu cele două curente din interiorul P.D.S.R.

Un conglomerat de interese

Gabriel Andreescu: Aș vedea, de fapt, trei linii în P.D.S.R. Două sînt coerente, a treia este incoerentă. Cînd zic coerență, mă gîndesc la existența unui fel de program ideologic, la anumite atitudini care contează în decizia de putere. O astfel de tendință coerentă ar fi Adrian Năstase, cealaltă Ion Iliescu. A treia tendință – care este incoerentă – e formată din grupurile mafioate din P.D.S.R. Ați văzut că Hrebenciuc a ieșit șeful grupului parlamentar. Avînd în vedere această schemă, trei linii, două opuse și una incoerentă prin însăși definiția ei, părerea mea este că nu poți să prevezi în acest moment cum va funcționa P.D.S.R.-ul. Este nedeterminat, nu numai pentru că nu știi tu, că n-ai toate datele, ci pentru că realmente comportamentul P.D.S.R. mi se pare nedeterminat.

Desigur, putem vorbi despre condițiile în care joacă P.D.S.R., fapt care face ca această nedeterminare să fie totuși circumscrisă. Ceea ce cred că știm sigur acum este fermitatea de nepus în discuție a partenerilor occidentali, a Statelor Unite în primul rînd. Au fost niște discursuri zilele trecute, niște atitudini teribile ca ton, față de România. E vorba de fermitatea Uniunii Europene, e vorba, desigur, de NATO și de organizații internaționale cum este Fondul Monetar și Banca Mondială. Cu alte cuvinte, din exterior România va fi pusă în situația de a lua măsurile care sînt considerate necesare de acești parteneri sau de a ieși din joc. Cred însă că, pentru mulți, judecata se referă la viitor. Și logica firească ar fi următoarea: actul de guvernare erodează, iar voturile se duc la P.R.M.

Bakk Miklós: Prin strategia lui Năstase se urmărește definirea unui centru fals. P.D.S.R.-ul va încerca să se definească ca centru al eșichierului politic, conținînd pe sprijin parlamentar atît din partea opoziției democratice – lucru deja anunțat public –, cît și, tacit, din partea P.R.M. În ceea ce privește viitorul P.D.S.R.-ului, eu cred că de felul lui este un partid viguros. Chiar dacă există grupuri care vor părăsi acest partid, cred că P.D.S.R.-ul, la ora actuală este, pe lîngă U.D.M.R., singurul partid care are un substrat cultural-societal, deci se bazează pe un segment de populație bine definit. Acest segment nu este neapărat identic cu tabăra votanților. P.D.S.R.-ul are o bază socială solidă și în acest sens are și un viitor rezervat în sistemul politic românesc.

Dan Pavel: Nu cred că liniile acestea din interiorul P.D.S.R.-ului sînt ușor de separat. În primul rînd, pentru că între grupul Năstase, care acuma se consolidează (deci e clar că este grupul care va prelua puterea), și așa-zisele grupări mafioate, legăturile

sînt extrem de strînse. Deci lucrează mîna în mîna. Tendința pe care am sesizat-o eu este de a izola grupul Iliescu. El nu va avea, cel puțin în următorii patru ani, un cuvînt în partid, și dacă se întoarce, sigur o să fie președinte de onoare. Practic, cei care merg la Cotroceni, lîngă Iliescu, sînt într-un fel sacrificați din punctul de vedere al acestui grup de putere, pentru că ei nu sînt vizați de Năstase.

Este foarte greu în acest moment să prevedem cum va funcționa acest partid, pentru simplul motiv că nici ei nu știu ce o să facă. În momentul de față sînt exact ca și noi, aici: noi stăm să ne întrebăm ce va face P.D.S.R.-ul, dar și P.D.S.R.-ul stă să se întrebe ce va face în viitor. Pentru că nu este clar dacă dorința lor, care pînă la un moment dat e sinceră, de a se apropia de Europa, de Internaționala Socialistă, are și o dimensiune reală, în sensul de a face ceva în plan politic, și există această – cum să spun? – idee de a reveni la un fel de guvernare Văcăroiu.

Sigur, există și posibilitatea ca noi să fim contraziși în ipotezele noastre, și ei să vină cu un program mai reformist decît ne așteptăm noi, adică să încerce să facă ce nu au făcut cei care au venit după '96. Există și această posibilitate, în sprijinul căreia vine argumentul că au adus niște oameni mai tineri la Guvern; sau nu neapărat mai tineri, ci tot felul de experți, așa-ziși experți.

Octavian Hoandră: Domnul Bakk are dreptate, P.D.S.R.-ul este un partid foarte puternic, sau cel puțin dă impresia că e un partid puternic. Cu siguranță că la presiunea forurilor internaționale, de care depindem în mare măsură acum, toată tensiunea între Iliescu și Năstase va ajunge la incandescență, în mod clar, în foarte scurt timp. Deci, în funcție de felul cum această explozie va fi – mare sau mică – vom avea rezultatul, care poate fi ceea ce se poate întîmpla mai rău. Eu sînt pesimist. Deci, cum spunea și Dan Pavel, Năstase vine cu niște miniștri tineri, ultrareformiști. Eu îl știu pe unul, pe Rus, care e clujean. El pleacă de la o reprezentanță Mercedes, unde are tot ce-i trebuie, a demonstrat că e un bun manager și un tip de calitate. Eu nu cred că el va putea face ceva în Ministerul de Interne atîta timp cît consilierul lui Iliescu este Talpeș. Și probabil că la fiecare minister putem face acest record.

Ce se va putea întîmpla aici? Așa-zișii consilieri vor încerca în modul cel mai dur să-l mențină pe Iliescu pe o poziție de frondă față cu Năstase. Ce se va întîmpla? La un război dur între ei, cîștigă România Mare, clar. Sper să nu se adeverească acest scenariu.

Ovidiu Pecican: Vreau să pomenesc aici despre o mai veche poveste de dragoste. Cea dintre P.D.S.R. – actualul P.D.S.R. – și P.R.M. Nu cred că ceea ce am perceput noi la alegeri, mai ales în partea a doua a lor, a fost un război, nici măcar unul de operetă. A fost, pur și simplu, o prezență unică bifațetată, dacă pot să mă exprim astfel. Cred că iubirea dintre fiul bastard și paricid în final, pe de o parte, iar pe de altă parte tatăl lui, creatorul lui, va continua.

Altminteri, P.D.S.R.-ul, care poate fi suspectat că a umflat într-un fel sau altul voturile dobîndite de Vadim, își va asuma iarăși, într-un fel sau altul (mascat sau mai vizibil), reprezentarea ideilor, a programului lui Vadim. Și cu asta ajung, dacă vreți, într-un punct care vizează și așa-zisul mesaj cultural al P.D.S.R.-ului.

Eu zic că ar fi plin de învățăminte să încercăm să comparăm textul lui Iliescu invocat de Molnár Gusztáv cu retorica lui Vadim, în care iarăși apăreau toate temele pomenite. Vă reamintesc că acum un an, în așa-zisul „război al manualelor alternative”, domnul

Anghel Stanciu și alții au secondat intervențiile domnului Adrian Năstase, ale domnului Ion Iliescu, care au fost relativ intempestive. Deci între discursurile celor două partide nu sînt diferențe notabile. Într-un posibil război între facțiunea Iliescu și facțiunea Năstase va învinge oricînd Iliescu. De ce? Pentru că electoratul României Mari, oamenii României Mari și – cred că pot vorbi și despre – simpatizanții României Mari din P.D.S.R. (decîi aripa cea mai conservatoare a acestuia), vor merge în acest sens.

Pe de altă parte, să-mi dați voie să-mi fac meseria de istoric, și să subliniez ce anume mi se pare evident că reprezintă această iubire a P.D.S.R.-ului (a unei părți, cel puțin, partea mai puțin europeană, mai naționalistă, a P.D.S.R.-ului) cu reprezentanții și cu electoratul României Mari. Eu cred că aici putem distinge de fapt niște tendințe care nu sînt doar contemporane. Vă trimit la următoarea situație de la mijlocul secolului XVII. În Franța au loc Frondele, așadar mișcări burgheze împotriva absolutismului regal, în Anglia are loc decapitarea al lui Carol I Stuart, în Ucraina are loc o revoltă oarecum națională, a cazacilor lui Bogdan Hmelnicki împotriva Poloniei dominante. Ce se întîmplă în Țările Române? Se ridică așa-numiții slujitori, seimenii, o categorie de mercenari. Așadar, dacă vreți, o pătură militară care era purtătoarea unor idealuri de altă natură, civilă, un substitut de burghezie. Observăm această milităritime în civil astăzi în electoratul și chiar în componența unui partid precum România Mare. Cred că și în P.D.S.R., dacă vom căuta cu un pic de atenție.

N-aș neglija aceste continuități, chiar dacă astăzi lucrurile funcționează întrucîtva altfel. Cred că acest mariaj morganatic va supraviețui tentativelor europenizante, și mă tem că domnul Hoandră avea dreptate. Nu știu cît de tare vom avansa către Europa.

Szokoly Elek: Mie mi se pare absurdă chiar ideea primirii P.D.S.R.-ului, sub orice formă, în Internaționala Socialistă. Ba, mai mult, mi se pare chiar o jignire la adresa social-democrației autentice, presuposiția acceptării P.D.S.R.-ului în această organizație internațională. Dar căile politicului sînt de necercetat.

Molnár Gusztáv: Eu n-aș fi atît de sigur în această privință. Internaționala este o organizație pragmatică, care nu se va interesa atît de structura internă a P.D.S.R.-ului, despre care noi avem mai multe cunoștințe, cît de politica pe care acest partid o va face. Eu aș lăsa deschisă și această posibilitate. Nu putem face abstracție de prezența lui Severin în P.D.S.R. Cred că fuziunea între P.D.S.R. și P.S.D.R., totuși, se va face, și mai cred și altceva: că P.D.S.R.-ul va beneficia de un sprijin amical din partea unor partide, cum e Partidul Socialist Ungar, și al altor partide. Deci să nu excludem din start această posibilitate.

Marius Lazăr: În evaluarea evoluției P.D.S.R.-ului trebuie ținut cont de modul în care a venit la putere, ca și de fondul pe care a venit la putere, în niște alegeri care au demonstrat un puternic clivaj social în România. Ei o știu, asta a fost una dintre țintele și mesajele lor propagandistice foarte insistente. Ei știu foarte bine, în acest moment, că a fost vorba de un vot dat din disperare. Ei sînt foarte conștienți că, dacă nu vin cu un program de ameliorare economică – indiferent cum îl numesc – foarte rapidă, guvernul lor se va eroda foarte repede și vor intra în degringoladă politică, cu posibile dezertări spre P.R.M., posibile fuziuni cu P.R.M., chiar spargerea sau divizarea P.D.S.R.-ului, cu lupta între Năstase și Iliescu. Toate acestea vor surveni în momentul în care va fi vorba de un astfel de eșec. Eu cred că guvernul lui Năstase va încerca să facă tot ce poate ca să prevină acest eșec.

Székely István: Părerea mea este că P.D.S.R.-ul este un conglomerat de interese și un conglomerat de puteri dominante. Este vorba de o forță ce a fost dominantă și în ultimii patru ani, și eșecurile foștilor guvernanți s-au datorat în mare parte acestui fapt. Pîrghiile care transpun o politică în fapte pur și simplu nu au putut fi folosite. Ce vrea P.D.S.R.-ul? După părerea mea, în primul rînd vrea majoritatea. Protocoalele ce s-au încheiat, sau se vor încheia în zilele ce urmează, s-ar putea să fie utilizate numai pentru a cîștiga timp. Eu nu exclud posibilitatea ca peste un an să avem un P.D.S.R. cu majoritate parlamentară, în primul rînd prin ruperea P.R.M.-ului, unde sînt foarte multe persoane care acum își dau seama că, fiind într-un partid izolat pe scena politică, nu-și pot promova interesele (în primul rînd economice) care i-au dus la P.R.M.. P.D.S.R.-ul este un partid fantastic de pragmatic, exact la fel cum sînt și socialiștii unguri, polonezi sau cehi, și eu nu văd să-i macine probleme ideologice, așa cum s-a întîmplat cu țărăniștii. Dacă apar diferențe ideologice, s-ar putea ca acestea să acopere doar alte conflicte, de ordin economic sau personal. Întrebarea este, într-adevăr, ce vrea Iliescu. Sincer să fiu, eu nu cred că Iliescu o să urmeze o linie politică distinctă în următorii patru ani.

Molnár Gusztáv: Deci tu nu crezi că baza socială și electorală a P.D.S.R.-ului ar putea să se miște către P.R.M. Ceea ce ai tu în vedere este mai degrabă o tendință inversă, în care P.D.S.R.-ul ar fi forța politică care să absoarbă elemente din P.R.M.

Székely István: Eu spun că P.D.S.R.-ul va putea să abordeze, fără prea mari conflicte, o linie reformistă, dacă nu intră în conflict, în primul rînd, cu grupurile de interese care sînt în P.D.S.R. și în jurul P.D.S.R.-ului. Desigur, va intra în conflict cu votanții săi, dar aici se va putea folosi chiar de identitatea culturală a bazei sale electorale de care vorbea Bakk Miklós. Dar nu această legătură este primordială, ci aceea cu grupurile de interese. Dacă un partid care este atît de puternic – să ne amintim doar de ceea ce a făcut între '92 și '96 – va vrea, va putea să distrugă P.R.M.-ul.

Gabriel Andreescu: Acest mecanism, prin care P.D.S.R.-ul poate merge legănat și să controleze mai multe elemente, trebuie avut în vedere. Dar, pe de altă parte, asta nu înseamnă că opusul nu e și el adevărat. Adică poți să imaginezi o prăbușire a voturilor, a simpatiei pro-P.D.S.R. prin două mecanisme: sau printr-o reformă care ar fi atît de radicală încît să atingă exact baza respectivă, sau printr-o prăbușire. Probabil asta ar fi și mai grav, o prăbușire economică generală datorită scoaterii României, practic, din sistemul de relații economice stabilite cu partenerii din Occident.

Traian Ștef: P.D.S.R.-ul se va folosi de aceeași tehnică de guvernare ca și pînă acuma, deci ca și în perioada dintre '90-'92-'96, și anume, o tehnică a peticitului. Segmentele despre care vorbea domnul Andreescu, reprezentate de Iliescu, Năstase, grupurile de interese și grupurile mafiote – poate că este chiar o diferență aici –, sînt reprezentative, simbolizează de fapt alte grupuri de așteptări. Și atunci, ei vor trebui să facă față tuturor acelor așteptări. Deci Iliescu îi reprezintă pe cei care așteaptă eradicarea sărăciei, care stau cu mîna întinsă pentru locuri de muncă, locuințe și așa mai departe. Iar Năstase îi reprezintă pe cei care ar dori continuarea reformei, grupurile de întreprinzători care ar voi niște reforme liberale. Și mai sînt și grupurile mafiote, care au dat bani în campanie. Deci tehnica lor a fost întotdeauna aceea a peticitului, în politica externă, unde nu s-au exprimat niciodată, ci au reacționat în diverse situații, și la fel și în politica internă.

În legătură cu raportul de forțe și ajutorul pe care ei l-ar primi de la P.R.M. sau de la partidele democratice, ceea ce am constatat este că, pînă și în această perioadă – deci '96-2000 – s-au format anumite grupuri de interese comune din mai multe partide. Și nu e sigur că acestea nu vor reacționa ca atare și în Parlament. Iar de la grupul parlamentar P.R.M. multe voturi se vor duce către P.D.S.R. Eu pot să vă dau un exemplu de la Oradea, unde rectorul universității este vicepreședinte P.D.S.R. și are profesori în universitate doi parlamentari P.R.M. Deci îi va putea convinge să voteze pentru P.D.S.R. chiar el, pentru că ăștia nu sînt legați foarte tare de P.R.M. Au profitat de o conjunctură, li s-au oferit primele locuri pe listă.

Cei care vor să vină

Molnár Gusztáv: Trecînd la discutarea subiectului nostru următor, să vedem mai întîi ce partide noi ar putea avea o șansă în România. Sînt unele voci după care s-ar putea ca Isărescu să se întoarcă în politică, dar nu ca independent. Asta ar fi una dintre modalități.

Gheorghe Gorun în *Ziua* (ediția din 15 decembrie) pledează în favoarea creării unui partid conservator care să se substituie actualului P.N.Ț.C.D. Autorul articolului susține, pe bună dreptate, că Partidul Liberal n-are cum să devină un partid alternativ, pentru că în Europa liberalii nu pot să constituie nicăieri un partid de masă. Ei sînt asociabili la guvernare oricînd, dar nu pot să formeze ei alternativa. Deci e nevoie de un partid de centru-dreapta. Asta ar fi a doua posibilitate. Și mai este un al treilea aspect, cînd problema nu se pune la nivelul național, ca posibilă alternativă la guvernare, ci ca o chestiune regională. În ce măsură există în Transilvania condițiile pentru crearea unui partid regionalist românesc, dar cu o componentă maghiară semnificativă, deci un partid regionalist transetnic. Pentru că, analizînd rezultatele alegerilor la nivel regional, eu, cel puțin, am ajuns la concluzia că în Ardeal s-a creat un vacuum politic.

Dan Pavel: Nu cred că în România este nevoie de noi partide în sensul normativ, în sensul că stai și vezi care e harta ideologică sau doctrinară sau mai știu eu cum, și „vezi că aici trebuie un partid conservator, acolo unul nu știu cum” sau așa mai departe. Ceea ce nu înseamnă că nu se vor naște noi partide sau că nu vor fi fuziuni sau sciziuni. Și aici răspund și la întrebarea numărul trei: acest partid va apărea în Transilvania, sau alte partide vor apărea la nivel național în momentul în care se va crea, din punct de vedere funcțional, nevoia lor. Dacă vor apărea noi partide, ele vor apărea dintr-o nevoie, nu pentru că cineva le va crea ca să umple golul ăsta de tip conservator sau de tip regional, ca să reprezinte nu știu ce interese, sau să completeze harta, sau să repare un eșec. Din acest punct de vedere, nu trebuie să excludem nici posibilitatea ca unele partide pe care le credem moarte, să renască sau să facă niște fuziuni, să se reconstruiască. Deci să fie ceva creat, nu de la bun început, ci din ceva preexistent. Sînt mai multe scenarii din punctul ăsta de vedere. Acel partid, dacă va apărea, va trebui să fie însă diferit. În primul rînd, va trebui să fie un partid extrem de pragmatic, care să reunească niște oameni de tipul Isărescu, cum ai spus, care să arate că „domnule, eu am fost la un moment dat pe o anumită poziție și am făcut asta, dar am fost limitat, ca posibilități efective”, deci niște oameni capabili să atragă încredere și care să aibă CV politic sau un CV, tehnocratic. În măsura în care vor fi mai multe interese concurente,

asemenea partide pot apărea. Nu spun că nu vor apărea. Dacă politica va merge în continuare așa cum a mers, iar P.D.S.R.-ul va avea un nou eșec, ceea ce e probabil, se va crea un teren fertil pentru așa ceva.

Octavian Hoandră: Noua variantă a P.N.Ț.-ului, transformarea lui probabilă într-un partid creștin-democrat, cred că ar putea fi soluția cea mai bună. Dacă vîrstele se schimbă. Vîrstele trebuie schimbate.

La al doilea punct, apropo de partidul transetnic, am urmărit recent o emisiune pe *Tele7ABC*, în care Dinu Giurescu era gata să facă o adevărată criză de nervi aflînd că viitorul e în Ardeal. Nu-i chiar o noutate. Era și domnul Hurezeanu acolo, care a încercat să-l mai tempereze. Nu mă așteptam la o asemenea reacție. Cînd s-a înființat Partidul Moldovenilor de ce nu s-a enervat? Punerea acestei probleme în contextul actual mi se pare un pic cam devreme, deși cam tîrziu.

Adrian Avarvari: Eu v-aș atrage atenția asupra ambițiilor politice ale lui Funar. Funar își dorește să fie șef de partid. El și-a impus oamenii și la Cluj, în fața lui Vadim. Există tendința ca el, în timp, să intre în interiorul grupului parlamentar P.R.M., să aleagă linia lui și să se rupă de Partidul România Mare și să creeze un clivaj în partid. El s-a dus în Israel de nu știu cîte ori, n-a atacat niciodată pe evrei, el are ce are cu maghiarii, nu cu evreii, nu știu dacă ați sesizat diferența.

Mai este și o altă problemă. Dacă P.N.Ț.-ul vrea să reentre în joc, nu poate veni cu un mesaj de partid transetnic, cînd a pierdut în favoarea României Mari tocmai în județele unde a cîștigat în '96 și unde este populație maghiară. Sînt semnale la Cluj că cei care vor să vină, vor veni cu un mesaj de centru-dreapta, dar cu o tentă națională. Deci nu vor veni cu un mesaj transetnic, nici vorbă.

Molnár Gusztáv: Eu aș propune să pornim de la analiza rezultatelor alegerilor. Sînt cîteva aspecte interesante aici. În primul rînd, nu pot să înțeleg de ce n-a dat B.E.C.-ul publicității cifra exactă a prezenței la vot la ora 21, pe județe. Eu aș vrea să știu, de exemplu, cîți la sută din cele două județe secuiești s-au prezentat la vot, pentru că, faptul că peste 90 la sută din cei care s-au prezentat l-au votat pe Iliescu, nu mi se pare relevant în sine. În orice caz, s-a remarcat o prezență la vot mult mai slabă – în special în Transilvania – decît în '96.

Marius Lazăr: Și unde te duce argumentul acesta?

Ovidiu Pecican: La necesitatea de a interpreta acest absenteism.

Molnár Gusztáv: Bineînțeles. La lipsa de alternative. Dar în special mă interesează cota de absenteism la nivel regional. Știm că în Moldova prezența la vot a fost mult mai masivă, și cea mai slabă prezență s-a înregistrat în Transilvania.

Ovidiu Pecican: Cum interpretăm această absență de la vot? Ca o indiferență, o cădere în abrutizare și indiferentism? Sau ca un boicot? Pentru că nu e totuna.

Paul Philipp: Eu cunosc foarte mulți intelectuali din Transilvania de Sud care nu s-au dus la alegeri, nu au putut fi convinși să se ducă, spunînd că ei nu au cum să aleagă între ciumă și holeră. Asta era atitudinea intelectualilor.

Cristian Popa: Cred că lipsa de alternative s-a resimțit mai mult în primul tur de scrutin, la partidele politice și nu la președinte.

Molnár Gusztáv: Eu am întocmit un tabel cu raporturile de forțe parlamentare pe regiuni. Deci, am luat la rînd mandatele obținute de partide la Senat și la Camera

Deputaților, de la județ la județ, după partide. Și am ajuns la concluzia că specificul transilvan a rămas în picioare. Sînt niște diferențe structurale care au persistat și persistă. Care sînt acestea? Aspectul cel mai important și revelator este că, totuși, în Transilvania a rămas un anumit echilibru între P.D.S.R. plus P.R.M. luate împreună, și cele trei partide de centru dreapta, U.D.M.R., P.N.L. și P.D.. P.D.S.R. plus P.R.M. au în Ardeal 87 de parlamentari față de cei 71, cîți are opoziția democratică. Deci raportul de forțe este de 55% la 45%.

Traian Ștef: Și n-ai luat în considerare voturile pentru C.D.R.

Molnár Gusztáv: Nu, pentru că n-au obținut nici un mandat. Dacă voi avea la dispoziție și procentajele obținute de partide la nivel de județe, voi putea include și voturile pentru C.D.R., și sînt sigur că atunci echilibrul dintre P.D.S.R.-P.R.M. și partidele din fosta coaliție guvernamentală va ieși și mai mult în evidență. Pentru că în Vechiul Regat tocmai asta bate la ochi, lipsa totală a echilibrului politic. Acolo avem 250 de parlamentari P.D.S.R.-P.R.M. și 52 din P.D.-P.N.L.-U.D.M.R.. Ceea ce înseamnă 83% la 17%.

În concluzie: cu toate că forțele postcomuniste, de data aceasta, datorită țîșnirii P.R.M.-ului în prim-plan, au recîștigat majoritatea pierdută – în Ardeal – în '92, echilibrul politic al provinciei totuși nu s-a răsturnat, ceea ce s-a întîmplat în schimb în Vechiul Regat. Și mai este ceva: în Vechiul Regat, P.D.S.R.-ul singur are majoritatea absolută aproape în toate județele și în toate regiunile de dezvoltare, ceea ce nici pe departe nu are în Ardeal, nici la nivel de provincie, nici la regiunile de dezvoltare, și nici la județe. Deci diferențele structurale dintre Ardeal și Vechiul Regat s-au reprofilat oarecum, dar nu au dispărut. Aș zice să pornim de aici discuția.

Marius Lazăr: Să începem cu absenteismul. Avem de a face cu un proces destul de constant în ultimii ani, începînd de prin '94-'95: o continuă degradare a încrederii în clasa politică și în instituțiile politice. Și semnalul acesta a început să apară încă din '96. Dacă ținem bine minte, la alegerile locale din '96, procentul de prezență la vot a fost foarte scăzut, mult mai scăzut decît în toamnă. Atunci miza electorală era foarte puternică, dar în vară sau primăvară, cînd au fost alegerile locale, oamenii au avut impresia că alegerile nu contează, pentru că ei nu pot să schimbe nimic. Cred că acest proces a continuat, spre degradarea imaginii politicianului și a credibilității politicianului, pînă la alegerile acestea. Țsta este un simptom. Cine nu s-a prezentat la vot face parte dintr-o categorie constantă structural, care niciodată nu se prezintă la vot, pentru că nu are motivație. Țștia sînt, de regulă, cam între 15%-20%, și sînt oameni săraci sau oameni care cred că opinia lor nu contează, care nu reușesc să rezolve problemele proprii în viața de fiecare zi, și pentru care politicul este un lucru pe care nu-l înțeleg. În mod legitim se consideră ei aparte de lumea politică. Nu s-au prezentat la vot cei care nu s-au simțit reprezentați într-un mod politic și nu s-au prezentat la vot într-o foarte mare măsură cei pentru care politica nu mai înseamnă absolut nimic; cei pentru care problemele cotidiene, sau viața cotidiană este mult mai importantă și mai stresantă, și sînt acaparați de această viață cotidiană, fără ca neapărat să aibă o atitudine ostilă față de politic în general. Pur și simplu trăiesc într-o sferă diferită. Sînt segmente de populație care cred că, indiferent dacă se duc sau nu se duc la vot,

cadru structural al vieții nu se schimbă foarte mult. Că și cei dintr-o parte, și cei din cealaltă parte sînt aceiași. Că sistemul nu se schimbă. Că se rotesc doar politicienii între ei. Pentru acești oameni, asta nu schimbă structural datele jocului. Paleta asta de reacție ne oferă răspunsul pentru absentism. Nu știu exact în ce proporție se distribuie aceste opțiuni în absentism. Dar este un semnal.

„vorbind de o societate imaginară e foarte ușor să fii imaginar”

Acuma, în ce măsură un partid nou reușește să dea o altă ofertă? În primul rînd, un partid nou vine într-un șir de altele vreo sută, vechi. În opțiunea sau în percepția electoratului, este încă un partid raportat la celelalte. În primul rînd, dacă vrei să ai o forță politică credibilă în România, în momentul de față, trebuie să faci credibilă politica. Ceea ce acum este foarte greu. Intrînd în același joc, sau în același stereotip politic de pînă acum, este foarte greu să faci credibilă politica. Trebuie reconstruit acest lucru, pornind de la o altă bază și de la alte mesaje. Cred că se ignoră destul de mult, și în seara asta cred că am ignorat destul de mult, componenta socială și problemele sociale pe care le conține votul în țara asta. Trebuie să fim un pic mai atenți la ceea ce se întîmplă în diversele straturi sociale, trebuie să începem să înțelegem cum gîndește un muncitor, care poate să voteze și pe Constantinescu, dar poate să-l voteze și pe Vadim Tudor, poate să-l voteze și pe Funar, și, apropo de asta, am să fac cîteva remarci despre electoratul ardelenesc.

Trebuie să vedem ce se întîmplă cu cei care sînt dependenți de ajutoare sociale, cei care sînt ambițioși și vor să se integreze în sectorul privat, deci ar fi bine să avem o percepție pentru societatea reală, nu numai pentru societatea imaginară. Scuzați-mă, însă vorbind de o societate imaginară e foarte ușor să fii imaginar. Dar noi ar trebui să ajungem să cunoaștem lucrurile în profunzime, altfel pierdem contactul cu ce se întîmplă la bază.

Un partid nou cred că poate să vină în momentul în care se construiesc premise pentru un astfel de partid. Un partid trebuie să aibă o bază de masă. Dacă faci un partid, trebuie să gîndești ca un alegător. Cine te votează? Dacă vrei să faci un partid trebuie cel puțin să te gîndești să intri în Parlament. Cel puțin să intri în Parlament, dacă nu să și cîștigi alegerile. Depinde de fel de partid și de mesaj îți propui. O astfel de reconstrucție politică este extrem de complexă și trebuie să pornească de la o muncă extraordinară de jos.

Electoratul ardelenesc – Molnár Gusztáv a observat bine – are în bună măsură o structură relativ stabilă. Nu structura s-a schimbat, s-au schimbat ponderile în aceste structuri. Zestrea a fost întotdeauna împărțită între Convenția Democratică sau partidele democratice, U.D.M.R., P.D.S.R. și naționaliști. Doar că această structură este extrem de segmentată. Este o structură a opușilor. Electoratul ardelenesc este cel mai polarizat dintre toate. Mult mai polarizat. Este un electorat care exprimă rupturi ale populației în momentul de față. Pe de altă parte, este și un electorat reversativ. Cei care l-au votat pe Funar la Cluj în '96, la locale, au votat – mulți dintre ei – pe Constantinescu în toamnă.

Naționalismul schimbă datele problemei. Este o altă suprastructură politică care influențează voturile și face ca electoratul să basculeze în felul în care a și basculat în

aceste alegeri. Cu toate astea, nu cred că votul pentru Vadim Tudor este exclusiv un vot naționalist, un vot exclusiv șovin sau xenofob. Este, în bună măsură, un vot – cum s-a și spus și s-a identificat destul de corect – un vot de protest; sau unul de protest social asociat cu xenofobia și asociat cu destructivitatea pe care o reprezintă opțiunea pentru un astfel de partid. Și, dacă există o destructivitate a electoratului, eu cred că mesajul este că au vrut să distrugă actualul sistem politic, în loc de a construi altceva. Da, cred că acesta e mesajul.

Pe această structură electorală este foarte greu, deocamdată, să construiești un partid transetnic, pentru că este foarte greu să găsești oameni care să se asocieze, să sprijine un astfel de partid, în momentul în care avem o tradiție a unui Ardeal rupt, cel puțin în două comunități, care de zeci de ani se detestă. Este foarte greu.

Molnár Gusztáv: Adică te referi la români și maghiari?

Marius Lazăr: Da. Nu văd încă acea zonă foarte clar conturată. Eu nu sînt atît de optimist ca Gusztai. Această zonă cred că încă rămîne de construit. Deci, din punctul ăsta de vedere, cred că nu avem mari șanse, sau, vorba lui Boari, putem ajunge probabil un club foarte select și foarte deschis și democrat, dar încă nu avem posibilitatea să construim un partid pe structura asta la nivelul Transilvaniei, pentru că nu avem baza de masă. Nu avem un suport pentru o astfel de construcție politică. Trebuie să fim realiști, să încercăm să facem ceea ce se poate în momentul de față. Asta e părerea mea.

Paul Philippi: Cred că antevorbitorul meu a avut dreptate: neîncrederea în clasa politică a fost un motiv ce explică succesul acestui partid, România Mare, care încă n-a avut niciodată un rol constructiv. Vreau să atrag atenția că același electorat sibian care în iunie l-a votat cu 70% pe primarul sas, l-a preferat acum pe Corneliu Vadim Tudor. De ce pe primarul sas? Pentru că au fost sătui de guvernanții de pînă acum. Iar votul din noiembrie are aceleași cauze. Totuși, la parlamentare, unde P.R.M.-ul a devenit prima forță și P.D.S.R.-ul a doua, noi, cei de la Forumul Democrat al Germanilor, am obținut aproape 20 de mii de voturi. Dacă nu era clauza de 5%, am fi putut intra direct în Parlament. În ceea ce privește partidul ardelean, eu nu cred că este timpul, și nici nu cred că ar fi bine. Ar fi mult mai bine să avem în Ardeal simpatii și o colaborare strînsă între două partide care să se sprijine reciproc, și nu un singur partid ardelean. N-ar fi bine din mai multe motive. De exemplu, nu cred că U.D.M.R.-ul ar fi bucuros să aibă o concurență.

Molnár Gusztáv: Aș dori să clarific un lucru. Termenul de transetnic este un eufemism pentru a spune un partid regionalist românesc din Transilvania, cu o deschidere către comunitatea maghiară, și, desigur, și către minoritățile mai mici. Pentru că se poate concepe și un regionalism șovin. Funar, într-un fel, tocmai asta face. Prin dimensiunea transetnică înțeleg acea deschidere ideologică, culturală, care va putea înlesni atît capturarea unor voturi maghiare care, oricum, nu se îndreaptă și nu se vor mai îndrepta către U.D.M.R., cît și – mai ales – disponibilitatea de a forma un parteneriat cu celălalt partid regional, adică U.D.M.R.. Dar, în mod esențial, ar fi vorba de un partid regional românesc, pentru că un partid regional unguresc avem deja.

Traian Ștef: Apropo de felul în care s-a votat, părerea mea este că a apărut la români un sentiment al urii de sine. Nu avem doar exemplul Sibiului, unde românii au votat un primar sas. La fel s-a întîmplat și la Sebeș, unde mai sînt doar 800 de nemți, și a fost ales tot din rîndul lor un primar. În campania electorală am auzit foarte multă

lume spunînd că ar vrea pe cineva de altă naționalitate decît român, dar nu Frunda. Mulți români ar fi dorit un candidat neamț la președinție.

Molnár Gusztáv: La Jimbolia s-a întîmplat același lucru. S-a ales un primar maghiar într-un oraș unde ungurii au 15% din populație.

Traian Ștef: În legătură cu partidul, s-a vorbit ca și cum noi am vrea să înființăm un asemenea partid. Nu discutăm ca noi să înființăm acest partid. Este vorba despre opinia dacă este potrivită apariția unui astfel de partid, sau nu. În legătură cu o anumită așteptare a unui partid regional, vreau să vă atrag atenția asupra unor enunțuri care încep să apară pe mașini: „sînt mîndru că sînt ardelean”. Cred că le-ați văzut. Sau folosirea foarte frecventă în nume de instituții a termenului de „vest”. Universitatea de Vest, Infirmeria de Vest, Revista de Vest, Gazeta de Vest și așa mai departe. Nume de firme, de asemenea, în fiecare județ există diverse formule „Transilvania” sau „Ardealul”.

Cristian Popa: În comerț asta se numește marcă de regiune, ceea ce spune destul de mult, asta dă un plus.

Traian Ștef: Există o căutare a alternativei, o anumită mîndrie locală care așteaptă apariția, chiar dacă nu a unui partid ardelean, cel puțin ca un partid să preia idei de tip regional. În articolul meu care apare acum în *Provincia* nu vorbesc neapărat de un partid ardelean, ci de un partid al alianței naționale, care să reprezinte interesele tuturor regiunilor. Din acest unghi discutăm: dorim o schimbare de legislație, o reformă de fapt a statului. Înainte de reforma clasei politice la noi, cred că mai întîi ar fi nevoie de o reformă a statului.

Marius Lazăr: Trebuie să facem distincție între mișcare și partid. Dacă militezi pentru a schimba statutul regiunilor, pentru asta îți ajunge o mișcare socială. Pentru un partid e prea puțin.

„avem niște lideri, și pe spinarea acestora urcă sau coboară partidele”

Székelly István: Politica este într-o foarte mare măsură determinată de lideri. Marea întrebare este dacă sînt lideri noi sau nu sînt. Logica ce merge pe un sistem de partide din Occident, unde se pot face calcule destul de precise, pe baza logicii biliardului, unde trebuie doar să marchezi bine, la noi nu ține. Aici avem niște lideri, și pe spinarea acestora urcă sau coboară partidele. Cazul lui Meleșcanu este revelator în acest sens. Partidele sînt practic aservite liderilor și greșelile acestora se răsfrîng asupra partidelor. Pentru mine este foarte clar că a trecut deja perioada partidelor ideologice, a partidelor implicate foarte adînc cultural, și probabil că o să aibă succes partidele de tip „catch all”, cum s-a întîmplat și în Ungaria și în alte țări.

Acum, despre problema partidului transetnic: eu cunosc bine structura internă și votanții U.D.M.R.-ului. U.D.M.R.-ul nu are un electorat omogen. Electoratul care trăiește în situații interetnice clare nu se va aventura în această direcție sub nici o formă. Aici lucrurile par foarte clare. Se schimbă însă situația în Secuime. Acolo lucrurile apar mai nuanțate, Partidul Liberal la locale primește 30% în Gheorgheni, dintre care mai mult de două treimi sînt votanți maghiari. Deci un asemenea partid ar putea să aibă ceva șanse în Secuime, dar nu în județele cu o populație mixtă.

Cristian Popa: Referitor la ceea ce lipsește din eșichierul politic românesc, cred că lipsește un partid sau o dreaptă adevărată care nu a existat niciodată în România.

Guvernarea în '96-2000 nu a fost o guvernare de dreapta în nici un caz. Cei care se reclamă ca reprezentând dreapta, au fost cei care au făcut cele mai multe concesii în plan social, și tocmai pentru a câștiga popularitate și a menține pozițiile pe care le-au dobândit. Crearea unui partid în acest moment cred că ar fi benefică, adică începerea construcției, dar totodată este și foarte dificilă pentru că, în general, curentul este în favoarea schimbării sistemului electoral după sistemul uninominal. Székely István a punctat foarte bine, că liderii sînt cei care contează, și atunci o asemenea construcție trebuie să înceapă de la o elită care să aibă un mesaj adecvat, coerent, și o foarte mare credibilitate. Pentru că nu se va vota o listă propusă de un partid care se declară regional, ci oamenii care sînt acolo trebuie să fie cei care reprezintă partidele.

Molnár Gusztáv: Discursurile ideologice, marile familii ideologice creștin-democrate, liberale se descompun, se erodează iremediabil, socialiștii încă se mai mențin o vreme, ei sînt ultima redută a marilor partide ideologice, dar se pare că peste 4-5 ani va veni și rîndul lor. Cred că în acest context de declin al partidelor ideologice un posibil discurs ideologic pragmatic, cu șanse reale de succes, ar putea fi tocmai cel regionalist. Un discurs care nu pleacă de la ideea unei diferențe esențialiste sau de tip cultural dintre Ardeal și Vechiul Regat.

Desigur, intelectualii au să discute încă multă vreme aceste diferențe, dar nu așa ceva interesează lumea. Este vorba de altceva aici, de un lucru foarte simplu. Traian Ștef a schițat cîteva puncte ale unui asemenea program, dintre care cel mai important și totodată și cel mai simplu de realizat mi se pare a fi transformarea regiunilor de dezvoltare în regiuni cu competențe reale, adică mutarea județelor la nivel de regiuni.

Această chestiune este la ordinea zilei și în Ungaria. Și acolo avem județe cu consilii județene alese prin vot direct și niște regiuni de dezvoltare care există doar pe hîrtie. Și sînt unele partide, apar din ce în ce mai multe voci în diferite partide, care pledează în favoarea unor regiuni cu consilii alese prin vot direct. Ceea ce nu înseamnă imediat și în mod automat și competențe sporite.

Această comasare și transmutarea județelor la nivel de regiuni se pot face fără modificarea Constituției. Modificarea Constituției devine inevitabilă doar atunci cînd mărești competențele unei adunări și o transformi într-un Parlament local. Bakk Miklós a scris de mai multe ori despre importanța elitelor locale. Ele sînt prezente în toată țara, nu numai în Ardeal, le găsești și în Dobrogea, la Constanța, sau în nord, în Bucovina. Aceste elite locale se perindează între partide și sînt frustrate de faptul că nici unul nu le este pe plac. Să nu uitați că organizații județene întregi, din Timiș, din Alba ale ApR-ului la un moment dat au fost clar pro-regionaliste. Nu în sensul unui Ardeal autonom. Poate nici nu s-au gîndit vreodată la ceea ce ar putea însemna un Parlament ardelenesc. Dar s-au exprimat în mod clar în favoarea mutării instituțiilor județene la nivelul regiunilor de dezvoltare. Numai că Meleșcanu n-a fost în stare să-și asume și să reprezinte un asemenea program.

Aici apare o dilemă ciudată. Gabriel Andreescu ne-a trimis un articol pentru *Provincia* în care el spune că un nou partid ar putea fi lansat cu mai multe șanse folosind ca bază de lansare o formațiune civică deja existentă, ca *Liga Pro Europa*, de exemplu. El se gîndea poate la un partid național, dar organizat pe provincii. Dar el lansează această idee doar pentru a arăta ce pericol ar însemna o asemenea mișcare în

Ardeal, în absența unor mișcări paralele în celelalte provincii. Dar hai să privim atunci lucrurile și din celălalt unghi, „dinspre București”. La București poate fi lansat oricând un nou partid conservator, liberal sau tehnocrat, numai că nu se va alege mare lucru din el, pentru că n-o să aibă aderenți. În Ardeal eu simt un fenomen invers: există o disponibilitate din partea alegătorilor de a sprijini un partid regionalist pragmatic, axat pe niște interese economice foarte concrete. Însă nu există – cel puțin deocamdată – voința politică și curajul necesar pentru a reprezenta aceste interese și la nivel politic. Aici este dilema: într-o parte ai voință politică, dar n-ai aderenți; în cealaltă parte, ai o bază potențială dar nu există voință politică. Noi, ca revistă, aruncăm pe piața mediatică niște idei, niște teme, dar nu ne comportăm, și nici nu ne vom comporta vreodată ca o organizație politică.

Gabriel Andreescu: În momentul în care am văzut că Ardealul ar putea să-l aducă pe Vadim Tudor la conducerea țării, mi-am dat seama că Molnár Gusztai are dreptate, că Regatul ar trebui să intre într-un proces de devoluție față de Ardeal. Ce vreau să spun prin asta? Că, de fapt, problema nu este că uneori poți să descoperi diferențe, distincții. Problema este relevanța lor, și relevanța poate să apară ca imaginea aceea dublă în care vezi o femeie tânără sau bătrână, în funcție de cum arunci privirea sau cum identifică privirea niște elemente. Și iată de ce nu m-aș aventura în nici un caz pe aceste distincții, măsurate – suficient de relativ – printr-un vot parlamentar. Problema de la care plecăm noi ar trebui să fie foarte generală, să plecăm de la situația generală și pe urmă să ne concentrăm, să mergem pe detalii. Pentru că eu cred că ar trebui să facem o analiză a ultimilor 11 ani, și nu a ultimului vot, și această analiză pe 11 ani îți arată într-adevăr un electorat foarte complex, foarte complicat, în care ai un număr de absenteiști, cum spunea Marius, 15-20% prin însăși natura sociologică a grupului uman...

Marius Lazăr: Aceași peste tot...

Gabriel Andreescu: Ai, cum s-a mai spus, masa migratoare, ai absenteiștii, ceilalți care ar putea dintr-un motiv sau altul să ajungă la urne, ai pe cei foarte mulți care votează negativ. Deci eu văd de fapt un număr foarte mare de oameni care se pot mișca într-o parte sau alta a spectrului politic între ofertele care li se pun pe masă la un moment dat. În sensul acesta, eu cred că, într-adevăr, un astfel de electorat permite întotdeauna crearea unui partid. Deci nu aș fi de acord cu Dan Pavel, referitor la analiza lui. Dar nici măcar acesta n-ar fi punctul cel mai important.

Eu cred că atunci când te gîndești la o formațiune politică trebuie să ai o viziune funcțională. Deci problema este în ce măsură societatea are nevoie de rezolvarea, asigurarea unor funcții care pot fi rezolvate printr-un partid. Și fără îndoială că actuala clasă politică nu asigură o mulțime de funcții de care are nevoie societatea. Marius Lazăr a pus aici un accent fundamental: noi avem o mare problemă, de natură socială. Noi am tot uitat, datorită formulării termenului de „social-democrat” de către formațiuni mai mult mafioate, cu interese cu totul anti-social-democrate, am uitat de niște lucruri absolut fundamentale: care e relația cetățeanului cu ghișeu, care este relația cu directorul, care este relația cu patronul. Noi ne aflăm de fapt într-o criză socială incredibilă. Și asta se simte în nemulțumirea, frustrarea față de viața de zi cu zi a unei majorități a populației României. Ai problemele ce sînt funcționale, dar într-un sens mai subtil, al mizei pe viitor.

Omul ca ființă care își proiectează speranțele în viitor are nevoie de o situație în viitor, de o încredere în viitor, de o stimă de sine. Cu siguranță că și asta există, și e complementară instinctului suicidar, care a funcționat aproape sigur în anumite cazuri. Și așa mai departe. Deci și eu cred că e un spațiu, că e nevoie de formațiuni politice care să asigure funcțiile firești ale unui partid politic. Dar modul în care eu văd lucrul acesta este puțin diferit. Argumentele de pînă acum iau în calcul un regionalism ardelean. Eu iau în calcul un gen de funcții care trebuie acoperite și în Ardeal, și în Moldova, și în Muntenia. Mai mult decît atît. Atunci cînd cineva proiectează o astfel de acțiune, trebuie să aibă în vedere ritmurile de timp și, corespunzător, trebuie să aibă în vedere cîștigul posibil. Pentru că poți să devii un actor prezent pe piață, dar practic să nu contezi în joc. Tu poți să ai peste 5%, 6%, 7%, dar practic aceasta nu contează. Poți să ai un P.D. care nu prea contează, un P.N.L. care nu prea contează, deci ai formațiuni care în context joacă rolul lor, dar, în mod absolut, cu 7% nu se face mare lucru. U.D.M.R.-ul face cu 7% mare lucru nu pentru că are forță în Parlament, ci pentru că are o întreagă putere simbolică internă și o putere internațională de care se ține seamă. Însă chiar dacă descopăr funcționalitatea unui partid, șansa și necesitatea unui partid, ajung la a doua chestiune ce ține, cum s-a mai spus și aici, de *leadership* și de știința construcției de la bază. Deci tu ar trebui să fii capabil să construiești o entitate care să răspundă acestor așteptări, pentru că tu oferi un alt mod de a face politică, pentru că nu ești la putere, tu oferi un alt mod de a funcționa politic, de a avea o reprezentare politică.

Székely István: Înainte de alegeri, cînd P.D.S.R.-ul avea în sondaje peste 50%, Adrian Năstase a avut un interviu foarte interesant despre dorința P.D.S.R.-ului de a schimba sistemul electoral. Noi avem un sistem ultraproportional și el ar dori ca prin votul uninominal să împingă acest sistem către unul care ajută partidul care cîștigă alegerile cu 10-15%. Astfel s-ar putea impune o stabilitate a oricărui guvern. Acuma, dacă noi vorbim de regionalism, de alegeri la nivel de regiune sau chiar de un partid transetnic, ajungem la o altă logică dacă mergem pe ideea votului uninominal. În acest sistem electoral legăturile de partid sînt mult mai slabe, și normal că și U.D.M.R.-ul va trebui să adopte o altă strategie.

Molnár Gusztáv: Deci va avea nevoie de un partener.

Székely István: Bineînțeles, pentru că în cazul în care se adoptă votul uninominal, U.D.M.R., în afară de Secuime și poate de o parte din Bihor și Satu-Mare, va pierde categoric. Deci se poate crea o majoritate cu lideri locali care reprezintă în primul rînd interesele regiunii, interesele locale, care au legături foarte slabe din punct de vedere politic, „de partid”, pentru că viitorul mandat o să-l primească tot de la votanții care trăiesc acolo. Lideri locali, deci care nu depind de voința șefului de partid X sau Y. Eu nu cred că această schimbare va fi benefică pentru viața politică românească, dar aceasta este o altă problemă. Nu vreau să intru în detalii, dar dacă ne uităm la exemplul țărilor occidentale sau la situația din Ungaria, cred că nu este foarte greu să ne dăm seama de avantajele unui sistem electoral mixt, care combină votul proporțional cu cel uninominal.

Molnár Gusztáv: Nu este vorba aici doar de un interviu, ci de voința clară a unor partide importante de a schimba sistemul electoral și de a modifica Constituția. Se preconizează constituirea unei comisii parlamentare. Unii poate se gîndesc deja la

alegeri anticipate, pentru că se grăbesc prea mult să schimbe legea electorală, ca nu cumva să intre încă odată în alegeri cu actualul sistem. Această modificare poate fi fatală pentru U.D.M.R., și tocmai din această cauză eu nu cred că un partid regional ardelean ar putea reprezenta o concurență sau un pericol pentru U.D.M.R., cum spunea domnul profesor Philippi. De vreme ce acest partid va fi, dacă va fi vreodată, precum am mai spus, un partid regional românesc, dar cu deschidere către maghiari, ar putea fi un partener ideal pentru U.D.M.R., și viceversa. Deci, noi va trebui să urmărim foarte atent chestiunea modificării Constituției.

Gabriel Andreescu spune că 5-7% nu contează. Nu sînt de acord absolut deloc. Aici este vorba de niște construcții de lungă durată, și atunci chiar și un partid ce are doar 5-6% la nivel național – ceea ce înseamnă, totuși, peste 20% la nivel local, adică în Ardeal – poate juca un rol important. La urma urmei noi ne referim la aceste lucruri ca intelectuali, nu ca politicieni. Iar ca intelectuali, avem obligația morală să oferim locuitorilor acestei provincii niște alternative pe care politicienii să le instrumenteze dacă vor și dacă pot. Dacă nu vrem ca acești votanți migratori să fie folosiți pînă-n veci în scopuri nocive sau pur conjuncturale, noi trebuie să ne apucăm de o construcție culturală de lungă durată care, desigur, are sau poate avea și implicații politice. (Către G.A.): Desigur, eu te înțeleg, pentru tine problema puterii este aceea care primează, și în acest sens conceperea unui partid transetnic din Transilvania nu-ți folosește la nimic, pentru că nu reprezintă și, prin definiție, nu va putea reprezenta niciodată o alternativă la nivel național. Dar asta nu înseamnă că nu poate avea un rol în context regional.

Bakk Miklós: Eu cred că este simptomatic pentru situația noastră, a Ardealului, faptul că aceste basculări neașteptate ale voturilor la noi sînt mult mai mari decît în Vechiul Regat. Toate aceste basculări, această imprevizibilitate a situației, absenteismul mai pronunțat, pentru mine spun următorul lucru: există aici o frământare, o căutare și o frustrare față de oferta politică la nivel național. Această situație în sine arată deja suficient de convingător necesitatea creării unui partid regional. Cum să arate acest partid? Aș porni de la două constatări. În primul rînd, eu nu cred în apusul ideologiilor, este vorba mai degrabă de schimbarea lor. Cred că și problema acestui partid regional are un aspect ideologic. A doua constatare: așa cum arăta și Székely István, la ora actuală avem în România două partide bine organizate, „standardizate”: P.D.S.R.-ul și U.D.M.R.-ul. De vreme ce P.D.S.R.-ul la oră actuală are o majoritate relativă în Transilvania și dispune și de „rezerva strategică” a P.R.M.-ului, singura modalitate de a-l contracara măcar la nivel regional ar fi o colaborare strînsă între U.D.M.R. și un partid regional transetnic cu o orientare ideologică de dreapta.

Acesta este, bineînțeles, un calcul pur teoretic. Care sînt datele construcției unui partid? Cred că Marius Lazăr are dreptate, și cei care vor să se apuce de construirea unui partid transetnic, vor trebui să pornească de la situația socială existentă. Trebuie deci să începi cu niște enunțuri pragmatice și nu cu enunțarea unei ideologii. Ideologia te ajută să selectezi un set de probleme, să delimitezi niște chestiuni pe care ceilalți nu le-au sesizat. Dar nici măcar asta nu mi se pare suficient, pentru că ne confruntăm cu un fenomen de respingere a politicului ca atare. Deci conduita politică a unui asemenea partid va trebui să fie total nouă, acesta va trebui să se distanțeze clar de tot ce s-a făcut pînă acum. Aici ai nevoie de o mare inventivitate. Aș aminti doar un singur

element în acest sens, și anume că acest partid nu va trebui să-și propună ca scop imediat intrarea în Parlament, ci doar intrarea în consiliile locale și județene. Acesta ar putea fi un scop rezonabil în prima fază, și ar fi totodată și un semnal clar de respingere a elitelor de partid compromise. Dar prin asta am subliniat și greutatea construirii unui asemenea partid, pentru că de unde să scoți o nouă elită care să fie fundamental diferită față de elitele de partid actuale? Asta reprezintă greutatea fundamentală. În toate societățile din Europa de Est viața politică este un canal al mobilității sociale destul de important, care crează o competiție spre vîrf foarte acută, ceea ce este o motivare, care ar împinge toate elitele care intră în jocul politic să se comporte cum s-au comportat și ceilalți. Cum te poți sustrage din sistemul de competitivitate care domină viața politică la ora actuală?

Marius Cosmeanu: Dacă mă întrebați de rostul unui partid sau al unui proiect regional – poate al unei mișcări, poate al unei alianțe –, el există, după părerea mea. Dar și eu revin la problema liderilor, a doctrinei, a banilor. Oricum, este un proiect pe termen lung, care nu-și propune să ajungă la putere sau să cîștige alegerile. Cu toate că sînt sceptic, în sensul că în momentul de față e foarte dificil să întreprinzi așa ceva, sînt foarte curios, totuși, în legătură cu cei care l-au votat în Ardeal pe Vadim. Eu nu sînt convins că ei toți au convingeri extremiste. Cel puțin o parte din cei care l-au votat pe Vadim și cei care nu s-au dus la vot în mod conștient ar putea constitui baza electorală a unui asemenea partid.

Paul Philippi: Eu mă tem că noua conducere a țării va regresa în unele probleme ale minorităților naționale. Vorbind de minoritățile naționale, vorbesc și de întreaga Românie. Dacă aici se greșește, se greșește pentru viitorul României. Dacă se va umbla la Constituție, de exemplu, mă tem că schimbările nu vor fi în favoarea, ci în defavoarea noastră.

Marius Lazăr: Mă gîndeam la semantica termenului de regionalism, de identificare regională. Din cercetările noastre, ale sociologilor, am văzut că românii, o parte din ei, se identifică în primul rînd regional. Cam 25% din români pun pe primul loc apartenența la regiunea din care fac parte, Oltenia, Transilvania, Moldova, și așa mai departe, și în al doilea rînd se identifică național ca fiind români. Asta este un lucru interesant. E greu de prins însă semantica acestui sentiment regional. Există, sigur, o mîndrie de a fi ardelean, pe care poți să o scrii pe mașină... Nu știu pînă unde merge această mîndrie și nu știu în ce măsură ea trebuie gîndită într-o logică exclusivă în raport cu mîndria de a fi român, sau cu mîndria de a aparține la România, și așa mai departe. Nu putem evalua deocamdată acest sentiment regional, ci mai degrabă observăm o maximă ambiguitate a termenului, și asta și la români, dar și la maghiari.

În al doilea rînd, cred că unul dintre lucrurile pe care putem să le facem, și care nu ținesc foarte departe, țin de munca continuă de ameliorare a climatului transilvan. Dacă vorbim de un electorat scindat, un electorat polarizat, cred că revine elitelor din Transilvania misiunea de a reconstrui spațiul public transilvan, să reintegreze sau să pună laolaltă cioburile. Asta fără îndoială înseamnă, dacă te gîndești la o mișcare regională, modul în care — dacă Molnár Gusztai vorbește despre un partid regional românesc — un partid regional românesc integrează minoritarii maghiari. Problema rămîne aceeași ca și pînă acum, deci trebuie redefinite raporturile, trebuie redefinite

relațiile, trebuie găsite mijloacele de conciliere, sau de întărire a solidarităților, acolo unde este cazul. Această solidaritate ardeleană care începe să se întrevadă la nivelul intelectualității trebuie continuată. Și acesta cred că este un lucru mult mai fezabil în perioada care urmează.

„Să mori înecat într-o lingură de apă”

Bányai Péter: În general sînt sceptic. Dacă mă întreabă cineva dacă e nevoie de un nou partid, răspunsul meu este evident. Nu am încredere în nici unul dintre partidele actuale, și nu cred nici în renașterea P.N.L.-ului sau a P.N.Ț.-ului. De ce sînt foarte sceptic? (Către M.G.): Ai spus de mai multe ori că nu este vorba ca noi să organizăm un nou partid, și asta este bine. Dar, pe de altă parte, dacă noi nu îl facem, dacă lăsăm ca această idee să plutească așa, în aer, ne putem aștepta la surprize. Toată lumea este de acord că un partid nu poate funcționa fără lider. Pe de altă parte, eu încă n-am văzut, în special în ultimii ani, un partid – oricît de minor – în spatele căruia să nu fi fost niște grupuri de interese, banii. Acuma, în clipa în care apare un nou lider „regional” pe care nu numai că nu noi îl vom alege, dar nici măcar nu-l vom putea influența, și care va avea în spate niște grupuri de interese despre care noi nici măcar nu vom avea cunoștință, de unde putem ști că acest „lider” nu va deveni un fel de nou Sabin Gherman, sau încă și mai rău? Deci vom fi un fel de ferment, fără nici o influență reală, doar ca să apară un Sabin Gherman doi.

În ceea ce privește absenteismul, vreau să spun că acest fenomen nu este deloc surprinzător. Eu am obiceiul să compar datele referitoare la preferințele de partid cu cele care arată încrederea în acel partid. Dacă acum 3-4 ani cam 70% din cei care optau pentru partidul X, aveau încredere în acel partid, în ultima vreme cam 30% dintre simpatizanți au o încredere reală. Este deci vorba de o neîncredere profundă, așa că preferința pentru un anumit partid înseamnă, de fapt, că din 4-5 rele aleg răul cel mai mic. Neîncrederea a ajuns la un fel de disperare și iritare și cauza nu este atît sărăcia sau criza economică propriu-zisă, ci mai degrabă starea generală de anarhie și de nesiguranță la care a contribuit enorm regimul politic din ultimii patru ani. În țara asta practic nimic nu mai funcționează normal. De exemplu, lista medicamentelor compensate se schimbă din 2 în 2 săptămîni, sau vezi la televiziune că la uzina cutare, care nici măcar nu e falimentară, muncitorii nu au primit de două luni salariile, fiindcă nu știu cine, undeva, n-a semnat nu știu ce. Într-un stat care nu funcționează, nu poți avea succes cu o idee rațională. Ca să ai succes, trebuie să dispui de un lider carismatic și de cîteva sloganuri foarte concrete și din păcate și foarte populiste. Regionalismul este un lucru pozitiv și bun, înțeles de, nu știu, *n* la sută dintre intelectuali. În momentul de față, oamenii sînt interesați, la modul disperat, de un singur lucru: de siguranța zilei de mîine. Nu are nici un fel de importanță dacă un partid este de dreapta sau de stînga, numai mutra liderului contează. Dintre cei care de-a lungul anilor au votat pentru P.N.Ț., oare cîți au avut o părere sau o idee despre democrația creștină? Ei sînt anticomuniștii duri. La ei contează dacă bunicul a fost în munți, sau se crede că a fost în munți. Să zicem că și liberalii sînt tot anticomuniști, dar un pic mai legați de afaceri, sau ceva de genul ăsta. Deci, în clipa de față, ideea de regionalism, cu toate că Bucureștiul va rămîne probabil – nu probabil, sigur – pe poziții centraliste, este un mesaj *soft* pentru

un om disperat care are senzația că se sufocă. Dintre oamenii cu care discut, o parte vor să emigreze, o parte se întreabă de ce sînt ei așa de bătrîni, că nu mai sînt primiți nicăieri. Psihoza aceasta a emigrării n-a fost niciodată, nici pe vremea lui Ceaușescu, așa de generalizată. Așa se explică de ce au votat atît de mulți cu Vadim. Era ultima lor speranță de a primi azil politic. Disperarea este cauza majoră a creșterii popularității lui Vadim. Este evident că șovinismul sau, mă rog, naționalismul, nu a crescut, nu s-a triplat în trei săptămîni.

Nu cred nici că U.D.M.R.-ul ar privi cu simpatie sau măcar cu neutralitate apariția unui partid regional în Ardeal. (Către M.G.) Tu vorbești despre un U.D.M.R. ideal, un U.D.M.R. abstract. Nu vreau să spun nume, dar îi cunosc pe cei care vor decide. Să nu uităm că ajunge să furi 10% din electoratul său, ca U.D.M.R.-ul să nu mai intre în Parlament. Oricum, l-ar percepe ca pe o concurență. (Către M.G.) Te-ar îneca într-o lingură de apă.

Gabriel Andreescu: Eu dau foarte mult pe observațiile lui Péter. Mie mesajul regional mi se pare prea abstract, din punctul meu de vedere este chiar mai abstract decît cel european. Cel puțin tichia de european mai are o legătură cu viitorul, cu existența, cu vizele. Mi s-a părut întotdeauna ciudat de ce mesajul național, care este totuși foarte desprins de hrana și de căldura de care ai nevoie, are atîta putere. Dar poate într-o zi o să aflu și asta. (Către M.G.) Tu ai spus, atenție, nu este vorba doar de o construcție de putere, ci și de una culturală. Da, dar această construcție culturală pe care *Provincia* o face în felul ei, sub formă de partid, intră în competiție cu alte constructe culturale. Din punctul acesta de vedere, am impresia că ceea ce produce un partid regional în actuala realitate politică este de fapt o susținere a tentațiilor conservatoare și o dirijare a intereselor în alte direcții decît cele normale care sînt legate de prestația socială. Cred că atunci cînd vorbim despre un partid, e bine să ne gîndim la toate consecințele.

Székely István: Din punctul de vedere al construirii unui partid nou, sînt și eu de părere că reprezentarea intereselor locale, participarea la alegerile locale ar putea asigura succesul. Și nu numai în Ardeal, dar și în Moldova, în Dobrogea și în alte părți. Atunci, din fuziunea sau coaliția unor partide regionale, s-ar putea organiza un partid „federal”, în care partidul ardelean ar fi doar o componentă.

Szokoly Elek: În legătură cu perspectivele modificării sistemului electoral, dacă va fi introdus votul uninominal, perspectiva colaborării între U.D.M.R. și un partid regional transetnic din Ardeal, ridicată de Molnár Gusztî, nu mi se pare fiabilă. De ce? Nu cred că U.D.M.R., sau orice alt partid, de altfel, ar putea să conștientizeze perspectivele sale electorale înainte de a da cu capul de perete. Mai întîi trebuie să treacă printr-o serie de eșecuri, ca să conștientizeze că, de fapt, în condițiile votului uninominal, parteneriatul cu un partid regional românesc ar putea să fie în favoarea sa.

Pe de altă parte, consider și eu că un anumit spațiu al paletei politice a rămas liber. Nu este vorba numai de creștin-democrați și în alte zone există, cred, o nevoie vitală pentru un partid credibil. După toate deziluziile din anii trecuți, nici un partid nu mai are credibilitate, și în acest sens este justificat să ne gîndim, noi sau oricine altcineva, la crearea unui partid care să arate altfel decît toate celelalte. Cred, de asemenea, că un astfel de partid trebuie să aibă în mod obligatoriu un program radical, un radicalism moral, caracteristic atît Verzilor cît și Radicalilor italieni, de exemplu, ambele activînd într-o zonă non-ideologică.

Cred și eu că, în societățile aflate în criză, partidele tradiționale pe baze ideologice nu pot face față, și devine necesară crearea unor partide noi, bazate pe principii noi. Societatea noastră este indiscutabil într-o criză, în care nu poate avea succes decât un discurs radical, și din acest radicalism eu nu văd de ce ar trebui să lipsească elementul regional. Nu văd, de altfel, de ce acest element regional – nu neapărat ardelean –, bazat atît pe elemente culturale, cît mai ales economice, ar fi atît de *soft*, pentru că, în momentul în care susții acest element regional cu argumente economice, el devine *hard*.

Dacă apare oricine, inclusiv Sabin Gherman, la televiziune, și înșiră acolo o serie de date privitoare la discrepanțele economice, atunci imediat se schimbă percepția. Din păcate, aceste date lipsesc din analizele noastre. Nu avem încă o imagine clară a handicapurilor economice ale acelei Transilvanii care este imaginată ca locomotivă a României. În același timp, mărturisesc că văd aici o contradicție fundamentală, și anume că o regiune mai înapoiată, mai defavorizată, nu va avea niciodată un discurs regional, ci unul centralist. Această contradicție taie oarecum speranțele noastre regionaliste. Dar mergînd mai departe, cred că este important să stabilim exact ce înțelegem prin regionalism, de ce considerăm că Transilvania *trebuie* să fie altceva, sau să-și cîștige o oarecare autonomie? Pentru că numai după stabilirea concretă a acestor obiective are rost să discutăm mai departe. Nu doar de dragul ideii.

Marius Cosmeanu: Apropos de aceste diferențe regionale, ele se resimt și în discuția noastră. Într-un fel vorbesc cei din București sau cei care s-au format, s-au socializat acolo și au un alt bagaj de informații, și iarăși altfel cei din „provincie”. În partea finală a discuției noastre, se resimte din plin această diferență de discurs.

Ádám Gábor: Cred că apariția unui partid transetnic ar presupune și un *leadership* transetnic, deci bi- sau tricefal. Așa ceva ar putea fi primit cu simpatie de opinia publică din cauza șocului pe care l-ar provoca. Desigur, modelul de pîna acum era unul de competiție, de luptă chiar – să ne gîndim la Tîrgu-Mureș –, și tocmai acest model transetnic de organizare a unui partid politic ar putea avea priză, ar putea atrage, canaliza simpatii. Însă dacă o asemenea construcție n-ar fi în stare să crească, să se consolideze ca o instituție, atunci ar muri într-un an, un an jumate. Și ideea în sine ar fi compromisă. Dar fără îndoială există un capital politic în această idee.

ÁGOSTON Hugó (n. 1944) publicist. Absolvent al Facultății de Fizică a Universității Babeș-Bolyai în 1967. În perioada 1970-1989 este redactor la săptămînalul *A Hét*, din 1990 este redactor-șef adjunct. În perioada 1977-1989 este redactorul publicației de popularizarea științei *TETT*. Între 1975-1987 este coordonatorul seriei *Korunk Könyvek* al editurii *Kriterion*. Membru fondator al Asociației Ziariștilor Maghiari din România (1990), între 1975-1987 membru în consiliul de coordonare, iar în perioada 1997-1999 președintele acesteia. Este membru fondator și redactor coordonator al cotidianului *Krónika*. Volumul *Bukaresti Élet, képek* a apărut în 2000. A fost distins cu premiile MÚOSZ (Uniunea Ziariștilor din Ungaria) și EMKE (Asociația Culturală a Maghiarilor din Transilvania).

ÁGOSTON Vilmos (n. 1947) scriitor, istoric și critic literar. Absolvent al Facultății de Filologie, secția engleză-maghiară a Universității Babeș-Bolyai în 1972. În 1998 devine doctor în litere la Facultatea de Filologie al Universității József Attila din Seghedin. În perioada 1989-1992 este membru în colegiul de redacție al *Párizsi Magyar Műhely*. Între 1992-1994 este redactorul rubricii pentru minorități al săptămînalului *Köztársaság*, mai târziu *Respublika*. În perioada mai-octombrie 1997 este profesor invitat al Universității Hokkaido. Din 1998 este colaborator al Biroului European de Programe de Cercetare Comparativă a Minorităților. Cărți publicate: *Humanizmus ettől -- eddig?* (1977), *Lassú Virus* (1981), *Húzd a Himnusz, ne káromkodj!* (1989), *Visszavont remény* (1990), *Godír és Galanter* (1998), *Az érvelés ideje* (2000).

Gabriel ANDREESCU (n. 1952) politolog. Absolvent al Facultății de Fizică din București în 1976. Este membru al Comitetului Helsinki Român, membru fondator al Grupului pentru Dialog Social și Alianța Civică, director executiv al *Revistei Române de Drepturile Omului*. A publicat numeroase articole și studii, este autorul volumelor: *Sisteme axiomatice ale logicii limbajului natural. Funcții și operaționalizare* (1992), *Cel mai iubit dintre ambasadori* (1993), *Despre filosofia disidenței*, *Patru ani de revoluție* (1993), *România versus România, Naționaliști, antinaționaliști... o polemică în publicistica românească* (1996), *Problema transilvană* (coordonator, 1999); *Ruleta. România și maghiari. 1990-2000* (2001). A fost distins cu premiile *Pro Amicitia*, acordat de Asociația Ziariștilor Maghiari din România și *Pro Minoritate*, acordat de Guvernul Ungariei.

BAKK Miklós (n. 1952) politolog. Absolvent al Universității Tehnice din Timișoara în 1976. În perioada 1991-1999 este redactorul săptămînalului *A Hét*. Din 1996 este membru în colegiul redacțional al revistei *Magyar Kisebbség*. Din 1999 este colaborator principal al cotidianului *Krónika*, în momentul de față fiind secretar de redacție. Studii: *Despre concepția APADOR privind drepturile minorităților naționale* (1994), *A németországi szorb népcsoport jogai* (1996), *Bibó, avagy a válság önismerete. Utószó.* (1997), *Factors and Mechanisms of the Regionalization in Central Eastern Europe* (1998), *Az RMDSZ mint a romániai magyarság önmeghatározási kísérlete 1989 után* (1999), *România și Europa Centrală – două compromisuri* (2000).

BALÁZS Imre-József (n. 1976). Absolvent al Facultății de Litere a Universității Babeș-Bolyai, secția maghiară-engleză. Din anul 1996 publică versuri, critică literară și studii în diverse reviste din România și Ungaria. În perioada 1996-1997 în calitate de membru al *Colegiului Invizibil* participă la proiectul *Canoanele literare între 1957-2000*. Din 1998 este profesor colaborator la Catedra de Literatură Maghiară a Universității Babeș-Bolyai; redactor al revistei *Korunk*, începînd cu februarie 1999. Volume publicate: *Ismét másnap* (versuri, 1998), *A nonsalansz esélye* (studii, 2001), *A Dél-Párizs nyárikert* (2001). Distins cu premiile de debut al Uniunii Scriitorilor, premiul de excelență al revistei *Látó* (1998) și premiul I. pentru eseuri al Fundației *Erdély Magyar Irodalmáért*.

Daniel BARBU (n. 1957), doctor în istorie, profesor de științe politice, șef al catedrei de știință politică și director al Institutului de Cercetări Politice al Universității București. Profesor invitat la École des Hautes Études en Sciences Sociales (Paris), Universitatea La Sapienza di Roma, Universitatea Națională din Athena și la University of Pittsburg. Director al revistei *Studia Politica. Romanian Political Science Review*. Cărți publicate: *Manuscrise bizantine în colecții din România* (1984), *Pictura murală din Țara Românească în secolul al XIV-lea* (1986), *Scrisoare pe nisip. Timpul și privirea în civilizația românească a secolului al XVIII-lea* (1996), *Șapte teme de politică românească* (1997), *Byzance, Rome et les Roumains. Essais sur la production politique de la foi au Moyen Âge* (1998), *Republica absentă. Politică și societate în România postcomunistă* (1999), *Bizanț contra Bizanț. Explorări în cultura politică românească* (2001).

Mircea BOARI (n. 1963) politolog. Absolvent al Universității de Medicină Timișoara, master în filozofie al Universității București, master în Studii guvernamentale al Universității Manchester, doctor în științe politice al University of Hawaii. Din 1999 este profesor titular la Universitatea din București, Facultatea de Științe Politice, profesor invitat la École Supérieure des Études Économiques et Commerciales Paris. Autor al mai multor studii, dintre care: *Structural Limits of Political Socialization in Romania: A Case Study on Political Dis-*

course (1994), *Intelectuali și tehnocrați în perioada tranziției* (1994), *Triunghiul vicios: autonomia discursului, stagnare intelectuală, involuție culturală* (1998), *Ethnic Power* (2000). Este membru fondator al Societății Române de Științe Politice.

Romul BOILĂ (1872-1946) jurist, om politic, membru al Partidului Național Român din Ardeal, ministrul al transportului în Consiliul Dirigent din Sibiu. Profesor de drept constituțional la Universitatea din Cluj, decan al Facultății de Drept între 1923-1924. A fost ales în Senat din comitatul Târnava Mică, și a fost vice-președintele Senatului în 1928-1929.

Ștefan BORBÉLY (n. 1953) conferențiar universitar la Facultatea de Litere din Cluj, în cadrul Colectivului de literatură comparată, și co-director al revistei *Caietele Echinox*. Coordonează seria de carte „Discobolul” de la Editura Dacia. A publicat: *Grădina magistrului Thomas* (1995), *Xenograme* (1997), *Visul lupului de stepă* (1999), *De la Herakles la Eulenspiegel. Eroicul* (2001), *Experiența externă* (coordonare de ediție, 2001), participând totodată la elaborarea mai multor volume colective, între care: *Dicționarul Scriitorilor Români* (DSR), *Dicționarul Esențial al Scriitorilor Români* (DESR), *Dicționarul Analitic al Operelor Literare Românești* (DAOLR). A tradus, împreună cu Marius Tabacu, *Idola tribus* de G.M. Tamás (2001).

BORBÉLY Zsolt Attila (n. 1968). Absolvent al Facultății de Drept și doctor în drept al Universității József Attila în 1996. Din 1995 predă la Universitatea Reformată Károli Gáspár din Budapesta. Autor al mai multor studii dintre care: *Az érdekelvű pártpolitizálás erdélyi térhódításai* (1998), *Nyelvpolitika az erdélyi magyar közéletben* (1998), *Az erdélyi magyarság és az anyaországi sajtó* (2000), *Ansamblul maghiarimii și transilvanitatea* (2000), *A státustörvény mint magyar (re)integráció eszköze* (2001), *Trianon meghaladásának síkjai* (2001), *A magyar politika törésvonalai és a státustörvény* (2001).

BORCSA János (n. 1953) profesor, redactor, critic literar. Absolvent al Facultății de filologie, secția rusă-maghiară a Universității Babeș-Bolyai în 1976. Din 1992 este profesor la Cătlina. Cărți publicate: *Megtartó formák* (1984), *Szövegközelben – létközelben* (1994), *Szövegszigettenger* (1996); antologii: *Ötödik évszak* (1980), *Utunk évkönyv* (1989-1990), *Érték és értékrend az egyetemes magyar irodalomban* (1994), *Feltáratlan értékek a magyar irodalomban* (1994), *Másfél évtized magyar költészete* (1995). A publicat numeroase articole în revistele *A Hét*, *Látó*, *Helikon* și *Kortárs*. A fost distins cu premiul de debut al Uniunii Scriitorilor Români și premiul de excelență al săptămânalului *A Hét*.

Ioan BUDUCA (n. 1952). Absolvent al Facultății de Filologie al Universității Babeș-Bolyai în 1975. Cărți publicate: *După Socrate* (1987); *Apocalipsa pentru*

copii (1994); *Doamne, Dumnezeu!* (1997); *Și-a fost seară, și-a fost dimineață* (1997); *Noua Atlantidă* (2002).

Antonela CAPELLE-POGĂCEAN (n. 1968). Absolventă a Facultății de Filologie a Universității Babeș-Bolyai. Doctor în științe politice al Institutului de Științe Politice din Paris cu teza: *Représentations de la nation chez les intellectuels hongrois, hongrois de Roumanie et roumains a l'entre-deux-guerres*. Este autoare a numeroase studii și articole referitoare la relațiile româno-maghiare: *Quelques aspects hungaro-roumains et la question des minorités magyares* (1995), *Hongrie/Roumanie: rivalités et synergies dans la marche vers l'Europe* (1997), *Chestiunea transilvană: dimensiune teritorială și dimensiune etnică* (1998), *A romániai magyar kisebbség új identitás-meghatározásai 1989 után* (2000), „Hongrie” et „Roumanie” (2000).

AI. CISTELECAN (n. 1951) critic literar, redactor, publicist. Absolvent al Facultății de Filologie al Universității Babeș-Bolyai, Cluj. Doctor în litere, cu teza: *Celălalt Pillat*. Redactor-șef adjunct la revista de cultură *Vatra*, respectiv conferențiar universitar dr. al Universității Petru Maior din Tîrgu-Mureș. Bogată activitate publicistică, studii, eseuri, critică literară, analize politice etc., în aproape toate publicațiile periodice din țară. Redactor coordonator pentru varianta română a revistei *Provincia*. A publicat volumele: *Poezie și livresc* (1986), *Celălalt Pillat* (2000), precum și *Top ten* (2000). Premiul de critică literară „George Călinescu” pentru volumul *Poezie și livresc*, premiul Uniunii Scriitorilor pentru eseu pe anul 2001, pentru volumul *Celălalt Pillat*.

Marius COSMEANU (n. 1967) sociolog. Absolvent al Facultății de Sociologie și Psihologie al Universității de Vest Timișoara în 1996. A urmat cursurile de masterat al Facultății Ethnic and Minorities Studies din cadrul Universității ELTE-UNESCO din Budapesta. Este coordonatorul regional al Agenției de Monitorizare a Presei și colaborator extern al Fundației King Baudouin. Este președintele grupului de Monitorizare și Analiză. Autor a numeroase articole, analize, recenzii și studii publicate în România și străinătate, dintre care: *Alter/Ego târgumureșean*, *Alter și Ego în minoritate* (co-autor, 1995), *Identity Politics vs. Political Identities: Two Months with the Romanian Media* (2000), *Anti-nostalgia. Maghiarii și spațiul public în România* (2001).

DEMÉNY Péter (n. 1972) Absolvent al Facultății de Filologie, secția maghiară-română al Universității Babeș-Bolyai în 1975. În perioada 1995-1999 este redactor la Editura *Kriterion*. Din decembrie 1999 este colaborator principal al cotidianului *Krónika*. Începînd cu anul 2000 este profesor la Facultatea de Litere a Universității Babeș-Bolyai A fost distins cu premiile de debut al revistei literare *Látó* (1994) și al Uniunii Scriitorilor Români (1995).

Caius DOBRESU (n. 1966) lector de literatură comparată la Universitatea „Transilvania” Brașov. Bursier „Herder” la Universitatea din Viena (1990-1991) și bursier al New Europe College (1995-1996) și Budapest Collegium (1996-1997). Consilier al Ministrului Afacerilor Externe (1998-1999). Este redactor-șef adjunct al publicației de analiză culturală *Interval*. Actualmente bursier Fulbright la Committee on Social Thought – University of Chicago. Cărți publicate: *Efebia*, *Spălîndu-mi ciorapii*, *Deadevăr* (poezie); *Balamuc sau Pionierii spațiului* (roman); *Modernitatea ultimă*, *Semizei și rentieri* (teorie culturală), *Inamicul impersonal* (eseuri).

Sabina FATI (n. 1965) ziaristă. Specializată în științe politice, jurnalistă – din 1995 – și corespondentă a secției române a postului de radio Europa Liberă; de asemenea, colaboratoare constantă la *Curentul*, *Sfera Politicii* și *Politica Externă*. Co-președintă a grupului interdisciplinar TACTIC, axat pe probleme de securitate și naționalism. A publicat studiile *Secretul informațiilor este secretul puterii* (1997), *Regionalism prin descentralizare sau criză prin fragmentare?* (1999), *A nemzeti eszme és a föderalizmus Erdélyben a XX. század elején* (2001).

Joschka FISCHER (n. 1948). În perioada 1968-1975 urmează cursurile lui Adorno și Habermas la Frankfurt. În 1977, după asasinarea președintelui patronatului Hanz Martin Schleier, părăsește radicalismul politic. În 1982 se înscrie în Partidul Verzilor. În perioada 1983-1985 este deputat în Bundestag și președintele fracțiunii Partidului Verzilor. În 1991 este vice-prim ministru și ministru al mediului și energiei al landului Hessen. Începînd cu octombrie 1998 este vicecancelar și ministru de externe al Germaniei. În 1999 este inițiatorul Agendei 2000. A publicat: *Der Umbau der Industriegesellschaft* (studiu, 1989), *Die Linke nach dem Sozialismus* (1992), *Für einen neuen Gesellschaftsvertrag. Eine politische Antwort auf die globale Revolution* (studiu, 1998).

Mihai FUSU (n. 1960) regizor. Absolvent al Facultății de actorie de teatru și film al Școlii Superioare de Teatru Șciukin din Republica Moldova. Din 1985 este membru, apoi regizor al Teatrului Luceafărul. A regizat mai multe piese de teatru laureate la festivalurile din Estonia și Egipt, respectiv Brașov.

HADHÁZY Zsuzsa (n. 1952) publicistă. Absolventă a Facultății de Istorie-Filozofie a Universității Babeș-Bolyai în 1976. În perioada 1981-1990 este ziaristă, redactoare a săptămînalului *Iffjűmunkás*. În perioada 1997-1999 este corespondentă de Cluj pentru Radio București, emisiunea în limba maghiară. Între 1999-2000 este redactoare la cotidianul *Krónika* din Cluj.

HAJDÚ Farkas-Zoltán (n. 1959) eseist, etnolog. Cărți publicate: *A csíki kaláka: intézmény és jelkép* (1986), *Csíki kaláka* (1993), *Telepes népség. Erdélyi száz olvasókönyv* (1994); *Erdély a legkülönb nő volt...* (1998), *Siebenbürgen*

Magie einer Kulturlandschaft (redactor, 1999), *ALkaios lakomája* (2001), *Székelyek és szászok* (2001); în curs de apariție *Az idegenség dicsérete — értelmiségi modellek emigrációban* (2002).

Dejan JANČA (n. 1928) jurist. A fost profesor de drept public internațional pînă în momentul pensionării la Universitatea Novi Sad. Este membru al Alianței Civice la începutul anilor '90. Este coordonator al Fundației pentru Drepturilor Omului din Belgrad. În calitate de colaborator al Centrului Regional din Novi Sad s-a ocupat de probleme de drept constituțional al regionalizării Serbiei. Momentan este ambasadorul Iugoslaviei la Budapesta.

KÁNTOR Zoltán (n. 1968). Este sociolog, politolog, colaborator al Institutului Teleki László din Budapesta și profesor invitat la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj și Universitatea din Timișoara. Absolvent al Facultății de Sociologie din cadrul Universității de Vest Timișoara. În 1996 a obținut masteratul la Facultatea de Științe Politice al Central European University cu lucrarea: *National Minorities, Consociationalism and Democracy: the case of Hungarians in Romania*. A publicat lucrările: *Kisebbségi nemzetépítés; A romániai magyarság mint nemzetépítő kisebbség* (2000); *Az RMDSZ a romániai kormányban 1996-2000* împreună cu Bárdi Nándor (2000), *Az RMDSZ és a kormánykoalíció (1996-2000)*, coordonator, 2001; *A magyar nemzetpolitika és a státustörvény* (2001), *Nationalizing Minorities and Homeland Politics* (2001).

KOLUMBÁN Gábor (n. 1959). Absolvent al Facultății de Fizică Aplicată al Universității București în 1984. În 1990 urmat cursurile seminarului de sociologie și teoria sistemelor la Central European University. În perioada 1994-1995 participă la programul postgradual de management al Centrului Internațional de Management. Este doctorand la Universitatea Janus Pannonius din Pécs, facultatea de politică regională și economie. În perioada 1997-2000 este membru al Congresului Puterilor Locale și Regionale al Consiliului European, președintele Comisiei de Cultură și Educație. În perioada 2000-2001 este lector la Facultatea de Administrație Publică al Universității Babeș-Bolyai, între 2001-2002 este șef de catedră și profesor la Facultatea de Management al Universității Maghiare Transilvane *Sapientia*. A publicat numeroase studii: *European Charter of Regional and Minority Languages in East European perspectives* (1998), *Regionalism și Regionalizare* (1998), *Transnational Ethnic Identity* (1999).

LÁNG Zsolt (n. 1958) scriitor, redactor. Absolvent al Facultății Tehnice din Cluj în 1982. Începînd cu 1990 este redactorul revistei literare *Látó*. Redactor-fondator al publicației *Éneklő Borz*. Volume publicate: *Fuccsregény* (1989), *Csendes napok* (1991), *Perényi szabadulása* (1993), *Hányan mentek Piripócsra* (1995), *Bestiárum Transylvanie. Az ég madarai* (1996), *A pálcikaember élete* (1999).

Marius LAZĂR (n. 1959) sociolog. Absolvent al Universității Babeș-Bolyai, specializarea filozofie, doctor în sociologie cu lucrarea *Etnocentrism și integrare europeană în conștiința culturală românească*. Lector al Facultății de Sociologie și Asistență Socială al Universității Babeș-Bolyai și director al Centrului de Cercetare al Relațiilor Interetnice. A publicat numeroase studii, dintre care: *Structuri sociale și modernizare în societatea românească, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea* (1998); *Structuri politice și cultură: Cîmpul cultural de la 'destalinizare' la 'mitul salvării prin cultură'* (1999); „Akademisches” und „nicht-akademisches” Denken. Die Philosophie in Rumänien zwischen den beiden Weltkriegen (2001). Este membru al Societății Române de Antropologie Culturală.

Vintilă MIHĂILESCU (n. 1951). Absolvent al Facultății de Psihologie al Universității București în 1974. În perioada 1991-1995 este lector la Facultatea de Sociologie, Psihologie și Pedagogie a Universității București. În anul 1993 obține titlul de doctor în psihologie. Din 1995 este conferențiar la Facultatea de Sociologie, Psihologie și Pedagogie a aceleiași universități. Este redactor-șef al *Yearbook of the Romanian Society of Cultural Anthropology* în 1998 și lector al Centre for Advanced Studies din Sofia în anul 2000. Începînd cu 2001 este șef de catedră la Facultatea de Științe Politice a Școlii Naționale de Științe Politice și Administrative. Publicații: *Nationalité et nationalism en Roumanie* (1991), *An empiricist theory of tradition* (1998), *Fascinația diferenței* (1999), *Socio-hai-hui. O altă sociologie a tranziției* (2000), *Peasants' strategies and rural development* (2000), *Sondaje de opinie – Mod de întrebuintare. Alegerile 2000 – Prezentare și analiză* (redactor, 2001).

Ioan MOLDOVAN (n. 1952) Licențiat al Facultății de Filologie, secția română-latină în 1976. În perioada studenției, a fost redactor și apoi secretar general de redacție al revistei studențești de cultură *Echinocox*. După o perioadă de profesorat în Maramureș, în 1989 vine la Oradea ca redactor al revistei de cultură *Familia*, iar din 1990 este redactorul șef al aceleiași reviste. A publicat mai multe volume de versuri: *Viața fără nume* (1980), *Exerciții de transparență* (1983), *Insomniile lîngă munți* (1989), *Arta răbdării* (1993), *Avantajele insomniei* (1997), *Tratat de oboseală* (1999), *O uitare de texte* (2000). Este membru al Uniunii Scriitorilor, al ASPRO și al PEN-Clubului român.

MOLNÁR Gusztáv (n.1948) filozof, politolog. Absolvent al Facultății de Istorie-Filozofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj. Colaborator științific al Institutului Teleki din Budapesta, profesor invitat la Universitatea Creștină Partium din Oradea. În 1995 obține titlul de doctor în științe politice la Universitatea din Budapesta cu lucrarea *Az autonom társadalom eszméje az angol polgári forradalom idején* (Ideea societății autonome în timpul revoluției burgheze din Anglia). Pînă în 1987 redactor al publicațiilor de științe sociale al editurii *Kriterion*. În 1985 fondează cercul *Limes* al intelectualilor maghiari din

Ardeal. Din 1988 trăiește în Ungaria. În anul universitar 1988-89 a predat cursul *Ideologia națională la români, de la Eminescu la Noica*, la Universitatea de Științe Economice din Budapesta. În 1989-90 este redactor la săptămînalul cultural *Magyar Napló*, iar din 1991 este colaborator al Institutului Teleki. Cărți și studii mai importante: *Az elmélet küszöbén* (1976); *Ó Anglia, Anglia... Esszé az angol forradalomról* (1984); *Bretter György öröksége. Bretter Gy: A kortudat kritikája*, (1984). Postfață: *Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*. Antologie, împreună cu Cseke Péter – și Postfață (1989); *Önrendelkezési törekvések az „Észak-Erdélyi Köztársaság” idején*, in *Autonómia és integráció* (1993); *Problema transilvană*. Coordonare, împreună cu Gabriel Andreescu (1999); *The Vanishing of In-Between Europe*, in *Regio* (2000).

Cornel MORARU (n.1943). Absolvent al Facultății de Filologie (1996) și al Facultății de Filozofie (1974) al Universității București. Redactor șef al revistei *Vatra*, conferențiar universitar dr. la Universitatea „Petru Maior” din Tîrgu-Mureș. Teza de doctorat: *Convergențe metafizice în opera lui Lucian Blaga* a fost apreciată cu mențiunea „magna cum laude”. Este autor a mai multor studii, coautor al *Dicționarului Scriitorilor Români*, vol. I-II și al *Dicționarului Esențial al Scriitorilor Români*. Cărți publicate: *Semnele realului* (1981), *Textul și realitatea* (1984), *Obsesia credibilității* (1996), *Constantin Noica – monografie* (2000). Este membru al Uniunii Scriitorilor din România și al ASPRO.

Ioan MUȘLEA (n. 1940) A absolvit Institutul Politehnic din Cluj în 1961. În perioada 1990-1997 este ziarist la săptămînalul de cultură *Tribuna*, redactor șef al cotidianului *Tribuna Ardealului*, corespondent al săptămînalului 22 și al posturilor de radio *BBC*, *Europa Liberă* și *Deutsche Welle*. Din 1997, este director al Studioului teritorial de televiziune TVR Cluj.

PAPP Sándor Zsigmond (n. 1972). Absolvent al Colegiul de Jurnalistică Ady Endre în 1995 și al Facultății de Istorie-Filosofie al Universității Babeș-Bolyai în 2001. În perioada 1995-1996 este redactor la *Erdélyi Napló*, iar în perioada 1999-2001 este coordonatorul rubricii de cultură al cotidianului *Krónika*, din 2001 colaborator principal al acesteia. Cărți publicate: *72-es blues* (1995), *Ahonnán a város* (1998), *Orán veszteglő hajói* (2001). A fost distins cu: premiul AZMR (1995), premiul I. pentru nuvele al revistei literare *Látó* (1996), premiul de debut al filialei din Cluj a Uniunii Scriitorilor Români, (1997), premiul II. al Fundației *Erdély Magyar Irodalomáért* pentru proză scurtă (1998), premiul *Kacsó Sándor* al EMKE (2001), și premiul de excelență al revistei literare *Látó* pentru proză (2002).

Ovidiu PECICAN (n. 1959) istoric. Absolvent al Facultății de Istorie și filozofie al Universității Babeș-Bolyai în 1985. În anul 1998 obține titlul de doctor în istorie la Universitatea Babeș-Bolyai. În perioada 1991-1994 este cercetător

la Centrul de Studii Transilvane din Cluj. Începînd cu 1998 este cancelarul Facultății de Studii Europene din cadrul Universității Babeș-Bolyai. Director al Desire Press din 2001. A publicat numeroase studii, articole, cărți, dintre care: *Europa – o idee în mers* (1997); *Troia, Veneția, Roma. Studii de civilizație europeană* (1998); *Adevăratele încercări sînt de depistat la nivelul provocărilor spirituale* (1999), *România și Comunitatea Europeană* (2000). Este co-redactor la *Transition in Central and Eastern Europe*. Din 1995 este membru al European Community Studies Association. A fost distins cu premiile Uniunii Studenților Europeni din România, al Universității Babeș-Bolyai și al Editurii Nemira. Este membru al Uniunii Scriitorilor Români.

SALAT Levente (n. 1957) Este doctor în filosofie și conferențiar la Facultatea de Științe Politice a Universității Babeș-Bolyai, membru fondator și director executiv al Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală. În perioada 1990-1994 este redactor, apoi redactor-șef adjunct la revista *Korunk*. Între 1990-1999 a fost coordonatorul filialei din Cluj a Fundației Soros. Publicații mai importante: *Filippika az idő ellen* (eseuri, studii, 1996); *Etnopolitika - a konfliktustól a méltányosságig. Az autentikus kisebbségi lét normatív alapjai*, (2001); *Multiculturalismul liberal* (2001). Împreună cu Lucian Nastasă a fost redactorul antologiei *Relații interetnice în România postcomunistă* publicat în 2001 în limbile română și engleză.

Eginald SCHLATTNER (n. 1933) A urmat cursurile teologiei evanghelice, a Facultății de Matematică, iar apoi a Facultății de Hidrologie din Cluj. În 1957 a fost arestat și în 1959 a fost condamnat. După eliberare, în anul 1969, își ia licența în hidrologie. Începînd cu 1973 își continuă studiile de teologie la Sibiu. Între 1978-1979 este preot evanghelic la Roșia. Între 1989-1999 este redactorul publicației *Landeskirchliche Information*. Momentan este preot al penitenciarului din Aiud. Cărți publicate: *Die geköpfte Hahn* (1998, reeditare 2001) și *Rote Handschuhe* (2001).

SELYEM Zsuzsa (n. 1967) Absolventă a Facultății de Matematică (1989) și al Facultății de Litere (1996) ale Universității „Babeș-Bolyai” Cluj. În perioada 1995-1998 este redactor la revista *Korunk*, din 1998 predă istoria literaturii maghiare din secolul 20. și teoria literaturii la Facultatea de Litere, redactor șef al revistei de literatură și artă *Lkkt*, coordonatoarea *Colegiului Invizibil* din Cluj. A publicat eseuri, critică literară și traduceri în paginile revistelor *Korunk*, *Látó*, *Élet és irodalom*, *Pannonhalmi Szemle*, *Lkkt* și *Jelenkor*. Primul volum de eseuri, *Valami helyet*, a apărut în 2001 la Budapesta.

SZÉKELY István (n. 1962) politolog. Absolvent al Facultății de Drept din cadrul Universității din Budapesta. Din 1995 este referent principal al președinției UDMR, iar din 1997 este vicepreședinte, responsabil cu administrația locală și

organizații teritoriale. Începînd cu 1999 este coordonatorul Biroului de Dezvoltare a învățămîntului universitar pentru sprijinirea Universității Maghiare *Sapientia*. Este redactor coordonator al revistei *Magyar Kisebbség* din Cluj.

SZOKOLY Elek (n. 1939) publicist. Absolvent al Facultății de Filosofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj. Pînă la schimbările din '89, ca fost deținut politic, a fost muncitor pe șantiere de construcții, muncitor în fabrică, maestru de lumini în teatru. După 1990 este redactor și editorialist la *Gazeta de Mureș*, coeditor și redactor al revistei *Altera*, director al Centrului Intercultural al Ligii Pro Europa și al editurii cu același nume, apoi director executiv al Ligii Pro Europa. A publicat numeroase articole, eseuri și studii în limba maghiară și română, în diferite publicații din țară, precum și în volumul colectiv *Problema transilvană*. Membru fondator al Ligii Pro Europa și membru al Asociației Ziariștilor Maghiari din România, al Asociației Ziariștilor Români și al Comitetului Helsinki Român.

Traian ȘTEF (n. 1954) Licențiat al Facultății de Litere din Cluj, secția română-franceză în 1979. În perioada studenției, a fost redactor al revistei *Echinoc*, din 1990 redactor la revista *Familia*. Din anul 2000, este și membru în colegiul de redacție al revistei *Provincia*. A fost membru fondator al Alianței Civice și al Partidului Alianței Civice, iar, timp de patru ani, consilier județean. Membru al Uniunii Scriitorilor și al ASPRO. Volume publicate: *Călătoria de ucenic*, *Femeia în Roz*, *Tandreșea dintre noi* (versuri), *Despre mistificare* (eseuri politice), *Ridicolul*, *Despre calitatea umană* (eseuri de estetică literară și literatură comparată), *Leonid Dimov* (critică literară, coautor).

William TOTOK (n. 1951) Absolvent al Facultății de Filologie, secția germană-română din cadrul Universității din Timișoara. Cofondator al *Aktionsgruppe Banat* (1972-75); deținut politic (1975-76). Din 1987 trăiește ca scriitor și jurnalist la Berlin. A publicat poezii, eseuri, articole, cronici atît în România cît și în Germania, Austria, Ungaria, S.U.A., Danemarca. Este co-editor al revistei bianuale *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*. Premii: Leonce-und-Lena-Förderpreis și Premiul Fundației Henning-Kauffmann-Stiftung (împreună cu mai mulți autori germani originari din România). Cărți publicate: *Die Vergesellschaftung der Gefühle* (versuri, 1980), *Freundliche Fremdheit* (versuri, 1984), *Die Zwänge der Erinnerung. Aufzeichnungen aus Rumänien* (eseuri, 1988), *Aprecieri neretușate. Eseuri, articole și interviuri 1987-1994* (1994), *Constrîngerea memoriei. Însemnări, documente, amintiri* (eseuri și publicistică, 2001).

VÉGEL László (n. 1941) eseist, dramaturg și romancier. În perioada 1971-1980 a fost redactorul suplimentului cultural *Kilátó* al publicației *Magyar Szó* din Novi Sad. Între 1980-1992 este dramaturg la televiziunea din Novi Sad, din 1993

este coordonatorul Fundației pentru o Societate Deschisă din aceeași localitate. A publicat: *Egy makró emlékiratai* (1969), *A szenvedélyek tanfolyama* (roman, 1969), *Szitkozódunk, de szemünkből könnyek hullanak* (nuvele, 1969), *A vers kihívása* (eseuri, 1975), *Áttünetések* (roman, 1984), *Ábrahám kése* (eseuri de teatru, 1988), *Judit* (drame, 1989), *Lemondás és megmaradás* (1992), *Újvidéki trilógia* (roman, 1993), *Wittgenstein szövőszéke* (jurnal-eseu, 1995), *A nagy Közép-kelet-európai Lakoma bevonul a Pikareszk regénybe* (1998), *Peremvidéki élet* (eseuri, 2000), *Exterritórium* (roman-eseu, 2000).

Daniel VIGHI (n. 1956) scriitor, jurnalist. A absolvit Facultatea de Filologie din Universitatea Timișoara în 1980. Din 1990 este redactor al revistei *Orizont*, conferențiar universitar la Facultatea de Litere din Universitatea de Vest din Timișoara. În 1997 a obținut titlul de doctor în literatura interbelică românească. Este membru fondator al Societății Timișoara, coautor al Proclamației de la Timișoara, membru fondator al Alianței Civice și al Partidului Alianței Civice. Redactor și colaborator al revistelor: *Orizont*, *Studii de literatură română și comparată*, *Ariergarda*, *Dilema*, *Cuvîntul*, *Vatra*. Autor a mai multor volume de proză și studii: *Rusalii '51. Fragmente din deportarea în Bărăgan* (1994), *Istorie și masonerie* (1995), *Valahia de mucava* (1996), *Deportarea în Bărăgan. Destine – documente – reportaje* (1996), *Decembrie, ora 10* (1997), *Între hanger și sofa. Literatura în epoca veche românească* (1998), *Insula de vară* (1999), *Sorin Titel. Monografie critică* (2000). Este deținător a mai multor premii, ca: premiul de debut al Uniunii Scriitorilor Români și a Asociației Scriitorilor, premiul ASPRO și premiul revistei *Familia*.

Renate WEBER (n. 1955). Absolventă a Facultății de Drept din cadrul Universității București în 1979. Este avocată și profesoară la Școala Națională pentru Studii Politice și Administrative din București, directoare a Fundației pentru o Societate Deschisă România, membră în comitetul consultativ al International Service for Human Rights, și International Council for Human Rights Policy din Geneva. A publicat numeroase studii, dintre care: *Două proiecte de lege privind protecția minorităților naționale* (1994), *Concepția UDMR cu privire la drepturile minorităților naționale* (coautor, 1994), *The Welfare State in Post-Communist Countries: The Romanian Case* (1996), *România și dreptul internațional al drepturilor omului* (1996), *Self-determination* (1996), *The Protection of National Minorities in Romania: a Matter of Political Will and Wisdom* (1997), *The Romanian-Hungarian Relations within the Legal Frame of the Schengen Agreements* (1999), *Transilvania: evoluție prin devoluție?* (1999), *The Impact of the European Convention of Human Rights upon the Rule of Law in Romania* (2001), *Police Organization and Accountability: A Comparative Study* (2001), *Constitutionalism as a Vehicle for Democratic Consolidation in Romania* (2001).

Joachim WITTSTOCK (n. 1939). A absolvit Facultatea de Filologie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” în 1961. În perioada 1971-1999 a fost cercetător în domeniul istoriei literare la Centrul de Științe Sociale. A elaborat diferite lucrări, legate tematic mai ales de literatura germană din Transilvania, Banat și Bucovina. A publicat mai multe volume de versuri apărute la editurile Dacia și Kriterion. Volumele sale de proză scurtă au fost publicate la Frankfurt am Main (1991) și Innsbruck (1997). Este membru al Uniunii Scriitorilor din România din 1979, al Societății Germane „Schiller” din Marbach/Neckar și al Breslei Artiștilor din Esslingen, Germania.

Ce vrem și ce nu vrem	5
-----------------------------	---

Nr. 1. aprilie 2000

<i>Molnár Gusztáv</i> : Provincia „premodernă”	7
<i>Caius Dobrescu</i> : Berea dezalcoolizată – o soluție politică?	12
<i>Bakk Miklós</i> : Logica deconstrucției	15
<i>Hadházy Zsuzsa</i> : Regiuni – pentru uz casnic	17
<i>Traian Ștef</i> : Provincia noastră	19
<i>Molnár Gusztáv</i> : Geografie electorală	20
<i>Marius Cosmeanu</i> : Identitatea noastră cea de toate zilele	24
<i>Sabina Fati</i> : De la diferențiere la conștiința diferențierii	26
<i>Marius Lazăr</i> : „Subiectivisme” transilvane în trecerea de la utopie la știință	28
<i>Szokoly Elek</i> : Tîrgu-Mureș, martie '90 — conflict interetnic?	32
<i>Ágoston Vilmos</i> : Dubla conștiință transilvăneană	36
<i>Ágoston Hugó</i> : Bucureștiul, precum o provincie	45

Nr. 2. mai 2000

<i>Daniel Barbu</i> : Cetățenia și statul-națiune	48
<i>Al. Cistelean</i> : România — județul Vaslui al Europei	54
<i>Bakk Miklós</i> : Dezbateri (de modele) amînate	55
<i>Ioan Buduca</i> : Federalizare sau reorganizare teritorială?	59
<i>Gabriel Andreescu</i> : Naționalismul civic: între ciocan și nicovală	62
<i>Caius Dobrescu</i> : O căutare comună	65
<i>Dr. Romul Boilă</i> : Studiu asupra reorganizării Statului român întregit	69
<i>Mihai Fusu</i> : Opțiunea Basarabiei este federalismul	71
<i>Joschka Fischer</i> : Federația europeană	74
<i>Kolumbán Gábor</i> : Autonomiile locale și Europa regiunilor	78
<i>Végel László</i> : Voivodina retro	83

<i>Dr. Dejan Janča: Regionalism, statul regional și problemele structurării regionale ale Serbiei</i>	87
<i>Daniel Vighi: Lincolnul lui Iorga sau cine e domn în casă</i>	93

Nr. 3. iunie 2000

<i>Al. Cistelean: Discursuri pentru Transilvania</i>	96
<i>Mircea Boari: Reforma statului sau restrângerea statului?</i>	98
<i>Renate Weber: Naționalism, centralism și atitudini civice</i>	103
<i>Molnár Gusztáv: Regionalism civic</i>	107
<i>Daniel Vighi: Când alteritatea devine monadă</i>	112
<i>Antonela Capelle-Pogăcean: Minoritatea maghiară din România: redefiniri identitare după 1989</i>	113
<i>Kántor Zoltán: Cîteva probleme teoretice ale autodefinirii și autoorganizării</i>	125
<i>Demény Péter: Mici și meci</i>	129
<i>Ágoston Hugó: Bucureștiul, precum o provincie</i>	130

Nr. 4. august 2000

<i>Al. Cistelean: Literatura și literaturile Transilvaniei</i>	133
<i>Demény Péter: Rîzi cu mine!</i>	135
<i>Ioan Mușlea: Spirit și literatură</i>	136
<i>Eginald Schlattner: Străinul apropiat</i>	141
<i>Joachim Wittstock: Unde își au originea enigmele simbolurilor</i>	144
<i>Láng Zsolt: Sînt? Sînt? Este?</i>	145
<i>Selyem Zsuzsa: Există în lume un loc: Ardeal</i>	147
<i>Balázs Imre József: Ce număr poartă la pantofi literatura maghiară din Transilvania?</i>	148
<i>Cornel Moraru: Vorbim deocamdată de „literaturile” din Ardeal</i>	150
<i>Traian Ștef: Literatura ardelenilor</i>	151
<i>William Totok: O formă fără fond?</i>	153
<i>Ovidiu Pecican: Aerul dimprejur</i>	154

Nr. 5. septembrie 2000

<i>Gabriel Andreescu: La rînd, naționalismul ortodox</i>	156
<i>Daniel Barbu: Subsidiaritate, democrație creștină și ortodoxie</i>	158
<i>Molnár Gusztáv: Europa Centrală între federalism și catastrofă</i>	167
<i>Borcsa János: Ar trebui să se cultive literatură</i>	174
<i>Ion Moldovan: Profesorul nostru</i>	176

<i>Daniel Vighi</i> : De la construcție la deconstrucție și retur	177
<i>Székely István</i> : UDMR între două alegeri	182
*** Crearea unui nou spațiu public	186
<i>Marius Cosmeanu</i> : Postcomuniști, dilematici și democrați	192

Nr. 6. octombrie 2000

<i>Molnár Gusztáv</i> : Șansele democrației consociative în Transilvania	196
<i>Kántor Zoltán</i> : Naționalism civic?	201
<i>Salat Levente</i> : Starea de spirit a maghiarimii din România / Traietorii forțate în gândirea publică minoritară	204
<i>Ovidiu Pecican</i> : Partid transetnic sau forum civic?	209
<i>Bakk Miklós</i> : Modele și alternative	213
<i>Daniel Vighi</i> : Viitorul european între curaj și stagnare	215
<i>Al. Cistelecan</i> : Angoasa de a fi ardelean	219
<i>Traian Ștef</i> : Un exercițiu european	221
*** Chevènement–Fischer: Față-n față	223
<i>Ágoston Hugó</i> : Bucureștiul, precum o provincie	230

Nr. 7. noiembrie 2000

<i>Gabriel Andreescu</i> : Continuarea participării UDMR la guvernare – prima fază a democrației consensualiste românești?	233
<i>Marius Cosmeanu</i> : Deja-nu	238
<i>Bakk Miklós</i> : De la origini la începuturi	240
<i>Caius Dobrescu</i> : Transilvania, România și Europa	246
<i>Szokoly Elek</i> : Eppur si muove. Pledoarie pentru provincia „inexistentă”	254
<i>Hajdú Farkas-Zoltán</i> : Colivia etnică deschisă, sau „păcatul ereditar” al Transilvaniei	260
<i>Hadházy Zsuzsa</i> : Provincia – în lumina presei	266
<i>Ágoston Hugó</i> : Bucureștiul, precum o provincie	269

Nr. 8. decembrie 2000

<i>Daniel Vighi</i> : Cîteva probleme de fond ale unei construcții politice alternative	272
<i>Sabina Fati</i> : Cum a devenit Ion Iliescu democratul salvator	275
<i>Traian Ștef</i> : Între diversiune și radicalizarea stîngii	276
<i>Caius Dobrescu</i> : Împotriva interpretării rezultatelor ultimelor alegeri	280
<i>Bakk Miklós</i> : Regionalitate ascunsă	283
<i>Gabriel Andreescu</i> : Un partid pro-european	286

<i>Ovidiu Pecican: Polemici provinciale</i>	287
<i>Antonela Capelle-Pogăcean: Observații pe tema creării unui partid regional</i>	291
<i>Borbély Zsolt Attila: Ansamblul maghiarimii și transilvanitatea</i>	293
<i>Vintilă Mihăilescu: Spiritul vecinătății</i>	297
<i>Hajdú Farkas-Zoltán: Însmormântare la Sibiu</i>	301

Nr. 1-2. ianuarie-februarie 2001

<i>Papp Sándor Zsigmond: Suflul provinciei</i>	310
<i>Ștefan Borbély: O anchetă regională</i>	313
<i>Szokoly Elek: Polemici și pseudo-polemici provinciale. Post-scriptum</i>	316
<i>Ovidiu Pecican: Încă cineva: româno-maghiarii și maghiaro-românii</i>	319
<i>Molnár Gusztáv: Distribuția regională a blocurilor politice din România</i>	321
*** „...un pic cam devreme, deși cam târziu”	323
Autori	343

Ce vrem și ce nu vrem

A sosit vremea edificării unui for comun în spațiul public al Transilvaniei și Banatului, a unui for care să iasă din epoca disputei și să intre în cea a dialogului. Asumându-ne responsabilitatea acestui nou început, sîntem convinși că istoria acestei regiuni, pînă acum strict divergentă, poate să devină punctul de convergență al diferențelor constructive și nu conflictuale.

Privim trecutul fără prejudecăți și fără inhibiții. Dar nu vrem ca acest trecut — nereflectat sau manipulat — să ducă la blocarea alternativelor prezente. Vrem să vedem în Celălalt un partener: de idee, de acțiune, de conviețuire.

Nu mai vrem ca provincia noastră să fie una de mîna a doua într-o țară de mîna a treia.

Vrem ca Transilvania să devină un centru. Nu deasupra altora, ci la paritate și într-un parteneriat al centrelor.

Vrem o Transilvanie în care deosebirile religioase, etnice, culturale să se completeze reciproc în beneficiul întregii regiuni.

Nu vrem să resuscităm — și cu atît mai puțin să promovăm/provocăm — un transilvănescism localist, peste diferența românească, ungurească și germană ori chiar împotriva acestora.

Vrem să promovăm o transilvanitate europeană, care să folosească aceste tradiții și identități diferite într-un sistem consociativ modern, apropiat de spiritul unei Europe în curs de unificare.

Colegiul Redacțional

PROVINCIA